

Afyon Kocatepe Üniversitesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Cilt: 21, Sayı: 4, Aralık–2019

Afyon Kocatepe University
Journal of Social Sciences

Volume: 21, Issue: 4, December–2019

ISSN: 1302-1265
e-ISSN: 2149-4894

**Afyon
Kocatepe
Üniversitesi**

**Sosyal
Bilimler
Enstitüsü**

	Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt: 21, Sayı: 4, Aralık-2019
	<i>Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences</i> <i>Volume:21, Issue: 4, December-2019</i>
ISSN: 1302-1265 e-ISSN: 2149-4894	

Sahibi/Owner:

Afyon Kocatepe Üniversitesi adına Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
Prof. Dr. Elbeyi PELİT

Editörler/Editors:

Prof. Dr. Elbeyi PELİT
Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KOÇYİĞİT
Afyon Kocatepe Üniversitesi

Yardımcı Editör/Co-Editor:

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KÖSE
Afyon Kocatepe Üniversitesi

Dergi Sekreteryası/Journal Secretary:

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KOÇYİĞİT
Afyon Kocatepe Üniversitesi

Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yayımlanan ve alanında ulusal ve uluslararası indeksler tarafından taranan hakemli, disiplinler-arası akademik bir dergidir.

Dergide yayımlanan yazıların, her türlü bilimsel, imlâ ve hukukî sorumlulukları yazarlarına aittir. Derginin amaç, kapsam, yayın etik ilkeleri, makale kabul süreci ve diğer tüm ayrıntılar derginin resmî web sitesinde mevcuttur (<http://dergipark.gov.tr/akusosbil>).

Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences is a scientific, interdisciplinary and academic journal published by Afyon Kocatepe University Institute of Social Sciences and indexed in national and international field indexes.

All scientific, spelling and legal responsibilities of the articles published in the journal belong to the authors. Please check the Journal's website for aim and scope, ethical principles of the journal and article acceptance process and full details (<http://dergipark.gov.tr/akusosbil>).

Yayın Kurulu/Editorial Board:

Unvan, Ad-Soyad Title, Name-Surname	Üniversite-Kurum University-Institution	Ülke Country
Prof. Dr. Abdullah KOÇAK	Selçuk Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Ahmet YARAMIŞ	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Ahmet Kemal BAYRAM	Marmara Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Artur KOZŁOWSKI	Gdansk School of Bankowa	Polonya
Prof. Dr. Belkıs ÖZKARA	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Birsal KÜÇÜKSİPAHİOĞLU	İstanbul Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Çavuş ŞAHİN	Çanakkale 18 Mart Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Celal DEMİR	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Elbeyi PELİT	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Ethem Kadri PEKTAŞ	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Gürbüz OCAK	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Hakkı YAZICI	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Hilmi UÇAN	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Huziie HİROAKİ	Osaka Üniversitesi	Japonya
Prof. Dr. İbrahim Halil TUĞLUK	Adıyaman Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. İrfan MORİNA	Priştine Üniversitesi	Kosova
Prof. Dr. İsa SAĞBAŞ	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Juliboy ELTAZAROV	Semerkand Devlet Üniversitesi	Özbekistan
Prof. Dr. Kemalettin ÇONKAR	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Mehmet KARAKAŞ	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Mustafa GÜLER	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Mustafa FİŞNE	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Selçuk AKÇAY	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Şuayıp ÖZDEMİR	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Uğur TÜRKMEN	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Evren GÜÇER	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Selim KAYA	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Yusuf DEMİR	Necmettin Erbakan Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Zivar Hüseyin BAYLAN	Khazar University	Azerbaycan
Dr. Öğr. Üyesi Ali YAŞAR	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Eyyüp Sabri FANİ	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KOÇYİĞİT	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KÖSE	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Sena COŞKUN	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Dr. Bashir ADAMU	University of Leicester	İngiltere
Dr. Cristopher S. LIGHTFOOT	Metropolitan Müzesi	İngiltere
Dr. Renata BZDILOVA	Pavol Jozef Safarik University	Slovakya

* Yayın Kurulu listesi ünvana göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin Yer Aldığı Dizin/İndeksler:
Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences is Indexed at:

- **ASOS INDEX** (*Academia Social Science Index*)
- **CITEFACTOR** (*Academic Scientific Journals*)
- **DRJI** (*Directory of Research Journals Indexing*)
- **EBSCO** (*SocINDEX with Full Text - Full Text Subject Title List*)
- **EBSCOHOST** (*SocINDEX with Full Text - Database Coverage List*)
- **EURASIAN SCIENTIFIC JOURNAL INDEX (ESJI)**
- **MLA** (*Modern Language Association*)
- **RESEARCHBIB** (*Academic Resource Index*)
- **ROOT INDEXING** (*Journal Abstracting and Indexing Service*)
- **SCIENTIFIC INDEXING SERVICES (SIS)**
- **SOBİAD** (*Sosyal Bilimler Atıf Dizini*)
- **TUBİTAK-ULAKBİM TR DİZİN**

Dergi Yazışma Adresi/Journal Correspondence Address:

Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Dergisi

ANS Yerleşkesi, 03200/Afyonkarahisar/Türkiye

Tel: +90 272 2281255/10565 – **Belgegeçer/Fax:** +90 272 2281476

e-posta/e-mail: akusbder@aku.edu.tr

web: <http://dergipark.gov.tr/akusosbil> - <http://www.sbd.aku.edu.tr>

ISSN: 1302-1265 | **e-ISSN:** 2149-4894

Bu Sayının Hakemleri / Reviewers of This Issue*

SIRA NO	Unvan-Ad-Soyad Title-Name-Surname	Kurum Institution
1.	Prof. Dr. Abdullah KIRAN	Muş Alparslan Üniversitesi
2.	Prof. Dr. Abdullah SAYDAM	Erciyes Üniversitesi
3.	Prof. Dr. Abdülkadir İŞİK	Trakya Üniversitesi
4.	Prof. Dr. Ahmet AYHAN	Akdeniz Üniversitesi
5.	Prof. Dr. Ahmet DİKEN	Necmettin Erbakan Üniversitesi
6.	Prof. Dr. Aysel ERCİŞ	Atatürk Üniversitesi
7.	Prof. Dr. Ayşe ŞAHİN	Mersin Üniversitesi
8.	Prof. Dr. Bayram TOPAL	Sakarya Üniversitesi
9.	Prof. Dr. Belkis ULUSOY NALCIOĞLU	İstanbul Üniversitesi
10.	Prof. Dr. Cafer ÇİFTÇİ	Bursa Uludağ Üniversitesi
11.	Prof. Dr. Celalettin SERİNKAN	Pamukkale Üniversitesi
12.	Prof. Dr. Ebru İÇİGEN	Akdeniz Üniversitesi
13.	Prof. Dr. Erdoğan BOZ	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
14.	Prof. Dr. Erkan AKAR	Afyon Kocatepe Üniversitesi
15.	Prof. Dr. Ersan BOCUTOĞLU	Avrasya Üniversitesi
16.	Prof. Dr. Halil ALTINTAŞ	Erciyes Üniversitesi
17.	Prof. Dr. Musa ÇİFCİ	Uşak Üniversitesi
18.	Prof. Dr. Hüsamettin İNAC	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
19.	Prof. Dr. İbrahim KIRCOVA	Yıldız Teknik Üniversitesi
20.	Prof. Dr. Mehmet Emre GÜLER	İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
21.	Prof. Dr. Nalan DEMİRAL	Trakya Üniversitesi
22.	Prof. Dr. Orhan YAZICI	İnönü Üniversitesi
23.	Prof. Dr. Abdullah KESKİN	Afyon Kocatepe Üniversitesi
24.	Prof. Dr. Selahattin TURAN	Bursa Uludağ Üniversitesi
25.	Prof. Dr. Semih Mustafa ÖNEN	İnönü Üniversitesi
26.	Prof. Dr. Şenol ÇAVUŞ	Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
27.	Prof. Dr. Tamer BOLAT	Balıkesir Üniversitesi
28.	Prof. Dr. Umut AVCI	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
29.	Prof. Dr. Yakup BULUT	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
30.	Doç. Dr. Ahmet Naci ÇOKLAR	Necmettin Erbakan Üniversitesi
31.	Doç. Dr. Cemil ERARSLAN	Yalova Üniversitesi
32.	Doç. Dr. Erkan SAĞLIK	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
33.	Doç. Dr. Ersin KARAMAN	Atatürk Üniversitesi
34.	Doç. Dr. Esin ÖZKAN	Ege Üniversitesi
35.	Doç. Dr. Gülsemin HAZER	Sakarya Üniversitesi
36.	Doç. Dr. İsmail EYYÜPOĞLU	Atatürk Üniversitesi
37.	Doç. Dr. Özlem GÖREY ERDOĞDU	Bogaziçi Üniversitesi
38.	Doç. Dr. Rahman TEMİZKAN	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
39.	Doç. Dr. Soner AKPINAR	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
40.	Doç. Dr. Vehbi Aytekin SANALAN	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
41.	Dr. Öğr. Üyesi Cemalettin HATİPOĞLU	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
42.	Dr. Öğr. Üyesi Erhan GÜNEŞ	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
43.	Dr. Öğr. Üyesi Esra TEKEL	Afyon Kocatepe Üniversitesi
44.	Dr. Öğr. Üyesi Fatih ÖZDİNÇ	Afyon Kocatepe Üniversitesi
45.	Dr. Öğr. Üyesi Murat BAYRAM	Pamukkale Üniversitesi
46.	Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KARAZEYBEK	Afyon Kocatepe Üniversitesi

47.	Dr. Öğr. Üyesi Mustafa SANDIKCI	Afyon Kocatepe Üniversitesi
48.	Dr. Öğr. Üyesi Onur İSBULAN	Sakarya Üniversitesi
49.	Dr. Öğr. Üyesi Hakkı BAĞCI	Sakarya Üniversitesi
50.	Dr. Öğr. Üyesi Özcan ZORLU	Afyon Kocatepe Üniversitesi
51.	Dr. Öğr. Üyesi Pakize ÖZYÜREK	Afyonkarahisar Sağlık Bil. Üniversitesi
52.	Dr. Öğr. Üyesi Yalçın ARSLANTÜRK	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
53.	Dr. Öğr. Üyesi Yıldız ATMACA	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
54.	Dr. Öğr. Üyesi Yunus Emre BİROL	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

* Hakem listesi ünvana göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

İçindekiler / Contents				
Makale Sıra No	Makale Başlığı Paper Title	Yazar(lar) Author(s)	Makale Türü Paper Type	Sayfa Page
Coğrafya – Tarih / Geography - History				
1	Amerikan Basımında Türk- Ermeni Ortak Mandası Tartışmaları (1919-1920) / <i>Discussions about the Turkish-Armenian Common Mandate In the American Press (1919-1920)</i>	Prof. Dr. Sadık SARISAMAN, Öğr. Gör. Burak ÇALIŞKAN	Derleme <i>Review</i>	1028- 1044
Dil ve Edebiyat – Eğitim – İlahiyat / Language and Literature – Education – Theology				
2	Veritabanı Organizasyonu Dersinde Elektronik Portfolyo Uygulamalarının Akademik Başarıya Etkisi / <i>The Effect of Electronic Portfolio Applications on Academic Success in Database Organization Course</i>	Dr. Öğr. Üyesi Gülçin ZEYBEK	Araştırma <i>Research</i>	1045- 1058
3	Eco, Golding’s Rites of Passage and Breaching the Limits of Being / <i>Eco, Golding’in Geçiş Ayinleri ve Varoluşun Sınırlarını Aşmak</i>	Öğr. Gör. Dr. Volha KORBUT SALMAN	Derleme <i>Review</i>	1059- 1071
4	İstanbul’un Şehir Tarihine Ayna Tutan Bir Tarihi Polisiye: İstanbul Hatırası / <i>A Historical Detective Which Is Mirroring To The City History Of Istanbul: İstanbul Hatırası</i>	Doç. Dr. Sevgül TÜRKMENOĞLU	Derleme <i>Review</i>	1072- 1084
5	Türkçede Metaforlar ve Metaforik Anlatımlar / <i>Metaphors and Metaphorical Expressions in Turkish</i>	Prof. Dr. Celal DEMİR, Arş. Gör. Özge Karakaş YILDIRIM	Derleme <i>Review</i>	1085- 1096
6	Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Dijital Oyun Oynama Alışkanlıklarının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi / <i>An Investigation</i>	Dr. Öğr. Üyesi Hakkı BAĞCI	Araştırma <i>Research</i>	1097- 1111

	<i>of Digital Game Playing Habits of Vocational School Students in Terms of Different Variables</i>			
İktisadi ve İdari Bilimler – Hukuk / Economics and Administrative Sciences - Law				
7	Yerel Kalkınmada Teknopark Modeli: Emilia-Romagna (İtalya) ve Shannon (İrlanda) Bölgeleri Örnekleri / <i>The Technopark Model in Local Development: Emilia-Romagna (Italy) and Shannon (Ireland) Regions Samples</i>	Öğretmen Dr. Fatih ÇELİK	Araştırma Research	1112- 1129
8	Osmanlı Basınına Göre Osmanlı Devleti'nin İktisadi Sorunları ve Çözüm Önerileri (1831-1876 Dönemi) / <i>Economic Problems and Solution Proposals of Ottoman State According to the Ottoman Press (1831-1876)</i>	Dr. Öğr. Üyesi Kenan DEMİR	Derleme Review	1130- 1153
9	Küresel Krize Heterodoks Bir Yaklaşım: Avusturya Okulu / <i>A Heterodox Approach to the Global Crisis: The Austrian School</i>	Doç. Dr. Abdülkerim ÇALIŞKAN, Öğr. Grv. Ali BALKI	Derleme Review	1154- 1170
10	Çalışanların Psikolojik Sermaye Alt Boyutlarının Demografik Özellikler Bağlamında Değişkenliği / <i>The Volatility of Employees' Psychological Capital Sub-Dimensions with Demographic Features</i>	Dr. Cem ŞEN, Prof. Dr. İbrahim Sani MERT, Dr. Öğ. Üyesi Kemal EROĞLUER	Araştırma Research	1171- 1192
11	Paternalist Liderliğin Örgütsel Adalet Algısı Üzerine Etkisi: Sağlık Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma / <i>The Effect of Paternalist Leadership on Organizational Justice Perception: A Research on Healthcare Employees</i>	Dr. Öğr. Üyesi Mustafa NAL, Prof. Dr. Mehveş TARIM	Araştırma Research	1193- 1204

12	Hemşirelerde Yöneticiye Güvenin Kişi Örgüt Uyumuna Etkisi / <i>The Effect of Trust in the Nurses on Person-Organization Fit</i>	Dr. Öğr. Üyesi Aysun TÜRE YILMAZ, Arş. Gör. Hülya KÖK EREN, Prof. Dr. Aytolan YILDIRIM	Araştırma Research	1205-1215
13	Girişimcilik Faaliyetlerinde Teknoparkların Önemi:Afyon-Uşak Zafer Teknoloji Geliştirme Bölgesi Örneği / <i>Importance of Technopark in Entrepreneurship Activities: Afyon-Usak Victory Technology Development Zone Example</i>	Prof. Dr. Tuğrul KANDEMİR, Dr. Öğr. Üyesi Berfu İLTER	Araştırma Research	1216-1229
14	Hedef Programlama ve Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) ile Yeniden Üretim Sistemlerinin Stok Kontrolünün İncelenmesi / <i>Investigation of Inventory Control of Remanufacturing Systems with Goal Programming and Analytic Hierarchy Process (AHP)</i>	Dr. Öğr. Üyesi Talip ARSU, Prof. Dr. Ali ÖZDEMİR	Araştırma Research	1230-1245
15	Online Alışveriş Niyetini Etkileyen Faktörlerin Planlı Davranışlar Teorisi ve Teknoloji Kabul Modelinin Entegrasyonu ile İncelenmesi / <i>Investigation of Factors Affecting the Online Purchase Intention by the Integration of The Planned Behavior Theory And The Technology Acceptance Model</i>	Dr. Öğr. Üyesi Perihan ŞİKER, Hülya Tuğçe ÜLGER	Araştırma Research	1246-1260
16	Kamu Hizmeti Motivasyonunu Şekillendiren Faktörler ve Sektör Tercihi / <i>Factors Driving Public Service Motivation and Sector Preference</i>	Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ARSLAN	Araştırma Research	1261-1277
17	Yugoslavya'nın Dağılma Sürecinin Araçsal Bir Yaklaşımla Analizi / <i>An Instrumentalist Analysis on</i>	Doktora Öğrencisi Tuğba SARIKAYA GÜLER, Prof. Dr. Hüseyin EMİROĞLU, Dr. Öğr. Üyesi Mürsel	Derleme Review	1278-1293

	<i>the Dissolution of Yugoslavia</i>	BAYRAM		
Halkla İlişkiler - İletişim - Turizm / Public Relations - Communication - Tourism				
18	Planlanmış Davranış Teorisi ile Yerli Y Kuşağı Turistlerin Destinasyon Tercih Etme Niyetlerinin Belirlenmesi / <i>Explaining the local Y tourists' intentions of preferring a destination with using the planned behavior theory</i>	Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül KUTLUK BOZKURT, Prof. Dr. Cevdet AVCIKURT	Araştırma Research	1294- 1307
19	Turizmin Ekonomik Etkileri: Akdeniz Ülkeleri Örneği / <i>Economic Effects of Tourism: A Case of The Mediterranean Countries</i>	Öğr. Gör. Dr. Hasan Önder SARIDOĞAN	Araştırma Research	1308- 1315
20	Kadına Yönelik Şiddet Temalı Kamu Spotlarının Göstergibilimsel Çözümlemesi / <i>Semiotic Analysis of Public Service Announcements on Themed Violence Against Women</i>	Dr. Öğr. Üyesi Canay UMUNÇ	Derleme Review	1316- 1334
21	Foodstagramming ve Tatil Deneyimine Etkisi / <i>Foodstagramming and Its Effects on Holiday Experience</i>	Doç. Dr. Duran CANKÜL, Derya AVCI	Araştırma Research	1335- 1347
22	Delphi Yöntemi ile Profesyonel Turist Rehberliği Mesleğine İlişkin Sorunların Tespit Edilmesi / <i>Determination of Problems Related to Professional Tourist Guides Vocation via Delphi Method</i>	Prof. Dr. Kurtuluş KARAMUSTAFA, Bilgehan KILIÇHAN	Araştırma Research	1348- 1365
23	Recreational Leadership and Business Ethics: A Study on Animation Staff / <i>Rekreasyonel Liderlik ve İş Etiği: Animasyon Personeli Üzerine Bir Araştırma</i>	Öğr. Gör. Dr. Şerif Ahmet DEMİRDAĞ, Doç. Dr. Evren GÜÇER	Araştırma Research	1366- 1380

Amerikan Basınında Türk-Ermeni Ortak Mandası Tartışmaları (1919-1920)*

Discussions about the Turkish-Armenian Common Mandate In the American Press (1919-1920)

Prof. Dr. Sadık SARISAMAN¹, Öğr. Gör. Burak ÇALIŞKAN²

Öz

Bu çalışmanın amacı Türkiye ve ABD arasında manda meselesine yaklaşım farkına dikkat çekmektir. Türkiye'de "Milli Mücadele döneminde manda meselesi" denildiği zaman genellikle iki husus akla gelmektedir. Bunlardan ilki Türkiye'nin bir bütün olarak ABD mandasına bırakılmasıdır. İkincisi ise ABD Başkanı Wilson'un Ermenistan'ı manda altına alma çabalarıdır. Türkiye ve Ermenistan'ın ortak mandası meselesi üzerinde yeterince durulmamıştır. Oysa Amerikan basınının meseleye yaklaşımı farklıdır. Amerikan basınındaki haber ve yorumlarda ortak manda ya da sadece Ermeni mandası söz konusu edilmiştir. Bu makalede ABD'de farklı eyaletlerde yayınlanan gazeteler çerçevesinde ortak manda sorunu derinlemesine ele alınmıştır. Böylece Amerika Birleşik Devletleri'ndeki çeşitli çevrelerin Türkiye'ye bakış açıları da gözler önüne serilmiş olacaktır. ABD basınına göre ağırlıklı olarak Türkiye'de bulunmuş olan misyonerler ve devlet adamları ortak manda fikrine destek olmuşlardır. Dikkati çeken bir husus vardır ki Ermeni asıllı ABD vatandaşlarının hiç birisi ortak mandadan yana değildir. Onların tamamı sadece Ermeni mandasını savunmuşlardır. Ortak mandaya karşı çıkanlar ise ağırlıklı olarak Ermeni asıllılardır. Ancak Ermeni olmayan ABD vatandaşlarının da çoğunluğunun sadece Ermeni mandasını istedikleri görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Ermeni, Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri, manda, basın

Makale Türü: Derleme

Abstract

The purpose of this study is to draw attention to the different approaches to the mandate issue between Turkish and American public opinion. Two points came to mind related to "the mandate issue during the period of National Struggle" in Turkey. The first one was to leave Turkey to the American mandate as a whole. And, the second one was the efforts of the American President Wilson to mandate Armenia. However, the approach of the American press to the issue was different. Either a common mandate or only the Armenian mandate was mentioned in the news and comments of the American press. In this article, the common mandate issue is discussed within the frame of newspapers published in different states of the USA. Thus, perspectives of various circles in the USA on Turkey were also revealed. According to the American press, most of the missionaries and statesmen residing in Turkey supported the idea of common mandate. There is an issue drawing attention that none of the Armenian American citizens approved the idea of common mandate. All of them only advocated the Armenian mandate. The ones opposing to the common mandate were mostly Armenian citizens. However, it was seen that most of the USA citizens who were not Armenian supported only the Armenian mandate.

Keywords: Armenian, Turkey, the USA, mandate, press

Paper Type: Review

* Bu makale 100. Yılında Erzurum Kongresi Uluslararası Sempozyumu'nda sunulan bildirinin genişletilmiş halidir..

¹ Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, ssadik@aku.edu.tr

² Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, bcaliskan@aku.edu.tr

Atf için (to cite): Sarisaman, S ve Çalışkan, B. (2019). Amerikan Basınında Türk-Ermeni Ortak Mandası Tartışmaları (1919-1920) *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(4), 1028-1044.

Giriş

Manda sistemi ilk defa 16 Aralık 1918 tarihinde Güney Afrika Cumhuriyeti'nden General Jean Chiristian Smuts tarafından ortaya atılmıştır. Bilahare 1919 yılı Ocak ayında toplanan Paris Barış Konferansı gündemine taşınmıştır. 29 Haziran 1919 tarihinde imzalanan Milletler Cemiyeti Misakı'nın 22. maddesi manda ile ilgilidir. Buna göre, savaşı kaybeden devletlerden ayrılacak olan ülkelerin yönetimi kendilerini yönetme yeteneğine sahip olana kadar geçici olarak Milletler Cemiyeti'ne bırakılacaktır. Milletler Cemiyeti bu ülkeler için mandater devlet görevlendirecektir.

Görüldüğü üzere manda sistemi sömürgeciliğin hukuki zemine oturtulmuş bir şekildedir. Dolaylı olarak galip devletlere İttifak Devletleri'nden ayrılan bölgelerin zenginliklerinden faydalanma imkânı veriyordu (Aytepe, 1999-2003: 475).

Milletler Cemiyeti Misakı'nın 22. maddesinin 4. fıkrası ise doğrudan Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan ülkelerle ilgilidir (Denk, 2018). Bu fıkra istinaden Irak ve Filistin'in mandası İngiltere'ye, Suriye'nin mandası ise Fransa'ya bırakılmıştır.

Diğer taraftan İngiltere ABD'yi manda sistemine dahil etmek gayreti içerisine girdi. Osmanlı Devleti'nin mandasını teklif etti. İngiltere'nin amacı bu yolla bir kısım külfetlerden kurtulmaktı. Türkiye'de bulundurmaya zorunda olduğu askerlerini geri çekerek ağır mali yükü üzerinden atacaktı. İran'daki petrolü, Mezopotamya'daki potansiyel rezervleri hiçbir bedel ödmeden korunacaktı. Ortadoğu'daki Fransız nüfuzunun önüne geçilecek, Rusya'daki Bolşevik idareye karşı da bir tampon bölge oluşacaktı. İlâveten Pantürkizm'in canlanması engellenecekti (Aytepe, 1999-2003: 476).

Söz konusu teklif ABD Başkanı Wilson'un ilgisini çekti. Ancak, Wilson karar vermeden önce mahallinde incelemeler yaptırmak istedi (İlter, 2001:303). Bu amaçla bir kurul oluşturulmasına karar verildi.

Nihayetinde General Harbord 46 kişiden oluşan bir heyet oluşturdu. Paris'ten yola çıkan heyet 2 Eylül 1919 tarihinde İstanbul'a geldi. Bilahare Anadolu'da ve Kafkaslarda incelemelerde bulundu. Sivas, Erzincan, Erzurum, Erivan, Tiflis, Bakü ve Batum başta olmak üzere çok sayıda şehir ve yerleşim birimini ziyaret etti (Akgün, 1981) Diğer taraftan Türkiye'de de Amerikan mandasını çözüm olarak görenler vardı. Bu hususta başı çeken Wilson Prensipleri Cemiyeti idi. Dönemin birçok aydını da ABD mandasını ülke bütünlüğünü korumak ve ekonomik açıdan kalkınmanın bir aracı olarak gördüler (Ayıışı, 2004)

Bütün bu gelişmelerle bağlantılı olarak General Harbord manda konusunda bir rapor hazırlamıştır. Bu raporda mandayı kabul etmenin ABD'ye büyük külfetler getireceği sonucuna varılmıştır. Özellikle sadece Ermenilere yönelik kurulacak bir mandanın kesinlikle kabul edilmemesi yönünde görüş bildirmiştir (Akgün, 1981: 133-151).

Bu arada Harbord'un raporundan bir ay sonra, Amerikan Senatosu Versay Antlaşması'nı ve 19 Kasım 1919 tarihinde de Milletler Cemiyeti Paktı'nı onaylamayı reddetmiştir (Gürbüz, 2002). Böylece ABD'nin manda yöntemi kurması gerçekte imkânsız hale gelmiştir. Çünkü manda rejimleri Milletler Cemiyeti'ne bağlı bir sistemdi.

Diğer taraftan Başkan Wilson Ermenistan mandası konusunda ısrarlı idi. O, 24 Mayıs 1920 tarihinde Ermenistan üzerine kurulacak olan manda idaresinin kabul edilmesi için Senato'dan onay istedi. Wilson, Kongre'ye manda idaresinin onayı için göndermiş olduğu iki sayfalık mesajında özellikle Hıristiyan dayanışmasını öne çıkartmış ve mesajının hemen her paragrafında Hıristiyanlığı referans olarak kullanarak kongre onayını garanti altına almayı amaçlamıştı. Ermeni lobisi de kendisini yoğun bir şekilde desteklemiştir. Gazetelerde “*manda kabul edilmezse Hıristiyan Ermeni ulusunun yok olacağı*” ilan edilmiştir.

Buna rağmen Amerikan Senatosu 1 Haziran 1920 tarihinde Ermeni mandasını 23'e karşı 52 oyla reddetti. 12 Demokrat ve 11 Cumhuriyetçi Senatör evet oyu verirken, 52 Senatör hayır oyu kullanmıştır (Köse, 2014: 210).

Bu çalışmanın amacı manda meselesinin ABD basınına yansımaları açık ve objektif bir şekilde ortaya koymaktır. Türkiye'de ABD basınına da kullanan araştırma sayısı çoktur. Ancak ABD basınına merkeze koyarak ortak manda meselesini tartışan hiçbir araştırma mevcut değildir. Bu sebeple makale özellikle "*ortak manda*" terimini literatüre kazandırmak ve söz konusu eksikliği gidermeyi amaçlamaktadır.

Araştırmanın kapsamı sadece ABD basınındaki Türkiye ortak manda tartışmaları ile sınırlıdır. Ermenistan mandası veya diğer manda tartışmaları araştırmanın konusuna girmemektedir. Ayrıca ABD basını dışındaki her türlü manda tartışmaları da araştırmanın kapsamı dışındadır.

Araştırma basında ortak manda meselesi ile sınırlı olduğundan dolayı temel kaynaklar dönemin Amerikan gazetelerinden oluşmaktadır. ABD'deki çeşitli eyaletlerde yayınlanmış olan gazetelerden yararlanılmıştır. ABD arşiv belgelerinden ve diğer kaynaklardan yararlanma konusunda özel bir gayret gösterilmemiştir.

1. Türk-Ermeni Ortak Mandasını Destekleyenler

Amerikan basınında manda meselesi yoğun olarak tartışılmıştır. Türk-Ermeni ortak mandasına yönelik çok sayıda haber ve yazı kaleme alınmıştır. Bu konuda görüş bildiren ve yazı yazarların büyük çoğunluğu Ermeni asıllıdır. Ermeni olmayan bazı Amerikalılar da tartışmaya katılmışlardır.

Türk-Ermeni ortak mandasını savunanların başında Robert Koleji Müdürü Dr. Caleb Gates³ gelmektedir. O, New York Times gazetesinde teferruatlı bir şekilde görüşlerini dile getirmiştir. Buna göre Gates Amerika'nın tüm Osmanlı İmparatorluğu üzerinde manda yönetimi kurması gerektiği görüşünü savunmuştur. Türk-Ermeni ortak mandasını önermiş, sadece Ermeniler için Amerikan Mandası fikrine karşı çıkmıştır. Gates, yalnız Ermenilere yönelik bir manda yönetimi kurulacaksa İngiltere'nin mandater olmasının daha mantıklı olacağını ifade etmiştir. Ona göre Mezopotamya'yı mandası altına alan İngiltere'nin yanı başındaki "*Ermeni Devleti*" üzerinde de manda yönetimi kurması doğru olanıdır.

Ona göre Amerika Birleşik Devletleri sadece Ermeni Devleti üzerinde manda yönetimi kurarsa ciddi sorunlarla karşı karşıya kalacaktır. Bu sorunlardan ilki Ermenilerin yurt kurmak için önerdikleri devletin sınırlarının abartılı olmasıdır. Zira Ermeniler "*Mantığa sığmayan aşırı isteklerde*" bulunmaktadır. İkinci olarak Türkler yanı başlarındaki Ermenilerin manda yönetimi sayesinde gelişip kalkındıklarını görecekle ve kendileri ile kıyaslayarak dünyadan ve batılılardan nefret eder hale geleceklerdir. Bu durum Amerika için sıkıntı yaratacaktır. Çünkü halinden memnun olmayan Müslüman kesim milyonlarca nüfusu ile ciddi bir tehdit oluşturacaktır.

Gates, Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'nin genelini dışarıda tutarak sadece İstanbul üzerinde manda yönetimi kurması gerektiği görüşünü de eleştirmiştir. Ona göre böyle bir karar daha büyük sorunlar yaratacaktır. Zira Amerikan mandası altındaki İstanbul ve Ermenistan dışında kalan Anadolu toprakları karışıklığa mahkûm edilmiş olacaktır. İstanbul manda yönetimi bölgesinde yaşayan insanlar Türkiye'nin diğer bölgeleri ile kader ortaklığı duygusu taşımayacaklardır. Bu da Amerika için sorun oluşturacaktır.

³Caleb Frank Gates (1859-1946), Robert Koleji'nin müdürlüğünü yapmış bir misyonerdir. 18 Ekim 1859'da Chicago'da doğmuştur. İlk dini eğitimini babası Calep Foote Gates'den almıştır. 1866'da Wheaton College'den ve 1877'de ise Beloit College'den mezun olmuştur. İstanbul'daki Robert College'in üçüncü müdürlüğünü yapmıştır. Bu görevini 1903-1932 yılları arasında sürdürmüştür. (American National Biography,2018)

Diğer taraftan Caleb Gates “*Ermeni Devleti*” kurmanın güçlüklerine de işaret etmiştir. Ona göre Ermenistan için birinci sorun nüfus yetersizliğidir. Tüm Ermenilerin kendi yurtlarına dönmek istediklerinde dahi sayıları 1.000.000’u geçmeyecektir. Oysa bu bölgede yaklaşık 3-4 milyon Türk ve Kürt bulunmaktadır. Ermeniler ezici çoğunluğu oluşturan Türk ve Kürtlerle beraber yaşamak zorunda kalacaklar, bu da ciddi problemlere yol açacaktır. Bu yüzden Türkiye’nin bölünmesi Amerika için ölümcül bir hata olacaktır.

Robert Koleji Müdürü Gates, 1919 yılı Şubat ayından itibaren Ermeni mandası ile ilgili koşulların daha da güçleştiğini ifade etmiştir. O, bu durumun Avrupalı Devletlerin manda yönetimi ile ilgili ortak bir karar almasını zorlaştırdığını düşünmektedir. Ona göre en ciddi hatayı Kilikya’daki Adana’yı işgal eden Fransa yapmıştır. Ermenilere Fransız üniformaları giydirmişler⁴ ve Türkler de doğal olarak İtilaf Devletleri’nin kendilerine kuvvet uygulayacaklarını düşünmüşlerdir. Bunun sonucu Türklerin silahlanması olmuştur.

Onun ifadesiyle Ermenilerin Kafkasya’daki mevcut durumu ise içler acısıdır. Kafkaslarda 350.000 Ermeni yaşamaktadır. Bunlar son derece kötü şartlarda, açlık ve sefaletten kırılmaktadırlar. Türkiye’den göç etmiş olan Ermenilerin evlerine dönmeleri mümkün değildir. Çünkü gelecekleri bölgelerde güvenlik sorunu vardır ve korumasızdırlar. Bu durumda kendi yurtlarına dönemeyen Ermeniler üretici hale getirilemeyecekler ve tekrar açlık sorunu yaşayacaklardır.

Dr. Gates, açıklamalarında Birinci Dünya Savaşı sırasında Robert Koleji’ni kapattırmamaya yönelik verdiği mücadeleye de değinmiştir. Savaş boyunca kolejin zor şartlarda faaliyet gösterdiğini, Almanların ve Türklerin defalarca Kolej binasını askeri amaçlar için kullanmak istediklerini ifade etmiştir. Beş kere farklı nedenlerle Türk askerlerinin Robert Koleji’ni işgal etmek için geldiğini söyleyen Dr. Gates, durumu Talat Paşa’ya aktardığında askerlerin geri çekildiğini vurgulamıştır. Gates, Talat Paşa’nın kendisine Amerika Birleşik Devletleri Osmanlı Devleti’ne savaş ilan etmediği sürece okula dokunmama garantisi verdiğini açıklamıştır (New York Times, 4 Haziran 1919: 23)

Gates’in görüşleri 29 Haziran 1919 tarihli New York Times gazetesinde de yer almıştır. Buna göre Anadolu’da bağımsız Türk yönetiminin devam etmesi halinde diğer milletler huzur bulamayacaklardır. Türk hükümetine kendi topraklarının tamamı üzerinde mutlak yönetim hakkı verilmemelidir. Bu durum huzursuzluk ve kargaşaya yol açar. Türklerin başkentinin İstanbul veya batı Anadolu’da bir yer olmasının hiçbir önemi yoktur. Ermenistan da bu huzursuzluktan payını alacaktır Milletler Cemiyeti veya herhangi bir devlet Türk yönetimini manda ile kontrol altına almalıdır. Bu olmazsa Türk sorunu uluslararası bir sıkıntı olmaya devam edecektir.

Aynı şekilde sadece Ermenistan veya İstanbul üzerinde manda yönetimi kurulması sorunu kesinlikle çözmeyecektir. İstanbul üzerinde kurulacak bir manda yönetimi Türkleri Avrupa’da bırakacak ve sorunların devamına yol açacaktır. Hıristiyan uygarlığı için Batı Anadolu mutlaka kontrol altına alınmalıdır. Bunun için tek çözüm tüm Türkiye üzerinde manda yönetimi kurulması olacaktır.

Gates, Ermeniler için de tek kurtuluşun Amerika Birleşik Devletleri’nin tüm Anadolu üzerinde bir manda yönetimi kurması olduğunu ifade etmiştir. Zira ona göre Ermenilere ne kadar geniş topraklar verilirse verilsin veya istekleri ne ölçüde karşılanırsa karşılanırsa tek başlarına hayatlarını sürdürmeleri imkânsızdır. Çünkü sahip olacakları her bölgede Türkler ve Kürtlerle beraber yaşayacaklardır. Türklerin nüfusu Hıristiyanların dört katı olacaktır.

Türklerin Amerikalılara saygı duymaları ve onları iyi niyetli olarak görmeleri de ABD’nin işini kolaylaştıracaktır. Ancak bilinmelidir ki hem Ermenistan’ı desteklemek hem de Türkleri kucaklamak oldukça zor bir iştir. Manda yönetimini üstlenecek ülkenin mutlaka Ermenistan ve Kafkaslarda yardım faaliyetleri yürütmesi gerekir. Bu sadece özel fonlarla başarılabilecek bir iş değildir. 30.000.000 dolarlık bir fon bile ihtiyacı karşılamak için yeterli gelmeyecektir.

---

⁴ Türk kaynakları da bu durumu doğrulamaktadır. Bkz. Yaşar Akbıyık, 1999.

Kafkaslardaki yardım faaliyetlerinin devamı için aylık 1.000.000 dolar gereklidir. Bütün bu sebeplerden dolayı Amerika Birleşik Devletleri Ermenistan'ı ve tüm Anadolu'yu içine alan bir manda yönetimi kurmalıdır. Çünkü ancak Birleşik Devletler bu maddi yükümlülüğü karşılayabilir. En kısa sürede Amerika Birleşik Devletleri Ermenistan'ı da içine alacak şekilde tüm Anadolu'yu manda yönetimine aldığı ilan etmelidir.

Eğer sadece Ermeni mandası kurulacaksa bu iş için en uygun ülke İngiltere'dir. Çünkü İngilizler manda yönetimini kabul ederlerse, bu yönetim onların kontrollerindeki Mezopotamya'ya da komşu olacaktır. Bilindiği üzere İngiltere Mezopotamya'da mükemmel bir yönetim kurmuştur. Sir William Wilcox, Mezopotamya'da sulama projeleri üzerinde çalışmaktadır. Bu coğrafya çok kısa sürede Nil bölgesine benzetilecektir. Avrupa tahıl ihtiyacını buradan karşılayacaktır. İngiltere, Türkiye'nin bütünü üzerinde manda yönetimine taraftar görünmemektedir. Sadece İstanbul üzerindeki bir manda yönetimi İngilizlerin tercihidir. Çünkü Sultan'ın Halifelik gücünün alınması onların en önemli hedefleridir. İngiltere açısından bu gerçekleşirse Hindistan'daki ve Afrika'daki milyonlarca Müslüman harekete geçirilemeyecektir. Ancak bu abartılı bir yaklaşımdır. Çünkü Dünya Savaşı sırasında bile Müslüman liderler bir cihat başlatamamışlardır (New York Times, 29 Haziran 1919: 23)

Harput'daki Amerikan kolejinde görev yapan misyoner Henry Riggs⁵ de Ermeni sorunu ile ilgili görüşlerini Amerikan basını aracılığıyla paylaşmıştır. O, 14 Ekim 1919 tarihli demecinde bundan altı ay öncesine kadar bağımsız Ermenistan'a inandığını, fakat bugün gerçekleşmesinin imkânsız olduğunu gördüğünü ifade etmiştir. Ona göre Osmanlı topraklarından geriye kalan bölgelerde tek ve ortak bir manda yönetimi kurulmalıdır. Bunun gerçekleşmesi için akıllı selim Ermeniler çaba göstermelidir. Tek ve yeni bir Ermenistan kurulursa çoğunluğu oluşturan Türklerle ırksal problemler yaşanabilir. Ayrıca Ermeniler eski hatalarına devam ederek öç alma duygusu ile hareket edebilirler (The Washington Star, 14 Ekim 1919: 22).

Ortak manda fikrini savunanlardan birisi de Djevad Eyour'dur. Eyour, Newyork Times'de "*Ortadoğu'da Amerika'nın Avantajları*" başlıklı yazısında ortak manda yönetimine olan inancını dile getirmiştir. Ona göre Başkan Wilson'un Avrupa'yı ziyareti sırasında Ermeni mandası kabul edilseydi, Osmanlı Devleti'nin 1914 sınırları içinde ortak manda yönetimi üstü örtülü bir şekilde gerçekleşebilirdi. Bu yönetimi Türkler, Ermeniler ve Rumlar da desteklerdi. Dünyanın en ilginç bölgelerinden birinde böyle bir yönetim Amerika'ya olağanüstü fırsatlar sağlayabilirdi. Zira Anadolu önemli limanları, doğal kaynaklarının zenginliği ve inanılmaz potansiyeli ile Amerika için yeni açılımlar getirebilirdi. (Eyour, 1922: 15).

ABD'nin eski İstanbul Büyükelçi Henry Morgenthau⁶ da Amerika'nın İstanbul, Anadolu ve Ermenistan'ı içine alan manda yönetimi kurması gerektiği görüşünü savunmuştur. Ancak Amerika'daki Ermeniler ortak manda yönetiminin Ermenistan üzerinde Türk baskısını arttıracığı gerekçesiyle karşı çıkmışlardır (The Detroit Free Press, 25 Mayıs 1919: 1).

25 Aralık 1919 tarihli bir haberde de ortak manda projesi desteklenmiştir. Haberde Henry Morgenthau liderliğindeki Amerikalıların yapması gereken ilk işin Türklerden İstanbul'un yönetimini almak olduğu belirtilmiştir. Türk idaresinin Hıristiyanlara, Hıristiyanların yönetiminin de Türklerle adalet getirmeyeceği ve sonu gelmez savaşların kaynağı olacağı uyarısında bulunulmuştur.

⁵ Sivas doğumludur. Amerika'da 1896 yılında Carleton Koleji'nde eğitim almış, daha sonra Harput'a dönerek Harput Koleji'nin 1902-1910 yılları arasında müdürlüğünü yapmıştır. Döneminde Harput Koleji sanat atölyeleri kurularak genişlemiştir. Riggs, Osmanlı memurları ve aydınları ile iyi ilişkiler kurarak, Harput'da önemli bir yer edinmiştir. (Kılıç, 2007: 480)

⁶ Henry Morgenthau 1913-1916 Yılları arasında İstanbul'da Amerikan büyükelçiliği yapmıştır. Yahudi bir aileden gelmektedir. Amerika'da hukuk eğitimi almıştır. New York'da emlak komisyonculuğu yaparak ünlenen Morgenthau, Başkan Wilson'un 1912'deki başkanlık seçimleri sırasında Demokrat Partinin mali komite başkanı olarak görev almıştır. 1916 yılında kaleme aldığı "Büyükelçi Morgenthau'nun Öyküsü" kitabı sözde Ermeni soykırımını anlatan bir referans kitap olarak kullanılmıştır. (Morgenthau, 2003: xxv-xxxvii).

Habere göre farklı kabileler, dinler ve fraksiyonların tümü Amerika Birleşik Devletleri'ne güven duyuyorlar ve Ermeni mandasını kabul edecek tek devlet olarak görüyorlar. Amerika'nın tüm ırklara ve dinsel guruplara sağladığı adalet, onlara yönelik uygulanacak mezalimin engelleneceği güvenini veriyor. Müslümanların Hıristiyanlara veya Hıristiyanların Müslümanlara yönelik mezalimi de Amerikan adaleti ile önlenecektir (The National Tribune, 25 Aralık 1919. 1)

Basına Amerika'nın bazı çekincelerinden dolayı Ermeni ve Türk mandasını kabul etmeyeceğine ilişkin haberler de yansımıştır. İstanbul, Anadolu ve Ermenistan'ı kapsayan bir manda yönetiminin bölgesel bütünlüğünün sağlanması güçlükleri üzerinde durulmuştur.

Öte yandan manda meselesi ile ilgili Türk gazetelerine yansıyan bazı haberler de Amerikan basınında kullanılmıştır. Vakit gazetesine dayandırılan bir habere göre Türkler Başkan Wilson'un rahatsızlığının kendileri için bir felaket olduğunu düşünmektedirler. Onlar Amerikan başkanının Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunmasına destek vereceğine inanmışlardır.

Haberde gemi taşımacılığıyla uğraşan İtalyan Pietro Rizzo'nun Türk mandası ile ilgili görüşlerine de yer verilmiştir. Kaptan, Amerika Birleşik Devletleri'nin Türk mandasını kabul etmesi durumunda bunun Türkler için harika olacağını düşünmektedir. Küba'nın İspanyol savaşları sırasındaki sefaletini gördüğünü vurgulayan kaptan Rizzo, Amerikalılar adayı temizledikten sonra Küba'nın gece ve gündüz kadar değiştiğini vurgulamıştır. Benzer durumun Türkiye'de de yaşanabileceğini ifade etmiştir (The Washington Star, 29 Ekim 1919: s.19)

Chicago Üniversitesi Rektörü Harry Pratt da ortak manda fikrini savunanlardandır. Pratt, 1918 yılında American-Persian Relief Komisyonu'nun direktörü olarak İran'da görev yapmıştı. O, görüşünü Ermeni mandasını merkeze oturtturarak açıklamıştır. Ona göre kurulması planlanan Ermeni mandasının içine İstanbul, boğazlar ve Türklerden kalan bölgeler de dahil edilmelidir. Bu sayede dünya barışına katkı sağlanmış olacaktır.

Rektör Harry Pratt, Ermenistan'ın başarılı olabilmesi için mutlaka bir dış güce ihtiyaç olduğunu özellikle vurgulamıştır. Ermenistan için bir orduya ve maddi desteğe ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir. Güvenlik ve ekonomi açısından da demiryolu hattının inşa edilmesinin gerekliliğine işaret etmiştir. Ermenistan'ın eğitim kurumlarının derhal inşa edilmesi ve düzenlenmesi için Amerikalı misyonerlerin sorumluluk almaları gerektiğini belirtmiştir.

Harry Pratt'a göre Ermeniler yetenekli insanlardır. Onlara kendilerine ait bir toprak parçası üzerinde öz yönetim fırsatı verilmemiştir. Ermenilere dostça bir rehberlik sağlanırsa her türlü zorluğun üstesinden gelebilirler (The Christian Science Monitor, 20 Mart 1920: 4)

Bunların dışında Amerika Birleşik Devletleri eski başkanlarından *William Howard Taft*, Amerikalı Misyoner Liderlerinden *Dr. William Westermann* ve *James Barton*⁷ da ortak manda fikrine savunmuşlardı. Ancak basında bu kişilerin konu ile ilgili demeç ve yazılarına rastlanılmamıştır (Karacagil, 2015: 103).

2. Türk-Ermeni Ortak Mandasına Karşı ıkanlar

Türk-Ermeni ortak mandasına karşı eleştiriler genellikle Ermeni kökenli kişilerden gelmiştir. Bunlardan *Arshag Mahdesian*⁸, Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünden yana görüş bildiren Robert Koleji müdürü Caleb F. Gates'e cevaben bir yazı da kaleme almıştır. Bu yazı New York Times'ın 8 Haziran 1919 tarihli baskısında yayınlamıştır. Burada Mahdesian, Gates ve onun gibi "*Türk hayranları*"nın, mütarekeden hemen sonra Amerikan Dışışleri Bakanlığı'nın

⁷ The American Comitee for Armenian and Syrian Relief başkanı ve Amerikan Board'un dış ilişkiler sekreteri. (The Boston Daily Globe, 6 Mart 1918: 8).

⁸ New York'un tanınmış Ermenilerindendir. *The New Armenia* dergisinin editörlüğünü yapmıştır. Yale niversitesinde İngiliz Edebiyatı eğitimi almıştır. şair, yazar ve gazetecidir. İngilizce yayın yapan Ermeni dergileri yayınlarak Ermeni propagandasını yrtmştir. (Mahdesian, 1917: 448-466).

hazırladığı ve Amerikan misyonerlerinin etkisi ile oluşan bir rapordan etkilendiklerini iddia etmiştir.

Mahdesian, Gates'in Ermeni Devleti'nin kurulmasının ciddi zorluklar içerdiği, Fransızların Kilikya'da Ermeni birliklerini kullanmalarının Türklerin silahlanmalarında ve Ermenilere yönelik nefretin oluşmasında etkili olduğu yönündeki görüşlerini eleştirmiştir. O, Ermenilerin tarih boyunca Hıristiyan dünyaya yaptıkları hizmetlere dikkati çekerek Türklerin işgallerine karşı direndiklerini ve müttefiklerle iş birliği içerisinde çalıştıklarını hatırlatmıştır. Ermenilerin bu hizmetlerinin mutlaka göz önünde tutulması lazım geldiğini bildirmiştir.

Mahdesian'a göre Ermeni mandasının araştırılması amacıyla kurulan komisyonda yer alan Fransız, İngiliz ve İtalyan temsilciler de Ermenileri haklı bularak Osmanlı yönetimindeki azınlıklara bağımsızlık verilmesini önermişlerdir. Bu sebeplerden dolayı Ermenilere bağımsızlık verilmesi bir lütf değildir. Onlara uygulanan "*Baskı ve kötü muamele, acı ve vahşet ile 1915-1916 Soykırımı*" karşılığında adaletin bir gereğidir. Türk Hükümeti ve onların dostları ise, "*Türk Ermenistanı*"nda hiçbir Ermeni kalmadığını iddia etmektedirler. Bu iddialar da asılsızdır (Mahdesian, 1919: 36).

Arshag Mahdesian yaklaşık bir ay sonra manda konusunu ele alan başka bir yazı daha kaleme almıştır. O, bu yazısında da Türklerin manda yönetimine dahil edilmemesi gerektiği görüşünü savunmuştur. Ona göre Amerikalılar sadece Ermeni mandasını kabul etmelidirler. Mahdesian'ın ifadesiyle "*Türkler hastadır*". Karakter itibarıyla yönetme yeteneğinden yoksundurlar. Misyonerlerin Türkleri kazanma çabası boşunadır. 60 yıllık misyonerlik tarihinde Misyonerler hiçbir Türk'ü Hıristiyan yapamamıştır. Türkiye'deki uluslar içinde "*en üstün olanlar*" ise Ermenilerdir.

Diğer taraftan Mahdesian'ın ifadesine göre Türkler Amerikan mandasına sıcak bakmaktadır. Oysa Amerika Birleşik Devletleri Türklerin de dâhil olacağı manda yönetimini istememelidir. Çünkü Türklerin demokrasiden haberi yoktur. Onlar "*Muhammedî*", yani Müslüman oldukları için teokratik bir yaşam sürmektedirler. Çok eşli aile yapıları vardır ve Amerikalıların onları tek eşli yapmak konusunda çok fazla çaba sarf etmeleri gerekecektir. Amerikalıların Türkleri, Türklerin de Amerikalıları ve psikolojilerini anlamaları imkânsızdır. Türkler için en uygun mandater devlet İran'dır. İranlılar Türkleri, Türkler de İranlıları kolayca anlayabilirler. Bununla birlikte Ermeniler de Amerikalılar ile iyi anlaşabilirler, bu iki toplumun entelektüel seviyeleri birbirlerine çok yakındır (*Boston Daily Globe*: 7 Ağustos 1919: 11).

Mahdesian birkaç gün sonra başka bir gazeteye verdiği demeçte de Türklere manda yönetimi için en uygun ülkenin İran olduğu görüşünü yenilemiştir. Ona göre Türklerin "*kimseyi taciz edemeyecekleri*" şekilde Anadolu'nun bir bölgesine yerleştirilmeleri şarttır. Türklerin ve Ermenilerin milli kalkınmalarını sağlayabilmeleri için mutlaka birbirinden ayrılmaları gerekir.

Diğer taraftan Mahdesian, aynı yazısında Türkleri medeni dünyaya hiçbir katkıları olmayan saldırgan bir millet olarak da tanımlamıştır. ABD'nin Türkiye üzerinde manda yönetimi kurabilmek için Türklerin "*işgalci dürtülerini*" kontrol etmek zorunda kalacağını vurgulamıştır. Mahdesian Türklerin manda dolayısıyla maddi kazanç elde etmek peşinde koştukları eleştirisinde de bulunmuştur. Ona göre bir Türk yetkilinin Paris'de *Christian Science Monitor* muhabirine verdiği demeçteki "*Biz Amerikan mandasına girdiğimizde demiryolları, para ve maddi kazanç sağlayacağız*" sözleri bu iddiayı doğrulamaktadır (The Christian Science Monitor, 11 Ağustos 1919: 11)

Görüldüğü üzere Arshag Mahdesian ABD'nin farklı eyaletlerindeki gazetelerde görüşlerini dile getirerek mümkün olduğu kadar daha fazla Amerikan vatandaşını etkilemeye çalışmıştır. Bunlardan New York Times, New York eyaletinde yayınlanırken The Christian Science Monitor ve Boston Daily Globe gazeteleri Massachusetts eyaletinin Boston şehrinde basılmaktaydı.

Türk-Ermeni ortak mandasına karşı çıkan Ermeni yazarlardan birisi de *Vahan Cardashian*'dir⁹. Cardashian "*Amerika Neden Ermeni Mandasını Kabul etmeli*" başlıklı bir kitapçık hazırlamıştır. Bu kitapçığın içeriği Amerikan basın organlarına yansımıştır. Cardashian kitabında Ermeni Devleti olarak planlanan topraklarda yaşayan diğer milletlerin kendi ülkelerine gönderilmesi gerektiği görüşünü savunmuştur. Ona göre Türkler Türkiye'ye, Gürcüler Gürcistan'a, Tatarlar Tataristan'a, İranlılar İran'a gönderilmelidir. Buna karşılık dünyanın çeşitli yerlerinde yaşayan 1.000.000 Ermeni de kurulacak olan Ermenistan Devleti'ne yerleştirilmelidir (The New York Times, 1 Haziran 1919: 38).

Cardashian, New York Times'de yayınlanan bir beyanatında da "ortak manda" konusundaki görüşlerini açıklamaya devam etmiştir. O, beyanatında Ermenistan, Anadolu ve İstanbul'u da kapsayan ortak bir Amerikan manda yönetimi kurulması tasarısına tepki göstermiş, bunun "*kasap ile kuzunun*" bir arada yaşaması anlamına geleceğini ifade etmiştir. Ona göre bu tasarı aslında Türklere aittir. Henry Morgenthau, Robert Koleji'nden Caleb Gates tarafından da desteklenmektedir. Mr.Morgenthau'nun "*Türk yönetiminin bütünlüğünü*" savunan projeye destek vermesinin nedeni tamamen kişisel hırsları ile ilgilidir. Türkler ise ortak manda yönetimi adı altında "*Ermenistan topraklarını*" ellerinde tutmak istemektedirler. Türklerin bu oyunu bir yere kadar anlaşılabilir. Fakat üzücü olan Mr. Morgenthau ve Dr. Gates'in tutumudur. Bu yaklaşım Amerikan karşıttır. Zira tasarı hayata geçerse Türkler, Ermeniler üzerinde işledikleri suçlar nedeni ile ödüllendirilmiş olacaklardır. Buna karşılık, Ermeniler inançları ve Amerika'ya sadakatleri nedeniyle cezalandırılacaklardır.

Mahdesian'ın beyanatında yer alan diğer görüşleri ise şoyledir;

Amerikan mandasının İstanbul ve Anadolu'yu kapsaması ABD'nin üstesinden gelemeyeceği tehlikeli bir durum oluşturacaktır. İstanbul Avrupa'nın "*kumpas ve entrika*" merkezidir. Mandaya dahil edilirse ABD burada büyük bir ordu bulundurmak durumundadır. Ayrıca burada idaresini kuvvetlendirmek için uzun ve belirsiz bir süre kalmak zorunda olacaktır.

Anadolu'da kurulacak Amerikan mandası da sorunlu olacaktır. nk Türk nesli kendi kendini yönetmekten ve modern uygarlığın etkilerinden çok uzaktır. Birkaç Amerikalının kişisel hırsları yüzünden ABD kendini kaos ve karmaşa ortamına atmamalıdır.

Herhangi bir kimsenin son 600 yıllık Ermeni -Türk ilişkilerine baktığında neden iki ırkın bir arada yaşayamayacağını anlaması zor değildir. Ona göre Türkler ile Ermenilerin hiçbir ortak yanı yoktur. İnanç, dil, moral değerler, gelenekler, idealler anlamında iki toplum çok farklıdır. Ortak manda tasarısı bu yüzden gerçekleştirilemez.

Amerikan halkı da Ermeni ve Türklerin uzlaşabileceği fikrine uzaktır. Amerikan toplumu "*kasapla kuzunun bir arada yaşamasını*" görmek istemeyecektir. Türkler kendilerini manda yönetimine aldırılmak istiyorlarsa Amerika'dan daha büyük midesi olan bir ülke bulmalıdırlar (The New York Times, 3 Haziran 1919: 12)

Cardashian, Dr. Gates'in basına yansıyan "*Amerika, Ermenistan, Anadolu ve İstanbul'un dâhil olduğu ortak bir mandayı kabul etmelidir. Ermeni devletine gelen Ermeniler 1.000.000 olmayacaktır. Onlarla beraber 3.000.000 veya 4.000.000 Türk ve Kürt de olacaktır*" iddiasına karşı bir açıklama yapmıştır. Ona göre 1913'de Türk Ermenistan'ının nüfusu 3.100.000'dr. Bu nüfusun 1.425.000'i Ermeni'dir. Diğerleri Türkler, Kürtler ve diğer milletlerdir¹⁰. Türklerin

⁹ Vahan Cardashian 1883 yılında Kayseri'de doğumludur. Kayseri'de tahsil hayatına başlamış, 1902 yılında Amerika Birleşik Devletleri'ne yerleşmiştir. Yale niversitesinde 1904'de başladığı hukuk öğrenimini 1908'de tamamlamıştır. Aynı yıl ABD vatandaşı olmuştur. *Armenian Press Bureau* (Ermeni Basın Bürosu)'nun başına geçmiştir. Basın Bürosu, 1918- 1922 tarihleri arasında Türk aleyhtarı ve bağımsız Ermenistan'ın kurulmasına yönelik yoğun propaganda faaliyetlerinde bulunmuştur. Cardashian, Aralık 1918 tarihinde "*American Committee for The Independence of Armenia*" (Ermenistan'ın Bağımsızlığı için Amerikan Komitesi)'ni kurdu. Komitenin başkanlığına, 1917 senesine kadar Amerika Birleşik Devletleri'nin Almanya Büyükelçiliği'ni yapmış ve Amerikan bürokrasisini iyi bilen bir isim olan *James Watson Gerard*'ı getirildi. 12 Haziran 1934'de kalp krizi sonucu ölünceye kadar her fırsatta Türk ve Türkiye aleyhtarı faaliyetlerine devam etmiştir Vahan Cardashian hakkında daha geniş bilgi için bkz. (Karacağil, 2015).

¹⁰ Görüldüğü zere Cardashian bile Ermenistan olarak adlandırdığı Türkiye topraklarında Ermeni nüfusunun azınlıkta olduğunu kabul etmiştir.

Ermenilerin yarısını ortadan kaldırdığı düşünülürse şu an hayatta kalanların sayısı 1.000.000'dur. Ermeni nüfusunun azalma nedeni Türklerin barbarlığıdır.

O açıklamasında nüfus meselesi ile alakalı olarak Ermeni Milli Delegasyonunun hazırlamış olduğu istatistiklere de yer vermiştir. Buna göre "*Ermeni devleti*" içinde yaşayan Türkler, Tatarlar ve Kürtlerin nüfusu 1.000.000'u geçmemektedir. Bölgedeki Ermenilerin sayısı en az 2.500.000'dir (The New York Times, 5 Haziran 1919: 12). Görüldüğü üzere Cardashina'nın Ermeni nüfusu hakkında verdiği bilgiler birbirini tutmamaktadır.

Cardashian Türklerin doğaları ve ırki yapıları gereği olarak zararlı ve yıkıcı olduğu iddiasındadır. O, Türkler için "*Türkler içgüdüsel olarak yıkıcıdır*", "*yağmalar, katleler, tecavüz eder ve yıkar*", "*Ellerine bir güç geçtiği zaman içindeki bu dürtüler birden harekete geçer*" değerlendirmelerinde bulunmuştur (The New York Times, 26 Şubat 1922: 91).

Diğer taraftan Cardashian, Türkiye'deki misyonerleri de şiddetle eleştirmiştir. O, misyonerlerin en büyük hatasının sadece misyonerlik faaliyetlerine odaklanmak olduğunu söylemiştir. Ermeniler lehine çözüm için çaba göstermediklerini ifade etmiştir. Onların etkisi ile Amerika'nın Türkiye'ye savaş ilan etmekten vazgeçtiği, ortak manda fikrine yöneldiğini, belirtmiştir (The New York Times, 1 Ağustos 1921, s.10)

Cardashian ilerleyen tarihlerde de benzer eleştirilerini dile getirmiştir. O, 26 Şubat 1922 tarihli bir yazısında misyonerlerin en büyük hatasının Ermeni mandasının kurulmasını engellemek olduğu görüşünü tekrar etmiştir. Onun ifadesine göre Misyonerler, Türkiye, Ermenistan, Trans-Kafkasya ve Kürdistan'ı içine alan bir Amerikan mandası fikrini desteklemişlerdir. Oysa bu fikir mantıklı değildir. Aynı zamanda Amerika'ya çok ciddi bir mali yük de getirecektir (The New York Times, 26 Şubat 1922: 91)

Amerika'daki Ermeni Milli Komitesinin başkanı *Miran Sevasly*¹¹ 1919 yılı Mart ayından itibaren manda konusundaki görüşlerini kamuoyu ile paylaşmaya başlamıştır. O, Ermenilerin isteğinin ABD yönetiminde manda sistemi kurulması olduğunu açıklamıştır. Ermenistan'daki, Avrupa'daki ve Amerika'daki Ermenilerin aynı beklenti içinde olduğunu ifade etmiştir. Mandatar devletlerin ortak görüşünü kabul edeceklerini belirtmekle beraber herhangi bir Avrupa ülkesinin yönetimi altında manda istemediklerini de vurgulamıştır (Detroit Free Press, 6 Mart 1919: 9)

Sevasly basında yer alan başka bir demecinde de Henry Morgenthau'nun ortak manda öneren açıklamalarını eleştirmiştir. O, ABD'nin sadece Ermenistan'ı içine alan bir manda kurması gerektiğini ifade etmiştir. Birleşik Devletlerin Anadolu'yu da bu yolla kontrol edebileceğini belirtmiştir (The Detroit Free Press, 25 Mayıs 1919: 1).

Sevasly açıklamalarında Ermenilerin Ermeni ve Türk ortak mandasını arzu etmediklerini özellikle vurgulamıştır (Boston Globe, 20 Temmuz 1919: 13; Los Angeles Times, 20 Temmuz 1919: 13). O, ABD Dışişleri Bakanı William Philip'e Ermeni mandası konusundaki isteklerini de iletmiştir. Buna göre Ermenilerin isteği bağımsız Ermenistan'dır. Bu ülkenin sınırları Kafkaslardan Akdeniz'e kadar uzanmalıdır. Sınırları belirlenmiş Ermenistan Orta Doğu'da barış ve gelişmenin güvencesi olacaktır. Ermeni mandası kesinlikle Türkiye'den ayrı olmalı ve kendi hükümeti ve bayrağı bulunmalıdır (Christian Science Monitor, 22 Temmuz 1919, s.16).

Sevasly bir başka açıklamasında da Ermeni mandası gerçekleşmez ise milletin Türklerin ve Tatarların insafına terk edilmiş olacağı uyarısında bulunmuştur. Onun ifadesiyle Ermenilere ihanet tarihe dünyadaki özgür ve uygar ulusların işlediği bir suç olarak kaydedilecektir (Los Angeles Times, 28 Ağustos 1919: 17).

Görüldüğü üzere Miran Sevasly de ABD'nin farklı eyaletlerinde yayınlanan gazetelerden yararlanmıştır. O, bu sayede fikirlerini geniş kitlelere duyurarak daha fazla propaganda yapmıştır. Onun demeç verdiği gazetelerden Christian Science Monitor ve Boston Globe gazeteleri

¹¹ Boston'daki etkin Ermenilerden. Paris'deki Ermeni Milli Delegasyonu'nun Amerika'daki temsilcisi. Amerika'daki Ermeni Milli Birliği'nin başkanı. (New York Times, 12 Temmuz 1918: 2.)

Massachusetts eyaletinin Boston şehrinde basılmaktaydı. Detroit Free Press Michigan eyaletinde Detroit şehrinde, Los Angeles Times ise Kaliforniya eyaletinin merkezi olan Los Angeles'ta yayınlanmaktaydı.

Diğer taraftan New York'daki tanınmış Ermeniler, İngiliz Başbakanı Lloyd George'a bir mektup göndermişlerdir. Mektupta Türklere manda yönetimi kurulması konusunda baskı yapılmasını teklif etmişlerdir. Uluslararası bir mutabakatla hem Türkler hem de Ermeniler için ayrı manda yönetimleri kurulması gerektiği düşüncesini dile getirmişler, ortak mandaya karşı çıkmışlardır. New York Ermenileri Türkler İstanbul'da kaldığı sürece barışın mümkün olmadığını iddia etmişlerdir. Onlara göre Türkiye bitmez tükenmez sorunların kaynağıdır. Tüm dünya Türklere kaynaklanan olumsuzlukları bilmektedir. Türklerin sözlerine güvenilmemelidir. Belirtildiğine göre mektupta imzası bulunan kişiler arasında New York'un tanınmış Ermenilerinden *Dikran Bedikian* da bulunmaktadır. Bedikian Ermenistan ve Türkiye'nin rehabilitasyonu için 1.000.000 dolar vermeye hazır olduğunu açıklamıştır (The New York Times, 1 Mart 1920, s.6).

Ortak manda önerisine karşı çıkanlar içerisinde Ermeni kökenli olmayanlar da vardı. Bunlardan ilki ünlü misyoner *Stephen S. Wise*'dir¹². Wise bu sebeple "*Eski İmparatorluğun Müttefikler Tarafından Bölünmesi Bir Gerekliliktir*" başlıklı bir makale kaleme almıştır.

Stephen Wise bu makalesinde, Dr Gates'in "*Tüm Osmanlı Amerikan Mandası altına girsin ve Ermeni mandası İngilizlere bırakılsın*" görüşünü anlamakta güçlük çektiğini belirtmiştir. Bu düşüncelerin Amerika'nın kendi ulusuna karşı sorumluluklarına ve self determinasyon ilkesine ihanet olacağını ifade etmiştir. Wise, "*Türkiye'nin bütün olarak kalmasını*" savunan Gates ve arkadaşlarının küçük bir kliğin parçası olduklarını iddia etmiştir. Ona göre Gates'in uzun süre kendi memleketinden uzak kalması ve beş yıl süren savaşı yaşaması Amerika'nın hedeflerinden bihaber olmasına yol açmıştır.

Wise, Gates'in bakış açısının sadece Robert Kolejinin tüm şartlar altında eğitime devam etmesi olduğunu vurgulamıştır. Savaş şartlarında okulların açık olmasının bir anlamı olmadığını görüşünü de savunmuştur. Bu süreçte ABD'de Harvard, Yale, Columbia, Princeton, Cornell ve Johns Hopkins gibi üniversitelerin kapanmış olduğunu hatırlatmıştır. O, Üniversitelerin açık kalması adına Türklere ve Almanlarla işbirliği yapılamayacağını ifade etmiştir.

Wise'e göre Amerika'nın hedeflerinin müttefiklerin yüksek değerleri ile örtüşmektedir. Barış konferansında Müttefikler Türklere topraklarını bir bütün olarak koruma garantisi vermemişlerdir. Türk İmparatorluğunun yönetimi altında acı çeken Müslüman, Hristiyan ve Musevi tüm uluslara kendi geleceklerine karar verme özgürlüğü tanınmıştır.

Bu yüzden "*cesur ve soylu*" Ermenilerin Gates'in önerisi ile kaderine terk edilmesi Amerikan idealleri ile örtüşmemektedir. Ermeni mandasının İngilizlere terk edilmesi Ermenileri Yakındoğu oyununda rehin vermek anlamına gelecektir. Bu haksızlıktır. Çünkü Ermeniler Amerika'nın demokrasi idealleri için en ağır bedeli ödemişlerdir.

Stephen Wise, Gates'in Türkiye'nin bölünmesinin ölümcül sonuçlar doğuracağına yönelik görüşlerine de katılmamıştır. O, kim için ölümcül olacağı sorusunu sormuştur. Türkiye'nin bütünlüğünün sonucunun Ermenilere soykırım uygulanması olduğunu iddia etmiştir.

Diğer taraftan Wise, Gates'in Türklere karşı merhametli davranılması talebinin nedenlerini anlamadığını ifade etmiştir. Kendisinin eninde sonunda bağımsızlığını kazanacak olan Ermeniler için Türklere merhametli davranmayacağını bildirmiştir (The New York Times, 13 Haziran 1919: 2).

---

¹² Stephen Samuel Wise (1874-1949): Amerika'nın en etkili Musevi liderlerindedir. 1907 yılında New York'a gelmiş ve 1907 yılında özgür bir sinagog kurarak Musevi toplum üzerinde etkili olmuştur. Amerika'daki etkili bir Musevi fikir önderi olarak Ermeni sorunu üzerine Amerikan basınında yorumlar yapmıştır. (Groler Academic Encyclopedia, Groler International, 1983, (20): 189.)

Amerika Birleşik Devletleri'nin eski Almanya Büyükelçisi ve "American Comiteee for the independence of Armenia" Başkanı James W. Gerard¹³ da ortak mandaya karşı çıkmış, Ermeni mandasını taraftar olmuştur. O, Amerika Birleşik Devletleri'nin neden Ermeni mandasını kabul etmesi gerektiğini üç maddede halinde açıklamıştır. Birinci maddede Ermeni mandasını kabul etmenin Hıristiyan Amerika'nın görevi olduğu belirtilmiştir. Amerika'nın dünyanın ilk Hıristiyan ulusu olan Ermenilerden gelen yardım çağrısına kulak tıkayamayacağı vurgulanmıştır. İkinci maddede Ermenilerin kendi yurdunu kurmak isteyen yaklaşık 16 millet içinde en fazla acı çeken olduğu hatırlatılmıştır. Üçüncü maddede ise Amerikan idealleri için hiçbir ulusun Ermeniler kadar mücadele etmemiş olduğu iddia edilmiştir.

Gerard'a göre Ermeniler İsveçliler, Kuzey İtalyalılar ve Rumlar gibi Alpine Aryan ırka mensupturlar. 3000 yıl önce Anadolu'ya gelmişler ve Asyalı fetihçilerin batıya girişlerini engellemek için bir blok oluşturmuşlardır. Anadolu'da Batı Uygarlığının ve Hıristiyanlığın temsilcisi olmuşlardır. Bu sebeple Amerikan inancını ve uygarlığını taşıyan bu ulusa yardım eli uzatmak zorunluluktur.

Ayrıca Gerard Ermenilerin Türklere karşı direnmelerinden de övgü ile bahsetmiştir. O, Ermenilerin hiçbir yardım almadan 7 ay boyunca Türklere karşı koyduklarını, fakat sonunda ezici Türk ve Alman güçleri ile etkisiz hale getirildiklerini söylemiştir. Ona göre Ermeniler bu başarıyı imanları ve Amerika'ya olan bağlılıkları sayesinde kazanmışlardır. Bu nedenle ABD "*imanlı Hıristiyan*" Ermenilere bağımsızlıklarını sağlama noktasında her türlü yardımı yapmalıdır.

Bütün bunlardan dolayı Gerard, ABD için Ermeni mandasını en sağlam ve cazip mandaterlik olarak görmüştür. Diğer manda yönetimleri ile kıyaslandığında Ermeni mandasının dünya barışına daha fazla huzur ve güven getireceğini iddia etmiştir.

Gerard söz konusu beyanatında Amerikan kamuoyunda Amerika Birleşik Devletleri'nin Anadolu'yu da içine alan bir Ermeni mandasını kabul etmemesi halinde Türklerin Ermenileri rahatsız edecekleri yönündeki görüşü de değerlendirmiştir. O, bu görüşün önyargı taşıdığını ifade etmiştir. Ona göre aynı endişe 1878 Berlin Anlaşması döneminde Bulgaristan için de söz konusu edilmişti. Fakat, sonunda Türklerin bu dönemde Bulgaristan'la ilgili hiçbir etkisi olmadığı görülmüştür. Aynı şekilde Ermenilere baskı uygulayacakları korkusu da yersizdir. Bunun iki sebebi vardır. Birincisi Paris Barış Konferansı Türklerin askeri gücünü tıpkı Almanya ve Avusturya'da olduğu gibi sınırlandıracaktır. İkincisi Türkler Ermeniler kadar güçlü bir ordu oluşturamaz. Bir silahlı Ermeni iki Türk askerine bedeldir¹⁴. Amerikalılar Ermenilerin kendilerini koruyacakları ve organize olacaklarından endişe duymamalıdır. İlaveten Türkler Ermenilere saldıracak olurlarsa Milletler Cemiyeti'nin bu saldırıyı kendisine yapılmış gibi telakki ederek Ermenilere yardım edeceği gözden uzak tutulmamalıdır.

Gerard'a göre Ermeni mandası Birleşik Devletlere herhangi bir askeri yük de getirmeyecektir. Zira Ermeniler devletlerinin kurulması ve topraklarının kontrol altına alınmasını takiben 75.000 kişilik bir ordu kurabileceklerdir. Zira Barış Konferansında "*Birleşik Ermenistan*" temsilcisi Kafkasya genelinde Rus ordusunda 75.000 Ermeni'nin görev yaptığını açıklamıştır. Sadece bu askerler Ermenistan'a getirilmiş olsa bile Ermeni ordusu kurulmuş olacaktır. Bu ordu Amerika'nın mühimmat desteği ile kolayca ülkesini savunabilecektir.

Gerard beyanatında Ermenistan'da Ermeni nüfusun azınlıkta kalacağı iddialarına da cevap vermiştir. Bu anlamda öncelikle coğrafi olarak Birleşik Ermenistan'ın %65'inin Türkiye'den ayrılacak topraklardan oluşacağını hatırlatmıştır. O, Ermenistan olarak düşünülen bölgede Ermeni nüfusunun çoğunluk olduğunu iddia etmiştir.

¹³ 1913-1917 yılları arasında Amerikan Birleşik Devletleri'nin Almanya Büyükelçiliğini yapmıştır. Ermenilerin en büyük destekçilerindedir. (The Lincoln Daily Star, 9 Mart 1918: 8).

¹⁴ Gerard Ermenilerin Türklere karşı daha savaşçı bir millet olduğunu iddia etmiştir. Oysa bu iddianın abartılı ve subjektif olduğu, propaganda amacı taşıdığı açıktır.

Gerard'ın Anadolu'daki Ermeni bölgeleri için 1914 yılına dair verdiği nüfus bilgileri ise şöyledir: Ermeniler 1.403.000, Türkler 943.000, Kürtler ise 482.000'dir. Onun ifadesiyle Kafkas Ermenistan'ı, Türkiye'nin diğer bölgelerindeki Ermeniler ve Rus Ermenileri de eklenince nüfusa 1.000.000 daha ilave edilmiş olacaktır. Bunun yanında bağımsız Ermenistan kurulduğunda Türkiye'den zorla gönderilen Sırp, Bulgarlar ve Rumlar gibi Türkler de bu bölgeyi terk edecektir¹⁵.

Görüldüğü üzere yazısında sık sık Amerikan değerlerinden demokrasiden, insan haklarından söz eden Gerard, konu Türkler olunca bütün bu söylediklerini çabucak unutmaktadır. Sözde Ermenistan'daki Türklerin zorla evlerinden yurtlarından sürülmelerini önerebilmektedir.

Diğer taraftan Gerard'a göre Türklerin Ermenileri ortadan kaldırmak istemelerinin asıl sebebi Turancılık siyasetidir. Zira Ermeniler, Anadolu'daki Türklerle beraber sayıları yaklaşık 24.000.000'u bulan diğer Turani ırklar ile Anadolu Türkleri arasında bariyer görevi görmektedir. Türklerin planı Hazar ötesindeki Turanlarla iletişim kurarak Pan-İslamizm propagandası yapmak ve dünyaya hâkim olmaktır. "*Birleşik Ermenistan*" Türkleri Anadolu'ya sıkıştırarak ve gelecekteki Pan-Turanizm tehlikesini ortadan kaldıracaktır.

Gerard, Ermeni Devleti'nin kurulmasını makinenin parçalarının bir araya getirip çalıştırılmasına benzetmiştir. Eğer bu parçalar planlı bir şekilde yerlerine konulabilirse makine çalışacak ve üretmeye devam edecektir.

Ona göre bazı Amerikalıların savunduğu Ermenistan ve Anadolu arasında "*Ortak manda*" yönetimi hiçbir fayda sağlamaz. Zira Anadolu birbiri ile hiç bir alakası olmayan parçalardan oluşmaktadır. Buna karşılık Ermenistan dağları, tepeleri, nehirleri ve yeraltı kaynakları ile ayrı bir coğrafi bütündür¹⁶. Eğer Ermeni mandası içine Anadolu dahil edilirse birçok Ermeni'nin kendi topraklarına gelmesi engellenecektir. Bu durum Amerika'nın o bölgede daha fazla kalmasını gerektirecektir. Çünkü Türkleri kendilerini yönetebilir hale getirmek mümkün değildir. İlla Anadolu için manda isteniyorsa bir Müslüman ülkenin yönetimine verilmelidir (Gerard, 6 Temmuz 1919: 44).

Eski Büyükelçi James W. Gerard, Amerikan basınına yansıyan bir başka açıklamasında da ortak manda fikrine karşı olduğunu tekrarlamıştır. Gerard düşüncelerinin komitenin üyeleri olan Senator Lodge, Elihu Root, Charles E. Huges ve Nicholas Murray Butler tarafından da paylaşıldığını özellikle vurgulamıştır.

Gerard'ın ifadesiyle bazı kendini bilmez Amerikalılar ülkelerinin İstanbul, Ermenistan ve Anadolu'yu içine alan bir ortak manda yönetimini kabul etmesi gerektiğini söylemişlerdir. Oysa böyle bir manda yönetiminin kabul edilmesi imkânsızdır. Çünkü ortak manda fikri tamamen Türklerin planı ve programıdır. Bu tasarı Türk yönetimini kuvvetlendirecek ve Pan-Türkizm'i harekete geçirecektir. Anadolu'da Ermeni ırkının ve Hıristiyanlığın ortadan kaldırılmasına yol açacaktır

Gerard bu vesileyle Turanizm tehlikesine yeniden dikkati çekmiştir. O, Türklerin Birinci Dünya Savaşı'na girme nedeninin Turani ırklar ve Kafkasya'daki Tatarlar ile bağ kurmak olduğunu iddia etmiştir. Türklerin bu bağı kurarak Ermeni ırkını ortadan kaldırmayı hedeflediklerini söylemiştir. Ona göre "*Ortak Manda*" Amerika'nın korumasında Türklere savaş boyunca yapamadıklarını gerçekleştirme fırsatını sunacaktır. Türkler bu sayede Kafkaslardaki soydaşları ile iletişime geçerek 24.000.000 Turani nüfusu yönlendirebilecektir. Bu da İslam dünyasını kuvvetlendirirken Hıristiyanların sonu olacaktır.

Büyükelçi Gerard, Türklerin Kafkaslarla bağlantıya geçmesini engellemenin tek yolunun Karadeniz'den Akdeniz'e uzanan bağımsız bir Ermenistan'ının kurulması olduğunu

---

¹⁵ Yazısında Amerikan değerlerinden demokrasiden, insan haklarından söz eden Gerard sözde Ermenistan'daki Türklerin zorla bölgeden sürülmelerini önermiş olması ilginçtir. Türklere olan bakış açısının ön yargılı ve düşmanca olduğunu göstermektedir.

¹⁶ Oysa coğrafi olarak Anadolu Karadeniz, Akdeniz ve Ege denizi arasında bulunan yarımadadır. Bir bütünlük teşkil etmektedir.

savunmuştur. O, “Ermeni Yurdu”nun Pan-Türkist yayılcılığı frenleyeceği ve bir bariyer oluşturacağı düşüncesindedir.

Ona göre bu yüzden yapılacak ilk iş Ermenistan Cumhuriyetini tanımaktır. Bu yolla açlık çeken milyonlara yiyecek ve giyecek temin etmek mümkün olacaktır. Ayrıca bu teşebbüs neticesinde Ermenistan’ın güney batısını ele geçirmek için zemin hazırlanacaktır. Türklere katliamlar sonunda elde ettikleri çoğunluğu kullanma fırsatı verilmemelidir. Sığınmacıların yurtlarına dönmelerini sağlamak Amerika’nın öncelikli görevi olmalıdır. Bununla birlikte Türkler Ermeni yönetimi altına girmek istemiyorlarsa Anadolu’ya göç edebilirler.

Diğer taraftan Gerard, Avrupalıları samimi davranmamakla suçlamış, onların amacının Ermeni mandasının sorumluluğunu Amerika’ya yükleyerek zenginleşmek olduğunu ifade etmiştir. (*Detroit Free Press*, 8 Aralık 1919:1, 17).

Los Angeles Times gazetesinde Amerika Birleşik Devletleri’nin müttefikler tarafından kendisine dayatılan Anadolu’yu da içine alan manda yönetimini kabul etmemesi gerektiği üzerinde duran bir yazı kaleme alınmıştır. Yazı gazetenin okurlar köşesinde yayınlanmıştır. Yazarı belli değildir.

Yazıda “Amerikan halkı Anadolu ve Karadeniz’i içine alan bir polis görevini kabul etmeli midir?” ve “Sorumluluklarımız böyle bir görevi yerine getirmeyi içerir mi?” soruları okuyucuya yöneltilmiştir. İlaveten *Harbert Hoover*’ın Amerika’nın dünyada barışçı düzen yaratmak için Türkiye mandasını kabul etmesi gerekliliğine işaret eden görüşü eleştirilmiştir. Amerika’nın Anadolu’yu içine alan ve müttefikler tarafından dayatılan manda yönetimi önerisini iki kere düşünmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Makalede Türklerin Ermenilerden nefret ettiği, Ermenilerin de nefretin yeşerdiği bu topraklara geri dönmeye çalıştıkları ifade edilmiştir. Manda yönetiminin en zor işinin birbirini boğazlamakta olan Türkler ve Ermenileri yatıştırmak olacağı hatırlatılmıştır. ABD’nin eski dünyanın birbirinden nefret eden iki ırkının olduğu bölgeye polislik yapmaya davet edildiği vurgulanmıştır. Aslında bu düşmanlığı yaratanların birbirlerine güvenmeyen ve kıskanan Avrupalı hükümdarlar ve hanedanlıklar olduğu belirtilmiştir.

Yazara göre Amerika, dünyaya bir düzen getirecekse buna kendisine yakın bölgelerden başlamalıdır. Oysa ABD’nin Meksika üzerinde etkin olması engellenmektedir. Eğer ABD dünyanın barış içinde bir düzene kavuşması yolunda adım atacaksa Rio Grande nehrinin ötesine yönelmeli, kendisine yakın olan Meksika’nın sorunları ile ilgilenmelidir. Buna rağmen garip bir şekilde Anadolu’da Amerika’nın kontrolünde bir manda yönetimi ısrarla istenmektedir. Bu durum üzerinde durulması gereken bir husustur. Ekonomik olarak Amerika kaybetmektedir. ABD’li iş adamları Türk İmparatorluğunun “*etsiz kemiklerine*” razı olmak zorunda bırakılmışlardır. Zira Fransa Adana’nın pamuk üretimi yapılan bölgelerini almıştır. Yunanistan, İzmir’in incirini, zeytinyağını, şaraplarını ele geçirmiştir. İngiltere, Mezopotamya’nın tahıllarını, madenlerini ve minerallerini kontrol etmektedir. Amerika Birleşik Devletleri’ne düşen ise zaten paylaşılmış olan bu bölgenin doğal kaynaklarını Türk kuvvetlerinin saldırılarından korumaktır. Bu adil bir paylaşım değildir. Bu yüzden hiçbir Amerikan hükümeti Anadolu’nun paylaşılmış kalıntıları üzerinde manda yönetimini kabul etmemelidir. Eski nefretler ve düşmanlık üzerine kurulu Anadolu’da hiçbir sorumluluğu üzerine almamalıdır. ABD’li diplomatların yeterince bilgi sahibi olmadıkları Türkler, Yunanlılar, Suriyeliler, Ermeniler ile ilgili taahhütlere girmeleri anlamsızdır. (*Los Angeles Times*, 12 Ocak 1920, s.4).

The National Tribune gazetesinde çıkan bir haberde ise Amerika Birleşik Devletleri’nin yönetiminde Ermeni mandasının Türkiye’yi de içine almasının Türklerin eski bir oyunu olduğu iddia edilmiştir. Tüm dünyanın kendilerini boğazlardan atmak istediğini bilen Türklerin orada kalarak büyük bir gerilim yarattığı belirtilmiştir. Buna göre Türkler, Fransızlara karşı İngilizleri; İngilizlere karşı Rusları; Almanlara karşı diğer ulusları kullanarak Osmanlı İmparatorluğunun

devamlılığını sağlamışlardır. Őimdi de ABD mandası altına girerek toprak bütünlüklerini sağlamaya çalışmaktadırlar.

Haberde belirtildiğine göre Hristiyanları Türklerin yönetimine vermek ya da Türkleri Hristiyanların yönetimine bırakmak adil değildir. Böyle bir uygulama sonu gelmez savaşların kaynağı olacaktır. Aya Sofya'da yükselen minareler Yakındoğu'da kalıcı bir barış sağlamayacaktır. Ayrıca mütteliklerin kendi aralarında yaptıkları gizli anlaşmalar sonucunda çıkarlarına göre Türkiye'yi bölmeleri ortaya çıkacak savaşların temel kaynağı olacaktır.

Oysa farklı kabileler, dinler ve fraksiyonların tümü Amerika Birleşik Devletleri'ne güven duymaktadır. Ermeni mandasını kabul edecek tek devlet ABD'dir. Ayrıca Amerika'nın tüm ırklara ve dinsel guruplara sağladığı adalet, onlara yönelik uygulanacak mezalimin engelleneceği güvenini sağlıyor. (The National Tribune, 25 Aralık 1919, s.19).

Ernest Riggs¹⁷ de ortak mandaya karşı çıkmıştır. Ona göre Ermenilere "Türk kardeşleri" ile beraber manda önerilmesi anlamsızdır. Ancak Ermeni mandası kabul edilmelidir. Yüksek maliyetli olacağı düşüncesi ile Ermenilere yardım etmemek ve yeni bir gelecek kurmalarına katkı sağlamamak Amerika'ya yakışmayacaktır (Ernest W. Riggs, 1920: 14).

Indianapolis'de görevli Piskopos H.H. Fout da manda meselesi konusunda basına bir açıklama yapmıştır. Bu kişi aynı zamanda American Commission for Relief in the Near East'de de görevli idi. Piskopos açıklamasında Türklerin Ermenilere yaptığı zulüm ve katliamlardan da bahsetmiştir. Onun farklı bilgilere dayanarak ulaştığı sonuca göre savaş başladığında 3.000.000 olan Ermeni nüfusunun 1.000.000'u Türklerin soykırımına maruz kalmıştır. Piskopos kalanların durumunun da içler acısı olduğunu vurgulamıştır.

Ona göre Türkler insanlık onuruna aykırı uygulamalarından dolayı, kendi kendini yönetme hakkını kaybetmiştir. Türklerin, Ermenilerin ve Suriyelilerin Amerika'dan beklentileri çok yüksektir. Türkler Amerika'nın desteği için adeta yalvarmakta, manda altına girmeyi gönülden istemektedirler (The New York Times, 7 Haziran 1919: 6).

Bununla birlikte ilerleyen tarihlerde Kilikya'nın Türkiye'ye bırakılması ABD'ndeki bazı çevrelerde rahatsızlık yaratmıştır. Ermenilerin Bağımsızlığı İçin Amerikan Komitesi'nin Genel Sekreteri Jessup, Yale Kulübü'nde yapılan toplantıda Kilikya'nın Türkiye'ye bırakılmasını eleştirmiştir. O, Milletler Cemiyeti kararları uyarınca Kilikya'da bir Fransız manda yönetiminin kurulacağı beklenirken bu bölgenin tekrar Türklere verilmiş olmasının büyük bir hata olduğunu ifade etmiştir (The New York Times, 7 Ocak 1923: 3).

Sonuç ve Öneriler

Amerikan basınında Türk-Ermeni ortak mandasını sadece Ermeni asıllı olmayan Amerikalılar tarafından savunulmuştur. Bunlar içerisinde İstanbul'daki Robert Koleji Müdürü Dr. Caleb Gates ilk sırada yer almaktadır. Bunun dışında ABD'nin eski İstanbul Büyükelçisi Henry Morgenthau da ortak manda yönetiminden yanadır. Yine Chicago Üniversitesi Rektörü Harry Pratt, Misyoner Henry Riggs, Djevad Eyour, Pietro Rizzo ve Harbert Hoover de bu görüşü desteklemişlerdir. Ancak, Türk-Ermeni ortak mandasını destekleyen tek bir Ermeni aydın veya yazar mevcut değildir. Ermenilerin tamamı Amerikan kamuoyuna sadece Ermeni mandası kurulması görüşünü empoze etmeye çalışmışlardır.

Bununla birlikte kısıtlı sayıdaki ortak manda taraftarlarına karşı basında yoğun eleştiriler yöneltirmiştir. Eleştiride bulunanlar içerisinde Ermeni kökenliler olduğu gibi Ermeni olmayanlar da vardır.

---

¹⁷ Türkiye'deki ünlü misyonerlerden Henry Riggs'in kardeşidir. 1910 yılında Henry Riggs'in Amerika'ya geri dönmelerinden sonra Harput Amerikan Koleji Başkanlığına atanmıştır. 1910-1915 yılları arasında kolej başkanlığı görevini yürütmüştür. Harput'taki son Amerikan misyoner başkanı olmuştur. (Kılıç, 2007:480).

Ortak manda fikrine basın aracılığıyla karşı çıkan Ermeni kökenliler arasında Arshag Mahdesian, Miran Sevasly, Vahan Cardashian ve Dikran Bedikian zikredilebilir. Ermeni olmayan ancak ortak mandayı eleştiren ABD'li aydın ve gazeteciler ise şunlardır: Misyoner Stephen S. Wise, Ernest Riggs, Amerikan Komitesi genel sekreteri Jessup, Piskopos H.H. Fout, Amerika Birleşik Devletleri'nin Almanya Eski Büyükelçi James W. Gerard.

ABD basınında yer alan yayınlar değerlendirildiğinde ortak manda fikrini dile getirenlerin görüşleri özetle şöyledir. Onlar sadece Ermeni mandası kabul edilirse arzu edilen barış ortamının oluşturulamayacağı endişesini dile getirmişlerdir. Onlara göre Türkler kendilerini dışlanmış hissederek batı dünyasından uzaklaşacaklar, nüfus üstünlüklerini kullanarak Ermeniler için tehdit oluşturacaklardır. Anadolu manda altına alınmaz ve Türklerin bağımsızlığı devam ettirilirse bölgedeki diğer milletler huzur bulamayacaklardır. Hıristiyan uygarlığının güvenliği için Anadolu mutlaka kontrol altına alınmalıdır.

Bununla birlikte sadece Ermenistan mandasını kabul etmek her bakımdan ağır bir yük altına girmek demektir. Zira Ermeniler için manda kurulması düşünülen coğrafyada Türklerin ve Müslümanların ezici nüfus üstünlükleri vardır. Ermenistan'ı koruyabilmek için büyük bir orduya ve paraya ihtiyaç olacaktır. Ayrıca Ermenilerin öç alma duygusu ile hareket etmeleri mümkündür. Müslümanların Hıristiyanlara veya Hıristiyanların Müslümanlara yönelik mezalimi ortak manda ve Amerikan adaleti ile engellenebilir.

Ortak manda fikrine karşı çıkanlar ise öncelikle Ermenilerin tarih boyunca Hıristiyan dünyaya yaptığı hizmetlere dikkati çekmişlerdir. Ermeniler için "*dünyanın ilk Hıristiyan ulusu*" ifadesini kullanmışlardır. Onların Türklerin işgallerine karşı direndiklerini ve müttefiklerle iş birliği içerisinde çalıştıklarını hatırlatmışlardır. Ortak mandanın "*kasap ile kuzunun*" bir arada yaşaması anlamına geleceğini ifade etmişlerdir. Türkler ile Ermenilerin hiçbir ortak önü olmadığını, milli kalkınmalarını sağlayabilmeleri için mutlaka birbirlerinden ayrılmalara gerektiğini belirtmişlerdir.

Onlar Türkleri medeniyete hiçbir katkıları olmamış, saldırgan bir ulus olarak değerlendirmişlerdir. *Bu sebeple* Amerikalıların Türkleri, Türklerin de Amerikalıları anlayamayacağını iddia etmişlerdir. Onlara göre Türkler için en uygun mandater devlet İran'dır. Türklerin manda istemeleri iki sebebe dayanmaktadır. Birincisi "*Ermenistan topraklarını*" ellerinde tutmak, ikincisi ise maddi kazanç elde etmektir.

Ortak manda karşıtları Ermenistan mandası hususunda dezavantaj olarak ortaya konulan nüfus ve güvenlik meselelerine de kendilerince çözüm bulmuşlardır. Onlara göre Ermenilere ayrılan bölgelerdeki Türkler göç ettirilerek Ermeni nüfus çoğunluğu sağlanacaktır. Rus ordusunda bulunan 75.000 Ermeni asıllı asker Ermenistan'a getirildiğinde güvenlik problemi de çözülmüş olacaktır. Onlar Ermeni mandası sayesinde Türklerin Anadolu'ya sıkıştırarak Pan-Turanizm tehlikesini ortadan kaldıracığını da iddia etmişlerdir.

Diğer taraftan özellikle Ermeni kökenlilerin propagandalarını etkin kılabilme ve yaygınlaştırabilme için farklı eyaletlerdeki gazetelerde benzer yazılar yayınlattıkları görülmüştür. Onların olumsuz propagandaları bütün Amerikan kamuoyunu etkilemiştir. Asılsız haberler ve bilgilerle gerçekleştirilen kara propagandanın kamuoyu üzerinde ne kadar büyük etkiler yarattığı somut bir şekilde görülmüştür. Nitekim ortak mandayı savunanlar dahi Türkleri zalim ve yıkıcı olarak değerlendirmişlerdir. Ermenileri Türklerin zulmünden koruyabilmek endişesi ile bu görüşü savunmuşlardır.

Kaynakça

- Akbıyık, Y. (1999). *Milli Mücadele'de Güney Cephesi*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkez Başkanlığı Yayınları.
- Akgün, S. (1981). *General Harbord'un Anadolu Gezisi ve Ermeni Meselesi'ne Dair Raporu, Kurtuluş Savaşı Başlangıcında*, İstanbul: Kervan Kitapçılık.
- American National Biography, <https://www.anb.org> (Erişim tarihi: 20 Nisan 2019).
- Ayışığı, M. (2004). *Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye'ye Gelen Amerikan Heyetleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Aytepe, O. (Kasım 1999-2003). Milli Mücadele'de Manda Sorunu ve Mustafa Kemal'in Yaklaşımı, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Atatürk Yolu Dergisi*, (24): 475-486.
- Boston Daily Globe.
- Christian Science Monitor.
- Denk, E. (Nisan 2018). Milletler Cemiyeti Misakı, www.erdemdenk.com/mcmisaki.doc (Erişim tarihi: 20 Nisan 2018).
- Detroit Free Press.
- Eyour, Djevad, Opportunities for U.S in Near East, *The New York Times*, 13 Haziran 1922.
- Gerard, James W, (1919). Why America Should Accept Mandate For Armenia, *The New York Times*, 44.
- Grolier Academic Encyclopedia, grolier international, (1983), (.20). 189.
- Gürbüz, V. (2002). Bir İdeal, Bir Amerikan Başkanı ve Onun Başarısızlığı: Başkan Wilson ve Milletler Cemiyeti, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Atatürk Yolu Dergisi*, (29-30): 87-99.
- İlter, E. (2001). Ermeni İstekleri Karşısında Milli Teşekküllerin Tutumu (1919-1922), *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Atatürk Yolu Dergisi*, (27-28): 299-319.
- Karacağil, Ö. K. (Yaz 2015). Amerika'da Tek Kişilik Lobi: Vahan Cardashian (1883-1934), *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 8(16): 95-120.
- Kılıç, O. (2007). Kendi Yazdıkları Işığında Amerikalı Misyonerlerin Harput'daki Faaliyetleri, *Journal of Islamic Research*, 20(4):476-491.
- Köse, İ. (2014). Woodrow Wilson'un Ermeni Hamiliği Teşebbüsü ve Ermenistan Görevine Giden General Harbord Askeri Kurulu, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 108(212): 53-88.
- Köse, İ. (2014). General Moseley'in Amerikan Mandası ve Anadolu'da Kurulması Planlanan Ermeni Devleti ile İlgili Raporu, *Tarih Dergisi*, (59): 189-216.
- Lincoln Daily Star.
- Los Angeles Times.
- Mahdesian, A. (1917). Armenia, Her Culture and Aspirations, *The Journal of Race Development*, 7(4): 448-466.
- Mahdesian, A. (1919), Recent Suggestions for Armenia, *The New York Times*, 8 Haziran
- Morgenthau, H. (2003). *Ambassador Morgenthau's Story*, Michigan: Wayne State University Press.
- National Tribune.

New York Times.

Riggs, Ernest W, (1920). Mr. Bryan and Armenia, *The New York Times*, 14.

Washington Star.

Veritabanı Organizasyonu Dersinde Elektronik Portfolyo

Uygulamalarının Akademik Başarıya Etkisi*

The Effect of Electronic Portfolio Applications on Academic Success in Database Organization Course

Dr. Öğr. Üyesi Gülçin ZEYBEK¹

Öz

Araştırmanın amacı, Meslek Lisesi Bilişim Teknolojileri Alanı 11. sınıf “veritabanı organizasyonu” dersinde e-portfolyo kullanımının öğrencilerin akademik başarılarına etkisini tespit etmek ve e-portfolyo uygulamalarına ilişkin öğrenci görüşlerini belirlemektir. Ön test - son test kontrol gruplu deneysel desen ile yürütülmüş olan araştırmanın çalışma grubunu 2016-2017 öğretim yılında Karaman ilinde bir meslek lisesinin Bilişim Teknolojileri Alanı 11. sınıfında öğrenim görmekte olan öğrenciler oluşturmuştur. Seçkisiz yöntemle belirlenmiş olan deney ve kontrol grupları 14’ er kişiden oluşmaktadır. Deney grubunda 10 hafta süre ile e-portfolyo uygulamaları yapılırken, kontrol grubunda “Bilişim Teknolojileri Alanı Çerçeve Öğretim Programı” kapsamında mevcut uygulamalara devam edilmiştir. Araştırmacı tarafından geliştirilmiş başarı testi, öntest ve sontest olarak öğrencilere uygulanmıştır. Deneysel süreç bitiminde, yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla uygulamalara ilişkin öğrenci görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın nicel verilerini değerlendirmek amacıyla betimsel istatistik teknikler ve ilişkisiz ölçümler için Mann Whitney-U testi kullanılmıştır. Görüşme formu aracılığıyla elde edilen nitel veriler ise, betimsel analiz tekniği kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmanın nicel bulguları incelendiğinde, deney grubunun sontest ve erişim puan ortalamalarının, kontrol grubunun sontest ve erişim puan ortalamalarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmüştür. Ayrıca araştırmaya katılan öğrenciler, e-portfolyo uygulamalarına ilişkin genel olarak olumlu görüş belirtmişlerdir. Araştırmadan elde edilen bulgular, ilgili alanyazın doğrultusunda yorumlanarak, uygulamaya ve gelecekte yapılabilecek çalışmalara ilişkin çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Elektronik portfolyo, öğrenci ürün dosyası, öğrenci gelişim dosyası, alternatif değerlendirme, öğretim yöntemleri

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The aim of the research is to identify the effect of e-portfolio on the academic achievement of students in the "database organization" course and to determine student opinions on the applications. The research was carried out with experimental design with pre-test and post-test control groups. The study group was established in the 11th grade of Information Technologies Department of a vocational high school in Karaman province in the 2016-2017 academic year. While the e-portfolio applications were made for 10 weeks in the experimental group, the existing applications were continued in the control group. The achievement test developed by the researcher was applied to the students as pretest and posttest. At the end of the experimental period, students' opinions regarding the applications were determined through the semi-structured interview form. Descriptive statistics and Mann Whitney-U test for independent samples were used to evaluate the quantitative data of the study. Qualitative data were analyzed using descriptive analysis technique. When the findings of the study were examined, it was seen that the average of posttest and

* Bu çalışmanın ilk hali 23-25 Mart 2018 tarihinde Afyonkarahisar’da düzenlenen Uluslararası Bilim ve Eğitim Kongresi’nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

¹ Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, gulcinzeybek@km.edu.tr.

Atf için (to cite): Zeybek, G. (2019). Veritabanı Organizasyonu Dersinde Elektronik Portfolyo Uygulamalarının Akademik Başarıya Etkisi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(4), 1045-1058.

achievement points of the experimental group was significantly higher than the control group's. Additionally, the students who participated the study had positive opinion on e-portfolio applications. Findings of the research were interpreted and various suggestions were made.

Keywords: Digital portfolio, student product file, student development file, alternative assessment, teaching methods

Paper Type: Research

Giriş

Eğitime ilişkin yeni yaklaşımları temel alan programlarda öğrencinin, okul dışındaki gerçek dünyaya uyum sağlamasını kolaylaştıracak yeterlikleri kazanmış olması hedeflenmekte ve bu hedefe ulaşmak için programların hayat ile ilişkilendirilmeleri gerekmektedir. Bireysel farklılıkları göz önünde bulunduran ve öğrenci merkezli öğrenme ve öğretme yaklaşımlarını benimseyen günümüz eğitim programları, ölçme ve değerlendirme konusunda da öğrencilerin bilgi, beceri ve tutumlarını bir bütün olarak ele alan çoklu değerlendirmeyi gerektirmektedir (Demirel, 2008).

Yazılı yoklamalar, sözlü sınavlar, çoktan seçmeli testler, kısa cevaplı testler, eşleştirmeli testler, doğru yanlış testleri gibi geleneksel ölçme araçları, ölçme sonuçlarının nesnel ve güvenilir olmasını sağlamakta, ancak gerçek yaşamla doğrudan ilişkili olmayan durumlara dayanmaktadır. Günümüz öğrencilerinden beklenirse, gerçek yaşamda karşılaşacakları problemleri, çeşitli kaynak ve materyalleri kullanarak çözmeleridir. Geleneksel değerlendirme yöntemleri, eğitimde beklenen bazı özellikleri değerlendirmede yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle, geleneksel değerlendirmeleri tamamlayacak alternatif değerlendirme yöntemlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Performansa dayalı değerlendirme veya tamamlayıcı değerlendirme olarak da adlandırılan bu tür değerlendirmelerde, öğrenme ürünlerinin yanında öğrenme süreci de dikkate alınmaktadır (Kutlu, Doğan ve Karakaya, 2008).

Alternatif değerlendirme teknikleri arasında en sık kullanılanlardan biri, öğrenci ürün dosyası ya da öğrenci gelişim dosyası olarak da adlandırılan portfolyodur. Portfolyo, öğrencilerin çeşitli alanlardaki çalışmalarını, verdikleri emeği ve geride bıraktıkları aşamaları belirten çalışmalarının amaçlı bir birikimidir (Paulson, Paulson ve Meyer, 1991). Öğrenme ve öğretme sürecine dair etkinliklerin bir araya getirilip yansıtma yapılmasıyla oluşturulan portfolyo aracılığıyla öğrenci “ne öğrenirim” ve “bunu nasıl gösteririm” sorularını yanıtlamaya çalışır (Demirel, 2008).

Portfolyo değerlendirmede, öğrencinin portfolyoyu hazırlama süreci ve bu sürecin sonunda ortaya çıkan ürün üzerinden değerlendirme yapılır (De Fine, 1992). Diğer yandan öğrenciler portfolyo hazırlarken, çalıştıkları konuları da öğrenirler (Atılğan, Doğan ve Kan, 2014). Kısaca portfolyo, öğrenme ile değerlendirmeyi, süreç ile ürünü bir araya getirir. Portfolyoyu diğer değerlendirme türlerinden ayıran bir diğer özellik, değerlendirmeye ilgili tüm kesimlerin katılmasıdır. Çoğu değerlendirme türünde ölçme ve değerlendirme sadece öğretmenler tarafından yapılırken, portfolyoda değerlendirmeye öğrencinin kendisi, arkadaşları ve ailesi de katılabilmektedir. Kişinin kendi çalışmalarını belli ölçütlere dayanarak değerlendirmesi öz değerlendirme, öğrencilerin yine belli ölçütler doğrultusunda birbirlerinin çalışmalarını değerlendirmesi ise akran değerlendirmedir.

Öğrenciler tarafından bireysel olarak hazırlanan portfolyolar, öğrencilerin başarı yönünden karşılaştırılması amacıyla kullanılmaz. Öğrencinin ilgi ve yetenekleri doğrultusunda hazırlanır ve her öğrencinin bireysel olarak değerlendirilmesine olanak sağlar. Uzun süreli olup, öğrencinin performansını yansıtan çok sayıda üründen oluşur. Öğrenciyi araştırmaya, incelemeye, sorgulamaya ve değerlendirmeye yönlendirmesi sebebiyle özellikle bilişsel alanın üst düzey

davranışlarının (uygulama, analiz, sentez, değerlendirme) kazandırılmasında ve değerlendirilmesinde etkili olabilir.

Basılı olarak hazırlanan ve sunulan geleneksel portfolyolar, bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi ve eğitim ortamlarında hızla yaygınlaşmasıyla birlikte elektronik ortama aktarılmış ve elektronik portfolyo, dijital portfolyo ya da kısaca e-portfolyo da denilen ve bilgisayar ortamında hazırlanıp sunulan portfolyolar, eğitimde kullanılmaya başlamıştır. E-portfolyo, tüm öğrenci çalışmalarının bilgisayarda biriktirilmiş halidir (Chang, 2001). E-portfolyolar, geleneksel portfolyoların genel özelliklerini taşımakla birlikte öğrenmenin tam ve gerçek resmini sunmakta ve portfolyoların taşınabilirliğini artırmaktadırlar (Pullman, 2002). Bu sayede öğrenciler çalışmalarını çoklu ortam şeklinde (metinler, resimler, grafikler, sesler, filmler ve animasyonlar) hazırlayabilmekte ve sunabilmektedirler.

E-portfolyo geleneksel portfolyoya benzemekle birlikte; onlardan farklı olarak çoklu ortam, kelime işlemci, elektronik tablolaştırma, sunu hazırlama, veri tabanı, web tasarım, grafik ve animasyon programları gibi yazılımlardan yararlanmayı gerektirir (Kovalchick, Milman ve Elizabeth, 1998). Ancak geleneksel portfolyolara kıyasla kolay depolanabilme ve taşınabilme özellikleri, tercih edilebilirliklerini artırmaktadır (Koç, 2010). E-portfolyo ile portfolyoyu hazırlayan öğrencinin çalışmalarına istediğinde ulaşabilmesi, çalışmaları üzerinde değişiklik yapabilmesi, çalışmalarını başkalarıyla paylaşabilmesi ve en önemlisi kendi gelişim sürecini izleyebilmesi mümkün olmaktadır (Hettterscheidt, Pott, Russell ve Tchang, 1992).

Elektronik portfolyo uygulamalarına ilişkin yurt içi ve yurt dışında yapılmış çeşitli araştırmalar mevcuttur. Sanalan ve Altun (2002) ABD’ de gerçekleştirmiş oldukları çalışmalarında, e-portfolyoyu bir veritabanı uygulaması olarak kullanmışlardır. Öğrenciler, uygulamanın öğretmen ile öğrenci arasındaki iletişimi hızlandığını, dosyaların saklanmasında elverişli bir ortam hazırladığını ve kaybolma korkusunu azalttığını, çalışmaları herhangi bir bellekte toplamak zorunluluğunu ortadan kaldırdığını, dersi daha ilginç kıldığını, istenildiğinde önceki çalışmalara erişim ve paylaşım imkanı sunduğunu, doğrudan bilgisayarda hazırlanabildiği için ödev teslim sürecini kısalttığını ifade etmişlerdir. Mason, Pegler ve Weller (2004)’ in çalışmasında, e-portfolyo yazılımını kullanan öğrenciler, bu değerlendirme yazılımının kendi kariyerleri açısından önemli olan çalışmaların düzenlenmesinde yararlanılabilecek bir uygulama olduğunu, bu nedenle de yaşam boyu öğrenmeyi desteklediğini ifade etmişlerdir. Korkmaz ve Kaptan (2005) tarafından yapılan araştırma sonuçları, e-portfolyo değerlendirmenin fen eğitiminde öğrenci özelliklerini saptamak, öğrenme ve öğretme sürecini zenginleştirmek ve bilimsel gelişmeyi takip etmek için kullanılabileceğini ortaya koymuştur. Koçoğlu (2006)’ nun, geleneksel portfolyo ve e-portfolyoyu bir arada kullandığı çalışmasının sonuçları, portfolyo hazırlama sürecinin, zaman tüketimi gibi olumsuz yönlerinin yanında, öğrenmede işbirliği gerçekleştirme gibi olumlu tarafları bulunduğunu, e-portfolyo hazırlama sürecinde öğrencilerin teknolojiden yararlanma becerileri ve teknoloji kullanımına yönelik olumlu yaklaşımlarının arttığını göstermiştir. Özyenginer (2006)’ in, bilgisayar dersinde e-portfolyo kullanımı üzerine yaptığı çalışma sonucunda öğrenciler, çalışmanın başında geçmişte benzer bir çalışma yapmadıkları için endişelendiklerini; ancak çalışma sırasında ve bilhassa sonrasında bu kaygılarının ortadan kalktığını; görsel öğelerle çalışma, araştırma yapma, kendi kendine öğrenme, kendine güven duygusu kazanma, öz-değerlendirme yapma, zamanı etkili kullanma, öğrenme sürecinde sorumluluk alma ve yaratıcı düşünme bakımından geliştiklerini belirtmişlerdir. Yeşilova (2011) tarafından yapılan araştırma sonucunda elde edilen bulgular da benzer niteliktedir. Çalışma, öğrencilerin sürecin başında isteksizlik duyduklarını; ancak zamanla fikirlerinin değiştiğini, e-portfolyo geliştirmeyi ilgi çekici olarak değerlendirdiklerini, öğrenmeyi sağlamada etkili bulduklarını ortaya koymuştur. Çayırıcı (2009)’ nın 7. sınıf bilişim teknolojileri dersinde yürütmüş olduğu çalışmada, e-portfolyonun uygulamaları düzenli şekilde saklamayı sağladığından, çoklu ortam unsurlarıyla çalışma olanağı verdiğinden ve öğrencilere başarı duygusunu tattırdığından dolayı faydalı görüldüğü ortaya çıkmıştır. Lopez-Fernandez ve Rodriguez-Illera (2009)’ nın gerçekleştirdiği çalışmada öğrencilerin, elektronik-portfolyo

yöntemini kullanmaktan memnun oldukları ve elektronik-portfolyoyu yapmış oldukları çalışmaları saklamak ve yönetmek amacıyla kullanılabilir faydalı bir araç olarak benimsedikleri görülmüştür. Gömleksiz ve Koç (2010) tarafından gerçekleştirilmiş olan çalışma sonucunda bilgisayar okuryazarlığı öğretiminde elektronik-portfolyo kullanımının öğrencilerin teorik bilgi düzeyleri üzerinde etkisinin olmadığı, ancak uygulama becerilerinin gelişmesinde olumlu etkisinin olduğu ve e-portfolyo uygulamalarının öğrencilerin öz değerlendirmelerine olumlu yansıdığı görülmüştür. Ayrıca öğrencilerin sürece yönelik olumlu tutum geliştirdikleri de araştırma sonucunda ortaya çıkmıştır. Yine Koç (2010) tarafından yapılan araştırma sonucunda öğrenciler, e-portfolyo sürecine ilişkin olarak, sürecin kendilerini araştırmaya sevk etme, sorumluluk duygusu kazandırma, organize ve düzenli olmalarına katkı sağlama açısından olumlu görüşler bildirmişlerdir. Ögmen (2011)' in araştırmasının sonuçları katılımcıların büyük kısmının elektronik-portfolyo çalışmasını ilgi çekici bulduklarını; bilgisayar ortamında hazırlanan ödevlerin, katılımcılara yeni öğrenme stratejileri kazandırdığını göstermiştir. Salinas, Marin ve Escandell (2011) tarafından yapılan araştırmada, elektronik-portfolyo yazılımı kullanan öğrencilerin yardımlaşmalarının arttığı, grupla gerçekleştirilen ödevlerdeki başarılarının yükseldiği ve yaptıkları çalışmaları portfolyo için bir araya getirmenin önemini kavradıkları ortaya çıkmıştır. Barış ve Tosun (2013) gerçekleştirilmiş olan araştırma sonucunda elektronik-portfolyo destekli eğitim sürecinin öğrenci başarısını pozitif yönde etkilediği sonucuna varılmıştır. Kutlu, Polat ve Döşlü (2014)' nün, ortaöğretim düzeyinde bilgi ve iletişim teknolojileri dersinde yapmış olduğu çalışma sonucunda, öğrenciler çalışmayı sevdiklerini, yeni şeyler öğrendiklerini, süreçte araştırma yapma ve işbirliği içerisinde bulunma gereği duyduklarını belirtmişlerdir. Öğrencilerin büyük kısmı web tabanlı portfolyonun sayısal derslerden çok sözel derslerde kullanılmasını önerirken, tamamı uygulamayı tekrarlamak istediklerini belirtmişlerdir. Öğrenciler çoğunlukla, web tabanlı portfolyolarından yeterli düzeyde puan almışlardır. Aktay ve Gültekin (2014) ise web tabanlı portfolyoyu ilköğretim düzeyinde uygulamışlardır. Araştırma sonucunda öğretmen ve öğrencilerin çoğu webfolyoyu geleneksel portfolyolardan daha verimli bulmuşlardır. Tur ve Marin (2014)' in gerçekleştirdiği çalışmada, elektronik-portfolyo üzerinden sınıf arkadaşları ile yorumlarını paylaşan öğrencilerin, elektronik-portfolyo puanlarının daha yüksek olduğu ve yapılan yorumların sosyal paylaşımı artırdığı görülmüştür. Özgür (2016)' ün, araştırmasının sonucunda bir sosyal ağ sitesine entegre edilen e-portfolyo yazılımını kullanan öğrencilerin eğitim sonundaki akademik başarı ve kalıcılık testi puanlarının diğerlerine oranla anlamlı derecede yüksek olduğu görülmüştür. Demir ve Kutlu (2016) tarafından yapılan araştırma sonuçları, elektronik-portfolyoya dayalı araştırma becerileri eğitiminin, öğrencilerin araştırma becerilerini kullanım düzeylerini anlamlı düzeyde artırdığını ve araştırma konusundaki tutum ve ilgilerinin geliştirilmesinde etkili olduğunu göstermiştir. Başarı ve kalıcılık bakımından Erten (2015), çalışmada benzer sonuçlara ulaşmıştır. Akademik başarı ve tutum açısından Arap (2008), Barış (2011) ve Alan (2014) tarafından yapılan araştırmalarda olumlu sonuçlar elde edilmiş; Kazan (2006), Gülbahar ve Köse (2006), Demirli (2007), Çukurbaşı ve Kıyıcı (2018)' nin yaptıkları çalışmalarda da e-portfolyo uygulamalarına ilişkin olumlu görüşler ortaya çıkmıştır.

1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

E-portfolyoya ilişkin yurt dışında uzun zamandır çalışmalar yapılmakta iken, ülkemizde yapılandırıcılık temelli öğretim programlarının uygulamaya konulmasıyla birlikte, 2006 yılından itibaren çeşitli çalışmalara rastlanmaktadır. İlgili alanyazın incelendiğinde, ilköğretimden yükseköğretime kadar her düzeyde e-portfolyo uygulamalarının akademik başarı, öğrenilenlerin kalıcılığı, ilgi, tutum ve motivasyon açısından olumlu sonuçlar ortaya koyduğu, ancak halen yeterli sayıda çalışma bulunmadığı görülmektedir. Araştırmanın, diğerlerinden farklı olarak meslek lisesinde yürütülmüş bir çalışma olması, nicel ve nitel yöntemleri bir araya getirmesi, öz değerlendirme ve akran değerlendirmeye önemle yer verilmesi ve değerlendirmenin de ötesinde, bilhassa öğretim amaçlı kullanılmış olması sebebiyle alana katkı getireceği düşünülmektedir.

Bu araştırmanın amacı, Meslek Lisesi Bilişim Teknolojileri Alanı 11. sınıf “veritabanı organizasyonu” dersinde e-portfolio kullanımının öğrencilerin akademik başarılarına etkisini tespit etmek ve e-portfolio uygulamalarına ilişkin öğrenci görüşlerini belirlemektir. Bu doğrultuda araştırmanın hipotezleri ve alt problemleri aşağıda verilmiştir.

1.1. Araştırmanın Hipotezleri

1. Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin deneysel uygulama öncesi başarı testinden (öntest) aldıkları puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.
2. Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin deneysel uygulama sonrası başarı testinden (sontest) aldıkları puan ortalamaları arasında deney grubu lehine anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.
3. Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin deneysel uygulama sonrası erışı (sontest – öntest) puan ortalamaları arasında deney grubu lehine anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

1.2. Araştırmanın Alt Problemleri

1. Deney grubu öğrencilerinin e-portfolio uygulamasına ilişkin görüşleri nelerdir?

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Deseni

Araştırmanın deseni, öntest-sontest kontrol gruplu seçkisiz deneysel desendir. Araştırma sürecinde deney ve kontrol gruplarında gerçekleştirilmiş işlemler Tablo1’ de verilmiştir.

Tablo 1. Deney ve kontrol grubunda uygulanmış olan işlemler

Grup	Öntest	İşlem	Sontest
D	O ₁	X	O ₃
K	O ₂		O ₄

D: Deney grubu

K: Kontrol grubu

O1: Deney grubuna uygulanmış olan öntest

O2: Kontrol grubuna uygulanmış olan öntest

X: Deney grubuna uygulanmış olan deneysel işlem (e-portfolio uygulamaları)

O3: Deney grubuna uygulanmış olan sontest

O4: Kontrol grubuna uygulanmış olan sontest

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2016-2017 öğretim yılında Karaman il merkezinde bulunan bir meslek lisesinin Bilişim Teknolojileri Alanı 10. sınıfında öğrenim görmekte olan öğrenciler oluşturmuştur. Deney ve kontrol gruplarının oluşturulmasında basit seçkisiz örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Ders yılı başında öğrenciler, meslek derslerinin bilgisayar laboratuvarlarında uygulamalı olarak yürütülebilmesi için seçkisiz yöntemle iki gruba ayrılmıştır. Daha sonra araştırma sürecinin başında bu iki gruptan biri deney, diğeri kontrol grubu olmak üzere seçkisiz olarak belirlenmiştir. Her iki grup 14’ er kişiden oluşmaktadır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada öntest ve sontest olarak uygulanmak üzere araştırmacı tarafından bir başarı testi geliştirilmiştir. Başarı testi oluşturulurken testin kapsam geçerliğini sağlamak amacıyla dersin öğretim programı ayrıntılı olarak incelenmiş, bilişim teknolojileri öğretmenlerinin görüş ve önerileri alınmış, kapsamı temsil eden davranışları belirlemek üzere belirtke tablosu oluşturulmuş ve bu doğrultuda 24 sorudan oluşan bir test hazırlanmıştır. Hazırlanan testin deneme

uygulaması, il merkezinde bulunan başka bir meslek lisesinin bilişim teknolojileri alanında öğrenim görmekte olan 116 öğrenci ile yapılmıştır. Madde analizi kapsamında her bir maddenin güçlük indeksi, ayırt edicilik indeksi ve güvenilirlik indeksi hesaplanmış, yapılan madde analizi sonrasında 4 soru testten çıkarılmıştır. 20 sorudan oluşan nihai testin ortalama güçlüğü $p_j=0,44$; ortalama ayırt ediciliği $q_j=0,42$ ve güvenilirlik değeri $KR-20=0,84$ olarak hesaplanmıştır. Bu bulgulara dayanılarak testin genel olarak orta güçlükte, ayırt ediciliği yüksek ve güvenilir bir test olduğunu söylemek mümkündür.

Nitel verilerin toplanmasında ise yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Bu form geliştirilirken benzer çalışmalarda kullanılmış görüşme formları incelenmiş ve uzman görüşü doğrultusunda görüşme soruları hazırlanmıştır. Deneysel uygulama sürecinin bitiminde deney grubu öğrencileri ile görüşmeler yapılarak e-portfolyo uygulamalarına ilişkin görüşleri alınmıştır.

2.4. Uygulama Süreci (Verilerin Toplanması)

Deney grubunda 10 hafta süre ile e-portfolyo uygulamaları yapılırken, kontrol grubunda “Bilişim Teknolojileri Alanı Çerçeve Öğretim Programı” kapsamında mevcut uygulamalara devam edilmiştir. Bu çalışmada e-portfolyo yöntemi, değerlendirmeden çok öğrenmeyi sağlama amacıyla kullanılmıştır. Yapılması planlanan çalışmalar, 10 hafta süren uygulama sürecinin başında genel hatlarıyla belirlenmiştir. Deney grubundaki bütün öğrenciler, deneysel uygulamanın gerçekleştirildiği 10 hafta boyunca veritabanı organizasyonu dersinde yapmış oldukları çalışmaları bilgisayar laboratuvarında çalıştıkları bilgisayarlarda kronolojik olarak saklamışlar ve belirli periyotlarla geri dönüp tekrar gözden geçirmişlerdir. Biten her uygulamanın ardından öğrenciler, çalışmanın işlem basamakları dikkate alınarak, uzman görüşleri doğrultusunda oluşturulmuş olan dereceli puanlama anahtarları (rubrikler) aracılığıyla hem kendi çalışmalarını (öz değerlendirme) hem de arkadaşlarının çalışmalarını (akran değerlendirme) değerlendirmişlerdir. Daha sonra bu çalışmalar ders öğretmeni tarafından değerlendirilmiştir. Süreç sonunda her bir öğrencinin ilk çalışmasından son çalışmasına kadar bütün uygulamaları gözden geçirilmiş ve öğrencinin gelişimine ilişkin genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Araştırmacı tarafından geliştirilmiş başarı testi, deneysel işlemlerden önce (öntest) ve deneysel işlemlerden sonra (sontest) deney ve kontrol gruplarına eş zamanlı uygulanmıştır. Ayrıca deney grubu öğrencileriyle görüşmeler yapılarak deneysel uygulama sürecine ilişkin görüşleri alınmıştır.

2.5. Verilerin Analizi

Araştırmanın nicel verilerini değerlendirmek amacıyla betimsel istatistik teknikler ile deney ve kontrol gruplarının öntest, sontest ve erişim puanlarını karşılaştırmak amacıyla Mann Whitney-U testi kullanılmıştır. Deney ve kontrol gruplarının az sayıda (14) bireyden oluşmuş olması sebebiyle normal dağılım durumuna bakmak için Shapiro-Wilk testi yapılmış ve p değerinin anlamlı ($<.05$) çıkması üzerine non-parametrik bir test tercih edilmiştir.

Bu araştırmada görüşme verileri sesli olarak kaydedilmiş, bunun için görüşmenin başında katılımcılardan sözel onay alınmıştır. Görüşmenin yapıldığı gün görüşme verileri araştırmacı tarafından dinlenerek kelime işlemci programında verilerin dökümü yapılmıştır. Son olarak elde edilen nitel veriler, betimsel analiz tekniği kullanılarak analiz edilmiştir. Nitel veriler, başka bir ifadeyle öğrenci görüşleri sunulurken doğrudan alıntılara da yer verilmiştir. Burada öğrenci isimleri yerine Ö1, Ö2 gibi kodlamalar kullanılmıştır.

3. Bulgular

3.1. Araştırmanın Nicel Bulguları

Bu bölümde araştırmada kullanılan başarı testinden elde edilen öntest, sontest ve erişim puanlarına ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

3.1.1. Deney ve Kontrol Grubu Öğrencilerinin Öntest Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması

Tablo 2. Öğrencilerin öntest puanlarının gruba göre Mann Whitney-U testi sonuçları

Grup	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Deney	14	13,46	188,50	83,500	0,498
Kontrol	14	15,54	217,50		

$p \leq 0.05$.

Tablo 2 incelendiğinde, deney ve kontrol gruplarının öntest puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir. Bu bulguya dayanılarak, deney ve kontrol gruplarının, deneysel uygulama öncesi, “veritabanı organizasyonu” dersi akademik başarı ortalamaları bakımından denk oldukları söylenebilir.

3.1.2. Deney ve Kontrol Grubu Öğrencilerinin Sontest Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması

Tablo 3. Öğrencilerin sontest puanlarının gruba göre Mann Whitney-U testi sonuçları

Grup	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Deney	14	17,82	249,50	51,500	0,032
Kontrol	14	11,18	156,50		

$p \leq 0.05$.

Tablo 3 incelendiğinde, deney ve kontrol gruplarının sontest puanları arasında deney grubu lehine anlamlı bir farklılık görülmektedir. Bu bulguya dayanılarak, deney grubunda gerçekleştirilen e-portfolyo uygulamalarının “veritabanı organizasyonu” dersinde akademik başarıyı sağlamada mevcut uygulamalara oranla etkili olduğu söylenebilir.

3.1.3. Deney ve Kontrol Grubu Öğrencilerinin Erişi Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması

Tablo 4. Öğrencilerin erişim puanlarının gruba göre Mann Whitney-U testi sonuçları

Grup	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Deney	14	19,04	266,50	34,500	0,003
Kontrol	14	9,96	139,50		

$p \leq 0.05$.

Tablo 4 incelendiğinde, deney ve kontrol gruplarının erişim (sontest-öntest) puanları arasında deney grubu lehine anlamlı bir farklılık görülmektedir. Bu bulguya dayanılarak, deney grubunda gerçekleştirilen e-portfolyo uygulamalarının “veritabanı organizasyonu” dersinde akademik başarıyı sağlamada mevcut uygulamalara oranla etkili olduğu söylenebilir.

3.2. Araştırmanın Nitel Bulguları

Bu bölümde araştırmada kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla elde edilen öğrenci görüşlerine yer verilmiştir.

3.2.1. Öğrencilerin Yapılan Uygulamanın Daha Önceki Öğrenme ve Öğretme Yöntemlerinden Farklılığına İlişkin Görüşleri

Araştırmaya katılan öğrenciler, bilişim teknolojileri alan derslerinde genellikle bilgisayar ortamında uygulamalar yaptıklarını, ancak e-portfolyo uygulamaları kapsamında, yaptıkları çalışmalarını düzenli olarak, belirli sıra dahilinde bilgisayarda sakladıklarını ve bu sayede geriye dönüp, geçmiş çalışmalarını gözden geçirebildiklerini ve kendi gelişimlerini rahatlıkla takip edebildiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca öğrenciler, daha önce herhangi bir derste öz değerlendirme ya da akran değerlendirme yapmadıklarını, bu yöntemi oldukça farklı bulduklarını ifade etmişlerdir.

3.2.2. Öğrencilerin e-Portfolyo Uygulamalarında Keyifli Buldukları Aşamalara İlişkin Görüşleri

Araştırmaya katılan öğrencilerin büyük kısmı, uygulamanın her aşamasından keyif aldıklarını ifade ederken, kimi öğrenciler öz değerlendirme ve akran değerlendirme etkinliklerinin kendilerine oldukça ilgi çekici ve zevkli geldiğini belirtmişlerdir.

3.2.3. Öğrencilerin e-Portfolyo Uygulamalarında Zorlandıkları Aşamalara İlişkin Görüşleri

Araştırmaya katılan öğrenciler, uygulama sürecinin başında endişe duyduklarını, ancak zaman içerisinde bu endişelerinin ortadan kalktığını, uygulamalarını yapma ve kaydetme konusunda önemli bir zorluk yaşamadıklarını ifade etmişlerdir. Örneğin Ö14; *“Bilişim teknolojileri bölümünde öğrenim görmekte olduğumuz için uygulamaları yapmak, kaydetmek, tekrar açmak, birleştirmek gibi işlemlerde çok zorlanmadık”* demiştir. Bunun yanında öğrencilerin büyük kısmı, daha önce hiç öz değerlendirme ve akran değerlendirme yapmadıkları için başlangıçta zorlandıklarını, fakat süreç ilerledikçe değerlendirme yapmanın da kolaylaştığını belirtmişlerdir. Bu duruma ilişkin olarak Ö1; *“İlk başlarda kendi çalışmamı değerlendirirken de, arkadaşlarımın çalışmalarını değerlendirirken de gereğinden fazla mı puan veriyorum ya da çok mu acımasız davranıyorum diye düşündüm. Fakat çalışmalar ilerledikçe değerlendirme de daha kolay bir hal aldı”* şeklinde görüş belirtmiştir. Ayrıca bazı öğrenciler, zaman konusunda sorun yaşadıklarını, ders süresinin kısa olması sebebiyle uygulamaları ancak tamamlayabildiklerini, değerlendirme için az zamanları kaldığını dile getirmişlerdir. Örneğin Ö2; *“Veritabanı organizasyonu dersi haftada 2 saatlik bir ders olduğu için uygulamayı vaktinde yetiştirmekte zorlandım. Arkadaşlarımın çalışmalarını değerlendirmek için az zamanım kaldı”* demiştir.

3.2.4. Uygulanan Değerlendirme Yöntemine İlişkin Öğrenci Görüşleri

Araştırmaya katılan öğrenciler, öz değerlendirme ve akran değerlendirme ile ilk kez karşılaştıklarını, sürecin başında zorlandıklarını, ancak bir yandan da öz değerlendirme ve akran değerlendirmeyi keyifli bulduklarını, akran değerlendirme sayesinde farklı çalışmalarını da gördüklerini ve kendi eksiklerini fark edebildiklerini ifade etmişlerdir. Örneğin Ö13; *“Akran değerlendirme aşamasında kendi çalışmam dışında başka çalışmalarını da görmüş oldum. Böylece yanlış veya eksik yaptığım noktaların farkına vardım”* şeklinde görüş belirtirken; Ö3; *“Arkadaşlarımın çalışmalarını görünce, aslında kendi çalışmamın gayet iyi olduğunu anladım”* demiştir.

Bunun dışında öğrenciler, değerlendirme amacıyla dereceli puanlama anahtarları kullanımının, değerlendirmeyi herkes tarafından yapılabilir, anlaşılabilir ve daha tarafsız hale getirdiğini ifade etmişlerdir. Örneğin Ö12; *“Rubrikleri kullanmasaydık hem kendi çalışmalarımı, hem de arkadaşlarımın çalışmalarını değerlendirmekte zorlanırdım. Rubrikler bana kılavuz oldu”* demiştir. Ö2; *“Rubrikler olmasaydı ne kendimin ne de arkadaşlarımın yapılan çalışmalarını objektif şekilde değerlendirebileceğini düşünmezdim”* şeklinde görüş belirtmiştir. Ö4; *“Rubrikler sayesinde çalışmada nelere dikkat etmem gerektiğini, yani değerlendirme kriterlerini görmüş oldum”* diyerek düşüncesini dile getirmiştir.

3.2.5. Yapmış Oldukları Çalışmalara İlişkin Öğrenci Görüşleri

Araştırmaya katılan öğrencilere “Aynı çalışmalarını tekrar yapsan neleri değiştirirdin?” sorusu sorulmuştur. Öğrencilerin bir kısmı uygulamaları tekrar yapmaları halinde daha özenli çalışacaklarını, uygulamaları kaydederken daha dikkatli olacaklarını belirtmişlerdir.

3.2.6. E-Portfolyo Uygulamalarının Öğrenmeye Olan Katkısına İlişkin Öğrenci Görüşleri

Araştırmaya katılan öğrenciler, e-portfolyo uygulamalarının hem öğrenme hem değerlendirme açısından kendilerine sorumluluk verdiğini, güçlü ve zayıf yanlarını görmelerini sağladığını, kendilerini araştırma yapmaya ve arkadaşlarıyla işbirliği içinde çalışmaya teşvik ettiğini ifade etmişlerdir. Örneğin Ö5; *“Ders süresince her zamankinden daha aktiftik. Uygulamadan değerlendirmeye dersin her aşamasında görev ve sorumluluklar aldık”* demiştir. Ö11; *“Değerlendirme yaparken rubrikleri görmek, çalışmada nelere dikkat etmem gerektiğini*

gösterdi” şeklinde görüş belirtirken; Ö9; “Değerlendirme amacıyla arkadaşlarımla çalışmalarını incelemek, eksik yaptığım noktaları tespit etmemi, bunları gidermemi ve zayıf yönlerimi geliştirmemi sağladı” demiştir. Ö10 ise; “Akran değerlendirme yaparken arkadaşlarımdan daha iyi yaptığım şeyleri görmek bu ders konusunda özgüvenimin artmasını sağladı” diyerek düşüncesini dile getirmiştir. Ö6; “Uygulamaları yaparken ders modülünün kaynak olarak yeterli olmadığı durumlarda farklı kaynaklardan araştırma yapmam gerekti, bu da keyifliydi” şeklinde görüş belirtirken; Ö7; “Sınıf içinde uygulamaları yaparken zaman zaman birbirimizden yardım aldık, çalışırken işbirliği yapmış olmanın öğrenmemizi kolaylaştırdığını düşünüyorum” diyerek düşüncesini ifade etmiştir.

3.2.7. E-Portfolyo Uygulamaları Esnasındaki Öğretmen Rolüne İlişkin Öğrenci Görüşleri

Araştırmaya katılan öğrenciler, gerek uygulamalar esnasında, gerekse değerlendirme aşamasında öğretmenden çok öğrencilerin etkin olduğunu, öğretmenin daha çok rehberlik ettiğini ifade etmişlerdir. Ö10; “Derste öğretmenimiz daha çok danışmanlık yaptı, biz öğrenciler ise aktif olan taraftık, ders esnasında sorumluluğun büyük ölçüde bizde olması güzeldi” demiştir. Ö7; “Özellikle değerlendirme aşamasında yetki ve sorumluluğun büyük ölçüde bize verilmesi, kısmen de olsa öğretmen rolüne bürünmüş olmamız, oldukça farklı ve zevkli bir durumdu” şeklinde görüş belirtmiştir.

3.2.8. E-Portfolyo Uygulamalarına İlişkin Öğrenci Önerileri

Araştırmaya katılan öğrencilere “Bu ya da benzer bir uygulamayı tekrar aynı derste ya da farklı derslerde yapmak ister misin? Neden?” sorusu sorulmuştur. Öğrencilerin tamamı uygulamayı tekrar yapmak istediklerini; bir kısmı, meslek derslerinde yapılmasının yararlı olacağını düşündüğünü, bir kısmı da, hangi ders olursa olsun böyle bir uygulamanın çok zevkli olabileceğini ifade etmiştir. Örneğin Ö3; “Benzer bir uygulamayı kesinlikle tekrar yapmak isterim, hem çok zevkli, hem de çok verimli olduğuna inanıyorum” demiştir. Ö4; “Meslek derslerinde genellikle bilgisayar ortamında çalışmalar yapıyoruz. O nedenle meslek derslerinde bu tür etkinliklerin daha iyi olabileceği kanısındayım” şeklinde görüş belirtirken, Ö7; “2 saatlik bir derste değil de, haftalık ders saatinin daha fazla olduğu herhangi bir meslek dersinde yapılması daha kolay olabilir” şeklinde düşüncesini ifade etmiştir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Araştırmanın nicel bulguları incelendiğinde, deney ve kontrol gruplarının sontest ve erişi (sontest - öntest) puanları arasında deney grubu lehine anlamlı farklılık görülmüştür. Bu sonuçlara dayanılarak, deney grubunda gerçekleştirilen e-portfolyo uygulamalarının “veritabanı organizasyonu” dersinde akademik başarıyı sağlamada mevcut uygulamalara oranla etkili olduğu yorumu yapılmıştır.

Araştırmanın akademik başarıya ilişkin bulguları, alanyazındaki diğer araştırmaların bulgularıyla da desteklenmektedir. Arap (2008)’ in, öğretmenlik uygulaması dersinde öğretmen adaylarıyla yaptığı çalışma sonucunda e-portfolyo uygulamalarının yapıldığı deney grubunun başarı ortalaması, kontrol grubundan yüksek çıkmıştır. Gömleksiz ve Koç (2010), yaptıkları araştırma ile bilgisayar okuryazarlığı öğretiminde e-portfolyo kullanımının öğrencilerin teorik bilgi düzeylerinde herhangi bir etkisi olmadığını, fakat uygulama becerilerinin gelişmesinde etkili olduğunu ortaya koymuşlardır. Barış (2011), e-portfolyonun bir sosyal ağ sitesi içerisinde etkin olarak kullanılabilirliğini araştırdığı araştırmasının sonucunda, e-portfolyo destekli eğitimin öğrencilerin başarılarını olumlu yönde etkilediğini belirlemiştir. Barış ve Tosun (2013), e-portfolyo destekli eğitim sürecinin öğrencilerin akademik başarısına etkisini araştırmışlardır. Elde edilen bulgulara göre, deney grubundaki öğrencilerin akademik başarı sontest puanları, kontrol grubundaki öğrencilerininkine göre daha yüksek bulunmuştur. Alan (2014)’ in, e-portfolyo yönteminin etkililiğini değerlendirmeyi amaçladığı çalışmasının sonucunda e-portfolyo uygulamalarının gerçekleştirildiği deney grubunun akademik başarı ortalaması kontrol grubundan yüksek bulunmuştur. Erten (2015), çevrimiçi işbirlikli öğrenme ortamında e-portfolyo uygulamaları gerçekleştirmiş ve uygulamaların yapıldığı deney grubunda yer alan öğrencilerin

kalıcılık testi sonuçlarının kontrol grubu öğrencilerine göre yüksek olduğu belirlenmiştir. Demir (2016), 6. sınıf öğrencileriyle deneysel bir çalışma yapmış, çalışma sonucunda izleme testlerinden elde edilen puanlar arasında anlamlı farklılıklar görülmezken, performans görevlerinden alınan puanlar arasında deney grubu lehine anlamlı farklılıkların olduğu belirlenmiştir. Özgür (2016)' ün yapmış olduğu çalışmada, deney grubunda yer alan ve bir sosyal ağ sitesine entegre edilen e-portfolyo yazılımını kullanan öğretmen adaylarının eğitim sonucunda elde ettikleri akademik başarı ve kalıcılık testi ortalama puanlarının diğer grupta yer alan sınıf arkadaşlarına kıyasla anlamlı şekilde yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Demir ve Kutlu (2016) ise, e-portfolyo uygulamalarının 6. sınıf öğrencilerinin araştırma becerileri üzerine etkisini belirlemeye çalışmışlardır. Araştırma sonucunda, deney grubu öğrencilerinin araştırma becerilerini kullanım düzeyleri, kontrol grubuna oranla anlamlı düzeyde artış göstermiştir.

Öğrenci gelişim dosyası, öğrenciyi belirli hedefler doğrultusunda araştırma yapmaya, öğrenme sürecinde etkin olmaya ve her seferinde daha iyi bir ürün ortaya koymaya teşvik etmektedir. Bu yolla, öğrencinin gelişimi baştan sona izlenebilmekte, öğrenci yaptığı çalışmaların niteliğine ilişkin düzenli dönüt alabilmekte ve kendini geliştirebilmektedir. Bütün bunların, bireyin öğrenmesini olumlu yönde etkilemesinin kaçınılmaz olduğu düşünülmektedir.

Araştırmaya katılan öğrenciler, bilişim teknolojileri alan derslerinde genellikle bilgisayar ortamında uygulamalar yaptıklarını, ancak e-portfolyo uygulamaları kapsamında, yaptıkları çalışmaları düzenli olarak, belirli sıra dahilinde bilgisayarda sakladıklarını ve bu sayede geriye dönüp, geçmiş çalışmalarını gözden geçirebildiklerini ve kendi gelişimlerini rahatlıkla takip edebildiklerini ifade etmişlerdir. Öğrenciler, uygulama sürecinin başında endişe duyduklarını, ancak zaman içerisinde bu endişelerinin ortadan kalktığını, uygulamalarını yapma ve kaydetme konusunda önemli bir zorluk yaşamadıklarını belirtmişlerdir. Özyenginer (2006) tarafından yapılan çalışmada da öğrenciler ilk başlarda daha önce böyle bir çalışma yapmadıkları için endişelendiklerini fakat çalışma sürecinde ve özellikle bitiminde bu endişelerinin yersiz olduğunu anladıklarını ifade etmişlerdir. Çayırıcı (2009)' nın araştırmasında öğrenci görüşleri incelendiğinde; e-potfolyonun çalışmaları düzenli bir biçimde biriktirmeyi olanaklı kıldığından, çoklu ortam öğeleriyle çalışma esnekliği sağladığından, başarı duygusunu tattırdığından yararlı bir çalışma olarak görüldüğü sonucuna ulaşılmıştır. Yeşilova (2011) tarafından yapılan araştırma sonucunda elde edilen bulgular, öğrencilerin başlangıçta isteksizlik yaşasalar da süreç içerisinde görüşlerinin değiştiğini, e-portfolyo geliştirmeyi heyecan verici ve eğlenceli olarak değerlendirdiklerini, kendilerine yeni bilgiler kazandırma yönünde etkili olduğunu düşündüklerini ortaya koymuştur.

Öğrencilerin büyük kısmı, daha önce hiç öz değerlendirme ve akran değerlendirme yapmadıkları için başlangıçta zorlandıklarını, fakat süreç ilerledikçe değerlendirme yapmanın da kolaylaştığını, hatta bu yöntemi oldukça farklı ve ilgi çekici bulduklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca öğrenciler, akran değerlendirme sayesinde farklı çalışmaları da gördüklerini ve kendi eksiklerini fark edebildiklerini, değerlendirme amacıyla dereceli puanlama anahtarları kullanımının, değerlendirmeyi herkes tarafından yapılabilir, anlaşılabilir ve daha tarafsız hale getirdiğini belirtmişlerdir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin büyük kısmı, uygulamanın her aşamasından keyif aldıklarını ifade ederken, kimi öğrenciler, zaman konusunda sorun yaşadıklarını, ders süresinin kısa olması sebebiyle uygulamaları ancak tamamlayabildiklerini, değerlendirme için az zamanları kaldığını dile getirmişlerdir. Zaman yetersizliği, Koçoğlu (2006) tarafından yapılmış çalışmada da negatif yön olarak karşımıza çıkmaktadır. Döşlü (2009)' nün çalışmasında da benzer şekilde öğrenciler, yaptıkları çalışmanın zevkli ve eğlenceli olduğunu, çalışmayı çok beğendiklerini belirtmişlerdir. Gömleksiz ve Koç (2010)' un çalışmasında e-portfolyo sürecinin öğrencileri araştırmaya yönlendirmesi, çalışmalarına bireysellik katması ve arkadaşlarıyla paylaşma imkânı sunması, öğrencilerin süreçte en çok hoşlarına giden durumu oluşturmuştur. Ancak aynı çalışmada öğrencilere çalışma için verilen süre yetersiz bulunmuştur. Yeşilova (2011)' nın çalışmasında öğrenciler, e-portfolyo hazırlama sürecinin içerik üzerinde söz hakkına sahip olma,

araştırma yapma, yeni bilgiler edinme, çalışma sürecinde eğlenme, geçmiş bilgilerini tekrar etme, kendilerini ifade etme yönlerini sevdiklerini belirtirlerken; sürenin uzun olması ve bilgi eksikliğinden kaynaklı sorunlar yaşanması yönlerini sevmediklerini dile getirmişlerdir. Erten (2015) tarafından yapılan araştırmanın nitel boyutuna ilişkin elde edilen sonuçlar uygulanan öğrenme ortamının sosyalleşme, rahatlık, öğrenme, etkileşim, motivasyon, iletişim, tasarruf ve zaman açısından avantajlar sunduğunu ortaya koymuştur. Aynı çalışmada uygulamaların zaman alışı ve öğrenci hazırbulunuşluk düzeyi ise dezavantaj içeren noktalar olarak ön plana çıkmıştır.

Araştırmaya katılan öğrenciler, e-portfolio uygulamalarının hem öğrenme hem değerlendirme açısından kendilerine sorumluluk verdiğini, güçlü ve zayıf yanlarını görmelerini sağladığını, kendilerini araştırma yapmaya ve arkadaşlarıyla işbirliği içinde çalışmaya teşvik ettiğini ifade etmişlerdir. Koçoğlu (2006)' nun çalışmasında da öğretmen adayları, portfolyolarını hazırlarken kendi öğretim uygulamalarını geliştirecek farklı yolları keşfettiklerini söylemişlerdir. Aynı araştırmanın sonuçları, portfolyo hazırlama sürecinin yardımlaşma ve işbirliğini artırıcı ve öğretmen adaylarının özgüvenlerini geliştirici bir yol olduğunu göstermiştir. Özyenginer (2006) tarafından yapılan çalışma sonucunda ise öğrenciler, araştırma yapma, yeni şeyler öğrenme, özgüven, kendini değerlendirmeyi öğrenme, zamanı kullanma, çalışma ile ilgili sorumluluk hissetme ve yaratıcılık ile ilgili geliştiklerini ifade etmişlerdir. Döşlü (2009)' nün çalışmasında öğrenciler, çalışmada yeni kavramlar öğrendiklerini, araştırma yapma ve arkadaşlarından yardım alma ihtiyacı duyduklarını belirtmişlerdir. Koç (2010) tarafından yapılan çalışmada ise öğrenciler, sürecin kendilerini araştırmaya sevk etmesi, sorumluluk duygusu kazandırması, organize ve düzenli olmalarına katkı sağlaması açısından olumlu görüşler bildirmişlerdir. Kutlu ve diğ. (2014) tarafından gerçekleştirilmiş olan araştırma sonucunda, öğrencilerin çalışmada yeni kavramlar öğrendikleri, araştırma yapma ve arkadaşlarından yardım alma ihtiyacı duydukları saptanmıştır. Demir ve Kutlu (2016) tarafından yapılan araştırmanın nitel bulguları, öğrencilerin araştırma becerilerinin, araştırmaya olan ilgi ve tutumlarının gelişiminde etkili olduğunu göstermiştir.

Öğrenciler, gerek uygulamalar esnasında, gerekse değerlendirme aşamasında öğretmenden çok öğrencilerin etkin olduğunu, öğretmenin daha çok rehberlik ettiğini ifade etmişlerdir. Öğrencilerin tamamı uygulamayı tekrar yapmak istediklerini; bir kısmı, meslek derslerinde yapılmasının yararlı olacağını düşündüğünü, bir kısmı da, hangi ders olursa olsun böyle bir uygulamanın çok zevkli olabileceğini ifade etmiştir. Döşlü (2009) tarafından yapılan araştırma sonucunda öğrencilerin tümü web tabanlı portfolyo çalışmasını tekrar yapmak istediklerini, çoğunluğu ise sayısal dersler yerine sözel derslerde yapılmasını istediklerini belirtmişlerdir. Erten (2015)' in araştırmasında da uygulanan yöntemin diğer derslerde kullanılıp kullanılmamasına ilişkin öğrenciler teorik, yoruma dayalı ve sözel derslerde kullanılmasının yararlı olacağını belirtmişlerdir.

Yapılan araştırmanın nitel bulgularına bakıldığında, öğrencilerin e-portfolio uygulamasını genel olarak olumlu buldukları sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç, alanyazındaki benzer araştırmaların bulgularıyla da paralellik göstermektedir. Örneğin; Kazan (2006), çalışmasında e-portfolioyun kullanımının olumlu karşılandığı sonucuna ulaşmıştır. Gülbahar ve Köse (2006) tarafından yapılan araştırma sonuçları, bu değerlendirme yönteminin öğrenciler tarafından çok benimsendiğini ve öğrenciler açısından farklı yararlar sağladığını ortaya koymuştur. Demirli (2007) tarafından gerçekleştirilmiş olan nitel araştırma sonucunda öğrencilerin, e-portfolio öğretim sürecini birçok açıdan arzulanan niteliklere sahip bir öğretim süreci olarak algıladıkları ve sürece yönelik oldukça olumlu tutumlar geliştirdikleri görülmüştür. Alan (2014)' in çalışmasında da e-portfolio süreci ile ilgili öğrenci, öğretmen ve veli görüşlerinin olumlu olduğu görülmüştür. Çukurbaşı ve Kıyıcı (2018) tarafından yapılan araştırmanın sonucunda benzer şekilde, e-portfolioya yönelik tüm öğretmen adaylarının olumlu düşüncelere sahip oldukları görülmüştür.

Araştırmadan elde edilen nicel ve nitel bulgular, ilgili literatür ışığında yorumlanarak birtakım sonuçlara ulaşılmış ve bu doğrultuda hem uygulamaya hem de yapılabilecek araştırmalara yönelik çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

E-portfolyo, öğrencinin önceden belirlenen hedefler doğrultusunda yapmış olduğu çalışmaları içerir. Bu nedenle ders öğretmeni dersle ilgili ayrıntılı plan hazırlamalı ve derste neler yapılacağını önceden belirlemelidir. E-portfolyoda amaç, öğrencinin gelişimini, bireysel olarak ve kendi özellikleri doğrultusunda izlemektir. Öğrencinin başarısını başkalarıyla karşılaştırmamaya ve sınıf içerisinde bir rekabet ortamı yaratmamaya özen gösterilmelidir. E-portfolyo, öğrencinin yüksek düzeyde etkin olduğu bir çalışma şeklidir. Öğrencilere, e-portfolyo çalışmalarına başlamadan önce e-portfolyo hakkında bilgilendirme yapılmalı ve somut örnekler sunulmalıdır. Tüm öğrenci merkezli yöntemlerde olduğu gibi e-portfolyoda da zaman çok önemlidir. Gelişim dosyalarını etkin bir şekilde geliştirebilmeleri için öğrencilere yeterli zaman tanınmalıdır. Ayrıca öğrencilerin çalışmaları süresince neler yaşadığını ve hem kendi çalışmaları hem de arkadaşlarının çalışmalarıyla ilgili neler düşündüğünü öğrenmek için onlara konuşma fırsatı yaratılmalı, düzenli olarak geri bildirimler verilmelidir.

Öğretmenler, eğitimin her kademesinde portfolyo vb. alternatif değerlendirme tekniklerini uygulamaları konusunda teşvik edilmelidir. Özellikle performans değerlendirmede e-portfolyoların bir değerlendirme ve dönüt aracı olarak kullanılmasının öğretmenler açısından kolaylaştırıcı olacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmada e-portfolyo uygulamalarının akademik başarıya olan etkisi ve uygulamaya ilişkin öğrenci görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır. Öğrenci merkezli yöntemlerin kalıcı öğrenme sağladığı araştırmalarla kanıtlanmıştır. Akademik başarı yanında öğrenilenlerin kalıcılığı da test edilebilir. Ayrıca e-portfolyo uygulamalarında öğrencinin ailesi de sürece dahil edilebilmektedir. Bu doğrultuda öğretmen ve veli görüşlerinin de alınması etkili olabilir.

E-portfolyo uygulamaları bilgisayar ortamında yapılmaktadır. Bilgisayarı eğitim ortamına kolaylıkla entegre etmek için ve öğrencilerin bilgisayar kullanım becerilerini artırmak için de e-portfolyo kullanılabilir. Bunlara ek olarak öğrencilerin bilgisayara karşı tutumları ölçülebilir. İnternetin vazgeçilmez bir öğretim aracı olduğu günümüzde web tabanlı portfolyolardan yararlanılabilir. E-portfolyonun, sosyal ağ sitelerine entegre edilmesiyle, sosyal ağların eğitimde verimli şekilde kullanılması sağlanabilir. E-portfolyonun önemli bir özelliği de bireysel olmasıdır. Bundan dolayı öğrencilere araştırma yapma ve kendi kendine öğrenme becerisi kazandırmada da kullanılabilir.

Bu çalışma 10 hafta süreyle gerçekleştirilmiştir. Ancak portfolyolar uzun vadeli çalışmalardır. En az bir dönem sürecek çalışmalar öğrencinin gelişiminin izlenmesi açısından daha etkili olabilir. E-portfolyo gerek öğrenme, gerekse değerlendirme amacıyla her düzeyde uygulanabilecek bir yöntemdir. Bu çalışmada lise düzeyinde uygulanmıştır. İlkokul, ortaokul ve yükseköğretim düzeylerinde de çalışmalar yapılabilir. Ayrıca portfolyo vb. alternatif değerlendirme tekniklerine ilişkin geniş katılımlı tarama çalışmaları yapılabilir.

Kaynakça

- Aktay, S. ve Gültekin, M. (2014). İlköğretimde Webfolyo Uygulaması: Öğretmen ve Öğrenci Görüşleri, *İlköğretim Online*, 13(3): 806-819.
- Alan, S. (2014). *İlköğretim 4. ve 5. Sınıflarda e-Portfolyo Kullanımının Değerlendirilmesi*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya.
- Arap, B. (2008). *Dil Öğretmeni Eğitiminde Öğretmen Adayları İçin Elektronik Portfolyo Kullanımı*, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Mersin.

- Atılğan, H., Doğan, N. ve Kan, A. (2014). *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme* (Ed: H. Atılğan), Ankara: Anı Yayıncılık.
- Barış, M. F. (2011). *Bir Sosyal Ağ Sitesine e-Portfolyonun (Elektronik Gelişim Dosyası) Entegre Edilerek Uygulanması ve Sonuçlarının İncelenmesi*, Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Edirne.
- Barış, M. F. ve Tosun, N. (2013). *Influence of e-Portfolio Supported Education Process to Academic Success of the Students, Social and Behavioral Sciences*, 103: 492-499.
- Çayırıcı, N. Y. (2009). *Elektronik Gelişim Dosyası İlköğretim 7. Sınıf Bilişim Teknolojileri Dersi Örneği*, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Chang, C. (2001). A Study on the Evaluation and Effectiveness Analysis Of Webbased Learning Portfolio (WBLP), *British Journal of Educational Technology*, 32(4): 435-458.
- Çukurbaşı, B. ve Kıyıcı, M. (2018). Öğretmen Adaylarının Elektronik Portfolyoya Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi: Weebly Örneği, *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(1): 01-14.
- De Fine, A. A. (1992). *Portfolio Assessment: Getting Started*, New York: Scholastic Inc.
- Demir, B. P. (2016). *Elektronik Portfolyo Uygulamalarının Ortaokul 6. Sınıf Öğrencilerinin Araştırma Becerilerine Etkisi*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Demir, B. P. ve Kutlu, Ö. (2016). *The Effect of Electronic Portfolio Applications on 6th Graders' Research Skills, Education and Science*, 41(188): 227-253.
- Demirel, Ö. (2008). *Öğretim İlke ve Yöntemleri, Öğretme Sanatı*, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Demirli, C. (2007). *Elektronik Portfolyo Öğretim Sürecinin Öğrenen Tutumlarına ve Öğrenme Algılarına Etkisi*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Elazığ.
- Döşlü, A. (2009). *Ortaöğretim 10. Sınıf Bilgi ve İletişim Teknolojileri Dersinde Web Tabanlı Portfolyo Kullanımı -Adana İlinde Bir Çalışma-*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Adana.
- Erten, P. (2015). *Çevrimiçi İşbirlikli Öğrenme Ortamında e-Portfolyo Uygulamasının Akademik Başarıya, Tutumlara, Motivasyona ve Kalıcılığa Etkisi*, Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Elazığ.
- Gömleksiz, M. N. ve Koç, A. (2010). Bilgisayar Okuryazarlığı Becerisi Ediniminde e-Portfolyo Sürecinin Öğrenen Performansına ve Tutumlarına Etkisi, *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(2): 75-96.
- Gülbahar, Y. ve Köse, F. (2006). Öğretmen Adaylarının Değerlendirme İçin Elektronik Portfolyo Kullanımına İlişkin Görüşleri, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 39(2): 75-93.
- Hetterscheidt, J., Pott, L., Russell, K. ve Tchang, J. (1992). Using the Computer as a Reading Portfolio. *Educational Leadership* 49(8): 73-82.
- Kazan, Z. (2006). *Elektronik Gelişim Dosyasının Eğitim Amaçlı Tasarlanması ve Öğretmenlik Uygulaması Dersinde Kullanımının Değerlendirilmesi*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Koç, A. (2010). *Bilgisayar Okuryazarlığı Becerisi Ediniminde E-Portfolyo Sürecinin Öğrenen Performansına ve Tutumlarına Etkisi*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.

- Koçoğlu, Z. B. (2006). *Portfolyoların İngilizce Eğitimi Ana Bilim Dalı Öğretmen Adaylarının Mesleki Gelişimlerdeki Rolü: Bir Durum Çalışması*, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.
- Korkmaz, H. ve Kaptan, F. (2005). Fen Eğitiminde Öğrencilerin Gelişimini Değerlendirmek İçin Elektronik Portfolyo Kullanımı Üzerine Bir İnceleme. *The Turkish Online Journal of Educational Technology - TOJET*, 4(1): 101-106.
- Kovalchick, A., Milman, N. B., ve Elizabeth, M. (1998). Instructional Strategies for Integrating Technology: Electronic Journals and Technology Portfolios as Facilitators for Self-Efficacy and Reflection in Preservice Teachers, *Proceedings of the Society for Information Technology and Teacher Education 9th International Conference*, Washington, DC. (ERIC Reproduction Service: ED421115).
- Kutlu, M. O., Polat, Y. ve Döşlü, A. (2014). Ortaöğretim 10. Sınıf Bilgi Ve İletişim Teknolojileri Dersinde Web Tabanlı Portfolyo Kullanımı -Adana İlinde Bir Çalışma, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(1): 336-351.
- Kutlu, Ö., Doğan, D. C. ve Karakaya, İ. (2008). *Öğrenci Başarısının Belirlenmesi: Performansa ve Portfolyoya Dayalı Durum Değerlendirme*, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Lopez-Fernandez, O. ve Rodriguez-Illera, J. L. (2009). Investigating University Students' Adaptation to a Digital Learner Course Portfolio, *Computers & Education*, 52: 608-616.
- Mason, R., Pegler, C. ve Weller, M. (2004). Ee-Portfolios: An Assessment Tool for Online Course, *British Journal of Educational Technology*, 35(6): 717-727.
- Öğmen, K. (2011). *E-Portfolyo Yoluyla Kelime Öğrenimi ve Anadolu Lisesi 9. Sınıf Öğrencilerinin Strateji ve Öğrenir Özerkliği Gelişimine Olan Etkisi*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Denizli.
- Özgür, H. (2016). Facebook Sosyal Ağına Entegre e-Portfolyo Yazılımının Akademik Başarı ve Öğretim Sürecinde Kullanımına Yönelik Tutuma Etkisi, *Sakarya University Journal of Education*, 6(1): 38-56.
- Özyenginer, E. (2006). *Bilgisayar Dersinde Elektronik Portfolyo Yöntemi Kullanımı Üzerine Bir Çalışma*, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Paulson, F. L., Paulson, P. R ve Meyer, C. A. (1991). What Makes a Portfolio?, *Educational Leadership*, 48(5): 60-63.
- Pullman, G. (2002). Electronic Portfolios Revisited: The Efolios Project, *Computers and Composition*, 19: 151-169.
- Salinas, J., Marin, V. ve Escandell, C. (2011). A Case of Institutional PLE: Integration of VLE and e-Portfolio for Students, *Proceedings of the PLE Conference 2011*, 1-16. 10th - 12th July 2011, Southampton, UK.
- Sanalan, V. A. ve Altun, A. (2002). Bir Veri Tabanı Uygulaması Olarak Elektronik Portfolyo, *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1): 11-21.
- Tur, G. ve Marin, I. V. (2014). Student Teachers' Attitudes Toward Collaboration in e-Portfolios Built with Web 2.0 Tools, *UAE Journal of Educational Technology and eLearning*, 5: 58-65.
- Yeşilova, E. P. A. (2011). *İlköğretim 7. Sınıf Öğrencilerinin Öğrenme Stillerine Göre Elektronik Portfolyo Hazırlama Süreçlerine İlişkin Görüşleri*, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Eskişehir.

Eco, Golding's *Rites of Passage* and Breaching the Limits of Being

Eco, Golding'in Geçiş Ayinleri ve Varoluşun Sınırlarını Aşmak

Öğr. Gör. Dr. Volha KORBUT SALMAN¹

Abstract

William Golding's novel *Rites of Passage* (1980) explores the depths of human experience, absorbed in and struggling against the cognitive, ontological and referential limits inherent in its essence. By portraying Edmund Talbot and James Colley on an equator-crossing voyage to Australia, Golding emphasizes the fact that it is darkness that lies beyond the lines that systemize and limit human existence, which is manifested by Colley's death. In this way, *Rites of Passage* comports with Umberto Eco's theory of 'contractual realism', elaborated in *Kant and the Platypus: Essays on Language and Cognition* (1999), in a sense that it asserts that within a framework of a cultural contract, there are certain things that we as human beings are vetoed from doing in our inquiry after the essence of Being. This article provides a thematic examination of William Golding's novel *Rites of Passage* in the light of Umberto Eco's theory of 'contractual realism'.

Keywords: Umberto Eco, William Golding, contractual realism, being, truth, limit

Makale Türü: Review

Öz

William Golding'in *Geçiş Ayinleri* (1980) adlı romanı, bilişsel, ontolojik ve göndergesel sınırlarla çevrilmiş ve bunlarla mücadele eden insanlık deneyiminin derinliklerini keşfetmektedir. Edmund Talbot'u ve James Colley'i Avustralya'ya bir ekvator geçiş yolculuğunda tasvir ederek, Golding, Colley'in ölümünün tezahür ettiği insan varoluşunu sınırlandıran ve sınırlayan çizgilerin ötesinde yatan karanlığın olduğunu vurgulamaktadır. Böylelikle, *Geçiş Ayinleri* adlı romanı, Umberto Eco'nun "sözleşmesel gerçekçilik" teorisi üzerine yazıldığı *Kant ve Ornitorenk: Dil ve Biliş Hakkında Denemeler* (1999) adlı eser ile bağdaşmaktadır ve bir kültürel sözleşme çerçevesinde varlığın özünü sorgulayan insanoğlunun bazı şeyleri yapmaya yasaklandığı iddia etmektedir. Bu makale, Umberto Eco'nun "sözleşmesel gerçekçilik" teorisi ışığında William Golding'in *Geçiş Ayinleri* adlı romanının tematik bir incelemesini sunmaktadır.

Anahtar Kelimer: Umberto Eco, William Golding, sözleşmesel gerçekçilik, varoluş, hakikat, sınır

Makale Türü: Derleme

¹Ankara Yıldırım Beyazıt University, School of Foreign Languages, olgakorbut@gmail.com.

Atf için (to cite): Salman Korbut, V. (2019). Eco, Golding's *Rites of Passage* and Breaching the Limits of Being. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(4), 1059-1071.

Introduction and Theoretical Premises

Umberto Eco (1932-2016), an Italian scholar and an educator, a philosopher and a historian, a literary critic and a novelist, is better known to the common reader for his literary works (*The Name of the Rose* (1980) being one the most vivid examples), than for his scholarly writings. Nevertheless, as a man of unrivaled intellect dealing with problems of transmission and reception, relations between being and cognition, meaning and interpretation, “he placed under the sign of philosophy the vast semiotic theory that interlaces most of his oeuvres” (Stancati, 2017: 1). Indeed, with the publication of *A Theory of Semiotics* (1975), followed by *The Role of the Reader : Explorations in the Semiotics of Texts* (1979), *Semiotics and the Philosophy of Language* (1984), *The Limits of Interpretation (Advances in Semiotics)* (1990) and *Kant and the Platypus: Essays on Language and Cognition* (1999), Eco claimed that semiotics, which analyses signs and what they refer to in the world, “is quite literally the only legitimate form of philosophy today since it is the only one to have kept the relations between mind and reality intact” (Pacitti, 1999: 33), while conventional forms of philosophy seem to be mostly preoccupied with “technical questions concerning the logical consequences of true statements” (Pacitti, 1999: 1). Thus, Eco positioned semiotics as an equal of philosophy, envisioning it not as a branch of linguistics, but as a “theory and analysis of culture in all its forms, nuances, and degrees, be it literature, art, advertisements, comic strips, television, sports, humor and music” (Stancati, 2017: 2).

Kant and the Platypus: Essays on Language and Cognition (1999) serves as a symbolic culmination of Eco's life-long quest to determine the way signs are engendered. As Eco (1999) admits, “these essays spring from my feeling of not having honored certain debts incurred when I published *A Theory of Semiotics* in 1976; the debts concerned the problems of reference, iconism, truth, [and] perception” (2). Though the scholar humbly admits that

“out of prudence I decided to shift from the architecture of gardens to gardening, so instead of designing a Versailles, I limited myself to digging over some flower beds barely connected by beaten earth paths – and this with a lingering suspicion that all around there was still a romantic park in the English manner” (Eco, 1999: 4).

Eco succeeds to delineate the connection between ontology, signification and cognition by elaborating the concept of ‘contractual realism’, which postulates that we talk about an object (be it a familiar or a completely novel one) due to the fact that it exists in reality and according to the contract between “cultural interpretations and the limitations posed by the continuum of experience” (Di Martino, 2012: 201) - the “grain that bites our cognitive types” (Eco, 1999: 274). The contract acts as a categorical system, which allows us to interpret and define the object, and “can be continually adjusted in the light of new information” (Pacitti, 1999: 1). However, “there are certain restrictions in reality that veto inappropriate interpretations” (Pacitti, 1999: 1) and definitions constructed within the framework of a contract. As Eco (1999) puts it, “I try to temper an eminently “cultural” view of semiotic process with the fact that, whatever the weight of our cultural systems, there is something in our existence that sets a limit on our interpretations” (5). Hence, the multitude of various elucidations of Being have to comply with the “lines of resistance” (Eco, 1999: 40) to faulty and inadequate thinking. Eco thinks that this resistance is the manifestation of Being, which allows us to “aspire to absolute freedom by being conscious of its limits” (Caesar, 2013: 171). Though Eco seeks “to put these limits in a positive light, there are also darker notes” (Caesar, 2013: 172) embedded in contractual realism:

The problem is that it is not the case that if God did not exist then everything would be possible. Even before God, being comes towards us saying certain ‘Noes’, which is none other than the affirmation that there are certain things that we as human beings cannot say. We experience as Resistance this deep and hidden caution which exposes our every inquiry after truth and our every claim to freedom to continual risk, including the risk of evil (Eco, 1999: 391).

It is this “risk of evil” (Eco 1999, 391), encountered in the attempt to breach ontological limits and to grasp the truth of existence by shaking the contractual tenets established by the culture, that permeates William Golding’s *To the Ends of the Earth: A Sea Trilogy* (1991) in general, and its first novel *Rites of Passage* (1980) in particular.

The fiction of William Golding (1911-1993) is somber, complex and “can appeal in ways that are simpler than the complexities it reveals” (Gindin, 1988: 7). *Rites of Passage* is no exception, as it explores the dirt and depths of human experience, totally immersed in and struggling against the cognitive, ontological and referential limits inherent in cultural contracts and Being itself. The novel emphasizes the fact that “what is important about human beings goes beyond any social system or construction that can be articulated by or reflected in literary form” (Gindin, 1988: 74). However, any attempt to breach the limits in order to catch a glimpse of Being in all its grandeur results in the untimely demise of major characters, as it happens to the feeble parson Robert James Colley, who dies of shame at the end of the novel.

Rites of Passage is written in the form of a journal, containing a first-person narrative account of Edmund Talbot’s adventures during his sea voyage to Australia to be appointed as a British colonial commissioner through the efforts of his aristocratic godfather. As the novel develops, Talbot’s entries in the journal give way to a long letter from Colley with a different version of the events on board, which is read after his death, and to Talbot’s subsequent decision to engage in one more letter-writing, this time to explain the reasons of Colley’s death to his sister. The novel portrays Talbot’s “maturation away from a rather stiff Augustan rationalism and classicism into an appreciation of a more romantic, irrational forces at work in the world” (Crawford, 2002: 193), made possible by Colley’s death by shame as a result of the “badger bag” (Golding, 1980: 79) ceremony, where he was victimized and submitted to buggery and fellatio, as a symbolic punishment for an attempt to ascertain his self by breaking the limits set by culture. Colley’s demise “undermined the religious authority invested in him, interrogated Talbot’s [gentlemaness], and exposed a seething pit of class bigotry and hypocrisy in the English class system” (Crawford, 2002: 193). As a consequence, Colley’s destiny echoes Eco’s theory of contractual realism in a way that it affirms that there are certain things that we as human beings cannot do in our inquiry after the essence of Being and one’s inner self, which is always concealed in the infiniteness of ever-evolving cultural contracts.

Language is one of the major manifestations of an Ecoian contract based on the counterbalance of two antinomic strives: to interpret Being in all its grandeur and to guard it from direct cognition and false interpretation. According to Aristotle’s *Metaphysics* (2016) “without words Being is neither is, nor is not” (55). Language sets the limits on what we can say and infer about Being, restricting the knowledge of Being *per se*. Hence, according to Eco (1999), Being “manifests itself right from the outset as an effect of language” (22). We cannot talk about Being, if not in reference to us, because it arouses interpretation, “the moment we can speak of it, it is already interpreted” (Eco, 1999: 22). As a consequence, humans are born into the universe of human-made definitions, which is impossible to escape. As Aubenque (1962) observed, “not only can we say nothing about Being, but Being tells us nothing about those things we attribute it to” (232). Hence, pure Being, or Being devoid of language, stands for pure nothingness, as “without speech there is no more entity: as the entity flees, there arises the nonentity, in other words, nothingness” (Eco, 1999: 27).

The “*furor scribendi*” (Golding, 1980: 45), or the act of writing, narrating and organizing the facts into a story by means of language, forms the basis of *Rites of Passage*. The novel is permeated with instances of writing and linguistic exercise, be it journals, letters, references to or citations from literary works, all used with one aim of rendering the truth about the sea voyage to Australia. “Tell all, my boy! Hold nothing back!” (Golding, 1980: 11), were the strict directives given to Talbot by his godfather at the beginning of the novel. Nevertheless, the instructions prove impossible to carry out, as the very act of narrating and writing a story is “itself an act of interpretation and necessarily a biased one at that, which necessarily distorts the truth” (Boyd,

1990: 159). Talbot's journal and Colley's letter serve only as an outline which helps the reader to make sense of what happened on board, but it "does not catch the ocean upon which it is cast" (Boyd, 1990: 159). Indeed, towards the end of the novel Talbot admits with discontent that he failed to give an objective account of Colley's demise: "All was to no avail. His was a real life and a real death and no more to be fitted into a given book than a misshapen foot into a given boot" (Golding, 1980: 264). Thus, Golding's consideration that literature and writing in their various forms only "feebly and partially represent the condition of human being" (Gindin, 1988: 80) coincides with Eco's theory of contractual realism, which envisions language as both, a means of cognition and one of the major "lines of resistance" (Eco, 1999: 40) that limit our understanding of the "continuum of experience" (Eco, 1999: 5).

Though the *belles-lettres* in the novel attempt to rationalize the events on board, none of them are able to render the full depth of the experienced drama. As a consequence, the novel "mocks the naïve belief that it can be successful in telling the truth and nothing but the truth" (Boyd, 1990: 158) about the events both past and present. This fact refers *Rites of Passage* to the abode of 'historiographic metafiction', which "contests the assumptions of the 'realist' novel and narrative history, questions the absolute knowability of the past [and] specifies the ideological implications of the historical representations" (Hutcheon, 1995: 71). At the same time, the novel corresponds to Robert Alter's definition of 'self-conscious fiction', which just like Eco's contractual realism "from the beginning to end, through the style, the handling of the narrative viewpoint, the names and words imposed on characters, the patterning of narration, the nature of characters and what befalls them" (Alter, 1975: xi) attempts to pass on to us an atmosphere of the fictional world constructed by a writer and limited by literary conventions and rules. Thus, *Rites of Passage*, with its playful arrangement of numerous oppositions, be it "sacred-profane, absolutism-democracy, upper class-lower class, art-reality, [Apollo-Dionysus], Augustanism-Romanticism" (Crawford, 2002: 188), and the inability to resolve them; extensive Augustan and Romantic pastiche and intertextuality, be it the works of Pope, Dryden, and Swift, or Wordsworth, Coleridge, Blake and Byron, strengthens Eco's idea that the overabundance of human-made truths in the form of "dehistoricized" (Gasiorek, 1995: 101) texts is the manifestation of the hermeneutic activity imposed by Being. "Continuous questioning [and production of texts] appears reasonable and human precisely because it is assumed that there is a Limit placed by Being on the discourse through which we establish ourselves in its horizon" (Eco, 1999: 50). We as human beings may cognize something only through culturally constructed forms, concepts and truths. Being "instead knows no form and no concept, and therefore no genus either but only an *x*, for us unattainable and indefinable" (Eco, 1999: 45). Hence, humans have the fundamental experience of a limit that "language can say in advance (and therefore only predict), in one way only, beyond which it fades into silence: it is the experience of Death" (Eco, 1999: 51), death betiding parson Colley upon his attempt to breach the limits of Being.

As a consequence, written in the self-conscious manner as a work of historiographic metafiction, *Rites of Passage* explores the drama of human existence encircled by and grappling with the cognitive, ontological, and referential limits systematizing one's association with the Being. By portraying aristocratic Edmund Talbot and an upstart parson Robert James Colley on a voyage from "the top of the world to the bottom" (Golding, 1980: 244), resulting in their dramatic passage from innocence to experience, Golding lays emphasis on the darkness lying beyond "the white line that separates the social orders" (Golding, 1980: 235) on board and beyond the limits of human cognition set by Being, which is manifested by Colley's death. In this way, *Rites of Passage* comports with Umberto Eco's theory of contractual realism as it asserts that there are certain things that we as human beings are vetoed from doing in our inquiry after the essence of Being, as "the 'hard core' Being precedes semiosis and poses limitations even to the interpretations that can be negotiated by the community" (Di Martino, 2012: 201).

Method

This article provides a thematic examination of William Golding's novel *Rites of Passage* by means of "identifying themes, i.e. patterns in the text that are important or interesting" (Maguire and Delahunt, 2017: 3) and utilizing them to address Eco's concept of contractual realism. The thematic analysis in the article inspects themes on the latent level. It "looks beyond what has been said" (Maguire and Delahunt, 2017: 3) and makes an insight into the "underlying ideas, assumptions, conceptualizations and ideologies" (Braun and Clarke, 2006: 84) that form the semantic content of Golding's novel and that can be used as an exemplification of Eco's conceptual realism.

Thematic Analysis

The Power of Art

The theme of an immense power of Art as a means of "sustaining and talking about Something" (Eco, 1999: 35) or Being permeates the novel. It does so by the agency of the continuous reference to language and writing, as an indispensable part of Art. The Artists, or the Poets (as Eco labels them), through the endless "reinvention of language, are inviting us to take up the task of questioning and reconstructing the World and the horizon of the entities in which we calmly and continuously thought we lived" (Eco, 1999: 35). Art is at once a "moment and a permanent corrective" (Eco, 1999: 35), as it encourages us to "talk about Something, to ask ourselves how we talk about it and if there can be a moment in which the discourse stops, [...] that discourse asks us to be taken up again in the work of interpretation" (Eco, 1999: 35). Indeed, *Rites of Passage* instigates the reader to observe an Artist, or several Poets (to use Eco's terminology), be it Talbot, Colley, Captain Anderson or Golding himself, constructing the illusion that their work of art claims to convey the truth of the adventures of "a young hero on a strange sea voyage" (Boyd, 1990: 158). By presenting Being as a text or art, they do not "say Being, they are simply trying to emulate it: *ars imitatur naturam in sua operatione*"² (Eco, 1999: 34). Hence, no resolution is achieved in *Rites of Passage*, and the reader is left with a sense of disappointment due to the fact that neither the literary works presented in the novel, nor the novel itself are able to articulate the Truth or to "convey all the complexities of Colley's experience – not Talbot's mannered and distant journal, not Colley's subterranean and ruminative letter" (Gindin, 1988: 78), not irascible Captain Anderson's entries in the ship's log. In this sense the novel emphasizes the constraints of the representative qualities of literature and Art, and echoes Umberto Eco's (1999) vision of Poets as individuals who "assume as their own task the substantial ambiguity of language, and try to exploit it to extract a surplus of interpretation from it rather than a surplus of being" (32), as it is only through chains of inference and restraints of language that one may realize that the "incognizable" (Peirce, 1983: 213) exists. Hence, rather than being able to cognize the essence of Being, "Poets can only talk of the unknowable, being the masters of metaphor (which always talks of something else) and of oxymoron (which always talks of the presence of opposites)" (Eco, 1999: 32). As soon as they draw closer to the limits of cognition set by Being, "the more language falters, and when it has passed up and beyond the ascent, it will turn silent completely, since it will finally be at one with him who is indescribable" (Sevier, 2015: 171).

Indeed, *Rites of Passage* constantly alerts us about the delicate relationship between the Art of literature and reality, and all its major personae 'exist' only as characters on paper making continual references to "endless examples of textual production and the falsifying status of representations, not least historical ones" (Crawford, 2002: 197). William Golding (2013) admits in the foreword to *The Ends of the Earth* that he "should be happy if she [the ship] were to be known as a *Good Read*" (xii). In this way the writer puts an emphasis on the fictionality of the world aboard the ship and its purely textual nature, instilled with Ecoian excess of interpretation, rather than excess of reality and truth. This idea is manifested in multiple instances throughout

---

² Here the reference is made to Aquinas who said that "art imitates nature in its manner of operation" (Eco, 1988: 166).

the novel. Thus, Colley compares the bowsprit of the vessel to a pen symbolically 'writing' the reality: "I could almost rejoice in that powerful circling which the point of the bow-sprit [...] ceaselessly described above the sharp line of the horizon!" (Golding, 1999: 64). In a similar manner, Talbot writes to his godfather that "our passage has begun" (Golding, 1999: 10), playing on the double meaning of the word "passage" as both a journey and a text. "This ludic concept of 'passage' greatly enhances metafictional aspects of *Rites of Passage* [...] suggesting rituals [or rites] of text – a passage being a piece of writing" (Crawford, 2002: 199). The novel is pervaded with numerous references to writing passages and rituals performed on them, be it "journals, papers, letters, books, bookishness, printing and publishing" (Crawford, 2002: 199). Captain Anderson presides over the ship, which is "ballasted with paper" (Golding, 1980: 167), and records all events on board: "We record almost everything somewhere or another; from the midshipmen's logs right up to the ship's log kept by myself" (Golding, 1980: 167). Colley's appearance is presented as a "skimped and jagged line like the faces of peasants illustrated in medieval manuscripts" (Golding, 1999: 58), while the sunrise and sunset at sea as "that indefinable air of Painted Art" (Golding, 1999: 122). Colley writes a letter to his sister, which nevertheless never reaches her, attempting to provide his own answer to a question "Who killed cock Colley?" (Golding, 1980: 248). Talbot, sailing to undertake an administrative position in Australia, is obsessed with "*furor scribendi*" (Golding, 1980: 45) and might spend the rest of his life in "offices paved with paper" (Golding 1980, 167), while the journal, or "Talbot Manuscript" (Golding, 1980: 1984), that he keeps is as "deadly as a loaded gun" (Golding, 1980: 184), ready to air the details of bestiality happening on board. Talbot's subsequent distortion of truth in his letter to Colley's sister, explaining the parson's death, is aimed to limit the destructive effect that language can have on people's lives. Nevertheless, Talbot's attempt at "this redemption of Colley from the [committed] bestiality highlights the difficulty or non-resolution of truth" (Crawford, 2002: 200) in the novel, in which the use of such epithets as "deep" (Golding, 1980: 184) and "liquid profundity" (Golding, 1980: 194) with regards to the "intimidating vastness [and] luring majesty" (Golding, 1980: 195) of the sea "become metaphors for unfathomable meaning" (Crawford, 2002: 200) impossible to perceive through language. Thus, to employ Eco's terminology, literature or Art can simply emulate Being, rather than pronounce it, while its overwhelming essence remains protected by the curtain of endless interpretation and contractual limits set both, by language and by culture.

The "discursive battles between versions of reality" (Crawford, 2002: 199) presented in Talbot's, Colley's, Anderson's and even Golding's pieces of literary art reveal that there is no general resolution possible in the novel, apart from the textual, paper-based, subjective and temporary solutions, making it impossible to give a truthful answer to the question underlying the work: "Who killed cock Colley?" (Golding, 1980: 48). Talbot reflects: "What a language is ours, how diverse, how direct in indirection [...] as I write these very words the pattern of our wooden world changes" (Golding, 1980: 8), as change the rules of cultural contracts determining the limits of what we can say and infer about Being. The "substantial polyvocality of Being" (Eco, 1999: 34) usually encourages the poet or the artist to "give form to the formless, to reconstruct the formless original, to persuade us to reckon with Being" (Eco, 1999: 34). However, the poet offers us only "an ersatz and does not tell us anything more about Being than Being has already told us or than we have had it say, in other words, very little" (Eco, 1999: 34). As a consequence, *Rites of Passage* makes us realize how "relative, multivalent, and obscure the [contractual] truth is" (Redpath, 1986: 71), and what might be the punishment for breaching the limits of the omniscient and impenetrable Being.

The 'Passage' from Augustanism to Romanticism

Since ancient times there exists an idea that Being, which is

neither body, figure, nor form; which has no quality or quantity or weight; which is in no place; does not see or hear; is neither the soul, nor intelligence, nor number, order, or size; is neither substance, nor eternity, nor time; is not shadow

and is not light; nor error, nor truth, because no definition may circumscribe it – it can be named only with an oxymoron such as “most luminous soot”, or by other obscure dissimilarities, such as Lightning, Jealousy, Bear, or Panther, precisely to underline its affability (Eco, 1999: 32),

may be talked of in a dual manner. Eco (1999) admits that, on the one hand, one may apply to the discourse “capable of naming the entities univocally” (32) that represents theoretical knowledge, while, on the other, one may adhere to the discourse “of negative theology that allows us to talk of the unknowable” (Eco, 1999: 32) that stands for Poetry or Art. From Plato onwards there occurred a kind of depreciation of artistic as opposed to theoretical thought, “from the idea of imitation of an imitation to the idea of *gnoseologia inferior*”³ (Eco, 1999: 32), culminating in the advent of the Age of Enlightenment in the 18th century Europe, celebrating reason and judgment as the guiding principles of human activity. The neoclassic spirit of Enlightenment laid background for the rise of the Augustan Age in the 18th century English literature, advocating rational, methodized and moral order in the universe represented in literary works of Pope, Dryden and Swift. Yet, with the onset of the 19th century, or the century of Positivism, elevating scientific knowledge to the god-like status, the validity of this knowledge started to be questioned. “The darkness of consciousness, and consciousness of darkness, was beginning to play against Enlightenment ideas of rational progress” (Crawford, 2002: 192). Therefore, there emerged the possibility of an “area of certainty that would definitely come very close to the Universal but through a quasi-numinous revelation of the particular” (Eco, 1999: 33). Thus, English Literature saw the rise of the Age of Romanticism, propagating individualism, emotion, mysticism, the marvelous and the exotic, while the Art, or, to use Eco’s terminology, *gnoseologia inferior*, “became the instrument of privileged knowledge” (Eco, 1999: 33), as represented in the works of Wordsworth, Coleridge, Blake and Byron. As a consequence, the 18th and the following 19th century are marked by the deep split between ways of talking about Being. On the one side, there is the Augustan Age, based on the “perfection of a generalizing knowledge, revealed through the discovery of laws” (Eco, 1999: 32), and on the other, the Age of Romanticism, marked by the “perfection of a knowledge that is predominantly individualizing” (Eco, 1999: 32). Yet, though seemingly irreconcilable, Augustanism and Romanticism function as two grand socio-cultural contracts within Ecoian theory of contractual realism, joined together by a common goal of empowering us with means of “talking about Something, asking ourselves how we talk about it and if there can be a moment in which the discourse stops, taking it up again in the work of interpretation” (Eco, 1999: 35) within the limits of cognition imposed by Being.

The theme of the ‘passage’ from the “ordered, social, pro-hierarchical world” (Crawford, 2002: 191) of the Augustan period, embodied in Talbot, to the Romantic period, celebrating the irrational, “nonconformist, demotic outcast, [using] popular language” (Crawford, 2002: 191), personified by Colley, pervades William Golding’s *Rites of Passage*. The vacillation, suspension and clash between Augustanism and Romanticism become visible from the very first pages of the novel in Talbot’s description of the ship carrying its passengers to the shores of Australia:

I climbed the bulging and tarry side of what once, in her young days, may have been one of Britain’s formidable wooden walls. I stepped through a kind of low doorway into the darkness of some deck or other and gagged at my first breath. Good God, it was quite nauseous! (Golding, 1980: 4)

The inclusion of two antinomic descriptions of the ship into one sentence, the first one describing the ship as “one of Britain’s formidable wooden walls” (Golding, 1980: 4), standing for rationalism, solidness, progress and “urbanity” (Abrams, 1981: 113) of Augustan era, and the second one presenting it as “quite nauseous” (Golding, 1980: 4) vessel, instilled with “the stink, the fetor, the stench, call it what you will” (Golding, 1980: 4), standing for the dark, irrational,

---

³ Here the reference is made to aesthetics, known as “lower gnoseology [or] the science of sensory cognition” (Eco, 2012: 256).

chaotic and disparaging nature of Romanticism, foreshadows the oscillation of the conflict between characters, representative of the diverse cultural-historic epochs trapped within the floating shell of Ecoian contractual reality. Talbot describes the ship as a “harmony that has more strings than a violin, more than a lute, more than a harp, and under the wind’s tuition she makes ferocious music” (Golding, 1980: 17). Indeed, the ship resembles a harmonious cacophony of diverse sounds and voices representing various epochs: the ‘sane’ and skeptical Talbot together with “the sternly atheistic captain [Anderson] in total command of ship” (Gindin, 1988: 74) stand for Augustanism, while the “self-indulgent artist [Mr. Brocklebank], the provocative and painted whore [Zenobia], the feeble and emotional parson [Colley], the handsome, adaptable, and totally amoral seamen” (Gindin, 1988: 74) together with the mysterious and subterranean purser “who lived apart and was seldom seen” (Golding, 1980: 18) represent the age of Romanticism. As the voyage progresses the degree of sanity, order and “rigid demarcations” (Gindin, 1988: 76) on board changes, and the ship turns into a microcosm ruled by the pandemonium of passions and irrational and insane inclinations, culminating in the “badger bag” (Golding, 1980: 79) bacchanalia. The situation on board is reminiscent of Foucault’s treatment of the idea of insanity in the Age of Reason, when madness was not endured and was subject to confinement in the Ships of Fools, which stood for “an early pre-asylum example of silencing and taming of madness” (Foucault, 1971: 38). At the same time, it brings us back to the concept of the Ships of Fools, which can be traced back to Book Six of Plato’s *Republic*, works of Socrates and Adeimantus, Sebastian Blant’s *Narrenschiff*, and Katherine Anne Porter’s novel *Ship of Fools*, which, just like Plato’s analogy of the cave, where cave-dwellers cannot see the light without proper guidance, suggests that any order may descend to dysfunction and chaos if not led by a wise captain. In Umberto Eco’s terms the notion of the ‘wise captain’ can be treated as an analogue of the ‘cultural contract’ concept - the categorical system, which allows us to form our understanding and definition of reality within the limits set by Being. As a consequence, William Golding makes use of the Ship of Fools concept to carry out his own “Foucauldian debate on the [limiting,] incarcerative practices of language and class, and to emphasize the opposition between fantastic romanticism and Augustan classicism that in contemporary terms gestures toward the irresolution and uncertainty” (Crawford, 2002: 193).

The Romantic Age urges one to “be thyself” (Wilde, 1973: 30), whereas the Augustan Age motivates one to “know thyself” (Wilde, 1973: 30). Though on the outside parson Colley presents a typical embodiment of Romanticism, while Talbot that of Augustanism, Golding purposefully avoids portraying the two characters’ inner selves as true, ideal symbols of the epochs. Instead, *Rites of Passage* deals with the transition or ‘passage’ from one epoch to another. This fact corresponds with Eco’s idea that any categorical system, which allows us to understand and define the object, “can be continually adjusted in the light of new information” (Pacitti, 1999: 1) and new cultural negotiations. Hence, both characters seem to be in the process of incessant transition from ‘knowing thyself’ to ‘being thyself’. The first lieutenant Mr. Summers mentions that “in our country for all her greatness there is one thing she cannot do and that is translate a person wholly out of one class to another. Perfect translation from one language into another is impossible” (Golding, 1980: 125). This statement is true of Talbot and Colley, who are entangled, or lost in “translation” (Golding, 1980: 125) between Augustanism and Romanticism. Colley’s lyrical and poetic diction, reminiscent of Romantic Coleridge, is contrasted with the dry, dull and prosaic Swift-like Talbot’s diction. Yet, the fact that the pragmatic “Talbot Manuscript [...] deadly as a loaded gun” (Golding, 1980: 184) gets locked away, while Colley’s “unattractive, subterranean, emotionally vulnerable and ruminative letter” (Gindin, 1988: 79) never reaches his sister, being replaced by Talbot’s softened version of the events on board, emphasizes the idea of characters’ entanglement in between the epochs.

The novel contains numerous manifestations of the shortcomings of Colley’s Romanticism. Colley is a man of cloth and he attaches great significance to his clerical garments. The parson seeks to gain respect through his ecclesiastical robes: “You have your uniform, Captain Anderson, and I have mine – I shall approach then in that garb, those ornaments of the

Spiritual Man” (Golding 1980, 244). Yet, Colley’s attaching importance to his uniform mars his Romantic image. In a similar manner, the parson interprets Talbot’s noisy convulsions and involuntary groans during the sexual intercourse with Zenobia as over-zealous prayers: “But the sounds were those of enthusiasm! [...] These attacks of a too passionate devotion are to be feared more than the fevers to which the inhabitants of these climes are subject” (Golding, 1980: 215). Similarly, he believes Zenobia to be a “young lady of great piety and beauty” (Golding, 1980: 194). Thus, Colley mixes the ‘holy’ and the ‘indecent’ due to his Romantic naiveté engrossed in the “convenient and civilized lies” (Gindin, 1988: 77) of Augustanism. The Romantic tradition glorifies the humble rustic life in opposition to the Enlightenment Age, which favors urban life, as it is manifested in the character of Talbot. Colley, who has a face of peasant, belongs to the Romantic ideal way of leaving; yet, he tries to ‘translate’ himself into the urbane class through his clerical position, which is manifested in his desire to be allowed into the quarterdeck. This desire to divorce himself from his peasant origins and to commit a class change harms Colley’s Romantic image. Ironically, it is Talbot who realizes Colley’s rusticity: “his schooling should have been the open fields with stone collecting and bird-scaring, his university the plough” (Golding, 1980: 67). Unfortunately, the parson does not understand the evident and harsh demarcations of class: “Where you were born, there you stayed” (Crompton, 1985: 136). As a result, Colley is dragged “back towards his own kind” (Golding, 1980: 277), back “into the savagery of the fo’c’s’le” (Boyd, 1990: 157). Rendered a social misfit, or “not of Israel” (Golding, 1980: 227), Colley is ostracized by the passengers of the ship. Thus, the Romantic solitariness, allowing the Romantic outcast the chance to muse about the essence of existence, is brought forth in the novel. Yet, the Romantic loneliness created by his cloth and class does not tell Colley things about his inner self. On the contrary, it is the parson’s participation in the public and rigid in its brutal rules crossing-the-line ceremony that opens his eyes “on the fundamental knowledge of all existing things” (Nietzsche, 1913: 26). According to Romantic tradition, the violator of conventional limits remains proudly unrepentant as does the Byronic hero Manfred, who defies the demons that have come to drag his soul to hell: “I was my own destroyer and will be/ My own hereafter” (Byron, 1970: 299). Yet, Colley becomes short of a true Romantic since he is made to experience the “badger bag” (Golding, 1980: 79) extremity, rather than choosing to experience it of his own will. Through the “badger bag” (Golding, 1980: 79) rite, Colley surfaces his latent homosexuality by committing fellatio with Billy Rogers. Thus, the liberation of instincts and, sexual desires and drives is another Romantic element in Colley’s personality. The parson’s initial response is to cry: “Joy! Joy! Joy! [with his] head up and with a smile as if already in heaven” (Golding, 1980: 117). Yet, Colley’s repentance after the joyous experience of liberation and discovery of the truth about his real nature harms his Romantic image. The parson is torn between instinctive Dionysian drives full of “filth, darkness and devilry” (Boyd, 1990: 163) and forces of law and morality which repress him, pertaining to Apollo, “the god of bounding, of lines and limitations” (Boyd, 1990: 163). Out of inability to live with the agony of this inner struggle, Colley “passes judgment upon and punishes himself with death” (Boyd, 1990: 163).

Talbot’s image as an embodiment of the Enlightenment Age also has its shortcomings. Although the Augustanism epitomizes ‘objectivity’ in opposition to ‘subjectivity’ of Romanticism, Talbot is highly subjective. Indeed, almost the whole novel depends on Talbot’s one-sided point of view: “I have just turned over the pages, ruefully enough. Wit? Acute observations?” (Golding, 1980: 277). His supposedly witty observations remain short of reflecting the truth about Colley’s character. Talbot assumes that Colley is a hypocrite, even though the latter is a man of deep sensitivity and genuine affection. It is only Colley’s death of shame that makes Talbot realize “the irony and hypocrisy in the lies he finally writes to Colley’s sister, the irony that he is representing a supposedly just administration of civilization” (Gindin, 1988: 79): “How is that for a start to a career in the service of my King and Country?” (Golding, 1980: 277). Talbot is aware of his shortcomings: “Wrong again, Talbot! Learn another lesson, my boy! You fell the fence” (Golding, 1980: 148). Thus, Talbot admits that he, with his rational assumptions, has been in “a half-dream” (Golding, 1980: 184): “With lack of sleep and too much

understanding, I grow a little crazy” (Golding, 1980: 278). In this way, Golding points out, in the Ecoian manner, that Talbot’s rationality, as an Augustan social contract, is not sufficient to get hold of the truth, guarded by the limits set by Being, which are represented in the image of the smelly, squeaky, and old vessel, carrying the passengers to Australia. Talbot attempts to reclaim his Augustan identity: “You will observe that I recovered somewhat from the effects of reading Colley’s letter. A man cannot be forever brooding on what is past, nor on the tenuous connection between his own unwitting conduct and someone’s deliberately criminal behavior” (Golding, 1980: 259). Yet, the fact that Talbot conceals ‘the truth’ from Colley’s sister, by modifying his letter and omitting some “nasty” (Golding, 1980: 81) parts, harms his image of the Enlightenment man that he has been trying to cultivate.

As a consequence, no resolution is reached in the novel. Neither the Augustan, nor the Romantic precepts are able to reproduce the true condition of human being. “Only Colley’s letter has come close to giving form to the unacknowledgeable depth of human experience, but at the price of clarity, control, and, finally, the form of human life itself” (Gindin, 1988: 79). Indeed, though the Romantic-Dionysian joy experienced by Colley at the “badger bag” (Eco, 1999: 79) ceremony seems to render “the fundamental knowledge of the oneness of all existing things” (Nietzsche, 1913: 83), the knowledge of the kind endangers, in the Ecoian manner, the very fabric of contractual existence led by humans, by breaching the limits set by Being. Hence, the shock of the “sudden, overpowering manifestation of reality is too great for recovery” (Boyd, 1990: 163), and makes Colley die and bury together with him the “essence of his quotidian self” (Boyd, 1990: 162), never truly reflected in any contractual schemata, be it Romanticism or Augustanism. In the light of the never-ending segmentability of eternity, both schemata are “faced with the risk of fallibilism, and become an accumulation of interpretations that are accepted after a process of discussion, selection, and repudiation in the Community” (Eco, 2000: 98). Being aware of the fallible nature of Romanticism and Augustanism, the society, nevertheless, does not deny their use, as it is not the lack of their “authoritativeness that convinces us or prevents us from falsifying [them]; it is, rather, the difficulty of calling [them] into question without upsetting the entire [contractual] system, the entire paradigm” (Eco, 1999: 98) that allows us to talk about Being without violating its boundaries.

God as the Ultimate Limit

The reality, or the “already given” (Eco, 1999: 54) imposes “restrictions [or limits] on our cognition” (Habermas, 1995: 251). The appearance of these limits

is the nearest thing that can be found, before any First Philosophy or Theology, to the idea of God or Law. It is God who manifests Himself (if and when He manifests Himself) as pure Negativity, pure Limit, pure No, that of which language cannot or must not talk. Which is something very different from the God of the revealed religions, or it assumes only His severest traits, those of the exclusive Lord of Interdiction, incapable of saying so much as ‘Go forth and multiply’ but only intent on repeating ‘Though shalt not eat from this tree’ (Eco, 1999: 54).

The theme of God, or the ultimate “line of resistance” (Eco, 1999: 40), imposing boundaries on our cognition and interpretation of Being, permeates *Rites of Passage*. The “man of God” (Golding, 1980: 228), James Colley, dressed “in a positive delirium of ecclesiastical finery” (Golding, 1980: 105) is possessed by various Gods at various stages of the novel. Apollo – the Greek god of “bounding, of lines and limitations” (Boyd, 1990: 163), honoring “limitation, freedom from the wilder emotions, the philosophical calmness of the sculptor-god” (Nietzsche, 1913: 24), and patronizing the upper classes of society, the belonging to which Colley ferociously attempts to prove all through the novel, keeps hold of Colley-the-upstart-gentleman. Dionysus – “the governing deity of madness and ecstasy” (Boyd, 1990: 162), the demotic god of joy, the “god of the people” (Dodds, 1951: 77), possesses Colley “under the influence of the narcotic draught” (Nietzsche, 1913: 26) at the “badger bag” (Golding, 1980: 79) bacchanalia, enabling him to stop

being himself and setting him free, in order to be purified of socially-constructed lies, dogma and hypocrisy. Yet, Colley is, first and foremost, the mouthpiece of the Christian God, educated to administrate solemn religious rites, such as birth, marriage and death, and to preach sermons to “save the seamen, or beg them to repent, to disseminate universal salvation as a gift from the upper orders” (Gindin, 1988: 77) on a “godless vessel” (Golding, 1980: 227) heading for Australia. At the same time, Colley’s character functions as a symbol of Jesus Christ – the son of the Christian God, and His embodiment on Earth, as his initials, JC, suggest. Both Jesus and Colley can be characterized by their outgoing impulse of love towards all living things:

I gazed down into the water, the blue, the green, the purple, the snowy sliding foam! [...] It seemed to me then – it still seems so – that I was and am consumed by a great love of all things, the sea, the ship, the sky, the gentlemen and the people and of course our Redeemer above all! [...] All things praise Him!” (Golding, 1980: 247).

Just like Colley, Jesus was an embodiment of a “pretty plain set of moral guidelines for life” (Boyd, 1990: 176), whose real life was also lost in a myriad of diverse interpretations, collected in the Gospels. One may apply the same lines from *Rites of Passage*, describing Colley’s fate, to characterize the life of Jesus: “It was real life and a real death and no more to be fitted into a given book than a misshapen foot into a given boot” (Golding, 1980: 264). This fact allows different analysts to evaluate the figure of Jesus Christ differently. Percy Bysshe Shelley, views Jesus as a “radical and subversive moralist” (Boyd, 1990: 176), while William Blake asserts that Jesus, “far from being an example of the importance of obeying rules and keeping within bounds, was a champion of rule-breaking in the cause of self-discovery” (Boyd, 1990: 176). According to Blake, Jesus would have supported Colley in his attempt to “break through the society’s repressive and absurd rules concerning what was natural and decent” (Boyd, 1990: 176). Just like Colley, who was declared the king of the “badger bag” (Golding, 1980: 79), and was subjected to profane questioning, “yelling and jeering and positively demonic laughter” (Golding, 1980: 203), was gagged at and “shampoo’d” (Golding, 1980: 204) with the foul contents of the bag, later to be decrowned by performing “public micturition” (Golding, 1980: 100) and fellatio with Billy Rogers, leading to his death of shame, Jesus underwent a similar series of humiliating rites, culminating in the pagan ceremony of crucifixion. Colley writes in his letter: “It is true I had been foolish and was perhaps an object of scorn and amusement of officers and other gentlemen. But then – and I said this in all humility – so would my Master have been” (Golding, 1980: 216). The inhabitants of the ship loathe, reject and abuse Colley, yet, by doing so they “re-crucify Christ” (Boyd, 1990: 173) in a manner reminiscent of Matthew 25:40 KJV: ‘Verily I say unto you, Inasmuch as ye have done it unto one of the least of these my brethren, ye have done it unto me.’”

Yet, even Gods have limits. In *Kant and the Platypus*, Eco (1999) quotes Aquinas asking himself “whether God can remedy the fact that a virgin has lost her virginity” (55). Aquinas’s answer is quite plain: “Not even God can ordain that what has been has not been” (Eco, 1999: 55). As a result, God cannot surpass the limit, “set from the moment He is” (Eco, 1999: 55), to save both Jesus and Colley from death upon becoming aware of the real essence of Being, through joy and self-discovery via desecration, as in the case of Colley, and “the power to make the universe anew” (Kinkead-Weeks and Gregor, 1984: 277) via suffering on the cross, as in the case of Jesus. Death serves as a punishment for breaching the contractually-constructed limits of Being, and, hence, for trespassing the domain of the contractually-accepted God. At the same time, death opens the door to salvation and discovering oneself as a “thought, emotion, desire, and corporeality (otherwise one would not have to die), and finding oneself before the entity as that which sustains him, that to which he finds assigned to him, that which, with all his culture and learning, he can never fully master” (Eco, 1999: 30).

Conclusion

Impressed by the growing critical interest to his novels, William Golding once noted: "Right, this will give them something to think about!" (Haffenden, 1985: 9). Indeed, *Rites of Passage* provides both, the critic and the reader with an unlimited collection of the complicated, intertwined and assorted themes that encourage the surge of criticism and interpretation of all kind. Yet, this article presents an exodus from previous Golding criticism. It attempts to establish a bridge between the thematic complexity of Golding's *Rites of Passage* and Umberto Eco's idiosyncratic and masterful exploration into the vastness of cognitive theory and the philosophy of semiotics, culminating in the theory of 'contractual realism', elaborated in *Kant and the Platypus: Essays on Language and Cognition*. Both works explore the depths of human experience, besieged by the cognitive, ontological and referential limits inherent in language, culture and Being itself, and by the darkness situated beyond the margin that detaches Being from 'contractual reality'. By portraying the mix of characters, symbolically secluded from the omniscient Being in a wooden reality of a ship heading for Australia, as a "pack of hounds dragging down the hindmost Colley" (Crawford, 2002: 233) to imminent death for breaching the limits of Being by means of experiencing "Joy" (Golding, 1980: 117) from breaking the contractually-established social rules, Golding echoes Eco's theory of cognition. It postulates, that there exist some "lines of resistance" (Eco, 1999: 40) to activities aimed at cognizing the essence of Being, which shield the truth from direct contiguity with the help of ever-evolving cultural contracts, just like it happens in *Rites of Passage*, which disperses the truth of Colley's death in a mass of written versions of the tragic event on board. The article presents a number of intricate and salient propositions that William Golding and Umberto Eco construct in their works, touching upon difficult ontological and cognitive questions. On the one hand, Golding and Eco remind us of our finiteness and the danger of breaching the limits of Being, while on the other, they encourage us "to encounter Being with gaiety, to question it, test its resistances, grasp its openings and hints, which are never too explicit. The rest is conjecture" (Eco, 2000: 56).

References

- Abrams, M.H. (1981). *A Glossary of Literary Terms*, New York: Holt, Rinehart, and Winston.
- Alter, R. (1975). *Partial Magic: The Novel as a Self-Conscious Genre*, Berkley and Los Angeles: University of California Press.
- Aristotle. (2016). *Metaphysics*. Indianapolis and Cambridge: Hackett Publishing Company.
- Aubenque, P. (1962). *Aristotle and the Problem of Metaphysics*, Paris: PUF.
- Boyd S. J. (1990). *The Novels of William Golding*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- Braun, V. and Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, (3): 77-101.
- Byron, G. (1970). *Poetical Works*. London, Oxford and New York: Oxford University Press.
- Caesar, M. (2013). *Umberto Eco: Philosophy, Semiotics and the Work of Fiction*. Cambridge: Polity Press.
- Crawford, P. (2002). *Politics and History in William Golding. The World Turned Upside Down*. Columbia and London: University of Missouri Press.
- Crompton, D. (1985). *A View from the Spire: William Golding's Later Novels*. Oxford: Blackwell.
- Di Martino, L. (2012). Between 'New Realism' and 'Weak Thought': Umberto Eco's 'Negative Realism' and the Discourse of Late Postmodern *Impegno*. *Quaderni d'Italianistica XXXIII*, (2): 189-218.

- Dodds, E. R. (1951). *The Greeks and the Irrational*, Berkley and Los Angeles: University of California Press.
- Eco, U. (1988). *The Aesthetics of Thomas Aquinas*, Cambridge: Harvard University Press.
- Eco, U. (1999). *Kant and the Platypus. Essays on Language and Cognition*, London: Vintage.
- Eco, U. (2012). *On Literature*. London: Random House.
- Foucault, M. (1971). *Madness and Civilization: A History of Insanity in the Age of Reason*, London: Routledge.
- Gasiorek, A. (1995). *Post-War British Fiction: Realism and After*, London: Routledge.
- Gindin, J. (1988). *William Golding*, London: Macmillan.
- Golding, W. (1980). *Rites of Passage*, London: Faber and Faber.
- Golding, W. (2013). *To the Ends of the Earth: A Sea Trilogy*. London: Faber and Faber.
- Habermas, J. (1995). Peirce and Communication. In *Peirce and Contemporary Thought*, (edited by K. Ketner), New York: Fordham University Press.
- Haffenden, J. (1985). *Novelists in Interview*, London: Methuen.
- Holy Bible: King James Version Journaling Bible*, (2014). New Orleans: Barbour Publishing.
- Hutcheon, L. (1995). Historiographic Metafiction. In *Metafiction*, (edited by M. Currie), London and New York: Longman.
- Kinhead-Weekes, M., and Gregor, I. (1984). *William Golding: A Critical Study*. London: Faber and Faber.
- Maguire, M., and Delahunt, B. (2017). Doing a Thematic Analysis: A Practical, Step-by-Step Guide for Learning and Teaching Scholars. *AISHE-J*. Autumn, (3): 1-14.
- Nietzsche, F. (1913). The Birth of Tragedy. In *The Complete Works of Friedrich Nietzsche*, (edited by O. Levy), Edinburgh and London: T.N. Foulis.
- Pacitti, D. (1999). Literary Philosophy, *The Times Higher Education Supplement*. January 22: 33.
- Peirce, C. S. (1983). *Writings of Charles S. Peirce*, Bloomington: Indiana University Press.
- Redpath, P. (1986). *William Golding: A Structural Reading of His Fiction*, London: Vision.
- Sevier, C. S. (2015). *Aquinas on Beauty*, New York and London: Lexington Books.
- Stancati, C. (2017). Umberto Eco: The Philosopher of Signs, *Books & Ideas*, September (25): 1-10.
- Wilde, O. (1973). *De Profundis and Other Writings*, Harmondsworth: Penguin.

İstanbul'un Şehir Tarihine Ayna Tutan Bir Tarihî Polisiye: İstanbul Hatırası*

A Historical Detective Which Is Mirroring to The City History of İstanbul: İstanbul Hatırası

Doç. Dr. Sevgül TÜRKMEÑOĞLU¹

Öz

Ahmet Ümit, polisiye roman türünün Türk edebiyatında en çok okunan temsilcilerinden biridir. Ümit, son yıllarda özellikle tarihi polisiye türündeki romanları ile okuyucunun dikkatini çeker. Romanlarının kurgusunu çok bilinen tarihi bir olay veya kişinin üzerine oturtan Ümit, bu yönüyle de diğer polisiye roman yazarlarından ayrılır. İstanbul Hatırası romanı, Ahmet Ümit'in İstanbul'un tarihi üzerine kurguladığı bir romandır. Romanda İstanbul'un Bizans, Roma, Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi olmak üzere dört ayrı dönemi yer alır. Roman, iki katmanlı bir biçimde ilerler. İlk katman, polisiye kurgudur. Kurgu, yedi farklı cinayet üzerinden bir dedektif-katil romanı şeklinde ilerler. Bu, alışılmış bir polisiye kurgudur. İkinci katman ise, İstanbul'un dört ayrı dönemdeki mimari ve tarihi yönlerinin öne çıkması üzerine kurgulanmıştır. Asıl karmaşık olan kısım, romanın bu ikinci katmanıdır. Bu ikinci katmanda İstanbul, birçok medeniyete ev sahipliği yapmış kadim bir şehir olarak öne çıkarılır. Zaman içerisinde İstanbul'un mimari ve tarihi dokusuna insan eliyle verilen zarar da eleştirel bir biçimde öne çıkar. Böylece polisiye bir romanın sürükleyiciliğine bir şehir tarihi de eklenerek roman kurgulanır.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Ümit, İstanbul, şehir, polisiye roman, tarih

Makale Türü: Derleme

Abstract

Ahmet Ümit is one of the most widely read representatives of Turkish detective novelists. Ümit takes attention of the readers especially with his historical detective novels in recent years. Ümit, who sits on fiction of his novels to well-known historical event or person, departs from other fiction writers. The İstanbul Hatırası novel is written by Ahmet Ümit on the history of İstanbul. There are four separate periods of İstanbul in novel: Byzantine, Roman, Ottoman and the Republican Period. The novel progresses in two tiers approach. The first tier is detective fiction. Fiction goes through seven different murders as a detective-killer novel. This is a usual detective fiction. The second tier is based on the prominence of the architectural and historical aspects of İstanbul in four different periods. The main complex part is the second tier of novel. In this second tier, İstanbul is highlighted as a city that has been hosted by many civilizations. Over time, human-caused damage to the architectural and historical texture of İstanbul also comes to the forefront. Thus, the novel is fictionalised by attaching a city history to the drift of a detective novel.

Keywords: Ahmet Ümit, İstanbul, city, detective novel, history

Paper Type: Review

*Bu çalışmanın ilk hali 03-05 Mayıs 2018 tarihleri arasında Alanya Alaattin Keykubat Üniversitesi'nde düzenlenen 4. Uluslararası Asoscongress Filoloji Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

¹Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, se_cabaz@hotmail.com.

Atf için (to cite): Türkmenoğlu, S. (2019). İstanbul'un Şehir Tarihine Ayna Tutan Bir Tarihî Polisiye: İstanbul Hatırası. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(4), 1072-1084.

Giriş

İstanbul Hatırası*, Ahmet Ümit'in 2010 yılında yayımlanan romanıdır. Roman, yalnızca bir polisiye özelliği göstermez. İstanbul'un Bizans, Roma ve Osmanlı dönemlerine ait pek çok tarihi bilgiyi içermesi yönüyle de dikkat çeker. Yazar, romanın sonuna üç sayfalık bir kaynakça eklemiştir. Kaynakçada Evliya Çelebi, Reşad Ekrem Koçu, Halil İnalçık, Semavi Eyice, İlber Ortaylı, Jak Deleon, Stefanos Yerasimos gibi İstanbul'a ve İstanbul tarihine dair önemli çalışmaları bulunan isimlerin eserlerine yer verilmiştir. Bu durum romanı "*dikkatini o konularda yoğunlaştıran okur için ilginç*" (Aytaç 2012:438) kılar. Ümit, bu yöntemle, büyük okur kitlesine ulaşma çabasına da katkı sağlar. (Aytaç 2012:438) Yazara göre: "*Polisiye yazarının, hem bir mimar, hem bir dil uzmanı, hem bir siyasi analizci, hem bir psikoloji uzmanı, hem bir sinemacı (kurgucu), hem bir araştırmacı, hem de bir felsefeci*" (Gülgün 2002) olması gerekir.

Ümit, İstanbul Hatırası'nı bir tarih bilinciyle yazmaya başladığını söyler: "*Anadolu tarihinin farkına varınca, İstanbul'da yaşayan bir yazar olarak bende bir şehir romanı yazma isteği ortaya çıktı*" (Sayın 2010:25). Romanın kurgusu içine İstanbul'un tarihine dair pek çok ayrıntı serpiştirilmiştir. Romanın kurgusu tarihi yapılarla ilişkilendirilerek oluşturulmuştur. Romanda yedi gün içinde işlenen yedi cinayet ve kurbanların her birinin bırakıldığı yedi tarihi mekân vardır. Yedi sayısı romanın kurgu bütünlüğü içinde önem teşkil eder. Yazarın yedi sayısını, İstanbul'un yedi tepe üzerine kurulduğu efsanesine göndermede bulunmak için tercih ettiği düşünülebilir. Ahmet Ümit kendisiyle yapılan bir röportajda romanda yedi sayısının rolünü şöyle anlatır:

"Bu romanın baş kahramanı, İstanbul. Bir yazar, başkarakterinin bütün derinliklerini anlatmayı tercih eder. Dedim ki, üç bin yıla yakın bu tarihi nasıl anlatırım? Roman yedi günde geçiyor, yedi cinayet var. Yedi simge seçtim: Kral Byzas, Konstantinopolis'in doğuşu, kara surları, Ayasofya, Fatih Sultan Mehmet dönemi, Kanuni, Mimar Sinan ve günümüz Türkiye'si" (Özkartal 2010)

Yazar, romanın adını niçin İstanbul Hatırası olarak seçtiğini de şöyle dile getirir:

"Bir oyun var o adda. Eskiden fotoğrafların fonu olan İstanbul Hatırası yazısı gibi algılanıyor, ama öyle değil. Burada hatıradan kastım "yadigâr". Kahramanlarımın İstanbul'a "Sana kendimizi adıyoruz" demesi. Bunu okur ancak, kitabın sonunu okuduğunda anlayacak." (Özkartal 2010)

Bir hayli hacimli ve çerçeve anlatılarla zenginleştirilen romanda tarih, mimari ve bir şehrin tarihinin hoyratça yok edilişi cinaî kurguyla bir arada ilerler. Yazarın polisiye ile tarihi bir arada yürüttüğü roman, bu sebeple karmaşıktır. Tarihi bilgiler, romanın içine serpiştirilen çerçeve hikâyeler bu karmaşıklığın başlıca sebebidir. Bununla birlikte, polisiye romanın en önemli unsuru olan gerilim roman boyunca sekteye uğramaz.

1. Olay Örgüsü:

"İstanbul kimsenin umurunda değil"

İstanbul Hatırası, kısmen postmodern bir roman olarak değerlendirilebilir. Tarihi bir roman olma özelliği de taşıdığı için, postmodern anlatıların sıkça başvurduğu yeni tarihselcilik anlayışından istifade etmiş olması dikkat çeker. Opperman'ın yeni tarihselcilik anlayışı için söylediği:

"Tarihin metinselliği/ kurgulanabilir bir disiplin oluşu, onun sadece dil (lisan) içerisinde gerçekleşebileceği kabulü, kaydedilmiş gerçeklerin bile tarihçi tarafından yeniden yorumlanarak ortaya çıkartması süreci, "tarih" kavramının geleneksel anlamını, temelden sarsmış ve tarihe yeni bir anlam kazandırmıştır" (Yalçın Çelik 2005:25) tespiti, İstanbul Hatırası romanına

* İstanbul Hatırası, 13. Bas., Everest Yayınları, İstanbul, 2010 (Çalışmamızda parantez içinde verilen sayfa numaralı eserin bu baskısına aittir.)

yansımıştır. Yazar, kurgunun içine tarihi eklemleyerek kurgu ile bir arada ilerletir. Postmodernist yazarların polisiye unsurlara, melodram romantizmine, ya da tarihsel romanın nostaljisine yöneldikleri (Ecevit 2006:179) bilinir. İstanbul Hatırası'nda bu durumun izlerini görmek mümkündür.

Romanda çok zincirli bir olay örgüsü vardır. İlk zincir, işlenen cinayetler üzerinden verilir. İkinci zincir, İstanbul'un ilk kurulduğu dönemden itibaren başlayan hikâyesidir. Bu iki olay zinciri birbiri ile eş zamanlı ilerler. İlk olay zincirinde çerçeve hikâye olarak roman kahramanlarının irili ufaklı hikâyelerine de yer verilir.

Roman, yedi bölümden oluşur. Eserde, bir yapbozun parçaları gibi yedi cinayet, yedi mekân ve yedi günlük zaman dilimi birbirini tamamlar. Bu, tıpkı bir oyun gibidir. Nitekim yazar, kendisiyle yapılan bir röportajda da polisiye kurgularında bir oyun barındırdığını söyler:

“Polisiye yazarı bir oyun kurar ve siz o oyunun içine girersiniz. Oyunu kuran adamla oynarsınız” (Oktay 2003).

Bölümler oluşturulurken Bizans'tan günümüze kadar gelen bir İstanbul serüveni esas alınır. Bu bölümler şu başlıkları taşır:

1. Byzantion: Kral Byzas'ın Efsanevi kenti
2. Constantinopolis: Constantinus'un Başkenti
3. Konstantinopolis'i Koruyan Taştan Zırh: II. Teodosius'un Surları
4. Küllerinden Doğan Kent: Iustinianus'un Konstantinopolis'i
5. Konstantiniyye: Fatih Sultan Mehmed'in Gül Bahçesi
6. Kanuni Sultan Süleyman'ın Payitahtı, Mimar Sinan'ın Şehri
7. Bizim İstanbulumuz: Çalınan Umutların Şehri

Her bölümde İstanbul'u yöneten kudretli bir hükümdara işaret eden Ümit, 7. Bölümün adını, *Bizim İstanbul'umuz: Çalınan Umutların Şehri* olarak belirler. Daha önceki altı bölümün isimleri yukarıda da verildiği gibi o dönem hükümdarının gücünü, kudretini ve şehrin heybetini yansıtırken, son bölümde İstanbul'un çalınan umutların şehri olarak tabir edilmesi romanın genel havasına ve romanda işlenen cinayetlerin gerekçesine de uygundur. Romanda yedi günde işlenen yedi cinayette de katillerin gerekçesi, kurbanların İstanbul'a, şehrin tarihi dokusuna ve mimarisine maddi çıkarları için zarar vermeleridir. İşlenen cinayetler, bir bakıma şehre verilen zararın diyetini almak gibi algılanmaktadır. Yazar, bir röportajında bu duruma şöyle açıklık getirir:

“Bunlar seri katil değil. Evet yedi günde yedi cinayet var; ama seri katil profili diyemeyiz. Buradaki cinayetler bir tür anlam cinayetleri. Seri katiller psikolojik tatmin için öldürürler, vicdanları yoktur. Romandaki katillerin ise vicdanları var, bu yüzden öldürüyorlar zaten.” (Özkartal 2010)

Romanda öldürülen yedi kişi, meslekleri itibariyle sanat tarihçisi, mimar, arkeolog gibi toplum içinde aydın olarak görülen kimselerdir ve hepsinin ortak noktası yukarıda da değinildiği gibi İstanbul'un tarihi dokusuna, zengin olmak uğruna, zarar vermeleridir.

Romanda ardı ardına işlenen yedi cinayet de birbiriyle bağlantılı olduğu için ve bir cinayetin hemen arkasından bir başka cinayet işlendiği için aksiyon hep yüksektir. Her kurban, tarihi bir mekânda elleri bağlanıp avuçlarına bir tarihi sikke konmuş halde bulunur. Her birinin yatırılış pozisyonu gizemlidir. Bu pozisyonlar ve kurbanların avucundaki sikkeler bir sonraki kurbanın bırakılacağı tarihî mekânı işaret eder. Başkomiser Nevzat, cinayetlerin izini sürerken bu gizemli şifreyi de çözmeye çalışır. Her kurbanın avucuna bırakılan sikke, cesedin bırakıldığı tarihi yapının ait olduğu dönemin hükümdarı adına bastırılmıştır. Romanda maktullerin adları, meslekleri, cesetlerinin bırakıldığı yer ve avuçlarındaki sikkelerin ait olduğu dönem şu şekildedir:

1. Necdet Denizel: Sanat tarihçisi ve arkeolog olarak geçer. Sarayburnu'nda Poseidon Tapınağı civarında Atatürk heykelinin yanına bırakılan cesedin elleri bağlıdır ve avucuna *“Roma*

döneminde basılan madeni paralardan” (s.38) olan Kral Byzos sikkesi konmuştur. Sarayburnu, Kral Byzantion döneminde şehrin ilk kurulduğu yerdir. (s.62)

2. Mukadder Kınacı: Şehir planlamacısı olan Mukadder Kınacı, “belediyeye bağlı bir kurumda görev yap[ar]” (s.123). Cesedi Çemberlitaş'ta, Çemberlitaş sütununun yakınında bulunur. Ceset, “ayakları iki yana ayrılmış, kolları geriye doğru dümdüz uzatılmış, ellerinin ayalari yüz yüze gelecek şekilde naylon bir iple birbirine bağlanmıştı[r]” (s.99). Avucunda da Çemberlitaş sütununun da onuruna yaptırıldığı imparator 1. Konstantin adına bastırılmış bir sikke vardır.

3. Şadan Duruca: Şadan Duruca gazetecidir. Cesedi, Yedikule'de Altınkapı'nın önünde bulunur. İlk iki maktul gibi bir pozisyon verilmiştir. Avucunda Roma imparatoru II. Teodosius dönemine ait bir sikke vardır. Altınkapı, Roma döneminde zafer kazanan imparatorların kente girerken kullandıkları bir kapıdır. (s.211)

4. Teoman Akkan: Mimar olan Teoman Akkan'ın cesedi, Ayasofya'da, “müzenin yan sokağında” (s.315) bulunur. Teoman Akkan'ın cesedi daha önceki üç kurbandan farklı bir biçimde kolları iki yana açılmış şekilde durmaktadır ve avucunda imparator Jüstinyen dönemine ait bir sikke bulunur.

5. Fazlı Gümüş: Fazlı Gümüş, eski belediye başkan yardımcısıdır. Cesedi Fatih Camii bahçesinde bulunur. Baş gövdesinden ayrılıp, kargo ile Topkapı Sarayı Müzesi'ne, müze müdiresi Leyla Barkın'a gönderilir. (s.396). Kurbanın avucunda Fatih Sultan Mehmed adına bastırılmış sikke vardır.

6. Hakan Yamalı: Avukat olan Hakan Yamalı'nın cesedi Süleymaniye'de bulunan Mimar Sinan'ın türbesi yanında bir minübüsün içinde bulunur (s.508). Avucunda Kanuni Sultan Süleyman adına bastırılmış bir sikke vardır.

7. Adem Yezdan: Turizm işiyle uğraşan Adem Yezdan, çok zengin bir işadamdır. İstanbul'a zarar veren yukarıdaki altı kurbanı yönlendiren ve zengin olmak uğruna şehre en büyük tahribatı veren kişidir. Cesedi Sarayburnu'nda Atatürk heykelinin önünde bulunur. (s.546) Burası aynı zamanda ilk kurbanın da cesedinin bırakıldığı yerdir. Katiller, başladıkları yere son cinayetle geri dönmüşlerdir. Âdem Yezdan'ın avucunda sikke yoktur.

Yukarıdaki kurbanların yedisi de zekice kurgulanmış ve birbirinin devamı sayılabilecek cinayetlerle öldürülmüşlerdir. Yazarın ifadesiyle “katil, işlediği cinayetlerle bu şehri kuran, başkent yapan, imar eden hükümdarlara gönderme yap[ar]” (s.125).

Romanda olaylar hep sıcak ve sürükleyicidir. Cinayetler, üzerinden 24 saat bile geçmeden arka arkaya işlenir. İkinci olay zinciri olan İstanbul'un tarihine, kurbanların avuçlarındaki sikkelerle giriş yapılır. Sikkelerin üzerinde resmi bulunan hükümdarlar döneminde İstanbul'a kazandırılan mimari yapılar, şehrin tarihine ait bilgiler de kurgu içinde yerini alır. İlk zincir ile ikinci zincir, yani cinayetlerle şehrin tarihi iç içe geçmiş bir şekilde ilerler.

Olayların çözülmesi işine, ilk kurban Necdet Denizel'in kartvizitiyle başlanır. Bu kartvizitten Necdet Denizel'in Samatya'daki evini bulan Başkomiser Nevzat ve arkadaşları eve girdiklerinde Jako cinsi bir papağanla karşılaşır. Papağan onları “Merhaba... Ben Kral Byzas... Sarayıma hoş geldiniz.” (s.21) diye karşılar. Bu, romanın henüz çok başındaki bir bölümdür ve papağan eve biraz gizem havası katsa da henüz anahtar bir rol üstlendiği okuyucu tarafından bilinmemektedir. Baş komiser Nevzat ve arkadaşları evde yaptıkları tahkikat sonucu Necdet'in eski karısı ve aynı zamanda Topkapı Sarayı müdiresi Leyla Barkın'a ulaşırlar. Leyla Barkın, o an için birinci derecede şüpheli durumundadır. Daha sonra Leyla Barkın'ın sevgilisi Namık Karaman romana dâhil olur. Namık da şüpheli konumundadır. Cerrah olan Namık Karaman, Çapa Tıp Fakültesi'nde çalışmaktadır. Yazarın, Namık Karaman'a cerrahlık mesleğini uygun görmesi, ilk kurbanın boynundaki kesikle bu meslek arasında bağlantı kurarak okuyucunun şüphesini Namık üzerine çekmesiyle yorumlanabilir.

Namık Karaman'ın İSD (İstanbul'u Savunma Derneği) adlı bir derneğe üye olması ve bu derneğin İstanbul'un yöneticiler eliyle ya da zengin olmak uğruna bazı iş adamları tarafından tahrip edilmesine karşı çıkması da Namık üzerindeki şüpheleri artırır.

Romanın başlarında Leyla Barkın ve Namık Karaman üzerine şüpheler yoğunlaşırken bir taraftan da çerçeve hikâye olarak Başkomiser Nevzat'ın hayat hikâyesine yer verilir. Karısı ve kızını bir kazada kaybeden Başkomiser Nevzat, Rum sevgilisi Evgenia ile acısını unutmaya çalışır. Nevzat'ın, Evgenia dışında Demir ve Yekta adında iki çocukluk arkadaşı da vardır. Demir, veteriner; Yekta ise mimar ve şairdir. Nevzat'ın hikâyesine ek olarak Demir ve Yekta'nın hayatları da çerçeve hikâye olarak kurguda yerini alır.

Nevzat, Demir ve Yekta aynı mahallede büyürler. Üçü de yine çocukluk arkadaşları Handan'a âşıkrlar; fakat Handan Yekta ile evlenir. Bir erkek çocukları olur. Handan ve oğlu bir gün yolda yürürken bir inşaatın duvarı üzerlerine çöker ve her ikisinin de ölümüne sebep olur. Bu bilgi romanın başında, romandaki polisiye olaylarla ilgisi olmayan bir ayrıntı gibi görünse de ilerleyen bölümlerde kilit bir bilgi olduğu fark edilecektir.

Romanın başında şüphelenilen Namık Karaman'ın yapılan tahkikat sonucu sabıkalı olduğu ortaya çıkar. Bu durum, şüpheleri Namık üzerinde daha da yoğunlaştırır:

"Bu Namık teröristmiş. Yani gençlik yıllarında. 12 Eylül döneminde polisler evini basmışlar. Silahla karşılık vermiş. İki polisi vurmuş, kendisi kaçarken yaralanmış. Onun da yarası ciddiymiş. İki ay kadar hastanede yatmış, müebbet hapis cezasına çarptırılmış." (s.109). Namık Karaman'ın geçmişine ait bu ayrıntı onun üzerindeki şüphelerin bir müddet devam etmesine sebep olur. Bununla birlikte Başkomiser Nevzat, Namık ve derneğin İstanbul'un tarihi dokusunu korumak adına yaptıkları eylemleri ve çabalarını içten içe destekler. Bu sebeple Namık'ı hemen gözaltına almaz:

"Bilinçaltımın verdiği bir işaretle bugüne kadar kimseyi içeri almamıştır, bundan sonra da almayacaktım. Hele Namık gibi İstanbul için bir şeyler yapmaya çalışan birini asla. Yine de onu yeterince tanımadığımı biliyordum. Ve yine biliyordum ki, katiller her zaman kötü insanların arasından çıkmazdı." (s.119).

İlk maktul Necdet Denizel'in çok zengin bir iş adamı olan Âdem Yezdan ile bağı olduğunun öğrenilmesiyle cinayet daha karmaşık bir hal alır. Leyla Barkın, Necdet Denizel ile Âdem Yezdan arasındaki münasebeti Başkomiser Nevzat'a anlatır:

"Adem Yezdan tarihi yarımada, özellikle de Sultanahmet civarında iş yapmak istiyor. Butik oteller zincirinden tutun da büyük bir iş merkezi yapmaya kadar birçok projesi var. Ancak bu bölgede inşaat yapmak çok zor. Bu yüzden bölgeyi ve mevzuatı iyi bilen birine ihtiyacı vardı. İçeriden birine, işte bu pis işin talibi de Necdet oldu." (s.131)

Mukadder Kınacı cinayetinden sonra olayın Hizbullah ve El-Kaide gibi terör örgütlerine mensup kişilerce işlenmiş olabileceğine dair birtakım şüpheler uyanır. Romana, şüpheli olarak Mukadder Kınacı'nın damadı Ömer ve nişanlısı Efsun da dâhil olur. Burada bir çerçeve hikâye daha dikkat çeker. Ömer, tıp öğrencisidir. Babası Kuddusi Zenbar Hoca adlı bir tarikat şeyhine bağlıdır. O da bu geleneğin içinde büyür. Öğrenciliği sırasında bir arkadaşının etkisinde kalarak cihad gayesiyle Afganistan'a gider. Taliban güçleriyle çatışan bir Amerikalı binbaşının boğazını kesmesi istenir. Ömer bunu dener, fakat yapamaz. Bunun üzerine oradan tekrar Türkiye'ye gönderilir. (s.248-249). Efsun, babasına öfkeli. Babası, felçli annesini terk ederek kendinden yaşça çok küçük bir kadınla evlenmiştir.

Efsun kısa sürede aklanır. Ömer'in Afganistan seyahatinin yanında, tatillerde kasap olan babasına yardım etmesi (s.226), tıp öğrencisi olması ve maktullerin boğazlarının kesilerek öldürülmesi Ömer üzerindeki şüphe ve soru işaretlerini yoğunlaştırır.

Romana bir taraftan bu çerçeve hikâyeler eşlik ederken, zaman zaman gerilim yükselir. Ömer ve ailesi ile ilgili entegre et tesisi sahibi oldukları bilgisinden hemen sonra Başkomiser Nevzat ve yardımcısı Ali'nin Eğrikapı civarında bir gece yarısı takibe aldıkları et taşıma aracı ve aracın içindeki üzerinde kan lekeleri bulunan poşet (s.231) bir müddet gerilimi tırmandırır; fakat daha sonra *"et taşıma aracı temiz çıktı"* (s.325) bilgisinin Başkomiser Nevzat'a verilmesiyle bu şüphe de ortadan kalkar.

Romanda adı sık sık geçen ve gizemini koruyan iş adamı Âdem Yezdan romanın sonlarına doğru kurguya dâhil olur. O zamana kadar, Leyla Barkın ile Başkomiser Nevzat'ın konuşmalarında adı geçen Âdem Yezdan'ın Dersaadet Turizm adında bir şirketi vardır ve şirketin “*Cankurtaran sırtlarındaki taştan yapılmış üç katlı binası*” (s.345) gösterişli bir şekilde “*sahte bir Roma sarayı gibi*” (s.345) durmaktadır.

Başkomiser Nevzat ve yardımcısı Ali'nin Âdem Yezdan'ı sorgulamak amacıyla ziyaret ettiklerinde ilk dikkatlerini çeken, Âdem Yezdan'ın ofisinde “*Merhaba, ben Teodora...(...) Sarayıma hoş geldiniz.*”(s.359) diye onları karşılayan Jako cinsi papağandır. Bu papağan, okuyucuya romanın başında ilk kurban olan Necdet Denizel'in evinde karşılaşılan Kral Byzas isimli papağanı hatırlatır. Bu papağanı Nedet Denizel'e gönderen Âdem Yezdan'dır. (s.360). Âdem Yezdan'ın Jako papağanlarına olan ilgisi de yine, cinayetlerin seyri ile ilgili bir ipucudur.

Başkomiser Nevzat, Âdem Yezdan ile görüştüğünden kısa bir süre sonra Leyla Barkın ile Topkapı Sarayı'nda buluşur. O sırada Leyla Barkın'a bir kargo paketi gelir. Paketi Nevzat'ın yanında açan Leyla Barkın, eski belediye başkan yardımcısı Fazlı Gümüş'e ait kesik baş ile karşılaşır. Başkomiser Nevzat ve yardımcısı Zeynep ile Ali cinayet üzerine kafa yorarken Leyla Barkın ile Namık Karaman'ı tekrar takibe alırlar. Bir gece vakti Namık, Leyla'nın evine gider. Polisler de evi gözetlerler. Leyla Barkın ve Namık Karaman ile birlikte evden iki kişinin çıktığını görürler. Bir minübüsün içine koydukları “*bezlerle sarılı yük*” (s.428) Nevzat'ın dikkatini çeker. Bir süre devam eden takip sonrası eski bir polis olan ve Âdem Yezdan'ın korumalığını yapan Ercan ile İSD üyeleri arasında arbede yaşanır. Namık Karaman, polislerden birine yumruk atar ve burnunu kırar. Minibüste yapılan aramada İSD mensubu olduğu sonradan anlaşılan gençlerin Namık Karaman öncülüğünde bir protesto için afiş taşıdıkları anlaşılır (s.428-429). Bu durum anlaşılınca kadar geçen süreçte roman gerilimli bir atmosferde devam eder.

Romanda gerek her cinayet sonrası katillerin kurbanların avuçlarına koydukları eski sikkeler, gerekse cesetlerin bırakıldığı tarihi mekânlar üzerinden İstanbul'un Bizans, Roma ve Osmanlı dönemine dair bilgiler, gerilimli bir kurguya eşlik ederek senkronize bir şekilde verilir. Okuyucu romandaki bu süreci takip ederken Başkomiser Nevzat ve arkadaşlarıyla birlikte bir yapbozun parçalarını birleştirerek bir anlam çıkarma gayreti içine girer. Tarihi bilgiler, bir yağın şeklinde değil, yeri geldikçe ve kurgu ile bağlantılı bir şekilde işlenir. Şehir tarihine ait bilgiler ve gizemli cinayetler kurguyu daha da karmaşıktırır.

Romanın son 40 sayfasından itibaren romandaki çözümlüğe dair birtakım ipuçları dikkat çeker. Beşinci cinayetten sonra hiçbir ipucuna ulaşamayan ve bu yüzden çaresizlik içinde olan Başkomiser Nevzat, tekrar Âdem Yezdan ile konuşma gereği duyar ve görüşmeye gider. Âdem Yezdan, Başkomiser Nevzat ile olan görüşmesinden sonra başka bir randevuya gitmeyi planlamaktadır ve bunu sohbet sırasında dile getirir:

“*Bizim veteriner bir çift yeni papağan bulmuş bana... Gidip onları alacağım.*”(s.461)

Başkomiser Nevzat, Âdem Yezdan ile konuştuğundan sonra Süleymaniye Camii civarına gider. Gece vakti ekip arkadaşlarıyla burada şüpheli bir durum olup olmadığını araştırır. Mimar Sinan türbesinin yakınındaki bir minibüsten çok kötü kokular geldiğini fark edince minibüsün kapısını açarlar ve altıncı ceset ile karşılaşır. Bu ceset Âdem Yezdan'ın avukatı Hakan Yamalı'ya aittir. (s.508)

Bu cinayetten sonra, hepsi birbiriyle ve en önemlisi Âdem Yezdan ile ilişkili olan bu kişilerin arka arkaya öldürülmesi Komiser Nevzat'ı endişelendirir. Âdem Yezdan ile tekrar konuşmak için Dersaadet Turizm'e gider. Âdem Yezdan ofisinde yoktur. Odasını açtırıp görüşebileceği kişilerin kartvizitlerini karıştırır. Orada hiç beklemediği bir kişinin kartviziti vardır: Veteriner arkadaşı Demir'in kartviziti. Âdem Yezdan'ın gündüz kendisine bir veterinerle randevusu olduğunu söylediği aklına gelir. Bir anda bütün eksik parçalar zihninde yerine oturur. Yekta'nın karısı ve oğlu, Âdem Yezdan'ın sahibi olduğu inşaatın duvarının çökmesi sonucu ölmüştür. (s.527)

Nevzat, Âdem Yezdan'ın cesedinin bırakılacağı yeri de gizlice gittiği Yekta'nın evinde, sikkelerle ilgili bir kitaptan bulur. Her kurbanın avucuna bırakılan sikke işaretlenmiştir. Her kurban, avucuna konan sikkenin adına bastırıldığı hükümdarın yaptırdığı bir tarihi eserin yanına bırakıldığı için yedinci sikkeye bakan Nevzat, Âdem Yezdan'ın bırakılacağı yeri kolayca tahmin

eder. Yedinci para, 1935 yılında basılan bir kuruştur ve Cumhuriyet dönemini işaret etmektedir. Leyla Barkın ile bu konuda görüşen Nevzat, cinayetlerin başladığı yerde son bulacağı sonucuna ulaşır ve ilk kurbanın bırakıldığı Sarayburnu'ndaki Atatürk Anıtı'na yönelir. Tahmini doğru çıkmıştır. Âdem Yezdan'ın cesedi buradadır ve Demir de silahıyla cesedin başındadır. Etrafını da Ali ve Zeynep eşliğindeki bir grup polis sarmıştır. Demir, her şeyi itiraf eder. Cinayetleri Yekta ile birlikte planlamışlardır. Hem şehre zarar veren hem de Handan ile oğlunun ölümüne sebep olan bu yedi kişiyi iki arkadaşı planlı bir şekilde öldürmüşlerdir. Romanın sonunda Demir, polis kurşunuyla öldürülürken Yekta karısı ve oğlunun mezarı başında tabancası ile intihar eder.

2. Kişiler

“Anlamıyor musunuz, biz kurbanız!”

Roman, oldukça hacimli olmakla birlikte şahıs kadrosu çok kalabalık değildir. Yazarın, Şeytan Ayrıntıda Gizlidir, Kavim, Sultanı Öldürmek, Beyoğlu'nun En Güzel Abisi eserlerinde de yer verdiği Başkomiser Nevzat, romanın dedektifi konumundadır. Ümit'in romanlarında klasik dönem polisiye romanlarının aksine özel dedektifler yoktur. Bu romanlardaki dedektifler ya meraklı bir gazeteci, arkeolog veya amatör bir fotoğrafçı ya da bir istihbaratçı, bir başkomiser olarak (Gezer 2006:63) dikkat çekerler. Başkomiser Nevzat da bu tarz bir kahramandır. Balat'ta yalnız başına yaşar. Annesi tarih öğretmeni olduğu için tarihe merakı vardır. Nevzat'ın annesinin tarihçi olması bilinçli bir seçimdir. Yazar roman boyunca İstanbul tarihine dair birçok bilgiye yer verdiği için bu bilgilerin zeminini bu şekilde hazırlamak ister. Karısı ile kızını bir trafik kazasında kaybeden Başkomiser Nevzat, Rum sevgilisi Evgenia ile yalnızlığını ve acısını unutmaya çalışır. Tatavla'da meyhane işleten Evgenia, anlayışlı ve Nevzat'ın acısına saygılı bir kadındır. Nevzat, onun yanında kendini huzurlu hisseder. Bu sebeple de Evgenia onun yalnızlığını hafifleten hayatındaki çok az insandan biridir. Nevzat, anlayışlı bir kadın olan Evgenia'yı zaman zaman bir sevgiliden çok bir dost olarak görür:

“(...) İlişkiniz olan bir kadına eski karınızdan bahsederseniz bir tür yabancılaşma yaşanır, bizde öyle olmadı ne Evgenia sözlerimi yadırgadı ne de ben ondan uzaklaştım. Belki de bizimki bir kadınla erkek arasındaki sevginin ötesinde bir durumdu, belki de bu gerçek bir dostluktu.” (s.79)

Evgenia, Başkomiser Nevzat için monoton ve stresli yaşantısının zorluğu içinde bir nefes alma vesilesidir. Nevzat ona olan hayranlığını şu cümlelerle dile getirir:

“Eğer Evgenia ile birlikteyseniz ne aşk kullenir, ne tutku söner. Onun heyecanı, hesapsız bağlılığı, hayata umutla sarılışı ilişkiyi her zaman canlı, sevginizi her zaman ayakta tutar. Hatta sizi yavaşlatan yılların yorgunluğuna, çiçekten prangalar gibi ayağınıza sarılan geçmişin acı anılarına rağmen, Evgenia'nın estirdiği o tatlı rüzgâr yüreğinizdeki acıyı, kederi dağıtır, size hayata yeniden başlama gücü verir.” (s.79)

Evgenia'nın romanın kurgusu içindeki rolü daha ziyade romanın gerilimli atmosferini kırıp biraz da olsa hem Başkomiser Nevzat'a hem de okuyucuya bir soluklanma anı bırakmasıdır. Romanda Evgenia ve Nevzat iki kez Evgenia'nın evinde buluşurlar. Birinde ikisi baş başadırlar. İkincisinde ise onlara Nevzat'ın çocukluk arkadaşları Demir ve Yekta eşlik eder. Sofra başında eski günler yâd edilir. Sakin bir ortamda akşam yemeği yenir. (s.19, 476-477-478)

Romanda, Başkomiser Nevzat ile birlikte cinayetlerin izini süren Ali ile Zeynep adında iki polis vardır. Ali, “kaba saba” (s.12) bir gençtir. Yetiştirme yurdunda büyümüştür. Yurt görevlilerden gördüğü şiddet ve kötü muameleden dolayı (s.140-141) sert mizaçlıdır. Özünde iyi bir insan olmasına rağmen, özellikle zanlılara karşı çok sert ve fevri davranır. Ali, Zeynep'e âşiktir. Zeynep, romanda dış görünüşü ve ruh haliyle çok derinlemesine ele alınmaz. Cinayetlerin aydınlatılmasında Nevzat ve Ali'ye büyük yardımları dokunur.

Romanda önemli rol üstlenen isimlerden biri, Topkapı Müzesi müdiresi Leyla Barkın'dır. Leyla Barkın, orta yaşta, güzel bir kadındır. (s.28). İlk kurban Necdet Denizel'in eski karısıdır.

İyi bir tarih bilgisine sahip olan Leyla Barkın, İstanbul'un tarihi yapıları hakkında Başkomiser Nevzat'a roman boyunca bilgi verir. Başkomiser Nevzat, her cinayet sonrası katillerin kurbanlarını bıraktıkları tarihi mekânların gizemini çözmek için Leyla Barkın'a başvurur. Leyla Barkın, romanın başlarında cinayetlerle ilgisi olabileceği düşünülerek şüpheli konumundadır. Özellikle ilk kurban olan Necdet Denizel ile bir zamanlar evli olması romanın başında şüpheleri onun üzerinde yoğunlaştırır. İlerleyen bölümlerde bu şüpheler azalır. Leyla Barkın'ın romandaki en önemli fonksiyonu yukarıda da belirtildiği gibi cinayetlerin işlenişinde kullanılan mekân ve sikkelerin sırrını çözmekte Başkomiser Nevzat'a yardımcı olmaktır.

Romanın başlarında şüpheli sıfatıyla görülen kişilerden biri de Namık Karaman'dır. Cerrah olan Namık Karaman, "*Çapa Tıp Fakültesi'nde çalışır.*" (s.41). Namık Karaman, bir İstanbul hayranıdır. İstanbul'u Savunma Derneği (İSD) adlı bir derneğe üyedir. Derneğin çalışmalarını, "*kentin tarihine sahip çıkma girişimi*" (s.56) olarak tanımlar ve bu derneğin çatısı altında İstanbul'un tarihi dokusuna zarar veren kişi ve kurumlara karşı eylemler düzenler, toplantılar tertip eder.

Romanın bir diğer kahramanı olan ve romanın başlarında şüpheli konumunda bulunan Ömer, radikal dinci bir gençtir. Maktullerden Mukadder Kınacı'nın kızı Efsun ile nişanlıdır. Tıp fakültesinde okuyan Ömer, bir dönem cihad etmek için Afganistan'a gittiği ve orada bir Amerikalı binbaşının boğazının kesilmesi olayına şahit olduğu için (s.248) romanın başında şüpheliler arasındadır. Hatta tatillerde kasap olan ailesine yardım etmesi de boğazları kesilerek öldürülen kurbanlar ile Ömer'in kasaplığı arasında bir bağ olduğu izlenimi uyandırır (s.226). Ancak daha sonraki bölümlerden Ömer'in de cinayetle bir bağlantısı olmadığı anlaşılır.

Romanda yer alan bir başka kişi de Ömer'in nişanlısı ve maktul Mukadder Kınacı'nın kızı Efsun'dur. Efsun, ilahiyat fakültesinde okur. O da Ömer gibi muhafazakârlığıyla dikkat çeker. Efsun'un romandaki varlığı kısa sürelidir. Başkomiser Nevzat ile arkadaşları onun ve Ömer'in suçsuzluğuna kanaat getirdikten sonra her ikisinden de bir daha roman boyunca söz edilmez.

Romanda dikkat çeken karakterlerden biri de Âdem Yezdan'dır. "*Hakkarili köklü bir aşiretin büyük oğlu*" (s.286) olan Âdem Yezdan, çok zengin bir iş adamıdır. Küçük yaşlarda İstanbul'a yerleşmiştir. Dersaadet Turizm adında bir şirketi vardır. Âdem Yezdan, İstanbul'un en değerli arsalarına kendi şirketine ait tesisler yaptırmıştır. Yasal olmayan yollarla bu değerli arsalarla sahip olmayı başaran Âdem Yezdan, İstanbul'un tarihi dokusuna zarar veren şahısların başında gelmektedir. Jako papağanlarına meraklı olan Âdem Yezdan'ı bu merakıyla kandıran Demir ve Yekta, onun cezasını en sona bırakarak İstanbul'a en çok zarar veren şahsı en son öldürürler.

Romanın diğer önemli kahramanları Demir ve Yekta'dır. Her ikisi de Başkomiser Nevzat'ın çocukluk arkadaşlarıdır. Yekta kendisini ve Demir'i şöyle tanıtır:

"(...) *Ben işsiz güçsüz bir mirasyediyim, Demir ise kendini hayvanlara adanmış bir veteriner. Renkli hiçbir şey yok hayatımızda.*" (s.87)

Demir ve Yekta roman boyunca sakin ve uyumlu yönleriyle öne çıkarlar. Bu sebeple, okuyucuda cinayetleri onların işlemiş olduğuna dair bir şüphe oluşmaz. Çocuklukları birlikte geçen bu üç isim birbirlerine yalnızca iyi anılarıyla değil, birtakım acılarıyla da bağlıdır. Handan ve oğlu Umut'un ölümü yalnızca Yekta'yı değil, Demir'i de derinden sarsmıştır. Bu yüzden de iki arkadaş yolları bir dönem ayrılrsa da tekrar bir araya gelip kader birliği ederler. Romanın sonunda da her ikisi aynı gün dünyaya veda ederler. Nevzat; Demir ve Yekta'nın işledikleri suçlara rağmen kötü olduklarını düşünmez. Romanın başkahramanının bu düşüncesi, yazarın düşüncesidir. Ahmet Ümit, kendisiyle yapılan bir röportajda suç işlemenin arka planının da irdelenmesi gerektiğini şu ifadelerle açıklar:

"*Benim için suç, vicdanımızla yasa arasında bir yerde duruyor. Bir insan suç işliyorsa, bunun altındaki nedenlere bakmak gerekiyor. Ben suça bakarken, hukukçu, psikolog ya da din adamı gibi bakmam. Yazar, suça bir tanrı gibi bakmalıdır*" (Ümit 2006).

Yazara göre her katil kötü değildir. Onu bu suçta iten birtakım sâikler vardır ve bunlara bakılması gerekir. Bu yüzden bir röportajında “Her katil kötü müdür?” sorusuna şu cevabı verir:

“Asla değildir. Öyle bir an var ki o anda kötülük onu ele geçirmiş olabilir” (Sağtürk 2013).

Romanın kalabalık olmayan şahıs kadrosu içinde romanda çok fazla bir fonksiyonu bulunmayan eski bir polis memuru ve Âdem Yezdan’ın koruması olan Ercan (s.469) ve Emniyet Müdürü Mümtaz’a da yer verilir. (s.425)

3. Zaman

“Eski Roma’da arabalar hipodromu yedi kez döndükten sonra aynı yere gelirmiş ya...”

Romanın zamanı yaklaşık yedi gündür. Yedi rakamının roman için önemi ve kurgudaki rolü hatırlandığında bu sürenin kurguyu tamamlayan bir unsur olarak yer aldığını söylemek mümkündür. Romanın başında ilk cesede dedektifler “sabahın ilk saatleri” (s.7)’nde ulaşırlar. Sarayburnu’nda Atatürk heykelinin yanına bırakılan cesedin, romanın ilerleyen bölümlerinde cinayet masası ekibinin yaptığı çalışma ile öldürülme zamanı da açıklığa kavuşturulmuş olur. Buna göre ilk cinayet, pazartesi günü işlenmiştir:

“(…) Ölüm lekelerinin oluşması için en az 15 saat gerekir. Bu durumda her ikisi de bulunduğumuzdan en az 15 saat önce öldürülmüş olmalı. Necdet Denizel, Salı günü, sabahın 5’inde bulunmuştu. 15 saat geriye gidersek, pazartesi günü öğleden sonra saat 14’ten önce öldürüldüğünü söyleyebiliriz.” (s.159)

Diğer maktul Mukadder Kınacı da bir gün sonra öldürülmüştür:

“Mukadder Kınacı’yı ise Çarşamba günü gece 1’de bulmuştuk. 15 saat geriye gidersek onun da Salı günü, saat 10’dan önce öldürüldüğünü söyleyebiliriz. Tabii, yaklaşık olarak.” (s.159)

Üçüncü cesede “bir gece yarısı” (s.211) ulaşırlar. Bu cinayet de ikinci cinayetin hemen ardından yirmi dört saat geçmeden işlenmiştir. Cinayetin işlendiği gün, çarşambadır. Perşembe gecesini de dördüncü cesede ulaşırlar. (s.328). Beşinci kurbanın başı ve gövdesi birbirinden ayrılır. Cesedin başı öğle saatlerinde Nevzat, Leyla Barkın ile Topkapı Sarayı Müzesi’nde görüşürken gelir. (s.393). Günlerden cumadır. Cuma’yı cumartesiye bağlayan gece ise altıncı cinayet işlenir. (s.509). Son cinayetin günü ise pazardır. (s.544). Cinayetler açığa kavuşup katiller bulununca Yekta, cinayetin zaman kurgusunu nasıl ayarladıklarını Nevzat’a açıklar. Cinayetlerin toplam yedi günde işlendikleri kesinleşir:

“(…) Çaldığımız beyaz minübüs, bütün olayı yedi gün içinde sonlandırmak...”

“Bir dakika, bir dakika,” diye kestim sözünü. Bizim hesabımıza göre olaylar altı günde gerçekleşmişti. İlk cesedi Salı akşamının ilk saatlerinde bırakmadınız mı?”

“Pazartesi’nin geç saatlerinde, on ikiye doğru. Bütün olayları yedi rakamıyla bağlamak istiyorduk. Tabii bu, benim fikrimdi. Planımızın aksaksız işlemesi için aylarca kurbanları izledik... Saat kaçta evden çıkıyorlar, kaçta işe gidiyorlar... Birini öldürdükten sonra ötekini kaçırdık.” (s.555)

Romanın zaman aralığının kısa tutulması ve cinayetlerin arka arkaya işlenmesi romandaki gerilimi sürekli diri tutar. Romanın başından sonuna kadar bu gerilim devam eder.

4. Mekân

“Seni öldürmemi isteyen bizzat bu şehir”

İstanbul Hatırası romanında mekân kurgusu bir hayli karmaşık ve dağınıktır. Mekânlar olay örgüsüyle iç içe geçmiş, parçalanmış ve kurgunun seyrine göre dağınık bir hal almıştır. Romanda tarihi mekânlar ön plandadır. İstanbul’un ilk yerleşim yeri olan ve bugün Tarihi

yarımada olarak adlandırılan kısım romanın mekân bütünü oluşturur. Romanın başkahramanı Başkomiser Nevzat, tarihe meraklı olduğu için tarihi bir semt olan Balat'ta yaşar. (s.16). Yine İstanbul'un en eski semtlerinden olan Samatya'ya sevgi duyar:

"(...) Yaşadığım Balat kadar olmasa da hep sevmişimdir Samatya'yı; İstanbul'u İstanbul yapan kadim semtlerden biridir." (s.16).

Başkomiser Nevzat, roman boyunca yalnız suçluları araştıran bir dedektif değil, İstanbul'u mekân bağlamında da okuyucuya tanıtan bir tarihçi gibidir. Yazar, kurgu içerisinde Nevzat'a yardımcı olarak da İstanbul şehir tarihini çok iyi bilen Topkapı Müzesi müdiresi Leyla Barkın'ı tayin etmiştir. Nevzat'ın İstanbul şehir tarihine dair ayrıntılarda tıkağdığı yerlerde devreye Leyla Barkın girer.

Romanda, mekânları şekillendiren, cinayetlerdir. Yedi cesedin, İstanbul'un farklı tarihi mekânlarına bırakıldığı yukarıda da belirtilmişti. Bu mekânlardaki tarihi yapılar, cesetlerin bırakılmasında önemli birer belirleyendir. Cesetler dönemin hükümdarı ve hükümdarın yaptırdığı önemli bir yapıyı işaret eder. Bu durumda düzenleme şu şekildedir:

1. Kral Byzas: Sarayburnu
2. Constatinus: Çemberlitaş sütunu
3. II. Teodosius: Altınkapı
4. I. Justinianus: Ayasofya
5. Fatih Sultan Mehmed: Fatih Camii
6. Kanuni Sultan Süleyman: Süleymaniye Camii (Hükümdar olmasa da mimari anlamda dönemin en önemli ismi olan Mimar Sinan da bu bölümde anılır ve ceset de Süleymaniye Camii'nin yanında bulunan Mimar Sinan Türbesi'nde bulunur.)
7. Atatürk: Sarayburnu'ndaki Atatürk Heykeli (Sarayburnu, ilk cesedin bırakıldığı yerdir. Katiller, yedinci cesedi başladıkları yere bırakmayı uygun bulmuşlardır. Ancak yedinci cesette işaret edilen dönem, farklılaşır. İlk ceset, Kral Byzas dönemini işaret ederken, yedinci ceset kronolojik akışa uygun olarak, İstanbul'un Cumhuriyet dönemindeki zamanını işaret eder.)

Yazar, bu yedi ana mekânı kullanarak, İstanbul'un Kral Byzas döneminden Cumhuriyet dönemine kadar olan sürecinde kolektif belleğe ait birçok mekânı romana dâhil eder. Bunu yaparken de yedi bölüme ayırdığı romanın her bir bölümünün başında bir tarihi kurgu kullanır. Bunlar her bölüm başında yaklaşık iki veya üç sayfadan oluşur. Üstkurmaca olarak değerlendirilebilecek bu bölümlerden birincisinde Kral Byzas'ın Tanrı'ya bir boğa kesip kurban ettiği bir sahne tasvir edilir. Daha sonra da bu bölümde tarihi yarımada nasıl bir tahribat yapıldığı vurgusu sürekli dile getirilir. Romanın bu bölümü boyunca Bizans'ın efsanevi tarihine ve buradaki ilk yerleşime dair bilgiler verilir (s.47)

Şehir tarihine dair bilgilerin yanısıra, Küçük Ayasofya, Hipodrom, Sultanahmet Meydanı, Ayasofya gibi pek çok tarihi mekân bu bölümde anılır. Bunun yanında herkesin çok bilmediği Molla Zeyrek Camii (s.57) gibi mekânlar da zikredilir.

İkinci bölümde imparator Constantinus'un Çemberlitaş sütununu inşa ettikten sonra kırk gün kırk gece süren bir şenlik düzenlediği ve Tanrı'ya şükran duygularını iletmediği bir sahne tasvir edilir. Burada da yine yer yer varlığını koruyan ama tehlike altında olan ve herkesin bilmediği mekânlara da yer verilir. Bunlardan Atik Ali Paşa Camii (s.104), 2. Mahmud Türbesi (s.114), Dikilitaş (s.162), Türk İslam Eserleri Müzesi'nde bulunan İbrahim Paşa Sarayı (s.168) gibi mekânlar dikkat çekerler.

Üçüncü bölümde imparator II. Teodosios'un atının üstünde vakur bir eda ile, inşa ettirdiği Altınkapı'dan şehre girişi tasvir edilir. Burada da yine şehir tarihi için önemli olan İvaz Efendi Camii (s.229), Yedikule Zindanları (s.280), Fatih'teki Kız Taşı (Markianos Sütunu) (s.309) gibi mekânlara yer verilir.

Dördüncü bölümde Roma imparatoru Justinianos'un beş yılda yapımı tamamlanan Ayasofya önünde sevgilisi Teodora ile mabede gururla bakışı tasvir edilir. Bu bölümde de Cafer

Ağa Medresesi (s.324), Soğuk Çeşme Sokağı (s.329), Aya İrini Kilisesi (s.329), Köprülü Mehmed Paşa Camii (s.351)'ne yer verilir.

Beşinci bölümde Fatih'in İstanbul'u fethettikten sonra Ayasofya'da ellerini semaya açıp, bu başarısından dolayı Allah'a şükrettiği bölüm tasvir edilir. (s.405-406-407). Beşinci bölümde mekân ağırlıklı olarak Fatih Camii ve Mimar Sinan'ı türbesidir.

Altıncı bölümde, Kanuni Sultan Süleyman'ın Mimar Sinan ile birlikte, inşası tamamlanan Süleymaniye Camii'nin açılışındaki şükür ve sevinçleri tasvir edilir (s.497-498-499). Bu arada Mihrimah Sultan Camii'nin inşasında Mimar Sinan'a ilham olan Kanuni'nin kızı Mihrimah Sultan'a duyduğu gizli aşka dair menkıbeye yer verilir. (s.504). Süleymaniye Camii de burada sıkça geçer.

Yedinci bölümde Nevzat, Yekta ve Demir'in denizden İstanbul'a bakarken hayal kırıklığı içinde bir film şeridi gibi gördükleri çocukluklarının İstanbul'unun nasıl bir tahribata maruz kaldığı tasvir edilir. (s.559-560) Bu kısım romanın çözülüşünün de gerçekleştiği kısımdır.

5. Bakış Açısı

“Toplum çürümüş, neresinden tutsak, elimizde kalıyor”

Yazar, romanın başından itibaren İstanbul'un yaşadığı tahribata vurgu yapar. Kolektif belleğe ait tarihi dokunun şahsi çıkarlar uğruna nasıl yok edildiğine dikkat çeker. Yöneticilerin bu konuda hiçbir şey yapmamasını, tahribata göz yummasını eleştirir. (s.58).

Tarihi yapıların hoyratça hırpalanması Nevzat'ın İSD binasının girişinde gördüğü bir İstanbul fotoğrafı üzerinden verilir:

“Büyük Bizans Sarayı'nın üzerine yapılan beş yıldızlı otelin oluşturduğu tahribatı, Süleymaniye Camii'nin duvarlarını süsleyen eşsiz hat yazılarının bozulmaya yüz tutmuş halini, Bizans döneminden kalma Bukaleon Sarayı'nın çöplüğe dönmüş görünümünü, Kadırga'da yıkılmaya yüz tutmuş eski, ahşap İstanbul evlerini, Beyazıt'ta Roma sütunlarının üzerinde kadın iç çamaşırı sergileyen seyyar satıcıyı, Marmaray kazısında alelacele kazılan antik limanın içler acısı durumunu, nakışlı mermerine siyah yağlı boyayla, “En büyük asker bizim asker yazılmış Osmanlı çeşmesinin trajikomik halini, Topkapı Sarayı'nda paslanan antika silahları, çürüyen resimleri, giysileri ” (s.55) gösteren bu fotoğraf şehrin içine düştüğü trajik durumun özeti gibidir.

Romanda, yapımı 2014 yılında tamamlanmış olan Haliç Metro Köprüsü'nün şehrin silüetine zarar verdiğine yönelik eleştirel yaklaşım da yine Namık Karaman üzerinden aktarılır:

“Hem şu Haliç'teki eylem neymiş bakalım?”

“Büyük suç,” dedi Namık alaycı bir gülümsemeye. “Metro yolu için Haliç'in üzerine yapılacak köprüye karşı çıktık. Çünkü şehrin silüetini bozacaktı. Süleymaniye Camii'nin muhteşem görüntüsünü kirletecekti.” (s.59)

Yine Namık Karaman aracılığıyla yöneticilere eleştirel yaklaşım sürdürülür. İstanbul'un tarihi dokusunun korunmasına dair çalışmaların yetersizliği vurgulanır:

“Sultanahmet bölgesinin Müze Adası'na çevrilmesi... Kültür Bakanlığı'nın nihayet akli başına geldi. Yıllardır önerdiğimiz projeyi sonunda gündeme aldılar.” (s.61)

Yukarıdaki alıntılar yazarın, roman içerisine serpiştirdiği eleştirel yaklaşımlar. Romanın başından sonuna kadar, maktullerin ortadan kaldırılan bedenleri ile birlikte İstanbul'un da para kazanma hırsı ile hareket eden insanların elinde nasıl yavaş yavaş öldürüldüğüne vurgu yapılır.

Sonuç

İstanbul Hatırası romanı, olay örgüsüyle karmaşık bir roman olarak dikkat çeker. Romanın iki cephesi vardır: Birincisi klasik bir polisiye romanda görülen dedektifin katili arama çabaları, ikincisi İstanbul'un Bizans, Roma ve Osmanlı dönemindeki mimarisine maktullerin

cesetlerinin bırakıldığı mekânlar üzerinden yapılan göndermelerdir. Her ikisi birleştiğinde romanda iç içe geçmiş bir olay örgüsü oluşur.

Roman, yedi günlük bir zaman diliminde geçer. Yedi güne sığdırılan yedi cinayet üzerinden ilerleyen romanda tarihi olaylar da işin içine girdiğinde parçalanmış bir zamandan söz etmek mümkündür. Maktullerin avucuna bırakılan sikkeler aracılığıyla geri dönüşlerle, İstanbul'un farklı dönemlerine gidilerek, o dönemde inşa edilmiş yapıların geçmişleri irdelendikten sonra tekrar gerçek zamana dönülür.

Romandaki mekânlar, polisiye romanın gizem ve gerilimine bağlı olarak kapalı mekânlardır. Şüpheli bulunan şahıslarla görüşülen mekânlar bu bağlamda değerlendirilebilir. Bunun yanında tarihi mekânlarda kurgu içerisinde geriye dönüşlerle ve ana kurgudan farklı bir biçimde sikkeler aracılığıyla romana dâhil edilir. Tarihi mekânlarla esas olay arasındaki bağlantı da romanın her bir bölümünde Sarayburnu'na ilk yerleşim, Çemberlitaş Sütunu, Altınkapı, Ayasofya, Fatih Camii, Süleymaniye Camii gibi yapıların inşası esnasındaki bir sahnenin tasviriyle kurulur.

Romanın şahıs kadrosu çok geniş değildir. Klasik polisiye roman kurgularında olduğu gibi cinayetlerin izini süren bir polis ve yardımcıları vardır. Roman boyunca şüpheli olarak görülen ve birtakım ipuçlarının kendilerini işaret ettiği kahramanlar sorgulanır. Sonuç olarak hiç beklenmedik iki şahsın katil olduğu anlaşılır. Cinayetin beklenmedik bir biçimde sonuçlanması Ahmet Ümit'in polisiye romanlarının alışılmış özelliklerinden biridir.

Romanın en dikkat çeken yönü, yazarın İstanbul'un tarihi dokusunun bozulduğundan duyduğu endişeyi ön plana çıkarmasıdır. Bu bağlamda yazar, yöneticilerin duyarsızlığına ve şehri bekleyen tehlikeye her fırsatta vurgu yapar. Bu yönüyle bakıldığında İstanbul Hatırası romanının bir şehrin tarihi dokusunun yok edilmesine duyulan tepkinin ürünü bir eser olduğunu ve bu tepkinin de en az romanın polisiye kurgusu kadar öne çıktığını söylemek mümkündür. Yazar, yalnızca polisiye bir eser yazmak amacıyla değildir. Çeşitli imparatorluklara ev sahipliği yapmış, birçok medeniyetten izler taşıyan kadim bir şehrin insan eliyle hoyratça tahrip edilmesine dikkat çeker. Romanda işlenen cinayetlerin maktullerinin ortak noktası İstanbul'a zarar veren veya zarar verilmesine kapı aralayan kişiler olmalarıdır. Yazar maddi menfaat sağlamak için nüfuzunu kullanan bürokrat, daha fazla para kazanmak için kanunları hiçe sayan müteahhit ve diğer meslek mensuplarından seçtiği maktullere hazırladığı sonla âdeta İstanbul'un intikamını onlardan almaktadır.

Kaynakça

- Aytaç, G. (2012). *Çağdaş Türk Romanı Üzerine İncelemeler*, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Çelik Yalçın, D. (2005). *Yeni Tarihselcilik Kuramı ve Türk Edebiyatında Postmodern Tarih Romanları*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ecevit, Y. (2006). *Türk Romanında Postmodernist Açılımlar*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gezer, H. (2006). *Türk Edebiyatında Polisiye Roman ve Ahmet Ümit'in Polisiye Roman Kurguları*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Gülgün, S. (26 Eylül 2002). Polisiye, Edebiyatın Piçi Değil, Kremasıdır, *Milliyet Gazetesi*.
- Oktay, N. (21 Eylül 2003). Okurla Satranç Oynamam, *Milliyet Gazetesi*.
- Özkartal, M. Z. (5 Haziran 2010). Yedi Günde Yedi Cinayet, *Milliyet Gazetesi*.
- Sağtürk, T. (9 Haziran 2013). Her İnsan Potansiyel Bir Katildir, *Radikal Gazetesi*.

Sayın, Ö. (Aralık2010-Ocak 2011). Edebiyatın Asıl Amacı İnsan Ruhunu Anlamaktır, *Notos Öykü Dergisi*, 25.

Ümit, A. (2010). *İstanbul Hatırası*, İstanbul: Everest Yayınları.

Ümit, A. (17 Mart 2006). Yazar Suça Tanrı Gibi Bakmalıdır, *Radikal Gazetesi*.

Türkçede Metaforlar ve Metaforik Anlatımlar

Metaphors and Metaphorical Expressions in Turkish

Prof. Dr Celal DEMİR¹, Arş. Gör. Özge KARAKAŞ YILDIRIM²

Özet

“Metafor” kavramı, Batı literatüründe eski Yunan filozofu Aristoteles’ten bu yana hem terim hem de leksik bir unsur olarak bilimsel çalışmalara konu olmuş, her yönüyle tartışılmış ve uygulamada fikir birliğine varılmıştır. Bu kavramın gerek sanat alanında gerekse bilim dallarındaki pratikleri, eğitim-öğretim kurumlarında bir ders olarak okutulmakta ve öğretilmektedir. Türkiye Türkçesi literatüründe “metafor”, “metaforik anlatım” ve “metaforik adlandırma” ile ilgili tartışmalar yeni başlamıştır. Çeşitli metaforların kavram ve tasavvur olarak Türk kültüründe de bin yıl öncesinden oluştuğu, bu tasavvurların anlama ve anlatma unsuru olarak günlük yaşamda kullanıldığı bilinmektedir. Bunun örneklerine yaklaşık bin üç yüz yıl önce yazılmış olan Göktürk metinlerinde de rastlamaktayız. Ancak bu konuda yapılmış çalışmaların sayıca az olduğunu, bazı kaynaklarda verilen bilgilerin de yetersiz olduğunu görmekteyiz. Bazı çalışmalarda “metafor” olgusunun terim ve kavram olarak tartışılmadığı, bazı çalışmalarda yer alan bilgi ve açıklamaların yanlış veya yetersiz olduğu görülmüştür. Güncel sözlüklerde ve ansiklopedilerde ise gerektiği gibi açıklanmamıştır. Hatta bazı sözlüklerde bu kelimeye madde başı olarak hiç yer verilmemiştir. Bu çalışmanın amacı, literatürümüze yeni girmiş olan “metafor” terimiyle ilgili tespit, tanım ve açıklamaları inceleyip eksik ve yanlışları belirleyerek düzeltilmesini sağlamaktır. Bu nedenle “metafor” kelimesinin terim olarak tanımı, kavram olarak özellikleri üzerinde durulmuş ve “metafor” olgusunun “mecaz” terimiyle açıklanamayacağı vurgulanmıştır. Ayrıca metaforik anlatım ve adlandırmaların Türk kültüründe yeni bir tarz olmadığı, dilimizin bilinen en eski metinlerinde bile metaforik anlatımlara ve adlandırmalara yer verildiği örnekler üzerinde gösterilmiştir.

Anahtar kelimeler: metafor, mecaz, metaforik anlatım, metaforik adlandırma

Makale Türü: Derleme

Abstract

In this study, the definition of the “metaphor” as a term and its features as a concept is emphasized, it is also emphasized that the phenomenon of “metaphor” cannot be explained with the figurative meaning and the terms of “metaphorical expression” and “metaphorical naming” are discussed on the examples. The concept of “metaphor” has been the subject of scientific studies, both as a term and a lexical element, discussed in all aspects and has become stable in the practice since the ancient Greek philosopher Aristotle in the Western literature. Practices both in the field of art and science are taught in educational institutions. The discussions about “metaphor”, “metaphorical expression” and “metaphorical naming” in Turkish have recently begun. It is known that various metaphors in Turkish culture as a concept and thought were formed a thousand years ago, and these thoughts were used in daily life as an element of understanding and expression. Examples of this can be found in the Gokturk texts written a thousand and three hundred years ago. However, we see that there are few studies on this subject and the information given in some sources is insufficient. It was seen that in some studies “metaphor” was not discussed as terms and concepts. The information and the explanations in some studies were insufficient as well. In the current dictionaries and encyclopedias, metaphor is not properly explained. Some dictionaries do not even include this word at all.

Keywords: metaphor, figurative meaning, metaphorical expression, metaphorical naming

Paper Type: Review

¹Prof. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, cdemir@aku.edu.tr.

²Ar. Gör., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, ozgekarakas@windowslive.com.

Atf için (to cite): Demir, C ve Karakaş Yıldırım, Ö. (2019) Türkçede Metaforlar ve Metaforik Anlatımlar. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(4), 1085-1096.

Giriş

Batı dillerinde uzun bir geçmişi olan “metafor” terimi, Türkiye Türkçesine geçtiğimiz yüzyılın sonlarında girmiş ve farklı alanlarda kullanılmaya başlamıştır. Ancak her yönüyle keşfedildiğini ve anlama- anlatma çalışmalarında etkin ve doğru kullanıldığını söyleyemeyiz.

Gerek terim sözlüklerinde gerekse güncel sözlüklerde anlam çerçevesi tam olarak tespit edilemediği ve donmuş bir unsur olarak tanımlanmadığı için kullanımında ve öğretiminde sorunlar yaşanmaktadır. Her ne kadar bu kavramla ilgili incelemeler yapılmış, açıklayıcı yazılar kaleme alınmış olsa da bu çalışmalarda, çoğu kez, “**mecaz**” ile “**metafor**” birbiriyle özdeş iki terim olarak gösterilmiş ve “**metafor**” ile “**metaforik anlatım**” birbirinden ayrılmamıştır.

Batı dillerinde (İngilizce, Fransızca, Almanca, İspanyolca) “**metafor**” hem farklı bilim dallarında özel anlamları karşılayan bir terim olarak hem de ortak dilde yaşayan bir kavram olarak değerlendirilmektedir. Hatta modern çağdan önceki hâlleri ve mevcut kullanımları birbirinden ayrılarak ele alınmakta ve incelenmektedir. Özellikle Lakoff ve Johnson’un çağdaş metafor teorisi (*Metaphors We Live By*, 1980), pek çok bilimsel disiplini etkilemiş, farklı yaklaşımlar ve tasniflerin başlama ve çıkış noktası olmuştur. “Doğal olarak, çok çeşitli görüşler ortaya çıkmış ve temel olarak bunlar sırf retorik ve biliş doğrultusunda metaforu yorumlayan geleneksel metafor ve modern metafor olmak üzere iki okula ayrılmıştır” (Zhang, 2009).

Her ne kadar bu kavram Türkiye’de yazınbilim/retorik başta olmak üzere, lengüistik, felsefe, sosyoloji ve pedagoji gibi alanlarda yaygın olarak kullanılmakta ise de gerektiği gibi yeterli düzeyde incelenmediğini, üretilen bilgi ve materyalin öğretici kitaplarına konabilecek stabil bilgi hâline henüz gelmediğini belirtmek durumundayız. Literatürdeki tercümelerin de henüz özümsemediğini söylemek yanlış olmaz. Mevcut yayınlarda “**metafor**” teriminin yardımı ile açıklanması gereken kavramların “**mecaz**”, “**düz mecaz**”, “**ad aktarması**”, “**deyim aktarması**”, “**değişmece**”, “**istiare**”, “**telmih**” gibi terimlerle karşılandığını, zaman zaman da bu terimlerin yetersiz kaldığı yerlerde ilave/destekleyici açıklamalar yapıldığını görmekteyiz. Bu durum, sözlü ve yazılı ifade geleneğimizde öteden beri var olan ama adı konmamış bir anlatım tarzının varlığını belgelemekte ve onu karşılayacak bir terime ihtiyacımız olduğunu göstermektedir.

1. Terim Olarak Metafor

Metafor, esas olarak, eski Yunan filozofu Aristoteles’ten günümüze retorik, lengüistik, felsefe, semiyotik, psikoloji, pedagoji gibi farklı alanlarda kullanılagelmiş bir anlatı ve pedagoji terimidir. “**Metafor**”, günümüzde daha çok bir retorik (edebiyat, anlatı sanatı, belagat) terimi olarak biliniyor olsa da psikoloji, sosyoloji, dilbilim ve pedagoji gibi bilim dallarında da anlatım ve öğretim aracı olarak kullanılmaktadır.

Metafor (Fr. métaphore, İng. metaphor) kelimesi, **Eski Yunancada** bir kavramı, bir olguyu, kendinden daha öteye taşımak, olduğundan daha fazlasını yüklenmek anlamındaki Yunanca “phérō” sözcüğünden gelmektedir (Dur, 2016: 123). Kelimenin etimolojisini yapanlara göre de “Metafor kelimesi, **meta**: öte ve **pherein**: taşımak, yüklenmek kelimelerinden mürekkeptir” (Lakoff ve Johnson, 2015: 15). Bu yaklaşıma göre kelimenin morfolojisine bakıldığında “**phérō**” kelimesine “**meta**” ön eki getirilerek türetilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Fransızca sözlüklerde, (*Dictionnaire Hachette Collège, 2008*) ise “**métaphore**: (nom féminin) Procéd qui consiste à utiliser un mot dans un sens figuré. Quand on parle du “printemps de la vie” pour désigner la jeunesse, un emploie une métaphore”³ şeklinde açıklanmakta ancak “**mecaz**” kelimesi yerine “**metaforik anlatım**” terimi tercih edilmektedir.

Güncel Türkçe sözlüklerde ve terim sözlüklerinde bir sanat terimi olarak da ele alınıp tanımlanmaktadır. “**Metafor**” ve “**metaforik**” terimlerinin ifade ettiği tüm kategoriler;

³ Bir kelimeyi başka bir anlamı düşündürecek şekilde kullanmak. “Hayatının baharında ...” dendiği zaman metaforik bir anlatım yapılmış olur.

“iğretileme”, “**istiare**”, “**mecaz**”, “**kinaye**”, “**telmi**h” gibi mecaz ve mecazın türevleriyle açıklanmakta ve sınırlandırılmaktadır. Örneğin *Türkçe Sözlük*'te (TDK, 2015) “**metafor**” sözcüğü, “**mecaz**” kelimesiyle karşılanmakta, “**metaforik**” ise, “**metafora ait, metaforla ilgili**” biçiminde açıklanmaktadır. *Büyük Türkçe Sözlük*'te (Doğan, 1999), “**metafor**” kelimesi; “**mecaz**”, “**istiare**”, “**kinaye**” ve “**teşbih**” kelimeleriyle açıklanmaktadır. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*'te (Ayverdi, 2016) de, aynı şekilde “**istiare**” ve “**ödünçleme**” terimleriyle eş anlamlı gösterilmektedir. Terim sözlüklerinde ise aynı açıklamalara küçük ilaveler yapılarak metaforun bir sanat terimi olduğuna vurgu yapılmaktadır (Karaağaç, 2018). Fransızca -Türkçe Sözlükte de **métaphore**: “**eğretileme**”, “**istiare**” şeklinde açıklanmaktadır (Saraç, 1999).

Türkçeye Arapçadan gelmiş olan “**istiare**” sözcüğü, “**ödünç/borç verme/alma**” anlamına gelen “**are**” kökünden türetilmiştir. Türkçe sözlüklerde de bu terim açıklanırken kelime kökündeki temel anlam esas alınmaktadır.

Edebiyat incelemelerinde ise “**metafor**”, söz sanatı/retorik terimi olarak kullanılmakta ve metindeki anlatım biçimi, kullanıma göre “**mecaz-ı mürsel**”, “**teşbih-i belîğ**”, “**açık istiare**” / “**düz mecaz**” gibi söz sanatları ile açıklanmaktadır (Filizok, 2005).

Osmanlı Türkçesi sözlüklerinde ise, “**metafor**” ve “**metaforik anlatım**”a tekabül eden anlamlar, “**mecaz**” kelimesiyle açıklanmaktadır (Devellioğlu 2010, Parlatır 2017). Biraz daha eski kaynaklarda ve ansiklopedilerde ise bu anlamların “**lâfız-mana**”, “**i'câz/vecîz**”, “**telmi**h” gibi kelimelerle ilişkilendirildiğini görüyoruz (*Ahterî-i Kebir* 2009, *Lûgat-i Nâcî* 2009).

Sonuç itibarıyla hem “**eğretileme**” hem de “**istiare**” sözcüğü, Türkçede bir anlatım terimi olarak kullanılmaktadır. Ancak bu kelimelerin “**metafor**” sözcüğü ile eş anlamlı gösterilmesi hemen düzeltilmesi gereken ciddi bir yanlışlıktır.

2. Kavram Olarak Metafor

“**Metafor**” bir kelime olarak İngilizce sözlüklerde birbirine yakın fakat farklı amaçlara yönelik iki anlamı karşılamaktadır. Türkiye Türkçesinde “**söz figürü**” veya “**sembol**” kelimeleriyle karşılayabileceğimiz bu anlamların, birincisi “bir belirleyici kelime ya da kelime grubunun farklı ama kendisine benzeyen bir nesneye ya da eyleme transfer edilmesi ile oluşan hakiki anlamda da kullanılabilen söz figürü; ikincisi ise kavramsal sunum olarak görülen bir şeyin sembol olarak belirtilmesi” (Gasset, 1948; Akt: Danışman, 2015: 48) biçiminde açıklanmaktadır.

Lakoff ve Johnson'ın çalışmalarında metaforların önce zihinde oluştuğuna vurgu yapılmaktadır. “Gündelik kavram sistemimiz- kendileriyle düşündüğümüz ve eylemde bulunduğumuz terimler- temelde doğası gereği metaforiktir” (Lakoff ve Johnson, 2015: 27). Çağdaş metafor incelemelerinde metafor, sadece bir söz figürü olarak değil, aynı zamanda bir düşünce figürü olarak da değerlendirilmektedir (Akşehirli, 2005).

Esas itibarıyla “**metafor**” teriminin tüm anlamları, Batı dillerinde “**götürmek, göndermek**” eylemleriyle ilişkilendirilmiştir. Zamanla bu temel anlam üzerinde ve etrafında bir kavram ailesi oluşmuştur. Bu kavramlar “ötelere gönderme, yönlendirme, anıştırma, başka bir şeyle buluşturma, benzeşme, ilişkilendirme” biçiminde çoğaltılarak bu terim için metin incelemelerinde ve pedagojide geniş bir manevra alanı yaratılmıştır. Türkçede ise bir sanat (edebiyat, belagat, retorik) terimi olarak ele alınmakta fakat sözlüklerin çoğunda ayrıntılar ve farklılıklar belirtilmeden “**mecaz**” kelimesi ile eş anlamlı gösterildiği için sözlü ve yazılı kültürde bir kavram olarak teşekkül etmiş tüm metaforlar, bu terimin içinde yahut gölgesinde yok olmaktadır. Ayrıntılı incelemelerde ve daha dikkatli yapılmış çalışmalarda ise “metaforik anlatım” yerine çoğu kez “mecaz ailesi”ne ait diğer terimler tercih edilmekte, bu terimin yetersiz kaldığı veya kavramla örtüşmediği durumlarda ilave açıklamalara başvurulmaktadır.

3. Metafor ile Mecaz Aynı Şey mi?

Yazılı/sözlü edebiyattaki kullanımlar ve günlük hayattaki pratikler dikkate alındığında “**mecaz**” ile “**metafor**”un bir terim olarak aynı durumları ifade etmediği açıkça görülmektedir.

Her ikisi de sanat (retorik/belagat) terimi olmakla birlikte karşılaşmış oldukları kavramlar hem görünürde hem de derin yapıda birbirinden farklı özellikler göstermektedir. “**Mecaz**”, bir anlam inceliği yaratmak, sözün etkisini artırmak veya anlamayı/anlatmayı kolaylaştırmak amacıyla bir durumu, bir olguyu, bir kavramı veya bir eylemi kendi adıyla söylemek yerine bu durumlarla ilişkisi olan başka bir kelimeyi kullanarak anlatmak; bir kelimeyi geçici olarak başka bir kelimenin yerine kullanmak (ödüncleme yapmak) biçiminde açıklanabilir (Karataş, 2018). Neticede mecaz, bir şeyi kendi adı veya özelliği ile ifade etmek yerine “bir anlam inceliği yaratmak / dikkat çekmek için” kasıtlı olarak o şeyi, başka bir şeyin adı veya özelliği ile anlatmaktır. Bu bağlamda mecaz, farklı bir anlatma biçimi, doğrudan anlatım dışında başvurulan farklı bir anlatım yolu olarak önümüze gelmektedir. “**Metafor**” ise Türkçeye uyarlandığında bir anlatım biçimi veya tarz değil, böyle bir anlatım tarzının içinde anlatım aracı olarak kullanılan müstakil bir unsura tekabül etmektedir. Mecaz iki kelime arasındaki alış-veriş / gidiş-geliş yani ödünclemeyi ifade etmektedir. Metafor ise donmuş (gelişmesini tamamlamış / stabil) veya gelişmekte / oluşmakta olan, kurgulanmış veya kurgulanmakta olan bir tasavvurun kendisidir. Bu tasavvur donmuş bir hikâye, bir aforizma, bir eşya, bir kavram, meşhur bir olay, bir eylem, bir fıkra, önemli özelliği olan bir insan veya başka bir varlık da olabilir. Şu hâlde anlatı sanatında metafor, bir eylem biçimi, bir ifade manevrası değil, bu eylemi kuran ve gerçekleştiren sanatçının kullandığı malzemelerden/unsurlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mecaz, bir anlatım biçimi; metafor ise bu anlatımda kullanılan anlatım malzemesidir. Metafor, sanatçıya göre anlatımı güzelleştiren veya etkili kılan unsur; muhatabına göre ise okuma hazzı veren yahut anlamayı kolaylaştıran benzerlikten, anırtırma unsurundan ibarettir ki bu durum, okuyucu açısından çoğu kez bir “misal/örnek” işlevi görmektedir.

Özet olarak şöyle ifade edilebilir: “**Mecaz**”, “Bir şeye geçici olarak başka bir isim vermek” iken “**metafor**”, verdiğimiz o ismin içindeki kavram, olgu, olay veya varlıktır. Bu noktada mecaz ile metafor asla aynı anlama veya duruma tekabül etmemektedir. Ancak “**metaforik yaklaşım**” veya “**metaforik anlatım**” sözü, bir ifade biçimini/tarzını işaret eder ki bu adlandırma mecazla kısmen de olsa örtüşebilir. Bu bağlamda “metafor, -bir şeyi- başka bir şey yoluyla anlamak (anlatmak değil) ve deneyimlemektir” (Lakoff & Johnson, 1980: 5; Lakoff & Johnson, 2015: 30’dan aktaran Balcı, 2003: 30).

“Metafor” kelimesi, leksik bir unsur olarak, mecaz terimiyle anlatılan ve anlatılmayan durumları ifade edebilecek geniş ve kapsamlı bir semantik değere sahiptir. Türkçenin fonetiğine hiçbir yönüyle uymamasına rağmen dilimizde kullanma alanı bulmuş ve yaygınlık kazanmıştır. “**Metafor**”, zaman zaman “**şey**” kelimesiyle düşündürmeye çalıştığımız kavramları, olgu ve tasavvurları ifade etmek için son yıllarda keşfettiğimiz bir terimdir. Bugün “metafor” terimiyle ifade ettiğimiz tasavvurlar zaten ortak kültürde zaten teşekkül etmiş bulunuyordu. Deyimler, atasözleri, anekdotlar, vecizeler, meşhur olaylar, fıkralar ilh. hepsi mevcuttu ve tüm bunlar bir adla çağrılmayı bekliyordu. İşte “**metafor**” terimi bu boşluğu doldurmaktadır. Hiç kuşkusuz, sözlüklerde metaforun karşısına yazılanlar mecazda olduğu gibi başlangıçta kişisel bir düşüncenin ürünüdür ve özgündür. Fakat bu tasavvurlar toplumun düşünme ve anlatma geleneğine uygun düştüğü için zamanla umumiyet kazanmış ve topluma mal olmuştur. Daha da ötesi ilk düşüneni, ilk söyleyeni unutulmuş ve söz anonimleşmiştir. Bu ürünün kullanımı ise, diğer ifade biçimleri ve metnin türüyle ilişkilendirilmesi tamamen şahsidir ve çoğu zaman da özgündür.

George Lakoff ve Mark Johnson, metafor’un toplumsal veya kişisel hafızada oluşturulmuş bir kavram olduğunu ve her zaman benzetme unsuru olmadığına vurgu yapmaktadırlar: “Metafor kelimelerin değil, kavramların niteliğidir. Metaforun fonksiyonu salt sanatsal/estetik kaygıları değil, belirli kavramları daha iyi anlamaktır. Metafor çoğunlukla benzerliğe dayanmaz. Metafor özel bir yeteneği olmayan sıradan insanlarca gündelik hayatta büyük bir zihin faaliyeti gerektirmeksizin kullanılır. Metafor linguistik bir süs, gereksiz bir dekor değil, insanî düşüncenin ve akıl yürütmenin ayrılmaz bir unsurudur.” (Lakoff ve Johnson, 2015: 12). Çünkü metafor donmuş veya açık bir tasavvur olarak toplumsal hafızada biçimlenip umumiyet kazanabilir. Metaforun daima içinde bulunduğumuz durumla ve anlatmak istediğimiz

hâl ile çeşitli yönlerden ilişkilendirilmeye müsait bir tasavvur, obje veya somut bir varlık olması beklenir. Bu durum, kişisel beceri ve ilavelerle edebî metinlerde özgün bir ifade biçimi hâline gelebilir.

Aşağıdaki dörtlükte sanatçı, iki metafor kullanmıştır: birincisi omçaların yaprakları arasında belirginlik kazanıp insanın gözünden aşağılara hesapsız akan gözyaşı damlalarını düşündüren üzüm taneleri/salkımlardır. İkincisinde ise, saç başı dağılmış, başı öne eğik çok sevdiği birinin ardından hıçkırma hıçkırma ağlayan bir kadın tasavvuru (imajı) vardır. İki gözü iki çeşme ağlayan bu kadının gözyaşları, yağmur yüklü bulutların yere aktığı gibi saçlarının ucundan yerlere akmaktadır. Bu tasavvur, bizi bin yıldan daha eskiye götürüp “**yuğ törenlerinde**” yanaklarını tırnaklarıyla yırtarak kanını gözyaşlarına katıp akıtan “**yuğcu**” (Ögel, 1991, C.III) kadın tipini (metaforunu) düşündürmektedir.

“Yüce dağların başında

Salkım salkım olan bulut

Başın çözüp yaşun yaşun

Benim için ağlar mısın”⁴

Hoang (2014), “Dünyaya bakış açımızı çevremizle, kültürle ve bedenimizle olan günlük deneyimlerimiz, şekillendirir” demektedir. Bir toplumun ürettiği metaforlar, bir kültür muhiti içinde bu deneyimlerden/yaşantılardan doğar. Halkın kavram olarak ürettiği bu malzeme düşünce dünyasının bir şubesi olarak kalmayıp çoğu kez ifade aracı olarak kullanılır. Lowery (2013: 12) ise, “Kullandığımız metaforlar ve daha önemlisi, bunları kullanma tarzımız, bir kültür numunesi olarak çevremizden nasıl etkilendiğimizi ve çevremizi nasıl algıladığımızı gösterir.” der. Şu hâlde metafor, toplumsal algının, inançların ve toplumsal bakış açısının bir ürünü olarak teşekkül eden tasavvurlar veya yaşamın içinde yer almış, yaşanmakta olan olay, durum veya somut bir nesnenin toplum hafızasında büründüğü/kazandığı son şekildir.

Metafor, bir anlatım biçimi değildir; bir olguyu, bir durumu, bir düşünceyi veya bir olayı anlatırken, anlatılmak istenen durum, olay veya düşünceyle ilişkilendirilen (gönderme yapılan, kendisine benzetilen, hatırlatılan) bir tasavvur, bir olay, durum veya bir varlıktır. Bu bağlamda metafor; anlatılmak istenen değil, anlatımı ve anlamayı etkileyici kılan, anlaşılmasını kolaylaştıran bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

4. Metaforik Anlatım

Aslında metaforik anlatımları inceleme tarihi, birbirine benzeyen iki veya daha fazla kavram arasındaki ilişkilendirmeleri sistematize eden Antik Yunan filozofu Aristoteles’e kadar dayanmaktadır (Lyddon vd., 2001: 269). Bu dönemden itibaren “**metafor**” terim olarak retorik başta olmak üzere, felsefe, dilbilimi, anlambilimi, pedagoji, psikoloji, sosyoloji gibi farklı alanlarda kullanılan bir anlatım unsuru olmuştur. Zhang’a göre metafor, sadece retoriğe ait bir anlatım aracı değil, aynı zamanda dünyayı tanıma ve tanıtmaya araçtır (Zhang, 2009). Geçtiğimiz yüzyıla kadar Batı’da dilbilimsel bir olgu olarak görülen metafor kavramı, “20. yüzyıldan itibaren sadece dile özgü, dolaylı anlatımı amaçlayan geleneksel görüşün aksine birçok alanda çağdaş yaklaşımların konusu olmuştur” (Lyddon vd., 2001).

Son zamanlarda “**metafor**” terimi ve “**metaforik anlatım**”la ilgili çalışmalara Türkiye literatüründe de rastlanmaktadır. Ancak bu çalışmaların, daha çok, edebî şahsiyetlerin eserleri üzerinde yapılan üslup çalışmaları ve/veya tenkit yazıları olduğunu görüyoruz. Bu çalışmalar, “bir yazarın eserlerindeki mecazlar veya mecazlı söyleyişler” veya “bir şairin eserlerindeki söz sanatları” gibi metinler üzerinde yapılmış geleneksel yöntemlerin kullanıldığı mahdut incelemelerden oluşmaktadır. Bu çalışmalarda tespit edilen metaforlar, “**mecaz**”, “**kapalı istiare**”, “**mürsel mecaz**” bazen de “**teşbih**” ve “**telmih**” olarak değerlendirilmektedir. Edebî

⁴ Yunus Emre

eserlerdeki metaforik anlatımlar ise genellikle "**ad aktarması**", "**deyim aktarması**", "**hayal**", "**imaj**", "**imge**" terimleriyle karşılanmaktadır (Demir, 2017: 90). Hâlbuki bu tür incelemelerde özellikle ve öncelikle "**metafor**" kavramı ile "**metaforik anlatım**" olgusunun birbirinden ayrılması gerekmektedir. "**Metafor**", bir kavram olarak halkın üretip ortak kültüre kattığı tasavvurların ortak ismidir. "**Metaforik anlatım**" ise ifade içinde açıklayıcı, düşündürücü, hatırlatıcı veya anlamayı kolaylaştırıcı bir öge olması düşüncesiyle metaforları kullanarak kurulan bir anlatım biçimidir. Yani bu terimlerden birincisi, **tasavvur** ismi; ikincisi **eylem** ismidir. Metaforik anlatımı, hem donmuş şekillerden hem de hayattaki anlık olguların tasavvurundan güç alan, hatta toplumsal algılarla ilişkilendirilebilen bir ifade biçimi olarak görmek gerekir. Metaforik anlatım "...bir konuyu diğer bir konunun bakış açısından algılamaya ve anlamaya yönelik olarak kompleks bir fenomen ile zihinde daha önce var olan bilgiler arasında bağ kurma sürecidir" (Dur, 2016: 124) denebilir. Ivi'e (2017) göre de metafor "...birçok insana göre şiirsel dil ve hayal gücü için bir araç"tır. Sanatçı/anlatıcı, bu aracı kullanarak kendince bir anlatım biçimi oluşturabilmektedir.

Esas olarak metaforik anlatım, iki durumdan veya iki yaşantıdan birini anlatmak için bilindik olan diğerine gönderme yapmak olarak tanımlanabilir. Aristo da bu durumu "bir olgunun, bir kavramın doğasını anlatmak veya hissettirmek için onu çok bilinen bir benzeriyle ilişkilendirerek veya kıyaslayarak anlatma" (Tunalı, 2002: 14) olarak tarif etmektedir.

Lakoff (1993)'a göre metaforik anlatım, "bir kavramı anlatırken ona benzer bir kavramı ifade etmek, geleneksel anlamının dışında bir kullanımla roman veya şiir diliyle ifade etmektir". Bu bağlamda "metaforik anlatım"ı, benzetme, ilişkilendirme veya kıyaslama üzerine kurulmuş bir anlatım biçimi olarak görmek yanlış olmaz (Demir, 2017: 91-93). Ancak "ona benzer bir kavramın" varlığını ve benzerliğini toplumun önceden kabul etmesi ve iki kavram arasındaki benzerlik/ilişki/çatışım olgusu, toplumda ortak algı hâline gelmiş olması beklenir. Yani metaforik bir anlatım için önce "**metafor**"un oluşması gerekir.

Aşağıdaki dördüktteki "her türlü zorluğu göğüsleyerek yuvasını kurup yavrularını büyütmek ve neslini devam ettirmek isteyen bir kuş" metaforu kullanılmıştır. Dördüğü söyleyen sanatçı, neslini devam ettirmek için ağzıyla çer çöp toplayarak bir ağaca yuva yapan ve bu yuvasında yavrularını büyütmeye çalışan bu kuş ile kendi yaşantısı arasında benzerlik görmüştür. Bu benzerlikten yola çıkarak kendi üzüntü kaynağını daha vurgulu ve etkili bir anlatımla ifade etmek istemiş ve bunda da başarılı olmuştur. Çünkü iki hayat arasındaki benzerlik, toplumda önceden kabul görmüş ve doğru bir benzetme olarak umumiyet kazanmıştır. Sanatçı, anlatma gücünü bu ortak kabulden almaktadır. Burada (insan için) "kement atma", (kuş için) "çer çöp toplayıp yuva yaparak yavrularını büyütmek" metaforları toplum hafızasında donmuş bir metafor hâline geldiği için şairin sözleri amacına ulaşmıştır: Sanatçı, "kuş" metaforunu bir benzetme unsuru olarak kullanmış ve onun yaşantısına gönderme yaparak metaforik bir anlatım kurmuştur.

"Kement attım dala ben

Düştüm haldan hala ben

Çöp devşirdim, yuva yaptım

Uçurmadım bala ben"⁵

Hiçbir ifade tek başına metaforik değildir. Metafor, her ne kadar bir dilin sözlüğünde donmuş bir şekil olarak yer almasa da, bir kültür muhiti içinde ortak kabul hâline gelmiş bir kavram olarak toplumsal hafızada yerini almış ortak tasavvurlardır.

"Metaforlar, bir dilin asli varlığıdır. Çünkü dil sadece bir göstergeler imparatorluğu değil, aynı zamanda bir metaforlar imparatorluğudur..." (Lakoff ve Johnson, 2015: 9-10). Bunlar her ne kadar sözlüklere bir madde başı olarak konulmamış ise de pratikte yaşamakta ve bir anlaşırma

⁵ Anonim

aracı olarak görevini yapmaktadır. Bu tür anlatımlar; zamanla geleneksel vurgular, kalıplaşmış ifadeler, orta malı benzetmeler ve mecazlarla zengin ve etkili hâle gelebilir. Ancak edebî eserlerde, iddia ve ispata dayalı didaktikalarda, pedagojide kullanılan metaforların kendisi kadar kullanma biçimi ve kullanıldığı yer de önemli olabilir.

Birçok kişi tarafından “özel bir anlatım biçimi” ya da “şiirsel bir dil” olarak algılanan metaforik anlatımlar, Lakoff ve Turner’a göre o kadar olağandır ve geleneksel hâle gelmiştir ki biz bu metaforları günlük konuşmanın içinde farkına varmadan kullanırız; bilerek veya bilmeden günlük hayatımızda metaforik anlatımlara sık sık başvururuz. Çoğu kez, metaforlarla yüklü ifadeleri anlam ayrıntılarını düşünmeden kullanmaya devam ederiz. Çünkü metaforlar, günlük hayatımızda düşüncelerimizin ve dilimizin ayrılmaz birer parçası hâline gelmiştir (Lakoff ve Turner, 1989).

Aşağıdaki dizelerde, ellerinde kement (yakalama ipi) olan çok sayıda insanın güzel bir av hayvanını (ahu) firdolayı çevirip yakalamaya çalıştıkları bir avlama olayı tasavvur edilmektedir. Sanatçı, bu tasavvurun toplumsal hafızada bir metafor olarak korunduğunu var saymış ve anlatımını bu metafor üzerine kurmuştur:

“Sevdalar kement olsa
Âşıklar levent olsa
Birbirine bent olsa
Ele geçmez o ahu”⁶

Bu bağlamda, “**metaforik**” terimi, *Türkçe Sözlük*’te (TDK, 2011) açıklandığı gibi “metaforla ilgili olan” biçiminde değil, ancak “metafor yardımı ile anlatma” biçiminde açıklanabilir. Bu tarza kısaca “**metaforik anlatım**” diyoruz. Çünkü önümüzde bilindik bir olaya gönderme yaparak kurulmuş bir anlatım biçimi (telmih) vardır. Görüldüğü gibi metaforik anlatım, bir durumu başka bir durumla/olayla ilişkilendirme biçiminde de olabilir. Bu anlatım asla mecazla bir tutulamaz.

Özünde şifahi iletişimin biçimlendirdiği Türk kültüründe konuşma ve dinleme ile ilgili çok fazla metafor bulunmaktadır. Kültürümüzde “**kulak**” dinlemenin, “**ağz/dil**” konuşmanın sembolüdür ve ağız/dil-kulak ilişkisi üzerine Türkçede çok fazla metafor üretilmiştir. Örneğin birbirine çok yakın görünen “**kulak misafiri olmak**” ve “**kulak kabartmak**” deyimleriyle aslında birbirinden çok farklı durumlar anlatılmaktadır. Bu farklılığı anlatmak için bu deyimlerde birbirinden farklı metaforlar kullanılmıştır: “**Kulak misafiri olmak**” deyiminde “**misafirlik**” metaforu kullanılmıştır. Bir konuşmanın konusunu veya konuşanların neyi konuştuklarını merak edip kısaca yapılan iyi niyetli bir dinlemenin süresi ve niyeti, ziyaretini tamamlar tamamlamaz bulunduğu yerden ayrılmak isteyen misafirin durumu ve düşüncesiyle ilişkilendirilmiştir. “**Kulak kabartmak**” deyiminde ise kulaklarını kaldırarak tüm dikkatiyle bir nokta üzerinde yoğunlaşan koca kulaklı bir “**hayvan**” metaforundan yararlanılmıştır. Bir yerde otlayan, su içen veya dinlenen bir hayvan, beklemediği bir ses işittiğinde kulaklarını anten gibi sesin geldiği tarafa çevirerek tüm dikkatini bu noktaya teksif eder. “Kulak kabartma” sözünün temel anlamı budur. Anlatılmak ve vurgulanmak istenen durum ise şöyledir: Kendi aralarında konuşan kişileri başka bir kişinin onlara belli etmeden gizlice dinlemeye çalışmasıdır. Esas olarak bu durum, toplumun hoş görmediği bir dinleme biçimidir. Dedikodu malzemesi toplamak, işittiklerini kendi çıkarları için kullanmak veya kendince mutlu olmak isteyen bir kişi, bu tutum ve davranışıyla, bir noktaya doğru kulaklarını çevirip sesleri dikkatle dinleyen bir hayvana benzetilmiştir. Toplumun hoş görmediği bir eylemi gerçekleştiren bu kişi; metaforik bir anlatımla koca kulaklı bir hayvana benzetilerek aşağılanmıştır.

⁶ Vecdi Bingöl

Yine dinlemekle ilgili "kulağı delik", "bir kulağından girip ötekenden çıkmak", "kulağına küpe olmak", "kulak tıkamak", "kulağına kar suyu kaçırmak", "kulak ardı etmek", "kulak asmamak" gibi deyimlerin de çeşitli metaforlarla oluşturulduğunu görmekteyiz.

Metaforik anlatımların Anadolu pedagojisinde de ilginç örneklerine rastlamaktayız: Anne kızına bir yemeğin yapılışını tarif ederken şöyle der: "**Kızım, bu yemeğin tuzunu cimri atmali, yağını zengin katmalı; bir deli de gelip bu yemeği karıştırmalı.**" Bu anlatımda, "cimri", "zengin" ve "deli" kelimeleriyle kodlanmış metaforlardan yararlanılmıştır. Asıl öğretilmek istenen şudur: Bu yemeği yaparken tencereye az miktarda tuz, bolca yağ konmalı ve yemek iyice (fazlaca) karıştırılmalıdır (Demir, 2017: 91). Bu öğretilde "cimri" metaforu ile tuzun azlığı, "zengin" metaforu ile yağın bolluğu, "deli" metaforu ile de yemeğin çok karıştırılması gerektiği vurgulanmaktadır.

II. Meşrutiyet Dönemi eğitimcilerinden Emrullah Efendi'ye atfedilen "**Tuba Ağacı Nazariyesi**" adlandırılmasında da "**tuba ağacı**" metaforundan yararlanılmıştır. Tuba ağacı, kökleri yukarıda, dalları aşağıya doğru uzayan ve meyvelerini aşağı doğru sarkıtarak insanları besleyen bir cennet ağacı olarak tasavvur edilmiştir. Bu ağacın meyveleri yukarıdan gelir ve aşağıdaki ihtiyaç sahiplerine ulaşır. Emrullah Efendi'nin nazariyesi (eğitim teorisi) ise şöyledir: Bir toplumda maarifi geliştirmeye yukarıdan başlamak gerekir. Bunun için önce iyi öğretmenler yetiştirilmelidir. İyi yetişmiş öğretmen toplum için en uygun eğitimi bilir ve uygular. Bu nedenle eğitimde kalkınmaya yukarıdan başlanmalıdır. Eğitim tarihçileri, Emrullah Efendi'nin bu teorisine "tuba" metaforundan yararlanarak "**Tuba Ağacı Nazariyesi**" demişlerdir. Emrullah Efendi'nin eğitim-öğretimle ilgili görüşleri ile tuba ağacının özellikleri arasındaki benzerliği dayanarak metaforik bir adlandırma yapılmıştır (Demir, 2017: 91).

Tüm metaforik anlatımlar ve adlandırmalar, anlaşılması zor olan soyut bilgi veya kavramları görünür hâle getirme ve sözü tesirli kılma ihtiyacından doğmuştur. Metaforik anlatımların özünde, "... soyut ilişkileri anlamak veya formüle etmek amacıyla somut bir imgenin kullanılmasında yatmaktadır" (Draaisma, 2014). Soyut bilgilerin kavratılması, ancak somut bilgilerle ilişkilendirilerek kolaylaştırılabilir. Çünkü her metafor aslında bir somutlaştırmadır.

Metaforik anlatımlara kimi zaman da duygu, düşünce ve tasarımlarımızı güzel ve etkili bir ifade ile sunmak için başvururuz. Daha güzel anlatma, daha kalıcı izler bırakma, daha etkili olma ... düşüncesiyle başvuru bu tür ifade biçimleri, yalnızca sanat eserlerinde değil, bilimsel çalışmalarda da çokça başvuru bir bilgilendirme yöntemidir. Kolay anlaşılamayan müşahhas ve mücerret bilgi, olgu ve olayların anlatımında da metaforik yollara başvurulur.

Lowery (Lowery, 2013)'e göre bütün dillerde metafor vardır ve insanlar düşüncelerini ifade etmek için metaforlara başvururlar. Hatta bazı metaforlar evrenseldir. Çünkü bütün insanlar hayatlarında benzer şeyleri görür ve benzer duyguları yaşarlar.

5. Metafor, Mecaz, Mazmûn

İnsan zihnindeki kavramlar, kişisel ve toplumsal yaşamın genişletilmiş biçimi olan hayalleriyle sınırlıdır. Metaforik anlatımlar bu yaşantılardan ve hayallerden faydalanarak bilinmeyi veya hayal edilemeyi, bilinen ile anlatma biçimidir. Metaforik anlatımın temelinde ilişkilendirme veya çağrıştırmadır. Sanatçı bu yolla kendi birikimlerini, düşünce veya hayal dünyasını muhatapının önbilgilerinden faydalanarak anlaşılır, görünür veya etkili kılmaya çalışır.

Metaforik anlatım, söz sanatının zirvesindeki geleneksel edebiyatımızda da (Divan Edebiyatı, Halk Edebiyatı, Türk Tasavvuf Edebiyatı) önemli bir yer tutmaktadır. Bilindiği gibi açık istiare, kapalı istiare, teşbih, telmih, kinaye, mecaz-ı mürsel, teşhis gibi söz sanatları tabiatı gereği gücünü bir metafordan alan söz sanatlarıdır. Geleneksel edebiyatımızda sanatçı, bu tür anlatımlarda kullandığı "**referans**" unsuruna "**metafor**" değil, "**mazmûn**" demektedir. Bugünün münekkidi de **Divan Şiirindeki** bu tür metaforik anlatımlara "**mecazî ifade**", bu tarzın dayandığı asıl unsura da "**mazmûn**" demektir.

"**Mazmûn**" teriminin başka anlamları da olmakla birlikte yazınbilimde, "mânâ, kavram; nükteli, sa'natlı ince söz; kendisine özgü simgesel anlamları olan nükteli ve cinaslı söz" (Devellioğlu, 2010; Parlatur, 2017) şeklinde açıklanmaktadır. Görüldüğü gibi "**mazmûn**" günümüzdeki metafor algısıyla tamamen örtüşmese de "**metaforun donmuş/stabil hâli**" olarak değerlendirilebilir. Klasik Türk Şiiri, bize dışarıdan mazmunlarla stilize edilmiş bir tabiatın veya kurmaca bir hayat tasviri gibi görünse de gerçek hayat bu mazmunların arkasında kalıyordu. Ancak bu mazmunları bilen ve anlayan şairi anlayabiliyordu. Zira klasik Türk şairi, hayatı bir "**hayâlî**" gibi mazmunları oynatarak tasvir etmekteydi. Okuyucusunu gerçeğe buluşturan bu mazmunlar, Klasik Türk Edebiyatını baştan sona doldurmuştu. Öyle ki güzel bir mazmun tek başına şiiri kurtarmaya yetiyordu. Hatta herkesten önce tasavvur edilip söylenen bir mazmuna "**bıkr-i mazmûn**" deniyordu. Her divan şairi, "mazmûn avcısı" gibi yeni bir mazmûn yakalamanın, bir kuyumcu titizliği ile de onu şiirde işlemenin gayreti içindeydi. "**Gül ile bülbül**" mazmûnu, "**nergis**" mazmûnu, "**nokta**" mazmûnu, "**selvi/servi**", "**ab-ı revan**" mazmûnu gibi. "**Selvi**" mazmûnu ile ince ve uzun boy, "**nokta**" mazmûnuyla yokluk ve vuslat, "**karanlık**" veya "**gece**" mazmûnuyla sevgilinin saçları, "**kement**" mazmûnuyla sevgilinin zülfü veya kakülü, "**inci**" mazmûnuyla sevgilinin dişleri, "**kalem**", "**keman**", "**yay**", "**hilal**" mazmûnuyla sevgilinin kaşları anlatılmak istenmiştir (Pala, 2014). Modern Türk edebiyatı, bu mazmunları bilen ve kullanmayı seven sanatçıların masasında emekleyerek gelişti. Bu mazmunların çoğu, geleneksel Türk edebiyatının ifade mirası olarak modern Türk edebiyatında da yaşamakta ve hâlen anlama-anlatma unsuru olarak kullanılmaktadır.

Toplumun muhayyilesinde gelişmekte olan veya stabil bir tasavvur hâlini almış olan metaforlar, leksik bir unsur gibi sözlüklerde madde başı yapılamaz. Çünkü metafor leksik bir malzeme değil, tabiatı gereği ansiklopedik bir malzemedir. Metafor; bir yaşantı, düşünüş, âdet, alışkanlık, meşhur bir olay, bir anekdot, bir aforizma hatta bir şahsiyetin etrafında ortaya çıkan gelişmeler de olabilir. Bunların tanımlanması mümkün değildir; anlaşılması ve amacına ulaşması için açıklanması gerekir. Daha da ötesi retorik kitaplarında, genel ansiklopedilerde veya güncel/tarihsel sözlüklerde bağlam içinde metinlerle gösterilmesi gerekir. Günlük konuşma dilinde, yazı dilinde ve edebiyatta bir anlatma/öğretme unsuru hâline gelmiş olan metaforların tespiti ve öğretilmesi için "Metafor Ansiklopedisi" hazırlanmalıdır. Bu materyal; hazırlanması, amacı ve içeriği bakımından asla terimler sözlüğü veya güncel sözlükler gibi düşünülmemelidir.

Batı literatüründe metaforlarla ilgili çok sayıda tarif ve tasnif çalışmaları yapılmış ve yapılmaktadır. Bu çalışmaların Türkçeye/Türk kültürüne uyarlanması ve özümsemesi çok mümkün görünmemektedir. Zira bir kültür muhitinde oluşmuş metaforların millî özellikleri evrensel özelliklerinden daha ağır basmaktadır. Özellikle de metaforik anlatımlar millî üslup içinde biçimlenmekte ve gelenek hâlini almaktadır.

Metaforik anlatımların gayesi; bir düşünceyi, bir durumu, bir gerçeği veya hayali daha güzel anlatarak okuyucuya / dinleyiciye estetik bir hazzı yaşatmak da olabilir. Bu amaçla benzetme, ilişkilendirme veya çağrıştırmaya gayretiyle kurulan cümlelerde/mısralarda göndermeler-eşlemeler ne kadar kuvvetli, açık ve şaşırtıcı ise sanatçı o kadar başarılı olacaktır (Demir, 2017: 91-93).

"**Beni kör kuyularda merdivensiz bıraktın**"⁷ dizisinde şair içinde bulunduğu durumu ve duygularını "**kör kuyu**" sözünün okuyucu zihnindeki tasavvuruyla (kör kuyu metaforu) ilişkilendirmiştir. Buradaki "**kuyu**" gerçeğinin "**kör**" kelimesindeki olumsuz çağrışımlarla birleşerek muhatabın dünyasında oluşturduğu "**çaresizlik**" duygusu, "**bilinmezlik**" endişesi ve "**yalnızlık**" korkusu, şairin çıkış ya da hareket noktası olmuştur (Demir, 2017: 91-93).

"Can kafeste durmaz uçar"

⁷ Ümit Yaşar Oğuzcan

Dünya bir han, konan göçer⁸ mısralarında şair, "kafes", "kafesten uçmak" ve "han" kelimeleri ile kodlanmış metaforları kullanarak insanoğlunun ölümlü olduğunu anlatmak istemiştir.

"Kolun açmış yollarımı gözlüyor

Benim sadık yârim kara topraktır.⁹ mısralarında ise şair, sevdiğini hasretle bekleyen bir insan metaforundan yararlanmıştır. Böyle bir âşıkla mezar (toprak) arasındaki benzerlikten yararlanarak metaforik bir anlatım kurmuştur.

"Güzel bir başlangıç yaptık ancak başarıya ulaşmak için önümüzdeki duvarı aşmamız gerekiyor." cümlesinde "duvar" metaforundan yararlanılmıştır.

"Biz bu sorunlarla mücadele ederken bazıları hâlâ üç maymunu oynuyor." cümlesinde ise "üç maymun" sözünün halk hafızasındaki algısına (metafor) gönderme yapılmıştır.

Pedagoji, metaforik anlatımların bilinçli olarak kullanıldığı ilk alan olmalıdır. Çünkü metaforik anlatımların gerçek sebebi; eksiksiz ve doğru anlatma, öğretme, kabul ettirme ve sözü etkili kılma düşüncesidir. Bu nedenle pedagojinin kullandığı en eski yöntemin metaforik anlatım olduğunu söylemek yanlış olmaz. "... bireylerin soyut veya karmaşık olan olguları daha somut veya tecrübe edilen olgularla karşılaştırmalarını ve bu sayede de bilinmeyen olgulara ilişkin anlayış geliştirmelerini sağlarlar" (Saban vd., 2006: 463). Metaforlar, ayrıca öğrencilerin kendi öğrenmelerini yapılandırılmalarını değerlendirmeleri açısından da önemli bir araçtır (Wegner ve Nückles, 2015: 96).

Metaforlar, bir kelime değil kelimelerin temel anlamı üzerine sonradan ilave edilmiş tasarımlardır. Bu sebeple üzerinde metafor olan kelimelerin eğitim-öğretimde terim olarak kullanılması son derece pedagojik bir yaklaşımdır. "Örs" kemiği, "üzengi" kemiği, "kürek" kemiği, "kaval" kemiği, göğüs "kafesi", omurilik "soğanı" insan anatomisiyle ilgili adlandırmalar metaforların pedagojide kullanıldığını gösteren örneklerdir.

Sonuç

"Metafor", "metaforik adlandırma" ve "metaforik anlatım" terimleriyle ifade edilen kavramlar, tasarım, varlık ve eylemler; tüm kültürlerde günlük yaşamın bir parçası hâline gelmiş olgulardır. Gerek günlük konuşmalarda gerekse anlatma, adlandırma ve eğitim-öğretim etkinliklerinde iletişim yaygın olarak bu metaforlar üzerinden sağlanmaktadır.

Metaforlar, toplumsal hafızada ortak kültür ürünü olarak varlığını sürdüren günlük hayat içerisinde herkes tarafından kullanılabilen ürünlerdir. Metafor kelime değildir, kelimeleri kullanma biçimi de değildir. Metafor kelimelerin bize çağrıştırdığı ve çoğu kez sözlükte açıklanmamış kavram ve tasavvurlardır. Metaforlar, günlük konuşmalarımızda anlama ve anlatmayı kolaylaştıran, sanat ürünlerinde söze estetik değer katan, eğitim-öğretimde ise kalıcı öğrenmelere zemin oluşturan çok çeşitli ve çok yönlü anlatım öğeleridir.

Metafor ve metaforik anlatımlar üzerindeki düşüncelerin Batı'daki tarihi, Aritoteles'e kadar uzanmaktadır. Aritoteles'in metafor üzerine söylemleri, yaptığı tarif ve tasnifler; bugün de araştırmacıların önünü aydınlatmaktadır. Türk literatüründe ise bu kavramlarla ilgili incelemelere geçtiğimiz yüzyılın son çeyreğinden itibaren rastlamaktayız. Hâlbuki metafor dediğimiz tasarım ve tasavvurların, Türk edebiyatında ve geleneksel Türk pedagojisinde yüzyıllardır anlatma ve öğretme unsuru olarak kullanıldığını biliyoruz. Zira metaforik anlatma ve adlandırma örneklerine Türk dilinin en eski yazılı metinlerinde bile rastlamaktayız. "Orhun Kitabelerinde 22 kavramsal metafor tespit edilmiştir." (Çetinkaya, 2018). Batı'da bu kavramın hem teorisi hem de pratiği ayrıntılı olarak incelenmiş, öğretimi tamamlanmıştır. Türkiye literatüründe ise "metafor" ve

⁸ Âşık Veysel Şatıroğlu

⁹ Âşık Veysel Şatıroğlu

“metaforik” terimlerinin tespiti, açıklanması, tasnifi; söz estetiğinde ve pedagojide kullanımıyla ilgili çalışmalar henüz olgunlaşmış ve özümsemiş değildir. Güncel sözlüklerde “metafor” kelimesi, “mecaz” ve mecazın çeşitleriyle açıklanmaktadır. “Metaforik anlatım” ve “metaforik adlandırma” terimleri ise henüz tartışmaya açılmıştır. Türk Millî Eğitim Bakanlığı’nın yayımlanmış olduğu eğitim terimleri sözlüğünde¹⁰ “metafor” teriminin madde başı olarak yer almamış olması Türk pedagojisinin bu terimle ilişkisini açıkça belgelemektedir.

Metaforlar, günlük konuşmalardan başka dilbilim, felsefe, semiyotik, anatomi, pedagoji, metin bilim gibi bilim dallarında anlatma ve öğretme unsuru olarak, retorikte ise söze estetik değer katan ve anlamayı kolaylaştıran anlatım malzemesi olarak kullanılmaktadır. Metafor olgusu, günlük hayatımıza öylesine girmiştir ki düşünme ve düşündürme aleti gibi her an aklımızda ve dilimizde hazır tutulan iletişim ögesi hâline gelmiştir.

Metafor/metaforlar, dil ve düşüncenin göz ardı edilemeyen gerçeğidir. Bu gerçeğin öğretilmesi ve bilinçli olarak kullanımının yaygınlaştırılması için en kısa zamanda müfredatının yapılması ve formel olarak eğitim-öğretime başlanması gerekir.

Kaynakça

- Akşehirli, S. (2005). Çağdaş Metafor Teorisi, http://www.egeedebiyat.org/modules.php?Name=Downloads&d_op=getit&lid=111 (Erişim tarihi: 24.08.2016).
- Aristoteles, (2002). *Poetika*, (Hazırlayan: İsmail Tunalı) İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Arslan, M. M. ve Bayrakçı, M. (2006). “Metaforik Düşünme ve Öğrenme Yaklaşımının Eğitim-Öğretim Açısından İncelenmesi”. *Millî Eğitim*, S. 35(171).
- Ayverdi, İ. (2016). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- Balç, A. (2003). “Eğitim Örgütlerine Yeni Bakış Açılımları”. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 33, 26-61.
- Çetinkaya, B. (2018). “Orhun Abidelerinde Metaforlar”, *Uluslararası Bilim ve Eğitim Kongresi Tam Metin Bildiri Kitabı*, 23-25 Mart 2018 Afyonkarahisar.
- Danışman, S. A. (2015). “Metaforların Örgüt ve Yönetim Araştırmalarındaki Yeri: Ontolojik, Epistemolojik ve Metodolojik Kabuller Işığında Bir Değerlendirme”, *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdarî Bilimler Dergisi*, 6(9), 47-64.
- Demir, C. (2017). “Âşık Tarzı Türk Şiirinde Metaforlar”, *Yeniceli Âşık Sıtkı Baba ve Popülerlik Çerçevesinde Kültür ve Sanat Sempozyumu Bildirileri*.13-15 Ekim 2016.
- Devellioğlu, F. (2010). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Doğan, D. M. (2014). *Büyük Türkçe Sözlük*, Ankara: Yazar Yayınları.
- Draaisma, D. (2014). *Bellek Metaforları Zihinle İlgili Fikirlerin Tarihi*, (Tercüme: Gürol Koca), İstanbul: Metis Yayınları.
- Dur, B. İ. U. (2016). Metafor ve Ekslibris, *Uluslararası Ekslibris Dergisi*, 3(5): 122-128.
- Eraslan, L. (2011). Sosyolojik Metaforlar, *Akademik Bakış Dergisi*, (27): 1-22.
- Filizok, R. (2001). *Anlam Analizine Giriş*, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Hachette Éducation (2008). *Dictionnaire Hachette Collège*, Hachette Éducation Livre 2008, 43 Quai de Grenelle Paris cedex 15.

¹⁰ *Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü*, Remzi Öncül, MEB Yayınları, Ankara 2000.

- Hoang, H. (2014). Metaphor and Second Language Learning: The State of the Field, *The Electronic Journal for English as a Second Language*, 18(2): 1-27.
- Ivie, S.D. (2017). Metaphor, Paradigm and Education, *Journal of Education*, 52(1): 33-52.
- Karaağaç, G. (2018). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karaçam, S. ve Aydın, F. (2014). Ortaokul Öğrencilerinin Teknoloji Kavramına İlişkin Algılarının Metafor Analizi, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 13(2): 545-572.
- Karataş, T. (2018). *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Komasyon. (2011). *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kudret, C. (2006). *Örneklerle Edebiyat Bilgileri*, İstanbul: İnkılâp Yayınevi.
- Lakoff, G. ve Johnson, M. (2015). *Metaforlar*, (Çeviren: Gökhan Yavuz Demir), İstanbul: İthaki Yayınları.
- Lakoff, G. (1993). The Contemporary Theory of Metaphor. A Ortany (Ed.) *Metaphor and Thought*. Second Edition, Cambridge: Cambridge Universtiy Press.
- Lakoff, G. ve Johnson, M. (2015). *Metaforlar, Hayat, Anlam ve Dil*, (Çeviren: Gökhan Yavuz Demir), İstanbul: İthaki Yayınları.
- Lakoff, G. ve Turner, M. (1989). *More Than Cool Reason A Field Guide to Poetic Metaphor*, Chicago: University of Chicago Press.
- Lowery, D. (2013). Helping Metaphors Take Root in the EFL Classroom, *English Teaching Forum*, (1): 12-17.
- Lyddon, W. J., Clay, A. L., Sparks, C. L. (2001), "Metaphor and Change in Counseling", *Journal of Counseling and Development*, 79: 269-274.
- Oğuz, Ö. (Ed.) (2004). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Oxford English Dictionary* (1996). Oxford: Oxford University Press.
- Ögel, B. (1991). *Türk Kültür Tarihine Giriş, IV*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Pala, İ. (2014). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Parlatır, İ. (2017). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Yargı Yayınevi.
- Saban, A. ve Koçbeker, B. N., Saban, A. (2006). "Öğretmen Adaylarının Öğretmen Kavramına İlişkin Algılarının Metafor Analizi Yoluyla İncelenmesi", *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 6(2): 461-522.
- Saraç, T. (1999). *Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Adam Yayınları.
- Shuell, J. T. (1990). Teaching and Learning as Problem Solving, *Theory into Practice*, 29(2): 102– 108.
- Türk Dil Kurkumu (2011), *Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK Yayınları.
- Wagener, A. E. (2017). Metaphor in Professional Counseling, *The Professional Counselor*, 7(2): 144-154.
- Wegner, E., Nückles, M. (2015). Training the Brain or Tending a Garden? Students' Metaphors of Learning Predict Self- Reported Learning Patterns, *Frontline Learning Research*, 3(4): 95-109.
- Zhang, F., Hu, J.(2009). A Study of Metaphor and its Application in Language Learning and Teaching", *International Educational Studies*, 2(2): 77-81.

Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Dijital Oyun Oynama Alışkanlıklarının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi

An Investigation of Digital Game Playing Habits of Vocational School Students in Terms of Different Variables

Dr. Öğr. Üyesi Hakkı BAĞCI ¹

Öz

Bu araştırmada, meslek yüksekokulu öğrencilerinin dijital oyun oynama alışkanlıklarının cinsiyet, sınıf düzeyi, öğrenim gördükleri program, düzenli çevrimiçi oyun oynayıp oynamama durumları, dijital oyun oynama platformları, dijital oyun oynama yılları ve günlük dijital oyun oynama sürelerine göre incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın katılımcılarını 2018-2019 eğitim öğretim yılında Sakarya Üniversitesi ve Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitelerinin farklı Meslek Yüksekokullarının farklı bölümlerinde öğrenim gören 383 meslek yüksekokulu öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplamak amacı araştırma tarafından oluşturulan kişisel bilgi formu ve Aydın, Horzum, Ayas ve Bektaş (2017) tarafından geliştirilen “Dijital Oyun Oynama Alışkanlığı Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin en çok vakit geçirmek için dijital oyun oynamayı tercih ettikleri görülmüştür. Meslek yüksekokulu öğrencilerinin dijital oyun oynama alışkanlıkları cinsiyetlerine, sınıf düzeyine, öğrenim gördükleri program türlerine, düzenli olarak dijital oyun oynayıp oynamama durumlarına, dijital oyun oynama yıllarına ve günlük dijital oyun oynama sürelerine göre farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma sonuçları dikkate alındığında öğrencilerin özellikle boş zamanlarını geçirmeleri için başka aktiviteler ile meşgul olmaları gerektiği üzerinde durulmalı ve öğrencilere özellikle fazla dijital oyun oynamanın zararları anlatılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Dijital oyun, alışkanlık, meslek yüksekokulu öğrencileri

Makale Türü: Araştırma

Abstract

In this research, it is aimed to examine the digital game playing habits of the vocational school students according to their gender, class level, the program they study, regular online games, digital game play platforms, digital play times and daily digital play times. A survey method was used in this study. The participants of the study consisted of 383 vocational high school students from different departments of Sakarya University and Sakarya University of Applied Sciences. In order to collect data, the personal information form created by the researcher and the Digital Play habits developed by Aydın, Horzum, Ayas and Bektaş (2017) were used. It was seen that the students participating in the study preferred to play digital games to spend most of their time. It has been concluded that vocational school students vary according to their gender, class level, the types of programs they study, the times they play digital games, the times of digital play and the daily digital play time. Considering the results of the research, it should be emphasized that students should be engaged in other activities in order to spend their free time, and students should be told about the damages of playing more digital games.

Keywords: Digital game, habit, vocational school students

Paper Type: Research

¹Sakarya Üniversitesi, Adapazarı MYO, hbagci@sakarya.edu.tr.

Atıf için (to cite): Bağcı, H. (2019). Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Dijital Oyun Oynama Alışkanlıklarının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(4), 1097-1111.

Giriş

Teknoloji çağı olarak ifade edilen çağımızda hemen hemen her yaştan birey kendisine sunulan bu teknolojileri sıklıkla kullanmaktadırlar. Bu teknolojilerin başında bilgisayar, internet, mobil cihazlar, akıllı telefonlar ve sosyal medya araçları gelmektedir. Aynı zamanda bu teknolojilerin insanların hayatlarında önemli bir yer aldığı görülmektedir (Çalışkan, Yalçın, Aydın ve Ayık, 2017). Literatüre baktığımızda bu teknolojilerin dijital araçlar olarak da isimlendirildiği görülmektedir. Dijital araçlar ve özellikle de bu araçların uygulamaları hayatımızda önemli bir yer almaktadır. Dijital araçlar iletişim, eğitim, ulaşım, sağlık ve hatta eğlence amaçlı olarak hayatımızın her bir alanını etkisi altına almıştır (Hazar, Tekkurşun-Demir ve Dalkıran, 2017). Dijital ortamların bu kadar hızlı ve insanlar üzerindeki etkisinin arttığı günümüzde dijital oyunlar özellikle çocuklar ve gençler tarafından sıklıkla kullanılmakta, gençlerin dijital oyunlara ilgisi giderek artmakta ve oyun oynadıkları süreler de gün geçtikçe artmaktadır (Yalçın-Irmak ve Erdoğan, 2016). Dijital ortamların bu kadar gelişmediği zamanlarda çocuklar ve hatta gençler sokakta diğer bir ifadeyle evin dışında arkadaşları ile oyun oynamaktaydılar. Günümüzde ise bilgisayar, internet, akıllı telefon veya tablet gibi dijital ortamların her yaştan bireyin yaşamına girmesi ile birlikte çocuklar daha çok bilgisayar, internet, tablet veya akıllı telefonları kullanarak oyun oynamaktadırlar (Bülbül, Tunç ve Aydil, 2018). Bilgisayar, akıllı telefon, internet, tablet gibi ortamlarda oynanan oyunlar genel olarak literatürde dijital oyun olarak ifade edilmektedir. Dijital oyun farklı teknolojiler kullanılarak programlanan ve kullanıcılara çekici ve görsel bir ortamla oyun oynama imkânı sağlayan oyunlardır (Çetin, 2013). Dijital oyunlar bireylere dış dünyadan bağımsız kendi özellikleri olan ve bireylerin de kendi istekleri ile oynayabildikleri ve bireyler için de eğlenceli bir ortam sunan dijital ortamlardır (Garris, Ahlers ve Driskell, 2002) Aynı zamanda dijital oyunlar kullanıcılara dijital ortamda tek başına oyun oynama imkânı sunmanın yanında özellikle de internet üzerinden oyun oynamaya fırsat vermektedir. İnternetin bu kadar hızlı geliştiği ve kullanıcı sayısının her geçen gün daha da arttığı günümüzde de dijital oyun oynamaya eğilimli bireylere çok farklı oyun türleri de sunulmaktadır. Dijital ortamlarda zekâ, bulmaca, strateji, savaş, spor gibi farklı dijital oyunlar da bireylere sunulmaktadır. Bu kadar çok farklı türde dijital oyun sunulduğundan dolayı çocuklar ve gençler farklı nedenlerden dolayı oyun oynamaktadırlar. Örneğin bazı gençler için dijital oyun oynamak yoğun ve sıkıcı ders ortamından uzaklaşmak olabileceği gibi, özellikle arkadaş ortamında saygın bir yer edinme ve sosyal kabul görme amaçlı faydalanılan bir iletişim aracı da olabilir (Kuşay ve Akbayır, 2015). Özellikle internet üzerinden dijital oyun oynamak oyuncuların oyun ortamında bulunan diğer oyuncularla iletişim kurulmasına boş zamanının değerlendirilmesine imkân verir, bilgi ve eğlence arayışlarının da ortadan kaldırılmasını sağlar (Tran ve Stratton, 2013). Çocukların ve gençlerin bilgisayar, internet, tablet veya akıllı telefon gibi dijital ortamlar üzerinde ne amaçla oyun oynadığı ve oynadığı oyunun kendisi üzerindeki etkilerinin incelenmesi, araştırılması gençlerin dijital ortamların olumsuz etkileri altında kalmalarının önüne geçilmesine imkân sağlayabilir.

Alanyazında dijital oyun oynama alışkanlıkları ve bağımlılıkları ile ilgili yapılan araştırmalara rastlanmaktadır. Bülbül, Tunç ve Aydil (2018) üniversite öğrencileri ile yaptıkları çalışmada dijital oyun oynayan öğrencilerin büyük bir kısmının oyun bağımlısı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Akçay ve Özcebe (2012) yaptıkları çalışmalarında okul öncesi eğitim alan çocukların ve ailelerinin bilgisayar oyunu oynama alışkanlıklarını değerlendirmişlerdir. Çalışmanın sonunda araştırmaya katılan ailelerden bilgisayar oyunu oynayanlarının çocuklarının da bilgisayar oyunu oynadığını tespit etmiştir. Tutgun-Ünal, İnan, Kaya, Fırat, Güzelbaba ve Bahadır (2013) yaptıkları çalışmalarında öğretmen adaylarının bilgisayar oyunu oynama alışkanlıkları, amaçları ve oyun tercihlerini incelemişlerdir. Araştırmanın sonunda öğretmen adaylarının büyük bir kısmının oyun oynadığını ve bilgisayar oyunlarını en çok eğlence ve zevk amaçlı oynadıklarını aynı zamanda eğitim amaçlı bilgisayar oyunu oynayan öğretmen adaylarının da mevcut olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Taylan, Topal ve Ayas (2018) lise öğrencilerinin dijital oyun oynama eğilimlerini incelemişlerdir. Yaptıkları araştırmanın sonunda öğrencilerin hem en çok çevrimiçi oyun oynamayı tercih ettiklerini bunun yanında çevrimdışı dijital oyun oynamayı da tercih ettikleri

sonucuna ulaşmışlardır. Onay-Durdu, Hotomaroğlu ve Çağıltay (2004) yaptıkları çalışmalarında araştırmaya katılan öğrencilerin en çok stres atmak için bilgisayar oyunu oynadıkları sonucuna ulaşmışlardır. Kuşay ve Akbayır (2015) ortaokul 8. Sınıf öğrencileri ile yaptıkları çalışmanın sonunda araştırmaya katılan öğrenciler eğlenme, stres atma, boş zaman geçirme, mutlu olma, zevk alma, derslerin yarattığı olumsuz etkiden kaçma, arkadaşlık kurma için dijital oyun oynadıklarını ifade etmişlerdir. Uluyol, Demiralay, Şahin ve Eryılmaz (2014) öğretmen adayları ile yaptıkları çalışmalarında öğretmen adaylarının sırasıyla eğlenmek, stres atmak ve boş zamanı değerlendirmek için bilgisayar oyunu oynadığı sonucuna ulaşmışlardır. Topal ve Aydın (2018) yaptıkları çalışmada üniversite öğrencilerinin bilgisayarda oyun oynama alışkanlıkları ve bilgisayar oyun tercihlerini incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda araştırmaya katılan öğrencilerin bilgi yarışması, bulmaca, hareket-serüven ve yarış oyunlarını ve ayrıca öğrencilerin en çok stres atmak amacıyla oyun oynamayı tercih ettiklerini görmüşlerdir. Hainey, Westera, Connolly, Boyle, Baxter, Beeby ve Soflano (2013) yaptıkları çalışmalarında üniversite öğrencilerin oyun oynama ve eğitimde oyun oynamaya karşı tutumlarını incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda araştırmaya katılan öğrencilerin büyük bir kısmının yükseköğretimde eğitim amaçlı kullanılabileceğini ifade etmişlerdir. Koç ve Uğur (2017) yaptıkları çalışmanın sonucunda üniversite öğrencilerinin öncelikli olarak eğlenme ve yeteneklerini sınamak için oyun oynadıklarını gözlemlemişlerdir. Mozellus, Westin, Wiklund ve Norberg (2016) bilgisayar bilimlerinde öğrenim gören 6 kadın 22 erkek öğrenci ile yaptığı çalışmanın sonucunda araştırmaya katılan öğrencilerin hemen hemen tümünün oyunları savunduğunu hatta oyunların bağımlılık riski oluşturmasına rağmen kendilerine güzel deneyimler kattığını ve zengin bir yaşam verdiklerini ifade ettikleri sonucuna ulaşmışlardır. Hastings, Karas, Winsler, Way, Madigan ve Tyler (2009) yaptıkları çalışmalarında çocukların bilgisayar oyun kullanım durumlarını okul performansı ve davranış ile ilişkileri boyutunda incelemişlerdir. Araştırmanın sonunda şiddet içerikli oyunların problemli davranış ve akademik sonuçlar ortaya çıkarttığı belirtilmiştir. Bunun yanında eğitsel oyunların ise eğitimde olumlu sonuçlara neden olabileceği belirtilmiştir. Connolly, Boyle, Stansfield ve Hainey (2007) üniversite öğrencilerinin bilgisayar oyunu oynama alışkanlıklarını incelemişlerdir. Araştırmanın sonunda bilgisayar oyunu oynamanın öğrencilerin hayatında önemli bir rol aldığı görülmüştür. Öğrencilerin zevk almak, rahatlamak, meydan okumak gibi nedenlerden dolayı oyun oynadıkları elde edilen bir başka sonuçtur.

Alanyazında yapılan çalışmalar incelendiğinde bilgi ve iletişim çağı olarak adlandırılan günümüzde hemen hemen her yaştan öğrenci dijital ortamları çok sık kullanmaktadır. Meslek yüksekokullarının özellikle teknik bölümlerinde dijital ortamların kullanımına yönelik derslerin bulunması nedeniyle meslek yüksekokulu öğrencileri dijital ortamlar ile çok sık karşılaşmaktadırlar. Aynı zamanda meslek yüksekokulu öğrencileri staj yaptıkları dönemde de teknolojinin gelişmesi ve ilerlemesi nedeniyle de dijital ortamların içinde bulunmaktadırlar. Özellikle akıllı telefon, internet gibi ortamlarda da zaman geçirdikleri bilinmektedir. Mezun olduktan sonra farklı alanlarda ve işyerlerinde çalışma imkanına sahip olacak meslek yüksekokulu öğrencilerinin dijital ortamlardaki oyunlara bakış açıları önemlidir. Çünkü günümüz gençleri arasında özellikle dijital ortamlarda oyun oynamak en çok tercih edilen aktivitelerin başında gelmektedir. Bu nedenle meslek yüksekokulu öğrencilerin dijital oyun oynama alışkanlıklarının ve ne amaçla dijital ortamlarda oyun oynadıklarının belirlenmesi önem arz etmektedir. Eğer dijital ortamlarda oyun oynama alışkanlıkları bağımlılık düzeyinde ise bu konuda farkındalık oluşturmak çözüm yollarının belirlenmesi açısından da alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmüştür.

1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, meslek yüksekokulu öğrencilerinin dijital oyun oynama alışkanlıklarını farklı değişkenler açısından incelemektir. Bu amaçla aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

1. Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin dijital oyun oynama alışkanlıkları nasıldır?

2. Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin dijital oyun oynama alışkanlıkları; öğrencilerin cinsiyetlerine, öğrenim gördükleri sınıf düzeylerine, öğrenim gördüklerini program türlerine, düzenli çevrimiçi oyun oynayıp oynamama durumlarına, dijital oyun oynama platformlarına, dijital oyun oynama yıllarına, günlük dijital oynama sürelerine göre farklılaşmakta mıdır?

2. Yöntem

Bu bölümde araştırmanın modeli, katılımcıları, veri toplama aracı ve verilerin analizi ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

2.1. Araştırma Modeli

Araştırma tarama modeli kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu biçimiyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırmaya konu olan birey ya da nesne kendi koşulları içinde olduğu gibi tanımlamaya çalışılır (Karasar, 2005). Ayrıca alt amaçlar doğrultusunda ilişkisel tarama modellerinin de yararlanılmıştır.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu uygun örnekleme yöntemi ile seçilmiş 2018-2019 eğitim öğretim yılında Sakarya Üniversitesi ve Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitelerinin farklı Meslek Yüksekokullarının farklı programlarında öğrenim gören 383 meslek yüksekokulu öğrencisi oluşturmaktadır. Tablo 1’ de ulaşılan ve ölçeği geçerli sayılan çalışma grubuna ilişkin verilerin demografik özellikleri verilmektedir.

Tablo 1. Çalışma grubu özellikleri

	Değişkenler	f	%
Sınıf	1. Sınıf	288	75,2
	2. Sınıf	95	24,8
Cinsiyet	Erkek	113	29,5
	Kız	270	70,5
Öğrenim Gördükleri Program Türleri	Çocuk Gelişimi	144	37,6
	Bilgisayar Programcılığı	34	8,9
	Maliye	42	11,0
	Optisyenlik	59	15,4
	Bilgisayar Destekli Tasarım ve Animasyon	31	8,1
	İlk Acil Yardım	43	11,2
Düzenli Oyun Oynama Durumu	Anestezi	30	7,8
	Düzenli Oyun Oynuyor	166	43,3
Oyun Oynama Platformu	Düzenli Oyun Oynamıyor	217	56,7
	Bilgisayar Oyunu	92	24,0
	Çevrimiçi Bilgisayar Oyunu	41	10,7
Oyun Oynama Yılı	Akıllı Telefon	250	65,3
	1 yıldan az	112	29,2
	1-3 yıl	89	23,2
	4-6 yıl	67	17,5
Günlük Oyun Oynama Süresi	6 yıldan fazla	115	30,0
	1 saatten az	209	54,6
	1-4 saat	123	32,1
Toplam	4 saatten fazla	51	13,3
		383	100

Araştırma kapsamında toplam 383 öğrenciye ulaşılmıştır. Araştırmaya katılanların 288' i (%72,2) 1. sınıf, 95' i 2. sınıf öğrencidir. Ayrıca araştırmaya katılan öğrencilerin 113' ü (29,5) erkek, 270' i (%70,5) ise kız öğrencidir. Bunun yanında araştırmaya katılan öğrencilerin 250' si (%65,3) akıllı telefonu kullanarak dijital oyun oynamaktadırlar.

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplamak amacı ile araştırmacı tarafından oluşturulan kişisel bilgi formu ve Aydın, Horzum, Ayas ve Bektaş (2017) tarafından geliştirilen "Dijital Oyun Oynama Alışkanlığı Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçek toplam 26 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte 5'li likert türü dereceleme (1: Kesinlikle Katılmıyorum, 2: Katılmıyorum, 3: Kararsızım, 4: Katılıyorum, 5: Tamamen Katılıyorum) kullanılmıştır. Ölçek toplam 4 faktörden oluşmaktadır. Bu faktörler; "Rahatlama" 11 madde, "Kabul" 5 madde, "Haz Alma" 6 madde ve "Vakit Geçirme" 4 maddeden oluşmaktadır. Ayrıca bu ölçekten alınabilecek en düşük puan 26, en yüksek puan ise 130' dur. Ölçeğin Cronbach Alpha iç güvenirlik katsayısı; rahatlama faktörü için 0.929, kabul faktörü için 0.833, haz alma faktörü için 0.871 ve vakit geçirme faktörü için ise 0.838 güvenirlik değerine sahip olduğu bulunmuştur. Bu çalışmada meslek yüksek okulu öğrencilerine ölçeğin uygulama sonrası iç tutarlılık katsayısı rahatlama faktörü için .914, kabul boyutu için .804, haz alma boyutu için .861 ve vakit geçirme boyutu için ise .803 olarak hesaplanmıştır.

2.4. Verilerin Analiz Edilmesi

Araştırmada elde edilen verilerin analiz işlemlerinde sosyal bilimler için istatistik paket programı SPSS 25.0 kullanılmıştır. Öğrencilerin dijital oyun oynama alışkanlıklarının belirlenmesi amacıyla aritmetik ortalama ve standart sapma gibi betimsel istatistikler kullanılmıştır. Karşılaştırmalar için öncelikle normallik varsayımlarının karşılanıp karşılanmadığına bakılmıştır. Veriler normallik varsayımı karşıladığı için analizde parametrik istatistiksel yöntemler tercih edilmiştir. İki farklı alt grubu olan değişkenlere ilişkin farklılıklar araştırılırken bağımsız örneklem t-testi, ikiden fazla alt grubu olan değişkenlere ilişkin farklılıklar araştırılırken tek yönlü varyans analizi olan Anova testi kullanılmıştır.

3. Bulgular ve Yorumlar

Araştırma kapsamında meslek yüksekokulunda öğrenim gören öğrencilerinin dijital oyun oynama alışkanlıkları ve bu alışkanlıklarının farklı değişkenler açısından değerlendirilmesi verilmiştir.

Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin dijital oyun oynama alışkanlıklarına ilişkin puanlar Tablo 2' de verilmiştir.

Tablo 2. Öğrencilerin dijital oyun oynama alışkanlıklarına ilişkin puanlarının betimsel sonuçları

Alt Boyutlar	$\bar{X}$	ss
Rahatlama	2,17	,92
Kabul	1,67	,82
Haz Alma	2,68	1,07
Vakit Geçirme	3,28	1,02

Analiz sonuçlarına göre meslek yüksekokulu öğrencileri en çok ($X=3.28$) ortalama ile Vakit Geçirme en az ($X=1,67$) Kabul boyutlarında dijital oyun oynamayı tercih ettikleri görülmüştür. Ayrıca ölçeğin diğer alt boyutları incelendiğinde Rahatlama boyutu için ($X=2,17$) ve Haz Alma boyutu için ($X=2,68$) ortalamalar ile orta noktanın ($X=3.00$) altında kaldığı görülmektedir. Diğer bir ifadeyle araştırmaya katılan meslek yüksekokulu öğrencileri dijital oyunları daha çok vakit geçirmek şeklinde oynadıkları şeklinde yorumlanabilir.

Meslek yüksekokulu öğrencilerinin dijital oyun oynama alışkanlıklarının cinsiyet değişkeni açısından farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan bağımsız örneklem t-testi analiz sonuçları Tablo 3' de verilmiştir.

Tablo 3. Öğrencilerin cinsiyetlerine göre dijital oyun oynama alışkanlıkları

Alt Boyutlar	Gruplar	n	$\bar{X}$	Sd	df	t	p
Rahatlama	Erkek	113	2,54	,99	381	5.266	.000
	Kadın	270	2,01	,85			
Kabul	Erkek	113	2,00	,86	381	5.177	.000
	Kadın	270	1,54	,77			
Haz Alma	Erkek	113	3,22	1,08	381	6.680	.000
	Kadın	270	2,46	,98			
Vakit Geçirme	Erkek	113	3,54	1,02	381	3.250	.001
	Kadın	270	3,17	1,01			

Tablo 3'e göre yapılan analizler incelendiğinde meslek yüksekokulu öğrencilerinin dijital oyun oynama alışkanlıkları cinsiyet değişkenine göre rahatlama boyutunda [$t(381) = 5.266$, $p < .05$], kabul boyutunda [$t(381) = 5.177$, $p < .05$], haz alma boyutunda [$t(381) = 6.680$, $p < .05$] ve vakit geçirme boyutunda [$t(381) = 3.250$, $p < .05$] anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur. Rahatlama boyutunda erkek öğrenciler (2,54) kadın öğrenciler ise (2,01), kabul boyutunda erkek öğrenciler (2,00) kadın öğrenciler ise (1,54), haz alma boyutunda erkek öğrenciler (3,22) kadın öğrenciler ise (2,46), vakit geçirme boyutunda erkek öğrenciler (3,54) kadın öğrenciler ise (3,17) ortalama puana sahiptirler. Bir diğer ifadeyle erkek öğrencilerin kadın öğrencilerden daha fazla rahatlama, kabul etme, haz alma ve vakit geçirme nedenleriyle dijital oyun oynama alışkanlıklarını tercih ettikleri görülmüştür.

Meslek yüksekokulu öğrencilerinin dijital oyun oynama alışkanlıklarının öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıf düzeyleri değişkeni açısından farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan bağımsız örneklem t-testi analiz sonuçları Tablo 4' de verilmiştir.

Tablo 4. Öğrencilerin sınıf düzeylerine göre dijital oyun oynama alışkanlıkları

Alt Boyutlar	Gruplar	n	$\bar{X}$	Sd	df	t	p
Rahatlama	1. Sınıf	288	2,10	,91	381	-	.012
	2. Sınıf	95	2,37	,92			
Kabul	1. Sınıf	288	1,66	,83	381	-.561	.575
	2. Sınıf	95	1,71	,81			
Haz Alma	1. Sınıf	288	2,63	1,08	381	-	.124
	2. Sınıf	95	2,83	1,02			
Vakit Geçirme	1. Sınıf	288	3,26	1,02	381	-.913	.362
	2. Sınıf	95	3,37	1,04			

Tablo 4'e göre yapılan analizler incelendiğinde meslek yüksekokulu öğrencilerinin dijital oyun oynama alışkanlıkları öğrenim görülen sınıf düzeyi değişkenine göre rahatlama boyutunda [$t(381) = -2.517$, $p < .05$] anlamlı bir farklılık gösterdiği, kabul boyutunda [$t(381) = -.561$, $p > .05$], haz alma boyutunda [$t(381) = -1.542$, $p > .05$] ve vakit geçirme boyutunda [$t(381) = -.913$, $p > .05$] anlamlı bir farklılık göstermediği bulunmuştur. Rahatlama boyutunda 2. sınıfta öğrenim gören öğrenciler (2,37) 1. sınıfta öğrenim gören öğrenciler ise (2,10) ortalama puana sahiptirler. Bir diğer ifadeyle 2. Sınıfta öğrenim gören öğrencilerin 1. Sınıfta öğrenim gören öğrencilerden daha çok rahatlama nedenleriyle dijital oyun oynamayı tercih ettikleri görülmüştür. Kabul, haz alma ve vakit geçirme alt boyutlarında ise öğrencilerin sınıf düzeylerinin dijital oyun oynama alışkanlıklarına her hangi bir etkisinin olmadığı görülmüştür.

Meslek yüksekokulu öğrencilerinin dijital oyun oynama alışkanlıklarının öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıf program değişkeni açısından farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan tek yönlü varyans analiz sonuçları Tablo 5' de verilmiştir.

Tablo 5. Öğrencilerin öğrenim gördükleri program türlerine göre dijital oyun oynama alışkanlıkları

Alt Boyutlar	Program	N	X	Ss	sd	F	p	Anlamlı Fark
Rahatlama	Çocuk Gelişimi	144	2,07	,82				
	Bilgisayar Programcılığı	34	2,82	1,10				
	Maliye	42	2,22	,89	6			2-1
	Optisyenlik	59	1,96	,75	376	5,193	,000	2-4
	Bilgisayar Destekli Tasarım ve Animasyon	31	2,52	1,02	382			2-6 2-7
	İlk Acil Yardım	43	2,12	1,01				
	Anestezi	30	1,92	,87				
Kabul	Çocuk Gelişimi	144	1,54	,78				
	Bilgisayar Programcılığı	34	1,94	,90				
	Maliye	42	1,78	,87	6			
	Optisyenlik	59	1,69	,82	376	1,715	,116	Yok
	Bilgisayar Destekli Tasarım ve Animasyon	31	1,86	,65	382			
	İlk Acil Yardım	43	1,70	,86				
	Anestezi	30	1,57	,91				
Haz Alma	Çocuk Gelişimi	144	2,62	,92				
	Bilgisayar Programcılığı	34	3,49	1,08				
	Maliye	42	2,72	1,00	6			2-1 2-3
	Optisyenlik	59	2,48	1,01	376	6,898	,000	2-4
	Bilgisayar Destekli Tasarım ve Animasyon	31	3,17	1,16	382			2-6 2-7
	İlk Acil Yardım	43	2,51	1,19				
	Anestezi	30	2,13	1,04				
Vakit Geçirme	Çocuk Gelişimi	144	3,39	,94				
	Bilgisayar Programcılığı	34	3,76	,94				
	Maliye	42	3,41	,94	6			2-4
	Optisyenlik	59	2,93	1,03	376	4,611	,000	2-6
	Bilgisayar Destekli Tasarım ve Animasyon	31	3,55	,89	382			2-7
	İlk Acil Yardım	43	2,98	1,29				
	Anestezi	30	2,93	,95				

(1: Çocuk Gelişimi, 2: Bilgisayar Programcılığı, 3: Maliye, 4: Optisyenlik, 5: Bilgisayar Destekli Tasarım ve Animasyon, 6: İlk Acil Yardım, 7: Anestezi)

Analiz sonuçları incelendiğinde meslek yüksekokulu öğrencilerinin dijital oyun oynama alışkanlıkları öğrenim görülen program değişkenine göre rahatlama boyutunda [$F_{(6-376)} = 5.193$, $p < .05$], haz alma boyutunda [$F_{(6-376)} = 6.898$, $p < .05$] ve vakit geçirme boyutunda [$F_{(6-376)} = 4.611$, $p < .05$] anlamlı bir farklılık göstermektedir. Bunun yanında kabul boyutunda [$F_{(6-376)} = 1.715$, $p > .05$] ise anlamlı bir farklılık göstermediği bulunmuştur.

Ölçeğin rahatlama boyutunda öğrencilerin öğrenim gördükleri programlar arasındaki farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla yapılan Tukey testinin sonuçlarına göre Bilgisayar Programcılığı programında ($X=2,82$) öğrenim gören öğrencilerin dijital oyun oynama alışkanlıklarının Çocuk Gelişimi programı ($X=2,07$), Optisyenlik programı ($X=1,96$), İlk Acil Yardım programı ($X=2,12$) ve Anestezi programında ($X=1,92$) öğrenim gören öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Diğer bir ifadeyle Bilgisayar Programcılığında öğrenim gören öğrenciler Çocuk Gelişimi, Optisyenlik, İlk Acil Yardım ve Anestezi programında öğrenim gören öğrencilere göre daha çok rahatlama nedenleriyle dijital oyun oynamayı tercih ettikleri görülmüştür.

Ölçeğin haz alma boyutunda öğrencilerin öğrenim gördükleri programlar arasındaki farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla yapılan Tukey testinin sonuçlarına göre Bilgisayar Programcılığı programında ($X=3,49$) öğrenim gören öğrencilerin dijital oyun oynama alışkanlıklarının Çocuk Gelişimi programı ($X=2,62$), Maliye programı ($X=2,72$), Optisyenlik programı ($X=2,48$), İlk Acil Yardım programı ($X=2,51$) ve Anestezi programında ($X=2,13$) öğrenim gören öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Diğer bir ifadeyle Bilgisayar Programcılığında öğrenim gören öğrenciler Çocuk Gelişimi, Maliye, Optisyenlik, İlk Acil Yardım ve Anestezi programında öğrenim gören öğrencilere göre daha çok haz alma nedenleriyle dijital oyun oynamayı tercih ettikleri görülmüştür.

Ölçeğin vakit geçirme boyutunda öğrencilerin öğrenim gördükleri programlar arasındaki farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla yapılan Tukey testinin sonuçlarına göre Bilgisayar Programcılığı programında ($X=3,76$) öğrenim gören öğrencilerin dijital oyun oynama alışkanlıklarının Optisyenlik programı ($X=2,93$), İlk Acil Yardım programı ($X=2,98$) ve Anestezi programında ($X=2,93$) öğrenim gören öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Diğer bir ifadeyle Bilgisayar Programcılığında öğrenim gören öğrenciler Optisyenlik, İlk Acil Yardım ve Anestezi programında öğrenim gören öğrencilere göre daha çok vakit geçirme nedenleriyle dijital oyun oynamayı tercih ettikleri görülmüştür.

Meslek yüksekokulu öğrencilerinin dijital oyun oynama alışkanlıklarının düzenli olarak dijital oyun oynayıp oynamama değişkeni açısından farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan bağımsız örneklem t-testi analiz sonuçları Tablo 6' de verilmiştir.

Tablo 6. Öğrencilerin düzenli olarak dijital oyun oynayıp oynamama durumlarına göre dijital oyun oynama alışkanlıkları

Alt Boyutlar	Gruplar	n	$\bar{X}$	Sd	df	t	p
Rahatlama	Düzenli Oyun Oynuyor	166	2,55	,88	381	7.716	.000
	Düzenli Oyun Oynamıyor	217	1,87	,84			
Kabul	Düzenli Oyun Oynuyor	166	1,89	,84	381	4.569	.000
	Düzenli Oyun Oynamıyor	217	1,51	,78			
Haz Alma	Düzenli Oyun Oynuyor	166	3,14	1,01	381	7,829	.000
	Düzenli Oyun Oynamıyor	217	2,33	,98			
Vakit Geçirme	Düzenli Oyun Oynuyor	166	3,78	,87	381	9.189	.000
	Düzenli Oyun Oynamıyor	217	2,90	,97			

Tablo 6'ya göre yapılan analizler incelendiğinde meslek yüksekokulu öğrencilerinin dijital oyun oynama alışkanlıkları düzenli olarak dijital oyun oynayıp oynamama değişkenine göre rahatlama boyutunda [$t(381) = 7.716, p < .05$], kabul boyutunda [$t(381) = 4.569, p < .05$], haz alma boyutunda [$t(381) = 7.829, p < .05$] ve vakit geçirme boyutunda [$t(381) = 9.189, p < .05$] anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur. Rahatlama boyutunda düzenli olarak dijital oyun oynayan öğrenciler (2,55) düzenli olarak dijital oyun oynamayan öğrenciler ise (1,87), kabul boyutunda düzenli olarak dijital oyun oynayan öğrenciler (1,89) düzenli olarak dijital oyun oynamayan öğrenciler ise (1,51), haz alma boyutunda düzenli olarak dijital oyun oynayan öğrenciler (3,14) düzenli olarak dijital oyun oynamayan öğrenciler ise (2,33), vakit geçirme boyutunda düzenli olarak dijital oyun oynayan öğrenciler (3,78) düzenli olarak dijital oyun oynamayan öğrenciler ise (2,90) ortalama puana sahiptirler. Bir diğer ifadeyle düzenli olarak dijital oyun oynayan öğrencilerin düzenli olarak dijital oyun oynamayan öğrencilerden rahatlama, kabul etme, haz alma ve vakit geçirme nedenleriyle dijital oyun oynamayı tercih ettikleri görülmüştür.

Meslek yüksekokulu öğrencilerinin dijital oyun oynama alışkanlıklarının öğrencilerin dijital oyun oynama platformları değişkeni açısından farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan bağımsız tek yönlü varyans analiz sonuçları Tablo 7' de verilmiştir.

Tablo 7. Öğrencilerin oyun oynama platformlarına göre dijital oyun oynama alışkanlıkları

Alt Boyutlar	Dijital Oyun Platformu	N	X	Ss	sd	F	p	Anlamlı Fark
Rahatlama	Bilgisayar Oyunu	92	2,35	1,06	2	6,967	,001	3-1 3-2
	Çevrimiçi Bilgisayar Oyunu	41	2,51	,90	380			
	Akıllı Telefon	250	2,04	,84	382			
Kabul	Bilgisayar Oyunu	92	1,81	,95	2	7,116	,000	3-1 3-2
	Çevrimiçi Bilgisayar Oyunu	41	2,01	,77	380			
	Akıllı Telefon	250	1,57	,76	382			
Haz Alma	Bilgisayar Oyunu	92	3,00	1,19	2	10,291	,000	3-1 3-2
	Çevrimiçi Bilgisayar Oyunu	41	3,05	,93	380			
	Akıllı Telefon	250	2,51	1,00	382			
Vakit Geçirme	Bilgisayar Oyunu	92	3,27	1,20	2	1,111	,330	Yok
	Çevrimiçi Bilgisayar Oyunu	41	3,51	1,05	380			
	Akıllı Telefon	250	3,25	,95	382			

(1: Bilgisayar Oyunu, 2: Çevrimiçi Bilgisayar Oyunu, 3: Akıllı Telefon)

Analiz sonuçları incelendiğinde meslek yüksekokulu öğrencilerinin dijital oyun oynama alışkanlıkları dijital oyun oynama platformları değişkenine göre rahatlama boyutunda [$F_{(2-380)} = 6.967, p < .05$], kabul boyutunda [$F_{(2-380)} = 7.116, p < .05$] ve haz alma boyutunda [$F_{(2-380)} = 10.291, p < .05$] anlamlı bir farklılık göstermektedir. Bunun yanında vakit geçirme boyutunda [$F_{(2-380)} = 1.111, p > .05$] ise anlamlı bir farklılık göstermediği bulunmuştur.

Ölçeğin rahatlama boyutunda öğrencilerin dijital oyun oynama platformları arasındaki farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla yapılan Tukey testinin sonuçlarına göre Akıllı telefon platformunda ($X=2,04$) oyun oynayan öğrencilerin dijital oyun oynama alışkanlıklarının bilgisayar oyunları ($X=2,35$) ve çevrimiçi bilgisayar oyunları ($X=2,51$) oynayan öğrencilere göre daha düşük olduğu görülmüştür. Diğer bir ifadeyle akıllı telefon ortamlarında oyun oynayan öğrenciler bilgisayar oyunu ve çevrimiçi bilgisayar oyunu oynayan öğrencilere göre daha az rahatladıklarından dolayı dijital oyun oynamayı tercih ettikleri görülmüştür.

Ölçeğin kabul boyutunda öğrencilerin dijital oyun oynama platformları arasındaki farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla yapılan Tukey testinin sonuçlarına göre Akıllı telefon platformunda ($X=1,57$) oyun oynayan öğrencilerin dijital oyun oynama alışkanlıklarının bilgisayar oyunları ($X=1,81$) ve çevrimiçi bilgisayar oyunları ($X=2,01$) oynayan öğrencilere göre daha düşük olduğu görülmüştür. Diğer bir ifadeyle akıllı telefon ortamlarında oyun oynayan öğrenciler bilgisayar oyunu ve çevrimiçi bilgisayar oyunu oynayan öğrencilere göre daha az dijital oyunları kabul ettiklerinden dijital oyun oynamayı tercih ettikleri görülmüştür.

Ölçeğin haz alma boyutunda öğrencilerin dijital oyun oynama platformları arasındaki farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla yapılan Tukey testinin sonuçlarına göre Akıllı telefon platformunda ($X=2,51$) oyun oynayan öğrencilerin dijital oyun oynama alışkanlıklarının bilgisayar oyunları ($X=3,00$) ve çevrimiçi bilgisayar oyunları ($X=3,05$) oynayan öğrencilere göre daha düşük olduğu görülmüştür. Diğer bir ifadeyle akıllı telefon ortamlarında oyun oynayan öğrenciler bilgisayar oyunu ve çevrimiçi bilgisayar oyunu oynayan öğrencilere göre daha az haz aldıklarından dolayı dijital oyun oynamayı tercih ettikleri görülmüştür.

Meslek yüksekokulu öğrencilerinin dijital oyun oynama alışkanlıklarının öğrencilerin dijital oyun oynama yılları değişkeni açısından farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan tek yönlü varyans analiz sonuçları Tablo 8' de verilmiştir.

Tablo 8. Öğrencilerin dijital oyun oynama yıllarına göre dijital oyun oynama alışkanlıkları

Alt Boyutlar	Dijital Oyun Oynama Yılı	N	X	Ss	sd	F	p	Anlamlı Fark
Rahatlama	1 yıldan az	112	1,90	,88	379	9,795	,000	4-1
	1-3 yıl	89	2,03	,78				
	4-6 yıl	67	2,20	,91				
	6 yıldan fazla	115	2,51	,97				
Kabul	1 yıldan az	112	1,56	,91	379	10,417	,000	4-1
	1-3 yıl	89	1,40	,56				
	4-6 yıl	67	1,66	,65				
	6 yıldan fazla	115	1,99	,90				
Haz Alma	1 yıldan az	112	2,23	1,00	379	20,316	,000	4-1
	1-3 yıl	89	2,50	,98				
	4-6 yıl	67	2,76	,95				
	6 yıldan fazla	115	3,22	1,02				
Vakit Geçirme	1 yıldan az	112	2,80	1,11	379	15,718	,000	4-1
	1-3 yıl	89	3,34	,91				
	4-6 yıl	67	3,34	,81				
	6 yıldan fazla	115	3,68	,94				

(1: 1 yıldan az, 2: 1-3 yıl, 3: 4-6 yıl, 4: 6 yıldan fazla)

Analiz sonuçları incelendiğinde meslek yüksekokulu öğrencilerinin dijital oyun oynama alışkanlıkları dijital oyun oynama yılları değişkenine göre rahatlama boyutunda [$F_{(3-379)} = 9.795$, $p < .05$], kabul boyutunda [$F_{(3-379)} = 10.417$, $p < .05$], haz alma boyutunda [$F_{(3-379)} = 20.316$, $p < .05$] ve vakit geçirme boyutunda [$F_{(3-379)} = 15.718$, $p < .05$] anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Ölçeğin rahatlama boyutunda öğrencilerin dijital oyun oynama yılları arasındaki farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla yapılan Tukey testinin sonuçlarına göre 6 yıldan fazla ($X=2,51$) oyun oynayan öğrencilerin dijital oyun oynama alışkanlıklarının 1 yıldan az ($X=1,90$) ve 1-3 yıl arasında ($X=2,03$) oyun oynayan öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Diğer bir ifadeyle 6 yıldan daha fazla süredir dijital oyun oynayan öğrenciler 1 yıldan az ve 1-3 yıl arasında dijital oyun oynayan öğrencilere göre dijital oyun oynamanın kendilerini daha rahat hissettirdiklerinden dolayı dijital oyun oynamayı tercih ettikleri görülmüştür.

Ölçeğin kabul boyutunda öğrencilerin dijital oyun oynama yılları arasındaki farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla yapılan Tukey testinin sonuçlarına göre 6 yıldan fazla ($X=2,00$) oyun oynayan öğrencilerin dijital oyun oynama alışkanlıklarının 1 yıldan az ($X=1,56$), 1,3 yıl arasında ($X=1,40$) ve 4-6 yıl arasında ($X=1,66$) oyun oynayan öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Diğer bir ifadeyle 6 yıldan daha fazla süredir dijital oyun oynayan öğrenciler dijital oyun oynayan diğer öğrencilere göre dijital oyun oynamayı daha çok kabul ettiklerinden dolayı dijital oyun oynamayı tercih ettikleri görülmüştür.

Ölçeğin haz alma boyutunda öğrencilerin dijital oyun oynama yılları arasındaki farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla yapılan Tukey testinin sonuçlarına göre 6 yıldan fazla ($X=3,22$) oyun oynayan öğrencilerin dijital oyun oynama alışkanlıklarının 1 yıldan az ($X=2,23$), 1-3 yıl arasında ($X=2,50$) ve 4-6 yıl arasında ($X=2,75$) oyun oynayan öğrencilere göre oyun oynayan öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Diğer bir ifadeyle 6 yıldan daha fazla süredir dijital oyun oynayan öğrenciler diğer öğrencilere göre dijital oyun oynarken daha çok haz aldıklarından dolayı dijital oyun oynamayı tercih ettikleri görülmüştür.

Ölçeğin vakit geçirme boyutunda öğrencilerin dijital oyun oynama yılları arasındaki farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla yapılan Tukey testinin sonuçlarına göre 6 yıldan fazla ($X=3,68$) oyun oynayan öğrencilerin dijital oyun oynama alışkanlıklarının 1 yıldan az ($X=2,80$) oyun oynayan öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Diğer bir ifadeyle 6 yıldan daha fazla süredir dijital oyun oynayan öğrenciler 1 yıldan az dijital oyun

oynayan öğrencilere göre vakit geçirmek için dijital oyun oynadıklarından dolayı dijital oyun oynamayı tercih ettikleri görülmüştür.

Meslek yüksekokulu öğrencilerinin dijital oyun oynama alışkanlıklarının öğrencilerin günlük dijital oyun oynama süreleri değişkeni açısından farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan tek yönlü varyans analiz sonuçları Tablo 9’ da verilmiştir.

Tablo 9. Öğrencilerin günlük dijital oyun oynama sürelerine göre dijital oyun oynama alışkanlıkları

Alt Boyutlar	Günlük Dijital Oyun Oynama Süresi	N	X	Ss	sd	F	p	Anlam lı Fark
Rahatlama	1 saatten az	209	1,84	,90	2	37,110	,000	3-1
	1-4 saat	123	2,45	,75	380			3-2
	4 saatten fazla	51	2,81	1,17	382			2-1
Kabul	1 saatten az	209	1,47	,74	2	16,398	,000	2-1
	1-4 saat	123	1,84	,78	380			3-1
	4 saatten fazla	51	2,09	1,00	382			
Haz Alma	1 saatten az	209	2,30	,94	2	34,972	,000	2-1
	1-4 saat	123	3,11	,94	380			3-1
	4 saatten fazla	51	3,22	1,23	382			
Vakit Geçirme	1 saatten az	209	2,90	,97	2	39,249	,000	2-1
	1-4 saat	123	3,76	,83	380			3-1
	4 saatten fazla	51	3,72	1,02	382			

(1: 1 saatten az, 2: 1-4 saat, 3: 4 saatten fazla)

Analiz sonuçları incelendiğinde meslek yüksekokulu öğrencilerinin dijital oyun oynama alışkanlıkları günlük dijital oyun oynama süreleri değişkenine göre rahatlama boyutunda [$F_{(2-380)} = 37.110$, $p < .05$], kabul boyutunda [$F_{(2-380)} = 16.398$, $p < .05$], haz alma boyutunda [$F_{(2-380)} = 34.972$, $p < .05$] ve vakit geçirme boyutunda [$F_{(2-380)} = 39.249$, $p < .05$] anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Ölçeğin rahatlama boyutunda öğrencilerin günlük dijital oyun oynama süreleri arasındaki farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla yapılan Tukey testinin sonuçlarına göre günde 4 saatten fazla ($X=2,81$) oyun oynayan öğrencilerin dijital oyun oynama alışkanlıklarının 1 saatten az ($X=1,84$) ve 1-4 saat arasında ($X=2,45$) oyun oynayan öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Diğer bir ifadeyle günde 4 saatten fazla dijital oyun oynayan öğrenciler günde 1 saatten az ve 1-4 saat arasında oyun oynayan öğrencilere göre, ayrıca günde 1-4 saat dijital oyun oynayan öğrenciler de günde 1 saatten az dijital oyun oynayan öğrencilere göre de dijital oyun oynamanın kendilerini daha rahat hissettirdiklerinden dolayı dijital oyun oynamayı tercih ettikleri görülmüştür.

Ölçeğin kabul boyutunda öğrencilerin günlük dijital oyun oynama süreleri arasındaki farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla yapılan Tukey testinin sonuçlarına göre günde 4 saatten fazla ($X=2,09$) ve 1-4 saat arasında ($X=1,84$) dijital oyun oynayan öğrencilerin dijital oyun oynama alışkanlıklarının 1 saatten az ($X=1,47$) oyun oynayan öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Diğer bir ifadeyle günde 4 saatten fazla ve 1-4 saat arasında dijital oyun oynayan öğrenciler günde 1 saatten az dijital oyun oynamayı daha çok kabul ettiklerinden dolayı dijital oyun oynamayı tercih ettikleri görülmüştür.

Ölçeğin haz boyutunda öğrencilerin günlük dijital oyun oynama süreleri arasındaki farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla yapılan Tukey testinin sonuçlarına göre günde 4 saatten fazla ($X=3,22$) ve 1-4 saat arasında ($X=3,11$) dijital oyun oynayan öğrencilerin dijital oyun oynama alışkanlıklarının 1 saatten az ($X=2,30$) oyun oynayan öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Diğer bir ifadeyle günde 4 saatten fazla ve 1-4 saat arasında dijital oyun oynayan öğrenciler günde 1 saatten az dijital oyun oynayan öğrencilere göre

dijital oyun oynarken daha çok haz aldıklarından dolayı dijital oyun oynamayı tercih ettikleri görülmüştür.

Ölçeğin vakit geçirme boyutunda günlük dijital oyun oynama süreleri arasındaki farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla yapılan Tukey testinin sonuçlarına göre günde 4 saatten fazla ($X=3,72$) ve 1-4 saat arasında ($X=3,76$) dijital oyun oynayan öğrencilerin dijital oyun oynama alışkanlıklarının 1 saatten az ($X=2,90$) oyun oynayan öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Diğer bir ifadeyle günde 4 saatten fazla ve 1-4 saat arasında dijital oyun oynayan öğrenciler günde 1 saatten az dijital oyun oynayan öğrencilere göre vakit geçirmek için dijital oyun oynadıklarından dolayı dijital oyun oynamayı tercih ettikleri görülmüştür.

4. Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada, meslek yüksekokulu öğrencilerinin dijital oyun oynama alışkanlıklarını farklı değişkenlere göre incelenmiştir. Araştırmaya katılan meslek yüksekokulu öğrencilerinin en çok vakit geçirmek, en az olarak da bu ortamlarda oyun oynamayı sadece kabul ettikleri amacıyla dijital oyun oynamayı tercih ettikleri görülmüştür. Ayrıca araştırmaya katılan öğrenciler az da olsa rahatladıkları ve haz aldıkları için de oyun oynamayı tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Günümüz dijital dünyasında bireyler boş zamanlarını geçirmek için farklı aktiviteler ile uğraşmaktadırlar. Bu aktivitelerinden biride kuşkusuz dijital ortamlardaki oyunlardır. Hemen hemen her yaşta bireyin farklı ortamlarda özellikle de mobil cihazları kullanarak dijital oyun oynadıkları görülmektedir. Araştırma sonucunda öğrencilerin daha çok vakit geçirmek için dijital oyun oynamayı alışkanlık haline getirdikleri de bunları destekler niteliktedir. Alan yazında bu bulguya benzer bulgular da yer almaktadır. Onay-Durdu, Hotomaroğlu ve Çağıltay (2004) üniversite öğrencileri ile yaptıkları çalışmalarında öğrencilerin stres atmak için oyun oynadıkları sonucuna ulaşmıştır. Çavuş, Ayhan ve Tuncer (2016) çalışmalarında üniversite öğrencilerinin bilgisayar oyunlarını en çok kendilerini rahatlatmak ve stres atmak için oynadıklarını belirtmişlerdir. Topal ve Aydın (2018) çalışmalarında üniversite öğrencilerin bilgisayar oyunlarını en çok stres atmak için tercih ettikleri sonucuna ulaşmışlardır. Uluyol, Demiralay, Şahin ve Eryılmaz (2014) öğretmen adayları ile yaptıkları çalışmanın sonunda öğretmen adaylarının bilgisayar oyunlarını en çok eğlenme amaçlı olarak tercih ettikleri görülmüştür.

Meslek yüksekokulu öğrencilerinin dijital oyun oynama alışkanlıkları öğrencilerin cinsiyetlerine göre farklılık göstermektedir. Erkek öğrenciler kadın öğrencilere göre dijital oyun oynarken daha çok rahatladıkları, haz aldıkları, vakit geçirdikleri ve dijital oyun ortamlarını daha çok kabul ettikleri tespit edilmiştir. Wallenius, Rimpela, Punamaki & Lintonen (2009) çalışmasının sonunda erkekler arasında oyun oynamak, erkeklerin sosyo-kültürel iletişimlerinin bir parçasıdır ifadesini kullanmıştır. Tel (2015) ortaokul öğrencileri ile yaptığı çalışmada bilgisayar oyunu oynamayı seven erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre oyunda başarılı olduklarında kendilerini daha mutlu hissettiklerini ve bilgisayar oyunu oynamanın kendilerini sakinleştirmeye katkı sağladığına inandıkları sonucuna ulaşmıştır. Taylan, Topal ve Ayas (2018) yaptıkları çalışmalarında lisede öğrenim gören erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre dijital oyun oynama oranlarının daha yüksek olduğu sonucunu elde etmişlerdir.

Elde edilen bir diğer sonuç meslek yüksekokulu öğrencilerinin dijital oyun oynama alışkanlıkları ölçeğin sadece rahatlama boyutu için öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıf düzeyine göre farklılık göstermektedir. 2. Sınıfta öğrenim gören öğrenciler 1. Sınıfta öğrenim gören öğrencilere göre dijital oyun oynarken daha çok rahatladıkları tespit edilmiştir. 2. Sınıfta öğrenim gören öğrenciler okullarını bitirmelerinin yakın olması nedeniyle daha stresli ve düşünceli olduklarından dolayı, bu stresten kendilerini kurtarmak için daha çok dijital oyun oynamayı tercih ettikleri söylenebilir. Pala ve Erdem (2011) yaptıkları çalışmalarının sonunda üniversite öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıf düzeyleri değiştikçe dijital oyun tercihlerinin de değiştiğini gözlemlemişlerdir.

Öğrencilerin dijital oyun oynama alışkanlıkları ölçeğın rahatlama, haz alma ve vakit geçirme boyutları için öğrencilerin öğrenim gördükleri programlarına göre farklılık göstermektedir. Bilgisayar programcılığı programında öğrenim gören öğrenciler çocuk gelişimi, optisyenlik, ilk acil yardım ve anestezi programlarında öğrenim gören öğrencilere göre rahatlamak, haz almak ve vakit geçirmek için dijital oyunları tercih ettikleri görülmüştür. Bilgisayar programcılığı programı öğrencilerinin teknoloji ve dijital ortamla daha fazla ilgili bir program olması, aynı zamanda programlama ile ilgilenmek bireyleri daha stresli bir hale dönüştürebilmesinden dolayı bu programda öğrenim gören öğrenciler daha çok dijital oyun oynama alışkanlıklarına sahip olmuş olabilirler.

Araştırma sonunda elde edilen bir diğeri sonuç öğrencilerin dijital oyun oynama alışkanlıkları, ölçeğın rahatlama, haz alma ve kabul boyutları için öğrencilerin dijital oyun oynama platformlarına göre farklılık göstermektedir. Bilgisayar oyunları ve çevrimiçi bilgisayar oyunları oynayan öğrenciler akıllı telefonlarını kullanarak oyun oynayan öğrencilere göre rahatlamak ve haz almak için tercih ettikleri, ayrıca dijital oyun ortamlarını daha çok kabul ettikleri görülmüştür. Günümüzde akıllı telefonlar her ne kadar hayatımızın vazgeçilmez bir parçası olsa da bilgisayar oyunlarının daha eskilere dayanması, bilgisayar başında oyun oynamak gerek ekranların daha büyük olması gerek bilgisayar oyunlarının daha çekici olmasından dolayı bu şekilde bir sonuç elde edilmiş olabilir.

Meslek yüksekokulu öğrencilerinin dijital oyun oynama alışkanlıkları öğrencilerin düzenli olarak dijital oynayıp oynamama durumlarına göre farklılık göstermektedir. Dijital ortamlarda düzenli olarak oyun oynayan öğrenciler bu ortamlarda düzenli olarak oyun oynamayan öğrencilere göre oyun oynarken rahatladıkları, haz aldıkları, vakit geçirdikleri ve dijital oyun ortamlarını daha çok kabul ettikleri tespit edilmiştir. Dijital ortamlarda oyun oynamaya alışmış bireyler uzun süre bu ortamlarda kaldıklarında ortamın kendilerini rahatlattıklarını hissederek. Aynı zamanda bu çağda özellikle çocukların ve gençlerin vakit geçirmek için de dijital ortamlarda oyun oynadıkları bilinmektedir. Hatta gençlerin dijital ortamlar üzerinden aynı ortamda bulunan arkadaşları ile oyun oynamaktadırlar. Bu araştırma sonucunda elde edilen bu bulgu günümüz dünyasının bu gerçeğini de ispatlar niteliktedir.

Araştırma sonunda elde edilen diğeri bir sonuç ise öğrencilerin dijital oyun oynama alışkanlıkları dijital oyun oynama yıllarına göre farklılık göstermektedir. Öğrencilerin bu ortamlarda oyun oynama süreleri arttıkça rahatladıkları ve haz aldıkları, daha çok vakit geçirmek istedikleri aynı zamanda da dijital oyun oynama ortamlarını daha çok kabul ettikleri görülmüştür.

Araştırmada elde edilen son bir sonuç ise öğrencilerin dijital oyun oynama alışkanlıkları günlük dijital oyun oynama sürelerine göre farklılık göstermektedir. Öğrencilerin günlük olarak bu ortamlarda oyun oynama süreleri arttıkça rahatladıkları ve haz aldıkları, daha çok vakit geçirmek istedikleri aynı zamanda da dijital oyun oynama ortamlarını daha çok kabul ettikleri görülmüştür. Hasting ve diğeri (2009) yaptıkları çalışmalarında 6-10 yaş arasındaki çocukların günde ortalama 3-4 saat video ve bilgisayar gibi dijital ortamları kullanarak oyun oynadıkları sonucuna ulaşmışlardır.

Araştırma sonuçları dikkate alındığında dijital oyunlar meslek yüksekokulu öğrencilerinin hayatlarında önemli bir yer aldığıdır. Öğrencilerin özellikle boş zamanlarını geçirmeleri için başka aktiviteler ile meşgul olmaları gerektiği üzerinde durulmalı ve öğrencilere özellikle fazla dijital oyun oynamanın zararları anlatılmalıdır. Çok fazla dijital oyun oynamanın insan üzerinde bağımlılık oluşturduğu ve bağımlılığın etkileri anlatılmalıdır. Öğrencilere bilgisayar, tablet, internet, akıllı telefon gibi dijital ortamlarda sadece zaman doldurma veya eğlenmek amaçlı oyun oynanmaması gerektiği aynı zamanda eğitim amaçlı veya bilgilendirme amaçlı da oyun oynanabileceği anlatılabilir. Bununla ilgili var olan oyun örnekleri üzerinden örnekler verilebilir. Ayrıca dijital oyun oynama bağımlılığının insanlar üzerinde hem fiziksel hem de ruhsal olarak olumsuz etkilerinin neler olduğu bütün yaş grubu öğrencilere, anne babalara ve okullarda hem idarecilere hem de öğretmenlere anlatılmalıdır. Bu çalışma meslek

yüksekokullarında öğrenim gören öğrenciler ile yapıldığından dolayı diğer yaş grubu öğrencilerin de dijital oyun oynama alışkanlıklarının ne olduğu, ne amaçla dijital oyun oynadıkları ve bu alışkanlıklarının neden ileri geldiğini açıklayabilecek çalışmaların da yapılması faydalı olacaktır.

Kaynakça

- Akçay, D. ve Özcebe, H. (2012). Okul öncesi eğitim alan çocukların ve ailelerinin bilgisayar oyunu oynama alışkanlıklarının değerlendirilmesi, *Çocuk Dergisi*, 12(2): 66-71.
- Aydın, F., Horzum, M. B., Ayas, T. ve Bektaş, M. (2017). Dijital oyun oynama alışkanlığı ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *ERPA International Congresses on Education 2017*,. 18-21 May 2017, Budapest, Hungary.
- Bülbül, H., Tunç, T. ve Aydil, F. (2018). Üniversite öğrencilerinde oyun bağımlılığı: Kişisel özellikler ve başarı ile ilişkisi, *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(3): 97-111.
- Connolly, T. M., Boyle, E. A., Stansfield, M. H. & Hainey, T. (2007) A survey of students' computer game playing habits, *Journal of Advanced Technology for Learning*, 4(4): 218-223.
- Çalışkan, N., Yalçın, O., Aydın, M. ve Ayık, A. (2017). BÖTE Öğretmen Adaylarının Akıllı Telefon Bağımlılık Düzeylerini Belirlemeye Yönelik Bir Çalışma. *International Journal of Eurasia Social Sciences*, 8(22): 111-125.
- Çavuş, S., Ayhan, B. ve Tuncer, M. (2016). Bilgisayar oyunları ve bağımlılık: Üniversite öğrencileri üzerine bir alan araştırması, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 43: 265-289.
- Çetin, E. (2013). *Tanımlar ve Temel Kavramlar, Eğitsel Dijital Oyunlar*, (Ed.: Ocak, M. A.), Ankara: Pegem Akademi.
- Garris, R., Ahlers, R. & Driskell, J. E. (2002). Games, motivation, and learning: A research and practice model. *Simulation & Gaming*, 33(4): 441-467.
- Hainey, T., Westera, W., Connolly, M. C., Boyle, L., Baxter, G., Beeby, R. B. & Soflano, M. (2013). Students' attitudes toward playing games and using games in education: Comparing Scotland and the Netherlands. *Computers & Education*, 69(2013): 474-484.
- Hastings, E. C., Karas, T. L., Winsler, A., Way, E., Madigan, A. & Tyler, S. (2009). Young children's video/computer game use: Relations with school performance and behavior. *Issues Ment Health Nurs.*, 30(10): 638-649.
- Hazar, Z., Tekkurşun-Demir, G. ve Dalkıran, H. (2017). Ortaokul öğrencilerinin geleneksel oyun ve dijital oyun algılarının incelenmesi: Karşılaştırmalı metafor çalışması, *Spor metre*, 15(4): 179-190.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Koç, T. ve Uğur, N. G. (2017). Dijital dünya ve sosyal ağ oyunları, *International Journal of Academic Value Studies (Javstudies)*, 3(12): 151-157.
- Kuşay, Y. ve Akbayır, Z. (2015). Dijital oyunlar ile tüketime yolculuk: "Öğrenme yaklaşımı açısından çocuk kullanıcılara yönelik bir araştırma", *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 23: 135-154.
- Mozelius, P., Westin, T., Wiklund, M. & Norberg, L. (2016). Gaming habits, study habits and compulsive gaming among digital gaming natives, *In The 10th European Conference on Games Based Learning (ECGBL), Paisley, United Kingdom, 6th to 7th October 2016. Academic Conferences Publishing*.

- Onay-Durdu, P., Hotomaroğlu, A. ve Çağıltay, K. (2004). Türkiye’deki öğrencilerin bilgisayar oyunu oynama alışkanlıkları ve oyun tercihleri: ODTÜ ve Gazi üniversitesi öğrencileri arası bir karşılaştırma, *Bilişim Teknolojileri Işığında Eğitim Konferansı*.
- Pala, F. K. ve Erdem, M. (2011). Dijital oyun tercihi ve oyun tercih nedeni ile cinsiyet, sınıf düzeyi ve öğrenme stili arasındaki ilişkiler üzerine bir çalışma, *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(2): 53-71.
- Taylan, H. H., Topal, M. ve Ayas, T. (2018). Sakarya’daki lise öğrencilerinin dijital oyun oynama eğilimlerinin incelenmesi, *Online Journal of TEchnology Addiction & Cyberbullying*, 5(1): 53-68.
- Tel, M. (2015). Examination of students’ digital gaming habits at secondary school level in Elazig Province of Turkey, *Educational Research and Reviews*. 10(8): 1300-1310.
- Topal, M. ve Aydın, F. (2018). Üniversite öğrencilerinin bilgisayarda oyun oynama alışkanlıkları ve bilgisayar oyun tercihlerinin incelenmesi: Sakarya üniversitesi örneği, *ERPA International Congress on Education*, 28 June-1June 2018, İstanbul/Turkey.
- Tran, G. A. & Strutton, D. (2013). What factors affect consumer acceptance of in-game advertisements? Click “like” to manage digital content for players, *Journal of Advertising Research*, 53(4): 455-469.
- Tutgun-Ünal, A., İnan, F., Kaya, M. T., Fırat, M., Güzelbaba, Z. ve Bahadır, A. (2013). Öğretmen adaylarının bilgisayar oyunu oynama alışkanlıkları, amaçları ve oyun tercihlerinin incelenmesi: Maltepe üniversitesi örneği, *AJIT-e: Online Academic Journal of Information Technology*, 4(12): 29-52.
- Uluyol, Ç., Demiralay, R., Şahin, S. ve Eryılmaz, S. (2014). Öğretmen adaylarının oyun tercihleri ve bilgisayar oyunu oynama alışkanlıklarının incelenmesi: Gazi üniversitesi örneği. *Journal of Instructional Technologies & Teacher Education*, 3(2): 1-7.
- Wallenius, M., Rimpela, A., Punamaki, R. L. & Lintonen, T. (2009). Digital game playing motives among adolescents: Relations to parent-child communication, school performance, sleeping habits, and perceived health, *Journal of Applied Developmental Psychology*, 30(2009): 463-474.
- Yalçın-Irmak, A. ve Erdoğan, S. (2016). Ergen ve genç erişkinlerde dijital oyun bağımlılığı: Güncel bir bakış, *Türk Psikiyatri Dergisi*, 27(2): 128-137.

Yerel Kalkınmada Teknopark Modeli: Emilia-Romagna (İtalya) ve Shannon (İrlanda) Bölgeleri Örnekleri

The Technopark Model in Local Development: Emilia-Romagna (Italy) and Shannon (Ireland) Regions Samples

Dr. Fatih ÇELİK ¹

Öz

Teknopark, bir üniversite veya araştırma kurumunun öncülüğünde üretilen bilginin ticarileştirilmesini amaçlayan bir kurumdur. Teknoparklar, girişimcilere mali ve teknik destek vermektedir. *Bilim parkı*, *yenilik merkezi* gibi adlarla da anılmaktadır. Dünyanın ilk teknoparkı, ABD'nin Stanford Üniversitesi bünyesinde 1952 yılında kurulan Stanford Araştırma Parkı'dır (Silikon Vadisi). Yerel kalkınmada yenilikleri teşvik etmek için teknopark kurulması, literatürde "Teknopark Modeli" olarak adlandırılmıştır. Çalışmanın amacı, yerel kalkınmada teknopark modelini İtalya'nın Emilia-Romagna ve İrlanda'nın Shannon bölgeleri örnekleri üzerinden analiz etmektir. Bu çerçevede Emilia-Romagna bölgesinin kalkınma ajansı ERVET ile Shannon bölgesinin kalkınma ajansı SD öncülüğünde ekonomik kalkınmayı hızlandırmak üzere kurulan teknoparklar, kuruluş ve gelişme süreçleri ile ortaya konmuştur. Konu, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniği ile ele alınmıştır. Yapılan analiz ile şu sonuçlara ulaşılmıştır: a) Teknoparklar, yerel kalkınmaya üretim, istihdam, Ar-Ge, yenilik gibi yönlerden katkıda bulunmuştur. b) Teknoparklar ağ üzerinden birbirine bağlanmak suretiyle *Sektörel Yenilik Sistemi* ve *Bölgesel Yenilik Sistemi* kurulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yerel kalkınma, teknopark modeli, bölgesel yenilik sistemi, Bölgesel Kalkınma Ajansı, Emilia-Romagna bölgesi, Shannon bölgesi

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Technopark is an institution aiming at the commercialization of the information produced under the leadership of a university or research institution. Technoparks provide financial and technical support to entrepreneurs. It is also named as the innovation center, the science park. The world's first technopark is the Stanford Research Park (Silicon Valley), founded in 1952 in the United States under Stanford University. Establishment of technoparks to encourage innovation in local development is called "Technopark Model" in the literature. The aim of the study is to analyze the technopark model in local development in Emilia-Romagna (E-R) of Italy and the Shannon region of Ireland. In this context, technoparks established to accelerate the economic development of the development agency ERVET of Emilia-Romagna region and the development agency SD of the Shannon region have been revealed through establishment and development processes. The subject was examined by qualitative research methods using document analysis technique. The analysis yielded the following results: a)Technoparks contributed to local development through aspects such as production, employment, R&D, innovation. b)Sectoral Innovation System and Regional Innovation System have been established by connecting technoparks via network.

Keywords: Local development, technopark model, regional innovation system, Regional Development Agency, Emilia-Romagna region, Shannon region

Paper Type: Research

¹ Milli Eğitim Bakanlığı (Öğretmen), fatihcelik6673@gmail.com.

Atf için (to cite): Çelik, F. (2019) Yerel Kalkınmada Teknopark Modeli: Emilia-Romagna (İtalya) ve Shannon (İrlanda) Bölgeleri Örnekleri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(4), 1112-1129.

Giriş

Yerel² kalkınmanın sağlanması amacıyla 1930'lerden itibaren dünyanın farklı yerlerinde Bölgesel Kalkınma Ajansları (BKA'lar) kurulmaya başlanmıştır. BKA'ların ilk örneği, 1933 yılında ABD'de kurulan Tennessee Vadisi Yönetimi'dir (TVA). Avrupa'da ise, 1950'lerden itibaren İrlanda, İtalya gibi ülkelerde kurulmaya başlanmıştır. BKA'lar, yeniliklere dayalı yerel kalkınmayı sağlamak üzere teknoparklar kurmuşlar. Teknopark, bir üniversite veya araştırma kurumunun öncülüğünde üretilen bilginin ticarileştirilmesini amaçlayan bir kurumdur. BKA'ların öncülüğünde belli sektörler için teknoparklar kurularak *Sektörel Yenilik Sistemi* (SYS); teknoparkları bir ağ bünyesinde birleştirerek de *Bölgesel Yenilik Sistemi* (BYS) kurulmuştur. SYS, belli ürünleri geliştiren, üreten ve pazarlayan aktörlerden oluşan bir yapıdır. BYS ise, bilginin üretildiği, kullanıldığı, yayıldığı ve aktörlerin etkileşim içinde olduğu bir ortamdır.

Bu çalışmada, Shannon (İrlanda) ve Emilia-Romagna (İtalya) bölgelerinde uygulanan teknopark modeli incelenmiştir. Kuzey Amerika ile Avrupa arasında aktarmalı transatlantik uçuşlarının 1945 yılında Shannon üzerinden başlaması, bölge ekonomisini canlandırmıştır. Transatlantik uçuşlarının % 85'inin yakıt ikmalinin yapıldığı Shannon Havaalanı, dünya havayolu trafiğinde önemli bir konuma gelmiştir. 1950'lerin sonunda uzun mesafeli jet uçaklarının gelişmesiyle (post-jet dönemi) Shannon önemini kaybetmiştir. İmalat sanayi ihracatının % 25'inin yapıldığı Shannon, İrlanda ekonomisi için önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle merkezi yönetim, bölgeyi yeniden canlandırmak için iki önlem almıştır. Bunlar, havaalanının altyapısının geliştirilmesi ve 1959 yılında Shannon Kalkınma Ajansı'nın (SD: Shannon Development) kurulmasıdır. SD, yerel kalkınmayı hızlandırmak için teknoparklar kurmuştur. Bunlardan ilki, 1984 yılında kurulan *Ulusal Teknoloji Parkı*'dır (NTP). Son aşamada ise, bu teknoparkları birbirine bağlamak için Bilgi Ağı'nı (SDKN, 2001) kurmuştur.

İtalya'da merkezi yönetim, bölgelere politika geliştirme yetkisi vermiştir. Bunun üzerine Emilia-Romagna (E-R) bölgesi, bir BKA olarak 1973 yılında ERVET'i (Emilia-Romagna Valorizzazione Economica Territorio) kurmuştur. ERVET'in amacı, bölgenin küresel rekabet gücünü yenilikler temelinde artırmaktır. Bu amaçla KOBİ'lerin kümelenmesini³ sağlamak için 1970'lerden itibaren *Reel Hizmet Merkezleri* (RSCs: Real Service Centers) kurmuştur. RSC'leri (teknoparklar), ERVET Sistemi bünyesinde toplamıştır. 2002 yılında geliştirilen Bölgesel Yenilik Stratejisi (PRRIIT) çerçevesinde de teknopark gibi yapılar; 2007 yılında ise, bu yapıları birbirine bağlamak için İleri Teknoloji Ağı (HTN: High-tech Network) kurulmuştur. Reel Hizmet Merkezleri, bölgenin Ar-Ge ve yenilik yapma kapasitesini artırmıştır. Emilia-Romagna'ya özgü yerel kalkınma yaklaşımı, literatüre Emilian Modeli olarak geçmiştir.

Çalışmanın amacı, yerel kalkınmada bir model olarak uygulanan Teknopark Modeli'ni, Emilia-Romagna ve Shannon bölgeleri örneklerinde analiz etmektir. Dört bölümden oluşan çalışmada, ilk olarak teknopark modeli, Sektörel Yenilik Sistemi, Bölgesel Yenilik Sistemi ve Bölgesel Kalkınma Ajansları'na ilişkin kavramsal çerçeve sunulmuştur. İkinci bölümde, araştırmanın amacı, yöntemi, sınırları ve sınırlılıklar ortaya konmuştur. Üçüncü bölümde, sırasıyla Emilia-Romagna bölgesi ve kalkınma ajansı ERVET; teknoparkları (RSC'ler) bir araya getirmek suretiyle kurulan ERVET Sistemi; RSC'lerden biri olan Teknoloji Geliştirme Merkezi (ASTER) ile Bölgesel Yenilik Stratejisi ve İleri Teknoloji Ağı incelenmiştir. Son bölümde ise, öncelikle Shannon bölgesi ile Shannon Kalkınma Ajansı; daha sonra da ajansın kurduğu Ulusal Teknoloji Parkı ve Bilgi Ağı analiz edilmiştir.

---

² Çalışmada, yerel ve bölgesel kavramları aynı anlamda kullanılmıştır.

³ Literatürde bu kavramı ilk kez kullanan M. Porter'a (1990) göre, "kümelenme, belirli bir alanda birbiriyle rekabet eden, işbirliği yapan firmaların ve bunlarla ilişkili kurumların coğrafi yoğunlaşmasıdır". Porter (2003), ABD'nin yeniliklere dayalı küresel rekabet gücünün, kümelenme temelli Bölgesel Yenilik Sistemi'nden (BYS) kaynaklandığını tespit etmiştir.

1. Kavramsal Çerçeve

Bu bölümde, teknopark modeli, Sektörel Yenilik Sistemi, Bölgesel Yenilik Sistemi ve Bölgesel Kalkınma Ajansları ele alınmıştır.

1.1. Teknopark Modeli

Teknopark, bir üniversite veya araştırma kurumunun öncülüğünde üretilen bilginin ticarileştirilmesini amaçlayan; bünyesinde Ar-Ge ve yenilik temelli firmaları barındıran bir kurumdur (Asheim ve Isaksen, 1996: 42). Bilim parkı, yenilik merkezi gibi adlarla adlandırılan teknoparklarda, girişimcilere danışmanlık, risk sermayesi gibi destekler verilmektedir. Yeniliklere dayalı kalkınmaya katkıda bulunmak üzere teknopark kurulması, literatürde Teknopark Modeli olarak adlandırılmıştır (Gülbaş, 2011: 139).

Ülkelerin orta gelirden yüksek gelir düzeyine geçememesinin (Orta Gelir Tuzağı) çözüm yollarından biri, yeniliklerin geliştirilmesidir (Yalçıntaş, 2014: 87). Bu amaçla Üniversite-Sanayi İşbirliği (ÜSİ) teşvik edilmektedir. Kökeni 1850'li yıllara dayanan ÜSİ, üniversitenin Ar-Ge altyapısı ve beşeri sermayesi ile sanayi sektörünün kaynaklarını (deneyim, finansman vb.) bir araya getirmek için kurulan karşılıklı etkileşim ortamıdır (Dura, 1994: 101).

Üniversite-sanayi-devlet işbirliği, Etzkowitz ve Leydesdorff'ın (1995: 15) geliştirdiği Üçlü Sarmal Modeli ile incelenmiştir. Modele göre üniversite, teknoparklarla firma kurucu; sanayi, üniversiteler için uygulamalı eğitici; devlet ise, aracı rolünü üstlenmiştir.

ÜSİ'ye ortam sağlayan kurumlardan biri, teknoparklardır. Dünyada ilk teknopark, ABD'de Stanford Üniversitesi'nde 1952 yılında kurulan Stanford Araştırma Parkı'dır (Silikon Vadisi). Üniversitenin teşvik ettiği mezunlardan W. Hewlett ve D. Packard, 1939 yılında Palo Alto'daki bir garajda küçük bir elektronik firması (Hewlett-Packard, HP⁴) kurmuştur. Bu garaj, dünyada kümelenen en ünlü örneği olan Silikon Vadisi'nin kuruluş yeridir (Hospers et al., 2009: 285-286).

Silikon Vadisi, bölge ve ülke ekonomisine istihdam ve gelir bakımından önemli katkılarda bulunmuştur. Silikon Vadisi'nde, piyasa değeri 1 trilyon \$'ı⁵ aşan 8 binden fazla firmada, 300 bin kişi çalışmış; ABD milli gelirinin % 2,1'i, bulunduğu Kaliforniya eyaletinin gelirinin de % 16'sı üretilmiştir. Bu firmalar, farklı dönemlerde Nobel bilim ödüllerinin de % 60'mı almışlardır (Özdemir, 2014: 9-11). Silikon Vadisi'nin başarısı ile dünyada yaygınlaşan teknoparkların sayısı 4 bini aşmıştır (Yalçıntaş, 2014: 91).

Türkiye'de teknopark⁶ kurma çalışmaları 1980'lerde başlamıştır. İlk teknopark, Ege Üniversitesi bünyesinde 1989 yılında kurulan İzmir Teknopark'tır (Çelik, 2019a: 52). Bölgesel Kalkınma Ajansları (BKA'lar) da teknoparkların kurulmasına öncülük etmiştir. Bu kapsamda BKA'lar, Karaman İş Geliştirme Merkezi (2011), Konya Bölgesel İnovasyon Merkezi (2011), Çorum Teknoloji Geliştirme Bölgesi (2012), İzmir İnovasyon Merkezi (2012) gibi yapıların kurulmasını desteklemiştir (KB, 2012: 78-80; KB, 2013: 86-87). Günümüzde 84 tane teknopark olup; 23 tanesi geliştirme aşamasındadır. Teknoparklarda Ar-Ge faaliyeti yapan firma sayısı 5.219 olup; bunların % 37'si yazılım sektöründedir. 2018 yılı itibarıyla yaklaşık 50 bin personelin istihdam edildiği teknoparklarda, 30 bin Ar-Ge projesi tamamlanmış, 1.053 tane patent tescil ettirilmiş ve 3,6 milyar \$ tutarında teknolojik ürün ihracatı yapılmıştır⁷.

Emilia-Romagna bölgesindeki teknoparklar (RSC'ler), kimi yazarlarca analiz edilmiştir. Bunlardan Pietrobelli ve Rabellotti (2002), literatürde Bölgesel Yenilik Sistemi'nin (BYS) önemli bir unsuru olan ve İtalya'da Reel Hizmet Merkezi (RSC'ler) olarak adlandırılan İş Geliştirme

⁴ HP, bir spin-off olarak kurulmuştur (Hospers et al., 2009: 285). Spin-off, teknoloji yoğun firmalarda veya üniversitelerde Ar-Ge faaliyetleri ile geliştirilen ürünler/sistemler için alınan lisans/patenti ticarileştirmek üzere kurulan bir firmadır.

⁵ Bu tutar, çok sayıda ülkenin milli gelirinden daha büyüktür.

⁶ Türkiye'de, 4691 sayılı yasada teknopark kavramı yerine Teknoloji Geliştirme Bölgeleri kavramı kullanılmıştır.

⁷ <https://teknopark.sanayi.gov.tr/Agtm/AnnouncementDetail?YVfJmcnntXMtnNlpQ6gdaR8vdUPzmO6kRjLf8F4Jdmg%253d=I5QOyVUMgy7XvbLWKeGgBA%253d%253d> (Erişim tarihi: 07.09.2019).

Merkezi'ni (BDS), Emilia-Romagna, Lombardia ve Veneto bölgeleri örneğinde incelemişlerdir. Reel Hizmet Merkezleri'nin aktörler arasında ağ (aracılık) rolünü üstlendiğini ve KOBİ'lerin rekabet gücünü artırdığını belirlemişlerdir.

Bardi ve Bertini (2004), Emilia-Romagna'da ÜSİ'nin yerel kalkınmaya etkisini analiz etmişler. RSC'lere duyulan ihtiyaç üzerine kurulan CITER'in⁸, KOBİ'lerin yeniliklere dayalı küresel rekabet gücüne katkısını ele almışlar. Analizle Emilia-Romagna'nın küresel piyasalara katılımıyla KOBİ'lerin mikro düzeyden meso (bölge) düzeye dönüştüğünü tespit etmişlerdir.

Marzocchi (2009), Emilia-Romagna'nın Bölgesel Yenilik Stratejisi'ni (PRRIIT) inceleyerek, kurumsallaşma bakımından üç tane gelişme tespit etmiştir. İlki, bölgede bir BKA olarak ERVET kurulmuştur. İkincisi, informal üretici ağları sistemini formal hale getirmek için RSC'ler açılmıştır. Üçüncüsü ise, yeni bir yerel kalkınma stratejisi (PRRIIT) geliştirilmiştir.

López-Estornell (2011), Emilia-Romagna ve Valencia'daki yenilik politikalarını ele almıştır. Bu bölgelerde yenilik politikalarının, RSC'lere ve Ar-Ge kurumlarına yoğunlaştığını ve KOBİ'lerin ileri teknoloji hizmetlerine erişimini sağladığını belirlemiştir.

Kimi yazarlar da Shannon bölgesindeki teknoparkları incelemişlerdir. Bunlardan Çelik (2015 ve 2018), Shannon Kalkınma Ajansı'nın (SD) yenilikçilik faaliyetleri ile kurulan teknoparkları ele almıştır. Çelik ve Yıldız (2015) ise, SD ile Limerick Üniversitesi'nin (UL, 1972) bölgesel kalkınmaya yönelik işbirliği faaliyetlerini analiz etmişler. Literatüre SD-UL Modeli olarak geçen bu işbirliğinin ilk somut örneği, Ulusal Teknoloji Parkı'nın (NTP, 1984) kurulmasıdır. Analizlerinde, Shannon Kalkınma Ajansı'nın ve Limerick Üniversitesi'nin yerel kalkınmada yenilikçiliğin belirleyicileri olduklarına kanaat getirmişlerdir.

1.2. Sektörel Yenilik Sistemi ve Bölgesel Yenilik Sistemi

Yenilik, Oslo Klavuzu'na göre süreç olarak "bir fikri pazarlanabilir bir ürün ya da hizmete, yeni ya da geliştirilmiş bir imalat ya da dağıtım yöntemine ya da yeni bir toplumsal hizmet yöntemine dönüştürme" faaliyetidir (Oğuztürk, 2003: 254-255). Yenilik konusunda 1980'lerde öncülüğünü C. Freeman ve B-A Lundvall'ın yaptığı sistem yaklaşımı geliştirilmiştir. Bu yaklaşıma göre teknolojik değişim ve yenilik, çok sayıda aktörün işbirliği ile ortaya çıkan evrimsel bir süreçtir (Oğuztürk, 2006: 124-125).

Sistem yaklaşımına dayalı olarak 1980'lerde Ulusal Yenilik Sistemi (UYS); 1990'larda Bölgesel Yenilik Sistemi (BYS); 2000'lerde ise, Sektörel Yenilik Sistemi (SYS) geliştirilmiştir (Kiper, 2013: 8). Öncülüğünü Freeman (1987) ve Lundvall'ın (1992) yaptığı Ulusal Yenilik Sistemi, bir ülkede yenilik faaliyetlerini yürüten aktörlerden oluşmaktadır.

Sektörel Yenilik Sistemi, belli ürünleri geliştiren, üreten ve pazarlayan aktörlerden oluşan bir yapıdır. Bir sektördeki aktörlerin etkileşimi, formal ya da informal nitelikte olabilir. İşletmeler, Ar-Ge gibi alanlarda işbirliği (formal); fuar gibi ortamlarda (informal) etkileşim içinde olabilirler. Bu sistemde yenilikler, firmaların formal ve informal etkileşimi ile gerçekleşir (Oğuztürk, 2006: 128). Sektörel Yenilik Sistemi'nin gelişmesinde K. Pavitt'in (1984) önemli katkısı olmuştur (Kiper, 2013: 10).

Bölgesel Yenilik Sistemi ise, Ulusal Yenilik Sistemi'nin bölgeye uyarlanmasıdır. Yenilik temelli bölgesel politika anlayışı ile geliştirilmiştir. Bilginin üretildiği, kullanıldığı, yayıldığı ve aktörlerin etkileşim içinde olduğu bir ortamdır (Oğuztürk, 2003: 268). Emilia-Romagna, Baden-Württemberg gibi bölgelerin kalkınmasını açıklamak üzere P. Cooke (1998) tarafından 1990'larda geliştirilmiştir. Cooke, Roper ve Wylie'ye (2001) göre, başarılı bir Bölgesel Yenilik Sistemi'nin başlıca ortak özellikleri şunlardır: İşletmeler arası işbirliği, nitelikli işgücü, destekleyici kurumsal altyapı, yenilikçi kültür, aktif bölge yönetimi ve yeniliklere yönelik yerel

---

⁸ CITER (Tekstil Bilgi Merkezi), E-R'nin Carpi kentinde tekstil firmalarının yeni teknolojilere uyum sağlaması için 1980'de kurulmuştur. Yenilikler ve bilgi transferi yapılması; Ar-Ge kurumları, üniversiteler ve firmalar arasında ağlar kurulması; küresel piyasalara ilişkin bilgi verilmesi gibi alanlara yoğunlaşmıştır (Clara, 1999: 1; Cooke, 1996: 54-55).

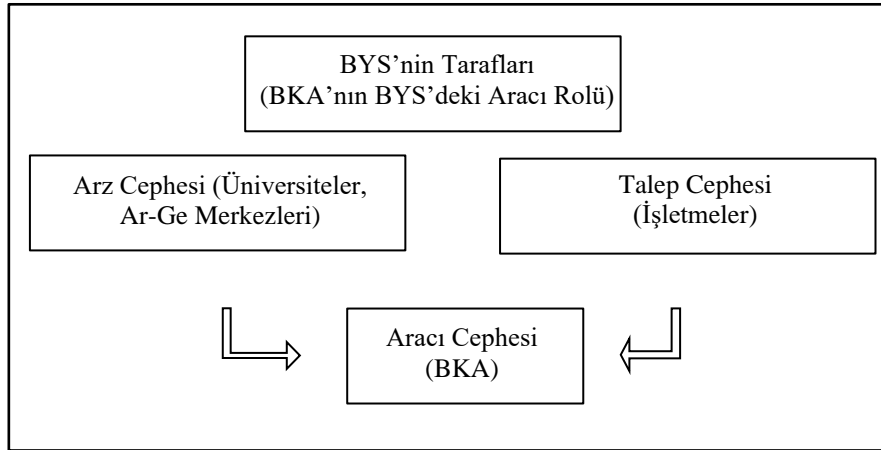
yönetişimdir (Sungur ve Keskin, 2009: 117). Teknoparklar, Bölgesel Yenilik Sistemi için gerekli olan işbirliği, işgücü, altyapı gibi unsurları bir araya getiren kurumlardan biridir.

Bölgesel Yenilik Sistemi'ne yönelik politikalar ve araçlar, bölgeye özgü olarak değişmektedir. Park (2001), bu konuda beş tane öneri sunmuştur. Bunlar, kümelenmenin desteklenmesi, yenilik ve girişimcilik için kolaylaştırıcı ortam sağlanması, sosyal sermaye stokunun oluşturulması, öğrenme ve yenilik ağları ile yerel ve küresel ağların kurulmasıdır (Sungur ve Keskin, 2011: 166).

Bölgesel Kalkınma Ajansları (BKA'lar), yenilikçi ağları içeren Bölgesel Yenilik Sistemi (BYS) kurmuşlar. Yenilikler, çok düzeyli işbirliğini gerektirmiştir (Cooke, 2004: 513; Uyarra ve Haarich, 2002: 2). Bu bakımdan Bölgesel Yenilik Sistemi, iki alt sistemden oluşmuştur. Bunlar, bilgi üretme ve yayma alt sistemi (bilginin üretilmesi ve yaygınlaştırılması ile uğraşan kurumlar) ile bilgiyi uygulama ve kullanma alt sistemidir (firmalar, müşteriler, tedarikçiler, rakipler, ortaklar) (Tödtling ve Tripl, 2005: 1205; Camagni ve Capello, 2012: 8). Cooke'a (2001) göre, bu iki alt sistemin etkileşimi ile Bölgesel Yenilik Sistemi ortaya çıkar (Uyarra, 2008: 12).

AB, yenilik sürecinde arz ve talep tarafının (iki alt sistemin) etkileşimini sağlamıştır (Landabaso ve Reid, 1999: 18). Kimi aktörlere de bu konuda aracılık rolünü vermiştir. Buna göre Bölgesel Yenilik Sistemi, Şema 1'de sunulduğu gibi başlıca üç aktörden oluşmuştur (Cooke ve Memedoviç, 2003: 10).

Şema 1. Bölgesel Yenilik Sistemi'nin tarafları

Kaynak: Çelik, 2015: 193.

Şema 1'e göre Bölgesel Yenilik Sistemi'nin arz tarafında, bilgi üreten üniversiteler ve Ar-Ge merkezleri; talep tarafında, bilgiyi kullanan firmalar; aracı tarafında ise, bunları bir araya getiren kurumlar yer almıştır (Sungur ve Keskin, 2011: 163). Bölgesel Kalkınma Ajansları, Bölgesel Yenilik Sistemi'nin arz ve talep cephesini bir araya getiren aracı taraf rolünü üstlenmiş; bu iki tarafın yeniliklere yönelik işbirliği yapmasını sağlamıştır.

1.3. Bölgesel Kalkınma Ajansı

Büyük Bunalım'dan (1929) sonra yerel aktörler arasında işbirliğini sağlamak, içsel ve dışsal kaynaklara dayalı bölgesel kalkınmayı hızlandırmak için Bölgesel Kalkınma Ajansları (BKA'lar) kurulmuştur. BKA'ların amacı, bölgesel kalkınmayı sağlamak ve bölgeler arası eşitsizlikleri azaltmaktır. Merkezi ve/veya yerel aktörler tarafından finanse edilirler ve yönetilirler; yerel kalkınma stratejileri hazırlamak, aktörler arasında işbirliğini sağlamak, bölgenin Ar-Ge ve yenilik yapma kapasitesini geliştirmek için teknopark vb. yapılar kurmak gibi faaliyetlerde bulunurlar (EURADA, 1999: 34-35, 65; Çelik, 2015: 39-40).

BKA'lar, verdikleri hizmetler bakımından geleneksel ve yenilikçi BKA'lar şeklinde iki gruba ayrılır. Geleneksel BKA'lar, bölgeye yabancı yatırım çekmek için danışmanlık hizmeti

verirler. Yenilikçi BKA'lar ise, yönetim, piyasa ve üretim gibi alanlarda danışmanlık hizmeti sunarlar. Finansal olarak işletmelere, özsermaye ve kredi desteği sağlarlar. Bölgenin yenilik yapma kapasitesini artırmak için de teknoparkların kurulmasını desteklemiş ve eğitim hizmetleri verirler (EURADA, 1999: 18-19; Çelik, 2018: 15; Çelik, 2019b: 876).

BKA'lar, yenilikçilik faaliyetleri⁹ ile Bölgesel Yenilik Sistemi kurmuştur. Bu amaçla teknoparklar gibi yapılar kurarak, firmalara yenilik desteği, teknoloji transferi gibi "rekabet öncesi" hizmetler ("reel hizmet"ler) vermiştir (Pietrobelli ve Rabellotti, 2002: 9). Reel hizmetler şunlardır (EURADA, 1999: 110, 149): Pazarlar, ürünler, rekabet ve teknolojik gelişmeler hakkında bilgi vermek; mesleki eğitim; teknolojik yayılma; küresel işbirliğinin geliştirilmesi. Bölgesel Yenilik Sistemi'nin temel bir unsuru olarak kabul edilen Reel Hizmet Merkezleri (RSCs), teknopark, yenilik merkezi gibi isimlerle adlandırılmıştır (Bellini, 2000: 711-712; Clara, 2000: 4).

2. Araştırmanın Amacı, Yöntemi, Sınırları ve Sınırlılığı

İrlanda'da Shannon Havaalanı'nın önemini kaybetmesi üzerine 1959 yılında Shannon Kalkınma Ajansı (SD) kurulmuştur. SD'nin temel amacı, havaalanının yeniden eski cazibesine kavuşmasıdır. Bu amaçla havaalanının yakınında kurulan ve dünyanın ilk Serbest Bölgesi olan Shannon Serbest Bölgesi'ni (SFZ) yönetmiştir. SFZ, çeşitli sektörlerden yerli ve yabancı firmaların kümelenmesini sağlamıştır. SD yerel kalkınmayı hızlandırmak için ayrıca teknoparklar kurmuştur. Bunlardan ilki, 1984 yılında kurulan Ulusal Teknoloji Parkı'dır (NTP). Son aşamada ise, bu teknoparkları birbirine bağlamak için Bilgi Ağı'nı (SDKN) kurmuştur.

İtalya'nın Emilia-Romagna bölgesinde 1973 yılında bir BKA olarak kurulan ERVET, bölgenin küresel rekabet gücünü yenilikler temelinde artırmak için KOBİ'lerin kümelenmesini sağlamak üzere 1970'lerden itibaren Reel Hizmet Merkezleri (RSCs) kurmuştur. RSC'leri, ERVET Sistemi bünyesinde toplamıştır. 2002 yılında geliştirilen Bölgesel Yenilik Stratejisi (PRRIIT) çerçevesinde de teknopark gibi yapılar; 2007 yılında ise, bu yapıları birbirine bağlamak için İleri Teknoloji Ağı (HTN) kurulmuştur. Emilia-Romagna'ya özgü yerel kalkınma yaklaşımı, literatüre Emilian Modeli olarak geçmiştir.

Araştırmanın amacı, 1950'lerden itibaren yerel kalkınmada bir "model" olarak uygulanan Teknopark Modeli'ni, Emilia-Romagna ve Shannon bölgeleri örneklerinde analiz etmektir. Konu, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniği ile ele alınmıştır. Doküman analizi, konuya ilişkin yazılı materyallerin incelenmesidir. Bu analiz, beş aşamada yapılabilir. Bunlar, dokümanlara ulaşma, orijinalliğini kontrol etme, dokümanları anlama, verileri analiz etme ve kullanma (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 217-218, 223). Bu doğrultuda çalışma, doküman analizi çerçevesinde beş aşamada hazırlanmıştır.

Çalışma, Emilia-Romagna ve Shannon bölgelerindeki teknopark modelinin kuruluş ve gelişme süreçlerinin analizi ile sınırlandırılmıştır. Araştırmanın sınırlılığı ise, teknoparkların yerel kalkınmaya üretim, yatırım, istihdam, yenilik gibi katkılarına dair istatistik verinin kısıtlı olmasıdır. Bu sınırlılık, araştırmalardan ve kurumların dokümanlarından derlenen verilerle aşılmaya çalışılmıştır.

3. Emilia-Romagna Bölgesi (İtalya)

Emilia-Romagna, İtalya'daki yirmi bölgeden biridir. Yaklaşık 4,5 milyon (İtalya'nın % 7'si) nüfusa sahiptir. Ekonomik kalkınmada, ülkenin Üçüncü İtalya kesimindeki en başarılı bölgedir (Humphrey ve Schmitz, 1995: 2). Bölgesel kalkınmada en çok analiz edilen yerlerden biridir. Yerel kalkınma yaklaşımı, literatürde "esnek uzmanlaşmaya dayalı kalkınma modeli" olarak kabul edilir (Capecchi, 1992; Bianchi ve Labory, 2011: 439).

---

⁹ Yenilikçilik faaliyetleri, bölgenin yenilik yapma kapasitesini geliştirmeye yönelik kümelenme, yenilik ve ağ faaliyetleri şeklinde tanımlanabilir. Bölgenin yenilik yapma kapasitesi, yerel aktörlerin işbirliği yapma yeteneği, yenilikçi girişimcilerin desteklenmesi, Ar-Ge altyapısı gibi unsurlarla ilişkilidir (Çelik, 2015: 4).

Brusco (1982), Emilia-Romagna bölgesine özgü kalkınma yaklaşımını Emilian Modeli¹⁰ olarak adlandırmıştır. Modelin başlıca özelliklerinden biri, bölge ekonomisinin KOBİ'lere ve zanaatkarlara dayanmasıdır. İkincisi ise, bölgede verilen eğitim ile firmalarda mesleki tecrübeyle kazanılan eğitimidir (Manuelli, 2002: 7).

Emilian Modeli, Üçüncü İtalya'nın kalkınmasını açıklamak için literatürde en çok atıf yapılan örnek olmuştur. Bu ilginin nedenlerinden biri, bölgedeki KOBİ'lerin işbirliği yeteneği, üretim yapısı ve küresel rekabet gücüdür. Diğeri ise, bölge yönetiminin, iş dünyası ile merkezi yönetim arasındaki aracılık rolüdür (Cocchi, 2011: 17).

Bölge, gelişmiş bir Ar-Ge altyapısına sahiptir. 2012 yılında Ar-Ge'ye tahsis edilen ulusal kaynakların % 5,9'unu kullanırken; Ar-Ge çıktısının % 15'ini sağlamıştır (ASTER, 2012: 4). Bu durum bölgenin Ar-Ge alanındaki etkinliğini göstermiştir. Bölgede, 6 üniversite ve Ar-Ge kurumları (9 bin) ile firmalar (14 bin) dahil toplam 23 bin araştırmacı çalışmıştır (ASTER: 4; EC, 2013: 4-5).

1970'lerde ülkenin yoksul bölgelerinden biri olan Emilia-Romagna, 2000'li yıllarda Avrupa'nın en gelişmiş ve en yenilikçi bölgelerinden biri olmuştur. Kişi başına milli geliri (31.900 €), ulusal ortalamadan % 27 daha fazladır. GSYİH'sı son 10 yılda istikrarlı bir şekilde artan bölge, Avrupa'nın orta-ileri yenilik bölgesi grubunda yer almıştır (Ederer et al., 2011: 22, 24).

İtalya'da 1970'lerde bölgelere "kalkınma ve gelişme kurulları" (ajans) kurma yetkisi verilmiştir (Marzocchi, 2009: 45). Bunun üzerine Emilia-Romagna yönetimi, bir BKA olarak ERVET'i kurmuştur. ERVET, bölgenin küresel rekabet gücünü yeniliklerle artırmak üzere Reel Hizmet Merkezleri'nin (RSC'ler) kurulmasına öncülük etmiştir. RSC'lerin de katkısıyla bölge, Brusco'nun analizinden "20 yıl sonra" Avrupa'nın en zengin bölgelerinden biri olmuştur (Mosconi ve Mantovi, 2010: 11).

Bu bölümde öncelikle Emilia-Romagna'daki teknoparkların kurucu aktörlerinden ERVET ile Reel Hizmet Merkezleri'nin bir araya getirilmesiyle oluşturulan ERVET Sistemi incelenmiştir. Daha sonra Reel Hizmet Merkezleri'nden Teknoloji Geliştirme Merkezi (ASTER), Bölgesel Yenilik Stratejisi (PRRIITT) ve İleri Teknoloji Ağı (HTN) ele alınmıştır.

3.1. ERVET: Emilia-Romagna Kalkınma Ajansı

ERVET, Ulusal Esnaf Federasyonu'nun (CNA) yenilik merkezleri sistemi oluşturulması için bölge yönetimine baskı yapması üzerine 1973 yılında kurulmuştur. ERVET'in amacı, KOBİ'leri geliştirerek yerel kalkınmayı hızlandırmaktır (E-R, 2005: 35). Bölge yönetiminin, bankaların ve meslek odalarının ortak olduğu bir holdingdir (Marzocchi, 2009: 45). Yönetim kurulu, denetçiler kurulu ve bölüm şefleri şeklinde örgütlenmiştir (Maccani, 2007: 9, 23). RSC'ler dahil yaklaşık 180 kişi istihdam edilmiştir (ERVET: 3). Finansmanı, bölge yönetimi (% 58), AB fonları (% 19) ve meslek odaları (% 23) tarafından karşılanmıştır.

ERVET, bölge yönetiminin, geri kalmış yerlerin sanayileşmesini hedeflemesi ile başlangıçta zanaat üretim süreçlerini geliştirmeye yoğunlaşmıştır. Bölgede sanayileşmenin dengesiz dağılımını gidermek üzere bu politikanın 1980'lerde değiştirilmesiyle KOBİ'lerin kümelenmesi için Reel Hizmet Merkezleri; bunları birleştirerek de bir ağ (ERVET Sistemi) kurmuştur (López-Estornell et al., 2012: 10).

3.2. ERVET Sistemi: Reel Hizmet Merkezleri

Literatürde İş Geliştirme Hizmeti olarak da adlandırılan Reel Hizmet Merkezleri (RSC'ler), Avrupa'da ve Amerika'da bilim parkı, teknopark, yenilik merkezi gibi isimlerle kurulmuştur (Bellini, 2000: 711-712; Clara, 2000: 4). RSC'ler, firmalara yenilik desteği, teknoloji transferi gibi hizmetler vermiştir.

¹⁰ Emilian Modeli hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Çelik (2019c).

Emilia-Romagna'nın Avrupa'nın en zengin bölgelerden biri olması, kümelenme politikası ile açıklanmıştır. Bölgede endüstriyel alanlar olgusu temelinde 1970'lerde uygulanmaya başlanan kümelenme politikası ile Reel Hizmet Merkezleri kurulmuştur (Bardi ve Bertini, 2004: 10-11). Bu politikanın en somut örneği, ERVET Sistemi'dir.

Emilia-Romagna'da KOBİ'lerde yenilikleri ve rekabet gücünü geliştirmek için 1980'lerden beri kullanılan başlıca politika aracı, Yenilik Merkezleri'dir (RSC'ler) (Pietrobelli ve Rabelotti, 2002: 13; Bianchi ve Labory, 2011: 440). RSC'ler, düşük eğitimli ve teknik yardıma ihtiyaç duyan ilk jenerasyon girişimcilere piyasada sunulmayan hizmetleri vermek üzere kurulmuştur. ERVET, RSC'ler aracılığıyla bölgede Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerini desteklemiştir (Pfleger, 2004: 2). Yerel ekonomilerin sektörel uzmanlaşmasına göre bölgenin farklı yerlerinde kurulan RSC'ler (Marzocchi, 2009: 48-49), Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. ERVET Sistemi: Reel Hizmet Merkezleri (RSC'ler)

Yıl	Kent	RSC'nin Adı	RSC'nin Faaliyet Alanı
Sektörel Merkezler			
1976	Bologna	Ceramic	Seramik
1980	Modena	Citer	Giyim
1982	Ferrara	Cemoter	Erozyon için makineleşme
1983	Emilia	Cesma	Tarım makineleri
1983	Forli	Cercal	Ayakkabı
1985	Bologna	Quasco	İnşaat
1993		Democenter	Makine
1994		Del suelo a la mesa	Tarım-Gıda
	Parma	Fit	Teknolojik yenilik
		Earth	Tarım-Gıda
	Bologna	Cetas	Tarım uzmanlarının eğitimi
	Modena	Spot	Metal ve mekanik sektörleri
Fonksiyonel Merkezler			
1984	Faenza	Agenzia Polo Ceramico	Seramik
1985	Bologna	Aster	Bütün sektörler (teknoloji-yenilik)
1985	Bologna	Cermet	Metal (teknolojik danışmanlık)
1986	Ravena	Ase	Bütün sektörler
1986	Parma	Resfor	Mekanik (ağ hizmeti)
1989		Svex	İhracatı geliştirme

Kaynak: Marzocchi, 2009: 50; López-Estornell, 2011: 10; López-Estornell et al., 2012: 30.

Tablo 1'e göre Reel Hizmet Merkezleri, sektörel ve fonksiyonel olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Sektörel merkezler, firmalarda üretim sürecinin ve teknolojik kapasitenin geliştirilmesinden sorumlu olmuştur. Fonksiyonel merkezler ise, üretim ağları, ihracat ve teknolojik gelişme gibi alanlara yoğunlaşmıştır. Bunlardan Aster ve Svex, tüm sektörlerle hizmet vermiştir (Marzocchi, 2009: 49).

RSC'ler, yerel aktörlerin işbirliğine güzel bir örnektir. Yaklaşık 1.000 firmayı içermiştir. Amacı, firmaların Ar-Ge faaliyetlerini desteklemektir. Yönetimi, ağırlıklı olarak girişimciler ile meslek odalarının temsilcilerinden oluşmuştur (ERVET: 2). İşletmelere teknoloji transferi, Ar-Ge, finansman gibi alanlarda danışmanlık yapmıştır (Pfleger, 2004: 3). Bölge yönetiminin ve ERVET'in finanse ettiği RSC'ler, sundukları hizmetlerden de gelir sağlamıştır.

Küresel rekabet sonucu bazı firmaların yenilik desteği için üniversitelere başvurması üzerine RSC'ler yeniden yapılandırılmıştır (Bardi, 2007: 170). En etkin olanları (Aster, Citer ve Democenter gibi) geliştirilirken; bazıları da kapatılmış veya birleştirilmiştir (Rinaldi, 2002: 19; Marzocchi, 2009: 55). RSC'ler birleştirilerek ERVET Sistemi (ağ) kurulmuştur. Bir tür Bölgesel

Yenilik Sistemi olarak kabul edilen ERVET Sistemi, bölge yönetimi (% 42), özel sektör (% 38), AB (% 14) ve kamu kurumları (% 6) tarafından finanse edilmiştir (Maccani, 2007: 16).

ERVET Sistemi, RSC'ler aracılığıyla AB'nin Ar-Ge ve eğitim programlarına katılmıştır. Bazı RSC'ler (Aster, Citer, Democenter), küresel düzeyde projeler uygulamıştır. ERVET de KOBİ'lerin desteklenmesine yönelik deneyimlerini paylaşmış; G. Amerika, K. Afrika gibi ülkelerde RSC benzeri yapılar kurmuştur (ERVET: 3, 5).

Kısaca, Emilia-Romagna'nın yerel kalkınma yaklaşımları ve araçları, üç aşamada incelenir. Bunlar, teknoparkların ve RSC'lerin kurulması ile yeniliklerden ASTER'in sorumlu olmasıdır (Gagliardi et al., 2007: 10-11). Bu kesimde ASTER ile onun öncülüğünde geliştirilen Bölgesel Yenilik Stratejisi (PRRIITT) ve İleri Teknoloji Ağı (HTN) incelenmiştir.

3.2.1. Teknoloji Geliştirme Merkezi

Teknoloji Geliştirme Merkezi (ASTER), yeniliklerden sorumlu bir Reel Hizmet Merkezi olarak 1985 yılında kurulmuştur. Amacı, teknoloji transferinin, yeniliklerin ve üretim sisteminin geliştirilmesidir (Bianchi ve Labory, 2011: 440). Bölgenin bilgi ekonomisine dönüşmesine katkıda bulunmak üzere 2001 yılında yeniden yapılandırılmıştır (Bologni, 2013: 7). Yenilik politikasının (PRRIITT, 2002) sorumluluğunu üstlenmiştir.

ASTER, bölge yönetiminin, üniversitelerin ve Ar-Ge merkezlerinin işbirliğinde yönetilmiştir (E-R, 2005: 35-38). 45-50 arasında personel istihdam edilmiştir. Finansmanını ERVET (% 25), AB (% 50) ve KOBİ'ler (% 25) sağlamıştır. Gelir sağlamak için Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası ile Brezilya, Doğu Avrupa ve G. Afrika'da danışmanlık yapmıştır (Bandini, 2008: 5, 7).

ASTER, Ar-Ge, teknoloji transferi, işgücünün eğitimi gibi projeleri koordine etmiştir. Bölge için stratejik öneme sahip tematik alanlarda faaliyet göstermiştir. Araştırmacıları ve girişimcileri, finansman, teknoloji arz ve talebi, Ar-Ge kurumları ile işbirliği gibi konularda desteklemiştir (Bonaretti: 13).

ASTER'in öncülüğünde 2000'li yıllarda yenilikçi faaliyetler yürütülmüştür. Mesela Bölgesel Yenilik Stratejisi (PRRIITT) uygulanmış; bölgenin Ar-Ge altyapısını birbirine bağlamak için İleri Teknoloji Ağı kurulmuştur (Maccani, 2007: 10-13; Cocchi, 2011: 18).

3.2.2. Bölgesel Yenilik Politikası

Emilia-Romagna'da kalkınma politikası, 1980'ler ve 1990'lardaki sanayi politikasından (sanayi toplumu) 2000'lerde yenilik politikasına (bilgi toplumu) doğru gelişmiştir (Bandini, 2008: 6). Bölge yönetimi, 2002 yılında yenilik politikasını (PRRIITT¹¹) geliştirmiş ve sorumluluğunu ASTER'e vermiştir. PRRIITT'in amacı, KOBİ'lerde Ar-Ge ve teknoloji transferi faaliyetlerini desteklemektir. Yenilikler özellikle de ürün ve süreç yeniliklerinin yapılması ile firmalar ve Ar-Ge kurumları arasında işbirliğini geliştirmeyi amaçlamıştır (Marzocchi, 2009: 62).

PRRIITT kapsamında 2003-2011 yılları arasında laboratuvar, yenilik parkı gibi Ar-Ge merkezleri kurulmuş; bu kurumlarda araştırmacılar istihdam edilmiş, üniversite-firma işbirliği ile yenilikler yapılmış ve patentler alınmıştır. Mesela 2003-2005 döneminde Ar-Ge altyapısına, yararlanıcıların eş-finansmanı dahil 367,5 milyon € yatırım yapılmıştır. İlk (2005) sonuçlara göre, 12 endüstriyel laboratuvar, 27 teknoloji transferi laboratuvarı, 24 yenilik merkezi ve 6 yenilik parkı kurulmuştur (Bandini, 2006: 17; EC, 2011: 49). Daha sonra 2008 yılında 14 laboratuvar ve 8 merkez; 2011 yılında da 37 laboratuvar ve 11 yenilik merkezi açılmıştır (Serafini, 2011: 3). Bu kurumlarda yaklaşık 1.300 firma ve 1.500 araştırmacı yer almıştır. 2006 yılında maliyeti yaklaşık 236 milyon € olan 529 tane projenin % 92'si, Ar-Ge personeli istihdamına; % 93'ü, üniversite-Ar-Ge merkezi işbirliğine; % 68'i de patent tesciline yöneliktir (Vecchio, 2008: 16-17, 23).

¹¹ PRRIITT hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Çelik (2019d).

3.2.3. İleri Teknoloji Ağı

Emilia-Romagna’da yeniliklere yönelik özel teşviklerden biri PRRITT, diğeri ise İleri Teknoloji Ağı’dır (HTN) (ERVET, 2008: 7). HTN, PRRITT çerçevesinde araştırma, yenilik ve teknoloji transferi faaliyetlerini geliştirmek için üniversiteler, RSC’ler ve yenilik merkezlerinin ağı olarak 2007 yılında kurulmuştur (CUP, 2010: 25). 88 tane Ar-Ge kurumunu barındırmıştır. Yaklaşık 2.600 araştırmacının çalıştığı bu kurumların misyonu, üniversitelerin Ar-Ge faaliyetlerini, firmaların ihtiyaçlarına göre düzenlemektir (Cocchi, 2011: 18; EC, 2013: 16).

HTN’nin amacı, Ar-Ge kurumları arasında işbirliğini sağlamaktır. ASTER’in yönettiği HTN, bölge yönetimi ve AB tarafından finanse edilmiştir (ERVET, 2008: 7-8). Faaliyetleri, tematik platformlar ve teknokutuplar aracılığıyla yürütülmüştür. HTN, şu 6 tematik platforma göre organize edilmiştir: Tarım-gıda, inşaat, enerji ve çevre, bilişim teknolojileri ve tasarım, mekanik ve materyaller, yaşam bilimi (Bonaretti: 6).

AB’nin de desteğiyle bölgede 2010 yılında 10 tane teknokutup kurulmuştur. Teknoparkların amacı, araştırma arz ve talebi arasında işbirliğini sağlamaktır. Araştırma kurumlarına ve firmalara, Ar-Ge ve teknoloji transferi hizmeti vermişler. HTN’nin merkezi, Bologna Teknokutubu tarafından yönetilmiştir (CUP, 2010: 16-17).

Toparlayacak olursak; Emilia-Romagna’nın kalkınmasına yönelik geliştirilen politikalar, Reel Hizmet Merkezleri’nden Bölgesel Yenilik Stratejisi’ne, buradan da İleri Teknoloji Ağı’na doğru değişmiştir. Bu bakımdan Emilia-Romagna, bir bölgenin yenilik sistemine dönüşmesi için geliştirilen politikalara örnek olmuştur. Cooke (2001), Emilia-Romagna’da yenilik sistemine dönüşümü vurgulamıştır (Bianchi ve Labory, 2011: 439, 443).

Emilia-Romagna’nın yerel kalkınmadaki “başarı hikayesi”, güçlü bir yönetim¹² sisteminin ürünüdür (E-R, 2007: 7). Bu konuda Brusco (1990, 1992), Best (1990), Murray (1991), Pyke (1992) ve Garmise (1994), kurumsallaşma, işbirliği ve Reel Hizmet Merkezleri’nin (RSC’ler) kurulmasında Emilia-Romagna bölge yönetiminin önemini (Humphrey ve Schmitz, 1995: 4); Pyke (1994) ise, “firmalar arası işbirliği”ni ve bölgesel düzeyde “kurumsal altyapı desteği”ni (RSC’ler) vurgulamışlardır (Asheim, 1995: 9).

4. Shannon Bölgesi (İrlanda)

İrlanda’nın Shannon bölgesi, yaklaşık 455 bin nüfusa sahiptir. Clare, Limerick, Kuzey Tipperary, Güney Offaly ve Kuzey Kerry kentlerinden oluşmuştur. Yaklaşık 185 bin nüfusu ile bölgenin en büyük kenti olan Limerick, ülkede Dublin ve Cork’tan sonra başlıca ekonomik bölgedir (OECD: 2). Bölgenin kalkınması, Shannon Havaalanı, Shannon Kalkınma Ajansı (SD), Limerick Üniversitesi (UL) ve Limerick Teknoloji Enstitüsü tarafından yönlendirilmiştir.

Shannon Kalkınma Ajansı’nın öncülüğündeki ekonomik kalkınma ile istihdamın sektörel dağılımı 1971-1997 yılları arasında şöyle değişmiştir: Tarım % 32,3 - % 11,9, sanayi % 25,7- % 29,1 ve hizmetler % 35,6 - % 47 (Boucher, 2000: 10). Bölge 2012 yılı itibarıyla 11,5 milyar € GSYİH’ye ve 30 bin € kişi başına gelire sahiptir.

Bölge ekonomisinde hizmet, imalat ve inşaat sektörleri egemendir. Yaşam bilimleri (J&J Vistakon, Stryker, Roche), bilişim teknolojileri (Intel, Dell, Analog) ve finansal hizmetler (GE Capital, Northern Trust, Genworth) gibi alanlarda 108 tane Çok Uluslu Şirket vardır. Bu şirketler, bölgede yaklaşık 13 bin kişiyi istihdam etmiştir (SA, 2012: 40).

Shannon Kalkınma Ajansı, yerel kalkınmayı hızlandırmak üzere teknoparklar kurmuştur. Bunlardan ilki, 1984 yılında kurulan Ulusal Teknoloji Parkı’dır (NTP). Daha sonra kurduğu teknoparkları, Bilgi Ağı (SDKN) bünyesinde birbirine bağlamıştır.

---

¹² Yönetişim, kamu ve özel kesim aktörlerinin işbirliği yapmasıdır. Putnam, E-R’nin kalkınmasında ekonomik, sosyal ve yönetim unsurlarının önemini vurgulamış; (Pfleger, 2004: 4); bölgedeki aracılık kültürünün, demokratik kültürün bir ürünü olduğunu belirtmiştir (Amin, 1999: 397).

Bu bölümde Shannon Kalkınma Ajansı ile onun kurduğu Ulusal Teknoloji Parkı ve Bilgi Ağı ele alınmıştır.

4.1. Shannon Kalkınma Ajansı

Shannon Kalkınma Ajansı (SD), yerel kalkınmanın bir öncüsü olarak 1959 yılında kurulmuştur. Başlangıçta Shannon Havaalanı'nın yolcu ve yük trafiğini artırmayı; sanayi ve turizm sektörlerini geliştirmeyi amaçlamıştır (Canzanelli ve Dichter, 2001: 41). Günümüzdeki amacı ise, bölgenin bütüncül (entegre) bir şekilde büyümesini ve bilgi toplumuna dönüşmesini sağlamaktır (Kayasü et al., 2003: 50).

Yönetimi, ilgili bakanlıklar tarafından atanmıştır. Ajansta 267 kişi istihdam edilmiştir (SD, 2010: 24). Faaliyetlerini, yönetim yaklaşımı ile yürütmüştür (LCDB, 2001: 45; Rees et al., 2006: 13). Mali kaynakları, hizmet gelirleri ve AB fonlarıdır (Kayasü et al., 2003: 53-54).

Faaliyetleri, yerel yönetim reformu ile 2012 yılında sınırlandırılmıştır. Shannon Serbest Bölgesi'nin (SFZ) yakınındaki gayrimenkullerden sorumlu olmuş; adı, Shannon Ticari Girişimler Limited olarak değiştirilmiştir (MWRA, 2012: 29).

Yerel kalkınmada, yenilik, girişimcilik, işbirliği, ağlar ve çevresel sürdürülebilirlik ilkelerini benimsemiştir (SD, 2010: 2). Başlıca faaliyetleri şunlardır (OECD: 2; Kayasü et al., 2003: 50):

- Shannon Serbest Bölgesi (SFZ, 1960) ile bölgeye sanayi yatırımlarını çekmek.
- Shannon Dünya Havacılık Parkı ile havacılık sektörünü desteklemek.
- Ulusal Teknoloji Parkı (NTP, 1984) ile ileri teknolojiyi ve Ar-Ge'yi teşvik etmek.
- Ar-Ge kurumlarını birbirine bağlamak için Bilgi Ağı'nı (SKDN, 2001) kurmak.

4.2. Ulusal Teknoloji Parkı

Shannon bölgesinin kalkınmasını yönlendiren başlıca iki kurum, Shannon Kalkınma Ajansı (SD) ve Ulusal Teknoloji Parkı'dır (NTP). NTP, yaklaşık 20 bin kişinin istihdam edildiği 55 tane teknoparkı yöneten SD'nin kurduğu ilk teknoparktır. Shannon Kalkınma Ajansı ile Limerick Üniversitesi (UL) iş birliğinde 1984 yılında kurulan ve yönetilen NTP, yerel kalkınmada iki aktörün nasıl sinerji yarattığına güzel bir örnektir (Boucher et al., 2003: 893). Ülkenin ilk bilim ve teknoloji parkıdır. Yeni teknolojiye ve bilgiye dayalı firmaları desteklemek için kurulmuştur. Başlıca faaliyeti, Limerick Üniversitesi'nin eğitim ve Ar-Ge gibi imkanlarını firmalara sunmaktır (Charles, 2006: 125).

Shannon Kalkınma Ajansı ve Limerick Üniversitesi, bilişim alanı mezunlarını istihdam ederek bölge dışına göç etmesini önlemek istemiştir. Bu amaçla bölgenin bilgi toplumu ve yenilik sistemi altyapısını geliştirerek bilişim kümesini desteklemiştir. Bu stratejinin örnekleri, Limerick Üniversitesi bünyesinde NTP'nin ve Shannon Soft'un (yazılım kümesi, 1997) kurulmasıdır (Boucher, 2000: 56).

2009 yılı itibarıyla Limerick Üniversitesi'nden mezun olanların % 38'i Shannon Bölgesi'nde (Mid-West) istihdam edilmiştir. Bunu sırasıyla Doğu (% 29) ve Güney Batı (% 14) bölgeleri izlemiştir. Mezunlar daha ziyade firma-finans-sigorta (% 29), eğitim (% 24) ve sağlık (% 15) alanlarında iş bulmuştur (Buckley, 2011: 126-127).

NTP, bilişim teknolojileri gibi önemli sektörlerde Üniversite-Sanayi İşbirliği'ni geliştirmiştir. Yenilik Çalışmaları (IW) ile kuluçka hizmeti vermiştir (Parker, 2007: 16-17). Shannon Kalkınma Ajansı ve Yenilik Çalışmaları, NTP'de Limerick Üniversitesi ile iş birliği yapan yeni (start-up) firmaları desteklemiştir. Bölgedeki çok sayıdaki firma, IW'de kurulmuştur (OECD: 7, 16).

Limerick Üniversitesi'nin araştırma programlarının geniş kapsamlısı, spin-off firmalara hizmet veren Yenilik Merkezi'dir (IC¹³). Shannon Kalkınma Ajansı'nın NTP bünyesinde 1980 yılında kurduğu Yenilik Merkezi, yeni ve ihracat odaklı firmalara kuluçka hizmeti vermiştir (Boucher, 2000: 34; Roper et al., 2002: 8). Yeniliklerin Kampüs Girişim Programı ile de Limerick Üniversitesi'ndeki girişimcilerin yeni, teknoloji ve bilgi yoğun firmalar kurmasını desteklemiştir (LCDB, 2001: 47).

Shannon Kalkınma Ajansı, NTP için yeni gelişme alanları belirlemiştir. Bunlar, dijital sanayi, biyo-mühendislik, tıbbi cihazlar, yazılım ve yüksek potansiyelli başlangıç kuruluşlarıdır (HPSUs). HPSU'lar, teknolojik yeniliklere dayalı firmalardır. İhracat potansiyeli yüksek bilgiye dayalı ürün veya hizmetler üretmektedir (OECD: 4-6). Shannon Kalkınma Ajansı'nın desteğiyle bölgeye yatırım, istihdam ve Ar-Ge bakımından katkı sağlamışlar. Mesela 2005 yılında kurulan 38 firmadan 21 tanesi HPSU'lar olup; bunlar, 5 milyon €'dan fazla Ar-Ge harcaması yapmışlar (SD, 2005: 8-9).

NTP'nin gelişiminde birçok unsur etkili olmuştur. Bunlar, Ar-Ge, eğitim ve yetişmiş işgücüdür (Boucher, 2000: 31). Parkta, bilişim teknolojileri alanındaki Çok Uluslu Şirketler, Yenilik Çalışmaları ve Ar-Ge kurumları olmak üzere 5 bin nitelikli işgücünü istihdam eden 80'den fazla kuruluş yer almıştır. Yerli ve yabancı firmaların kümelendiği NTP'de, bilişim teknolojileri, materyaller ve e-business sektörleri öne çıkmıştır (Parker, 2008: 839, 845).

NTP'deki Çok Uluslu Şirketlere örnek olarak Vistakon ve Cool Medical gösterilebilir. Jhonson & Jhonson firmasının bir iştiraki olan Vistakon, NTP'de 1996 yılında bir tesis kurmuştur. Yaklaşık 1.000 kişinin çalıştığı bu tesis, Vistakon'un ABD dışındaki tek tesisi olup; dünyanın en büyük kontakt lens üretim birimlerinden biridir. Cool Medical ise, dünyada özel sektöre ait en büyük tıbbi cihazlar üreticisidir. Bu firmanın da NTP'de 800'den fazla kişinin istihdam edildiği bir tesisi vardır (Çelik ve Yıldız, 2015: 543).

Kısaca, Shannon Kalkınma Ajansı, Limerick Üniversitesi, Ulusal Teknoloji Parkı ve Yenilik Merkezi, Shannon Bölgesel Yenilik Sistemi'nin kurumsal altyapısını oluşturmuştur (Andreosso-O'Callaghan, 2000: 83). Shannon Kalkınma Ajansı, yerel kalkınmada NTP Modeli'nden kazandığı deneyim ile Limerick dışındaki diğer kentlerde de teknoparklar kurmuştur. Bunlar Kerry Teknoloji Parkı, Tipperary Teknoloji Parkı, Ennis Bilgi Çağı Parkı ve Birr Teknoloji Merkezi'dir. Son aşamada, bu teknoparkları birbirine bağlamak için Bilgi Ağı'nı (SDKN, 2001) kurmuştur (SD, 2005: 8-9).

4.3. Bilgi Ağı

Shannon Kalkınma Ajansı, bölgenin bilgiye dayalı kalkınmasını hedeflemiştir. Bölgede bilişim teknolojilerinin gelişmesinde önemli katkıları olan Limerick Üniversitesi'nin, Yenilik Merkezi'nin ve Ulusal Teknoloji Parkı'nın kuruluş sürecinde yer almıştır. Bu kurumlar, bilginin yaratılması ve yayılması için kurumsal altyapı sağlamıştır (Parker, 2007: 19).

Shannon Kalkınma Ajansı, 1980'lerin başında firma, üniversite ve yenilik unsurlarını entegre etmek için "bilgi ağı"na ihtiyaç duymuştur. Bu amaçla kurduğu beş teknopark (Ulusal Teknoloji Parkı, Kerry Teknoloji Parkı, Tipperary Teknoloji Parkı, Ennis Bilgi Çağı Parkı ve Birr Teknoloji Merkezi), Bilgi Ağı (SDKN) olarak adlandırılmıştır. SDKN, Ulusal Teknoloji Parkı'nın başarısına dayanarak 2001 yılında kurulmuştur. Amacı, bölgenin bilgi toplumuna dönüşmesine katkıda bulunmaktır. Bilgiye dayalı firmaların kümelenmesini sağlamıştır (OECD: 14-15, 18). Bölgedeki bu gelişme süreci, "öğrenen bölge"nin ortaya çıkışı ile karakterize edilmiştir (Boucher, 2000: 4).

Bir "ürün" sunmak üzere geliştirilen SDKN modeli, İrlanda bağlamında benzersizdir. Bu ürünler, küresel düzeyde altyapı, iş kuluçkaları, ofis ve eğitim kurumlarıyla işbirliğidir. 4 binden fazla kişiyi istihdam eden SDKN'deki teknoparklar, üç temel unsuru bir araya getirmiştir: İş,

---

¹³ IC daha sonra Limerick Yenilik Çalışmaları (IWs) olarak adlandırılmıştır (Parker, 2007: 16).

eğitim ve yenilikler. Her teknoparkta Yenilik Çalışmaları adında bir kuluçka yapılmıştır. Bunlar, özellikle bilgi yoğun işlerin geliştirildiği “akıllı” binalardır (OECD: 15, 18; OECD, 2004: 58).

Shannon Kalkınma Ajansı'nın kurduğu Bilgi Ağı, Bölgesel Yenilik Sistemi olarak kabul edilir. Andreosso-O'Callaghan (2000), Shannon Kalkınma Ajansı'nın yenilikçilik faaliyetlerini Yerel Yenilik Sistemi olarak nitelendirmiştir (Quinn, 2007: 6).

Sonuç

Çalışmada, İtalya'nın Emilia-Romagna ve İrlanda'nın Shannon bölgelerinde yerel kalkınmada uygulanan teknopark modeli incelenmiştir. Emilia-Romagna'nın küresel rekabet gücünü artırmak için kurulan ERVET Kalkınma Ajansı (1973), 1970'lerden itibaren teknoparklar (RSC'ler: Reel Hizmet Merkezleri); 1990'larda da bunları birleştirerek ERVET Sistemi'ni kurmuştur. RSC'lerden biri olan Teknoloji Geliştirme Merkezi (ASTER, 1985), Bölgesel Yenilik Stratejisi'ni (PRRIITT, 2002) uygulamıştır. PRRIITT kapsamında bölgenin Ar-Ge altyapısını geliştirmek için yenilik parkları gibi kurumlar; daha sonra da bunları birbirine bağlamak için İleri Teknoloji Ağı (HTN, 2007) kurulmuştur.

1945 yılından itibaren transatlantik hava trafiğinde yakıt ikmal noktası olan İrlanda'nın Shannon havaalanı, jet uçaklarının gelişmesiyle önemini kaybetmiştir. Bunun üzerine merkezi yönetim, yerel kalkınmaya öncülük etmesi için 1959 yılında Shannon Kalkınma Ajansı'nı (SD) kurmuştur. SD, yerel kalkınmaya teknoparklar aracılığıyla katkıda bulunmuştur. Limerick Üniversitesi (UL, 1972) ile işbirliğinde bölgenin ilk teknoparkı olan Ulusal Teknoloji Parkı'nı (NTP, 1984) kurmuştur. NTP'den edindiği deneyimi, bölgenin diğer kentlerinde de uygulamıştır. Bu çerçevede Kerry Teknoloji Parkı, Tipperary Teknoloji Parkı, Ennis Bilgi Çağı Parkı ve Birr Teknoloji Merkezi'ni; son aşamada ise, bu beş teknoparkı birleştirmek suretiyle Bilgi Ağı'nı (SDKN, 2001) kurmuştur.

Yerel kalkınmada teknopark modelinin Emilia-Romagna ve Shannon bölgeleri örnekleri çerçevesinde analiz edildiği bu çalışma ile yapılan başlıca tespitler şunlardır:

- Teknopark modeli, kümelenme ve yönetim yaklaşımları temelinde geliştirilmiştir.
- Öncüleri, yerel yönetimler ile Bölgesel Kalkınma Ajansı ve üniversitelerdir.
- Teknoparklar, Üçlü Sarmal Modeli'nin uygulanmasını sağlamıştır.
- Teknoparklar, yerel kalkınmaya yatırım, üretim, istihdam, Ar-Ge, yenilik gibi yönlerden katkıda bulunmuş; Emilia-Romagna ve Shannon bölgelerinin, Avrupa'nın en gelişmiş ve en yenilikçi bölgeleri arasında yer almasında etkili olmuştur.
- Teknoparklar ile Sektörel Yenilik Sistemi (SYS); bunları birbirine bağlamak suretiyle de Bölgesel Yenilik Sistemi (BYS) kurulmuştur.
- Emilia-Romagna ve Shannon bölgelerinin, Cooke, Roper ve Wylie'nin (2001) BYS'nin başlıca özellikleri olarak vurguladığı yönetim, destekleyici kurumsal yapı, aktif bölge yönetimi gibi unsurlara sahip olduğu gözlenmiştir.

Bu çalışma kapsamında yapılan tespitlerden hareketle geliştirilen öneriler şunlardır:

- Bölgesel kalkınmada Teknopark Modeli, Türkiye için örnek olabilir.
- Teknopark Modeli'nin başarılı olabilmesi için yerel düzeyde sosyal sermaye, beşeri sermaye gibi unsurlar geliştirilmelidir.
- Teknopark Modeli için tahsis edilen kaynakların, yerel kalkınmaya üretim, istihdam, Ar-Ge, yenilik gibi yönlerden katkısını belirlemek için etki analizleri yapılmalıdır.
- Türkiye'de de Emilian Modeli, SD-UL Modeli gibi bölgeye özgü yerel kalkınma modelleri geliştirilebilir.

Kaynakça

- Amin, A. (1999). The Emilian Model: Institutional Challenges, *European Planning Studies*, 4(7): 389-405.
- Andreosso-O'Callaghana, B. (2000). Territory, Research and Technology Linkages - Is the Shannon Region a Propitious Local System of Innovation?, *Entrepreneurship and Regional Development: An International Journal*, 12(1): 69-87.
- Asheim, B. T. and Isaksen, A. (1996). Location, Agglomeration and Innovation: Towards Regional Innovation Systems in Norway?, 52 p.
- ASTER. Hi-Mech District, 24 p.
- ASTER (2011). *Emilia-Romagna High Technology*, Network: Technopoles, 44 p.
- ASTER (2012). The Emilia-Romagna Region-Local Analysis Report, 24 p.
- Bandini, V. (2006). An Italian Experience for Innovation Promotion, *4th Workshop Project Network for Production integration between Latina American and The Caribbean SMEs*, Costa Rica, 21 p.
- Bandini, V. (2008). ASTER Science Technology Business: The Agency for Industrial Research, Technology Transfer and Innovation of Emilia-Romagna Region, 20 p.
- Bardi, A. (2007). Emilia-Romagna After Industrial Districts: Regional Policy Implications, *Learning Together for Local Innovation: Promoting Learning Regions*, B. Gustavsen, B. Nyhan, R. Ennals (ed.), Luxembourg, 165-174.
- Bardi, A. and Bertini, S. (2004). Regional Development and Industrial Clusters in Global Competition, 4. LDWL Congress Transnational Cooperation on Social Regulation, 23 p.
- Bellini, N. (2000). Real Services': A Re-appraisal, *European Planning Studies*, 8(6): 711-728.
- Bianchi, P. and Labory, S. (2011). Industrial Policy After The Crisis: The Case of The Emilia-Romagna Region in Italy, *Policy Studies*, 32(4): 429-445.
- Bologni, L. (2008). The Regional Innovation Strategy and R&D Policies in Emilia-Romagna, 53 p.
- Bologni, L. (2013). Emilia-Romagna Region Smart Specialization Strategy, 46 p.
- Bonaretti, P., Open to Innovation, 3rd PRACE Industrial Seminar, 24 p.
- Boucher, G. W. (2000). Unireg Regional Case Study Report The Shannon Region, 74 p.
- Boucher, G., Conway, C. and Meer, E. V. D. (2003). Tiers of Engagement by Universities in Their Region's Development, *Regional Studies*, 37(9): 887-897.
- Brusco, S. (1982). The Emilian Model: Productive Decentralisation and Social Integration, *Cambridge Journal of Economics*, 6(2): 167-184.
- Buckley, M. (2011). A Sustainable Regional Economic Growth Strategies for Irland's Mid-West: Targets and Policies, Master Thesis in University of Limerick, 245 p.
- Camagni, R. and Capello, R. (2012). Regional Innovation Patterns and the EU Regional Policy Reform: Towards Smart Innovation Policies, 52. ERSA Conference in Bratislava, 25 p.
- Canzanelli, G. and Dichter, G. (2001). Local Economic Development, Human Development, and Decent Work, 65 p.
- Capecchi, V. (1992). A History of Flexible Specialisation and Industrial Districts in Emilia-Romagna, in *Industrial Districts and Inter-firm Co-operation in Italy*, Ed.: F. Pyke, O. Becattini and W. Sengenberger, 20-36.

- Charles, D. (2006). Universities as Key Knowledge Infrastructures in Regional Innovation Systems, *The European Journal of Social Science Research*, 19(1): 117-130.
- Clara, M. (1999). CITER Info Centre - Knitwear and Textile, Italy Programme for SME Development, UNIDO, 16 p.
- Clara, M. (2000). Real Service Centres in Italian Industrial Districts Lessons Learned From A Comparative Analysis, UNIDO, 23 p.
- Cocchi, A. (2011). Business Models as Systemic Instruments for The Evolution of Traditional Districts?, 41 p.
- Cooke, P. (1996). Building a Twenty-first Century Regional Economy in Emilia-Romagna, *European Planning Studies*, 4(1): 53-62.
- Cooke, P. (2001). From Technopoles to Regional Innovation Systems: The Evolution of Localised Technology Development Policy, *Canadian Journal of Regional Science*, (24): 21-40.
- Cooke, P. (2004), The Role of Research in Regional Innovation Systems: New Models Meeting Knowledge Economy Demands, *International Journal of Technology Management*, (28): 507-533.
- Cooke, P. and Memedovic, O. (2003). Strategies for Regional Innovation Systems: Learning Transfer and Applications, UNIDO World Industrial Development Report, 25.
- CUP (Central Europe Programme) (2010). Free: From Reseach to Enterprise-Innovation Systems Guidebook, 48 p.
- Çelik, F. (2015). *Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Yeniliklere Katkıları: Teori, Deneyimler ve Türkiye Uygulamalarının Değerlendirilmesi*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kayseri.
- Çelik, F. (2018). Shannon Kalkınma Ajansı'nın (İrlanda) Yenilikçilik Faaliyetleri, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2): 14-36.
- Çelik, F. (2019a). Yerel Kalkınmada Üniversite-Kalkınma Ajansı İşbirliği: Türkiye (İzmir) Örneği, *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1): 41-62.
- Çelik, F. (2019b). Styria Kalkınma Ajansı'nın (SFG) Yenilikçilik Faaliyetleri, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 74(3): 875-893.
- Çelik, F. (2019c). Emilia-Romagna Bölgesi'ne (İtalya) Özgü Ekonomik Kalkınma Modeli: Emilian Modeli, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2): 45-55.
- Çelik, F. (2019d). Emilia-Romagna Bölgesi (İtalya) Yenilik Stratejisi'nin (PRRIITT) Değerlendirilmesi, *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 19(37): 1-25.
- Çelik, F. ve Yıldız, R. (2015). Yerel Kalkınma Sorunu ve Bunun Çözümünde Üniversitelerin Rolü: Shannon Kalkınma Ajansı (SD) ve Limerick Üniversitesi (UL) Örneği, *3. Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansı, Bingöl*, 532-548.
- Dura, C. (1994). Üniversite-Sanayi İşbirliği Üzerine Bir Deneme, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 49(3): 101-117.
- EC (European Commission) (2011). *Regional Innovation Monitor* (2010 Annual Report), 97 p.
- EC (2013). Summary Assessment of Emilia-Romagna (ESIC European Service Innovation Centre Report), 43 p.
- Ederer, P., Schuller, P. and Williams, S. (2011). Human Capital Leading Indicators: How Europe's Regions and Cities Can Drive Growth and Foster Social Inclusion, 84 p.

- E-R (Emilia-Romagna) (2005). *Regional Report*, Bologna, 48 p.
- E-R (2007). Building and Improving Support for RTD Policy and Public Spending BIS-RTD, 22 p.
- Eraydın, A. (2007). Politikalarından Süreç Tasarımına: Yeni Bölgesel Politikalar ve Yönetişim Modelleri, 2. *Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu*, İzmir, 5-23.
- ERVET. Policies for Enterprises-Italy, 5 p.
- ERVET (2008). Guide for Foreign Investment in Emilia-Romagna, 62 p.
- Etzkowitz, H. and Leydesdorff, L. (1995). The Triple Helix-University-Industry-Government Relations: A Laboratory for Knowledge-Based Economic Development, *EASST Review*, (14): 14-19.
- EURADA (1999). Creation, Development and Management of RDAs. Does it have to be so difficult?, 169 p.
- Gagliardi, D., Mina, A. and Cunnigham, P. (2007). Analysis of The Regional Dimensions of Investment in Research Case Study Regional Report: Emilia-Romagna (Italy), 54 p.
- Gülbaş, S. Y. (2011). İnovasyon: Teknopark Modeli, *ANKEM Dergisi*, (25): 139-145.
- Hospers, G., Desrochers, P. and Sautet, F. (2009). The Next Silicon Valley? On The Relationship Between Geographical Clustering and Public Policy, *International Entrepreneurship and Management Journal*, 5(3): 285–299.
- Humphrey, J. and Schmitz, H. (1995). Principles for Promoting Clusters & Networks of SMEs, 34 p.
- Kayasü, S., Pınarcıoğlu, M., Yaşar, S. S. ve Dere, S. (2003). *Yerel/Bölgesel Ekonomik Kalkınma ve Rekabet Gücünün Artırılması: Bölgesel Kalkınma Ajansları*, İTO Yay., 148.
- KB (Kalkınma Bakanlığı). (2012). Kalkınma Ajansları Genel Faaliyet Raporu 2012, 196.
- KB. (2013). Kalkınma Ajansları 2013 Yılı Genel Faaliyet Raporu, 295.
- Kiper, M. (2013). Sektörel İnovasyon Sistemi, *Biyoteknoloji Sektörel İnovasyon Sistemi* içinde (Ed.: Mahmut Kiper), Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı, 7-30.
- Landabaso, M. and Reid, A. (1999). Developing Regional Innovation Strategies: The European Commission as Animateur, in *Regional Innovation Strategies*. Morgan, K. and Nauwelaers, C. (Ed.) The Stationery Office. Regional Studies Association, 18-38.
- LCDB (Limerick County Development Board) (2001). *Analysis of Economic, Social & Cultural Situation Of County Limerick*, 132.
- López-Estornell, M. (2011). Similar Reality, Confronted Policies: Innovation and Clusters in Emilia-Romagna, Valencia and Veneto, 28.
- López-Estornell, M., Barbera-Tomas, D. et al. (2012). Evolution of Innovation Policy in Emilia-Romagna and Valencia: Similar Reality, Similar Results? 30.
- Maccani, P. (2007). The Role of a Regional Development Agency in The Improvement of Regional Territorial Policies, Italy-Turkey Bilateral Cooperation Project İzmir, 31.
- Manuelli, A. (2002). Enhancing Productivity and Competitiveness of SMEs Through Clustering and Networking: The Experience of Italy, 11.
- Marzocchi, C. (2009). *The Evolution of An Innovation Policy in A Local System of Production. The Case of the Regional Programme for Industrial Research*, Innovation and Technology Transfer, Università Ferrara PhD Thesis, 145.

- Mosconi, F. and Mantovi, A. (2010). The ‘Emilian Model’ for The Twenty-First Century, 20 p.
- MWRA (Mid-West Regional Authority) (2012). Annual Report 2012, 40.
- OECD. Shannon Development: Sample Case Studies (50 Years (1959-2009) of Commitment to the Shannon Region), 31 p.
- OECD (2004). Information Technology Policy Survey, 113.
- Oğuztürk, B. S. (2003). Yenilik Kavramı ve Teorik Temelleri, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2): 255-273.
- Oğuztürk, B. S. (2006). Yenilikte Sistem Yaklaşımı ve Temel Dinamikleri: Ekonomik Değişim ve Büyüme Temelli Bir Yaklaşım, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1): 121-139.
- Özdemir, Y. (2014). *Teknolojik İnovasyon Güdümlü ABD Ekonomisindeki Teknoparkların Ülke Kalkınmasındaki Rolü*, www.sanayisurasi.gov.tr, 21.
- Parker, R. (2007). Networked Governance or Just Networks? Local Governance of the Knowledge Economy in Limerick (Ireland) and Karlskrona (Sweden), 27.
- Parker, R. (2008). Governance and The Entrepreneurial; Economy: A Comparative Analysis of Three Regions, *Entrepreneurship Theory and Practice*, 32(5): 833-854.
- Pfleger, D. (2004). Aspect of Emilia Romagna as An Economic Development Model, 17.
- Pietrobelli, C. and Rabellotti, R. (2002). Business Development Service Centres in Italy, An Empirical Analysis of Three Regional Experiences: Emilia Romagna, Lombardia and Veneto, United Nations ECLAC, 84.
- Porter, M. (2003). The Economic Performance of Regions, *Regional Studies*, 37(6-7): 549-578.
- Quinn, B. (2007). Ireland: The Shannon Experience, 7.
- Rees, N., Quinn, B. and Connaughton, B. (2006). Europeanisation, Adaptation and EU Regional Policy in Ireland: Assessing The ‘Goodness of Fit’, 26.
- Roper, S., Hewitt-Dundas, N. and Savage, M. (2002). Benchmarking Innovation Performance in Ireland’s Three NUTS 2 Regions, 44 p.
- Rinaldi, A. (2002). The Emilian Model Revisted: Twenty Years After, 24.
- Serafini, M. (2011). Technology Transfer in Emilia-Romagna Between Institutional Measures and “Informal” Collaborative Relations. The Case of the University of Bologna, 13.
- SA (Shannon Airport) (2012). Shannon Development Change Management Tast Force Report, 89.
- SD (Shannon Development) (2005). Annual Report 2005, 103.
- SD (2010). Annual Report 2010, 58.
- Sungur, O. ve Keskin, H. (2009). Coğrafi Yakınlık ‘Hala’ Önemli mi? Yerel İnovasyon Modellerinden Çok-Yerelli Bilgi Dinamiklerine Dönüşüm, *Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 1(2): 107-131.
- Sungur, O. ve Keskin, H. (2011). Yenilikte Sistem Yaklaşımı ve Bölgesel Yenilik Sistemleri: Kavramlar, Kuramlar, Politikalar, *I. Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansı*, Malatya: 161-168.
- Tödtling, F. and Trippel M. (2005). One Size Fits All? Towards a Differentiated Regional Innovation Policy Approach, *Research Policy*, 34: 1203-1219.

- Uyarra, E. (2008). What is Evolutionary About 'Regional Systems of Innovation'? Implications for Regional Policy, Manchester Business School Working Paper, Number 565, 23.
- Uyarra, E. and Haarich, S. N. (2002). Evaluation, Foresight and Participation as New Elements For Regional Innovation Policy Practice: Lessons From The Regional Innovation Strategies (RIS). *ERSA Conference*, Dortmund, 20.
- Vecchio, P. D. (2008). Regional Innovation Strategies in Europe A Comparative Study of Emilia-Romagna and Friuli-Venezia-Giulia, 47.
- Yalçıntaş, M. (2014). Üniversite-Sanayi-Devlet İşbirliğinin Ülke Ekonomilerine Etkileri: İstanbul Teknopark Örneği, *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 5(10): 83-106.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 448.

Osmanlı Basımına Göre Osmanlı Devleti'nin İktisadi Sorunları ve Çözüm Önerileri (1831-1876 Dönemi)

Economic Problems and Solution Proposals of Ottoman State According to the Ottoman Press (1831-1876)

Dr. Öğr. Üyesi Kenan DEMİR ¹

Öz

Osmanlı Devleti'nde basın 1831 senesinde devlet tarafından yayımlanan *Takvim-i Vekayi* gazetesiyle doğmuştur. Bu gazetenin yayımlanmasıyla ülkede devletin politikalarının kamuoyu tarafından öğrenilmesi imkânı doğmuş ve halk devletin iktisadi politikalarından haberdar olmaya başlamıştır. 1840 senesinde yayımlanan *Ceride-i Havadis* gazetesinin de sütunlarında en çok değinilen konulardan biri de iktisat olmuştur. Bu gazete ülkede serbest iktisat düşüncesinin yayılmasına çalışmış ve ülkenin ziraat alanında kalkınmasını istemiştir. Osmanlı Devleti'nde 1860'lardan sonra ise muhalif yayım politikası güden gazeteler görülmeye başlamıştır. *Tasvir-i Efkar*, *Muhbir*, *Hürriyet*, *Terakki*, *İbret* ve *Hadika* gibi gazeteler ülkenin iktisadi politikalarını eleştirmiş ve devletin iktisat politikalarına yönelik çözüm önerileri getirmiştir. Mehmet Şerif Efendi, *Tercüman-ı Ahval*'de kalkınma tartışmalarına katılmış Osmanlı'nın sanayileşmesini savunmuştur. *Mecmua-i Fünun*, *Tercüman-ı Ahval* ve *Mir'at* gibi gazeteler de 1863 senesinde açılan Sergi-i Umumi Osmani'nin açılışını yönelik yazılar yayımlamışlardır. Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nde 1831 senesinde ilk gazetenin yayımlanmasından 1876 senesinde Meşrutiyet'in ilan edilmesine kadarki süreçte yayımlanan önemli gazetelerdeki iktisadi yazılar tespit edilmiş ve bu yazılar ışığında dönemin iktisadi sorunları ve tartışmaları verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, gazeteler, iktisadi tartışmalar

Makale Türü: Derleme

Abstract

The Ottoman press was born in 1831 with the newspaper *Gazete-i Vekayi*, which was published by the state. With the publication of this newspaper, it became possible for the public to learn the policies of the state in the country and the public became aware of the economic policies of the state. *Ceride-i Havadis* newspaper, published in 1840, was one of the most mentioned topics in the economy. This newspaper tried to spread free economic thought in the country and wanted the country to develop in the field of agriculture. After the 1860s in the Ottoman Empire, newspapers with dissenting policies began to be seen. The newspapers such as *Tasvir-i Efkar*, *Muhbir*, *Hürriyet*, *Terakki*, *İbret* and *Hadika* criticized the economic policies of the country and proposed solutions for the economic policies of the state. Mehmet Şerif Efendi participated in the development debates in *Tercüman-ı Ahval* and defended the industrialization of the Ottoman Empire. Newspapers such as *Mecmua-i Fünun*, *Tercüman-ı Ahval* and *Mir'at* also published articles about the opening of the *Sergi-i Umumi Osmani*, which was opened in 1863. In this study, the economic articles of the important newspapers published in the period from the publication of the first newspaper in the Ottoman Empire in 1831 to the proclamation of the Constitutional Monarchy in 1876 were identified and the economic problems and debates of the period were given.

Keywords: Ottoman Empire, newspapers, economic discussions

Paper Type: Review

¹İstanbul Medipol Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, kdemir@medipol.edu.tr.

Atf için (to cite): Demir, K. (2019). Osmanlı Basımına Göre Osmanlı Devleti'nin İktisadi Sorunları ve Çözüm Önerileri (1831-1876 Dönemi). *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(4), 1130-1153.

Giriş

Osmanlı Devleti'nde gazetelerin ortaya çıkışı ülkede ikamet eden elçiler ve yabancı şahıslar tarafından çıkarılan gazeteler aracılığıyla gerçekleşmiştir. Yabancı gazetelerin ardı ardına çıkması ve gazetelerin kamuoyu oluşturmada önemli görevler sergilediklerinin anlaşılması sonucu dönemin padişahı II. Mahmud ülkede gazetede çıkartmaya karar vermiş ve bu karar neticesinde ilk Osmanlı gazetesi *Takvim-i Vekayi* yayımlanmıştır. II. Mahmud'un gazeteyi çıkartmadaki amacı gerçekleştirdiği yenilikleri halka benimsetmek ve halkın bu doğrultuda bilgi sahibi olmasını sağlamak ve yönlendirmektir. Bu arada dış kamuoyunda da Osmanlı Devleti'nin çıkarlarını korumak ve Avrupa devletlerine ülkeyi tanıtmak amacıyla Fransızca *Le Moniteur Ottoman* çıkarılmıştır. Bu iki gazetenin devletin resmi gazetesi olması nedeniyle gazetelerdeki yazılardan devletin politikaları anlaşılabilir. Gazetede değinilen konulardan biri de ekonomi olmuştur. Ekonomi haberlerinde ülke ticaretinin canlı olduğu ve Tanzimat'ın ilanından sonra bir canlanmanın yaşandığı belirtilmiştir. Ayrıca halkın ekonomi bilgisi artırılmaya çalışılmış ve ülkede ticareti engelleyici kısıtlamaların olmadığı vurgulanmıştır.

Osmanlı Devleti'nde ekonomik yazıların fazlaca görüldüğü ve gazetede iktisadi tartışmaların yaşandığı önemli bir yayın organı ülkenin ikinci gazetesi olan ve 1840 senesinde İngiliz tüccar Churchill yönetiminde yayımlanan *Ceride-i Havadis*'tir. *Ceride-i Havadis* ülkenin ekonomi politikalarının serbest iktisat düşüncesi doğrultusunda şekillendirmek için birçok yazı yayınlamış ve ülke kalkınması için en uygun sektörün ziraat olduğunu vurgulamıştır. Gazetede Ermeni yazarlara korumacılık-liberalizm üzerine yazılar yazdırtmış ve bu yazılarla ülkenin iktisadi politikaları için serbest ticareti önermiştir. *Ceride-i Havadis*, sütunlarında ülkenin iktisadi sorunlarına değinmesi nedeniyle halkın konuştuğu ve ilgilendiği konulardan biri de ekonomi olmuştur.

1860 yılları ülkede gerçek anlamda gazetelerin çıkmaya başladığı dönemdir. Bu dönemde halk gazetelere rağbet etmeye başlamış ve gazetelerin çıkmasını sabırsızlıkla beklemiştir. Gazeteler kahvehanelerde okunmuş, okuma yazma bilmeyen kişiler de gazeteden istifade etmeye başlamış ve gazeteler halk yığınlarını yönlendirmede önemli bir güç olmuştur. Gazeteler güncel olaylar hakkında bilgi sahibi olmasını sağlamak yanında halkın bilgi seviyesini artırmayı da kendisine vazife edinmiştir. Bu özellik nedeniyle ülkedeki gazeteler bir okul gibi çalışmış ve halkın eğitim seviyesini yükseltmiştir. Gazetelerin değindiği konulardan biri de ekonomi olmuş, gazeteler sütunlarında ülkenin tüm iktisadi sorunlarına değinmiş ve halkın modern iktisadi öğrenmesi amacıyla bilgilendirici birçok yazı yayımlamıştır.

Bu çalışmada 1876 senesine kadar ülkenin kamuoyunu şekillendiren gazetelerdeki iktisadi haberlere değinilmiş ve gazetede yazılarla dönemin iktisadi anatomisi verilmeye çalışılmıştır. Çalışmada 1831-1876 döneminin iktisat dergileri ile dönemin en etkili siyasi gazeteleri incelenmiştir. Makalede incelenen Osmanlı Devleti süreli yayınları şunlardır: *Takvim-i Vekayi*, *Le Moniteur Ottoman*, *Ceride-i Havadis*, *Ceride-i Ticaret*, *Tercüman-ı Ahval*, *Tasvir-i Efkar*, *Mecmua-i Fünun*, *Mir'at*, *Takvim-i Ticaret*, *Muhbir*, *Hürriyet*, *Terakki*, *Hadika*, *Ulum*, *İbret*, *Şark* ve *Vakit*'tir.

1. Gazetelerin İktisadi Politikalara Bakış Açısı

1.1. Ekonomi İlminin Öğretilecek Halkın Ekonomi Bilincinin Artırılması

Osmanlı Devleti'nde yayımlanan gazeteler halkın modern ekonomiyi öğrenmesini kendisine vazife edinmiş ve bu doğrultuda birçok yazı yayımlanmıştır. "*Tedbir-i Ümran-ı Mülki*" adlı ilk Osmanlı ekonomi kitabının bazı bölümlerinin 1833 senesinde *Takvim-i Vekayi*'de yayımlanmasıyla halka iktisat düşüncesi verilmeye çalışılmıştır (Ertuğ, 1970: 155). 1860 senesinde çıkan *Tercüman-ı Ahval*'in 119. sayısından itibaren Şerif Efendi'nin "*İlmi Emval-i Milliye*" adlı iktisat kitabının tefrikası yapılmıştır. Kitap, soru-cevaplı konuşma diyaloglarından oluşmuş ve bu diyaloglarla Şerif Efendi halka ekonomi ilmini öğretmeye çalışmıştır (İskit, 1937: 23). Şerif Efendi, gazetede yayımladığı bir makalesinde iktisat biliminin adlandırılması

meselesini tartışmış, bu ilmin üretim, dağıtım, mübadele ve tüketim olarak dört kısma ayrıldığını belirtmiş ve bunlar hakkında kısaca bilgi vermiştir (Yerlikaya, 1995: 60). 1862 senesinde çıkan *Tasvir-i Efkâr* Şerif Efendi'nin Mekteb-i Mülkiye'de verdiği ders notlarını içeren kitabın tanıtımını yapmış ve ekonomi ilmi hakkında okurlarına bilgi vermiştir (Koloğlu, 2010: 155). 1872 senesinde çıkan İbret gazetesinde ise Reşad Bey, "*Fenni Servet*" adlı yazısıyla ekonomi ilmi hakkında okurlara bilgi vermiştir. İktisadi girişimlerin fenni servet doğrultusunda gerçekleştirilmesiyle verimin fazlalaşacağını ve bireylerin refahının artacağını vurgulamıştır (Reşad, 1872a: 1)

1868 senesinde *Terakki* gazetesinde Mehmet Mithat'ın "*Ekonomi Tercümesi: Fenni İdare*" iktisat kitabı tefrika edilmiştir ve bu kitap tefrikasıyla iktisadın halk tarafından bilinmesine çalışılmıştır (Mehmet Mithat, 1869: 1). Mehmet Mithat giriş yazısında ülkede daha önce yayımlanan iktisat kitaplarının belirli bir eğitim seviyesi olan kişilerin anlayacağı seviyede olduğunu ve halkın bu nedenle bu ilimden habersiz kaldığını belirtmiş ve kendisinin az okuması olan kişinin anlayabileceği bir üslupla bu kitabı yayınladığını ifade etmiştir (Mehmet Mithat, 1869: 1-2). 1873 senesinde çıkan *Cüzdân* dergisinde Reşad Bey'in "*Tarik-i Refah*" adlı iktisat kitabının tefrikası gerçekleştirilmiştir ve bu tefrikayla halkın özel teşebbüs gerektiren girişimlerde çalışması teşvik edilmiş ve harcamaların tasarruf doğrultusunda gerçekleştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Reşad, 1874: 22-28). 1873 senesinde çıkan *Şark* gazetesi ise ülkede ilmi servet bilinmedikçe ülkenin sanayi sektöründe gelişmesinin mümkün olmayacağını ifade etmiş, özellikle mali bürokratların bu ilmi teferruatlı bir şekilde öğrenmesi gerektiğini belirtmiştir. Bundan sonra gazete sütunlarında bu ilim hakkında okurların bilgilendirileceği ve yakında bir iktisat kitabının tefrika edileceği dile getirilmiştir (*Şark*, 1873c: 3).

Şerif Efendi, *Tercüman-ı Ahval*'de ayrıca ticarete önemli bir kavram olan kredi hakkında okurlarını bilgilendirmiş ve ticarete itibarın (güven) sadece iç ticarete uygulanmayıp dış ticaret işlemlerinde uygulandığını ve ticarete büyük bir yarar sağladığını bildirmiştir (Şerif Efendi 1861c: 2-3). Ülkede itibar sisteminin, Avrupa'da görüldüğü kadarıyla uygulanmadığını belirtmiş, bunun nedenini ise ticaretin gelişmemesi ile iç bölgelerde bankaların olmamasına bağlamıştır (Şerif Efendi 1861d: 2-3). Şinasi *Tasvir-i Efkâr*'da yayımlanan bir yazısında ise ithalat ve ihracat defterlerinin tutulmasının ekonomi açısından yararlı olduğunu ve bu defterlerin düzenli tutulmasını istemiştir. Ülkelerde ithalat ve ihracat işlemlerinde defter tutulmasının ticarete ne kadar ürünün arttığı ve azaldığının bilinmesi açısından önemli olduğunu belirtmiştir (Şinasi, 1863b: 1).

1862'de çıkan *Mecmua-ı Fünun*'da görülen iktisat yazılarında İngiliz iktisat düşüncesinin tesirleri bulunmaktadır (Sayar, 2006: 255). Münif Paşa, kaleme aldığı ekonomi yazılarıyla Osmanlı klasik iktisadı olan "*İlm-i Tedbir-i Menzil*" düşüncesini modern iktisat zihniyetiyle özdeşleştirmek ve bu bilimi halka öğretmek amacındaydı (Sayar, 2005: 146). 1860 senesinde Münif Paşa, "*Ruzname-i Ceride-i Havadis*"te önceleri "*İdare-i Mülkiye*" sonra ise "*İlm-i Servet*" tabirini verdiği ekonomi ilmi hakkında okurlarını bilgilendiren yazılar kaleme almıştır (İnceoğlu, 2005/2: 243). 1870 senesinden çıkan *Hadika* da okurların bilgi seviyesini artırmak için ekonomi ile alakalı kitapların tefrikasını gerçekleştirmiştir. İstanbul'da kurulan bankaların işleyişi ve muamelesi hakkında ülkede Türkçe bir eser görülmediğini vurgulamış ve bu nedenle bankaların ortaya çıkışı, işleyişi ve faydaları hakkında sütunlarında genişçe bilgi vermiş ve banka hakkında bir kitabın tefrikasını gerçekleştirmiştir (*Hadika*, 1870: 5-6). Ayrıca Osmanlı tüccarların Avrupa'da yürütülen muhasebe işlemlerini bilmediklerinden ticari işlemlerde birçok müşküllerle karşılaştıklarını ifade etmiş ve tüccarlara muhasebe işlemleri hakkında bilgi verecek kitaplar tefrika etmiştir (*Hadika*, 1870: 195-196).

1.2. Güncel Ekonomik Konular

Osmanlı Devleti'nde yayımlanan gazeteler halkın güncel sorunlarına yönelik günlük ticari, borsa ve malların fiyatları hakkında bilgilendirici bilgiler vererek onların piyasa hakkında haberdar olmalarını sağlamıştır. Ülkede yayımlanan ilk gazete olan *Takvim-i Vekayi* piyasa

bilgilerini “*Ticaret ve Esar*” üst başlığı altında vermiştir. Bu sayfada verilen ekonomi haberleriyle ülkenin iç tüketimini temin edecek bir ziraat üretimin olduğu ve ticaretin canlı olduğu vurgulanmak istenmiştir. Gazete, İstanbul’a birçok vilayetten zahire geldiğini, bu ticaretle uğraşanların üçte ikisinin Müslüman olduğunu belirtmiş ve bu haberlerle Müslümanların ticaretle ilgilendiğini göstermiştir (Koloğlu, 1981: 147-148). Gazete sütunlarında kahvenin üretildiği Haiti’de fırtına yüzünden kahve üretiminin az olması sonucu piyasada darlığın yaşanacağı ve fiyatların yükseleceği ifade edilmiş ve bu gibi haberlerle dönemin tüketim madde fiyatlarının artış ve azalışları halka bildirilmiştir (Koloğlu, 1981: 149). Ülkenin serbest iktisat düşüncesi doğrultusunda buğdayda satış serbestliği getirdiği belirtilmiş, devletin artık zahire alımından vazgeçtiği ve bundan sonra halkın özgür iradesiyle zahiresini satabileceği ifade edilmiştir (Koloğlu, 2010: 133). *Ceride-i Havadis* gazetesi de Galata borsasındaki hareketler, yerli ve yabancı paraların iniş çıkışları hakkında günlük bilgiler vermiştir (Koloğlu, 2010: 146).

Ülkede ticaretin gelişmesi ve tüccar sınıfının menfaatini korumak amacıyla ticaret konusuna ağırlık veren *Ceride-i Ticaret* 1857 senesinde yayımlanmış, bu gazeteyle ülkedeki tüccarların birbirlerinden haberdar olmasının sağlanması ve üretilen ürünlerin tüm kesimlere duyurulması amaçlanmıştır. Gazeteyle tarım ürünleri satan tüccarlar bilgilendirilmiş, tarımsal ürünlerinin nerede ne miktarda üretildiği ve bölgelerde üretimin fazla veya noksan olduğu hakkında bilgiler verilmiş ve tüccarlar üretim konusunda doğru bilgilendirilmeye çalışılmıştır (Tekdemir, 2011: 212-213). Gazete sütunlarında kara ve deniz ticaretinde problemlerin çözümü konusunda yapılması gerekenler, ticari işlemlerde kanun ve kurallara özen gösterilmesi ve İstanbul’a giriş-çıkış yapan ticaret gemileri, taşıdıkları yük ve ürün fiyatları hakkında bilgiler yer almıştır (Işık-Eşitti, 2014: 115). *Ceride-i Ticaret*, giriş yazısında derginin amacını ticaretin daha geniş alanlara yayılması, gelişmesi, tüccar ile müşterilerin düzenli bir şekilde bilgilendirilmesi ve ticarî alanda gerekli düzenlemelerin yapılmasına katkı sağlamak olarak açıklamıştır (*Ceride-i Ticaret*, 1857: 1). Dergide kara ve deniz ticaretine dair haberler ayrı sütunlarda verilmiştir. Bu sütunlarda taşra ticaret meclisinde görülen davalar, üretilen sanayi ürünlerinin fiyatları, iskeleler arasındaki süreler, tüccarlara gerekli olan ticarî haberler yer almıştır (*Ceride-i Ticaret*, 1857: 1-3; 1858: 1-3). İlanlar kısmında ise memlekete ithal edilen ürünlerin çeşitleri, miktarları ve fiyatları belirtilmiştir. Ayrıca İstanbul’a vilayetlerden ve dış ülkelerden gelen gemilerin, sayısı, çeşidi, yükü, menşei ve kaptanları hakkında bilgiler de verilmiştir (*Ceride-i Ticaret*, 1857:3-4; 1857: 3-4).

1862 senesinde çıkan *Tasvir-i Efkar*’ın giriş yazısında Şinasi, gazetenin bilim ve eğitimin gelişmesini sağlayacak ve ülkenin iktisadi ve sosyal sorunlarına değinecek bir politika güdeceğini belirtmiş ve gazetenin halkın anlaması için yazıların basit bir dil ve anlatımla verileceğini ifade etmiştir (Yanardağ, 2010: 6). Şinasi, gazete sütunlarında ihtiyaç sahiplerine sahip çıkılması, İstanbul’un çevre düzenlenmesi, temizlenmesi, aydınlatılması ve ekonomi ilmi hakkında okurlarına öğretici yazılar yazmış ve dönemin sosyo-ekonomik sorunları hakkında okurlarını bilgilendirmiştir (Ülken, 2005: 41). *Tasvir-i Efkar*, borsa ve piyasa haberleri yanında ekonomi ve maliye sorunlarına da değinmiştir (Sayar, 2006: 304). 1866 senesinde ülkede ticaretle uğraşan yabancı tüccarların öncülüğünde çıkan *Takvim-i Ticaret*’in yayım politikasına göre; gazete, ticaret, sanayi ve şirketler konusunda yayım yapacak, güncel siyasi ve dini sorunlara değinmeyecekti. Gazetenin her sayısında baş makale formatında ticaret ve sanayi hakkında makaleler yayımlamıştır (Nalçioğlu, 2013: 302). Ayrıca gazete sütunlarında ticaret, pamuk ziraatı, menafi sandıkları, şirketleşme, banka, mesleki eğitim, demiryolları, nüfus ve sergi gibi konular hakkında yazılar görülmüştür (Yazıcı, 1999: 62). *Takvim-i Ticaret*, Avrupa’daki mali buhran ve borsa haberleri hakkında okuyucularını bilgilendirmiştir (*Takvim-i Ticaret*, 1866e: 4). İstanbul’daki borsa ve banka faaliyetleri hakkında bilgi vermiş, devletin yapacağı istikrazlar hakkındaki varsayımları aktarmış ve hisse senetlerinin ne olacağı hakkında bilgi vermiştir (*Takvim-i Ticaret*, 1866f: 4). İstanbul ticareti hakkında da okuyucularına bilgi vermiştir. Piyasada manifatura, şeker ve kahve gibi ürün miktarının az olduğu, kahve, şeker ve pirinç fiyatının arttığı, İngiliz ürünlerin rağbet gördüğü belirtilmiştir (*Takvim-i Ticaret*, 1866h: 4).

1868 senesinde yayımlanan *Terakki* gazetesi de sütunlarında kara ve demiryolları, şirket, ziraat, ticaret, sanayi ve bankacılık gibi iktisadi konularda yazılar görülmüştür (Şener, 1994: 233). 1873 senesinde çıkan *Şark* sütunlarında İstanbul borsa piyasasının durumu hakkında bilgiler paylaşmış (Şark, 1874d: 2) ve bir sayısında Osmanlı Bankası ile hükümet arasında yapılan müzakereler sonucu Galata borsasındaki banka hisse fiyatlarının Avrupa piyasalarına göre yükseldiğini ancak eshamı umumiye fiyatlarında önemli bir değişimin yaşanmadığı belirtilmiştir (Şark, 1875: 1). Gazetenin üçüncü bazen de dördüncü sayfasında Galata Borsası ile Londra Borsası'nın esham-ı umumiye fiyatları her gün verilmiştir (Şark, 1874e: 3). Ayrıca gazetede İstanbul'a gelen emtia malların fiyatları hakkında bilgiler de verilmiştir (Şark, 1874f: 3). 1875 senesinde çıkan *Vakit* gazetesi de vilayetlerdeki ekonomi haberlerine değinmiştir. Halep'te tahıl üretimin fazla olması nedeniyle fiyatların düştüğünü, Antalya limanına yabancı gemilerin uğramasının ticareti canlandırdığını ve Antalya'da çekirge felaketinin ziraatı olumsuz etkilemesi gibi haberlerle halkın vilayetlerin ekonomisi hakkında bilgi sahibi olmasına çalışmıştır (Yerlikaya, 1996: 82-83).

1.3. İktisadi Politikalar ve İktisat Düşüncesi

Osmanlı Devleti'nin iktisadi politikalarının herhangi bir düşünce doğrultusunda olmasını belirten yazılar birçok gazetede vurgulanmıştır. Bu yazıların çoğunluğunda serbest ticaret düşüncesi bir sistem olarak önerilmiş ve örnek ülke de İngiltere gösterilmiştir. Bu konuyu en fazla dile getiren gazete *Ceride-i Havadis* olmuştur. Gazetede Ermeni kökenli Osmanlı vatandaşları aracılığıyla korumacılık-serbestlik tartışması yapılmış ve Osmanlı Devleti'ne serbest ticaret politikaları önerilmiştir (Mardin, 1990: 60-61). Gazete, 1860 senelerinde de belirgin bir şekilde İngiliz ekonomi çıkarları doğrultusunda ekonomi yazılarına ve haberlerine yer vermiştir (Koloğlu, 2010: 146). Gazete sütunlarında, ticaret ve sanayisi gelişmiş ülkelerle gelişmemiş ülkeleri karşılaştırarak servet kaynağı olarak ticaret ve sanayinin gelişmişliği gösterilmiş, ülke kalkınmasında bu iki faktörün belirleyici olduğu ifade edilmiştir (İnceoğlu, 2005/2: 251).

1863 senesinde çıkan *Mir'at* dergisi ülke kalkınması için örnek gösterdiği İngiliz devletinin eğitim ve sanayide ilerledikten sonra ticaretin geliştiğini bu cihetle ziraat ve sanayi ürünlerinin uluslararası piyasada itibar bulduğunu ifade etmiştir. Bir ülke ihracatının ithalattan fazla olması gerektiğini belirtmiştir. Sanayisi gelişmiş bir milletin ham eşya ithalatının fazla olmasının o ülkenin kalkınması sonucu olduğunu, İngilizlerin zahire, pamuk ve ipek gibi ham eşyaları diğer ülkelerden satın aldığını, hariçten yirmi kuruşa aldıkları pamuğu ülkelerinde işledikten sonra iki yüz ile üç yüz kuruşa kadar sattıklarını belirtmiştir. Bu doğrultuda ülke kalkınmasında İngiltere'yi örnek göstermiş ve ülke üretiminin artırılmasını istemiştir (*Mir'at*, 1863: 5-11).

1873 senesinde İtalyan asıllı Bordiyane tarafından yayımlanan *Şark*, iktisadi ve mali konuların işlendiği dönemin önemli gazetelerindendir (Baykal, 1990: 80). Gazetede yazılarda iktisadi liberalizmin tutarlı bir şekilde verildiği gözlenmektedir. Ülkede doğal kaynaklarının ihtiyaçlar nispetinde ve halkın çalışkan olduğu ama üretimde doğal ve toplumsal faktörlerinin uyumsuzluğundan kaynaklanan bir düzensizlik nedeniyle gerekli verimin elde edilemediği ifade edilmiştir. Üretim artırılması için mülkiyet ve kişi özgürlüğün önündeki engellerin kaldırılması gerektiğini savunmuş, yatırımlar için şirketlerin yaygınlaşması gerektiği vurgulanmıştır. Ekonomi yazılarında genel olarak devletin, fert ve toplum güvenliğini sağlanması istenmiş ve hukuk düzeninin kurulması gerektiği ifade edilmiştir (Şener, 1994: 235-236). Ülkede devletin sanayi ve ticarete destek çıkmasını eleştirmiş, devletin bu gibi iktisadi faaliyetlere karışmasının iktisat ilmince uygun olmadığını ifade etmiştir. Devletin sanayi ve ticaret hatta inşaat faaliyetlerini girişmemesini istemiştir. Ülkede sanayi, ticaret ve inşaat sektörü için gerekli olan sermaye sorununun ülkeye yabancı sermayenin teşvik edilmesiyle giderileceğini belirtmiş ve bu doğrultuda yabancı sermayenin ülkeye girmesi için uygun ortamın yaratılmasını istemiştir (*Şark*, 1874a: 1).

Yurt dışına kaçan Osmanlı aydınları tarafından çıkarılan *Hürriyet* gazetesinde ülkenin iktisadi sorunları hakkında birçok yazı yayımlanmıştır. Kemal, *Hürriyet* sütunlarında Hristiyan devletlerin Osmanlı'yı iktisadi olarak nüfuzları altına almak istediğini ifade etmiş, ithalatın çoğalmasının ülkeye iktisaden zarar verdiğini belirtmiştir. Ülkenin bu durumdan kurtulması için hammaddelerin imal edilerek Hind ve Çin bölgelerine ihraç edilmesini istemiş, bundan ülkenin kazanç elde edeceğini dile getirmiştir (Ülken, 2005: 109). Kemal'in değindiği bir diğer iktisadi sorun ülkenin iktisadi vaziyetidir. Kemal, devletin sanayi, ticaret ve ziraattan yeterince istifade edemediğini belirtmiş, yanlış iktisadi politikaları sonucu ülkenin bu hale geldiğini ifade etmiş, bu durumdan kurtulmak için verimi artıracak politikalar güdülmesini istemiştir (Sungu, 1999: 825). Askerliğin gayrimüslime zorunlu olmasıyla Müslüman nüfusun azalmasını engelleyeceğini, üretimde ve ticaretle Müslümanların da var olabileceğini ifade etmiş, üretimi tahrip eden vergilerin kaldırılmasını ve sanayinin gelişmesi için bir milli bankanın kurulmasını istemiştir (Mardin, 2002: 356).

Terakki gazetesinde Nurettin Bey, Kırım Harbi, 1861 ticaret anlaşmasıyla verilen imtiyaz ve milli sanayinin kurulmasına çalışılmaması, inhisar sistemi, gümrük mevzuatı ve insanı baskı altına alan bazı kurumlar gibi nedenler yüzünden ülkenin geri kaldığını belirtmiştir (Nureddin 1869a: 2). Bu duruma çözüm getirmek için anlaşmaların tadil edilmesi, imtiyazların kaldırılması, sanayinin ıslah edilmesi ve yerli malı kullanmayı teşvik edilmesi gerektiğini ifade etmiştir (Sayar, 2006: 262). Gazetenin diğer yazarı Hayrettin Bey ise, modernleşmede Fransız tarzı yerine İngiliz tarzı modernleşme gerçekleştiği takdirde ülkenin kalkınacağını belirtmiş ve İngiliz iktisat düşüncesinin yayılmasıyla bunun gerçekleşeceğini ifade etmiştir (Sayar, 2006: 301). Servetin kazanılması ve harcanmasında itidal gösterilmesini istemiştir. Sermayedarın servet ve kazancını lüzumlu bir şekilde harcanmasını sağlayacak bilgi ve birikimin ancak eğitimle sağlanacağını ifade etmiştir (Hayrettin 1869: 1-2).

Ülkenin iktisadi politikalarına serbest iktisat düşüncesinden farklı bir şekilde olmasını savunan tek yayın organı *Hadika* gazetesidir. Gazete ekonominin milli bir yaklaşımla ele alınmasını savunmuş ve ülkede yerli mallara rağbet edilmesini istemiştir. *Hadika* ülke içerisinde tek mezhep olarak ittifak edilmediği sürece o millette ayrılığın yaşanacağını ve ülkenin iktisadi gerilemenin ise bundan kaynaklandığını vurgulamıştır. Bir milletin iktisadi gücünün tek mezhep ve lisan halinde yaşamasıyla gerçekleşeceğini belirtmiştir. Yerli ürünlerin kullanılmamasının sebebini ülkede görülen ayrılığa bağlamış ve “*efkâr-ı milli*” olsaydı ülkenin geri kalmayacağını vurgulamıştır (*Hadika*, 1870: 56). Ermeni ve Rum milletinden hangi esnaf olur ise olsun milletin bu esnafardan alışveriş yaptığını kendi milletinin esnafını tercih ettiğini vurgulamıştır. Gayrimüslimlerin kendi esnafından alışveriş yaparak sanatını geliştirdiğini ve bir araya gelerek şirketler kurduklarını belirtmiştir (*Hadika*, 1870: 63-64). Ülke ürünlerine olan rağbetsizliğin sanatın azalmasına sebep olduğunu ve bunun nedenini ise ülkede “*İttihadi Efkar-ı Milliye*”nin olmamasını göstermiştir (*Hadika*, 1870: 64). Devlet fabrikalarının kötü yönetildiğini belirtmiş ay sonunda alacağı maaşı düşünen memurların bu tarz fabrikalarda yönetici ve işçi olarak çalıştırılmasına karşı çıkmıştır. Memurlar tarafından işletilen fabrikalarda hiçbir zaman ilerlemenin görülmeyeceğini vurgulamıştır (*Hadika*, 1870: 302).

1.4. Tarımsal Kalkınma

Osmanlı Devleti'nin iktisadi kalkınmasının ancak üretim artışı ile gerçekleşeceğini farkına varılmış ve bu nedenle ülkenin önemli servet kaynaklarından biri olan ziraat sektörü gazetelerin en fazla değindiği iktisadi konu olmuştur. *Takvim-i Vekayi*'de yayımlanan bir yazıda, ülkenin iktisadi kalkınmasında ziraatın önemli güç olduğu belirtilmiş ve ülkenin verimli arazilerinden dolayı ülkede tarımsal kalkınmasının gerçekleşmesinin doğru bir politika olduğu ifade edilmiştir. Devletin de zirai kalkınma için çiftçilere ucuz kredi temin ettiği ve çiftçilerin tefecilere müracaatını azalttığı belirtilmiştir. Ayrıca Tanzimat'ın ilan edilmesiyle ülkede zirai üretimin artışı ve önceki döneme göre devlet gelirlerinin üç kat arttığı ifade edilmiştir. Ülkede ihracatın artırılmasının tarımsal ürünlerle gerçekleşeceğini vurgulamış ve ülke sanayisinin

Avrupa ülkelerine göre geri olması nedeniyle Avrupa'ya endüstri ürün ihracının gerçekleşmesinin zor olduğu vurgulanmıştır (Kurdakul, 1997: 248-249).

Ülkenin iktisadi gelişmesinin ancak tarımsal kalkınma doğrultusunda olacağını vurgulayan en önemli yayın organı *Ceride-i Havadis*'tir. Gazetenin sahibi Churchill, Osmanlı ülkesinin servet ve zenginliğinin ana kaynağının ziraat olduğunu belirtmiş, ziraat sayesinde devlet hazinesinin dolu olduğunu vurgulamıştır. Osmanlı Devleti'nin de ziraatın öneminin farkında olarak çaba gösterdiğini ve Meclis-i Umur-ı Nafia'yı tesis ettiğini söylemiştir. Bu meclisin ziraatın teşvik edilmesi hususunda birçok girişimi gerçekleştirdiğini, ziraatta lazım olan her türlü alet ve edevatı tedarik ettiğini ve gerekli diğer ziraat tedbirlerini de aldığını belirtmiştir (*Ceride-i Havadis*, 1840a: 2). Ülkede devletin tekelleri kaldırması ve tarımsal ürünlerin ihracatına izin vermesini onaylamış, bu politikanın ülkenin tarımsal kalkınmasına olumlu katkı sağlayacağını dile getirmiştir. Devletin karışmadığı sürece piyasanın kendiliğinden dengeye geleceğini, bolluğun yaşanacağını ve ucuzluğun sağlanacağını belirtmiştir. Tanzimat'ın ilan edilmesinden bu yana ülkede tarımsal ticaretin geliştiğini vurgulamıştır (*Ceride-i Havadis*, 1840b: 3).

Churchill, Osmanlı'nın bir tarımsal ürün ihracatçısı olmasını İngiliz endüstri sınıfının görüşü doğrultusunda savunmuştur. Tarımsal ihracattan elde edeceği kazançla İngiliz sanayi mamullerinin piyasasının artacağı düşüncesi fikrini şekillendirmiştir (Mardin 1994: 60-61). İngiliz parlamentosundaki tarım-sanayi tartışmalarını da *Ceride-i Havadis*'te vermiş, Ricardo'nun İngiltere'de tarımsal ürünlerin ithalinin serbest edilmesine vurgu yapmıştır (Sayar, 2000: 274). İngiltere'ye olan ipek ihracının arttığını belirten Churchill, İngiliz sanayisinin pamuk açığını gidermek için ülkede pamuk üretiminin artırılmasına yönelik yazılar yayımlamıştır (Koloğlu, 2010: 136). Ülkede pamuk ziraatını teşvik etmiştir. Avrupa ülkelerinin pamuğa olan talebinin fazla olduğunu, Osmanlı'dan gelen pamukların da rağbet gördüğünü, bunun daha da artması için devletin bu konuda say u gayret etmesini ve çiftçileri teşvik etmesini istemiştir (*Ceride-i Havadis*, 1840e: 2). Ziraatın önemini belirtmek için kalkınmış İngiltere örneğini vererek ziraatın İngiliz ekonomisine olan katkısını anlatmıştır (*Ceride-i Havadis*, 1841: 2). Ülkede sermaye birikiminin kaynağı olarak ziraat sektörünü önermiştir. Osmanlı'nın yönetilmesi için lazım olan sermayenin tarımdan elde edilebileceğini sermayenin oluşmaması halinde dışarıdan bir ürünün alınmayacağını belirtmiştir (*Ceride-i Havadis*, 1842: 1). Devletin ülke ziraatına destek vermesi gerektiğini, ülke topraklarının ziraat edilip edilmediğini kontrol etmesini ve gerekli aksaklıkları tespit edip çözmesi gerektiğini ifade etmiştir (*Ceride-i Havadis*, 1843: 1).

Churchill, Osmanlı Devleti'nin 1840'lardaki sanayileşme politikasının yanlış olduğunu belirtmiş, bu doğrultuda gazetede zirai kalkınmayı savunmuştur. Sanayileşmesinin önemli olmasına karşın ülkede birçok verimli arazinin ekilmeden durduğunu ve tüm yiyecek ürünlerin hariçten karşılandığını bu doğrultuda ülkede fabrikalaşmak yerine ziraat sektörüne yatırım yapılmasını istemiştir (*Ceride-i Havadis*, 1840c: 2). Osmanlı'nın ziraatını çoğaltıp bununla sanayi ürünlerini değiştirdiği vakit ülkede fiyatların ucuzlayacağını söylemiş, bu yöntemle büyük karlar elde edileceğini dile getirmiştir (*Ceride-i Havadis* 1840c: 2). Bir ülkenin uzman olduğu işi terk edip yeni bir sektörde say u gayret etmemesi gerektiğini vurgulamıştır. Osmanlı'nın çuka ve bez gibi sanayi ürünü üretmek niyetinde olduğunu ancak pamuk, ipek ve diğer zirai ürünleri üretip bunları Avrupa'ya satarsa elde edeceği kazançla Avrupa'dan daha ucuz bez ve çuka gibi ürünleri temin edebileceğini ifade etmiştir. Tanzimat'ın ilan edilmesinden sonra yaşanan istikrar düzeninden istifade ederek ziraatına öncelik verip ilerletilmesini ve ziraattan elde edeceği kazançlarla vakit vakit fabrikalar tesis etmesinin daha uygun olacağını belirtmiştir (*Ceride-i Havadis*, 1840c: 3).

Takvim-i Ticaret gazetesinde ülkenin önemli ihraç maddesi olan pamuk ziraatı hakkında birçok makale görülmüştür. Gazete yazılarında ülkenin bazı bölgelerinde ziraatı önemli olan pamuğun dokuma sanayisinde kullanımı nedeniyle üretimin önem arz ettiği ifade edilmiştir (*Takvim-i Ticaret*, 1866d: 1-4). Başka bir yazıda pamuk ziraatının buğday ziraatından verimli olduğu belirtilmiş, çiftçinin bundan büyük kazanç elde edeceği, pamuk ihracının Amerika'daki konjonktürden etkilenmeyeceği ve Amerika'da barış sağlansa bile pamuk ihracatının artacağı

vurgulanmıştır (Birinci, 1938: 133-134). Diğer bir yazıda ise pamuk ihracında tüccarların suiistimallerde bulunduğu ifade edilmiş, bundan ülke ticaretinin olumsuz etkilendiği ve Liverpool ile Manchester tüccarlarının bu durumdan rahatsız olduğu dile getirilmiştir (Birinci, 1938: 136). *Takvim-i Ticaret*, ekonominin gelişmesi için başta ziraat sektörü olmak üzere mesleki eğitimin yaygınlaşmasını istemiş, ülkenin dış ticaret dengesinin ziraatın ilerlemesiyle gerçekleşebileceğini vurgulamıştır (*Takvim-i Ticaret*, 1867b: 1). *Terakki* ise Osmanlı'nın ilerlemesi için ziraatın ıslah edilmesini istemiş ve çiftçinin modern fenni usulleri tatbik etmek amacıyla numune çiftliklerin açması gerektiğini vurgulamıştır (*Terakki*, 1870a: 2). *Hadika* ise ülkenin bir ziraat ülkesi olması için ülkede her çeşit ziraat mektebinin açılması gerektiğini savunmuştur (*Hadika*, 1870: 86-87).

Namık Kemal, *İbret* gazetesinde ülkenin kalkınması sürecinde ziraatın ticaret ve sanayiden daha önemli olduğunu belirtmiş, bu nedenle ziraatın geliştirilmesine önem verilmesini istemiştir. Ülkedeki tarımsal işletmelerin modern ziraat yöntemlerle yapılmasını ve ülkede ziraat uzmanları öncülüğünde numune çiftliklerin teşkil edilmesini istemiştir. Ziraatın geliştirilmesindeki sorunlardan birinin de sermaye sıkıntısı olduğunu belirtmiş, çiftçilerin tefecilerin ellerine mahkûm kaldığını ve bunun ülke ziraatının gelişmesini engellediğini vurgulamıştır (Namık Kemal, 1872a: 1-2). Dönemin diğer gazetesi *Şark* ise, devletin önemli gelir kaynağı olan tütünden daha fazla istifade etmesi için tütün vergisinin inhisar yöntemiyle toplanmasının uygun olacağını belirtmiş ve bu yöntemin devletin uygulamasının sakıncalarını belirttikten sonra bu inhisarın özel bir şirkete verilmesini istemiştir (*Şark*, 1874c: s.1).

Vakit gazetesi devlet borçlarını ödemek için ülkenin servet kaynaklarından istifade edilmesi gerektiğini vurgulamış ve bu doğrultuda gazetede "*Hitta-i Irakıyyenin Islahatı*" başlıklı bir yazı dizisi yayımlanmıştır. Bu yazı dizisinde Irak'ın verimli toprakları olduğu ve bu topraklardan istifade etmek için göçebe halkın iskân ettirilmesi, demiryolunun inşa edilmesi ve nehirlerden istifade edilmesi için barajların yapılması istenmiştir (Yerlikaya, 1996: 71-72). Gazete, ülkede ziraatın daha fazla istifade edebilmesi için ziraatın makineleşmesini, demiryollarının yaygınlaştırılmasını ve iktisadi eğitim veren mesleki eğitim kuruluşlarının artırılması gerektiğini belirtmiş ve bütçede bu gibi kalemlerin kısılmasına karşı çıkmıştır (Yerlikaya 1996: 82).

1.5. Sanayileşme

Osmanlı Devleti'nde 1830'lardan sonra sanayi üretimin gerilemesi ve birçok sanayi atölyelerin kapanması nedeniyle ülkede sanayi üretiminin gerçekleşmesi için birçok teşvik edici yazı yayımlanmış ve Avrupa'nın bugünkü iktisadi başarısının nedeni olarak sanayideki gelişme gösterilmiştir. *Takvim-i Vekayi* gazetesinde 1846 senesinde yayımlanan bir makalede İngiltere'de sanayinin gelişme süreci anlatılmış, bir ülkede insanların sanayi ve ticarete rağbet gösterdiği sürece o ülkede refahın görüleceği ifade edilmiştir (Kurdakul, 1997: 247-248).

Tercüman-ı Ahval sanayileşmeyi savunan bir yayım politikası izlemiştir. Gazetede Şerif Efendi ülkenin sanayileşme sorunlarına değinmiştir. Gazete, İngiliz menfaatine uygun olarak ülkenin ziraat alanında kalkınmasını öne sürenlere karşı sanayileşmeyi savunmuştur. 1838 ticaret anlaşmasının ülke sanayisinin yok olmasına neden olduğunu belirtmiştir (Yerlikaya, 1995: 60). Şerif Efendi, Osmanlı toplumunun sanayi ve ticaret karşısında Avrupa milletlerinin aksine pasif bir davranış içerisinde olmasını eleştirmiştir (Sayar, 2006: 310). Ülkenin Avrupa ülkelerine göre sanayi sektöründe geri olmasına karşın ülkenin kısa sürede bu açığı kapatacak potansiyele sahip olduğunu belirtmiştir (Fındıkoğlu, 1943: 264-265). Devletin kalkınması için sanayi sektörüne daha fazla ağırlık vermesini tavsiye etmiştir (Şerif Efendi, 1861a: 3-4). Batı ülkelerinin sanayi sektöründe uzun yıllar say u gayret edip kalkındıklarını, Osmanlı'nın da say ederek sanayide kalkınabileceğini vurgulamıştır. Sanayinin gelişmesiyle servetin oluşacağını ve bu doğrultuda ele geçen sermayeyle zirai kalkınmanın mümkün olacağını belirtmiştir (Şerif Efendi, 1861b: 2-3).

Terakki gazetesinde Nurettin Bey, ülkede sanayileşmenin geri kalmasının nedenlerine değinmiş ve bir yazısında Fransız iktisatçı Say'ın usta ve esnaf üzerine görüşlerine değindikten sonra ülkedeki esnaf kurumunun rekabeti engellediğini vurgulamıştır. Rekabetin engellendiği bir

ortamda iktisadın kalkınamayacağını bu nedenle esnafılık kurumun kaldırılmasını dile getirmiştir. Bunun yerine halkın sermaye teşekkül ederek sanayi şirketleri ve emniyet sandıklarının kurulmasını istemiştir (Sayar, 2006:245). Ülkede sanayide iş bölümünün gelişmemiş olması nedeniyle üretimin düşük kaldığını belirten Nurettin Bey iş bölümünün oluşması için ustaların bildiklerini işçilere öğretmesi gerektiğini vurgulamıştır (Nureddin 1869b: 4-5).

Terakki'de imzasız çıkan başka bir yazıda ise halkın sanatını koruyacağı bir kanunun olmaması ve geleceğe güven duymaması gibi nedenler sonucu sanayinin ilerlemediğini belirtmiştir (*Terakki*, 1870b: 3-4). Sanayi ile uğraşanların bir araya gelip şirket kurması gerektiğini vurgulamış, yerli ürünlerin ecnebi ürünlere göre maliyetli üretildiğinden sanayi tesislerin kapandığını belirtmiş, bu durumdan kurtulmak için üretimin modern makinelerle yapılmasını istemiştir (*Terakki*, 1869r: 1-2). Avrupa'ya sanayi ilmini öğrenecek öğrencilerin gönderilmesi ve Avrupa'dan uzmanlar getirterek yerli ustaların modern sanayi teknolojileri öğrenmeleri için devletin yardımcı olması gerektiğini belirtmiştir (*Terakki*, 1870c: 2). Ülkede sanayinin gelişmesi için modern makineleri kullanacak nitelikli işçinin olması gerektiğini vurgulamış ve bu doğrultuda devletin bir an önce mesleki eğitim kurumlarının tesis etmesini istemiştir (*Terakki*, 1869c: 2).

Hadika gazetesi ise ülkede önceleri giyecek elbiselerden ev döşemelerine ait tüm eşyaların üretildiğini ve dışarıya muhtaç olmadan idare edildiğini ancak bugünlerde bu malların ülkede rağbet görmediğini Avrupalıların ülkeye getirdikleri ürünlerin çoğaldığını ve halk tarafından rağbet gördüğünü ifade etmiştir. Halkın yabancı mallara olan rağbetin sonuçlarını düşünmediğini zamanla yerli sermayenin Avrupa'ya akararak ülkenin fakirleştiğini belirtmiştir. Avrupa eşyasına rağbet olunduktan sonra ülke mallarının alınmamaya başlandığını ve bu nedenle bunları üreten ustaların sanatlarını terk ederek işçilik yaptığını bildirmiştir. Halkın Avrupa ürünlerini aldıkça ülkede sanayinin ilerlemeyeceğini hatta daha da gerileyeceğini belirtmiştir (*Hadika*, 1870: 38-39). Sanayinin gelişmesinin yerli ürünlerin kullanılmasıyla olacağını ve yerli ürünlerin kullanılmasıyla bu ürünlerin ülkede kabul görüp yaygınlaşacağını belirtmiştir. Yerli ürünlerin kullanımı için halkın birbirini teşvik etmesi gerektiğini bu teşvik sayesinde yerli ürün kullanımının artacağını vurgulamıştır. Osmanlı'da üretilen bir malın hariçten gelen mala göre fiyatın iki kat fazla olmasına karşın yerli malın kullanılmasını tavsiye etmiş ve yabancı mal kullanımını devam ettiği sürece bundan halkın da zarar göreceğini belirtmiştir. Yerli mala rağbet edip kullanmanın ittifak ile olacağını ve ülkede sanayinin gelişmesinin ancak '*İttihad-ı Efkar-ı Milliye*' ile gerçekleşeceğini ve devletlerin gelişmesinin esas nedeninin bu olduğunu ifade etmiştir (*Hadika*, 1870: 46-48). Ayrıca ülkede açılan kız sanayi mektebine genelde gayrimüslimlerin talep ettiğini belirtmiş Müslüman çocukların bu mekteplere gönderilmesini istemiştir (*Hadika*, 1870: 37-38). İbret'te yazdığı bir makalede Namık Kemal sanayi mekteplerine rağbetin arttığı zaman ülkeye yabancı ürünlerin istilasının duracağını belirtmiştir. (Namık Kemal, 1872b: 1).

1870 senesinde Ali Suavi tarafından çıkarılan *Ulum* gazetesi ülkede sanayileşmenin gerçekleşmemesi nedeni olarak toplumdaki değer yargıları olduğunu belirtmiştir. İslam'ın sanayiye değer verdiğini ve her büyük zattın bir sanatla isminin anıldığını ifade etmiştir. Türklerde öteden beri bir paşa bir ağa olma hevesinin olduğunu, beşikteki çocuklara bile kâtip olur paşa olur diye dua edildiğini halkın hükümet kapısından maişetini gidermekten başka bir şey düşünmediğini belirtmiştir. Müslümanların hazineye ağız açtığından bu yana ülkede muhtaç olunan zanaatların Hristiyan milletlerine geçtiğini dile getirmiştir. Zanaata rağbetsizlik sürdükçe elde kalan manav ve bakkalcılık gibi mesleklerin bile yabancıların eline geçeceğini belirtmiştir (Ali Suavi, 1870: 727-732).

Şark gazetesi potansiyelinin olmaması nedeniyle ülkenin sanayileşmesine karşı çıkmıştır. Gazete medeniyetin sanayileşme sonucu elde edildiğini belirtmiş ve sanayinin en önemli güç kaynağı olduğunu vurgulamıştır. Bir ülkede sanayinin gelişmesinin eğitimle elde edildiği ve ürün maliyetinin düşürülmesi için üreticileri rekabet ettiğini ifade etmiştir. Bunun sonucunda ise büyük makinelerin icat edildiğini ve sanayi ilminin geliştiğini belirtmiştir. Sanayinin az olması ve halkın bu mesleğe rağbet etmemesi gibi hakikatler ortada iken bazı kişilerin ülkede sanayileşmenin

gerçekleşmesini istemesinin hayalperestlik olduğunu ifade etmiştir. Ülkenin gelişmesi için çıkar yolunun tarımsal üretimi artırmak ve ülkede maarifin gelişmesini çalışmak olduğunu dile getirmiştir (Şark, 1873b: 1).

1.6. Ticaretin Geliştirilmesi ve Serbest Ticaret

Gazetelerin en fazla değindiği konulardan biri de ticaret olmuştur. 1838 senesinde İngiltere ile imzalanan serbest ticaret anlaşmasıyla ülkede serbest ticaret ilkelerinin uygulanması ve bu ilkelerin ülkelerin ekonomisine olan yararlarını belirten yazılar gazetelerde görülmüştür. *Takvim-i Vekayi*'nin Fransızca eki olarak 1831 senesinden yayımlanan *Le Moniteur Ottoman* gazetesinde David Ross tarafından yazılan “*Osmanlı Topraklarında Ticaret Özgürlüğü Konusunda*” başlıklı makalede ülkede ticaretin önemli bir iktisadi etkinlik ve ticarete özgür bir ortamın olduğu ve ticareti engelleyici herhangi bir yasağın olmadığı vurgulanmıştır. Küçük bir gümrük vergisi haricinde malların ülke pazarına girildiği ve yabancı tüccarlara karşı saygılı olduğu ifade edilmiştir (Koloğlu, 1998: 72-74). *Ottoman*'ın sütunlarında David Urquhart'ın “*Türkiye ve Kaynakları*” adlı eserinin bazı bölümlerini yayımlamıştır. Urquhart, İngiltere'nin Rusya'dan ithal etmek zorunda olduğu ürünlerinin Türkiye'den temin edilebileceğini belirtmiş ve bu doğrultuda İngiliz-Osmanlı dış ticaretinin geliştirilmesini savunmuştur. Osmanlı'nın İngiliz ticaret çıkarları doğrultusunda yeniden organize edilmesini ve bu doğrultuda bir anlaşmayla gümrük vergileri, dahili vergiler ve tekel sisteminin kaldırılması gerektiğini ifade etmiştir (Koloğlu, 1998: 75). Blak Bey ise, gazetede Osmanlı'da serbest ticaret sisteminin uygulanması gerektiğini savunmuş ve ülkenin geri kalmasının sebebi olarak da devlet tekellerini göstermiştir. Ülkede ticaret serbestliği için borsanın kurulmasına çalışmıştır (Koloğlu, 2000: 44-45). Osmanlı ekonomi politikalarının serbest iktisat düşüncesi doğrultusunda şekillendirilmesine çalışmış, bu sistemin kabulüyle üretimin artacağını ve kalkınacağını ifade etmiştir (Koloğlu, 1988: 18).

1838 ticaret anlaşmasının imzalandığı sene, İstanbul'da ticaretle uğraşan ve bazı İngiliz ticaret evlerinin temsilcisi olan Churchill adlı bir İngiliz vatandaşı, av esnasında kazara bir çocuğu vurması sonucu tutuklanmıştır. Bunun yarattığı tepki karşısında Churchill'e ülkede gazete çıkartma yetkisi verilmiş ve *Ceride-i Havadis* bu olay sonucu çıkmıştır (Berkes 1976: 331). Churchill, gazetede İstanbul'da ticaret işlerinden anlayan ve ekonomi bilen Ermeni yazarlarını gazetede istihdam etmiştir. Ermeniler aracılığıyla gazetede korumacılık-liberalizm tartışmasını yapmış ve ülkenin iktisadi politikaları için serbest iktisat düşüncesini önermiştir (Berkes, 1976: 331). *Ceride*'nin ilk sayısından itibaren devletin iktisat politikası için serbest iktisat düşüncesini bir model olarak öne sürmüştür. İltizam ve zahire ihraç yasağının kaldırılmasına yönelik olumlu yazılar yayımlamıştır (Koloğlu, 2010: 135). Ülkede sektörel olarak tarımsal kalkınmayı savunduğu gibi bu konu ile alakalı olan serbest ticaret ortamının da yaygınlaşmasını istemiştir. Ticarete önem vermeyen milletlerin kuvvetli olamayacağını ticarete ne kadar itibar edilirse ülke kuvvetinin o nispette artacağını ifade etmiştir (*Ceride-i Havadis*, 1840d: 2).

Ülkede ticaretin gelişmesini sağlamak ve tüccarları ticari konularda bilgilendirmek amacıyla yayımlanan *Takvim-i Ticaret*, bir ülke refahının en önemli sebeplerinden birinin de ticaretin gelişmesi olduğunu ve ticaretin gelişmesi için kurumların gelişmesi kadar tüccarların da faaliyetleri layıkıyla icra etmesinin önemli olduğunu vurgulamıştır (*Takvim-i Ticaret*, 1866i: 1). Bir ülkede ticaret ve sanatın gelişmesi için cemiyetin kurulmasının önemli olduğunu ve İstanbul'da Cemiyet-i Ameliperver namıyla bir cemiyetin kurulduğunu belirtmiştir (*Takvim-i Ticaret*, 1866a: 1). Bir ülkede ticaretin kolaylaşması için bankaların kurulmasının da önemli olduğunu bu nedenle devletin bazı vilayetlerde kurulan menafi sandıklarının ülkenin her tarafında kurulması için büyük çabalar gösterdiğini ifade etmiştir (*Takvim-i Ticaret*, 1866b: 1). Başka bir yazıda ise ticaretin bir ülkenin başlıca servet kaynağından biri olduğu ve tüccara ne kadar değer verilirse o ülke servetinin çoğalacağı belirtilmiştir. Bir ülke halkının ticarete ilgisiz kalmasının o ülke ticaretinin ecnebiler tarafından idare edilmesine yol açacağını vurgulamıştır. Halkın ticarete rağbet etmemesinin üzücü bir durum olduğunu ve ülke ticaretinde yabancıların etkinliğinin fazla olduğunu ifade etmiştir (*Takvim-i Ticaret*, 1867a: 1).

1860'ların ikinci yarısından itibaren gazetelerde serbest ticaret politikalarını zararlarına değinen yazılar görülmeye başlamıştır. Namık Kemal, *Hürriyet* gazetesinde yayımlanan bir yazısında serbest ticareti ilkesel olarak değil zamanlama yönünden eleştirmiş, devletin serbest ticareti benimsediğinde sanayinin çöküşte olduğunu Avrupa ürünleri maliyetinin düşük olması nedeniyle var olan sanayinin de ortadan kalktığını vurgulamıştır (Namık Kemal, 1868c: 1-2). Anlaşmadan dış ticaret açısından istifade edilemediği gibi iç ticaretin de yabancı tüccarlara kaptırıldığını ifade etmiştir (İnsel, 2005: 45-46). Ayrıca Namık Kemal, bu sırada ülkenin iktisadi zenginliğinin ticarete emniyet ve itibarla sağlandığını belirtmiştir (Namık Kemal 1866-c: 1-2). Ziya Paşa da *Hürriyet* gazetesi sütunlarında kapitülasyon, imtiyaz ve mülk edinme hakkı gibi nedenlerle ülkede yabancıların ekonomi ve mali gücü elinde tuttuğunu dile getirmiştir. Halkın geleneksel giyimlerini değiştirmesiyle yerli sanayinin gerilediğini ve halkın üretimde verimli işlerden çok verimli olmayanlar işlerle iştiğal ettiklerini belirtmiştir (Karpas, 2006: 40). Devletin 1838 ticaret anlaşmasından bu yana izlediği yanlış iktisadi politikalar sonucu ülkeye Avrupa ürünlerini dolduğunu ifade etmiştir. Anlaşma sonucu Avrupa'nın kalitesiz ürünlerin ülkeye yığıldığını ve yerli sanayinin çökmesini hızlandığını belirtmiştir (Önsoy, 1988: 30-31). Yabancı tüccarlara verilen imtiyazların Türk tüccarlarını ortadan kalkmasına neden olduğunu ifade etmiştir (Mardin, 2002: 391-392).

1868 senesinde yayımlanan *Terakki* gazetesi Osmanlı'nın ticarete geri kalmasının sebebi olarak dış ülkelerde ticaret evlerinin açılmaması ve ticaret şirketlerinin oluşturulmamasını göstermiş, devlet desteğiyle tüccarların bir an önce ticari faaliyetlere girişmesini istemiştir (*Terakki*, 1869e: 2). Ticaret için şirketleşmenin gerekli olduğunu vurgulamış, bir ülkenin ticarete kalıcı olması ve ilerlemesinin tek sebebinin şirket kurarak ticaretin yürütülmesini göstermiştir (*Terakki*, 1869f: 2-3). Ticaretin gelişmesi için posta, telgraf, demiryolu, karayolu, şoseler ile birlikte polişe ve kambiyo usulünün intizamını, geliştirilmesini ve gerekli eksikliklerin giderilmesini istemiştir (*Terakki*, 1869g: 3-4). Bir devletin gelişmişliğinin ihracatın ithalata göre çok olması ile belirleneceği ve Osmanlı'nın buna önem vermesini istemiş, bir ülkenin ihracatı ne kadarsa ise ithalatının da o kadar olması gerektiğini belirtmiştir (*Terakki*, 1869h: 3-4). Ülkede serbest ticarete engel olan yed-i vahit ve esnaf usulünün kaldırılmasını istemiştir (*Terakki*, 1869i: 2). Ticari kurumun şeffaflığının sağlanması gerektiğini belirtmiş ve bu doğrultuda muhasebe işlemlerinin gerçekleştirilmesinin öneminden bahsetmiştir (*Terakki*, 1869a: 6).

Ulum'da Ali Suavi, Müslüman Osmanlı vatandaşlarının ticarete ait bir bilgi ve rağbeti olmadığını, gayrimüslimlerin ise ticarete rağbet ettiğini belirtmiştir. Hristiyanların ellerine geçen parayı ticarete kullandığını, Müslümanların ise servetlerini araziye yatırıp ziraatta kullandığını ifade etmiş, az sermaye ile çok kar edinmek tedbirin ziraatta olmayıp ticarete olduğundan Hristiyanların servet kazandıklarını vurgulamıştır (Ali Suavi, 1870: 735-743).

Kemal, *İbret* gazetesinde ekonomik çöküşün sebebinin 1838 ticaret anlaşmasını göstermiş, yabancıların ticaret kanalıyla ülkeyi sömürdüklerini dile getirmiştir. Yabancıların ekonomide güçlü olmasının sebepleri olarak 1838 ticaret anlaşması, yabancılara verilen imtiyazları, iç gümrükleri, yerli bankaların olmayışını, halkın üretici gibi işlerden uzak duruşu ve ulaşımının yetersizliğini göstermiştir (Çavdar, 2003: 23). Reşit Paşa'nın Avrupalılara Osmanlı Devleti'nde ticarete serbestlik iznini verdiğini, bu serbestliğin kötü durumda olan yerli Osmanlı ticaretini ve sanayisini harap ettiğini vurgulamıştır. İç tüketimi sağlayacak üretimi gerçekleştirememesi nedeniyle Osmanlı'da korumacılık sistemini uygulanmasıyla bir netice alınamayacağını vurgulamıştır. Ticaretin geri kalmasının nedeni olarak Osmanlı'nın uyguladığı iç gümrükleri görmüş ve bunun kaldırılmasını istemiştir (Namık Kemal, 1872b: 1-2). *İbret*'te imzasız yayımlanan bir yazıda Osmanlı'nın ticarete rağbet etmediği anlatılmış ve yabancıların bu işi yürütmesi eleştirilmiştir. Ülke tüccarların dış ticaretle ilgilenmedikleri sadece iç ticaretle meşgul oldukları belirtilmiş bunun ise ülke açısından zararlı olduğu ve ülke sermayesinin harice aktığı vurgulanmıştır (İbret, 1872: 1).

1.7. Mali Bürokrasi ve Politikalar

Osmanlı Devleti'nin iktisadi olarak geri kalmasının nedeni olarak mali bürokratların iktisadi politikalarındaki dirayetsizliği dönemin gazetelerinde sürekli değinilen konulardan biri olmuştur. Mali bürokratların uyguladığı yanlış iktisadi politikalar sonucu ülkenin bu hale geldiği gazete yazılarında sürekli vurgulanmıştır. Bu konuda en sert eleştiri Ali Suavi *Muhbir* ve *Ulum* Gazetesi'nde dile getirmiştir. Ali Suavi *Muhbir*'de bürokrasinin mali politikaları halktan gizleyerek yürüttüğünü belirtmiş ve devletin bu konuda şeffaf olmamasını eleştirmiştir (Ali Suavi, 1868e: 2-3). Bürokrasinin Avrupa ülkelerinden aldığı borçların çoğunu kendi zimmetine geçirip Taksim, Beyoğlu ve İstinye'de konak ve yalı yaparak israf ettiği dile getirmiştir (*Muhbir*, 1867a: 4). Bürokratların lüks ve sefahat halinde yaşadığını, bürokratların çoğunun devlet paralarını zimmetine geçirdiğini ve bunların sahip olduğu paraların devletin borcunu ödeyeceğinden fazla olduğunu ifade etmiştir. Devletin bu tip bürokratların suiistimaline son vermesini, onlardan yaptığı israfın parasını tahsil etmesini ve görevlerinden alınmasını istemiştir (*Muhbir*, 1867b: 2). Mali bürokratlara eleştirmesine karşın devletin başarılı mali bürokratlarını ise övmüştür (*Muhbir*, 1867d: 1-2). Suavi, *Ulum*'da, bir ülkede güvenliğin sağlandığı takdirde o ülkede alım-satımın çoğalacağını, sanayi gelirlerinin artacağını, dış ve iç ticaretin terakki edeceğini ve genel harcamaların çoğalacağını bu nedenle de mali gelirlerinin artacağını vurgulamıştır (Ali Suavi, 1870: 772-777). Devletin kah iane kah sikke taşıdığı kah kağıt paranın ihraç edilmesi gibi yöntemlerle gelirlerini toplamasına karşın devlet gelirlerinin azaldığını ifade etmiştir (Ali Suavi, 1870: 1049-1055). Devletin yakın yerleri, yani İstanbul'un vergiden muaf tutulmasını eleştirmiş (*Muhbir*, 1867c: 4) ve birçok kişiden alacağı olmasına rağmen bunları alamadığını belirtmiştir (Ali Suavi, 1867b: 3).

Osmanlı mali bürokratlarını eleştiren diğer bir yazar Namık Kemal olmuştur. Namık Kemal bir yazısında ekonomi işlerinin yürütülmesi için mali teşkilatın düzenli bir nizama ve dirayetli memurlara ihtiyacı olduğunu ve maliyenin ıslahı için bu iki konunun önemsenmesini istemiştir. Halka ekonomi ve maliye öğretecek bir okulun olmadığını, mali memurların liyakate göre seçilmediğini, mali politikaları icra eden memurların ancak bireysel zekâ ve yeteneğe göre iş yaptığını ifade etmiştir (Namık Kemal 1866b: 1-2). Kemal, sarayın gereksiz harcamalarına da değinmiş ve Babıâli'nin yanlış iktisadi politikaları sonucu israfın arttığını belirtmiştir. Osmanlı'nın üçüncü sınıf bir devlet olmasına rağmen israfın Fransa'dan fazla olmasını eleştirmiştir (Namık Kemal, 1868a: 1-3). Ziya Paşa, *Hürriyet*'teki yazılarında bürokratların maliyeyi yönetmede beceriksizlik gösterdiğini, borçlanmanın ekonomiyi mahvettiğini, tüccarların devlet memurluklarına rağbet etmesiyle maliyeye yüklenen yükün arttığını belirtmiştir. Mali bürokratların bilgisizliği ve yeteneksizliğinin ekonomin gerilemesinin en önemli nedeni olarak göstermiştir (Mardin, 2002: 391-392).

Kemal, *İbret* gazetesinde halkın sorunlarına da değinmiş ve Babıâli'nin iktisadi politikalarını özellikle de vergi politikasını sertçe tenkit etmiştir. Yazılarla, devletin farklı isimler altında topladığı vergiler hakkında okurları bilgilendirmiş ve vergi alırken belirli kurallara uyması gerektiği ve keyfi bir şekilde vergi toplamasının hakkı olmadığını ifade etmiştir (Kızılcıca, 2012: 347). İstanbul'da vergi alınmamasını eleştirmiş ve İstanbul'dan düzenli bir vergi alındığında hazinenin yarar göreceğini belirtmiştir (Namık Kemal, 1872d: 1).

1860 yıllarında ülkede kâğıt para basılması nedeniyle *Mecmua-i Fünun*'da bu konu hakkında yazılar yayımlanmıştır. Münif Efendi, fazla miktarda basılan kâğıt paraların halk üzerinde olumsuz etkiler doğurduğunu ve halkın hoşnutsuz olduğunu ifade etmiştir (Münif Paşa, 1866a: 41-46). *Terakki* gazetesi ise halkın servet imkânının artmasının devlete daha fazla gelir imkânı doğuracağını belirtmiş, fazla vergi alındığında halkta servetin birikmeyeceğini ve bu nedenle hazine gelirlerinde bir azalma görüleceğini belirtmiştir (*Terakki*, 1869l: 1-2). *Şark* gazetesi ülkenin bütçe dengesi oluşturmak için harcamaların kısılması ve mevcut gelirlerin artırılması yöntemiyle başarı elde edilemeyeceğini belirtmiştir. Ülke gelirlerinin ancak devletin servet kaynaklarından istifade ederek olacağını ifade etmiş, bu doğrultuda devletin tarım ve

sanayide üretim gerçekleştirilmesi ve ülkenin maden kaynakların istifade edilmesi istenmiştir. Devlet maliyesinin ancak bu şekilde düzluğe çıkacağı ifade edilmiştir (Şark, 1873d: 1).

1875 senesinde yayımlan *Vakit* gazetesinde ekonomi ile alakalı yazılarla halkın iktisat sorunlarına olan ilgisi canlı tutulmak istenmiş, devletin ekonomisini geliştirmek amacıyla maliyenin ıslah edilmesi gerektiği vurgulanmış, harcamalarda tasarrufa gidilmesi gerektiği aktarılmıştır. Servetin artırılması için harcamaların azaltılması gerektiği ve borçlanmalarla elde edilen sermayeyi üretim getirecek yatırımlardan ziyade tüketim eksenli lüks bayındırlık faaliyetlerinde harcadığı belirtilmiş ve bunun da ülke ekonomisini zor durumda bıraktığı ve devlet gelirlerinin borçların faizlerine ödenmesi nedeniyle bunalımın daha büyüdüğü ifade edilmiştir. Ülkede bürokratların israf içerisinde olduğu, vergilerin fazla olduğu ve indirilmesi gerektiği belirtilmiş, devletin, ziraat ve ticaretini geliştirmesi için halka destekte bulunulması istenmiştir (Yerlikaya, 1996: 79-80).

1.8. Borçlanma

Osmanlı Devleti'nin 1854 senesinde gerçekleştirdiği dış borçlanmayla birlikte devletin bütçe açıklarını gidermek için borçlanma politikası çözüm olarak görülmüş ve ilk borçlanmadan sonra devlet birçok dış borçlanma gerçekleştirmiştir (Kıray, 1993: 205-221). Devletin yapmış olduğu borçlanma politikaları dönemin basınında değinilen önemli iktisadi konulardan olmuştur. Namık Kemal, Şinasi'nin yurt dışına kaçması sonrası *Tasvir-i Efkar*'ın yönetimini üstlenmiş ve gazetede devletin ekonomi politikalarını eleştirmiştir. Borçlanmanın geçici yarar getirdiğini belirtmiş, Osmanlı iç borçlanması eshamın dış borçlanmaya göre daha faydalı olduğunu vurgulamıştır (Namık Kemal, 1866a: 1-3).

Borçlanma politikalarına en sert tepki Ali Suavi'nin yazılarında görülmüştür. Ali Suavi, *Muhbir*'de halkın mali politikalarından haberdar olmasını istemiş, maliyenin içinde bulunduğu zor duruma rağmen bürokratların savurgan harcamalarda bulunduğunu belirtmiştir. Devletin zor durumda iken dış borç alabileceğini ancak günlük ihtiyaçlarını yürütmek amacıyla yaptığı borçlanmanın uygunsuz olduğunu belirtmiştir. Avrupa güçlerinin Girit meselesini çıkmaza sürükleyerek Osmanlı'nın daha fazla borçlanmasını istediklerini ifade etmiştir (Çelik, 1994: 675). Devletin dış borç yaptığını, bu miktarın israf edilerek çarçur edildiğini ve borç faizlerinin diğer bir borçla ödendiğini belirtmiştir (Ali Suavi, 1870: 1055-1058). Suavi, *Muhbir*'in çeşitli sayılarında yayımladığı ilanlarla, Babiâli'nin yaptığı borçlanmanın kabul edilmeyeceğini ümmet namına ilan etmiş ve hükümete protestolar çekerek bu borçların ödenmeyeceğini bildirmiştir (Ali Suavi, 1868abcd: 4;1;1;1). Savaş ve yatırım harcamaları hariç borca girişilmemesini, yapılacak borçlanmanın zararlı şartları ve yüksek faizli olmamasına özen gösterilmesinin gerektiğini belirtmiştir (Ali Suavi, 1867a: 1-2).

Namık Kemal *Hürriyet* gazetesinde mali krizin çözümünde borçlanmanın bir yöntem olarak kullanılmasını da eleştirmiş ve 1838 ticaret antlaşmasının yerli sanayisinin çökmesine sebep verdiğini belirtmiştir. Borçlanmaya vatanın büyük bir felaketten kurtarılma gibi olaylar dışında başvurulmamasını vurgulamış ancak her mali kriz de Babiâli'nin borçlanmaya başvurmasını eleştirmiştir (Namık Kemal, 1868b: 1-2). *Hürriyet* gazetesinde borç anlaşmalarına karşı çıkan diğer aydın Ziya Paşa'dır. Ziya Paşa, borçlanmaların Babiâli'nin işine gelmesine karşın Osmanlı halkının bu işe kesinlikle karşı çıktığını belirtmiştir (Ziya Paşa, 1868: 5). Ayrıca gazetede Osmanlı vatandaşlarından gelen bir protestoname yayımlanmış ve bu protestoname ile yapılacak borç anlaşmasına karşı çıkılmıştır (*Kanizade Rifat*, 1868: 1-2).

Takvim-i Ticaret, maliyenin ilerlemesine engel olan şeyin devlet borçları olduğunu ve borçların hazineye büyük bir harcama olarak gözüktüğünü belirtmiştir. Hazinesinin üçte birinden çoğu hatta yarısına yakın bir miktarın borçların faizine gösterildiğini ve bu nedenle hazinesin daha fazla borçlanmaya müsaade etmediğini vurgulamıştır (*Takvim-i Ticaret*, 1867c: 1). *Şark* gazetesi, Osmanlı maliyesinin borçlanmayı artık kaldıramayacak durumda olduğundan borçlanma politikasının artık mümkün olmadığını ve devlet gelirlerin önemli bir kısmının ipotek altına alındığı için maliyenin yeni borçlanmaları karşılayacak gücünün olmadığını belirtmiştir.

Galata bankerlerinin zor durumda olduğundan devlet hazinesine herhangi bir borç veremeyeceklerini dile getirmiştir (Şark, 1874b: 1). Reşad Bey de *İbret* gazetesinde devletin istikrazı çoğaldıkça verginin miktarı da artacağını toplumda hukuksuzluk ve asayişsizliğin doğacağını belirtmiştir (Reşad, 1872b: 1).

Devletin yapmış olduğu borçlanma politikasını doğrudan eleştirmeyen *Terakki* gazetesi devletlerin yapmış olduğu borç antlaşmaların devletlere karşılıklı olarak fayda sağladığına değindikten sonra bir ülkenin dış borçlanmadan çok iç borçlanma yapmasını istemiştir (*Terakki* 1869k: 1-2). Borçlanmanın ne niyetle alınmışsa oraya harcanmasını dile getirmiş, eğer yatırım için borçlanma yapılırsa uzun vadede faydanın görüleceğini vurgulamıştır (*Terakki*, 1869b: 2).

1.9. Bankacılık

Osmanlı Devleti'nde Mithat Paşa'nın 1863 senesinde Tuna vilayetinde kurduğu menafi sandıkları ülke ekonomisine olan faydaları dönemin basınında değinilen konulardan biri olmuştur (Yazan, 2017: 222). *Mecmua-i Fünun*'da ülkede yaşanan sermaye sorununa çözüm olmak amacıyla tesis edilen menafi sandıkları hakkında yazılar yayımlamıştır. Kadri Bey, menafi sandıkların para yatırımlara faiz vererek sermayenin artırılmasını temin etmesi ve küçük sermayelerin biriktirerek bu sermaye ile tüccar ve sanat erbabının istifade etmesini sağlamasıyla ülke ekonomisinin gelişmesine katkı sağladığını belirtmiştir. Ülkede halkın para biriktireceği bu tarz sandıkların olmaması yüzünden ülke servetinden istifade edilemediğini ve bu sandıkların tesisinin yaygınlaşmasıyla ticari ve sanayinin gelişeceğini ifade etmiştir (Kadri, 1864: 389-396). Münif Efendi sandıklarının sermayesinin çoğalmasıyla arzu olunacak her türlü sanayi teşebbüsüne girişileceğini vurgulamıştır (Münif Efendi, 1866b: 96-102). *Takvim-i Ticaret* gazetesi de menafi sandıklarını ülkede sermaye sorununa çözüm getirecek bir kurum olarak görmüştür. Menafi sandıkların halk arasında para biriktirme duygusunu teşvik ettiğini ve halkın sandığa parasını yatırmalarıyla zor günlerinde sefalet düşmesini engelleyeceğini ifade etmiştir. Menafi sandığında biriken sermayeyle demiryolu ve nafia girişimlerin hızlı ve kolay yapılacağını belirtmiştir. Ülkede halkın dışından tırnağından artırdığı akçeyi yatırmak için menafi sandıkları gibi emin yerler olmadığından bu gibi sermayeleri yastık altında veya toprakta defnederek sakladıklarını ve bu sermayenin de ülkenin hayrına istifade edilmediğini dile getirmiştir (*Takvim-i Ticaret*, 1866g: 4).

Faiz politikalarının İslam dinine aykırı olmadığına Ali Suavi değinerek ülkede bankacılık işlemlerine rağbet olunmasına çalışmıştır. Bu doğrultuda Suavi, *Ulum*'da faiz ve ribanın aynı şey olmadığını, farklı anlamları olduğunu ve karıştırılmaması gerektiğini açıklamıştır. Kuran'da yasaklanan şeyin aslında riba olduğunu belirtmiş, ticari işlemlerde belli bir faiz oranının olağan olduğunu ve faizin ticaretin tabiatından kaynaklandığını ifade etmiştir (Ali Suavi, 1869: 340-341). Ülkede faizden ziyade ribanın yasak edilmesi gerektiğini dile getirmiş, bu doğrultuda tüm ülkelerde faiz sisteminin uygulandığını ve faizin Fransa'da %5-6 ve Osmanlı'da ise %12,5 ile sınırlandırıldığını belirtmiştir (Ülken, 2005: 87). Suavi ayrıca *Ulum*'da, harcamalara dikkat ederek tasarruf yapılmasını ve israf edilmemesini istemiştir. Ülkede biriken milyon liralara heba edildiğini belirtmiş bunun sebebinin ise ülkede tasarrufun olmamasından kaynaklanmadığını bilakis İslam dininin tasarruf üzerine şekillendiğini Kuran'ın birçok ayette israfı eleştirdiğini belirtmiştir. Halktan alınan aşar, iltizam ve vergi gibi ekonomi politikaların tasarrufu engellediğini ifade etmiştir (Ali Suavi, 1869: 607-612).

1863 senesinde yabancı ortaklık girişimi kurulan Osmanlı Bankası kuruluşu dönemin gazetelerinde değinilmiştir. *Mecmua-i Fünun*'da yayımlanan bir yazıda Kadri Bey, hükümetin izniyle İngiliz ve Fransız sermayelerinden oluşan bir kumpanya tarafından devletin resmi bankası Bank-ı Osmanî'nin kurulduğunu belirtmiştir. Bankanın kurulmasıyla ülkede ticari işlemlerin kolaylaşacağını ve ülke üretimini artırmaya yardımcı olacağını ifade etmiştir (Kadri, 1863c: 495-502). Diğer bir yazıda ise Kadri Bey, bankaların ortaya çıkış sürecini Avrupa'da ilk bankaların kuruluşunu sırası ile anlatmış ve ilk bankalar hakkında bilgi vermiştir (Kadri, 1863d-e: 10-17:52-61). *Mir'at* gazetesi de bankaların emniyetli olduğunu bankaların büyük ve küçük sermayelerin

muamele icrasını yönettiğini ve bankalar sayesinde halkın biriktirdiği paralardan ülkenin kazanç sağladığını ve ticari işlemlerin kolaylaştığını belirtmiştir (*Mir'at*, 1863: 37-38). *Tercüman-ı Ahval*'de Şerif Efendi bankaların Avrupa'nın birçok başkentlerinde görüldüğünü ve Osmanlı'da da kurulduğunu ve faaliyetlerini geliştirdiğini belirtmiş ve bankaların işleyişi hakkında okurlara bilgi vermiştir (Şerif Efendi, 1861e-f, 2-3, 2-3).

1.10. Şirketleşme ve Çalışma

Ülkenin iktisadi kalkınmasının gerçekleşmesinin ülkede özel teşebbüs gerektiren işlerde sa'y u amel olmasıyla gerçekleşeceği ve kurulacak iktisadi işletmelerinin bireysel olarak değil halkın bir araya gelip şirketler kurarak gerçekleşmesi gerektiği gazetelerin vurguladığı konulardan biri olmuştur. *Mecmua-ı Fünun*'da dönemin önemli kavramı olan "Lüzum-ı Sa'y u Amel" hakkında Şerif Efendi ve Macid imzalı iki yazı çıkmıştır. Şerif Efendi, makalede üretimde gerekli olan ihtiyacın çalışma olduğunu vurgulamış, çalışmaksızın ülkelerin refaha erişemeyeceğini ayrıca modern bilgi ve tekniklerini kullanarak üretimi gerçekleştirmesini istemiştir (Karaoğlu, 2013: 287). İnsan tasarrufunda olan tüm şeylerin sa'y u amelle üretildiğini ve paranın say u amel sonucu elde edildiğini ve bunun bitmesi halinde tekrardan sa'y u amelle müracaat edildiğini ifade etmiştir (Şerif Efendi 1863: 333-337). Macid Bey ise, insanın zorunlu maddi ve manevi ihtiyaçlarını tedarik etmek için sa'y u gayrete önem verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Çalışmanın insanın en temel vazifelerden biri olduğunu ve bunun için gerekli çabanın gösterilmesini istemiştir (Macid 1866: 201-206). Münif Efendi ise bu konuya "Tahsil-i Servet" makalesiyle değinmiştir. Münif Efendi, insanoğlunun hammaddeleri sa'y u amelle işleterek istifade edecek bir duruma getirdiğini bunun da eğitimle bilgi donanımı artırarak elde edeceğini belirtmiştir. Bir ülkede halkın bilgi seviyesi ne kadar yükseksse sanayinin o derece terakki edeceğini vurgulamıştır (Münif Efendi 1883: 15-22).

Şirketleşme konusuna en fazla önem veren gazete *Hadika* gazetesidir. Gazete tüccarların yalnız başına ticari teşebbüslerde bulunmasıyla ticaretin terakki edemeyeceğini şirketler teşkil edilmesiyle ülke servetinin artacağını ifade etmiştir (*Hadika*, 1870: 215). *Hadika* sanayi üretiminin ancak şirketler tarafından gerçekleştireceğini ve şirketler sayesinde fabrika gibi sanayi tesisleri kurulduğunda sanayi ürünlerin artık hariçten alınmayacağını belirtmiştir (*Hadika*, 1870: 246-247). Şirketlerin kurulmasının ülke servetinin artmasını sağlayacağı gibi halkı zenginleştireceğini de belirtmiş, Müslümanların şirketlere lakayt kalmasını eleştirmiştir (*Hadika*, 1870: 254-255). Şirketler tarafından kurulan fabrikalarda sanayi üretimi gerçekleştirildiğinde yabancı mallara olan rağbetin azalacağını ifade etmiştir. Ayrıca halkın moda tarzı ürünlere aldanarak gerçekleştirdiği Batı tarzı tüketim anlayışının ülkeyi kısa zamanda fakirleştirdiğini belirtmiştir (*Hadika* 1870:263-264). Halkın %10'un yerli fes kalanını ise Fransız fesini kullandığını belirtmiş ve bunun nedenini ise üretilen feslerin tüketimi karşılayamamasını göstermiştir. Şirket tesis ederek dâhili üretim çeşitlendirilip ihtiyaç oranında üretim gerçekleştirildiği zaman yabancı mallarına olan rağbetin yerli mallarına döneceğini vurgulamıştır (*Hadika*, 1870: 271). *Hadika*, Trabzon bölgesinde tüccar tarafından kolektif tarzında bir şirketin kurulduğunu duyurmuş, Sürmene bölgesinde kaliteli iplik üretildiğini iplik ticaretinin Trabzon, İstanbul ve Rumeli bölgelerinde rağbet gördüğünü belirtmiştir (*Hadika*, 1870: 272;276). Ayrıca ülkede kurulacak deniz nakliyat şirketleri sayesinde tarımsal ürünlerin şehirlere naklinin kolaylaşacağını belirtmiş ve bu tarz şirketlerle pek çok kişiye istihdam kapısının açılacağını dile getirmiştir (*Hadika*, 1870: 287). Halkın şirketler kurması için girişimde bulunmasından sonra devletin bu tarz girişimlere destek olacağını hatta birçok imtiyaz tanıdığını belirtmiştir (*Hadika*, 1870:295). Şirketlerin az miktarda kurulduğunu ve kurulanlara ise halkın ilgi göstermediğini ifade etmiştir. Bu tarz şirketlerin iktisadi gelişim açısından önemli olduğunu ve bu nedenle halkın bu tarz şirketlerin kurulmasına rağbet edilmesine çalışılmasını istemiştir (*Hadika*, 1870: 341-342).

Ali Suavi, *Muhbir*'de Osmanlı'da faaliyet gösteren kumpanyaları Osmanlıların işletmesini istemiş, Osmanlıların kuracakları şirket ve kumpanyaların devletten bağımsız olması gerektiğini vurgulamıştır (*Muhbir*, 1867b: 3). *Terakki* gazetesinde Hayrettin Bey Osmanlı'nın harap olmasının en büyük sebebi olarak şahsi menfaatlerin gözetilerek bir işi elbirliğiyle

yapılmamasını göstermiştir. Halk, kendi kişisel çabasıyla bir işi yürütmekten ziyade devlet kapısında memur olmak arzusu taşıdığını ve halkın bu durumdan kurtulması gerektiğini vurgulamıştır (Hayrettin 1868: 4-5). *Mecmua-ı Fünun*'da Vahan Efendi, "Fevaid-i Şirket" başlıklı yazıda şirketlerin vatandaşın yaşam standardını yükselttiğini ve bunun yaygınlaşmasında önemli bir katkı sağladığını ifade etmiştir (Nalcıoğlu, 2013: 381-382). Halkın kanaatkâr olması ve fazla kazanç getirecek meşgalelerde bulunmaması gibi ahlaki düşüncesi nedeniyle ülkede halkın ticarete rağbet etmediğini ve bu nedenle ticaretin gelişmediğini ifade etmiştir. Ticaretin gelişmemesi nedeniyle şirketlerin de görülmediğini belirtmiştir. Ortak iş yapmanın her işte başarılı sonuçlar verdiğini, bu doğrultuda halkın sermayelerini birleştirip şirketler kurulmasını istemiştir (Vahan Efendi, 1863: 343-353).

Mir'at gazetesi ise ülkede üretilen ürünlerin kaliteli olmasına karşın pahalı üretildiğini bunların ucuz üretilmesinin çarelerine bakılmasını ifade etmiştir (*Mir'at*, 1863: 20-21). Küçük sermayeyle kurulan şirketlerin birleşerek büyük şirketler kurup rakipleriyle daha iyi rekabet edeceklerini ifade etmiştir (*Mir'at*, 1863: 36). *Takvim-i Ticaret*, şirketlerin her ülkenin iktisadi hayatında önemli bir güç olduğu belirtmiş ve bir ülkenin gerek imar ve refahı gerek servetin artmasında şirketlerin büyük faydaları olduğu ifade etmiştir (*Takvim-i Ticaret* 1866c: 1). *Şark* gazetesi ise, iktisadi üretiminin gerçekleşmesi için öncelikle hukuk düzeni, ülkede asayiş ve intizamın sağlanmasını istemiştir. Ziraat, sanayi ve ticari teşebbüslerin özel şahıslar tarafından yürütülmesini istemiş ve devletin bu sektörlerde girişimde bulunmasına halkın özel girişim teşebbüslerini azaltacağını ve bu gibi teşebbüslerin devlet tarafından temin edilmesi duygusunun kalıcı bir hale gelmesine neden olacağı ifade etmiştir (*Şark*, 1873a: 1).

1.11. Sergiler

1863 senesinde İstanbul'da açılan uluslararası İstanbul sergisi nedeniyle dönemin gazeteleri serginin açılışına özel önem göstermişler ve bu doğrultuda sergilerin iktisada olan faydalarına değinmişlerdir. Şinasi, *Tasvir-i Efkar*'da 1863 senesinde açılan Sergi-i Umumi-i Osmani dolayısıyla sergi konusuna değinmiştir. Serginin bir ülkenin sahip olduğu sanayiye göstermesi nedeniyle o ülkenin sanayi tecrübesini gösteren bir kitap olduğunu belirtmiş, serginin ülke sanayisinin ıslahı ve gelişmesine hizmet ettiği gibi üretilen eşyaların eksikliklerinin giderilmesine yardımcı olduğunu belirtmiştir. Sergide sergilenen Tophane fabrika ürünlerinin ve tersane aletlerinin Osmanlı'da takdir edilecek bir sanayi bilgi ve birikimin olduğunu gösterdiğini dile getirmiştir. Sergide ürünlere bakılırsa Osmanlı'nın servet kaynağının tarımsal ürünlerinden oluştuğunu belirtmiş, ülke sanayisini Avrupa kadar ilerletip sanayide istifade etmenin zor olacağını bu nedenle, Osmanlı'nın ziraatta kalkınmasını istemiştir (Şinasi, 1863a: 1-2).

Mecmua-ı Fünun, 1863 açılan Sergi-i Umumi Osmani nedeniyle sütunlarında bu konu hakkında birçok yazı kaleme almıştır. Dergide yayımlanan yazıda Kadri Bey, serginin başlıca faydasının ülkede üretilen tüm sanayi ve zirai örneklerinin gösterilmesiyle ürünlerin kıyas edildiğini ve bu doğrultuda ürünlerin geliştirilmesi için fayda sağlandığını belirtmiştir. Ayrıca ziraat ve sanayi şubelerinin durumunu devlete gösterdiğini ve hükümetin de gerekli adımları atmasına yardımcı olduğunu ifade etmiştir (Kadri, 1863a: 337-342). Kadri Bey, diğer bir yazıda serginin ilk defa açılmasına karşın serginin organizasyonun mükemmel olduğunu, Avrupa'da yapılan sergiler derecesinde bir düzenle sürdüğünü belirtmiştir. Bu tarz sergilerin fazla açılmasıyla sanayi ve ziraatın gelişmesine olumlu katkı sağlayacağını vurgulamıştır. Sergideki ürünlere bakıldığı zaman sanayinin gelişmemiş olduğunun anlaşıldığını belirtmiş ve bu nedenle ülkede sanayi fennini öğretecek sanayi mekteplerin kurulmasını istemiştir (Kadri, 1863b: 430-434).

Refik Bey tarafından yayımlanan *Mir'at* dergisinde İstanbul'da açılan sergi hakkında birçok yazı yayımlanmıştır. *Mir'at* sergide gösterilmek amacıyla getirilen ziraat aletlerin işleyişi hakkında bilgi vermiş ve resimlerini gazetede gösterdiği sabanların ülkede yaygınlaşmasını istemiştir (*Mir'at*, 1863: 28-29;44). *Mir'at*, Osmanlı sergisinin nizamnamesinin ilgili kısımlarını özet olarak aktarmıştır. Sergide sergilenen ürünlerin on üç kısma ayrılıp ve ülkede üretilen

ürünlerin yanında ecnebi ülkelerinden gelen eşyaların da sergileneceği bildirilmiştir (*Mir'at*, 1863: 14-16).

1.12. Ulaşım, Madencilik ve Nüfus

Osmanlı Devleti'nde iktisadi gelişmesinin önündeki en önemli engel ülke ulaşımının gelişmemiş olması dönemin gazetelerinde dillendirilmiştir. *Takvim-i Vekayi*'de yayımlanan bir yazıda Osmanlı'da ulaşımın gelişmesinin ziraat ve ticaretin gelişmesine katkısı olacağını ifade etmiş ve bu doğrultuda devletin bir meclis kurarak gerekli raporun hazırlanmasına çalıştığını belirtmiştir (Koloğlu, 1981: 152-153). *Mecmua-i Fünun* dergisinde Mehmed Said yazdığı makalede yolların gelişmişliği sayesinde ziraat ve sanayinin gelişeceğini vurgulamıştır (Mehmed Said, 1862a: 186-196). Yolların tarımın genişlemesini temin ederek çiftlik ve hanelerin sayısının artırmasının yanında emlak ve akarın kıymet ve değerini de artırdığını belirtmiştir. Ulaşımın gelişmesinin halkın ticari faaliyetlere rağbeti artırdığını ifade etmiştir (Mehmed Said, 1862b: 232-238).

Takvim-i Ticaret ziraatın gelişmesi için ulaşım eksikliğinin bir engel oluşturduğunu belirtmiş, devletin her bölgede demiryollarının yapılmasını müşkül olduğunu ve bu nedenle birinci derecede şose yollarının vücuda getirilmesi gerektiğini ifade etmiştir (*Takvim-i Ticaret*, 1867b: 1). *Terakki gazetesi de Osmanlı'nın iç bölgelerini ticaret yollarına bağlayacak yol, demiryolu ve şoselerin olmaması sebebiyle Osmanlı'nın elinde bulunduğu serveti iyi bir şekilde kullanmadığını ifade etmiştir (Terakki, 1869m: 1-2). Ulaşım yetersiz olduğundan verimli Osmanlı arazilerden yeterince istifade edilemediğini ve devletin demiryolu yapımına hız vermesi gerektiğini ifade etmiştir (Terakki, 1870a: 2-3). Ali Suavi ise ülkenin birçok kaynağı işletilmeden Avrupa'ya özenerek yapılan demiryolun fayda getirmeyeceğini ve Avrupa'da ilk önce karayolu ve demiryoluna bağlanan şoselerin yapıldığını sonra demiryolu inşa edildiğini ifade etmiştir (Ali Suavi, 1867c: 4). *Hadika ise yolların açılmasıyla ticaretin gelişeceğini belirtmiş ve bu doğrultuda devletin demiryolu politikasını desteklemiştir (Hadika, 1870: 86-87).**

Nüfusa iktisadi bir güç açısından değinen yazılarda dönemin gazetelerinde yayımlanmıştır. Namık Kemal, *İbret*'teki bir yazısında Batı dünyasının nüfus çokluğunda duyduğu endişeye karşılık Osmanlı'da nüfusun azlığından mustarip olduğunu belirtmiştir. Halkın sağlıksız bir beslenme rejimi ile beslendiğini, vücuda zararlı ürünleri yaygın olarak kullandığını söyleyerek bunlardan vazgeçilmesini istemiştir (Namık Kemal, 1872c: 2-3). *Terakki gazetesi ise ülkede nüfus sayımı daha önce yapılsaydı Osmanlı'nın nüfus azlığını sebebine daha kolay ulaşılacağını ve buna yönelik tedbirlerin önceden alınabileceğini belirtmiştir (Terakki, 1870d: 1-2).*

Dönemin gazetelerinde madencilik konusuna değinilmiştir. Bu doğrultuda *Terakki*'de görülen bir yazıda Osmanlı'da maden yataklarının çok olmasına karşılık asrın gerekli teknolojiyi ile üretilmediği için verimin elde edilememesi yüzünden madenlerin işletilemediğini belirtmiştir Osmanlı'da metruk halde bulunan maden yataklarının işletilmesi için teknolojiye sahip olunmasını ve bu maden yataklarına ulaşacak geniş bir ulaşım şebekesinin yapılmasını istemiştir (*Terakki*, 1869o: 3). Ali Suavi, *Ulum*'da Osmanlı'nın maden açısından zengin bir ülke olduğunu ancak bu zenginlikten devletin faydalanmadığını belirtmiştir. Bugünkü gelişmiş Avrupa ülkelerinin maden kaynaklarından istifade ederek bu konuma ulaştığını ifade etmiştir (Ali Suavi, 1869, 32-35). *Mecmua-ı Fünun* dergisinde Ethem Pertev ikinci sayıdan itibaren ilm-i maden başlığıyla madenler hakkında bilgi vermiştir. Bu yazılarda madenlerin katı, sıvı ve gaz durumları anlatıldıktan sonra altın, gümüş, kurşun ve diğer madenlerin özellikleri ve dünyadaki dağılımlarına değinmiştir (Ethem Pertev, 1862, 1863; 68-74, 107-113, 208-217, 288-293).

Sonuç

Bu çalışmada 1831-1876 dönemi Osmanlı basınında görülen iktisadi yazılar incelenmiş ve kamuoyu oluşturan basında devletin uyguladığı ekonomi politikaların nasıl tartışıldığı araştırılmıştır. Bu yıllarda devletin politikalarını eleştiren bir aydın kitlesi oluşmuş ve bu aydınlar

devletin iktisadi politikalarını eleştirmiş ve devletin iktisat politikalarına yönelik öneriler de getirmiştir. Gazetelerde tartışılan iktisadi politikalar daha çok sanayileşme, ziraatın geliştirilmesi ve borçlanma politikası olmasına karşın basında ülkenin tüm iktisadi politikaları tartışılmıştır. Gazetelerde halkın iktisat bilgi seviyesini artırmak amacıyla bilgilendirici birçok yazı da yayımlanmış, bu yazılarla halka modern iktisat düşüncesi aşılanmış ve modern iktisadi kurumlar öğretilmiştir.

Takvim-i Vekayi, Monoteur Ottoman, Ceride-i Havadis başta olmak üzere ilk dönemki süreli yayımlar daha çok serbest iktisat düşüncesi doğrultusunda yayım yapmış ve ülke kalkınmasında İngiltere'yi örnek göstermiştir. Bu gazeteler ülkenin iktisat politikaların liberal iktisat düşüncesi doğrultusunda olmasına çalışmış ve ülkenin uzmanlaşma açısında ziraat sektöründe kalkınmasını istemiştir. *Takvim-i Vekayi* ülkenin Tanzimat'ın ilan edilmesiyle görülen özgürleşme neticesinde üretimin arttığını vurgulamış ve ülkede serbestleşme sürecinin ekonomiyi kalkındıracağını ifade etmiştir. *Takvim-i Vekayi*'nin eki olarak Fransızca yayımlanan *Le Moniteur Ottoman*'da Batı kamuoyunu yönlendirmek istemiş ve ülkenin serbest ticaret için uygun bir ortam olduğunu belirtmiş ve ülkede ticareti engelleyici kısıtlamaların olmadığını vurgulamıştır. *Ceride-i Havadis* ise, ülkede kalkınma tartışmalarını başlatmıştır. Gazete sütunlarında ise İngiliz sanayisinin çıkarları doğrultusunda ülkenin sanayileşme sürecini eleştirmiş ve ülkenin ziraatta kalkınması için çabalamış ve ziraatın geliştirilmesi doğrultusunda ülke kamuoyunu yönlendirmiştir.

1860 senesi Osmanlı'da birçok gazetenin ardı ardına yayımlanma nedeniyle gerçek anlamda devletten bağımsız bir kamuoyunun oluşmasına neden olmuş ve ilk defa devletin iktisat politikaları eleştirilmeye başlanmıştır. *Tasvir-i Efkar* ve *Muhbir* gazeteleri muhalif bir yayım politikası gütmüş ve Babıali'nin borçlanma politikası başta olmak üzere iktisadi politikaları sertçe tenkit etmiştir. 1861 senesinde Churchill'in başlattığı kalkınma tartışmalarına Şerif Efendi de katılmış ve *Tercüman-ı Ahval* sütunlarında ülke sanayileşmesinin mutlak olarak gerçekleştirilmesini istemiştir. *Mecmua-ı Fünun* ve *Mir'at* dergileri de dönemin önemli bir organizasyonu olan 1863 Sergi-i Umumi Osmanî'nin açılışı doğrultusunda sergilerin sanayi ve ziraata olan katkılarına değinmiş ve sergiyi destekleyici ve tanıtıcı birçok yazı yayımlamışlardır. Ayrıca *Mecmua-ı Fünun* Batı'da görülen iktisadi kurum ve düşünce hakkında bilgilendirici ve öğretici yazılar yayımlanmıştır. Bu dönemde yayımlanan *Ceride-i Ticaret* ve *Takvim-i Ticaret*'te ülke ticaretinin gelişmesi bir yayım politikası gütmüş ve başta tüccarlar olmak üzere halkı ticaret konusunda bilgilendirmeye çalışmıştır. Bu dönemde en etkili yayımlardan biri olan *Terakki* gazetesi de ülkenin servet kaynaklarından istifade edilmesi için ülkenin ekonomi politikaları konusunda birçok değerlendirmede bulunmuş ve kamuoyunu iktisadi konularda bilgilendirmiştir.

1860'larda basında bir canlanmanın görülmesi ve devletin politikaların kamuoyunda doğrudan tartışılması ve hükümetin sertçe tenkit edilmesi sonucu devlet basını denetim altına almaya başlamıştır. Çıkarılan kanunlarla gazeteler kapatılmış ve gazeteciler ise Anadolu'ya sürgüne yollanmıştır. Devletin basını kısıtlaması sonucu gazeteciler Avrupa'ya kaçmış ve burada devletin iktisadi politikalarını eleştirmeye başlamışlardır. Ali Suavi, Ziya Paşa ve Namık Kemal önderliğinde gazeteciler Yeni Osmanlılar Cemiyeti'ni kurmuşlar cemiyetin yayın organı olarak 1867 senesinde Ali Suavi *Muhbir* 1868 senesinde ise Ziya Paşa-Namık Kemal yönetiminde *Hürriyet* gazetesini yayımlamışlardır. Bu iki gazetede İstanbul'daki sert eleştirilerine kaldıkları yerden devam etmiş ve yine başta borçlanma politikası olarak ülkenin iktisadi politikalarını tenkit etmişlerdir. *Hürriyet*, ülkenin iktisadi gerilemesinin nedenini 1838 ticaret anlaşmasını göstermiş ve sütunlarında anlaşmanın Osmanlı ekonomisine olan zararlarına değinmiştir. Ali Suavi sonraları Yeni Osmanlı Cemiyeti'nden ayrılarak 1870 senesinde Paris'te *Ulum* gazetesini çıkartmıştır. Bu gazetede devletin iktisadi politikalarına öneriler getirmiş ve halka iktisadi kavramları öğretmeye çalışmıştır.

1870 senelerinde ise en önemli iktisadi yayımlar *Hadika* ve *İbret* gazeteleridir. *Hadika* ülkenin kalkınması için milli iktisat politikaların uygulanmasını istemiş ve ülkede sanayileşmenin görülmesi için şirketleşmenin yaygınlaşmasını istemiştir. Gazete, halkın yerli mallara rağbet

etmemesi sonucu sanayi üretiminin gerilediğini vurgulamış ülkede yerli malların rağbet edilmesini istemiş ve bunun da ancak “İttihad-ı Efkar-ı Milliye” ruhunun hakim olmasıyla gerçekleşeceğini belirtmiştir. 1871 senesinde yurda dönen Namık Kemal yönetiminde çıkan *İbret* gazetesi de ülkede ekonomi canlanmanın yerli bir iktisat düşüncesiyle olacağını belirtmiş ve ülkenin ziraat, sanayi ve ticaret kaynaklarından istifade edilmesini istemiştir. Gazetede devletin vergi politikalarını eleştirilmiş ve devlet gelirlerinin artırılması için çeşitli öneriler getirilmiştir. Bu dönemde çıkan *Şark ve Vakıf* gibi gazeteler de sütunlarında ekonomi yazılarına yer vermiş ve halkın ülke ekonomisi hakkında bilgi sahibi olmasına çalışmışlardır.

Kaynakça

- Ali Suavi, (13 Aralık 1867b). Niçuncu Mektubu, *Muhbir*, 15, 3.
- Ali Suavi, (13 Aralık 1867c). Demiryol, *Muhbir*, 15, 4.
- Ali Suavi, (13 Mayıs 1868a/Mayıs 1868b/3 Haziran 1868c/12 Haziran 1868d). İlan, *Muhbir*, 34;36;37;38, 4;1;1;1.
- Ali Suavi, (16 Şubat 1870). İyi Maliye İyi Politikadan Olur, *Ulum*, 13, 772-777.
- Ali Suavi, (17 Nisan 1870). İtibar-ı Kredi, *Ulum*, 17, 1049-1058.
- Ali Suavi, (2 Ocak 1868e). Niçuncu Mektubu, *Muhbir*, 18, 2-3.
- Ali Suavi, (27 Eylül 1869). İstikraz-ı Bil Rubh, *Ulum*, 6, 340-341.
- Ali Suavi, (28 Kasım 1867a). İstikraz, *Muhbir*, 14, 1-2.
- Ali Suavi, (Aralık 1869). Tasarruf 2, *Ulum*, 10, 607-612.
- Ali Suavi, (Tarihsiz-1869), Türkiye’de Madenler, *Ulum*, 1, 32-35
- Ali Suavi, (Tarihsiz-1870). Memalik-i Osmaniye’de Ticaret, *Ulum*, 12, 735-743.
- Ali Suavi, (Tarihsiz-1870). Sanayi-i Der Memalik-i Osmaniye, *Ulum*, 12, 727-732.
- Banka ve İmalıyatı ve Muamelatı, (18 Şubat 1870). *Hadika*, 1, 5-6.
- Berkes, N. (1976). *100 Soruda Türkiye İktisat Tarihi*, 2, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Birinci Derecede Yapılacak Şey, (16 Haziran 1869c). *Terakki*, 169, 2.
- Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını, (1938). *Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış*, İstanbul: Devlet Basımevi.
- Ceride-i Havadis*, (11 Nisan 1841). 29, 2
- Ceride-i Havadis*, (18 Eylül 1840c). 6, 2
- Ceride-i Havadis*, (25 Aralık 1840e). 19, 2.
- Ceride-i Havadis*, (25 Eylül 1843). 132, 1.
- Ceride-i Havadis*, (25 Haziran 1842). 92, 1.
- Ceride-i Havadis*, (28 Eylül 1840d). 7, 2.
- Ceride-i Havadis*, (29 Ağustos 1840b). 4, 3.
- Ceride-i Havadis*, (31 Temmuz 1840a). 1, 2.
- Ceride-i Ticaret*, (18 Aralık 1857/11 Mart 1858). 1;7, 1;1-3.
- Çavdar, T., (2003). *Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960*, İstanbul: İmge Yayınevi.
- Çelik, H., (1994). *Ali Suavi ve Dönemi*, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Erbab-1 İhtikar, (10 Eylül 1869i). *Terakki*, 230, 2.
- Erbab-1 Sanayi ve Ziraate Gayret, (6 Kasım 1870). *Hadika*, 38, 302.
- Erbab-1 Sanayiye Hitab, (14 Mart 1870c). *Terakki*, 316, 1-2.
- Ertuğ, H. R., (1970). *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi*, İstanbul: Yenilik Basımevi.
- Esbab-1 Servet 1-2-3, (Şubat 1863d/(Mart 1863e/Nisan 1863f). *Mir'at*, 1;2;3, 5-11;20-21;36-38.
- Esbab-1 Tedenni Sanat ve Âdem-i İttihad-ı Millet Hakkında İki Kimsenin Muhaveresi 1-2-3-4-5, (18 Mart 1870/26 Mart 1870/2 Nisan 1870/9 Nisan 1870/23 Nisan 1870). *Hadika*, 5;6;7;8;10, 38-39;46-48;56;63-64:64.
- Ethem Pertev, (Ağustos 1862/Eylül 1862/Ekim 1863/Aralık 1863). “Medhal-i İlm-i Jeoloji-İlm-i Maadin,” *Mecmua-ı Fünun*, 2, 3, 17, 19; 68-74, 107-113, 208-217, 288-293
- Hayrettin Paşa'nın Kitabından. (6 Ocak 1869h), *Terakki*, 52, 3-4.
- Hayrettin, (30 Ağustos 1869a). “Hıfz-ı Servet Masrafa Dikkatle Olur”, *Terakki*, 222, 1-2.
- Hayrettin, (8 Eylül 1869b). “Banka-i Osmani”, *Terakki*, 228, 1-2.
- Hayrettin, (9 Kasım 1868). “Mesail-i Osmaniye”, *Terakki*, 1, 4-5.
- Hulasa-1 Ahvali Maliye ve Mesalih-i Borsa, (17 Haziran 1866e). *Takvim-i Ticaret*, 20, 4.
- Hulasa-1 Ahval-i Muamelatı Ticariye, (9 Haziran 1866h). *Takvim-i Ticaret*, 19, s.4.
- Hulasa-1 Muamelat-ı Borsa ve Mesalih-i Banka, (1 Temmuz 1866f). *Takvim-i Ticaret*, 22, 4.
- Hükümetin Vezaifi, (15 Nisan 1874a). *Şark*, 116, 1).
- İslahatın Cihet-i Maliyesi Hakkında Tetkikat, (13 Aralık 1873a). *Şark*, Sayı:16, s.1).
- İşık M.-Eşitti, Ş., (2014). “Türkiye’de Ekonomi Basının Ortaya Çıkışı, Gelişimi ve Bugünkü Durumu Üzerine Bir İnceleme”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(25).
- İddihar Sandıklarına Dair Bendin Bakıyesidir, (26 Mart 1866g). *Takvim-i Ticaret*, 9, 4.
- İki Zatın Şirket Teşkili Hakkında Olan Muhaveresi Olup Bir Zat Tarafından Merkezi İdaremize Gönderildiğinden Aynıyla Derc Olunmuştur 1-2-3-4-5-6, (23 Eylül 1870/30 Eylül 1870/7 Ekim 1870/14 Ekim 1870/21 Ekim 1870/28 Ekim 1870). *Hadika*, 32;33;34;35;36;37, 254-255;263-264;271-272:276;287;295.
- İlanat, (18 Aralık 1857/11 Mart 1858). *Ceride-i Ticaret*, 1;7, 3-4;3-4.
- İlm-i Servete Dair Makalemizin Mabadıdır, (2 Aralık 1873c). *Şark*, 6, 3.
- İnceoğlu, F. S., (2005). Tanzimat’ta Bir Düşünür ve Bürokrat: Münif Paşa ve İktisat Tasavvuru, *Divan İlmi Araştırmalar Dergisi*, 10(19).
- İnhisar-ı Duhan, (10 Şubat 1874c). *Şark*, 64, 1).
- İnsel, A., (2005). Türkiye’de Liberal Kavramın Soyçizgisi, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce 7, Liberalizm*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- İskit, S., (1937). *Hususi İlk Türkçe Gazetemiz ve Agah Efendi*, Ankara: Ulus Basımevi.
- İstanbul’da Sanayi İnkırazı, (27 Eylül 1869r). *Terakki*, 242, 1-2.
- Kadri, (Haziran 1863d/Temmuz 1863e). “Tarih-i Banka Berveche-i Umumi 1-2”, *Mecmua-ı Fünun*, 13/14, 10-17;52-61.
- Kadri, (Mayıs 1863c). “Bank-ı Osmani”, *Mecmua-ı Fünun*, 12, 495-502.

- Kadri, (Ocak 1863a/Mart 1863b), “Sergi-i Umumi Osmanî”, *Mecmua-ı Fünun*, 8;10, 337-342;430-434.
- Kadri, (Şubat 1864f). “İddihar Sandığı 1”, *Mecmua-ı Fünun*, 21, 389-396.
- Kanizade Rıfat, (22 Kasım 1868). “Babıali’nin Akd Edeceği İstikrazı Ümmeti Osmaniye’nin Kabul Etmeyeceğini Havi İstanbul’dan Yüz İki İmza İle Aldığımız Protestonamedir”, *Hürriyet*, 21, 1-2.
- Karaoğlu, Ö., (2013). İktisadi Düşünce Tarihimizde Bir Sayfa: Mecmua-ı Fünun, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(1).
- Karpat, K., (2006). *Osmanlı’da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma*, İstanbul: İmge Yayınevi.
- Kıray, E. (1993). *Osmanlı’da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Kız Sanayi Mektebi, (18 Mart 1870). *Hadika*, 5, 37-38.
- Kızılca, G. K., (2012). Bu Mülke Gazeteler Fena Hizmet Etmedi Mali Kriz Günlerinde *İbret*’in Gözünden Babıali, Osmanlı Halkı ve Avrupa Emperyalizmi, *Kebikeç*, 33.
- Koloğlu, O. (1981). *Takvim-i Vekayi Türk Basımında 150. Yıl 1831-1981*, Ankara: Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları.
- Koloğlu, O. (1988). Osmanlı Devleti’nde Liberal Ekonominin Savunucusu: Blacque Bey (1792-1836), *Tarih ve Toplum*, 57.
- Koloğlu, O. (1998). *Osmanlı Basının Doğuşu ve Blak Bey Ailesi*, İstanbul: Müteferrika.
- Koloğlu, O. (2000). Avrupa’ya Karşı Osmanlı’yı Müdafaa Eden Avrupalı Blak Bey, *Popüler Tarih*, 1.
- Koloğlu, O., (2010). *Osmanlı Dönemi Basının İçeriği*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Kumpanyaya Dair, (19 Ağustos 1870). *Hadika*, 27, 215.
- Kurdakul, N., (1997), *Tanzimat Dönemi Basımında Sosyo-Ekonomik Fikir Hareketleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Macid, (Ekim 1866). Lüzum-ı Say u Amel, *Mecmua-ı Fünun*, 39, 201-206.
- Madenler, (19 Ekim 1869o). *Terakki*, 257, 3.
- Maliye, (19 Mayıs 1874e). *Şark*, 132, 3.
- Mardin, Ş. (1990), *Siyasal ve Sosyal Bilimler*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş., (2002). *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mehmet Mithat, (11 Şubat 1869). Ekonomi Yani İdare-i Umura Dair Yazılan Bendin Mabaadır, 81, 1-3.
- Mehmet Said, (Ekim 1862a). Fevaid-i Tarik 1, *Mecmua-ı Fünun*, 5, 186-196.
- Mehmet Said, (Kasım 1862b). Fevaid-i Tarik 2, *Mecmua-ı Fünun*, 6, 232-238.
- Mehmet Şerif Efendi, (14 Kasım1861c/19 Kasım 1861d). İtibar-ı Umumi Ticarete Dairdir, *Tercüman-ı Ahval*, 105;107, 2-3;2-3.
- Mehmet Şerif Efendi, (19 Ağustos 1861a/22 Ağustos 1861b). Sanayi ve Ziraattan Hangisinin Hakkımızda Hayırlı Olduğuna Dair, *Tercüman-ı Ahval*, 68/69, 3-4; 2-3.
- Mehmet Şerif Efendi, (26 Eylül 1861e/29 Eylül 1861f). Bankaların Envaı ile Tabiatlarına Dair, *Tercüman-ı Ahval*, 84; 85, 2-3, 2-3.

- Mehmet Şerif Efendi, (Ocak 1863). Lüzum-ı Say u Amel, *Mecmua-ı Fünun*, 8, 333-337.
- Memalik-i Mahruse'de Tahriri Nüfus, (10 Mart 1870d). *Terakki*, 313, 1-2.
- Muhbir*, (1 Kasım 1867a). 12, 4.
- Muhbir*, (12 Ekim 1867d). 7, 1-2.
- Muhbir*, (5 Ekim 1867b). 6, 2-3.
- Muhbir*, (7 Kasım 1867c). 11, 4.
- Mukaddime, (18 Aralık 1857). *Ceride-i Ticaret*, 1, 1.
- Münif Efendi, (Haziran 1866a). Umur-ı Maliyeye Düvel-i Muharebe, *Mecmua-ı Fünun*, 35, 41-46.
- Münif Efendi, (Ocak 1883). Tahsil-i Servet, *Mecmua-ı Fünun*, İkinci Dönem, 1, 15-22.
- Münif Efendi, (Temmuz 1866b). Tuna Vilayetinde Menafi-i Umumiye Sandıkları, *Mecmua-ı Fünun*, 36, 96-102.
- Müşkilat-ı Hazire-i Maliye, (20 Şubat 1874b). *Şark*, 72, 1).
- Nalcioğlu, B. U., (2013). *Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu*, İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Namık Kemal, (10 Ağustos 1868c). Mülkümüzün Servetine Dair, *Hürriyet*, 7, 1-2.
- Namık Kemal, (17 Ağustos 1868a). Mülkümüzün Servetine Dair Geçen Numaradaki Makaleye Zeyl, *Hürriyet*, 8, 1-3.
- Namık Kemal, (2 Kasım 1872d). Acaba İstanbul'dan Niçin Vergi ve Asker Alınmaz, *İbret*, 60, 1.
- Namık Kemal, (20 Ağustos 1866c). Ahval-i Maliyeye Dair Bir Layihadır, *Tasvir-i Efkâr*, 414, 1-2.
- Namık Kemal, (20 Kasım 1872b). Sanayi ve Ticaretimiz, *İbret*, 57, 1-2.
- Namık Kemal, (21 Aralık 1866a). İstikrazlar Hakkında, *Tasvir-i Efkâr*, 445, 1-3.
- Namık Kemal, (21 Temmuz 1866b). Maliyenin Muamelat-ı Hisabiyyesine Dair Bir Layihadır, *Tasvir-i Efkâr*, 406, 1-2.
- Namık Kemal, (26 Haziran 1872c). Nüfus, *İbret*, 9, 2-3.
- Namık Kemal, (26 Kasım 1872a). Ziraatımız, *İbret*, 61, 1-2.
- Namık Kemal, (31 Ağustos 1868b). Sekizinci Numaradaki Maliye Bendine Zeyl, *Hürriyet*, 10, 1-2.
- Nureddin, (21 Haziran 1869a). Ne İçin Bizim Memleketimizde Serveti Umumiye Yani Ticaret ve Medeniyet Bu Kadar Ağır Terakki Ediyor, *Terakki*, 173(2).
- Nureddin, (31 Mayıs 1869b). Esnafılık, *Terakki*, (158): 4-5.
- Önsoy, R., (1988). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayi ve Sanayileşme Politikası*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Pamuk Ziraatine Dair Risaledir, (8 Şubat 1866d). *Takvim-i Ticaret*, 2, 1-4.
- Piyasanın Hali, (16 Mart 1874d). *Şark*, 91, 2.
- Piyasanın Hali, (18 Mart 1875). *Şark*, 375, 1.
- Reşad, (26 Haziran 1872a). Fenni Servet, *İbret*, (10): 1.
- Reşad, (9 Temmuz 1872b). İstikraz, *İbret*, 19, 1.

- Reşad, (Şubat 1873), Franklin Tarık-i Servet, *Cüzdan*, (1): 22-28
- Sabanlara Dair Malumat, (Mart 1863a). *Mir'at*, 2, 28-29.
- Sanayi, (31 Aralık 1873b). *Şark*, 31, 1.
- Sayar, A. G., (2000). *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Sayar, A. G., (2006). *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Sergi-i Osmanî Nizamnamesinin Hulasa-ı Meali, (Şubat 1863c). *Mir'at*, 1, 14-16.
- Sungu, İ., (1999). Tanzimat ve Yeni Osmanlılar, *Tanzimat 2*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Şener, A., (1994). Osmanlı Mali Düşüncesinin Çağdaşlaşması, *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu 31 Ekim-3 Kasım 1989*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Şinasi, (29 Mart 1863a). Osmanlı Sanayi Sergisinin Açılması, *Tasvir-i Efkâr*, (79): 1-2.
- Şinasi, (31 Aralık 1863b). İthalat ve İhracata Ait Gümrük Defterlerinin Tutulması Lüzumu, *Tasvir-i Efkâr*, 158(1).
- Şirket Hakkında Sitayiş ve İhtar, (9 Aralık 1870). *Hadika*, 43, 341-342.
- Takvim-i Ticaret*, (1 Aralık 1866b). 44, 1.
- Takvim-i Ticaret*, (10 Kasım 1866a). 41, 1.
- Takvim-i Ticaret*, (19 Ocak 1867a). 51, 1.
- Takvim-i Ticaret*, (2 Haziran 1866c). 18, 1.
- Takvim-i Ticaret*, (25 Temmuz 1867c). 74, 1.
- Takvim-i Ticaret*, (26 Ocak 1867b). 52, 1.
- Tekdemir, A. (2011), Osmanlı Devleti'nde İlk Ticari Gazete: *Ceride-i Havadis, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1).
- Teksir-i Mahsulat, (2 Aralık 1873d). *Şark*, 6, 1.
- Terakki*, (15 Kasım 1869a). 277, 6.
- Terakki*, (29 Mart 1869b). 113, 2.
- Terakki*, (9 Haziran 1870a). 377, 2-3.
- Terakki-i Sanayi, (31 Ocak 1870b). *Terakki*, 289, 3-4.
- Ticaret, (18 Mart 1874f). *Şark*, 93, 3.
- Ticaret, (2 Ekim 1872). *İbret*, 22, 1.
- Ticaret, (20 Ekim 1869g). *Terakki*, 258, 3-4.
- Ticaret, (29 Eylül 1869f). *Terakki*, 243, 2-3.
- Ticaret, (29 Nisan 1869e). *Terakki*, 135, 2.
- Usul-i Fen Defteri, (5 Ağustos 1870). *Hadika*, 25, 195-196.
- Ülken H. Z., (2005). *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul: Ülken Yayınları.
- Vahan Efendi, (Ocak 1863). Fevaid-i Şirket, *Mecmua-i Fünun*, (8): 343-353.
- Vergi Maddesi, (1 Nisan 1869l). *Terakki*, 115, 1-2.
- Vergi Maddesi, (19 Nisan 1869m). *Terakki*, 128, 1-2.

- Vezaif-i Ticariye, (8 Temmuz 1866i). *Takvim-i Ticaret*, 23, s.1.
- Yanardağ, M. F., (2010). Tanzimat Dönemi Fikir Gazeteciliğinin Önemli İsmi Tasvir-i Efkar ve Toplumsal Değişime Katkısı, *Tercüman-ı Ahval'in 150. Yılında İstanbul'da Fikir Gazeteciliği Sempozyumu 21-22 Ekim 2010*, İstanbul: Emirler Matbaası.
- Yazan, Ö., (2017). Ziraat Bankasının İlk Yirmi Yılına Ait Bazı Kayıtların İncelenmesi, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(4): 222
- Yazıcı, N., (1999). Tanzimat Döneminde Ekonomi Basını: Takvim-i Ticaret, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 39(1).
- Yerlikaya, İ., (1995). Tercüman-ı Ahval Gazetesi ve Hükümet Destekli Habercilik Anlayışı, *Toplumsal Tarih*, 21.
- Yerlikaya, İ., (1996). 2. *Abdülhamid Döneminde Yarı Resmi: Vakit Gazetesi 1875-1884*, Kırıkkale.
- Zamime, (16 Eylül 1870). *Hadika*, 31, 246-247
- Ziraat Aletlerinin Tarifi, (Nisan 1863b). *Mir'at*, 3, 44.
- Ziraat Mektebi ve Numune Çiftliği, (29 Nisan 1870). *Hadika*, 11, 86-87.
- Ziya Paşa, (29 Kasım 1868). İstikraz-ı Cedid Üzerine Yeni Osmanlılar Cemiyetinin Mütalaatı, *Hürriyet*, 22(5).

Küresel Krize Heterodoks Bir Yaklaşım: Avusturya Okulu*

A Heterodox Approach to the Global Crisis: The Austrian School

Doç. Dr. Abdülkerim ÇALIŞKAN¹, Öğr. Grv. Ali BALKI²

Öz

Temel yapıların, değerlerin ve normların öngörülemez ve beklenmedik gelişmeler sonucunda olumsuz yönde etkilenmesi anlamına gelen 'kriz' kelimesi; sosyal bilimlerde özellikle de son 25-30 yıl içerisinde çok sık tekrar edilen bir kavram haline gelmiştir. Her iktisadi akım ekonomik krizlere farklı perspektiflerden bakmaktadır. 2007 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) emlak piyasasında başlayan mortgage krizi, 2008 yılı Eylül ayından itibaren tüm dünyada hissedilmeye başlamış ve Küresel Kriz niteliği kazanmıştır. Avusturya Okulu, krizi önceden tahmin etmiştir. Son dönemde R.W. Garrison'un katkılarıyla geliştirdikleri Avusturyacı Konjonktür Teorisi ışığında küresel krizi analiz eden Avusturya Okulu; küresel krize karşı geliştirilen heterodoks yaklaşımlar arasında yerini almıştır. Avusturyacı Konjonktür Teorisi çerçevesinde getirdiği çözüm önerileri bakımından büyük önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Küresel kriz, Avusturya Okulu, Avusturyacı Konjonktür Teorisi

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The term "crisis", which means the fundamental structures', values' and norms' being adversely affected as a result of unforeseeable and unexpected occurrences, has become a much frequently used term within the last 25 or 30 years, particularly in social sciences. Each economic movement treats economic crises from a different point of view. The mortgage crisis which began in the estate market in the United States of America (USA) began to have perceptible effects throughout the world since September, 2008 and took on the form of a Global Crisis. The Austrian School predicted the crisis. The Austrian School, which recently analyzed the global crisis in light of The Austrian Theory of the Business Cycle, developed by R.W. Garrison's contributions; it has taken its place among the heterodox approaches developed against the global crisis. It is of great importance in terms of the solutions offered by The Austrian Theory of the Business Cycle.

Keywords: Global crisis, Austrian School, The Austrian Theory of the Business Cycle

Paper Type: Research

* Bu çalışma, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalında Doç.Dr. Abdülkerim ÇALIŞKAN danışmanlığında Ali BALKI tarafından hazırlanan "Avusturya Okulu Yaklaşımıyla 2008 Ekonomik Krizinin Analizi" adlı yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

¹Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, abdulkerimc@hotmail.com.

²Afyon Kocatepe Üniversitesi, Dazkırı MYO, alibalki42@hotmail.com.

Atıf için (to cite): Çalışkan, A., Balkı, A. (2019). Küresel Krize Heterodoks Bir Yaklaşım: Avusturya Okulu. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(4), 1154-1170.

Giriş

Tüm bilim dallarında olduğu gibi sosyal bilimlerde de sık sık gündeme gelen kriz kavramı, genel olarak; beklenmedik ve öngörülemeyen gelişmeler sonucunda ortaya çıkmaktadır. İktisat-Maliye literatüründe ise özellikle 1929 Bunalımı'ndan sonra büyük önem kazanmış, iktisadi düşünce okullarınca yakından takip edilmiş ve irdelenmiştir.

Her iktisadi düşünce okulu, krizlere farklı perspektiften bakmış ve krizlere karşı teoriler geliştirmiştir. Klasikler'e göre; devlet ekonomiye müdahale etmediği takdirde, iktisadi dalgalanmalar kısa süreli ve geçicidir, ekonomi uzun dönemde dengededir. Keynesyenler'e göre; iktisadi dalgalanmaların nedeni toplam talepte meydana gelen değişikliklerdir ve krizlerden çıkış için talep yönlü maliye politikaları uygulanmalıdır. Monetaristler'e göre; krizlerin sebebi, merkez bankalarının para arzını sık sık değiştirmeleridir. İktisadi düşünce okullarından Klasikler, Keynesyenler ve Monetaristler'in geliştirdiği teoriler Ortodoks Yaklaşımlar arasında yer alır. Ortodoks Yaklaşımlar genel olarak krize karşı çözüm önerileri sunarken, krizleri tahmin etmede başarısız olmuştur. Post Keynesyen Okul ve Avusturya Okulu gibi iktisadi akımların geliştirdiği teoriler ise Heterodoks Yaklaşımlar'dandır. Heterodoks Yaklaşımlar'ı, Ortodoks Yaklaşımlar'dan ayıran en önemli özellik; krizleri önceden tahmin etmeleridir.

Carl Menger'in öncülüğünü yaptığı Avusturya Okulu; Ludwig V. Mises tarafından geliştirilen Avusturyacı Konjonktür Teorisi ile krizleri açıklamaya çalışmaktadır. Bu teori ışığında L.V.Mises ve F.A.Hayek, 1929 Büyük Buhanı'nı önceden tahmin etmişlerdir. 1970'lerde ortaya çıkan stagflasyon durumunu da konjonktür teorisi ile önceden tahmin eden F.A. Hayek, 1974 yılında Nobel ödülünü kazanmıştır. İlk olarak Mises'in ortaya attığı Avusturyacı Konjonktür Teorisi'ne son dönemde R.W. Garrison'un önemli katkıları olmuştur.

2007 yılında ABD'de emlak piyasasında başlayan mortgage krizi, 2008 yılı Eylül ayından itibaren tüm dünyada hissedilmeye başlamış ve Küresel Kriz niteliği kazanmıştır. Küresel Kriz; birçok ülkede finansal kuruluşların iflas etmelerine yol açmış, ülkelerin makro-ekonomik göstergelerinde, özellikle büyüme ve ihracat rakamlarında düşüşler meydana gelmiş, işsizlik artmıştır. Ayrıca küresel kriz neticesinde, enflasyonist etki de meydana gelmiştir.

Avusturya Okulu, küresel krizi önceden tahmin etmesi ve Avusturyacı Konjonktür Teorisi ışığında küresel krizi analiz ederek, bu teorik çerçevede getirdiği çözüm önerileri bakımından büyük önem arz etmektedir.

Bu çalışmada ilk olarak, kriz ve kriz türlerinden bahsedildikten sonra küresel krizin ortaya çıkışı, nedenleri ve sonuçları üzerinde durulacaktır. Son olarak; küresel krize karşı heterodoks bir yaklaşım olan Avusturya Okulu ve bu okulun geliştirdiği Avusturyacı Konjonktür Teorisi'nden hareketle küresel kriz analiz edilecektir.

1. Kriz ve Kriz Türleri

Bu bölümde ilk olarak kriz kavramından ve literatürde yapılan tanımlardan bahsedilecek, sonrasında ise krizin türleri üzerinde durulacaktır.

1.1. Genel Olarak Kriz Kavramı

Kriz; neredeyse bütün bilim dallarında hatta günlük hayatta çok sık kullanılan bir kelime, bir kavramdır. Her bilim dalı kriz kavramına farklı anlamlar yüklemektedir. Belki bu sebeptendir ki, sosyal bilimlerde, fen bilimlerinde ve sağlık bilimlerinde krizin net bir tanımını yapmak oldukça güçtür.

Kriz kelimesinin etimolojik kökeni Yunanca "*krisis*" kelimesine dayanmaktadır. Özellikle tıp biliminde çok yaygın bir kullanıma sahip olan kriz kelimesi genel olarak "*aniden ortaya çıkan bir hastalık belirtisi*" ya da "*bir hastalığın çok ileri bir safhaya ulaşması*" anlamına gelmektedir. Sosyal bilimlerde kriz kelimesinin çoğu kez "*birden bire meydana gelen kötüye gidiş yönündeki gelişme*", "*büyük sıkıntı*", "*buhran*" ve "*bunalım*" gibi kelimelerle eş anlamda

kullanıldığı görülmektedir (Aktan ve Şen, 2001: 1225). Fen bilimlerinde ise kriz kelimesinin yerine “düzensizlik ve karmaşa” anlamına gelen “kaos” kelimesi kullanılmaktadır³.

Diğer bilim dallarına nazaran, özellikle ekonomi ve maliye gibi sosyal bilim dallarında krizin genel bir tarifini yapmak daha da zordur. Yaşanan durumun veya karşı karşıya kalınan olayların kriz olup olmadığı bakış açısına göre farklılık arz eder. Bütün farklı bakış açılarında karşın bir krizin, özellikle de ekonomik kaynaklı krizin, temel nitelikleri aşağıdaki gibi sıralanabilir (Şen ve Çalışkan, 2009: 12):

- Kriz, aniden ve önceden öngörülemeyen bir biçimde ortaya çıkan olumsuz durumdur.
- Kriz, iktisadi ajanlar (bireyler, hanehalkı ve firmalar) ve devletler açısından bir tehdit unsuru olabileceği gibi, bir fırsatlar zinciri de olabilir.
- Kriz, kısa dönemli olabileceği gibi, uzun dönemli de olabilir.
- Kriz, bulaşıcı bir hastalık gibi yayılma ve sirayet etkisi gösterebilir.

1.2. Kriz Türleri

Literatürde krizler genel olarak üçe ayrılmaktadır: siyasal sistem krizleri, sosyo-ekonomik yapı krizleri ve ekonomik krizler. Küresel kriz, bir ekonomik kriz olduğu için siyasal sistem krizleri ve sosyo-ekonomik yapı krizleri kısaca tanımlandıktan sonra daha çok ekonomik krizler üzerinde durulacaktır.

1.2.1. Siyasal Sistem Krizleri

Demokrasi ile yönetilen ülkelerde kararlar siyasal sistem aracılığıyla alınmaktadır. Burada kararlardan kastedilen, ülkeyle ilgili her türlü siyasi, ekonomik, mali vb. kararlardır. Dolayısıyla siyaset kurumu, ülkede uygulanacak her türlü politikayı, olumsuz bir durum ortaya çıktığında bu duruma karşı nasıl hareket edileceğini kısaca; ülkenin geleceğini doğrudan etkilemektedir. Bunun yanı sıra siyaset kurumu, bazen olumsuz durumlara ya da krizlere de neden olabilmektedir.

Bir ülkenin ekonomi politikasını ve ekonomik önceliklerini, hükümetlerin ekonomi programları belirler. Bir ülkede istikrarlı, güçlü ve halkın güvenini kazanmış bir hükümetin yönetimde bulunması, ülke ekonomisinin düzgün işlemesi ve iyiye gitmesi için hayati öneme sahiptir. Ekonomi politikalarında bir belirsizlik olduğunda; ekonomik aktörler de üretim, tüketim, yatırım vb. konularda net bir karar verememektedirler. Bu ise ekonomide daralmaya neden olabilmekte hatta ülkeyi krize sürükleyebilmekte ya da krizi derinleştirebilmektedir. (Eroğlu ve Albeni, 2002: 101; Keskin, 2004: 10). Siyaset kurumlarına olan aşırı güvensizlik, hayal kırıklığı ve neticesinde ortaya çıkan güven erozyonu; siyasal sistemi tehdit etmekte ve krize götürmektedir (Akgün, 2001: 2-4). Bu bağlamda, siyasal sistem krizlerine örnek olarak; ülkede yaşanan askeri darbeler, anarşi, terör ve siyasetin tıkanması verilebilir (Acar, 2001: 121).

1.2.2. Sosyo-Ekonomik Yapı Krizleri

Krize yol açan sebep ya da faktörler oldukça çeşitlidir. Bu faktörlerden biri de sosyo-kültürel yapıda meydana gelen değişikliklerdir. Toplumun; nüfus miktarı, bileşimi, bilimsel ve kültürel düzeyi, görenek ve gelenekleri gibi sosyo-kültürel koşullardaki değişimler farklı fırsat ve tehlikeleri de beraberinde getirir (Erol, 2010: 168). Sosyo-kültürel yapıdaki değişiklikler de ülkedeki sosyo-ekonomik yapıyı, üretim biçimlerini etkilemektedir. Örneğin; kırsal kesimde tarımla uğraşan kişiler ile şehir merkezinde hizmet, sanayi ya da ticaret ile uğraşan kişilerin sosyo-kültürel hayatları hatta dünya görüşleri bile farklılık gösterir. Gerçekleştirdikleri üretim tipinin gerektirdiği sosyo-kültürel davranışları ve dünya görüşünü benimsemeyen kişiler, ait oldukları kültürel yapıdan dışlanırlar. Bu bağlamda; sosyo-ekonomik yapı, dolayısıyla üretim biçimleri de krizin ana sebebinin oluşturabilir (Eroğlu ve Albeni, 2002: 102). Bu açıklamalardan hareketle

³ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Altun, 2001.

sosyo-ekonomik yapı krizlerini; sosyo-kültürel veya sosyo-ekonomik yapıdan kaynaklanan krizler ya da bu yapılardaki değişikliklerin (özellikle üretim biçimindeki değişiklikler) neden olduğu krizler şeklinde tanımlamak mümkündür.

Burada, sosyo-ekonomik yapı ile kriz arasındaki ilişkinin çift taraflı olduğunu unutmamak gerekir. Çünkü sosyo-ekonomik ya da sosyo-kültürel yapıdaki değişiklikler krize sebep olabileceği gibi krizler de sosyo-ekonomik ya da sosyo-kültürel yapıda değişikliklere neden olabilir.

1.2.3. Ekonomik Krizler

Ekonomik krizler, günümüzdeki spesifik anlamını XIX. yüzyılda almıştır. Bu durum, XIX. yüzyıldan önce krizin olmadığı anlamına gelmez. Ancak adı geçen yüzyıldan önceki krizler daha çok kötü hasat ya da açlık şeklinde kendini gösteren kıtlık krizleriydi. Bunun yanında nadir de olsa ulaştırma güçlüklerinden ya da aşırı devlet müdahalelerinden kaynaklanan krizlere de rastlanmaktaydı (Aktan ve Şen, 2001: 1227). Ekonomik krizler günümüzdeki spesifik anlamını XIX. yüzyılda almış olsa da 1800'ü yıllardan 1929 yılına kadar yaşanan ekonomik krizler daha çok küçük çaplı olmuş ve en fazla 2-3 ülkeyi etkilemiştir. Fakat 1929 yılında ABD ekonomisinde başlayıp diğer ülkelere sirayet eden 'Büyük Buhran' olarak adlandırılan ekonomik kriz tüm dünyayı ciddi anlamda sarsmış, küresel bir nitelik kazanmıştır.

Özellikle 1990'lı yıllardan günümüze kadar olan süreçte oldukça sıklaşan, daha çok gelişmekte olan ülkelerde başlayıp diğer ülkeleri de etkisi altına alarak küresel bir boyut kazanan ekonomik krizlerden sonra iktisat-maliye literatüründe krizle ilgili çalışmaların sayısı da artmıştır. Bu bağlamda birçok ekonomik kriz tanımı yapılmıştır.

Kibritçioglu'na göre (2001: 174) ekonomik kriz; herhangi bir mal, üretim faktörü, hizmet veya döviz piyasasındaki fiyat ve/veya miktarlarda kabul edilebilir değişme sınırının ötesinde meydana gelen şiddetli dalgalanmalardır.

Palamut ve Giray'a göre (2001: 20) kriz; ülkedeki siyasal iktidara karşı olan güven kaybı, sosyo-ekonomik istikrarsızlıklar, gelir ve servet dağılımının bozulması, birbirini izleyen enflasyonlu ve deflasyonlu dalgalanmalar gibi çözümlenemeyen ve bozulmaların tümüdür.

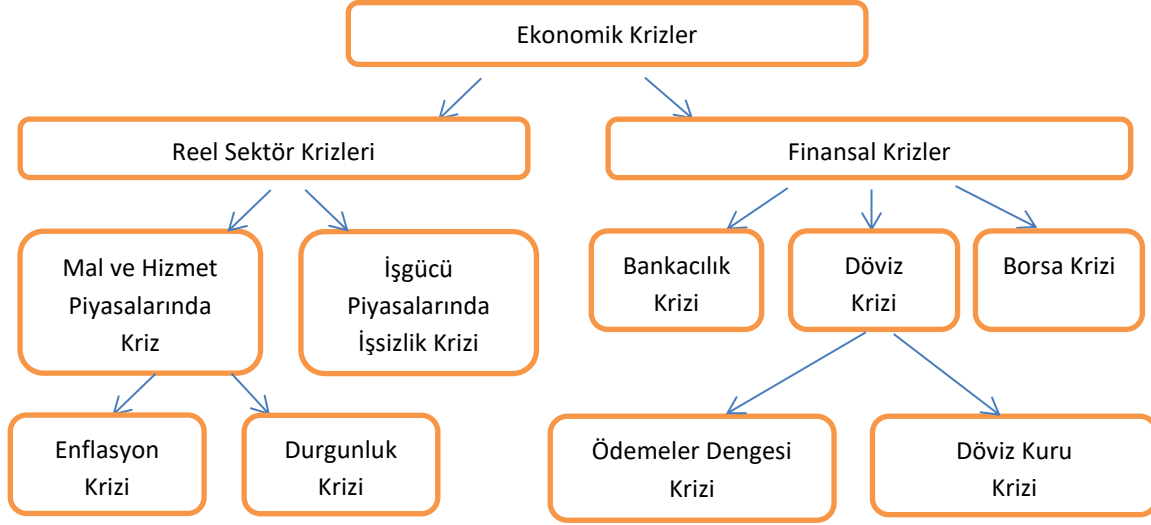
Aktan ve Şen'e göre (2001: 1226) kriz; önceden bilinmeyen ya da öngörülmemiş bazı gelişmelerin, mikro düzeyde firmaları makro düzeyde ise tüm ülke ekonomisini ciddi olarak etkileyecek sonuçlar ortaya çıkarmasıdır.

Oktar ve Dalyancı'ya göre (2010: 2) iktisadi anlamda kriz; iktisadi sistemin işleyişinde beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan ve sistemin işleyişini önemli ölçüde olumsuz etkileyen durumdur.

Eğilmez'e göre (2011: 48) ekonomik kriz; tüketici talebinde ve firmaların yatırımlarındaki ciddi düşüşler, yüksek oranlı işsizlik ve dolayısıyla yaşam standartlarının düşmesi; bunlarla birlikte finansal piyasalardaki belirsizlikler, hisse senedi fiyatlarındaki düşüşler ve yerli paranın yabancı paralar karşısında değer kaybetmesi şeklinde ortaya çıkabilir.

Ekonomik krizler çok çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulmakla birlikte, temelde reel krizler (reel sektör krizleri) ve finansal krizler olmak üzere iki gruba ayrılabilir. Reel krizler ve finansal krizler de krizin gerçekleştiği piyasa ya da krizin nedenine göre, kendi içerisinde sınıflandırılabilir. Şekil 1'de ekonomik krizlerin sınıflandırılması özet bir halde gösterilmiştir.

Şekil 1. Ekonomik krizlerin sınıflandırılması

Kaynak: Kibritçioğlu, 2001: 175; Bilge, 2009: 32; Eren, 2010: 5.

1.2.3.1. Reel Sektör Krizleri

Reel sektör krizleri; mal ve hizmet piyasası ile işgücü piyasalarında, üretimde ya da istihdamda meydana gelen ciddi daralmalar şeklinde ortaya çıkmaktadır (Kibritçioğlu, 2001: 174; Uğur, 2015: 9).

Enflasyon, bir ekonomide belli bir dönemde fiyatlar genel düzeyindeki sürekli ve hissedilebilir artışı ifade ederken; deflasyon, enflasyonun tam tersini ifade eden bir kavramdır. Yani deflasyon, fiyatlar genel düzeyindeki önemli ve sürekli düşüşlerdir. Ekonomideki deflasyonist ortam, uzun vadede devam ederse; ekonomi önce resesyona sonrasında ise durgunluğa girer (Şen ve Sağbaş, 2016: 343-350). Enflasyon ve durgunluğun uzun süre devam etmesi de enflasyon krizi ve durgunluk krizi olarak adlandırılabilir.

1.2.3.2. Finansal Krizler

Kibritçioğlu'nun (2001) yaptığı sınıflandırmaya göre finansal krizler; bankacılık krizleri, borsa krizleri ve döviz krizleri olmak üzere üç grupta incelenebilir. Bunlardan döviz krizleri; ödemeler dengesi krizleri ve döviz kuru krizleri olarak iki alt gruba ayrılabilir.

Ekonomik krizde olduğu gibi finansal kriz konusunda da literatürde birçok tanım yapılmıştır.

Mishkin'e göre (1996: 1-2; 2001: 2) asimetrik bilgi ışığında finansal kriz; ters seçiş ve ahlaki riziko problemlerinin çok daha kötü hale geldiği finansal piyasalardaki bozulmadır; bu durumda finansal piyasalar fonları, verimli yatırım alanlarına yönlendiremez.

IMF'ye göre (1998: 75; Yay, 2001: 1237) finansal kriz; temelde banka ve finans sektöründeki şirketlerin borç problemlerinden oluşan, reel ekonomi üzerinde yıkıcı etkilere sebep olan ve piyasaların işleyişini bozan finansal piyasalardaki çöküşlerdir.

Kibritçioğlu'na göre (2001: 175) finansal krizler; finans piyasalarındaki (hisse senedi ve döviz piyasaları gibi) şiddetli fiyat dalgalanmaları veya bankacılık sisteminde geri ödenmeyen (batık) kredilerin artması sonucunda yaşanan ciddi sorunlardır.

Taylor'a göre (2009: 1) finansal krizler; sıklıkla para arzındaki aşırı genişlemenin kaçınılmaz sonucudur. Aşırı parasal genişleme bir balon olur ve sonunda patlar.

Eğilmez'e göre (2011: 51); eğer kriz bankalar, sigorta şirketleri, leasing, faktöring şirketleri, yatırım fonu yönetimi şirketleri gibi kurumların bulunduğu mali sektörden başlamışsa ve bunu borsada yaşanan büyük değer kayıpları takip ediyorsa söz konusu kriz, finansal krizdir.

Balı ve Büyükşalvarcı'ya göre (2011: 3) finansal krizler; finans piyasalarında fiyatların veya miktarların aşırı dalgalanması sonucu ya da geri ödenmeyen banka kredilerinin önemli ölçüde artmasıyla ortaya çıkan krizlerdir.

Bir finansal krizin nasıl ortaya çıktığını anlamak için; öncelikle finansal krize neden olan faktörleri tespit etmek gerekir. Bu faktörler şu şekilde sıralanabilir (Mishkin, 2001: 3):

- Finansal sektör bilançolarında bozulmalar,
- Faiz oranlarında artış,
- Belirsizliklerin artması,
- Varlık fiyatlarındaki değişimler nedeniyle finans sektörü dışındaki şirket bilançolarında bozulmalar.

Finansal krizler de kendi içerisinde; bankacılık krizi, borsa krizi, ödemeler dengesi krizi ve döviz kuru krizi olarak sınıflandırılabilir.

Bankacılık krizi; bankaların mevduatlarındaki fiili veya potansiyel çekilmeler sonucu, bankaların yükümlülüklerini yerine getirememeleri ve devletin bunu önlemek için büyük ölçekli mali destek sağlaması şeklinde ortaya çıkmaktadır (IMF, 2002: 6; Delice, 2003: 61). Buradan hareketle, bankacılık krizinin iki şekilde başladığı söylenebilir. Bunlardan birincisi; finans kurumlarının iflası, birleşmesi ya da devlet tarafından el konulmasıdır. İkincisi ise; devletin finans sektörüne müdahale ederek, zor durumda olan finans kurumlarına büyük mali destek sağlamasıdır (Kaminsky ve Reinhart, 1999: 476).

Borsa krizi en basit anlamıyla, borsada işlem gören menkul kıymetlerin değerlerindeki yüksek düşüşlerdir. Bu kriz türü, borsa da işlem gören çeşitli menkul kıymetlerin türüne göre oluşturulan endekslerde veya borsanın genel bileşik endeksinde büyük düşmeler şeklinde kendini gösterir (Eren, 2010: 7).

Literatürde para krizi olarak da ifade edilen döviz krizi; döviz kurunda ani bir hareket ve sermaye akımında keskin bir değişim sonucu ortaya çıkmaktadır (Yay v.d., 2001: 20; Turgut, 2007: 36). Sabit kur sistemi uygulanan ülkelerdeki döviz krizleri, ödemeler dengesi krizi olarak adlandırılırken; esnek kur sistemi uygulanan ülkelerdeki döviz krizleri ise döviz kuru krizi olarak adlandırılmaktadır. Ödemeler dengesi krizinde, krizin sebebi döviz rezervlerindeki azalma iken; döviz kuru krizinde ise krizin sebebi kur değişimleridir (Kibritçiöglü, 2001: 175).

Bunun yanı sıra; bankacılık ve döviz krizlerinin sürekli etkileşim içinde olarak, bankacılık krizinin döviz krizine neden olması ya da döviz krizinin bankacılık krizine neden olması ve her iki krizin aynı anda yaşanması durumu ikiz kriz olarak nitelendirilmektedir (Chang ve Velasco, 1998: 2; Kaminsky ve Reinhart, 1999: 474).

Ekonomik krizler; Şekil 1'de yapılan sınıflandırma dışında, krizin kapsamı ve yayıldığı alan göre; ulusal, bölgesel ve küresel olmak üzere üçe ayrılmaktadır.

Küreselleşmeden önce gerçekleşen krizler, genellikle çıktığı ülkeyle sınırlı kalmıştır (1929 Büyük Buhran hariç). O dönemde ülkelerin çoğu piyasa ekonomisini benimsemediğinden krizler (2001 Türkiye Krizi gibi), çıktığı ülke ile sınırlı kalmış ve ulusal nitelikte olmuştur. Eğer bir ekonomide başlayan kriz, ilişkili öteki ekonomilere de sıçırıyorsa (1997 Asya Krizi gibi) bölgesel ekonomik kriz olarak adlandırılmaktadır (Eğilmez, 2011: 52-53). Küreselleşme ve ülke ekonomilerinin birbirine entegre olmasıyla birlikte, bir ulusal ekonomide çıkan ekonomik kriz bütün dünya ekonomilerine sıçırıyor ve etkilerini gösteriyor ise; söz konusu kriz, küresel krizdir (Yıldırım, 2010: 47).

2. Küresel Kriz: Ortaya Çıkışı, Nedenleri ve Sonuçları

Bu bölümde; 2007 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) başlayıp, izleyen yıllarda tüm dünyayı etkileyen küresel krizden genel olarak bahsedildikten sonra küresel krizin nedenleri ve sonuçları üzerinde durulacaktır.

2.1. Genel Olarak Küresel Kriz ve Krizin Ortaya Çıkışı

Daha önce de açıklandığı üzere; eğer bir kriz, sadece doğduğu ülke ile sınırlı kalmayıp etkileri ve sonuçları itibariyle tüm dünya ülkelerini etkiliyorsa küresel kriz niteliği kazanmaktadır.

Küreselleşme ile ekonomik birimler bir bütün halinde işlemeye başlamış ve dünyada entegre ekonomi yapısı oluşmuştur. Küreselleşme sonucu özellikle dünya ekonomisinde önemli paya sahip ülke ekonomilerinde meydana gelen krizler diğer iktisadi sistem unsurlarının işleyişini bozarak küresel ekonomik krize neden olmaktadır. Küresel krizlerden özellikle 2008 Mortgage Krizi başta ABD olmak üzere gelişmiş veya gelişmekte olan tüm ülkeleri olumsuz etkilemiştir (Baraç, 2017: 3-4). Birçok ülkede; kredi piyasalarında işlemler durmuş, borsalar çökmüş ve uluslararası firmaların çoğu ödeme gücüne düşmüştür (Erdönmez, 2009: 85).

Küresel krizin en önemli sebebi, ABD'deki sub-prime (eşik altı) Mortgage sektörü olarak görünmektedir. Fakat krizin temel sebebini; Amerikan Merkez Bankası'nın (FED) 2000'li yılların başından itibaren uzun vadede uyguladığı aşırı gevşek para politikası oluşturmaktadır. Aşırı gevşek para politikası sonucu, reel sektör olumsuz etkilenmiş ve büyük küresel dengesizlikler ortaya çıkmıştır (Mohan, 2007: 2201-2202; Mohan, 2009: 1-2; Taylor, 2009: 1-2).

Burada "mortgage" ve "sub-prime" kavramlarını da açıklamak gerekir. "Mortgage" kelimesi Türkçe'ye "ipotek" ya da "rehin" olarak çevrilebilir. "Sub-prime" kelimesi ise genellikle "eşik altı" olarak çevrilmektedir.

"Mortgage"nin kelime anlamı ipotek ya da rehin olsa da; kavramsal olarak ipotekli konut finansmanı ya da ipotekli konut kredisi yerine kullanılmaktadır (Kantar, 2010: 58). "Sub-prime" ya da "eşik altı" ise şu şekilde açıklanabilir: Kredi alabilecek kişiler borçlarını ödeyebilme bakımından üç grupta toplandığında; birinci grupta kredi derecesi en yüksek olan kesim yer alır. En altta kalan üçüncü gruba ise eşik altı kesim denilmektedir. Eşik altı kesimde batık kredi oranı oldukça yüksektir. Yine eşik altı kesimde yer alan bireyler, almış oldukları kredileri geri ödeyememekte ve krediyle almış oldukları malları kaybetmektedirler (Özatatay, 2011: 103-104).

2000 yılından itibaren FED'in uyguladığı düşük faiz – gevşek para politikası sonucu kredi imkanları genişlemiş, kişilerin krediye ulaşmaları kolaylaşmıştır. Buna spekülatif talebin de eklenmesiyle ABD emlak piyasasında büyük bir konut balonu oluşmuştur (Wheaton ve Nechayev, 2008: 24; Krugman, 2009). 2005 sonbaharında konut balonu hava sızdırmaya başlamış; hiç peşinatsız, çok düşük faizli kredilere rağmen konut satışları azalmaya başlamıştır. Çünkü konut fiyatları birçok Amerikalının alamayacağı noktaya kadar yükselmiştir. Fakat çoğu kişinin bu durumun farkına varması zaman almıştır (Krugman, 2015: 152).

2006 yılında ABD emlak piyasasında başlayan kriz, 2007 yılında finansal sektöre sıçramıştır (Roth, 2009: 203). Kriz kendisini finansal sektörde likidite krizi şeklinde göstermiş, likidite sıkıntısı diğer ülkelere de yayılarak tüm finans sistemlerini olumsuz etkilemiştir. Bankalar ve diğer dev finans kuruluşlarından batanlar olmuştur (Kıraç, 2015: 108). Bunlardan en önemlileri; Bear Stearns'e ait iki büyük yatırım fonu (hedge fund) ile bir yatırım bankası olan Lehman Brothers'ın batmasıdır.

2.2. Küresel Krizin Nedenleri

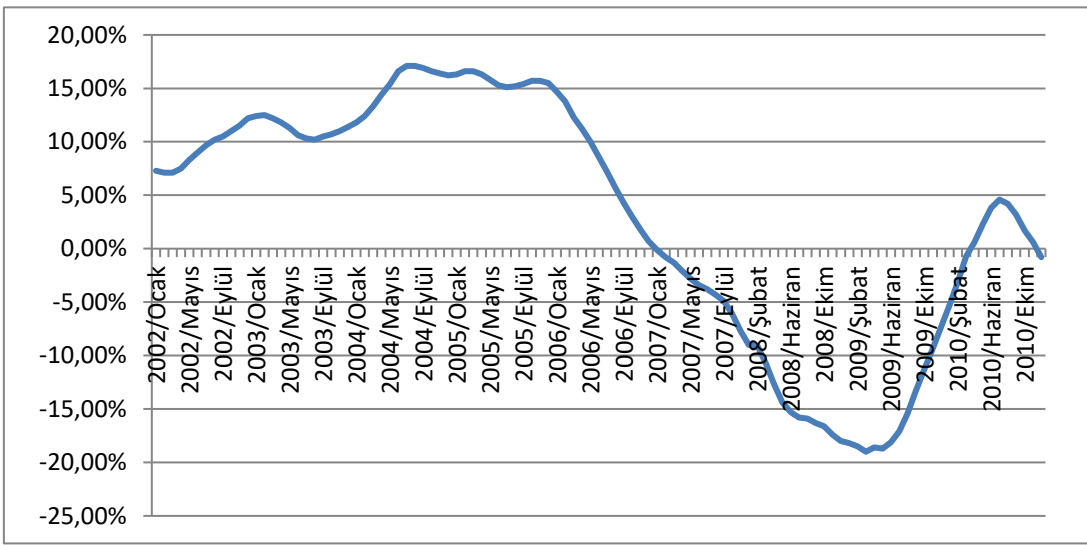
Krizin nedenleri üzerine literatürde birçok çalışma yapılmıştır. Bianco (2008), Stiglitz (2009), Bernanke (2010), Eren (2010), Martin (2010), Tezer (2013)'den hareketle küresel krizin nedenleri şu şekilde özetlenebilir:

- FED'in uyguladığı düşük faiz politikası
- Likidite bolluğu
- Konut fiyatlarındaki aşırı artış (konut balonu)
- Eşik altı kredilerin artması ve konut kredilerinin yapısının bozulması
- Kredi derecelendirme sürecindeki sorunlar

2.3. Küresel Krizin Sonuçları

Küresel kriz, ilk etkisini ABD konut fiyatları üzerinde göstermiştir. ABD'de 20 şehri kapsayan Case Shiller Konut Fiyat Endeksini gösteren Grafik 1 incelendiğinde; konut fiyatlarının 2002 – 2006 yılları arasında arttığı, 2007 yılından itibaren de azaldığı görülmektedir. Konut fiyatları en fazla 2008 ve 2009 yıllarında değer kaybetmiştir. Bu iki yılda konut fiyatları aylık bazda ortalama %15 azalmıştır.

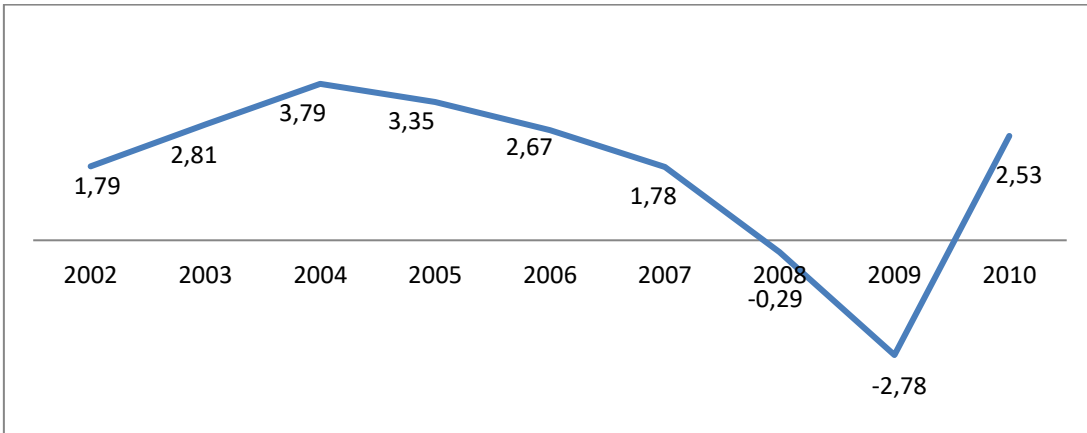
Grafik 1. ABD Case Shiller Konut Fiyat Endeksi (2002 - 2010)

Kaynak: www.tr.investing.com verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Küresel krizin diğer sonuçları ise; büyüme oranlarının düşmesi, işsizlik ve enflasyon oranlarının yükselmesi şeklinde özetlenebilir (Dokko v.d., 2009: 20-21).

Grafik 2. 2002 – 2010 Yılları Arası ABD Ekonomik Büyüme Oranları (%)

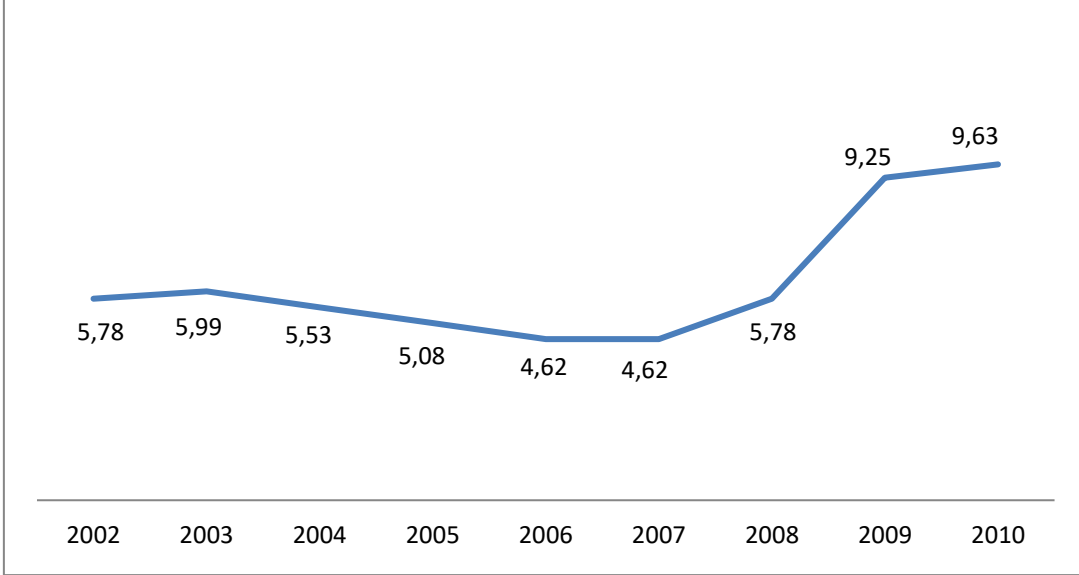

Kaynak: www.data.worldbank.org verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Grafik 2’den de görüleceği üzere, ABD’de büyüme oranları 2004 yılına kadar artmış, 2004 yılından sonra ise düşmeye başlamıştır. Krizin etkisini tam anlamıyla hissettirdiği 2008 ve 2009 yıllarında ise ABD ekonomisi küçülmüştür.

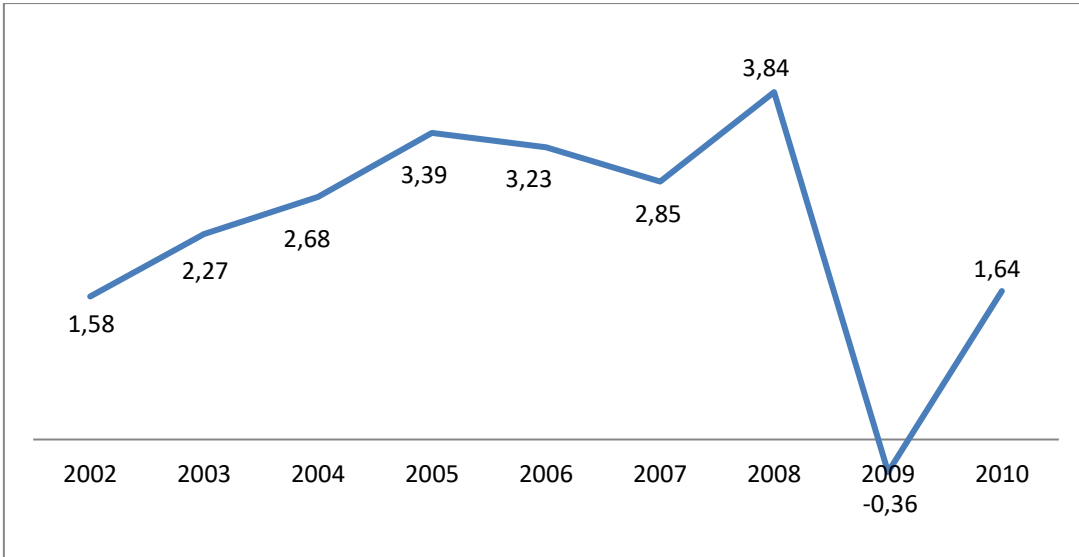
Grafik 3. 2002 – 2010 Yılları Arası ABD İşsizlik Oranları (%)

Kaynak: www.data.worldbank.org verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Küresel krizin bir diğer sonucu ya da etkisi ise işsizlik oranları üzerinde olmuştur. Grafik 3 incelendiğinde, ABD’de işsizlik oranları 2008 yılından itibaren yükselmiş ve %9’u aşmıştır.

Grafik 4. 2002 – 2010 Yılları Arası ABD Enflasyon Oranları (%)

Kaynak: www.data.worldbank.org verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

2002 – 2010 yılları arası ABD enflasyon oranları incelendiğinde; 2002 yılından 2008 yılına kadar genel olarak bir artışın olduğu ve 2008 yılında en yüksek seviyeye ulaştığı, 2009 yılında ise sert bir düşüşün olduğu görülmektedir.

Küresel krizin, ABD ekonomisinde olduğu gibi diğer ülkelerde de ekonomik büyüme oranlarının düşmesi ve işsizlik oranlarının yükselmesi gibi benzer sonuçları ortaya çıkmıştır.

3. Küresel Krize Heterodoks Bir Yaklaşım Olarak Avusturya Okulu

Krizlere karşı neredeyse tüm iktisadi yaklaşımların geliştirdiği teoriler bulunmaktadır. Bu teorilerden Klasik Yaklaşım, Keynesyen Yaklaşım ve Monetarist Yaklaşım gibi iktisadi yaklaşımların geliştirdiği teoriler ana akım kriz teorileri ya da Ortodoks Yaklaşımlar olarak adlandırılır. 1970'lerden sonra Ortodoks Yaklaşımlar popülaritesini yitirmeye başlamış yerini Heterodoks Yaklaşımlara bırakmıştır. Özellikle 2007 yılında başlayan ve neredeyse tüm dünyayı etkileyen küresel krizle birlikte, Post Keynesyen Hyman P. Minsky'nin Konjonktür Teorisi ve Avusturyacı Konjonktür Teorisi gibi Heterodoks Yaklaşımlar ön plana çıkmıştır.

3.1. Ortodoks Yaklaşımlarda Krizler

Öncülüğünü Adam Smith (1723-1790), Thomas R. Malthus (1766-1834), David Ricardo (1772-1823), John S. Mill (1806-1873) gibi iktisatçıların yaptığı Klasik Yaklaşım, devletin; hukuk kurallarının yerine getirilmesi, bireylerin mülkiyet haklarının korunması ve ülkenin dış güvenliğinin sağlanması ile sorumlu olması ve kamusal malların sunulması dışında hiçbir biçimde ekonomiye müdahale etmemesi gerektiğini savunur (Şen v.d., 2007: 37). Klasikler; uzun dönemde ekonominin tam istihdamda dengede olacağını ileri sürmüşler ve uzun dönemli büyüme sorunlarına odaklanmışlardır. Say Yasası ("Her arz kendi talebini yaratır.") nedeniyle konjonktür dalgalanmasını dikkate almamışlardır (Bocutoğlu, 2012: 5).

Keynesyen Yaklaşım ise; Klasik Yaklaşım'ın aksine ekonominin eksik istihdamda da dengeye gelebileceğini ve Say Yasası'nın geçerli olmadığını ileri sürmüştür. Özellikle 1929 Bunalımı'nı analiz ederek, ülkelerin krizden (durgunluktan) çıkabilmesi için genişletici maliye politikası uygulamaları gerektiğini söylemiştir. Ülkeler uyguladıkları Keynesyen politikalar sayesinde durgunluktan çıkarak bunalımı atlattıklarıdır. Dolayısıyla Keynesyen Yaklaşım ve bu yaklaşımın geliştirdiği talep yönlü politikalar, 1930'lardan itibaren dünya genelinde uygulanan politikalar olmuştur. 1970'lerde yaşanan petrol şokları ve stagflasyonun (bir ekonomide enflasyon ve işsizliğin aynı anda olması durumu) ortaya çıkmasıyla birlikte Keynesyen Yaklaşım hakimiyetini yitirmiştir.

1968 yılında Friedman'ın yayımladığı "The Role of Monetary Policy" isimli makaleyle ön plana çıkan Monetarist ya da Parasalcı Yaklaşım; Keynesyen teori ve politika önerilerine karşı bir çizgidedir (Ertuğrul, 2014: 773-774). Genel olarak devlet müdahalesini benimsemeyen Monetarist Yaklaşım'a göre, ekonomideki dalgalanmaların nedeni para arzındaki değişimdir. İktisadi dalgalanmaların büyük boyutlara ulaşmaması için para politikasının; ekonomik faaliyetleri etkilemeyecek şekilde, kurallara bağlı ve istikrarlı bir şekilde yürütülmesi gerekmektedir (Ertuğrul, 2014: 794-795).

3.2. Heterodoks Yaklaşımlarda Krizler

Ortodoks Yaklaşımlar genel olarak; yaşanan her krizde bazı çözümler üretmişler ve üretilen çözümler kısmen başarılı olmuştur. Fakat Ortodoks Yaklaşımlar, krizleri daha önceden öngörememişlerdir. İşte bu noktada, özellikle küresel krizi öngörmeye Heterodoks Yaklaşımlar ön plana çıkmaktadır. Bu kapsamda; Post Keynesyen Hyman P. Minsky'nin görüşlerine kısaca değinildikten sonra Avusturya Okulu'nun küresel krize ilişkin analizlerine yer verilecektir.

3.2.1. Hyman P. Minsky ve Kriz

Post Keynesyen Minsky'nin Konjonktür (İş Çevrimleri) Teorisi ve Finansal İstikrarsızlık Hipotezi'ne⁴ göre; ekonomideki konjonktürel dalgalanmaların ya da krizin nedeni kapitalist sistemin işleyişi sonucu ortaya çıkan borç birikimidir.

Minsky'nin hipotezinin temelini, kapitalizmin istikrarsızlık oluşturan bir yapıya sahip olması ve büyümenin içsel olarak finansal kırılganlığa yol açması oluşturmaktadır. Bunun sonucu

⁴ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Minsky, 1992.

olarak finansal krizler yaşanmakta, krizi de borç deflasyonu ve derin resesyon dönemleri takip etmektedir (De Antoni, 2010: 18-19).

2007 yılında ABD’de başlayıp tüm dünyayı etkileyen küresel kriz; ilk olarak Minsky hipotezinde temel nitelikte olan finansal piyasaların etkin olduğu kapitalist bir sistemde ortaya çıkmıştır. Yine Minsky’e göre kriz; kapitalist ekonomik sistemin yapısal özelliklerinin bir sonucudur. 2007 ve 2008 yılları ABD ekonomisi incelendiğinde; Minsky hipotezinin her aşamasının etkin olarak işlediği görülmektedir. Minsky, krizlerin etkilerini azaltmak ve yeniden ekonominin düzelmesi için “Büyük Hükümet ve Büyük Bankacılık”ın önemini vurgulamıştır (Tezer, 2013: 171).

3.2.2. Avusturya Okulu ve Kriz

3.2.2.1. Genel Olarak Avusturya Okulu

Avusturya Okulu’nun doğuşu, Carl Menger’in 1871 yılında yayımladığı “Ekonomi Biliminin Temelleri” isimli kitabı ile olmuştur. Daha sonra 1980’lerde iki genç iktisatçı Böhm-Bawerk ve Friedrich von Wieser, Menger’in fikirlerinin ateşli savunucuları olmuştur. Menger’in 1871 yılında yayımladığı bu kitap; Walras ve Jevons ile birlikte “Marjinal Devrim” ya da “Subjektivist Devrim”in temeli olarak kabul edilir. (Kirzner, 2004: 191-192). Esasında Menger, diğer iki bilim adamından farklı olarak; değer nosyonunu bir yargı şeklinde yorumlamaktadır (Gordon, 2000: 12). Böhm-Bawerk, Menger’in subjektif değer teorisinin geliştirilmesine ve yayılmasına yardımcı olmuş, ayrıca sermaye ve faiz teorisine de önemli katkılarda bulunmuştur. Wieser ise iktisada “alternatif fırsat maliyeti” kavramını kazandırmıştır. Günümüzde Menger, Wieser ve Böhm-Bawerk Avusturya Okulu'nun ilk kuşağı olarak kabul edilmektedir (Yay, 2004: 2-3).

İkinci kuşak Avusturya Okulu iktisatçıları arasında en etkili isimler; Ludwig von Mises, Joseph Schumpeter ve Friedrich August von Hayek’tir. Mises, 1912 yılında yayımladığı “The Theory of Money and Credit” isimli eseri ile özellikle Avusturya Okulu’nun ekonomik ve sosyal analizlerde bireyin tercihini merkeze yerleştiren yaklaşımı ön plana çıkmaktadır. Mises bu eserinde; bireyin karar alma sürecini bilimsel şekilde inceleyerek, “praxeology” kavramını ilk kez kullanan bilim adamı olmuştur (Ertuğrul, 2014: 649). Mises yine aynı eserinde; Knut Wicksell’in görüşlerinden yararlanarak konjonktür hareketleri teorisinin temellerini atmıştır (Kirzner, 2004: 196).

Mises’in 1912 yılında temelini attığı konjonktür hareketleri teorisine, 1939’da Schumpeter “Business Cycle” adlı eseri ile farklı bir boyut kazandırmıştır. Schumpeter bu eseri ile Harrod Domar büyüme teorisinden farklı bir büyüme vizyonu ortaya koymuştur (Ertuğrul, 2014: 812). Schumpeter’e göre, iktisat bilimini ortaya çıkaran; iktisadi uygulayıcıların bilinçli çabaları ile yöntem ve gerçeklerin bir araya gelmesidir. Schumpeter, ekonomik istikrarsızlığı kapitalist sistemde girişimciye bağlayarak; yenilik olmaksızın büyüme, girişimci olmaksızın teknik yenilik ve kredi olmaksızın da girişimcinin var olamayacağını söyler. Ona göre kredi, teknik yeniliğin parasal bakımdan tamamlayıcısıdır (Sarıçoban, 2012: 161).

Fritz Machlup, İkinci Dünya Savaşı öncesinde Avusturya Okulu’nun temel düşüncelerini metodolojik bireycilik, metodolojik subjektivizm ve marjinalizm olmak üzere üç başlıkta toplamıştır (Machlup, akt. Kirzner, 2004: 196-197):

- Metodolojik bireycilik; ekonomik olayların, karar ve tercihlerin açıklanmasında birey davranışlarına bakılması gerektiğini savunan görüş.
- Metodolojik subjektivizm; bireylerin davranışlarının ancak bireylerin bilgi, inanç, kabul veya reddettikleri değerlere bakılarak anlaşılabilceğini kabul eder.
- Marjinalizm; karar verme durumunda olan bireylerin tüketiminde yapacakları göreceli değişikliklerin önemi üzerinde duracaklarını ifade eder. Bu ilkenin alt başlıkları ise; azalan marjinal fayda etkisi, fırsat maliyeti ve üretim ve tüketimin zaman yapısıdır.

İkinci kuşak Avusturya Okulu iktisatçılarından olan Hayek; özellikle 1960 – 1970 yılları arasında Keynesçi politikalara karşı geliştirdiği argümanlarla anılmaktadır. 1974 yılında iktisat dalında Nobel kazanan Hayek; serbest piyasanın epistemolojik temellerini kurgulayarak, sosyal teoride önemli bir başarıya imza atmış ve ayrıcalıklı bir konuma erişmiştir. Hayek’in iktisadi teoriye en önemli katkısı, bilgi ve toplum arasında kurduğu epistemolojik bağıdır. Hayek bu durumu ilk kez “Bilginin Toplumda Kullanımı” isimli makalesinde ele almıştır. Hayek’e göre; toplumda dağınık halde bulunan bilgi, ölçülemeyecek unsurlardan meydana gelir ve zaman, mekan gibi spesifik durumlar bilginin özel şartlarını oluşturur. Buradan hareketle, planlamacı bir ekonomik modelde bireylerin sahip oldukları yeteneklerin ortaya çıkması mümkün değildir, çünkü bireylerin bu yeteneklerini özerk karar ve tercihe dayandırarak mübadele edebilecekleri bir toplumsal yapı mevcut değildir (Baştürk, 2010: 267-268).

Avusturya Okulu’nun bugünü ile ilgili kısa bir değerlendirme yapılacak olursa; bugün Avusturya İktisadi terimi daha çok Carl Menger ve okulun ilk temsilcilerinin fikirlerine dayandırılmaktadır. Özellikle Mises ve Hayek’in çalışmalarından sıkça söz edilmektedir. Okulun görüşleri günümüzde özellikle Amerikalı bazı iktisatçıların çalışmaları ile geliştirilmiştir. Avusturya Okulu ile ilgili günümüzde çalışma yapan iktisatçılar arasında; Murray N. Rothbard, Israel Kirzner, Gerald P. O’Driscoll, Mario J. Rizzo ve Roger W. Garrison sayılabilir. Neo-Avusturyalılar olarak da bilinen bu iktisatçılar, kendilerini genellikle Avusturya Okulu’nun ilk temsilcilerinin devamı olarak görürler (Kirzner, 2004: 199).

3.2.2.2. Avusturya Okulu’nun Küresel Krize İlişkin Analizleri

İkinci kuşak Avusturya Okulu iktisatçılarından olan Ludwig V. Mises’in, Knut Wicksell’den hareketle temellerini attığı “The Austrian Theory of the Business Cycle”, yine aynı dönem Avusturyalı iktisatçılar J. Schumpeter ve özellikle de F.A. Hayek tarafından geliştirilmiştir. Literatürde “Avusturya İktisadi Dalgalanmalar Teorisi”, “Avusturya İş Çevrimleri Teorisi” ya da “Avusturyacı Konjonktür Teorisi” olarak ifade edilen “The Austrian Theory of the Business Cycle”; R.W. Garrison’un (2001) katkıları ile bugünkü halini almıştır.

Garrison’un, Avusturyacı Konjonktür Teorisi’ne en önemli katkısı “Sermaye Tabanlı Makro İktisat”tır. Hayek, iktisadi dalgalanmaları “Hayekyen Üçgen” ile açıklamaya çalışırken; Garrison buna “Üretim Olanakları Eğrisi” ve “Ödünç Verilebilir Fon Piyasası”nı da ekleyerek, analizi genişletmiştir (Garrison, 2001: 50-54). Hayek’e göre; ekonominin farklı aşamalarında farklı sermaye türleri ortaya çıkmaktadır. Hayek, sermayenin bu heterojen durumunu iktisadi dalgalanmaların temel nedeni olarak göstermekte ve bu durumu “Hayekyen Üçgen” ile açıklamaktadır (Holcombe, 2001: 27-28).

Avusturyacı Konjonktür Teorisi; bireylerin zaman tercihine dayanan faiz oranı ile başlar. Zaman tercihine göre bireyler; gelecek belirsiz olduğundan ve bir maldan daha fazla fayda sağlayabilmek için bir malı daha sonra değil daha erken almayı ya da tüketmeyi tercih ederler. Böylece zaman tercihi, günümüz mallarının gelecekte elde edilecek mallardan daha büyük bir öznel değere sahip olmasını sağlar. Wicksell’e göre doğal faiz oranı; bireylerin malları gelecekte almak yerine günümüzde almaları sonucu ortaya çıkmaktadır (Foldvary, 2015: 279). Avusturya Okulu’nun esas aldığı doğal faiz oranı; gelecekteki değerleri sistematik bir şekilde günümüze indirgenmesi sonucu oluşan orandır. Bu faiz oranı; enflasyondan kaynaklı borç ödemelerinden, vergilerden ve risklerden bağımsızdır. Merkez bankası tarafından herhangi bir müdahale olmadan, tamamen serbest piyasada oluşan faiz oranı, doğal orandır (Garrison, 2001: 6).

Garrison’a göre (2001) piyasa faiz oranı ise; ödünç verilebilir fon piyasasında fon arzı ile fon talebinin kesiştiği noktada oluşan faiz oranıdır. Wicksell’in de ifade ettiği gibi Garrison da doğal faiz oranının piyasa faiz oranına eşit olduğu noktada ekonominin dengede olacağını ifade etmiştir. Ancak bir ekonomide piyasa faiz oranı, genellikle dalgalı bir seyir izler. Özellikle merkez bankalarının genişletici para politikası uygulamaları başta olmak üzere birçok faktör piyasa faiz oranının doğal faiz oranının altına inmesine yol açar.

Piyasa faiz oranının doğal faiz oranının altına inmesi durumuna Wicksell; iktisadi dalgalanmaların “kümülatif süreci” adını vermektedir. Ancak, piyasa faiz oranlarının doğal oranın altına düşerek; yatırımları, talebi, fiyatları ve üretimi artırması sonucu ortaya çıkan genişleme dönemi sonsuza kadar devam edemez. Bankaların verdikleri kredileri artırma imkânlarının sınırlı olması, yükselen fiyat ve maliyetler piyasa faiz oranlarını doğal oranın üzerine çıkmaya zorlayacaktır. Sonuçta ekonomi bir ters “kümülatif süreç” girmek zorunda kalacaktır. Bu durum ise ekonomideki daralma dönemini başlatacaktır (Bocutoğlu ve Ekinci, 2009: 41).

Avusturya Okulu, küresel krize ilişkin analizlerini Avusturyacı Konjonktür Teorisi’ne dayandırmaktadır. Buna göre; küresel krizin asıl sebebi, FED’in uyguladığı genişletici para politikası ya da düşük faiz politikası sonucu piyasa faiz oranının doğal faiz oranının altına düşmesidir. Avusturya Okulu temsilcilerinden olan Karlsson (2004) ve Thornton (2004); kaleme aldıkları makalelerde FED’in uyguladığı düşük faiz politikasının, ekonomide suni bir genişleme oluşturacağını ve bu balonun sonunda patlayacağını yani ekonominin krize ya da durgunluğa gireceğini öngörmüşlerdir.

Baker (2008), Ebeling (2008), Murphy (2008), Wheaton ve Nechayev (2008), Krugman (2009) ve Bernanke (2010) gibi birçok ekonomist; 2006 yılında ABD konut piyasasında başlayıp, ülkenin diğer sektörlerini ve tüm dünyayı etkileyerek küresel bir nitelik kazanan krizin asıl nedenini; FED’in 2000’li yıllardan itibaren uyguladığı düşük faiz politikasına bağlamaktadır. Uygulanan bu politika; parasal genişleme sağlamış, kredi imkanları kolaylaşmış, konut fiyatları aşırı artmış ve büyük bir konut balonu oluşmuştur. Bu durum reel sektörü olumsuz etkilemiş ve sonunda konut balonu patlamıştır. Bunun sonucu olarak da büyüme oranları düşerken, enflasyon ve işsizlik oranları yükselmiştir.

Avusturyacı Konjonktür Teorisi’nde resesyonların sebebi; para ve faiz oranlarının merkez bankası tarafından manipüle edilmesi olduğundan, Avusturyacı Konjonktür Teorisi’ni’ önleyici tedbiri; merkez bankasının bu tür kontrollerden kaçınarak faiz oranları ve para arzını piyasaya bırakmasıdır. Piyasada fon arz ve talebine göre belirlenen oran, doğal faiz oranı olacaktır. Böylece doğal faiz oranı, ekonomik rolü olan tasarruf – borçlanma, net tasarruf – yatırım ve tüketim – yatırım dengesini sağlayacaktır (Foldvary, 2015: 288-290). Selgin (1988) gibi bazı Avusturya Okulu iktisatçıları, faiz oranı ve para arzının piyasa tarafından belirlenmesi konusunda; merkez bankasının kaldırılması ve altın para sistemine geçiş gibi daha radikal çözüm önerilerinde bulunmuşlardır. Fakat bu radikal çözüm önerilerinin, özellikle küreselleşen dünyada uygulanması mümkün görünmemektedir.

Avusturya Okulu’na göre, hükümetin ekonomiye müdahaleleri; fiyatların doğal seyrini ve üretim yapısını bozarak, kaynak israfına yol açar ve ekonomiye zarar verir. Ayrıca faiz gelirleri üzerinden herhangi bir vergi alınmaması gerektiğini savunan Avusturya Okulu, aksi takdirde; çeşitli tahvillerin getirilerinin bozulacağını ve bu durumun ekonomide dalgalanmalara neden olacağını ifade eder (Foldvary, 2015: 291).

Murphy (2009) ve Thornton (2008)’dan yola çıkarak, Avusturya Okulu’nun küresel krize karşı çözüm önerileri üç maddede toplanabilir (Bocutoğlu ve Ekinci, 2010: 29-30):

- Para arzı artışlarının durdurulması
- Harcamaların ve vergilerin kısılarak denk bütçenin sağlanması
- Hükümetin sürekli ekonomiye müdahale etmekten vazgeçmesi

Sonuç ve Öneriler

C. Menger’in temellerini attığı, L. Mises ve F.A. Hayek ile ön plana çıkan ve son dönemde R.W. Garrison’un katkılarıyla iktisadi dalgalanmalar konusunda yeni çözümler getiren Avusturya Okulu; genellikle serbest piyasa ekonomisini savunur ve iktisadi dalgalanmaların nedeni olarak devlet müdahalelerini görür.

Neredeyse her iktisadi düşüncenin, iktisadi dalgalanmalar ya da krizlere karşı geliştirmiş olduğu bir teori ya da çözüm önerisi bulunmaktadır. Heterodoks yaklaşımlar arasında bulunan Avusturya Okulu'nun krizlere karşı geliştirdiği teori; Avusturyacı Konjonktür Teorisi'dir. Avusturyacı Konjonktür Teorisine göre; krizlerin temel sebebi, doğal faiz oranı ile piyasa faiz oranı arasındaki tutarsızlıktır. Devlet izlediği para politikası ile para arzını sürekli değiştirdiğinde; piyasa faiz oranı, doğal faiz oranından ayrışır ve bu durum reel sektörü etkileyerek krize neden olur.

Avusturya Okulu'nun diğer iktisadi düşüncelere göre ön plana çıktığı nokta, krizi daha önceden tahmin edebilmesidir. Avusturya Okulu; küresel kriz henüz başlamadan, FED'in 2000'li yıllardan itibaren uyguladığı düşük faiz politikasının, suni bir parasal genişleme oluşturacağını ve bu durumun reel sektörü olumsuz etkileyerek ekonomiyi krize götüreceğini öngörmüştür.

Avusturya Okulu'na göre krizin asıl sebebi, FED'in faizleri düşürerek para arzını arttırmasıdır. Böylece kredi imkanları kolaylaşmış ve özellikle mortgage kredilerinde ciddi artışlar olmuştur. Konut fiyatları olağanüstü artmış ve emlak piyasasında büyük bir konut balonu oluşmuştur. Konut piyasasında başlayan kriz, kısa sürede finansal sektöre sıçramış ve büyük yatırım fonu ve bankalardan batanlar olmuştur. Sonuçta; ABD'de enflasyon ve işsizlik oranları yükselirken, büyüme oranları düşmüş ve kriz diğer ülkelere de sirayet ederek küresel boyut kazanmıştır.

Avusturya Okulu'nun küresel krize karşı sunduğu çözüm önerilerinden ilki; merkez bankasının para arzı artışlarını durdurması ya da faizleri sürekli olarak değiştirmekten vazgeçmesidir. Böylece doğal faiz oranı ile piyasa faiz oranı arasında uyumsuzluk olmayacak ve iktisadi dalgalanmalar en aza indirilebilecektir. Bir diğer çözüm önerisi ise; harcamaların ve vergilerin azaltılarak denk bütçenin sağlanmasıdır. Burada vergilerden kastedilen daha çok yatırımlar üzerinden alınan vergilerdir. Özetle Avusturya Okulu; devletin para ve maliye politikalarıyla ekonomiye müdahale etmemesini, bireylerin rasyonel tercihlerini etkilememesini ve ekonomiyi kendi seyrine bırakması gerektiğini savunarak; iktisadi dalgalanmaların geçici olacağını belirtmektedir.

Kaynakça

- Acar, M. (2001). Müzmin Krizler Toplumunun Ekonomi Politikası, *Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı I*, 7(41): 121-128, Ankara.
- Akgün, B. (2001). Türkiye'de Siyasal Güven: Nedenleri ve Sonuçları, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 56(4): 1-23.
- Aktan, C.C. ve Şen, H. (2001). Kaos ve Yönetim, *Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı II*, 7(42): 1225-1233, Ankara.
- Altun, S.A. (2001). Ekonomik Krizler: Nedenler ve Çözüm Önerileri, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, (28): 451-459.
- Balı, S. ve Büyükşalvarcı, A. (2011). *1630'dan 2010'a Finansal Krizler Tarihi: Balonlar, Panikler, Buhranlar ve Küresel Finansal Kriz*, İstanbul: Çatı Kitapları.
- Baraç, Y. (2017). *Küresel Krizin Tekstil Sektörüne Etkisi: Denizli Örneği*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Denizli.
- Baştürk, E. (2010). Avusturya Politik-İktisadını Anlamak, *Liberal Düşünce Dergisi*, 15(59-60): 263-272.
- Bernanke, B.S. (2010). "Monetary Policy and the Housing Bubble", *Board of Governors of the Federal Reserve System at the Annual Meeting of the American Economic Association*, Atlanta, Georgia.

- Bianco, K.M. (2008). “The Subprime Lending Crisis: Causes and Effects of the Mortgage Meltdown”, *Mortgage Compliance Guide and Bank Digest*.
- Bilge, O. (2009). *Ekonomik Krizlerin Yoksulluk Üzerine Etkileri*, T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Bocutoğlu, E. ve Ekinçi, A. (2009). Avusturya İktisadi Dalgalanmalar Teorisini Anlamak, *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 20(71): 37-56.
- Bocutoğlu, E. (2012). “Krizin Makro İktisadından Makro İktisadın Krizine: Eleştirel Bir Değerlendirme”, Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni, 2012/106, <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/81689/1/730125211.pdf> (Erişim tarihi: 09.02.2018).
- Chang, R. ve Velasco, A. (1998). Financial Crises in Emerging Markets: A Canonical Model, *NBER Working Paper Series*, 6606.
- De Antoni, E. (2010). Minsky, Keynes, and Financial Instability, *International Journal of Political Economy*, 39(2): 10-25.
- Delice, G. (2003). Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (20): 57-81.
- Dokko, J., Doyle, B., Kiley, M.T., Kim, J., Sherlund, S., Sim, J. ve Heuvel S.V. (2009). “Monetary Policy and the Housing Bubble”, *Finance and Economics Discussion Series Divisions of Research & Statistics and Monetary Affairs Federal Reserve Board*, Washington, D.C.
- Ebeling, R.M. (2008). “The Current Economic Crisis and the Austrian Theory of the Business Cycle”, *The Freeman: Ideas on Liberty*, 58(5): 4-5, https://admin.fee.org/files/doclib/0806freeman_ebeling.pdf (Erişim tarihi: 17.01.2018).
- Eğilmez, M. (2011). *Küresel Finans Krizi (Piyasa Sisteminin Eleştirisi)*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eren, F.M. (2010). *Ekonomik Krizler ve Kriz Göstergeleri: 1990 Sonrası Dünyada Yaşanan Krizler ve Türkiye Karşılaştırması*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Erdönmez, P.A. (2009). Küresel Kriz ve Ülkeler Tarafından Alınan Önlemler Kronolojisi, *Bankacılar Dergisi*, (68): 85-101.
- Eroğlu, Ö. ve Albeni, M. (2002). *Küreselleşme Ekonomik Krizler ve Türkiye*, Isparta: Bilim Kitabevi.
- Erol, M. (2010). Ekonomik Kriz ve KOBİ’ler, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 5(1): 165–181.
- Ertuğrul, A. (2014). *Ekonomik Teori ve Analizin Tarihi*, Ankara: Efil Yayınevi.
- Foldvary, F.E. (2015). “The Austrian Theory of the Business Cycle”, *American Journal of Economics and Sociology*, 74(2): 278-297.
- Garrison, R.W. (2001). *Time and Money: The Macroeconomics of Capital Structure*, London and New York: Routledge.
- Gordon, D. (2000). *Avusturya İktisadının Felsefi Kökleri*, (Çev: N.Bağdadioglu), Ankara: Liberte Yayınları.
- Holcombe, R.G. (2001). The Two Contributions of Garrison’s Time and Money, *The Quarterly Journal of Austrian Economics*, 4(3): 27-32.

- IMF (1998). “World Ekonomik Outlook: Financial Crises”, 74-97, <https://www.imf.org/~media/Websites/IMF/imported-flagship-issues/external/pubs/ft/weo/weo0598/pdf/> (Erişim tarihi: 19.03.2018).
- IMF (2002). “Eye of the Storm: New-Style Crises Prompt Rethink About Prevention and Resolution Measures”, *Finance & Development*, 39(4): 4-7, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2002/12/eye.htm> (Erişim tarihi: 21.03.2018).
- Kaminsky, G.L. ve Reinhart, C.M. (1999). “The Twin Crises: The Causes of Banking and Balance-of-Payments Problems”, *American Economic Review*, 89(3):473-500.
- Kantar, Y. (2010). *Mortgage (İpotekli Konut Kredisi) ve 2008 Küresel Krize Olan Etkileri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Karlsson, S. (2004). “America’s Unsustainable Boom”, *Mises Daily Article*, <https://mises.org/library/americas-unsustainable-boom> (Erişim tarihi: 19.01.2018).
- Keskin, H.Ü. (2004). *Ekonomik Krizlerde Küresel Güçler: 2001 Türkiye Ekonomik Krizi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Kıraç, F. (2015). *Küresel Krizin Bulaşma Etkisi: Menkul Kıymet Borsaları Üzerine Bir Uygulama*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kütahya.
- Kibritçiöğlü, A. (2001). Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001, *Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı I*, 7(41): 174-182, Ankara.
- Kirzner, I.M. (2004). “Yeni İktisat Okulları”, İçinde: *Avusturya İktisat Okulu*, (Çev: C.C.Aktan), Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Krugman, P. (2009). “Revenge of the Glut”, *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2009/03/02/opinion/02krugman.html> (Erişim tarihi: 04.04.2018).
- Krugman, P. (2015). *Bunalım Ekonomisinin Geri Dönüşü ve Küresel Kriz*, (Çev: N.Domaniç), İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Martin, R. (2010). The Local Geographies of the Financial Crisis: From the Housing Bubble to Economic Recession and Beyond, *Journal of Economic Geography*, 11(2011): 587–618.
- Minsky, H.P. (1992). The Financial Instability Hypothesis, *Working Paper 74*, The Jerome Levy Economic Institute of Bard College.
- Mishkin, F.S. (1996). Understanding Financial Crises: A Developing Country Perspective, *NBER Working Paper 5600*.
- Mishkin, F.S. (2001). Financial Policies and the Prevention of Financial Crises in Emerging Market Countries, *The World Bank Policy Research Working Paper 2683*.
- Mohan, R. (2007). India's Financial Sector Reforms: Fostering Growth While Containing Risk, *Reserve Bank of India Monthly Bulletin*, 2199-2226.
- Mohan, R. (2009). Global Financial Crisis: Causes, Impact, Policy Responses and Lessons, Stanford Center Of International Development, *Working Paper 407*, 1-38.
- Murphy, R. P. (2008). Did the Fed, or Asian Saving, Cause the Housing Bubble?, *Mises Daily Article*, <https://mises.org/library/did-fed-or-asian-saving-cause-housing-bubble> (Erişim Tarihi: 19.01.2018).
- Murphy, R. P. (2009). Does ‘Depression Economics’ Change the Rules?, *Mises Daily Article*, <https://mises.org/library/does-depression-economics-change-rules> (Erişim tarihi: 06.06.2018).
- Oktar, S. ve Dalyancı, L. (2010). Finansal Kriz Teorileri ve Türkiye Ekonomisinde 1990 Sonrası Finansal Krizler, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 29(2): 1–22.

- Özatay, F. (2011). *Finansal Krizler ve Türkiye*, İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık.
- Palamut, M.E. ve Giray, F. (2001). Cumhuriyetten Günümüze Yaşanan Mali Krizler ve Uygulanan Politikalar, *Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı I*, 7(41): 20–34, Ankara.
- Roth, K.H. (2009). Küresel Ekonomide Kriz: Finansal Piyasalar, Toplumsal Mücadeleler ve Yeni Politik Senaryolar, İçinde: *Küresel Kriz – Küresel Proleterleşme – Karşı Bakış Açılımları* (Ed: A.Fumagalli ve S.Mezzadra), İstanbul, 201–237.
- Sarıçoban, K. (2012). Avusturya İktisat Okulu, Temsilcileri ve Metodolojik İlkeleri, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 4(1): 157-165.
- Selgin, G.A. (1988). The Theory of Free Banking: Money Supply under Competitive Note Issue, Rowman & Littlefield, Washington, <http://oll.libertyfund.org/titles/selgin-the-theory-of-free-banking-money-supply-under-competitive-note-issue> (Erişim tarihi: 06.06.2018).
- Stiglitz, J.E. (2009). The Anatomy of a Murder: Who Killed America's Economy?, *Critical Review*, 21(2-3): 329-339.
- Şen, H., Sağbaş, İ. ve Keskin, A. (2007). *Bütçe Açılımları ve Açık Finansman Politikası; Teori ve Türkiye Uygulaması*, Afyonkarahisar: Orion Yayınevi.
- Şen, H. ve Çalışkan, A. (2009). Mortgage Kaynaklı Küresel Kriz ve Türkiye Ekonomisine Muhtemel Yansımaları, *Kamu'da Sosyal Politika Dergisi*, 3(8): 11-18.
- Şen, H. ve Sağbaş, İ. (2016). *Vergi Teorisi ve Politikası*, Ankara: Kalkan Matbaacılık.
- Taylor, J.B. (2009). The Financial Crisis and The Policy Responses: An Empirical Analysis of What Went Wrong, *NBER Working Paper 14631*.
- Tezer, H. (2013). *1929, 1973 ve 2008 Krizlerinin Minsky'nin Finansal İstikrarsızlık Hipoteziyle Değerlendirilmesi*, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.
- Thornton, M. (2004). Housing: Too Good to be True, Mises Daily Article, <https://mises.org/library/housing-too-good-be-true> (Erişim tarihi: 19.01.2018).
- Thornton, M. (2008). Slash and Burn, Mises Daily Article, <https://mises.org/library/slash-and-burn> (Erişim tarihi: 06.06.2018).
- Turgut, A. (2007). Türleri, Nedenleri ve Göstergeleriyle Finansal Krizler, *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 20(4-5): 35-46.
- Uğur, B. (2015). *Küresel Kriz Yönetiminde Para Politikalarının Etkinliği*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş.
- Wheaton, W.C. ve Nechayev, G. (2008). The 1998–2005 Housing “Bubble” and the Current “Correction”: What’s Different This Time?, *American Real Estate Society*, 30(1): 1-26.
- Yay, G.G. (2001). 1990’lı Yıllardaki Finansal Krizler ve Türkiye Krizi, *Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı II*, 7(42): 1234-1248, Ankara.
- Yay, T. (2004). Avusturya İktisat Okulu’nun Tarihsel Gelişimi ve Metodolojisi, *Piyasa Dergisi*, 11: 1-29.
- Yay, T., Yay, G.G. ve Yılmaz, E. (2001). Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler, *İstanbul Ticaret Odası Yayınları*, (47), İstanbul.
- Yıldırım, S. (2010). 2008 Yılı Küresel Ekonomi Krizinin Dünya ve Türkiye Ekonomisine Etkileri, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12(18): 47-55.

Çalışanların Psikolojik Sermaye Alt Boyutlarının Demografik Özellikler Bağlamında Değişkenliği

The Volatility of Employees' Psychological Capital Sub-Dimensions with Demographic Features

Dr. Cem ŞEN¹, Prof. Dr. İbrahim Sani MERT², Dr. Öğ. Üyesi Kemal EROĞLUER³

Öz

Psikolojik sermaye örgütsel davranış alanında son yıllarda üzerinde önemli çalışmaların yapıldığı bir konu olmuştur. Literatürde umut, iyimserlik, dayanıklılık ve öz-yeterlilik boyutları ile incelenen psikolojik sermaye konusu bu çalışmada da aynı boyutlarla incelenmiştir. Çalışmanın amacı çalışanların psikolojik sermaye alt boyutları olan öz-yeterlilik, umut, psikolojik dayanıklılık ve iyimserlik boyutları ile demografik özelliklerden cinsiyet, yaş ve çalışma süresi arasındaki ilişkileri belirlemektir. Bu maksatla oluşturulan anket formları savunma sanayinde faaliyet gösteren örgütlerdeki 311 çalışana uygulanmıştır. Elde edilen veriler SPSS ve AMOS paket programları vasıtasıyla analiz edilmiştir. Analizlerde tanımlayıcı istatistikler, geçerlilik ve güvenilirlik analizleri, gruplar arası farklılıklar ve karşılaştırma testleri ile yapısal eşitlik modellemesi ve hipotez testi uygulanmıştır. Analiz sonuçlarına göre çalışanların psikolojik sermaye alt boyutları (öz yeterlilik, umut, psikolojik dayanıklılık ve iyimserlik); yaş ve kurumdaki çalışma süresi bağlamında değiştiği, cinsiyet bağlamında değişmediği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik sermaye, cinsiyet, yaş, çalışma süresi, pozitif örgütsel davranış

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Psychological capital subject is an important area in the field of organizational behavior in which crucial works has been carried out recently. The psychological capital subject analyzed with hope, optimism, endurance and self-efficacy dimensions in literature has been analyzed with the same dimensions in this study too. The aim of the study is to define the relations between the subdimensions of the psychological capital; self-efficacy, hope, psychological endurance and optimism and the demographic features of gender, age, and working hours. The questionnaire forms which has been prepared with this aim have been applied to 311 employees working in the operations in the field of defense industry. Data has been analyzed with SPSS and AMOS programs. In the analysis, descriptive statistics, effective and reliability analysis, differences among the groups, comparison test, structural equation modeling, and hypothesis test have been applied. According to the analysis results it is found out that the psychological capital subdimensions of the employees (self-efficacy, hope, psychological endurance and optimism) are changed in the context of age and the working hours in the organization and do not change in the context of gender.

Keywords: Psychological capital, gender, age, working periods, positive organizational behavior

Paper Type: Research

¹Milli Savunma Bakanlığı, csen@gmail.com.

²Antalya Bilim Üniversitesi, İbrahim.mert@antalya.edu.tr.

³MSÜ Kara Harp Okulu İşletme ve Yönetim Bilimleri Bölümü, k_eroğlu@yaho.com.tr.

Atf için (to cite): Şen, C. Mert, İ. S. ve Eroğlu, K. (2019). Çalışanların Psikolojik Sermaye Alt Boyutlarının Demografik Özellikler Bağlamında Değişkenliği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(4), 1171-1192.

Giriş

İçinde bulunduğu toplumun ayrılmaz bir parçası olan ve onun özelliklerinin büyük bir kısmını taşıyan örgütler, insanların tek başına karşılayamadıkları ihtiyaçlarını karşılamalarını sağlar. Soyut ve cansız bir kavram olan örgüt kadrolarına çalışanlar atandıkça canlı bir yapı haline alır. Bu canlı yapının amaçlar doğrultusunda harekete geçirilmesinde emir komuta ve kurallar her zaman yeterli olmamaktadır. Bu yapının etkin ve verimli bir şekilde çalışabilmesine yönelik hususları tespit etmek üzere son yıllarda yazında birçok araştırma yapılmıştır. Pozitif örgütsel davranışın son yıllarda üzerinde önemle durulan bir alt kavramı olarak çalışanların psikolojik sermaye algıları da bu kapsamda öne çıkmaktadır.

Psikolojik sermaye, örgütlerde başarının artırılması amacıyla ölçülebilir, geliştirilebilir ve etkili bir şekilde yönlendirilebilir insan kaynağı varlığının ve psikolojik yeterliliğinin incelenmesine yönelik uygulamalar şeklinde tanımlanmıştır (Keleş, 2011: 243). Bu kapsamda çalışanların öz yeterlilik, umut, psikolojik dayanıklılık ve iyimserlik boyutlarından oluşan psikolojik sermaye algılarının iş yaşamında özellikle çalışanların performansı başta olmak üzere pek çok konuyu etkilediği değerlendirilmektedir.

Dinamik çevre koşullarına paralel olarak yaşanan gelişmeler örgütlerde etkinlik ve verimliliği arttırmak için sürekli bir arayışı zorunlu hale getirmiştir. Örgütün işleyişinde ana unsurun çalışanlar olduğu düşünüldüğünde çalışanların etkinliğinin artırılmasında kullanılan yöntemlerin de sürekli olarak bilimsel yöntemler kullanılarak geliştirilmesi gereklidir. Son dönemde “pozitif örgütsel bilim” ve “pozitif psikoloji” konularının yoğun olarak yönetim kademelerince kullanılması bu kapsamda değerlendirilebilir.

Çalışanların psikolojik sermaye algıları iç ve dış çevre koşullarından kaynaklanan pek çok unsurdan etkilendiği gibi kişinin kendisinden, demografik özelliklerinden de etkilendiği düşünülmektedir. Demografik özellikler çalışanların iş yaşamında ve örgüt içindeki davranışları üzerinde etkili olduğundan hareketle, bu çalışmada psikolojik sermaye alt boyutlarının çalışanların cinsiyeti, yaşı ve çalışma süreleri ile olan ilişkileri incelenmiştir.

1. Psikolojik Sermaye

Pozitif psikolojinin yazında birçok farklı tanımına rastlamak mümkündür. Söz konusu tanımların bazılarını göre pozitif psikoloji;

* İdeal insan işleyiş ve gelişiminin bilimsel yöntemlerle değerlendirilmesi (Sheldon ve King, 2001: 216),

* Birey, grup ve örgütlerin uygun bir şekilde faaliyet göstermesine ve gelişimlerine katkı sağlayan süreç ve şartların araştırılması (Gable ve Haidt, 2005: 103),

* Bireyin bireysel gelişimine katkıda bulunan kişilik özellikleri (Gohel, 2012: 35) olarak tanımlanmıştır.

Tanımlar farklı olsa da, pozitif psikolojinin; eksikliklerin geliştirilerek giderilmesi ve sadece bozuk olanı düzeltmek yerine, öznel iyi-oluş, mutluluk ve uzun ömürlü olmayı sağlamaya ve geliştirmeye odaklanan, insanın yaratılışından gelen iyilikleri besleyen durumlar ve davranışlarla ilgili bir kavram olduğu (Gable ve Haidt, 2005: 108; Lewis, 2011; Hefferon ve Boniwell, 2011: 2; Gohel, 2012: 34; Özkalp ve Seçgin, 2013: 402; Bell, 2014: 1) göze çarpmaktadır. Bu bağlamda pozitif psikolojinin mutluluk, sevinç ve fikirlerini dile getirme gibi olumlu deneyimleri; karakter, yetenek ve ilgi alanları gibi olumlu kişisel özellikleri; aile, okul, örgüt, topluluk ve toplumlar gibi olumlu birliktelik ve kurumları içerdiği (Cameron, Dutton ve Quinn, 2003) vurgulanmaktadır.

Seligman'ın da ifade ettiği gibi pozitif psikoloji uygulamaları, sadece mutlu olma üzerine odaklanmamış, bunun yanında kişi, aile ve toplum olarak olumlu insani duyguları ön plana çıkarmayı da hedeflemiştir (Oslington, 2011: 60). Bu şekilde, örgütteki çalışanların pozitif duygu

ve davranışlarının, örgütün strateji ve çıktıklarına olan etkilerinin anlaşılacağı ve örgütün etkinliğini en üst seviyeye çıkarmak için psikolojik sermayeden faydalanıp (Cameron vd., 2003; Caza ve Cameron, 2008: 16) gerçek mutluluğa ulaşılacağı (Seligman, 2006: 3) ifade edilmiştir. Bu bağlamda, rekabet avantajının, etkinlik ve performansın artırılmasında pozitif psikoloji çatısı altındaki pozitif örgütsel davranışın bir kaynak olarak gördüğü psikolojik sermaye (Toor ve Ofori, 2010: 342), yönetilmesi gereken bir güç alanı olarak ortaya çıkmakta (Wright, 2003: 441; Luthans ve Youssef, 2007: 336; Bakker ve Schaufeli, 2008: 152), bu gücün çıkış noktası pozitif yaklaşımlar olarak gösterilmektedir (Cameron, 2009: 8).

Olumlu davranışları vurgulayan pozitif psikoloji örgütsel bazda da incelenmiş, örgütsel davranış alanına pozitif örgütsel davranış ve psikolojik sermaye kavramlarını kazandırmıştır. Pozitif örgütsel davranış Luthans (2002a: 59) tarafından çalışanların performanslarını arttırmak için olumlu yönde harekete geçirilmiş psikolojik kapasitelerin ölçülebilir ve geliştirilebilir olduğu kadar etkili bir biçimde kullanılabilir olması şeklinde tanımlanırken, ekonomi ve finans konularındaki anlamından daha farklı olarak bir değeri ifade eden psikolojik sermaye ise Luthans ve Avalio (2009: 300) tarafından pozitif örgütsel davranışın sonrasında ortaya çıkan bir gelişme olarak belirtilmiştir (Yaşın, 2016: 44).

Psikolojik sermaye kişinin pozitif psikolojik durumunu belirtmektedir. Üst seviyede bir faktör olan psikolojik sermaye, kişinin üstlendiği görevleri başarıyla yerine getirebilmesi için çaba göstermesi ve kendine güvenmesi ile nitelendirilen öz yeterlilik, içinde bulunulan zamanda ve geleceğe yönelik olumlu duygulara sahip olması ile nitelendirilen iyimserlik, hedeflerine ulaşmak için güçlü istek duyması ile nitelendirilen umut ve zor şartlar altında hedeflerini elde etmesi ve başarılı olması ile nitelendirilen dayanıklılık boyutlarının psikolojik sermayeyi en iyi şekilde temsil ettiği ve bu boyutların birleşerek önemli bir etki yarattıkları belirtilmiştir (Luthans vd., 2007a: 3).

Psikolojik sermaye Çetin vd., (2013: 99) tarafından kişisel gelişim ve performansı ön planda tutan, örgütsel bazda ise artan performansla yatırım getirisi ve rekabet avantajı sağlayan psikolojik bir kaynak olarak ifade edilmiştir (Bitmiş, 2014: 48). Psikolojik sermaye, örgütün ve çalışanların çaba ve performanslarını arttırmak ve belirlenen hedeflere yönlendirmek için oluşturulan pozitif bir yapı olarak ifade edilmiştir (Karacan, 2018: 2).

Yapılan alan incelemesinde psikolojik sermaye boyutlarının öz yeterlilik, iyimserlik, umut ve dayanıklılık olarak kullanıldığı görülmüş olup yapılan bu çalışmada da aynı boyutlar kullanılmıştır. Bu boyutların kısaca açıklanması konunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

1.1. Öz Yeterlilik

Psikolojik sermaye boyutlarından öz yeterlilik, literatürde diğer boyutlara nazaran en çok incelenen ve Bandura'nın "Sosyal Bilişsel Kuramı"nda (Bandura, 2001: 4) ön plana çıkan bir kavramdır (Özkalp, 2009: 492). Sosyal bilişsel kuram, örgütsel davranışı açıklarken çalışanlar, çevre ve davranışın kendisi arasındaki karşılıklı nedensellik ilişkisinden yararlanmakta, çalışanların söz konusu nedensellik ilişkisi yoluyla hem çıktıklarını hem de kendi kişiliklerini inşa ettiklerini ifade etmektedir (Luthans, 2010: 234). Bu bağlamda öz yeterlilik, bireyin belirli bir alandaki ilgi, yetkinlik ve motivasyonunu, hayatında karşılaşacağı olayları kontrol altına alması ve yaşadığı problemlerin üstesinden gelebileceğine ilişkin kendi yetenek ve kapasitesine olan güveni veya inancı olarak tanımlanmaktadır (Bandura, 1976; 1982; 1986; 1997; 2001; Stajkovic ve Luthans, 1998: 240; Stajkovic ve Luthans, 1998a: 63; Fernández-Ballesteros vd., 2002: 110; Luthans ve Youssef, 2004: 153; Luszczynska, Scholz ve Schwarzer, 2005; Harms ve Luthans, 2012: 590).

Öz yeterlilik kişinin sahip olduğu en önemli ve en güçlü yönlerinden birisidir (Keleş, 2011: 347), fakat vurgulanmak istenen, öz yeterlilik kavramı bireyin yetkinliğini değil, sahip olduğu yeteneklerine olan güvenidir. Söz konusu inanç, bireyin davranışlarını etkilemekte ve

onlara yön vermektedir (Bandura, 1997). Başlatılması planlanan herhangi bir faaliyetten önce çalışanlar sahip oldukları özellikleri ve yeteneklerini değerlendirir. Yüksek z yeterliliğe sahip çalışanlar, kapasitelerini zorlayacak, çaba gerektirecek görevleri seçerler, karşılaştıkları sorunlar ve engeller karşısında kararlı tutumlarından vazgeçmeden görevlerini sürdürebilmektedir (Luthans, 2002a: 700; Luthans vd., 2007a: 38; etin ve Basım, 2012: 125; etin, Hazır ve Basım, 2013: 36). Bunun yanında olumsuz geri bildirimler, sosyal eleştiriler, karşılaşılan engeller ve başarısızlıklar öz yeterliliği düşük kişilerde yıkıcı etkilere neden olmaktadır (Bandura ve Locke, 2003). Söz konusu tespitler neticesinde bireylerin başarılı olabilmekle ilgili ısrarcılığının öz yeterlilik seviyeleri ile doğru orantılı olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Luthans vd. (2007a: 36-37), kişinin kendi yeteneklerine olan inancı ve güvenini içeren öz yeterliliğin beş özelliğinden bahsetmektedir, bunlar;

* Bağlama zglk: Herhangi bir bağlamda oluşturulan öz yeterliliğin başka bir bağlama transfer edilememesi,

* Tekrarlanabilir uygulamalar: Tecrübe edilmiş ve başarı ile sonuçlanmış uygulamaların öz yeterliliğe olumlu yönde etki etmesi,

* Gelişime açıklık: Bireyin kendisine en güvendiği bağlamda bile geliştirilebileceği yönlerinin olması,

* Diğerlerinden etkilenme: Başkalarının kendisine inandığını gören bireyin kendine olan inancının artması,

* Değerkenlik: Bireyin kendisine olan güveninin kendi kontrolünde olan ve olmayan değerik faktörlere dayanmasıdır.

Birey, z yeterliliğini söz konusu özellikler kapsamında yaşayarak ve tecrübe ederek keşfedip şekillendirebilir. Konuya yönelik yapılan yüzlerce araştırmayı kapsayan meta analizde, öz yeterlilik ile çalışma performansı arasındaki pozitif ilişki ortaya konulmuştur (Stajkovic ve Luthans, 1998: 240; Judge, Jackson, Shaw, Scott ve Rich, 2007: 113). Bu çalışmaya ilave olarak yapılan diğer çalışmalar öz yeterliliğin motivasyon ve performans (Bandura ve Locke, 2003), iş tatmini (Judge, Thoresen, Bono ve Patton, 2001), kültürler arası işyeri davranışları (Luthans, Zhu ve Avolio, 2006) ve stres altında etkin çalışabilme (Bandura ve Locke, 2003) arasındaki pozitif ve gcl ilişkiyi desteklemektedir.

Özellikle başarıyı ve bireysel doyumunu artıran yönü ön plana çıkan öz yeterlilik, zamanla gelişimi sağlanabilir (Stajkovic ve Luthans, 1998, 1998a; Maddux, 2002; Luthans ve Youssef, 2007: 328; Bandura, 2009: 182-186) bir psikolojik sermaye bileşenidir. Bandura'nın (2008) alışmasına dayandırılan görüşlerinde öz yeterlilik kavramının geliştirilmesinin dört özel yolunun olduğunu vurgulamışlardır (Luthans vd., 2008a: 223). Bunlar;

* Çalışanın başarıyı yakalaması ve tatması,

* Çalışanın bir işi başkalarını gözlemleyerek öğrenmesi,

* Çalışanın saygı duyduğu birisinden olumlu geri bildirimler alması ve ikna edilmesi,

* Çalışanın fizyolojik ve/veya psikolojik sağlığı ve hazırlıklı olmasıdır.

Bunlara ilave olarak zor ve karmaşık bir görev, yapılması daha kolay ve basit parçalara ayrılarak, çalışanların söz konusu basit ve kk parçaları deneme yanılma yöntemiyle başarıp, görevin tamamını yapabilmek için öz yeterlilik kazanmaları sağlanabilir (Akçay, 2012: 125).

1.2. İyimserlik

Luthans vd. (2007a: 87) göre iyimserlik, hakkında en çok konuşulan ama gücü en az anlaşılan psikolojik sermaye bileşenidir. İyimser bir birey ya da iyimserlik, genellikle yüzeysel anlamda sürekli olarak pozitif beklenti içerisinde olmak şeklinde tanımlanabilir. Ancak derin

anlamı dikkate alındığında iyimserlik, pozitif düşüncenin gücü olarak değerlendirilebilir ve temeli motivasyonun beklenti-değer modeli (Carver ve Scheier, 1999) ile Seligman'ın pozitif psikoloji çalışmasına dayanmaktadır (Luthans vd., 2008a: 222). Motivasyonun beklenti-değer modeli; amaçların değerleri açısından farklılaştığı, bireylerin daha önemli olduğu değerlendirilen hedefleri devam ettirme konusunda motivasyonlarının daha yüksek olduğu, beklentilerin amaca göre değiştiği ve bunun da kendine güven duygusu ile bağlantılı olduğunu ifade etmektedir (Çetin vd., 2013: 35). Bu bağlamda iyimser çalışanlar gerek bugün gerekse gelecek dönemlerde başarı sağlayacaklarına yönelik olumlu düşüncelerini korurlar (Scheier ve Carver, 1987: 169; Carver ve Scheier: 2002: 231; Luthans ve Youssef, 2004: 153-154; Peterson vd., 2011: 428). Seligman (2011: 102), bireyin yaşadığı başarısızlığın ardından depresyon gibi olumsuz duygulara kapılmasını önlemede iyimserlik duygusunun önemini belirtmiştir. Konuya yönelik yapılan araştırmalarda muhtemel hastalıklara karşı iyimser kişilerin daha dirençli oldukları tespit edilmiştir (Vazquez, Hervas, Rahona ve Gomez, 2009: 22).

Tüm bu bilgiler ışığı altında iyimserlik, bireyin toplumsal bakımdan yararına veya beğenisine göre, herhangi bir toplumsal veya bedensel durumu yorumlamasına yönelik tutumu (Tiger, 1971) olarak tanımlanmaktadır. Benzer bir tanıma göre iyimserlik, gelecekte meydana gelebilecek olaylara ilişkin olumlu yönde beklentilere sahip olmak ve söz konusu olaylara olumlu nitelikler atfetmeyi içermektedir (Harms ve Luthans, 2012: 590). İyimser olan kişilerin hedeflerine ulaşmaya yönelik olumlu, kötümser olanların ise olumsuz bir sonuç beklentisi içerisinde oldukları (Çetin vd., 2013: 36), olumlu beklentilerin bireylerde pozitif, olumsuz beklentilerin ise negatif duygulara neden olduğu (Carver ve Scheier, 1999) ifade edilmektedir. İyimser kişiler, karşılaştıkları kötü olayları ara sıra başlarına gelen ve çoğunlukla kendi hataları olmayan olaylar olarak görürken; kötümser kişiler ise tam tersine başlarına sık sık gelen ve çoğunlukla kendi hatalarından kaynaklanan olaylar olarak görmektedirler (Seligman, 1998; Peterson ve Sten, 2002: 247; Luthans vd., 2007a: 91). Dikkat edilirse iyimserler karşılarına çıkan engelleri başarısızlık olarak görmemekte, aksine başarıya ulaşmak için bir fırsat ve avantaj olarak görmektedir.

Seligman (2006: 256-258), bir örgütteki iyimserliğin en önemli üç yönüne vurgu yapmıştır, bunlar; işteki başarıyı etkileyen seçim, iyimser bireylerin özellik gerektiren işlere yerleştirilmesi ve örgüt içerisinde iyimserliğin artırılabilmesi için çaba sarf edilmesidir. Söz konusu çabalar, Schulman (1999: 34) tarafından kişinin başlangıçta fark etmediği, daha sonra çeşitli nedenlerle dikkatini çekerek fark etmesini sağlayan inançları ve bu inançları tetikleyen yapıları tanımlayarak düşüncelerin doğruluğu hakkında kanıt toplaması ve uyumsuz düşüncelerini yapıcı olanlarla değiştirmesi olarak ifade edilmiştir.

Yapılan çalışmalar incelendiğinde zorluklar karşısında olumlu yönde düşünen iyimser bireylerin, kötümser bireylerle karşılaştırıldığında daha başarılı sonuçlar elde ettikleri yönünde ortak kanaat oluştuğu ifade edilebilir. Konuya yönelik çalışanlar üzerinde yapılan çeşitli araştırmalar; iyimserlik ile iş performansı (Luthans vd., 2005: 250; Luthans vd., 2007: 564), iş doyumu, örgütsel bağlılık ve mutluluk (Youssef ve Luthans, 2007: 792-793), eğitim, spor ve politikada gösterilen performans (Seligman, 2002; Peterson ve Sten, 2002; Peterson ve Luthans, 2003) arasındaki pozitif ve güçlü ilişkiyi desteklemektedir. Özkalp'e (2009: 494) göre, iyimserliğin yaşamın birçok alanında, başta sağlık olmak üzere, işi sonuna kadar götürmede ve mesleğinde başarı elde etmede yönlendirici ve motive edici etkisi vardır. Aynı kapsamda iyimser bireyler; daha çok çalışmaya kolayca motive edilebilen, tatmin seviyesi, moral ve beklentileri yüksek, olumlu amaçlara sahip, zorluklar karşısında daha kararlı duruş sergileyen, kişisel yetersizlikleri en alt düzeyde buna karşın bedensel ve zihinsel açıdan daha aktif insanlar olarak karşımıza çıkmaktadırlar (Scheier ve Carver, 1992; Luthans ve Youssef, 2007: 331-332). Öyle ki, insanlarla birinci düzeyde ilişki kuran satış temsilciliği, reklâm, halkla ilişkiler ile müşteri hizmetleri, sağlık ve sosyal hizmetler gibi işlerde iyimser kişilerin çok önemli katkıları ve başarıları olabilir.

Psikolojik sermayenin diğer bileşenlerinin sahip olduğu özelliğe paralel olarak iyimserlik de geliştirilebilir. İyimserliğin;

* Geçmişe saygı ve bağlılık,

* İçinde bulunulan anının takdir edilerek tadının çıkarılması ve

* Gelecek için fırsatların kollanması ile öğrenilip geliştirilebileceği ifade edilmektedir (Schneider, 2001: 254-256; Youssef ve Luthans, 2007: 778).

1.3. Umut

Umut kişinin başarı elde etmek için belirlediği bir hedef ve bu hedefe ulaşmak için takip ettiği yol ve yöntem olarak tanımlanmıştır (Snyder, 2000: 2002). Benzer bir şekilde umut, önemli hedefler belirleme ve bu hedeflere ulaşmada bireyin karşına çıkan zorlukları aşabileceğine yönelik inancı olarak da tanımlanabilir (Luthans ve Youssef, 2004: 153; Çetin ve Basım, 2012: 124; Harms ve Luthans, 2012: 590). Umut, örgütsel anlamda düşünüldüğünde çalışanların, belirlenen örgüt hedeflerine ulaşmada ve kendilerine verilen vazifeleri yerine getirirken karşılaştıkları güçlükleri ortadan kaldırması (Rego, Ribeiro, Cunha ve Jesuino, 2011: 524) ve bu güçlüklerin ortadan kaldırılmasına yönelik alternatif çözüm yollarını önceden belirleyebilmesidir.

Belirledikleri amaçlara ulaşma konusunda bireyler, olası birçok yol tanımlarlar ve bu istikametlere doğru yol alırken, belirlenen ilk stratejilerinin başarısızlığa uğraması halinde yeni yolların bulunması amacıyla uygun araçlar oluşturarak başarılı olma azminde olan bireysel inançlarını öne çıkarırlar (Synder, 2002; Snyder, Rand ve Sigmon, 2002). Bu anlamda bireye bir amaç doğrultusunda motivasyon, enerji ve azim veren yönüyle umut, psikolojik örgütsel davranış açısından önemli bir bileşen olarak öne çıkmaktadır. Umut seviyesi yüksek olan çalışanların kendi başarılarına yönelik beklentileri daha üst seviyede olabilmekte, bunun neticesinde de beklendikleri sonuçlara elde etmek amacıyla daha sıkı çalışmak için motive olmaktadır (Çetin vd., 2013: 35).

Umut, en iyisini beklemenin yanında kişilerin sahip olduğu güçlü ve iyi yönleri görmenin mükemmel bir aracı olarak da değerlendirilmektedir (Snyder, Rand ve Sigmon, 2002: 268). Burada asıl olan, kişinin belirli durumlarda neyi başarıp başaramayacağını gerçekçi bir muhasebesini yapmasıdır. Örgütlerde en alt kademedeki çalışanlardan en üst kademedeki yöneticilere kadar iletişim kurma, yetki artırma, güçlendirme, karar alma sürecine dâhil olma gibi süreçlere katılım sağlayan bir iş atmosferi yaratmayı amaçlayan uygulamalar çalışanların özgür, kendilerinden emin bir şekilde karar almalarına, böylece daha iyi motive olarak amaca ulaşmada alternatif yollar belirlemelerine olanak sağlamaktadır (Akçay, 2012: 126). Böylece umudun tanımında vurgulanan proaktif yaklaşım sergilenebilmektedir.

Umut, yapılan araştırmalarda klinik ve pozitif psikoloji alanında; mental ve beden sağlığında, başarı elde etmede ve karşılaşılan güçlüklerle mücadelede önemli bir özellik olarak belirlenmesine (Snyder, 2002: 259-260; Snyder vd., 2002: 263-264; Peterson ve Luthans, 2003: 26; Luthans vd., 2004: 47; Luthans, 2010: 234) karşın iş yaşamındaki etkisi henüz incelenmeye başlanmıştır. Bu kapsamda yapılan bazı çalışmalarla, umudun kişinin psikolojik sermayesine olan katkısı, iş doyumuna, örgütsel bağlılığına ve iş performansına yönelik olumlu yönde etkisi ortaya konulmuştur (Adams vd., 2003; Peterson ve Luthans, 2003; Luthans vd., 2005: 259-261; Luthans vd., 2006; Youssef ve Luthans, 2007). Ayrıca umutlu yöneticilerin sahip oldukları enerji ve kararlılıkla çalışanlarını yüksek performans göstermeleri konusunda daha kolay motive edebilmeleri için destekleyici bir ortam hazırladıkları, bu bağlamda kendilerine umut aşılana ve motive edilen çalışanların da daha bağımsız ve yaratıcı davranarak örgütün amaçlarına hizmet ettikleri ifade edilmektedir (Luthans vd., 2007a: 72-73). Çünkü çalışanlar, bu tür uygun şartlar altında örgütlerine kendilerinden beklenenden daha fazlasını verebilirler. Söz konusu şartlar; yalın örgütlenme, şeffaf ve akıcı bir iletişim ortamının sağlanması, karar verme süreçlerine katılım, güçlendirme, inisiyatif alınmasının teşvik edilmesi, yetki ve sorumluluğun uygun olarak dağıtılması, hesap verilebilirlik üzerinde önemle durulması ile örgütsel adaletin sağlanması olarak sıralanabilir.

Umut, örgütün sahip olduğu psikolojik sermayeye önemli katkılar sağlayabilir. Bu nedenle umudun;

- * Mücadele gerektiren amaçların seçilmesi,
- * Senaryolara dayalı yeni ve alternatif planların geliştirilmesi,
- * Nihai başarı yerine sürece odaklanması,
- * Çalışanların karar alma süreçlerine dâhil edilmesi,
- * Başarılı personelin adil bir şekilde ödüllendirilmesi,
- * Doğru kaynakların kullanılması,
- * Proaktif yaklaşım sergilenerek doğru amaçların planlanması ve

* Eğitimle ile geliştirilebileceği (Snyder, 2000: 2002; Veninga, 2000; Luthans ve Jensen, 2002: 304; Luthans vd., 2007a: 68-71) ifade edilmektedir. Snyder (1995), bireylerin umutlarını geliştirirken sürekli olarak değişen şartlara göre hedeflerinde gerekli değişiklikleri yaparak enerji ve yaratıcılıklarını yeniden yönlendirmelerini tavsiye etmektedir.

1.4. Psikolojik Dayanıklılık

Kişinin karşılaştığı olumsuz koşullar ve riskli durumlarla mücadele etmesi, bu mücadelesinde başarılı olması ve içinde bulunduğu bu duruma uyum sağlaması olarak tanımlanan psikolojik dayanıklılık, benzer şekilde bireyin belirli risk ve olumsuz koşullar altındaki durumlarla başa çıkması, başarılı olması ve gösterdiği olumlu uyum psikolojik dayanıklılık olarak tanımlanmıştır (Masten, 2001: 228; Masten ve Reed, 2002: 75; Luthans ve Youssef, 2004: 154; Luthans vd., 2006). Bir başka ifadeyle psikolojik dayanıklılık, karşılaşılan güçlük ve sorunlarla bireyin azimli bir biçimde mücadele ederek başarıya ulaşması olarak ifade edilmiştir (Luthans vd., 2007: 542). Psikolojik dayanıklılığa pozitif örgütsel davranış açısından bakıldığında karşılaşılan güçlük, yaşanan belirsizlik, çatışma durumu, başarısızlık, değişim zorunluluğu ve sorumluluğun artması durumunda çalışanın kendini bu yeni duruma uydurma yeteneği olarak tanımlanmaktadır (Luthans, 2002a: 702). Psikolojik dayanıklılık, bireyin rekabetin, sürekli değişen ve belirsizliğin hakim olduğu çalışma yaşamındaki güçlüklerle dayanma gücü olduğu, yaşam boyu devam eden, kişinin çevresinde meydana gelen değişim ve belirsizliklerle mücadelesinin nihayetinde elde ettiği karmaşık bir süreçtir (Özkalp, 2009: 494). Bu bağlamda psikolojik dayanıklılık hedeflenen bir neticeden ziyade, bireyin gelişimi ve içinde bulunduğu duruma uyum sağlamasına yönelik hassas bir süreçtir (Masten, 2001: 227).

Psikolojik dayanıklılık psikolojik sermayenin diğer bileşenlerinin (öz yeterlilik, iyimserlik ve umut) tam tersine, bireylerin bir terslik, belirsizlik ya da değişimle karşılaştıklarında geriye dönük durumlarını nitelemektedir (Block ve Kremen, 1996). Psikolojik dayanıklılığın kişilerin zor ve tahammül edilmesi mümkün olmayan şartlara dayanma güçleri ile daha önce meydana gelen kötü durumlar karşısında kazanılan tecrübeler sayesinde artırılabilir (Luthans vd., 2007: 547) ve bu bağlamda başarının da başarısızlıklar sonrasında tekrarlanan çabalar ile kazanılabileceği ifade edilebilir. Burada psikolojik dayanıklılığın, bireyin olumsuzluklar karşısında kendisini toparlayıp olumsuzluklarla baş etmeye yönelik pozitif psikolojik kapasitesinin (Luthans, 2002a: 702; Harms ve Luthans, 2012: 590), kişisel psikolojik sağlamlılığını simgeleyen bir başrol oyuncusu olarak sahneye çıktığı vurgulanabilir. Söz konusu pozitif psikolojik kapasite yaratıcı düşünce, esneklik ve bilişsel süreçleri olumlu yönde hareketlendirerek psikolojik dayanıklılığın artırılmasını sağlamaktadır (Fredrickson ve Losada, 2005).

Luthans vd. (2007a: 116) psikolojik dayanıklılığın;

- * Sahip olunan nitelik ve kabiliyetler,
- * Karşılaşılan riskler ve

* Değerlerden oluşan faktörlerin incelenmesi ile tespit edilebileceğini ifade etmektedir.

Yukarıda sıralanan maddeleri kısaca açıklayacak olursak, sahip olunan nitelik ve kabiliyetler; öngörü, bağımsız hareket edebilme, ilişki kurabilme, inisiyatif, yaratıcılık, mizah ve moralde oluşmaktadır (Masten, 2001). Karşılaşılan riskler kaçınılması mümkün olmayan istenmeyen durumlardır (Masten ve Reed, 2002). Coutu (2002: 48), kimin başarılı veya kimin başarısız olacağını eğitim ve öğrenimden, hatta tecrübeden önce psikolojik dayanıklılık seviyesinin belirlediğini ifade etmekte ve bu görüşünü pekiştirmek için psikolojik dayanıklılık özellikleri gerçeklerinin olduğu gibi kabul edilmesi, derin bir inanç sahibi olunması ve bunların sıklıkla güçlü bir şekilde benimsenen değerlerle desteklenmesi olarak ifade edilmiştir.

Yapılan alışmalar incelendiğinde psikolojik dayanıklılığın çalışanların performansları, iş doyumları, işteki mutlulukları ve örgütsel bağlılıkları ile (Coutu, 2002; Sutcliffe ve Vogus, 2003; Luthans vd., 2007; Youssef ve Luthans, 2007; etin ve Basım, 2011), yine psikolojik dayanıklılık ile stresin yoğun olduğu dönemlerde stresle başa çıkma çabaları arasında pozitif ve anlamlı ilişkiler olduğu (Stewart vd., 1997: 22; Maddi, 2002; Reivich ve Shatte, 2002: 4) ortaya konulmuştur.

Konuya yönelik yapılan diğer araştırmalar, psikolojik dayanıklılığın pozitif psikolojiden kaynaklanan stratejilerle geliştirilebileceği yönündedir (Luthans vd., 2007a: 124-126). Söz konusu stratejiler kaynak odaklı (beşeri sermaye, sosyal sermaye ve psikolojik sermayenin diğer bileşenleri), risk odaklı ve süreç odaklı stratejiler olarak belirtilmiştir. Bu bağlamda, gerekli kaynaklarla donatılmış çalışanların, süreçte meydana gelebilecek riskleri öngörerek yüksek rekabet, sürekli değişen ve belirsiz iş ortamındaki tüm zorluklar karşısında dayanma güçlerini arttırabilecekleri ifade edilebilir.

2. Demografik Değişkenler ve Psikolojik Sermaye İle İlgili Yapılan alışmalar

Yazın alanında demografik özellikler ile psikolojik sermaye üzerine yapılan pek çok çalışma bulunmaktadır. Bu bölümde bazı temel çalışmalara yer verilecek, sonraki bölümde ise psikolojik sermaye alt boyutları ile bu çalışmada incelenecek olan cinsiyet, yaş ve çalışma süresi ile ilgili çalışmalar incelenecektir.

Psikolojik sermaye ve yaş grupları arasındaki ilişkiye yönelik Werner ve Smith (1982: 1992) tarafından yapılan çalışmada yaş gruplarına göre ayrılan çalışanların dayanıklılıklarının gelişmesinde çocukluk dönemlerinin önemli rol oynadığı, ailesel ve toplumsal destek gören kişilerin öz yeterliliklerinin olumlu yönde arttığı belirtilmiştir. Sağlık alışanları üzerinde Bitmiş (2014: 214) tarafından yapılan çalışmada psikolojik sermaye ve demografik özelliklerden yaş, kıdem ve pozisyon açısından olumlu yönlü ve anlamlı ilişki bulunduğu belirlenmiştir.

Psikolojik sermayenin sosyo-demografik ilişkileri incelemek üzere Lehoczky (2013: 35) tarafından yapılan çalışmada psikolojik sermaye alt boyutlarının tamamının cinsiyet bağlamında incelendiğinde erkek çalışanların kadın çalışanlara göre daha olumlu yönde ve yüksek değere sahip olduğunu belirtmiştir. Uluslar arası askeri bir örgütte Avcı ve Erdem (2017: 206) tarafından yapılan çalışmada psikolojik sermaye ile demografik özelliklerde statü ve milliyet değişkenlerinin ilişkileri incelenmiş, çalışma sonucunda psikolojik sermaye boyutlarından dayanıklılık ile çalışanların statüleri arasında anlamlı farklar olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Guan vd. (2017: 6) tarafından Çin'de yapılan çalışmada iş stresi ve iş tatmini arasındaki ilişkide psikolojik sermayenin aracılık rolü araştırılmış, yaş, cinsiyet, çalışma süresi, medeni durum ve eğitim durumu gibi demografik değişkenlerin kontrolünde psikolojik sermayenin iş tatmini üzerinde doğrudan etkisi olduğunu belirtmişlerdir. Hsing-Ming vd. (2017: 891) tarafından okul öncesi öğretmenleri üzerinde yapılan çalışmada, çalışma süresinin psikolojik sermaye ile profesyonel bağlılık arasında aracı rolü olduğu çalışma süresi arttıķça psikolojik sermaye ve profesyonel bağlılıklarının olumlu yönde arttığı belirtilmiştir.

3. Psikolojik Sermaye Alt Boyutları İle Demografik Özellikleri Arasındaki İlişkiler

Psikolojik sermaye ile demografik değişkenler arasındaki ilişkileri inceleyen pek çok çalışmadan bazıları yukarıda verilmiştir. Çalışmanın bu bölümünde özellikle demografik özelliklerden cinsiyet, yaş ve çalışma süresi ile psikolojik sermaye ilişkisine yönelik araştırmalar incelenecektir.

3.1. Cinsiyet

Norman vd. (2010) cinsiyetin çalışanların psikolojik sermayesi üzerinde önemli etkisinin olduğunu belirtmişlerdir. Türkiye örnekleminde yapılan bazı çalışmalarda kadın ve erkek çalışanların psikolojik sermaye alt boyutlarına yönelik görüşleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı (Argon ve Tükel, 2016: 9; Yıldız ve Örucü, 2016: 277), bazı çalışmalar da ise anlamlı farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışanların psikolojik sermaye düzeylerine yönelik yapılan çalışmalarda erkek çalışanların psikolojik sermaye düzeylerinin kadın çalışanlara oranla üst seviyede olduğu belirlenmiştir (Erkmen ve Esen, 2012: 69). Buna karşılık yapılan bir başka çalışmada cinsiyetin ve eğitim düzeyinin çalışanların psikolojik sermayesi algıları üzerinde bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Yetgin, 2017: 120).

Çetin ve Varoğlu (2015: 110) tarafından yapılan bir araştırmada çalışanların cinsiyetleri açısından psikolojik sermaye ile iş doyumu, ayrıca psikolojik sermaye ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkilerde kadın ve erkek çalışanlar arasında anlamlı farklılıklar olduğu, kadın çalışanların psikolojik sermaye düzeyleri arttıkça, erkek çalışanlara oranla iş doyumlarının arttığı buna karşılık işten ayrılma niyetlerin daha düşük seviyede olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3.2. Yaş

Psikolojik sermaye alt boyutlarından özsermaye ile yaş arasındaki ilişkiye yönelik olarak Argon ve Tükel (2016: 9) tarafından yapılan bir çalışmada 40 yaş altı ve üstü çalışanların psikolojik sermaye algılarında bir farklılık olmadığı belirlenmiştir. Ancak Erkmen ve Esen (2012: 69) tarafından yapılan bir başka çalışmada ise çalışanların yaş düzeyleri yükseldikçe öz yeterliliklerinin de arttığı belirlenmiştir.

Yıldız ve Örucü (2016, 277) tarafından sağlık sektöründe yapılan araştırmada yaş gruplarına göre farklılıklar incelendiğinde genç çalışanların diğer yaş gruplarındaki çalışanlara oranla psikolojik sermaye algılarının daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yapılan bir çalışmada Akçay (2012, 136) deneyim ve yaşın psikolojik sermaye ile ilişkisinin olumsuz yönlü olduğunu ifade etmiştir. Araştırmada belirlenen yaş ve deneyim ortalamasının üstünde olan çalışanlar ile ortalama değerlerinin altında kalan çalışanlar arasında belirlenen farklılıkların muhtemel nedeni, yaşın ilerlemesi ile elde edilen tecrübeye paralel olarak iş doyumunun artmasına karşın, psikolojik sermaye düzeylerinde yaşanan düşme olarak açıklanmıştır.

3.3. Çalışma Süresi

Çalışma süresi bakımından incelendiğinde çalışanların psikolojik sermaye düzeylerinde farklılık olduğu sonucuna ulaşılmış, çalışma süresi uzadıkça çalışanların psikolojik sermaye düzeylerinin arttığı belirlenmiştir (Erkmen ve Esen, 2012: 69). Benzer sonuca Yıldız ve Örucü (2016: 278) de ulaşımlar, çalışma süresi düşük olan çalışanların çalışma süresi daha uzun olan çalışanlara oranla psikolojik sermaye düzeylerinin daha düşük olduğunu belirtmişlerdir.

Çalışanların cinsiyetleri, yaşları ve çalışma süreleri açısından psikolojik sermaye alt boyutlarında anlamlı bir farklılık olmadığı yaptıkları çalışmalarda Luthans vd., (2007a) ve Luthans vd., (2008) tarafından tespit edilmiştir.

Ocak ve Güler (2017: 125) tarafından Bosna-Hersek'te yapılan bir araştırmada öğretmenlerin cinsiyet, yaş ve çalışma sürelerine göre psikolojik sermaye algılarının farklılaşmadığını belirlenmiştir.

Çalışma süresi ve psikolojik sermaye boyutları ilişkisine yönelik Argon ve Tükel (2016: 9) tarafından yapılan çalışmada kıdem süresinin maarif müfettişlerinin psikolojik sermaye alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığını belirtmişlerdir.

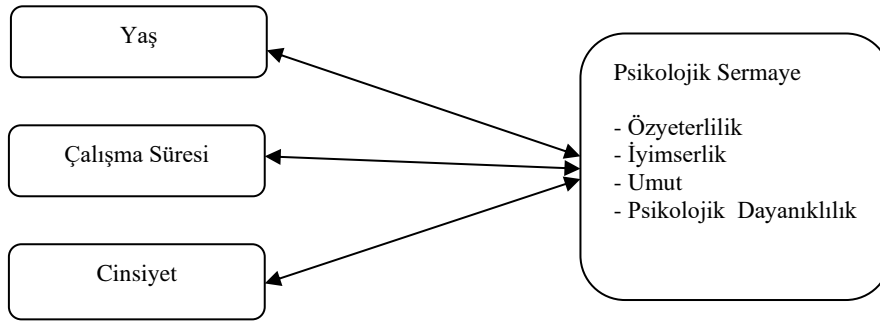
Demografik faktörlerin pozitif psikolojik sermaye ile iş doyumunu ilişkisinde moderatör rolü olduğu ve bu rol incelendiğinde ise demografik faktörlerden mesleki durum, tecrübe ve yaşın pozitif psikolojik sermaye ile iş doyumunu ilişkisinde moderatör etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir (Akçay, 2012: 136).

4. Yöntem

4.1. Araştırma Modeli ve Yöntem

Psikolojik sermaye ile demografik özelliklerden yaş, cinsiyet ve çalışma süresi değişkenliğini belirlemek üzere kurgulanan araştırma modeli Şekil 1'de sunulmuştur. Çalışmada yaş, cinsiyet ve çalışma süresinin psikolojik sermaye üzerindeki değişkenliği incelenmeye çalışılmıştır.

Şekil 1. Araştırma modeli ve hipotezler

Çalışmanın ilgili bölümlerinde verilen kuramsal bilgiler ve modelde gösterilen ilişkileri belirlemeye yönelik geliştirilen hipotezler şu şekildedir:

Hipotez 1: Çalışanların psikolojik sermaye alt boyutları yaş bağlamında değişmektedir.

Hipotez 2: Çalışanların psikolojik sermaye alt boyutları kurumdaki çalışma süresi bağlamında değişmektedir.

Hipotez 3: Çalışanların psikolojik sermaye alt boyutları cinsiyet bağlamında değişmektedir.

4.2. Araştırmanın Uygulanması, Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini savunma sanayinde faaliyet gösteren örgütlerdeki çalışanlar oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemini ise savunma sanayinde faaliyet gösteren ve çalışmaya katılmayı kabul eden 5 örgütün uzman personeli oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini evreni temsil edecek nitelikte, bu örgütlerdeki çalışan 487 personelden anket çalışmasının uygulandığı dönemde çalışmaya katılan toplam 350 katılımcı oluşturmaktadır. 350 katılımcıya soru formu verilmiş, uygulama sonucunda geri alınan soru formu sayısı 337 olmuştur. Yapılan incelemede 26 soru formunun uygun bir şekilde doldurulmadığı veya önemli derecede eksik doldurulduğu tespit edildiğinden bu formlar analize dahil edilmeyerek ayrılmıştır. Analize dahil edilen soru formu sayısı 311'dir. Örneklem ait demografik özellikler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların demografik özellikleri

Demografik Özellikler	N	Yüzde (%)	
Cinsiyet	Erkek	237	76,2
	Kadın	74	23,8
Yaş	22-32	33	10,6
	33-43	247	79,4
	44-60	31	10
Kurumdaki Çalışma Süresi	1-10 yıl arası	29	9,3
	11-20 yıl arası	244	78,5
	21-35 yıl arası	38	12,2
Toplam	311		

4.3. Bulgular ve Tartışma

4.3.1. Veri Toplama Araçları, Ölçeklerin Güvenilirliği ve Geçerliliği

Çalışmada Luthans vd. (2007) tarafından geliştirilen, Çetin ve Basım (2012) tarafından Türkçe'ye uyarlanan ve geçerliliği yapılan Psikolojik Sermaye Ölçeği (PSÖ) ile çalışanların psikolojik sermaye düzeyleri ölçülmüştür. 24 sorudan oluşan ölçeği oluşturan alt boyutlar öz yeterlilik (6 madde), iyimserlik (6 madde), umut (6 madde) ve psikolojik dayanıklılıktır (6 madde). Psikolojik sermaye ölçeği 5'li Likert tipindedir. Ölçekte; "Eğer çalışırken kendimi bir tikanıklık içinde bulursam, bundan kurtulmak için birçok yol düşünebilirim", "İşimde birçok şeyleri halledebileceğimi hissediyorum", "İşimle ilgili şeylerin daima iyi tarafını görürüm" gibi çeşitli yargı ifadeleri bulunmaktadır. Analiz sonucunda alt boyutların ortalama değerlerinin yüksek olması o boyutlara yönelik iyimserliğin, psikolojik dayanıklılığın, umudun ve öz yeterliliğin ve sonuç olarak psikolojik sermaye düzeyinin yüksek olduğu ifade edilebilir.

PSÖ ile ilgili Türkiye'de yapılan kimi çalışmalarda ölçeğin geçerlilik ve güvenilirlik kriterlerinin sağlandığı görülmüştür (Çetin, 2011a; Çetin, Hazır ve Basım, 2013; Tüzün, Çetin ve Basım, 2014). Analiz sonucunda elde edilen DFA sonuçları ile ölçeğin güvenilirliği ile ilgili elde edilen analiz değerleri ise Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Psikolojik sermayenin alt boyutlarının güvenilirlik (Cronbach Alfa-CAL değerleri) ve geçerlilikleri (DFA Sonuçları-model uyum değerleri)

Alt Boyutlar	CAL	$\Delta\chi^2/df$	NFI	GFI	CFI	RMSEA
Öz Yeterlilik	0,872	2,505	0,976	0,980	0,986	0,070
Umut	0,787	2,125	0,960	0,970	0,978	0,060
Psikolojik Dayanıklılık	0,837	2,287	0,974	0,978	0,985	0,064
İyimserlik	0,720	2,329	0,956	0,962	0,973	0,065

4.3.2. Verilerin Analizi ve Kullanılan Testler

Veriler 09 Nisan – 10 Ağustos 2018 tarihleri arasında yapılan alan araştırması ile elde edilmiştir. Söz konusu veriler, SPSS 21 ve AMOS 21 paket programları vasıtasıyla analiz edilmiştir. İlk aşamada çalışmada kullanılan tüm değişkenlerin ortalamaları, standart sapmaları ve puan aralıkları incelenmiş ve boyutlar düzeyindeki değerleri ortaya konulmuştur. Ardından araştırmanın bağımlı ve bağımsız değişkenleri arasındaki ilişkileri ortaya koymak için korelasyon analizi yapılmış, hem ölçeklerin kendi boyutları hem de ölçekler arasında tüm boyutlar için değerler ayrı ayrı hesaplanmıştır.

Araştırmada incelenen bağımlı değişkenlerin bağımsız değişkenler üzerindeki etkilerini belirlemek üzere çoklu regresyon analizi uygulanmıştır. Bağımsız değişkenlerin ve demografik özelliklerin, bağımlı değişkenler üzerindeki etkileri belirlenmiştir.

Demografik özelliklerin (yaş, cinsiyet, kurumdaki çalışma süresi) bağımlı ve bağımsız değişkenlerde farklılaşma yaratıp yaratmadığını belirlemek için T-Testi ve tek yönlü ANOVA testi, değişkenler arasındaki karşılıklı ilişkiler ile değişkenler üzerindeki direkt ve dolaylı etkilerinin belirlenmesi amacıyla Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) analizi yapılmıştır.

Tablo 3. Psikolojik sermaye tanımlayıcı istatistik değerleri

Değişkenler	N	Min.	Maks.	Ort.	Std. Sapma
Psikolojik Sermaye	311	2,71	5,29	4,36	0,496

Yaşın, psikolojik sermaye alt boyutlarında farklılaşma yaratıp yaratmadığını belirlemek üzere tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. Varyansların homojenliği yapılan Levene F testiyle kontrol edilerek grup varyanslarının birbirlerine eşit olduğu bulunmuştur ($p < 0,05$). Gruplar arasındaki farklılıklar ise tek faktörlü varyans analiziyle belirlenmiştir. Bu maksatla bireylerin yaşları (1) 22-32, (2) 33-43, (3) 44-60 olacak şekilde üç kategoriye ayrılmıştır. Yaş kategorileri seçilirken ilk, orta ve son kariyer evrelerini içeren kariyer çıpaları modeli (Bingöl, 2010; Dündar, 2010) esas alınmıştır. Kariyer çıpaları, çalışanın işiyle ilgili uzun vadede başarmak istediği ve kişisel kaynaklarını yönelttiği üç evreyi içermektedir. Bunlar; kişinin kendi yetenek ve becerilerini keşfetmesi ve algılaması, bunları işine yöneltmesi, temel değer ve davranışlarını kariyerine yansıtmasıdır (Schein, 1996: 2006). Psikolojik sermaye alt bileşenlerinin yaş grupları arasındaki farklılıkları Tablo-4'te görülmektedir.

Tablo 4. Psikolojik sermaye alt boyutlarının yaş gruplarına göre farklılıkları

Alt Boyutlar	Etkileşim	Kareler Toplamı	df	Kareler Ort.	F	p	Anlamlı Fark
Öz Yeterlilik	Gruplar arası	264,870	2	132,435	10,486	0,000	1-3; 2,3
	Gruplar içi	3889,979	308	12,630			
	Toplam	4154,849	310				
Umut	Gruplar arası	274,130	2	137,065	12,263	0,000	1-3; 2,3
	Gruplar içi	3442,468	308	11,177			
	Toplam	3716,598	310				
Psikolojik Dayanıklılık	Gruplar arası	183,158	2	91,579	10,873	0,000	1-2; 2,3
	Gruplar içi	2594,070	308	8,422			
	Toplam	2777,228	310				
İyimserlik	Gruplar arası	90,731	2	45,365	7,784	0,001	1-3; 2,3
	Gruplar içi	1795,109	308	5,828			
	Toplam	1885,839	310				

Analiz sonucunda elde edilen değerlere göre grupların ortalamalarına ait karşılaştırmalar Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Psikolojik sermaye alt boyutları puanlarının yaşa göre karşılaştırılması

Alt Boyutlar	Grup	N	Ort.	Std. Sapma	F
Öz Yeterlilik	22-32 yaş arası	33	25,2121	3,95093	10,486 *
	33-43 yaş arası	247	24,3360	3,60730	
	44-60 yaş arası	31	27,3871	2,51234	
Umut	22-32 yaş arası	33	23,9697	3,13732	12,263 *
	33-43 yaş arası	247	23,7854	3,47326	
	44-60 yaş arası	31	26,9355	2,30847	
Psikolojik Dayanıklılık	22-32 yaş arası	33	21,3939	2,70346	10,873 *
	33-43 yaş arası	247	20,2591	2,99689	
	44-60 yaş arası	31	22,6774	2,24183	
İyimserlik	22-32 yaş arası	33	14,5455	2,75103	7,784 *
	33-43 yaş arası	247	14,9312	2,43102	
	44-60 yaş arası	31	16,6452	1,81748	

* p<0,05

Tablo 5'teki verilere göre araştırmaya katılan çalışanların yaşları arttıkça öz yeterlilik, umut, psikolojik dayanıklılık ve iyimserlikleri de artmakta, skorlar arasındaki standart sapma da değişmektedir, bu bağlamda yukarıdaki bulgulara istinaden Hipotez 1 desteklenmektedir. Bunun nedeni olarak, yaş ve artan tecrübe ile çalışanların kendilerine daha fazla güvenen, umutlu, psikolojik olarak daha dayanıklı ve iyimser bireyler haline gelmelerinin olduğu düşünülmektedir.

Çalışma süresine göre çalışanların algılarında farklılaşma olup olmadığını belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. Bu analiz için bireylerin çalışma süreleri yaş analizinde olduğu gibi kariyer çapaları modelinden esinlenerek (Bingöl, 2010; Dündar, 2010), (1) 1-10 yıl, (2) 11-20 yıl, (3) 21-35 yıl olacak şekilde üç kategoriye ayrılmıştır. Psikolojik sermayenin çalışma süresi grupları arasındaki anlamlı farklılıkları Tablo 6'da görülmektedir.

Tablo 6. Psikolojik sermaye alt boyutlarının çalışma sürelerine göre farklılıkları

Alt Boyutlar	Etkileşim	Kareler Toplamı	df	Kareler Ort.	F	p	Anlamlı Fark
Öz Yeterlilik	Gruplar arası	388,211	2	194,106	15,872	0,000	1-3; 2,3
	Gruplar içi	3766,638	308	12,229			
	Toplam	4154,849	310				
Umut	Gruplar arası	321,807	2	160,903	14,598	0,000	1-3; 2,3
	Gruplar içi	3394,791	308	11,022			
	Toplam	3716,598	310				
Psikolojik Dayanıklılık	Gruplar arası	193,947	2	96,973	11,562	0,000	1-3; 2,3
	Gruplar içi	2583,282	308	8,387			
	Toplam	2777,228	310				
İyimserlik	Gruplar arası	106,035	2	53,017	9,175	0,000	1-3; 2,3
	Gruplar içi	1779,805	308	5,779			
	Toplam	1885,839	310				

* p<0,05

Çalışma süreleri ile ilgili olarak grupların ortalamalarına ilişkin yapılan karşılaştırmalar Tablo 6'da sunulmuştur. Elde edilen verilere göre araştırmaya katılan çalışanların çalışma süreleri arttıkça psikolojik sermayeleri de artmakta, skorlar arasındaki standart sapma da değişmektedir. Bu sonuç, yaş ile ilgili bulgularla paraleldir. Çalışanlar; iş hayatında geçirdikleri süre birlikte işlerine yönelik bilgi ve deneyimlerini artırmakta, karşılaştıkları problemleri daha kolay çözebilir bir konuma gelmekte, kurumları ile duygusal bağları kuvvetlendirmektedir. Son tahlilde çalışanların psikolojik kaynaklarının artması, çalışanlar üzerinde olumlu yönde etkiler yaratmakta, çalışanlar kendilerine daha fazla güvenmekte, umut seviyesi daha yüksek, psikolojik olarak daha dayanıklı ve iyimser bireyler haline gelmektedirler.

Tablo 7. Psikolojik sermaye alt boyutları puanlarının çalışma sürelerine göre karşılaştırılması

Alt Boyutlar	Grup	N	Ort.	Std. Sapma	F
Öz Yeterlilik	1-10 yıl arası	29	25,4138	3,74659	15,872 *
	11-20 yıl arası	244	24,2090	3,65280	
	21-35 yıl arası	38	27,5789	1,88352	
Umut	1-10 yıl arası	29	23,8966	3,09775	14,598 *
	11-20 yıl arası	244	23,7213	3,49311	
	21-35 yıl arası	38	26,8421	2,08633	
Psikolojik Dayanıklılık	1-10 yıl arası	29	21,1034	2,98023	11,562 *
	11-20 yıl arası	244	20,2500	3,01010	
	21-35 yıl arası	38	22,6316	1,89482	
İyimserlik	1-10 yıl arası	29	14,5517	2,75922	9,175 *
	11-20 yıl arası	244	14,8811	2,45918	
	21-35 yıl arası	38	16,6053	1,61980	

* p<0,05

Yukarıdaki bulgular bağlamında ikinci hipotez olan “Çalışanların psikolojik sermaye alt boyutları (öz yeterlilik, umut, psikolojik dayanıklılık ve iyimserlik) kurumdaki çalışma süresi bağlamında değişmektedir” hipotezini desteklediği belirlenmiştir.

Cinsiyetin, psikolojik sermaye alt boyutlarında farklılaşma yaratıp yaratmadığını belirlemek amacıyla bağımsız T-testi yapılmıştır. Analizden önce varyansların homojenliğini belirlemek üzere Levene F testi yapılmış ve grup varyanslarının eşit olduğu bulunmuştur (p<0,05). Erkek ve kadın çalışanlar arasındaki farklılıkları belirlemek üzere tek faktörlü varyans analizi yapılmıştır. Psikolojik sermaye alt bileşenlerinin erkek ve kadınlar arasındaki farklılıkları Tablo 8’de görülmektedir.

Tablo 8. Psikolojik sermaye alt boyutlarının cinsiyete göre farklılıkları

Alt Boyutlar	Etkileşim	Kareler Toplamı	df	Kareler Ort.	F	p
Öz Yeterlilik	Gruplar arası	4,683	1	4,683	0,349	0,555
	Gruplar içi	4150,166	309	13,431		
	Toplam	4154,849	310			
Umut	Gruplar arası	6,270	1	6,270	0,522	0,470
	Gruplar içi	3710,328	309	12,008		
	Toplam	3716,598	310			
Psikolojik Dayanıklılık	Gruplar arası	2,521	1	2,521	0,281	0,597
	Gruplar içi	2774,707	309	8,980		
	Toplam	2777,228	310			
İyimserlik	Gruplar arası	0,754	1	0,754	0,124	0,725
	Gruplar içi	1885,085	309	6,101		
	Toplam	1885,839	310			

Bu sonuçlara göre Tablo 9’da cinsiyete ait karşılaştırmalar sunulmuştur. Elde edilen verilere göre araştırmaya katılan çalışanların cinsiyetine göre psikolojik sermayeleri değişmemektedir.

Tablo 9. Psikolojik sermaye alt boyutları puanlarının cinsiyete göre karşılaştırılması

Alt Boyutlar	Grup	N	Ort.	Std. Sapma	F
Öz Yeterlilik	Erkek	237	24,8017	3,52213	0,349
	Kadın	74	24,5135	4,09224	
Umut	Erkek	237	24,1983	3,55089	0,522
	Kadın	74	23,8649	3,17233	
Psikolojik Dayanıklılık	Erkek	237	20,6709	2,98466	0,281
	Kadın	74	20,4595	3,03491	
İyimserlik	Erkek	237	15,0886	2,45220	0,124
	Kadın	74	14,9730	2,52642	

* p<0,05

Yukarıdaki bulgular bağlamında üçüncü hipotez olan “Çalışanların psikolojik sermaye alt boyutları (öz yeterlilik, umut, psikolojik dayanıklılık ve iyimserlik) cinsiyetleri bağlamında değişmektedir” hipotezi kabul edilmemiştir.

Sonuç ve Öneriler

Örgütler ve çalışanlar açısından oldukça önemli bir konu olan psikolojik sermaye üzerinde pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada, çalışanların özyeterlilik, umut, iyimserlik ve psikolojik dayanıklılık alt boyutlarından oluşan psikolojik sermaye düzeyleri, demografik özelliklerden yaş, cinsiyet ve çalışma süresi açısından incelenmiştir.

Çalışanların psikolojik sermaye boyutları ile yaş grupları arasındaki ilişkiler incelendiğinde özyeterlilik, umut, psikolojik dayanıklılık ve iyimserlik alt boyutları ile yaş grupları arasında anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir. Analiz sonuçlarına göre araştırmanın birinci hipotezi olan “Çalışanların psikolojik sermaye alt boyutları yaş bağlamında değişmektedir.” hipotezi kabul edilmiştir. Çalışanların yaş gruplarına göre değerlendirme yapıldığında araştırmaya katılan çalışanların yaşları arttıkça öz yeterlilik, umut, psikolojik dayanıklılık ve iyimserliklerinin de arttığı belirlenmiştir. Bireyler yaşları ilerledikçe edindikleri iş ve yaşam tecrübelerine istinaden daha genç yaşlarına göre daha sabırlı, daha hesaplı ve mantıklı hareket edebilmektedirler. Erkmen ve Esen (2012: 67) ile Norman vd. (2010: 387) yapmış oldukları çalışmalarda yaş grubu yüksek olan çalışanların genç çalışanlara nazaran psikolojik sermaye düzeylerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Yaşa ilişkin benzer bulgulara Akçay (2012:137) da ulaşmış, yaş ve deneyim arttıkça çalışanların psikolojik sermaye düzeylerinin artacağını ifade etmiştir. Elde edilen bu sonucun nedeni olarak örgütlerde yaş ve artan tecrübe ile çalışanların kendilerine daha fazla güvenen, umutlu, psikolojik olarak daha dayanıklı ve iyimser bireyler haline gelmelerinin olduğu düşünülmektedir.

Araştırmanın ikinci hipotezi olan “Çalışanların psikolojik sermaye alt boyutları kurumdaki çalışma süresi bağlamında değişmektedir.” hipotezi kabul edilmiştir. Elde edilen verilere göre araştırmaya katılan çalışanların çalışma süreleri arttıkça psikolojik sermayelerinin arttığı belirlenmiştir. Erkmen ve Esen (2012: 67) yapmış oldukları çalışmada benzer sonuca ulaşmışlar, çalışanların kıdem süresi arttıkça psikolojik sermaye düzeylerinin de arttığını ifade etmişlerdir. Kıdem süresi en fazla olan çalışanların özyeterliliklerinin diğer kıdem gruplarında yer alan çalışanlara göre daha yüksek olduğunu belirlemişlerdir. Benzer bulgulara ulaşan Yıldız ve Örüçü (2016: 280), çalışmalarında tecrübe düzeyi ve örgütteki çalışma süresi daha az olan çalışanların, daha tecrübeli ve daha uzun çalışma süresine sahip çalışanlara oranla psikolojik sermaye düzeyinin daha düşük olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Çalışanların iş hayatında geçirdikleri süreye paralel olarak bilgi, görgü ve deneyimleri artmaktadır. İşe ilişkin karşılaştıkları problemleri edindikleri tecrübeler vasıtasıyla daha kolay çözebilmektedirler. Bu olumlu durum çalışanların örgütleri ile duygusal bağlarının

kuvvetlenmesini sağlamakta, psikolojik sermayelerini olumlu yönde etkilemektedir. Psikolojik kaynakları artan çalışanlar, kendilerine daha fazla güvenen, umutlu, psikolojik olarak daha dayanıklı ve iyimser bireyler haline gelebilecekleri değerlendirilmektedir.

Psikolojik sermaye ve cinsiyet ilişkisi incelendiğinde çalışanların psikolojik sermaye alt boyutlarının her biri olan zyeterlilik, umut, psikolojik dayanıklılık ve iyimserlik alt boyutlarının cinsiyet açısından değişmediği belirlenmiştir. Ulaşılan bu sonuç Yetgin (2017: 120); Singh ve Garg (2014: 426); Ngo ve Ji (2012: 146) tarafından yapılan çalışmalarda elde ettikleri sonuçlarla benzerlik göstermektedir. Dolayısıyla araştırmanın nc hipotezi olan “alışanların psikolojik sermaye alt boyutları cinsiyet bağlamında değişmektedir.” hipotezi kabul edilmemiştir.

Sürekli değişen ve gelişen günümüz şartlarında iş yaşamının zorlukları ile mücadelede başarılı olmak için psikolojik sermaye en önemli araçlardan birisidir. Psikolojik sermaye ile çalışanların olumsuz yönleri yerine olumlu yönlerine odaklanılarak (Yıldız ve rc, 2016: 280) alışan güçlendirilmeye çalışılmaktadır. Örgütlerin rekabet üstünlüğü sağlaması ve bunu sürdürebilmesi bu süreci iyi yönetmesine bağlıdır. Bu nedenle örgütler psikolojik sermayeyi geliştirmeye yönelik önlemler almalıdır. Özellikle iş ortamı, iletişim örüntüsü ve işleyişi ile örgütün genel ikliminin olumlu olması psikolojik sermayenin üzerinde etkili olabilecektir.

Örgütlerde yöneticilerin, çalışanların psikolojik sermaye alt boyutlarından zyeterlilik, umut, iyimserlik veya esnekliklerinden birini geliştirmek için alacakları tedbir ve iyileştirme çalışmaları birbiriyle bağlantılı olan bu alt boyutlar üzerinde sinerji etkisi yaratarak diğer alt boyutlar üzerinde de aynı yönde oluşturduğu etki ile psikolojik sermaye düzeyinin artmasını sağlayacaktır (Akçay, 2012: 136).

Araştırma kapsamında uygulanan anket çalışması sonucunda ulaşılan veriler, bu verilerin elde edildiği örneklem grubuna göre değişiklik gösterebilir. Dolayısıyla bu araştırmanın verileri toplandığı örneklem grubu ile sınırlıdır. Bu nedenle farklı örneklem gruplarında oluşturulan modelin test edilmesi ile farklı sonuçlara ulaşılabileceği değerlendirilmektedir.

Çalışma kapsamında irdelenen bağımlı ve bağımsız değişkenler, zamanla değişiime uğrayabileceğinden araştırmanın bulguları, uygulandığı zaman dilimi ile sınırlı kalmaktadır.

Yaş-alışma süresi arasındaki ilişkilerin örgütteki personel devir hızı dikkate alınarak değerlendirilmesinde fayda görülmektedir. Personel devir hızı yüksek olan örgütlerde yaş ve çalışma süresi birbiri ile ilintili olarak grlemeyebileceği, ancak personel devir hızının düşük olması halinde bu iki demografik değişken ile elde edilen sonuçların birbirine yakınlık göstereceği değerlendirilmektedir. Çalışma yapılan örgütlerde personel devir hızı llmediğinden, bu çalışmanın önemli kısıtlarından biri olduğu ifade edilebilir.

Çalışanlara aynı anda yöneltilen ifadelerden oluşan ölçekler kullanılarak algılamalarını değerlendirilmiştir. Bunun için sonuçlar değerlendirilirken sosyal beğenilirlik etkisi ve ortak yöntem varyansı olabileceği dikkate alınmalıdır.

Kaynakça

- Adams, V. H., Snyder, C. R., R. K. L., King, E. A., Sigmon, D. R. ve Pulvers, K. M. (2003). Hope In The Workplace, (Ed: R. Giacalone ve C. Jurkiewicz), *Handbook of Workplace Spirituality and Organizational Performance* New York: Sharpe.
- Akçay, V. H. (2012). Pozitif Psikolojik Sermayenin İş Tatmini İle İlişkisi, *Kahramanmaraş Stc İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (1): 123-140.
- Argon, T. ve Hayrettin T. (2016). Maarif Müfettişlerinin rgtsel Sermaye Algıları ve Tükenmişlik Düzeylerinin İncelenmesi, *ağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi*, (1): 1-16.
- Avcı, A. ve Erdem, R. (2017). Investigation of the Psychological Capital of Security Employees by Nationality and Status, *European Journal of Multidisciplinary Studies*, 2(5): 204-208.

- Bakker, A. B. ve Schaufeli, W. B. (2008). Positive Organizational Behavior: Engaged Employees In Flourishing Organizations, *Journal of Organizational Behavior*, (29): 147-154.
- Bandura, A. (1976). *Social Learning Theory*, New Jersey: Prentice-Hall.
- Bandura, A. (1982). Self-Efficacy Mechanism in Human Agency, *American Psychologist*, 37(2): 122-147.
- Bandura, A. (1986). *Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory*, New Jersey: Prentice-Hall.
- Bandura, A. (1997). *Self-Efficacy: The Exercise of Control*, New York: Worth Publishers.
- Bandura, A. (2001). Social Cognitive Theory: An Agentic Perspective, *Annual Review of Psychology*, (52): 1-26.
- Bandura, A. ve Locke, E.A. (2003). Negative Self-Efficacy and Goal Effects Revisited, *Journal of Applied Psychology*, 88(1): 87-99.
- Bandura, A. (2008). An Agentic Perspective On Positive Psychology, (Ed: S. J. Lopez), *Positive Psychology: Expecting The Best in People* New York: Praeger.
- Bandura, A. (2009). Cultivate Self-Efficacy for Personal and Organizational Effectiveness, (Ed: E. A. Locke), *Handbook of Principles of Organization Behavior: Indispensable Knowledge For Evidence-Based Management*, New York: Wiley.
- Bell, J. (2014). *Positive Psychology: Research and Applications of the Science of Happiness and Fulfillment*, Delaware: Middletown.
- Bingöl, D. (2010). *İnsan Kaynakları Yönetimi*, 7. Baskı, İstanbul: Beta.
- Bitmiş, M. G. (2014). *Öncülleri ve Sonuçları ile Psikolojik Sermaye: Sağlık Çalışanları Üzerine Bir Araştırma*, Hacettepe Üniversitesi SBE İşletme Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara.
- Block, J. ve Kremen, A. M. (1996). IQ and Ego-Resiliency: Conceptual and Empirical Connections and Separateness, *Journal of Personality and Social Psychology*, (70): 349-361.
- Cameron, K. S., Dutton, J. E., ve Quinn, R. E. (2003). Organizational virtuousness and performance, (Ed: K. S. Cameron, J. E. Dutton ve R. E. Quinn), *Positive Organizational Scholarship Foundations of a New Discipline* San Francisco: Berrett-Koehler.
- Cameron, K. S. (2009). *Power of Positivity: Join The Positive Movement*, Personal Excellence, 8, October 2009.
- Carver, C. S. ve Scheier, M. F. (1999). Optimism, (Ed: C. R. Snyder), *Coping the psychology of what works*. New York: Oxford University Press.
- Carver, C. S., & Scheier, M. F. (2002). Optimism. In C. R. Snyder & S. J. Lopez (Eds.), *Handbook of positive psychology*. Oxford University Press.
- Caza, A. ve Cameron, K. (2008). Positive Organizational Scholarship: What Does it Achieve?, (Ed: C. L. Cooper ve S. Clegg), *Handbook of Macro-organizational Behavior*, New York: Sage.
- Coutu, D. L. (2002). How Resilience Works, *Harvard Business Review*, 80(5): 46-51.
- Çetin, F. ve Basım, H. N. (2011). Psikolojik Dayamıklılığın İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılık Tutumlarındaki Rolü, *İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 13(3): 79-94.
- Çetin, F. ve Basım, H. N. (2012). Örgütsel Psikolojik Sermaye: Bir Ölçek Uyarlama Çalışması, *TODAYE AMME İdaresi Dergisi*, 45(1): 121-137.
- Çetin, F. ve Basım, H. N. (2013). Örgütte Bireysel Farklılıklar, Kişilik ve Değerler, (Ed: Ü. Sıgır ve S. Gürbüz), *Örgütsel Davranış*, İstanbul: Beta Yayınları.

- etin, F., Hazır, K. ve Basım, H. N. (2013). Destekleyici rgüt Kültürü ile rgtsel Psikolojik Sermaye Etkileşimi: Kontrol Odağının Aracılık Rolü, *H.. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31(1): 31-52
- etin, F., Őeřen, H. ve Basım, H. N. (2013). Örgütsel Psikolojik Sermayenin Tükenmişlik Srcine Etkileri: Kamu Sektöründe Bir Araştırma, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(3): 95-108.
- etin, F. ve Varoğlu, A. K. (2015). Psikolojik Sermaye, Performans, Ayrılma Niyeti ve İş Tatmini Etkileşimi: Cinsiyetin Düzenleyici Rolü, *İş ve İnsan Dergisi*, 2(2): 105-113.
- Dündar, G. (2010). Kariyer Geliştirme, (Ed: C. Uyarlıgil, A. O. zelik, Z. Adal, G. Dündar, İ. D. Ataay, . Sadullah, A. C. Acar ve L. Tüzüner), *İnsan Kaynakları Yönetimi*, İstanbul: Beta.
- Erkmen, T. ve Esen E. (2012). Bilişim Sektöründe alışanların Psikolojik Sermaye Düzeylerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 14(2): 55-72.
- Fernndez-Ballesteros, R., Dies-Nicolas, J., Caprara, G.V., Barbaranelli, C. ve Bandura, A. (2002). Determinants and Structural Relation of Personal Efficacy to Collective Efficacy, *Applied Psychology: An International Review*, 51(1): 107-125.
- Fredrickson, B.L. ve Losada, M.F. (2005). Positive Affect and The Complex Dynamics of Human Flourishing, *American Psychologist*, 60(7): 678-686.
- Gable, S.L. ve Haidt, J. (2005). What (And Why) Is Positive Psychology?, *Review of General Psychology*, 9(2): 103-110.
- Gohel, K. (2012). Psychological Capital as a Determinant of Employee Satisfaction, *International Referred Research Journal*, 3(36): 34-37.
- Guan, C. S., Li Y. ve Ma, H. (2017). The Mediating Role of Psychological Capital on the Association Between Occupational Stress and Job Satisfaction among Township Cadres in a Specific Province of China: A Cross-Sectional Study, *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 14(972): 1-12.
- Harms, P. D. ve Luthans, F. (2012). Measuring Implicit Psychological Constructs in Organizational Behavior: An Example Using Psychological Capital, *Journal of Organizational Behavior*, 33(4): 589-594.
- Hefferon, K. ve Boniwell, I. (2011). *Positive Psychology: Theory, Research and Applications*, New York: McGraw-Hill.
- Hsing-Ming, L., Mei-Ju, C., Chia-Hui, C. ve Ho-Tang, W. (2017). The Relationship between Psychological Capital and Professional Commitment of Preschool Teachers: The Moderating Role of Working Years, *Universal Journal of Educational Research*, 5(5): 891-900.
- Judge, T. A., Thoresen, C. J., Bono, J. E. ve Patton, G. K. (2001). The Job Satisfaction-Job Performance Relationship: A Qualitative and Quantitative Review, *Psychological Bulletin*, 127(3): 376-407.
- Judge, T. A., Jackson, C. L., Shaw, J. C., Scott, B. A. ve Rich, B. L. (2007). Self-Efficacy and Work-Related Performance: The Integral Role of Individual Differences, *Journal of Applied Psychology*, 92(1): 107-127.
- Karacan, T. M. (2018). *Pozitif Psikolojik Sermaye ile rgtsel Bağlılık İlişkisi İLBANK rneği*, İLBANK Aç., Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Keleş, H. N. (2011). Pozitif Psikolojik Sermaye: Tanımı, Bileşenleri ve rgt Yönetimine Etkileri, *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2): 343-350.

- Lehoczky, M. H. (2013). The Socio-Demographic Correlations of Psychological Capital, *European Scientific Journal*, 9(29): 26-42.
- Lewis, S. (2011). *Positive Psychology at Work: How Positive Leadership and Appreciative Inquiry Create Inspiring Organizations*, 1st Ed. West Sussex, UK: Willey-Blackwell.
- Luszczynska, A., Scholz, U. ve Schwarzer, R. (2005). The General Self-Efficacy Scale: Multicultural Validation Studies, *The Journal of Psychology*, 139(5): 439-457.
- Luthans, F. ve Jensen, S. M. (2002). Hope: A New Positive Strength For Human Resource Development, *Human Resource Development Review*, 1(3): 304-322.
- Luthans, F. (2002a). The Need for and Meaning of Positive Organizational Behavior, *Journal of Organizational Behavior*, 23 :695-706.
- Luthans, F. (2002b). Positive Organizational Behavior: Developing and Managing Psychological Strengths, *Academy of Management Executive*, 16(1): 57-72.
- Luthans, F. ve Youssef, C.M. (2004). Human, Social, and Now Positive Psychological Capital Management: Investing in People for Competitive Advantage, *Organizational Dynamics*, 33(2): 143-160.
- Luthans, F., Avolio, B. J., Walumbwa, F. O. ve Li, W. (2005). The Psychological Capital of Chinese Workers: Exploring The Relationship with Performance, *Management and Organization Review*, 1(2): 249-271.
- Luthans, F., Avey, J. B., Avolio, B. J., Norman, S. M. ve Combs, G. M. (2006). Psychological Capital Development: Toward a Micro-Intervention, *Journal of Organizational Behavior*, (27): 387-393.
- Luthans, F., Zhu, W. ve Avolio, B. J. (2006). The Impact of Efficacy On Work Attitudes Across Cultures, *Journal of World Business*, (41): 121-132.
- Luthans, F. ve Youssef, C. M. (2007). Emerging Positive Organizational Behavior, *Journal of Management*, 33(3): 321-349.
- Luthans, F., Avolio, B. J. Avey, J. B. ve Norman, S. M. (2007). Positive Psychological Capital: Measurement and Relationship with Performance and Satisfaction, *Personnel Psychology*, (60): 541-572.
- Luthans, F., Youssef, C. M. ve Avolio, B. J. (2007a). *Psychological Capital: Developing The Human Competitive Edge*, Oxford, UK: Oxford University Press.
- Luthans, F. ve Avolio, B. J. (2009). The Point of Positive Organizational Behavior, *Journal of Organizational Behavior*, (30): 291-307.
- Luthans, F., Avey, J. B., Avolio, B.J. ve Peterson, S.J. (2010). Performance Impact of Positive Psychological Capital, *Human Resource Development Quarterly*, 21(1): 41-67.
- Luthans, F. (2010). *Organizational Behavior: An Evidence-Based Approach*, 12th Ed. New York: McGraw-Hill.
- Luthans, F., Carolyn M. Youssef and Bruce J. A. (2007a), Psychological Capital: Investing and Developing Positive Organizational Behavior, (Ed: D. L. Nelson ve C. L. Cooper), *Positive Organizational Behavior* SAGE Publications.
- Luthans, F., Steven N., Bruce J. A. ve James B. A. (2008). The Mediating Role of Psychological Capital in the Supportive Organizational Climate–Employee Performance Relationship, *Journal of Organizational Behavior*, (29): 219-238.

- Luthans, F., Avey, J. B. ve Patera, J. L. (2008). Experimental Analysis of a Web-Based Training Intervention to Develop Positive Psychological Capital, *Academy of Management Learning & Education*, 7(2): 209-221.
- Luthans, F., Norman, S. M., Avolio, B. J. ve Avey, J. B. (2008a). The Mediating Role of Psychological Capital in the Supportive Organizational Climate-Employee Performance Relationship, *Journal of Organizational Behavior*, (29): 219-238.
- Maddi, S.R. (2002). The Story of Hardiness: Twenty Years of Theorizing Research and Practice, *Consulting Psychology Journal*, (54):173-185.
- Maddux, J. E. (2002). Self-Efficacy: The Power of Believing You Can, (Ed: C. R. Snyder ve S. J. Lopez), *Handbook of Positive Psychology*, New York: Oxford University Press.
- Masten, A.S. (2001). Ordinary Magic: Resilience Processes in Development, *American Psychologist*, 56(3): 227-238.
- Masten, A.S. ve Reed, M. G. J. (2002). Resilience In Development, (Ed: C. R. Snyder ve S. J. Lopez), *Handbook of Positive Psychology*, New York: Oxford University Press.
- Ngo, H. Y. ve Ji, M. S. (2012). Gender Differences in Psychological Capital, (Ed: In S. P. Mcgeown), *Psychology Of Gender Differences*, New York: Nova Science.
- Norman, S. M., Avey, J., Nimnicht, J. L. ve Pigeon, N., (2010), The Interactive Effects of Psychological Capital and Organizational Identity on Employee Organizational Citizenship and Deviance Behaviors, *Journal of Leadership and Organizational Studies*, 17(4): 380-391.
- Ocak, M. ve Güler, M. (2017). Psikolojik Sermayenin Tkenmişlik zerine Etkisi: Görgül Bir Araştırma, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (49): 117-134.
- Oslington, P. (2011). Book Review of Flourish: A Visionary New Understanding of Happiness and Well-Being, *Policy*, 27(3): 60-61.
- zkalp, E. (2009). *rgtsel Davranışta Yeni Bir Boyut: Pozitif (Olumlu) rgtsel Davranış Yaklaşımı ve Konuları*, 17. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı: 491-497. Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Yayınları, 162.
- zkalp, E. ve Seçgin, S. (2013). *Pozitif rgtsel Davranışın rgtsel Bağlılık zerine Etkilerini Belirlemeye Yönelik Eskişehir'de Yapılan Bir Araştırma*, 21. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı: 401-406. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi.
- Peterson, C. ve Sten, T. A. (2002). Optimistic Explanatory Style, (Ed: C. R. Snyder ve S. J. Lopez), *Handbook of Positive Psychology*, New York: Oxford University Press.
- Peterson, S. J. ve Luthans, F. (2003). The Positive Impact Development of Hopeful Leaders, *Leadership & Organizational Development Journal*, 24(1): 26-31.
- Peterson, S. J., Luthans, F., Avolio, B. J., Walumbwa, F. O. ve Zhang, Z. (2011). Psychological Capital and Employee Performance: A Latent Growth Modeling Approach, *Personnel Psychology*, (64): 427-450.
- Rego, A., Ribeiro, N., e Cunha, M. P. ve Jesuino, J. C. (2011). How Happiness Mediates the Organizational Virtuousness and Affective Commitment Relationship, *Journal of Business Research*, (64): 524-532.
- Reivich, K. ve Shatte, A. (2002). *The Resilience Factor: 7 Keys to Finding Your Inner Strength and Overcoming Life's Hurdles*, New York: Broadway Books.
- Scheier, M. ve Carver, C. (1987). Dispositional Optimism and Physical Well-Being: The Influence of Generalized Outcome Expectancies On Health, *Journal of Personality*, (55): 169-210.

- Scheier, M. ve Carver, C. (1992). Effects of Optimism on Psychological and Physical Well-Being: Theoretical Overview and Empirical Update, *Cognitive Therapy and Research*, (16): 201-228.
- Schein, E. H. (1996). Career Anchors Revisited: Implications for Career Development in The 21st Century, *Academy of Management Executive*, (1): 80-88.
- Schein, E. H. (2006). *Career Anchors: Discovering Your Real Values*, San Diego, CA: Pfeiffer & Company.
- Schneider, S. L. (2001). In Search of Realistic Optimism, *American Psychologist*, 56(3): 250-263.
- Schulman, P. (1999). Applying Learned Optimism to Increase Sales Productivity, *Journal of Personal Selling and Sales Management*, 19(1): 31-37.
- Seligman, M. E. (1998). *Learned Optimism: How to Change Your Mind and Your Life*, New York: Pocket Books.
- Seligman, M. E. P. (2002). Positive Psychology, Positive Prevention, And Positive Therapy, (Ed: C. R. Snyder ve S. J. Lopez), *Handbook of Positive Psychology*, New York: Oxford University Press.
- Seligman, M. E. P. (2006). *Learned Optimism: How To Change Your Mind And Your Life*, 3rd Ed. New York: Vintage Books.
- Seligman, M. E. P. (2011). Building Resilience, *Harvard Business Review*, 100-106.
- Sheldon, K. M. ve King, L. (2001). Why Positive Psychology Is Necessary, *American Psychologist*, 56(3): 216-217.
- Singh, N. ve Garg, A. (2014). Psychological Capital and Well-Being Among Teachers - A Study on Gender Differences, *Indian Journal of Applied Research*, 4(11): 426-428.
- Snyder, C. R. (1995). Conceptualizing, Measuring, and Nurturing Hope, *Journal of Counseling and Development*, (73): 355-360.
- Snyder, C. R. (2000). *Handbook of Hope*, San Diego: Academic Press.
- Snyder, C. R. (2002). Hope Theory: Rainbows In The Mind, *Psychological Inquiry*, 13(4): 249-275.
- Snyder, C. R., Rand, K. L. ve Sigmon, D. R. (2002). Hope Theory: A Member of The Positive Psychology Family, (Ed: C. R. Snyder ve S. J. Lopez), *Handbook of Positive Psychology* New York: Oxford University Press.
- Stajkovic, A. D. ve Luthans, F. (1998). Self-Efficacy and Work-Related Task Performance: A Meta-Analysis, *Psychological Bulletin*, 124(2): 240-261.
- Stajkovic, A. D. ve Luthans, F. (1998a). Social Cognitive Theory and Self-Efficacy: Going Beyond Traditional Motivational and Behavioral Approaches, *Organizational Dynamics*, 26(4): 62-74.
- Stewart, M., Reid, G. ve Mangham, C. (1997). Fostering Children's Resilience, *Journal of Pediatric Nursing*, 12(1): 21-31.
- Sutcliffe, K. M. ve Vogus, T. J. (2003). Organizing for Resilience, (Ed: K. S. Cameron, J. E. Dutton ve R. E. Quinn), *Positive Organizational Scholarship: Foundations of A New Discipline*: 94-1 San Francisco: Berrett-Khoeler.
- Tiger, L. (1971). *Optimism: The Biology of Hope*, New York: Simon-Schuster.

- Toor, S. ve Ofori, G. (2010). Positive Psychological Capital as A Source of Sustainable Competitive Advantage for Organizations, *Journal of Construction Engineering and Management*, 136(3):341-352.
- Tüzün, İ. K., etin, F. ve Basım, H. N. (2014). The Role of Psychological Capital and Supportive Organizational Practices in The Turnover Process, *METU Studies in Development*, 41(2): 85-103.
- Vazquez, C., Hervas, G., Rahona, J. J. ve Gomez, D. (2009). Psychological Well-Being and Health: Contributions of Positive Psychology, *Annuary of Clinical and Health Psychology (APCS)*, 5: 15-27.
- Veninga, R. L. (2000). Managing Hope in The Workplace: Five Simple Strategies Can Help Transform Organizations, *Health Progress*, 81(2): 22-24.
- Yaşın, T. (2016). *Kişilik zellikleri ve Psikolojik Sermayenin Psikolojik İyi Oluş, Akış Deneyimi, İş Tatmini ve alışan Performansına Etkileri*. Başkent Üniversitesi SBE Doktora Tezi. Ankara.
- Yetgin, M. A. (2017). Çalışanların Cinsiyet ve Eğitim Düzeyinin Psikolojik Sermaye Algıları Üzerine Yönelik Görgül Bir Araştırma, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 52(2): 120-139.
- Youssef, C. M. ve Luthans, F. (2007), Positive Organizational Behavior in The Workplace: The Impact Of Hope, Optimism, And Resilience, *Journal of Management*, 33(5): 774-800.
- Yıldız, H. ve Örucü, E. (2016). Sağlık Sektörü alışanlarının Pozitif Psikolojik Sermaye Düzeylerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 14(1): 269-285.
- Werner, E. E., ve Smith, R. S. (1982). *Vulnerable But Invincible: A Study of Resilient Children*, New York: McGraw-Hill.
- Wright, T. A. (2003). Positive Organizational Behavior: An Idea Whose Time Has Truly Come, *Journal of Organizational Behavior*, (24): 437-442.

Paternalist Liderliğin Örgütsel Adalet Algısı Üzerine Etkisi: Sağlık Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma

The Effect of Paternalist Leadership on Organizational Justice Perception: A Research on Healthcare Employees

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa NAL¹, Prof. Dr. Mehveş TARIM²

Öz

Bu araştırma, sağlık yöneticilerin paternalist liderlik davranışlarının, çalışanların örgütsel adalet algısı üzerindeki etkisini incelemek amacı ile yapılmıştır. Bu çalışmada, sağlık çalışanlarının sosyodemografik özelliklerini tespit etmek için Kişisel Bilgi Formu, paternalist liderlik algısını ölçmek için Pellegrini ve Scandura (2006) tarafından geliştirilen Paternalist Liderlik Ölçeği ve örgütsel adalet algısını ölçmek için Niehoff ve Moorman (1993) tarafından geliştirilen Örgütsel Adalet Ölçeği kullanılmıştır. Bu çalışmada Kastamonu, Çankırı ve Karabük illerinde bulunan kamu ve özel sektörde faaliyet gösteren dört hastane örneklem olarak seçilmiştir. Araştırma 2016-2017 yılları arasında 683 kişi üzerinde yapılmıştır. Paternalist liderliğin, örgütsel adalet algısı üzerine yüksek düzeyde ve pozitif yönlü anlamlı bir etkisi olduğu belirlenmiştir ($r=659$, $t=22,865$, $p<0,01$). Paternalist liderlik davranışı arttıkça, örgütsel adalet algısının da arttığı saptanmıştır. Tüm bu sonuçlara göre paternalist liderliğin, sağlık çalışanları üzerinde etkin bir liderlik modeli olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Paternalist liderlik, örgütsel adalet, sağlık personeli, liderlik

Makale Türü: Araştırma

Abstract

This study analyzes the relationship between health administrators' paternalistic leadership behaviors and employee of organizational justice. Perceptions of paternalistic leadership was measured by using the Paternalistic Leadership Scale developed by Pellegrini and Scandura (2006). Perceptions of organizational justice were measured by using the Organizational Justice Scale developed by Niehoff and Moorman (1993). The study sample consisted of four public and private hospitals in Kastamonu, Çankırı and Karabük. The study was conducted on 683 participants between the years of 2016 and 2017. Paternalistic leadership was found to have a significantly high positive effect on perceptions of organizational justice ($r=659$, $t=22,865$, $p<0,01$). Increased paternalistic leadership behavior led to increased perceptions of organizational justice. It is concluded from this study that paternalistic leadership is an effective leadership model for healthcare employee.

Keywords: Paternalist leadership, organizational justice, healthcare employee, leadership

Paper Type: Research

¹Afyon Kocatepe Üniversitesi, Dinar Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, mustafanal@aku.edu.tr.

²Marmara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, mtarim@marmara.edu.tr.

Atf için (to cite): Nal, M ve Tarım, M. (2019). Paternalist Liderliğin Örgütsel Adalet Algısı Üzerine Etkisi: Sağlık Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(4), 1193-1204.

Giriş

Sağlık hizmetlerinin özelliklerinden biri de hizmetin sunumunda emeğin yoğun olmasıdır, bu nedenle sağlık sektöründe insan kaynakları önemli bir yere sahiptir. Sağlık organizasyonlarının, etkili ve verimli bir şekilde amaçlarına ulaşabilmesi için, yaptığı işi seven, motivasyonu yerinde insan kaynaklarına ihtiyacı vardır.

Kendisini örgütsel amaçlara adanmış bir lider, yönetim fonksiyonlarını yerine getirirken ilk olarak çalışanların örgütsel amaçlar doğrultusunda hareket etmesini sağlamak için onları en iyi şekilde motive etmesi gerekmektedir (Önen & Kanayran, 2015). Bu nedenle liderin, organizasyon içinde çalışanların motivasyonunu sağlama konusunda önemli bir rolü ve fonksiyonu vardır (Önen & Kanayran, 2015). Lider olabilmek için tüm takipçilerine en iyi şekilde rehberlik etme ve onları etkileme yeteneğine sahip olmak gerekir. Liderin takipçilerini etkilemesi ve onlara rehberlik edebilmesi için kendi deneyimleri ve yaşam koşullarına bağlı bir liderlik tarzı benimsemesi gerekmektedir (Anwar, 2013).

Yapılan bir çalışmada, Türkiye'nin paternalizm ve topluluğa bağlılık boyutları yönünden on ülke arasından ikinci sırada olduğu tespit edilmiştir (Aycan vd., 2000). Ayrıca yapılan bazı çalışmalarda da (Pellegrini ve Scandura, 2006; Yaman, 2011; TÜresin, 2012) Türkiye'de Paternalist Liderliğin yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir.

Örgüt içinde lider davranışlarının, çalışanların örgütsel algı ve davranışları üzerine etkisi olduğu bilinmektedir. İnsanlar buldukları organizasyon içinde, yöneticileri, iş arkadaşları ve işleri ile ilgili gözlemler yapar. Çalışanların bu gözlemleri sonucunda, işi, organizasyonu, yöneticileri ve çalışma arkadaşları ile ilgili bir takım algılar oluşur ve bu algılar çalışanların davranışlarını ve başarılarını etkiler. Çalışanların gösterdiği davranışları önemli derecede etkileyen bu algılardan biri de örgütsel adalet algısıdır (Acar, 2013).

Örgütsel adalet, bir kurum için önemli bir nitelik olduğundan dolayı bir organizasyonun başarısı ya da başarısızlığını etkileyen önemli faktörlerden biridir (Tahseen & Akhtar, 2016). Örgütsel adalet, çalışanların uyumlu çalışmalarını sağlamakta iken, örgütsel adaletsizlik ise çalışanlar arasındaki uyumu bozmakta ve sonuç olarak bireysel ve örgütsel zararlara neden olabilmektedir (Cropanzano, Bowen, & Gilliland, 2007).

Örgütsel adalet kavramı ile ilgili tanımlar incelendiğinde örgüt içinde örgütsel adaletin sağlanmasının önemli bir husus olduğu söylenebilir. Başka bir ifade ile çalışanlar tarafından adaletli bir örgüt ortamı olduğu düşünülüyorsa, örgütsel amaç ve hedeflere ulaşma konusunda çalışanlar üzerinde olumlu yönde etkisi olması beklenmekte iken, bunun aksi bir durumda örgütsel açıdan olumsuz sonuçlar doğurması beklenmektedir. Genel olarak, örgütsel amaç ve hedefleri gerçekleştirme aşamalarında en önemli kaynaklardan biri olan insan kaynaklarının (çalışanların), iş doyumunu, örgütsel vatandaşlık, verimlilik, örgütsel güven gibi örgüte katma değer katacak unsurlar üzerine örgütsel adaletin önemli bir etkisi vardır. Bu nedenle çalışanların örgütsel amaç ve hedefleri gerçekleştirme sürecinde etkin ve verimli bir şekilde çalışmalarını beklemek için adaletli bir iş ortamının oluşturulması kaçınılmaz bir gerekliliktir (Tanrıverdi & Paşaoğlu, 2014).

Paternalist liderliğin, kolektivist kültürlerle sahip toplumlarda çalışanların tutumlarına pozitif bir etkisi bulunmaktadır (Gelfand vd., 2007). Bu nedenlerden dolayı, Türkiye'de sağlık yöneticilerinin göstermiş olduğu paternalistik liderlik davranışının, çalışanların örgütsel adalet algıları üzerine olumlu etkisi olabileceği düşünülmektedir. Yapılan araştırmalara incelendiğinde, Paternalist liderliğin, Türkiye'nin kültürel yapısı ile uyumlu olduğu söylenebilir.

Bu araştırmanın amacı çalışanlarını Paternalist Liderlik davranışlarının, çalışanların örgütsel adalet algısı üzerinde etkisi olup olmadığını ortaya koyarak, sağlık yöneticilerine yol gösterici olmak ve literatüre katkı sağlamaktır.

1. Paternalist Liderlik

Liderlik, örgütün geleceğe yönelik vizyonunu belirleyip, çevresindekilere bunu anlatmak ve belirlenen vizyonu ve misyonu hayata geçirebilmek için insanları bu yönde davranışa geçirebilmektir (Sur, 2013). Liderlik konusunda yapılan tanımlar incelendiğinde ve bir sentez yapıldığında genel tanım olarak “liderlik, bir grup insanı belirlenen amaçlar etrafında bir araya getirmek, bu amaçları gerçekleştirmek için onları harekete geçirmek ve bunları gerçekleştirmek için gerekli olan bilgi ve yeteneklerin toplamıdır” denilebilir (Eren, 2015).

Paternalist liderlik, hiyerarşik ilişkiler içinde liderin bir nevi aile bireyleri gibi astlarının kişisel ve profesyonel hayatlarına rehberlik eden ve karşılığında ise astların kendisine karşı sadık olmalarını bekleyen bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır (Gelfand vd., 2007). Paternalist lider, astların özel yaşamlarının içerisine bile dahil olur, astlarına bir “baba” gibi yaklaşmakta ve onları koruyup kollamaktadır (Pellegrini & Scandura, 2006).

Paternalizm, birçok ülkede tercih edilen bir liderlik modelidir, kolektivizm ve yüksek güç mesafesine sahip birçok ülkede örneğin Türkiye, Hindistan, Çin ve Meksika’da liderlik modeli olarak tercih edilmektedir (Salminen-Karlsson, 2015). Kültürel bir özellik gösteren Paternalist Liderlik, daha çok Pasifik Asya, Orta Doğu ve Latin Amerika toplumlarında görülmektedir. Fakat son zamanlarda Paternalist Liderlik doğu ve batı toplumlarında iş ve sosyal hayata dair bir grup problemlerle başa çıkabilmek için bir çare olarak bakılmaktadır (Aycan, 2006). Paternalist özelliğe sahip kültürlerde, ebeveynler ve yaşlı aile üyeleri, genç üyelerinin refahını korumak, onların kararları üzerinde rol almak, onların faaliyetlerini disipline etmek ve onlar adına hareket etmek gibi rolleri vardır (Mustafa & Lines, 2012).

Araştırmacılar, paternalist liderliği kültürel bağlamda olumlu ve olumsuz olarak farklı şekilde yorumlamaktadır. Örneğin batılı araştırmacılar paternalist liderliği olumsuz olarak değerlendirmekte iken, paternalist liderliğin yaygın görüldüğü toplumlardaki araştırmacılar ise paternalist liderliği olumlu olarak değerlendirmektedir (Salminen-Karlsson, 2015). Paternalist liderin, çalışanın aile hayatı ile ilgilenmesi, çalışanlar tarafından bireyci kültürlerde gizlilik ihlali olarak algılanabilirken, toplulukçu kültürlerde istenen ve beklenen bir olay olarak karşılanabilmektedir (Aycan, 2006).

Paternalist liderlik yaklaşımının üç ayrı ögesi vardır: otoriter liderlik, iyilik sever liderlik ve ahlaki liderlik (Cheng vd., 2014: 83). Otoriter liderlik, mutlak otorite ve kontrol ile astları üzerinde sıkı bir yönetim uygulayan ve itaat bekleyen bir liderin davranışları ifade eder. Otoriterlik liderlik, astların liderin emirlerine sorgusuz sualsiz uyduğu, liderin astların üzerinde oluşturduğu yetki ve egemenlik olarak tanımlanabilir (Lu & Hsu, 2015).

İyiliksever Liderlik, astları ile iyi ilişkiler kurma anlamına gelir (Anwar, 2013). İyiliksever lider, aile bireylerinin ve astlarının refahı için kişisel bir kaygı gösteren karakterdeki lideri ifade eder (Lu & Hsu, 2015). İyiliksever liderlik, astlarının kişisel ve ailesel bir bütünlük içinde huzurlu olmaları için kaygı güden lideri ifade eder (Cheng & Wang, 2015). Lider çalışanları ile özenle ilgilenir ve dostça bir çalışma ortamı oluşturur. Çalışma ortamından memnun olan çalışanların memnuniyetlerini verimlilik olarak göstermeleri beklenmektedir (Anwar, 2013).

Ahlaki liderlik, ölçülü olmayı ifade eder. Ayrıca üstün kişisel erdemli liderlik davranışı olarak ahlaki liderlik, fedakarca hareket eden, (örneğin, ahlaki karakter ve bütünlük), öz-disipline sahip, örnek liderliği ifade eder. (Cheng & Wang, 2015). Ahlaki liderlik, çoğunlukla bencilce hareket etmeyen, dürüst, üstün ahlaki karakterli ve örnek davranışlar selgilerler (Cheng & Wang, 2014). Lider takipçileri için alacağı kararlarda adil ve etik ilkeler doğrultusunda kararlar verir. Bu sayede etik ve mutlu bir çalışma ortamı sağlanmış olur (Anwar, 2013).

2. Örgütsel Adalet

Örgütsel adalet kavramı ilk olarak 1987’de Greenberg tarafından “organizasyon içerisinde algılanan adalet” anlamında kullanılmıştır (Colquitt, Conlon, Wesson, Porter, & Ng 2001). O zamandan beri, organizasyon içindeki "adalet" algısının bireylerin iş ilişkilerini nasıl şekillendirdiği, tutum, davranışlar, verimlilik ve motivasyon üzerine etkileri konusunda birçok araştırma yapılmıştır (MacLeod, 2015). Örgütsel adalet, çalışanların birlikte uyumlu çalışmasına olanak sağlarken, örgütsel adaletsizlik ise bireyler arasındaki uyumu bozmakta ve sonuç olarak bireysel ve örgütsel zararlara neden olabilmektedir (Cropanzano vd., 2007). Örgütsel adalet, bir kurum için önemli bir nitelik olduğundan dolayı bir organizasyonun başarısı ya da başarısızlığını etkileyen önemli faktörlerden biridir (Tahseen & Akhtar, 2016).

Literatürde örgütsel adaletin yaygın olarak üç boyutta incelendiği görülmektedir. Örgütsel Adaletin boyutları; Dağıtım Adaleti, Prosedürel Adalet ve Etkileşim Adaleti, alt başlıklar altında açıklanmıştır.

2.1. Dağıtım Adaleti

Örgütsel adalet ile ilgili 1975 yılından önce yapılan çalışmaların büyük bir kısmının, dağıtım adaleti ile ilgili olduğu görülmektedir. Yapılan bu çalışmaların birçoğu ilk kez örgütsel adaleti değerlendirmek için referans olarak Adams’ın (1965) Eşitlik Teorisi’ni göstermektedir (Colquitt vd., 2001).

Dağıtımsal adalet, işçilerin ücret, terfi gibi ulaşabilecekleri sonuçların dağıtımıyla ilişkili yönetsel kararlarla ilgili oluşacak adalet algısını ifade etmektedir (Malik & Naem, 2011). Dağıtımsal adalet, örgütlerde çalışanların elde ettiği ödül ve cezalar ile ilgili algıladıkları adaletin seviyesi olarak ifade edilmektedir (DeConinck, 2010). Çalışanlar, diğer çalışanların çabalarını (giriş faktörleri) ve elde ettikleri sonuçlar karşılaştırarak dağıtım adaleti belirlemek eğilimindedir. Kişinin elde ettiği sonuçlar; ücret, promosyonlar, tanınma gibi faktörler iken, örgüte giriş sırasındaki deneyim, nitelik ve çaba ise giriş faktörlerini oluşturmaktadır. Kişinin elde ettiği Sonuç ile Giriş faktörlerinin oranları eşdeğer olmadığında, adalet algısı eşitsizlik ile sonuçlanmaktadır (Nakra, 2014).

Dağıtım adaleti üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde organizasyon içinde dağıtım, belirlenen kurallara uygun olarak yapıldığı ölçüde, örgüt üyeleri tarafından adil olarak algılandığını göstermektedir (Fortin, 2008).

2.2. İşlemsel Adalet

Örgütsel adaletin boyutlarından biri olan İşlemsel Adalet, bazı durumlarda kazanımları belirleyen süreçlerin, elde edilen kazanımların kendisinden daha önemli olabileceği varsayımına dayanmaktadır (Cüce, Güney, & Tayfur, 2013). Bireyler, dağıtımsal işlemlerin adillliğini değerlendirmek için dağıtım için kullanılan kurallardan faydalanır (Leventhal, 1980).

İşlemsel adalet süreci, ödül ve kaynakların tahsisini yapmak için kullanılan prosedürler ile ilgili algılanan adalet ile ilgili bir durumdur (Sia & Tan, 2016). Ayrıca işlemsel adalet kariyer planlaması ve yönetimi, performans değerlendirme gibi konulardaki kararlarda hakkaniyet ilkesine uygun hareket edildiği ile ilgilidir ve bu nedenden dolayı örgüt üyelerini yakından ilgilendiren bir konudur (Eren, 2015). Leventhal, örgüt içinde süreç adaletinin sağlanabilmesi için altı kuralın yerine getirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu kurallar şunlardır (Leventhal, 1980):

I. Tutarlılık kuralı: Dağıtımaya yönelik prosedürlerin kişiler ve zaman ile tutarlı olması gerekir. Kaynakların dağıtım süreci ile ilgili olarak potansiyel alıcıların hepsine benzer prosedürleri uygulamak ve hiç kimseye özel avantaj sağlamamak gerekir. Bir başka ifade ile kişilere fırsat eşitliği sunulmalıdır.

II. Önyargılı olmama kuralı: Bir kişinin sürece dayalı adalet yargısı, kişisel öz çıkarlarının ve dar önyargılara körü körüne bağlılığın dağıtım sürecindeki tüm aşamalarda engellenmesini

öngören bir önyargı bastırma kuralına dayanmalıdır. Kısacası süreçler inanç ve önyargılardan etkilenmemelidir.

III. Doğruluk kuralı: Bir kişinin prosedüre dayalı adalet ilkesi, dağıtım sürecini olabildiğince iyi bilgi ve bilgilendirilmiş görüş üzerine dayandırmanın gerekliliğini belirleyen bir doğruluk kuralına dayandırılmalıdır. Süreçler geçerli bilgiye dayanmalıdır. Elde edilen bilgi en az hata ile toplanmalı ve işlenmelidir.

IV. Düzeltilebilirlik kuralı: Düzeltilebilirlik kuralı, dağıtım sürecinde çeşitli durumlarda verilen kararları değiştirmek veya tersine çevirmek için gerekli fırsatların var olması gerekir. Genel olarak, algılanan adalet düzeyi, dağıtım sürecinin çeşitli aşamalarında kararların incelenmesine ve değiştirilmesine izin veren itiraz prosedürlerinin (hem resmi hem gayri resmi olarak) varlığı ile artırılabilir.

V. Temsiliyet kuralı: Bir kişinin prosedür uygunluğuna ilişkin yargıları bir temsil niteliği kuralına dayanabilir. Dağıtım sürecinin tüm aşamalarının, dağıtım süreçlerinden etkilenen bireylerin temel endişelerini, değerlerini ve görünümünü yansıtan temsilciler seçilmeli ve onların kararlara katılımı sağlanmalıdır.

VI. Etik kuralı: Bir kişinin sürece dayalı adaletle ilişkin kararları, dağıtım usullerinin o kişinin kabul ettiği temel ahlaki ve etik değerlerle uyumlu olması gerektiğini belirten bir etik kuralına dayanmalıdır. Dağıtım prosedürleri, kişisel etik ve ahlak standartlarını ihlal ettiğinde, algılanan adalet azaltılacaktır.

2.3. Etkileşim Adaleti

Etkileşimsel adalet, karar verme sürecinin uygulama ve iletişim boyutu ile ilgili konuları içermektedir (Coulguitt, 2001). Etkileşimsel adalet karar verme aşaması süresince bireylere neyin ve nasıl söylendiği ile ilgilidir. Çalışanlar birçok zaman örgüt içinde verilen kararların ve yöneticilerin kendilerine nasıl davrandıkları ile ilgilenirler (Bağcı, 2013). Etkileşimsel adalet, organizasyon içinde çalışanlara kişilerarası ilişkilerde nasıl davranıldığı veya bu ilişkilerin seviyesi ile ilgili çalışanların algıları ile ilgilidir. Etkileşimsel adalet ile İşlemsel Adalet arasındaki temel fark, algılanan adalet veya adaletsizliğin odaklandığı noktadır. İşlemsel adalet algıları, örgütün kendisine odaklanmakta iken, etkileşimsel adalet algıları, doğrudan çalışanın üstlerine odaklanmaktadır (Deconinck, 2010).

Grenberg (1993) etkileşimsel adaletin, *Kişilerarası Adalet ve Bilgisel Adalet* olarak iki boyuttan oluştuğunu savunmuştur (AlQurashi, 2015).

2.3.1. Kişilerarası Adalet

Örgütsel adalet, işyeri içindeki kişilerarası ilişkilerin önemli bir parçasıdır. Çalışanlar, organizasyonlarındaki süreçlerin, sonuçların ve kişiler arası muamelenin adilliğini gözlemlemektedirler (Miles, 2012). Kişilerarası ilişki adaleti, iş yerinde bireylere nasıl davranıldığı ile ilgili olmak ile birlikte bu davranışlar üzerinde durulan asıl nokta saygı ve adalettir (MacLeod, 2015). Etkileşimsel adalette yüz yüze iletişim önemli olduğu için, çalışanlar kendileri ile yakın ilişkiler kuran amirlerinin olmasını isterler (Nakra, 2014). Kişilerarası adalet, kazanımların belirlenmesinde ve işlemlerin yürütülmesinde yöneticilerin çalışanlarına ne kadar nezaket, kıymet ve saygı gösterdiğini ifade etmektedir (Colquitt vd., 2001).

2.3.2. Bilgisel Adalet

Bilgisel adalet, organizasyon içinde çalışanları ilgilendiren konularda bilgi ve açıklamaların şeffaf ve bütünlük içinde çalışanlar ile paylaşılması konusundaki algıya odaklanmaktadır (MacLeod, 2015). Çalışanlar kendileri ile ilgili kariyer ve iş konularındaki bilgilerin ne oranda yeterli ve gerçekçi bir biçimde paylaşıldığı ile ilgilenirler. Bilgi paylaşımı ne derece şeffaf, yeterli ve makul yapıldığı bilgisel adaletin konusu kapsamındadır. Çalışanlar üzerinde yapılan performans değerlendirilmesi sonuçlarının çalışanlar ile paylaşılması bilgisel

adaletle örnek verilebilir (Ünler, 2015). Bilgisel adalet, yöneticilerin çalışanlara sağladığı bilgi ve iletişimin, çalışanlar tarafından ne derece adil algılandığı ile ilgilidir. Organizasyon içinde bilgisel adaletin sağlanabilmesi için yöneticinin astlarına karar verme sürecini, karar verme yöntemini ve verilen kararların sonuçlarını kapsamlı ve net bir biçimde anlatması gerekmektedir. Bilgisel adalet algısını oluşturmak için açıklamaların dürüst ve içten olması gerekmektedir (Acar, 2013). Bilgisel adalet ayrıca örgüt içinde astların sosyal hak ve çıkarlarının, özlük haklarının korunması ve buna üstlerinin saygı göstermesini gerektirmektedir (Eren, 2015).

3. Yöntem

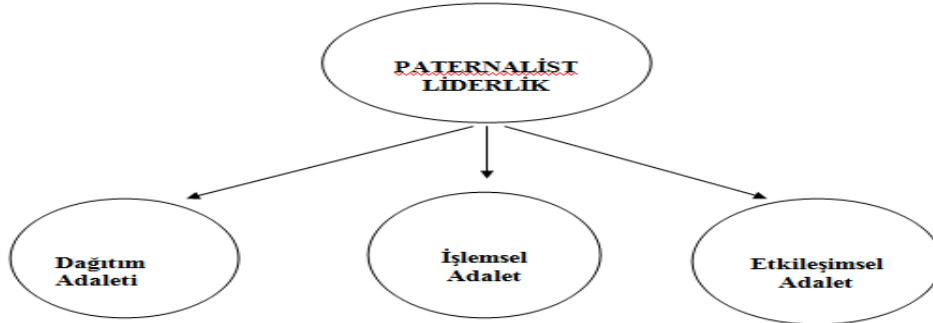
3.1. Araştırmanın Amacı ve Modeli

Bu araştırma, Paternalist Liderliğin, Örgütsel Adalet Algısı üzerinde etkisi olup olmadığını ortaya koyarak, sağlık yöneticilerine yol gösterici olmak ve literatüre katkı sağlamak amacı ile yapılmıştır. Araştırmanın türü, ilişkisel tarama modelinde betimsel bir çalışmadır.

Araştırma için Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu onayı alınmıştır. Ayrıca araştırmanın yapılması planlanan kurumlardan ölçek uygulaması için yazılı izinler alınmıştır.

Bu araştırma, Çankırı Özel Karatekin Hastanesi, Kastamonu Özel Anadolu Hastanesi, Çankırı Devlet Hastanesi, Karabük İlinde bulunan adının açıklanması istenilmeyen bir kamu hastanesinde, Temmuz 2016 – Mart 2017 tarihleri arasında yapılmıştır. Araştırmanın modeli Şekil 1’ de gösterilmiştir.

Şekil 1. Araştırmanın modeli

3.2. Araştırmanın Hipotezleri

H₁: Paternalist liderlik davranışı ile örgütsel adalet algısı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₂: Paternalist liderlik davranışı ile dağıtımsal adalet algısı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₃: Paternalist liderlik davranışı ile işlemsel adalet algısı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₄: Paternalist liderlik davranışı ile etkileşimsel adalet algısı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

3.3. Evren Örneklem

Araştırmanın evrenini Türkiye’deki büyükşehirler haricindeki illerde bulunan kamu hastaneleri ve özel hastaneler oluşturmaktadır. Bu hastaneleri temsilen, araştırmacının kolay ulaşabileceği Kastamonu, Çankırı ve Karabük illerindeki dört hastane örneklem olarak seçilmiştir.

Örneklem hesaplamada, evrendeki kişi sayısı 545 455, %95 güven düzeyinde, %5 hata payı ile örneklem büyüklüğü 384 olarak hesaplanmıştır. Örneklem seçimi olarak gelişigüzel

örnekleme yapılmıştır. Toplam 706 sağlık personeli araştırmaya katılmayı kabul etmiştir. Eksik veya yanlış kodlama yapılan 23 ölçek araştırmaya dahil edilmemiştir. Dağıtılan ölçekleri eksiksiz ve doğru şekilde dolduran 683 kişinin ölçekleri değerlendirilmeye alınmıştır.

Katılımcıların %67,9'unu kadınlar, %32,1'ini ise erkekler oluşturmaktadır. Yaş gruplarına göre dağılım ise şu şekildedir, %24'ü 16-25 yaş, %36,5'i 26-35 yaş, %35,9'u 36-50 yaş aralığındadır ve %3,6'sı ise 51 yaş ve üzerindedir. Araştırmaya katılanların %32,7'si lise, %57,7'si üniversite, %9,6'sı ise lisansüstü eğitim mezunudur. Katılımcıların, %7,9'u hekim, %47'si hemşire, %5,8'i sağlık memuru, %6,9'u ebe, %7,6'sı tıbbi sekreter, %4,4'ü laboratuvar teknikeri, %9,4'ü acil tıp teknikeri, %5'i radyoloji teknikeri, %2,8'i anestezi teknikeri, %3,2'si ise diğer sağlık personellerinden oluşmaktadır.

3.4. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada, sağlık çalışanlarının sosyodemografik özelliklerini belirlemek için "Kişisel Bilgi Formu", paternalist liderlik algısını ölçmek için "Paternalist Liderlik Ölçeği", örgütsel adalet algısını ölçmek için "Örgütsel Adalet Ölçeği" kullanılmıştır.

Bu araştırmada paternalist liderlik davranışlarını ölçmek için Pellegrini ve Scandura (2006) tarafından geliştirilen ve 13 maddeden oluşan Paternalist Liderlik Ölçeği kullanılmıştır. Beşli likert tipi olan ölçekte "1=kesinlikle katılmıyorum", "2=katılmıyorum", "3=kısmen katılıyorum", "4=katılıyorum", "5=kesinlikle katılıyorum", şeklinde ifadeler yer almaktadır.

Örgütsel Adalet algısını ölçmek için Niehoff ve Moorman (1993) tarafından geliştirilen ve Yıldırım (2007) tarafından Türkçeye uyarlanan Örgütsel Adalet Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek örgütsel adaletin boyutları ölçmek için dağıtımsal adalet ile ilgili ifadeler (1, 2, 3, 4, 5), işlemsel adalet ilgili ifadeler (6, 7, 8, 9, 10, 11) ve etkileşimsel adalet ile ilgili ifadeler (12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20) yer almaktadır. Ölçek 1'den (kesinlikle yanlış), 5'e kadar (kesinlikle doğru) değişen puanlamaya sahip beşli likert tipi bir ölçektir.

3.5. Araştırmada Kullanılan Ölçeklerin Güvenilirliği

Araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirliği Cronbach's Alpha güvenilirlik katsayısı kullanılarak güvenilirlik analizi yapılmıştır ve sonuçlar Tablo 1'de gösterilmiştir.

Örgütsel adalet ölçeğinin güvenilirlik analizi sonucuna göre; dağıtımsal adalet boyutu Cronbach's Alpha değeri 0,829, işlemsel adalet boyutu Cronbach's Alpha değeri 0,876, etkileşimsel adalet boyutu Cronbach's Alpha 0,921 ve genel örgütsel adalet ölçeği Cronbach's Alpha değeri 0,939 olarak tespit edilmiştir ve ölçeğin yüksek düzeyde güvenilir olduğu saptanmıştır. Ölçeğin orijinal formu (Niehoff ve Moorman, 1993) için Cronbach Alpha güvenilirlik katsayılarının; dağıtımsal adalet 0,74, işlemsel adalet 0,85 ve etkileşimsel adalet 0,92 olduğu bildirilmektedir. Ölçeğin Türkçe'ye çevrilmiş formunda (Yıldırım, 2007), güvenilirlik katsayılarının; dağıtımsal adalet 0,81, işlemsel adalet 0,89 ve etkileşimsel adalet 0,95 olduğu belirlenmiştir.

Paternalist liderlik ölçeğinin güvenilirlik analizi sonucunda ise Cronbach's Alpha değeri 0,890 olarak bulunmuştur ve yüksek düzeyde güvenilir olduğu tespit edilmiştir. Pellegrini ve Scandura (2006), ise ölçeğin Cronbach's Alpha değerini 0,86 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 1. Araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirlik analizi sonuçları

Ölçek	Alt Boyutlar	Cronbach Alpha Değeri
Örgütsel Adalet Algısı Ölçeği	Prosedürel adalet	0.829
	İşlemsel adalet	0.876
	Etkileşimsel adalet	0.921
	Genel örgütsel adalet	0,939
Paternalist Liderlik Ölçeği		0.890

3.6. Kullanılan İstatistiksel Yöntemler

Ölçek uygulaması sonucunda elde edilen verilerin analizinde SPSS 16 (Statistical Package for Social Sciences) programı kullanılarak, tanımlayıcı istatistiksel metotlar (sayı, yüzde, ortalama, standart sapma) kullanılmıştır. Ölçümsel değişkenler arasındaki ilişkinin incelenmesinde ise Korelasyon Analizi ve Basit Doğrusal Regresyon Analizi yapılmıştır.

4. Bulgular

Bu bölümde, araştırmaya konu olan hipotezler test edilmektedir. Hipotezlerde yer alan değişkenler arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için Pearson Korelasyon Analizi uygulanmıştır. Paternalist liderlik ile örgütsel adalet arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için yapılan korelasyon analizi bulguları Tablo 2’de verilmiştir.

Yapılan korelasyon analizi sonucuna göre paternalist liderlik ile örgütsel adalet algısı arasında pozitif yönlü ($r=0,659$) ve yüksek düzeyde anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir ($p<0,01$). Paternalist liderlik ile dağıtımsal adalet arasında orta düzeyde pozitif yönlü ($r=0,508$) anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır ($p<0,01$). Paternalist liderlik ile işlemsel adalet arasındaki korelasyon analizi sonucuna göre, paternalist liderlik ile işlemsel adalet arasında orta düzeyde, pozitif yönlü ($r=0,562$) anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir ($p<0,01$). Paternalist liderlik ile etkileşimsel adalet algısı arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için yapılan korelasyon analizi sonucunda ise paternalist liderlik ile etkileşimsel adalet algısı arasında yüksek düzeyde, pozitif yönlü ($r=0,624$) anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır ($p<0,01$).

Tablo 2. Paternalist liderlik ile örgütsel adalet arasındaki korelasyon analizi bulguları

Değişkenler	Ort.	S.S.	1	2	3	4	5
1. Paternalist liderlik	3,18	0,83	1	0,508**	0,562**	0,624**	0,659**
2. Dağıtımsal Adalet	2,98	0,95		1	0,523**	0,634**	0,793**
3. İşlemsel Adalet	2,96	0,95			1	0,699**	0,853**
4. Etkileşimsel Adalet	3,16	0,93				1	0,934**
5. Örgütsel Adalet	3,05	0,82					1

** $: p<0,01$

Paternalist liderliğin, örgütsel adalet üzerine etkisini test etmek için Basit Doğrusal Regresyon Analizi yapılmıştır ve bulgular Tablo 3’te gösterilmiştir. Basit Doğrusal Regresyon Analizi yapılırken, paternalist liderlik bağımsız değişken olarak belirlenmiştir, örgütsel adalet, dağıtımsal adalet, işlemsel adalet ve etkileşimsel adalet ise bağımlı değişkenler olarak belirlenmiştir.

Paternalist liderliğin, örgütsel adalet üzerinde pozitif yönde ve anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir ($\beta=0,659$, $t=22,865$, $p<0,01$). Örgütsel adalet üzerinde meydana gelen değişikliğin %43,4’ün paternalist liderlik tarafından açıklanmaktadır ($R^2=0,434$).

Paternalist liderliğin, dağıtımsal adalet üzerinde, pozitif yönde ve anlamlı bir etkisi olduğu saptanmıştır ($\beta=0,508$, $t=15,397$, $p<0,01$). Dağıtımsal adalet üzerinde meydana gelen değişikliğin %25,8’in paternalist liderlik tarafından açıklanmaktadır ($R^2=0,258$).

Paternalist liderliğin, işlemsel adalet üzerine, pozitif yönde ve anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir ($\beta=0,562$, $t=17,712$, $p<0,01$). İşlemsel adalet üzerinde meydana gelen değişikliğin %31,5’ün paternalist liderlik tarafından açıklanmaktadır ($R^2=0,315$).

Paternalist liderliğin, etkileşimsel adalet üzerine, pozitif yönde ve anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir ($\beta=0,624$, $t=20,842$, $p<0,01$). Etkileşimsel adalet üzerinde meydana gelen değişikliğin %38,9’u paternalist liderlik tarafından açıklanmaktadır ($R^2=0,389$).

Tablo 3. Paternalist liderliğin, örgütsel adalet üzerindeki etkisine yönelik yapılan basit doğrusal regresyon analizi bulguları

Bağımlı Değişkenler	Bağımsız Değişken: Paternalist Liderlik						
	B	Beta (β)	t	R ²	Düzeltilmiş R ²	F	p
Örgütsel Adalet	0,654	0,659	22,865	0,434	433	522	0,000
Dağıtım Adalet	0,583	0,508	15,397	0,258	0,257	237,073	0,000
İşlemsel Adalet	0,644	0,562	17,712	0,315	0,314	313,723	0,000
Etkileşimsel Adalet	0,701	0,624	20,842	0,389	0,89	434,373	0,000

5. Tartışma

Bu araştırma, sağlık yöneticilerinin göstermiş oldukları paternalist liderlik davranışının, çalışanların örgütsel adalet algısı üzerine etkisi olup olmadığını ortaya koymak amacı ile yapılmıştır.

H₁: Paternalist liderlik davranışları ile örgütsel adalet algısı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Yapılan korelasyon analizi sonucuna göre paternalist liderlik ile örgütsel adalet algısı arasında pozitif yönlü ($r=0,659$) ve yüksek düzeyde, istatistiksel açıdan anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir ($p<0,01$). Basit doğrusal regresyon analizi sonucuna göre, paternalist liderliğin, örgütsel adalet algısı üzerine pozitif yönlü ve anlamlı bir etkisi olduğu belirlenmiştir ($\beta=0,438$, $t=12,700$, $p<0,01$). Bu sonuçlara göre, H₁ hipotezi kabul edilmiştir.

H₂: Paternalist liderlik davranışları ile dağıtımsal adalet algısı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Paternalist liderlik ile dağıtımsal adalet arasındaki korelasyon analizi sonucuna göre paternalist liderlik ile dağıtımsal adalet arasında orta düzeyde, pozitif yönlü ($r=0,508$), istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir ($p<0,01$). Basit doğrusal regresyon analizi sonucuna göre paternalist liderliğin, dağıtımsal adalet üzerine, yüksek düzeyde ve pozitif yönde anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir ($\beta=0,508$, $t=15,397$, $p<0,01$). Bu sonuçlara göre, H₂ hipotezi kabul edilmiştir.

H₃: Paternalist liderlik davranışları ile işlemsel adalet algısı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Paternalist liderlik ile prosedürel adalet arasında orta düzeyde, pozitif yönlü ($r=0,562$) istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır ($p<0,01$). Basit doğrusal regresyon analizi sonucuna göre paternalist liderliğin, dağıtımsal adalet üzerinde, pozitif yönde ve anlamlı bir etkisi olduğu saptanmıştır ($\beta=0,562$, $t=17,712$, $p<0,01$). Elde edilen sonuçlara göre, H₃ hipotezi kabul edilmiştir.

H₄: Paternalist liderlik davranışları ile Etkileşimsel Adalet algısı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Paternalist liderlik ile etkileşimsel adalet algısı arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için yapılan korelasyon analizi sonucunda ise paternalist liderlik ile etkileşimsel adalet algısı arasında yüksek düzeyde, pozitif yönlü ($r=0,624$), istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır ($p<0,01$). Basit doğrusal regresyon analizi sonucuna göre, paternalist liderliğin, etkileşimsel adalet üzerine, pozitif yönde ve anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir ($\beta=0,624$, $t=20,842$, $p<0,01$). Elde edilen sonuçlara göre, H₄ hipotezi kabul edilmiştir.

Yeşiltaş'ın (2013), paternalist liderliğin örgütsel vatandaşlık davranışlarına etkisinde dağıtım adaletinin aracılık rolünü belirlemek amacı ile İstanbul'da faaliyet gösteren otel çalışanları üzerinde yaptığı araştırmada paternalist liderliğin (Yardımsöver ve ahlaki liderlik

boyutları hariç) dağıtım adaleti ile arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna varmıştır (Yeşiltaş, 2013). Kayseri ilinde tekstil sektöründe çalışanlar üzerinde Köksal (2011) tarafından yapılan araştırmada, paternalist liderlik algısı ile işlemsel adalet ve etkileşimsel adalet algısı arasında pozitif ilişki olduğu belirlenmiştir. Sağlık çalışanları üzerinde, bu konuda daha önce yapılmış bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ancak iki farklı sektörde yapılan araştırmaların sonuçları ile bizim çalışmamızın sonuçlarının örtüştüğü görülmektedir.

6. Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada Paternalist Liderlik davranışı arttıkça, sağlık çalışanlarının örgütsel adalet algısının da arttığı saptanmıştır. Sağlık yöneticileri Paternalist Liderlik davranışı gösterdiği oranda çalışanlarında örgütsel adalet algısının artması beklenmektedir. Tüm bu sonuçlara göre paternalist liderliğin, sağlık çalışanları üzerinde etkin bir liderlik modeli olduğu söylenebilir.

Sağlık yöneticilerinin daha fazla paternalist liderlik davranışı göstermesi için paternalist liderlik konusunda yöneticilere ve yönetici adaylarına eğitim verilmesi faydalı olabilir.

Literatürde paternalist liderlik ile örgütsel adalet algısı üzerindeki etkisini araştırmaya yönelik yapılan çalışmaların kısıtlı olduğu görülmektedir. Bu konuda yeni araştırmalar yapılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

Çalışanlar kendilerine verilen ücretimin adil olmadığını düşünmektedirler, bunun nedeni döner sermaye adı altında dağıtılan ek ödemelerin dağıtımı ile ilgili olabilir. Çünkü ek ödemeler, hekimlere bireysel performanslarına (yapılan işlem sayısına) göre ödenmekte iken diğer sağlık personellerine çalıştıkları birimlerin özelliğine göre genel ortalamadan ödenmektedir. Performansa dayalı ödemeler yapılan işlem sayısından (niceliğe) ziyade yapılan işin kalitesine (niteliğine) göre yapılması ve bireysel performansa göre olması, bu sorunun çözümünde etkili olabilir.

Çalışanların, yöneticilerin iş ile ilgili kararların alırken kendilerinin görüşlerinin alınmadığı konusundaki algılarının düşük olduğu saptanmıştır. Yöneticiler, çalışanları ilgilendiren konularda kararlar alırken çalışanlarında görüşlerini alması, yönetim sürecine onları da dahil etmesi hem çalışanların örgütsel adalet algılarını artıracaktır hem de motivasyonları üzerinde olumlu etkileri olacaktır.

Kaynakça

- Acar, P. (2013). Örgütsel Öğrenme, Vatandaşlık ve Adalet, İçinde: *Örgütsel Davranış* (Ed: Ç.A. Kirel ve O. Ağlargöz), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Alqurashi, S.M. (2015). The Relationship Between Organizational Justice And Psychological Empowerment of Saudi Public Employees, *International Journal of Business & Public Administration*, 12(1): 41-67.
- Anwar, H. (2013). Impact of Paternalistic Leadership on Employees Outcome A Study on The Banking Sector of Pakistan, *IOSR Journal Of Business And Management*, 7(6): 109-115.
- Aycan, Z., Kanungo, R., Mendonca, M., Yu, K., Deller, J., Stahl, G. & Kurshid, A. (2000). Impact of Culture on Human Resource Management Practices: A 10-Country Comparison, *Applied Psychology*, 49(1): 192-221.
- Aycan, Z. (2006). Paternalism: Towards Conceptual Refinement and Operationalization. In: *Scientific Advances in Indigenous Psychologies: Empirical, Philosophical, and Cultural Contributions* (Ed: Yang, K.S., Hwang, K.K., Kim, U.), London: Cambridge University Press.
- Bağcı, Z. (2013). Çalışanların Örgütsel Adalet Algılarının Örgütsel Bağlılıkları Üzerindeki Etkisi: Tekstil Sektöründe Bir İnceleme, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9(19): 163-184.

- Cheng, B. S., Boer, D., Chou, L. F., Huang, M. P., Yoneyama, S., Shim, D., Sun, J. M., Ling, T. T. and Tsai, C. Y. (2014). Paternalistic Leadership in Four East Asian Societies Generalizability and Cultural Differences of The Triad Model, *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 45(1): 82-90.
- Cheng, M. Y. and Wang, L. (2015). The Mediating Effect of Ethical Climate on The Relationship Between Paternalistic Leadership and Team Identification: A Team-Level Analysis in The Chinese Context, *Journal Of Business Ethics*, 129(3): 639-654.
- Colquitt, J. A., Conlon, D. E., Wesson, M. J., Porter, C. O. & Ng, K. Y. (2001). Justice at The Millennium: A Meta-Analytic Review of 25 Years of Organizational Justice Research, *Journal Of Applied Psychology*, 86(3): 425-445.
- Colquitt, J.A. (2001). On The Dimensionality of Organizational Justice: A Construct Validation Of A Measure, *Journal of Applied Psychology*, 86(3): 386-400.
- Cropanzano, R., Bowen, D.E. & Gilliland, S.W. (2007). The Management of Organizational Justice, *The Academy of Management Perspectives*, 21(4): 34-48.
- Cüce, H., Güney, S. ve Tayfur, Ö. (2013). Örgütsel Adalet Algılarının Örgütsel Özdeşleşme Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31(1): 1-30.
- DeConinck, J. B. (2010). The Effect of Organizational Justice, Perceived Organizational Support, And Perceived Supervisor Support on Marketing Employees Level of Trust, *Journal of Business Research*, 63(12): 1349-1355.
- Eren, E. (2015). *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*, 15. Baskı, İstanbul: Beta Basım.
- Fortin, M. (2008). Perspectives on Organizational Justice: Concept Clarification, Social Context İntegration, Time and Links With Morality, *International Journal of Management Reviews*, 10(2): 93-126.
- Gelfand, M. J., Erez, M. & Aycan, Z. (2007). Cross-Cultural Organizational Behavior, *Annual Review of Psychology*, 58: 479-514.
- Köksal, O. (2011). Bir Kültürel Liderlik Paradoksu: Paternalizm, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15): 101-122.
- Leventhal, G. S. (1980). What Should be Done With Equity Theory? New Approaches to The Study of Fairness in Social Relationships, In: *Social Exchange Theory*(Eds: K.J. Gergen, M.S. Greenberg, R.H. Willis), New York: Plenum Press.
- Lu, F. J. H. and Hsu, Y. (2015). The Interaction Between Paternalistic Leadership and Achievement Goals in Predicting Athletes Sportspersonship, *Kinesiology: International Journal of Fundamental and Applied Kinesiology*, 47(1): 115-122.
- MacLeod, L. (2015). The Physician Leader's Role in Promoting Organizational Justice, *Physician Leadership Journal*, 2(5): 38-49.
- Malik, M. E. and Naeem, B. (2011). Impact of Perceived Organizational Justice on Organizational Commitment of Faculty: Empirical Evidence From Pakistan, *Interdisciplinary Journal of Research in Business*, 1(9): 92-98.
- Miles, J. A. (2012). *Management And Organization Theory*, A Jossey-Bass Reader: San Francisco: John Wiley & Sons.
- Mustafa, G. and Lines, R. (2012). Paternalism As a Predictor of Leadership Behaviors: A Bi-Level Analysis, *Eurasian Business Review*, 2(1): 63-92.

- Nakra, R. (2014). Understanding The Impact of Organizational Justice on Organizational Commitment and Projected Job Stay Among Employees of The Business Process Outsourcing Sector in India, *Vision The Journal of Business Perspective*, 18(3): 185-194.
- Önen, S. M. ve Kanayran, H. G. (2015). Liderlik ve Motivasyon: Kuramsal Bir Değerlendirme, *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2): 43-64.
- Pellegrini, E. K. and Scandura, T. A. (2006). Leader-Member Exchange (LMX), Paternalism and Delegation in The Turkish Business Culture: An Empirical Investigation, *Journal of International Business Studies*, 37(2): 264-279.
- Pellegrini, E. K. and Scandura, T. A. (2008). Paternalistic Leadership: A Review and Agenda for Future Research, *Journal of Management*, 34(3): 566-593.
- Salminen-Karlsson, M. (2015). Expatriate Paternalistic Leadership and Gender Relations in Small European Software Firms in India, *Culture and Organization*, 21(5): 409-426.
- Sia, L. A. & Tan, T. A. G. (2016). The Influence of Organizational Justice on Job Satisfaction in A Hotel Setting, *DLSU Business & Economics Review*, 26(1): 17-29.
- Sur, H. (2013). Çalışanların motivasyonu ve İş Doyumu, İçinde: *Hastane Yönetimi*, (Ed: H. Sur ve T. Palteki), 10 Baskı, İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi.
- Tahseen, N. and Akhtar, M. S. (2016). Impact of Organizational Justice on Citizenship Behavior: Mediating Role of Faculty Trust, *Pakistan Journal of Commerce and Social Sciences*, 10(1): 104-121.
- Tanrıverdi, H. ve Paşağlı, S. (2014). Dönüşümcü Liderlik, Örgütsel Adalet ve İş Tatmini Arasındaki İlişkileri Belirlemeye Yönelik Okul Öncesi Öğretmenleri Üzerinde Bir Araştırma, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(50): 274-293.
- Türesin, H. (2012). *Örgüt Çalışanlarının Paternalistik Liderlik Algıları, Öğrenilmiş Güçlülük Düzeyleri, İş Tatmin Düzeyleri ve İşten Ayrılma Niyetleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Manisa.
- Ünler, E. (2015). Örgütsel Adalet, İçinde: *Örgütsel Adaletin Peşinde* (Ed: E. Ünler ve H. Gürel), İstanbul: Beta Yayınları.
- Yaman, T. (2011). *Yöneticilerin Paternalist (Babacan) Lider Davranışlarının Çalışanların Örgütsel Özdeşleşmelerine, İş Performanslarına ve İşten Ayrılma Niyetlerine Etkisi: Özel Sektörde Uygulama*, Kara Harp Okulu, Savunma Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Yeşiltaş, M. (2013). Paternalist Liderliğin Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Üzerindeki Etkisinde Dağıtım Adaletinin Aracılık Rolü, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 5(4): 50-70.
- Yıldırım, F. (2007). İş Doyumu İle Örgütsel Adalet İlişkisi, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 62(01): 253-278.

Hemşirelerde Yöneticiye Güvenin Kişi-Örgüt Uyumuna Etkisi

The Effect of Trust in the Nurses on Person-Organization Fit

Aysun TÜRE YILMAZ¹, Hülya KÖK EREN², Aytolan YILDIRIM³

Öz

Kesitsel nitelikte olan bu çalışma hemşirelerde yöneticiye duyulan güvenin kişi-örgüt uyumu üzerine etkisini araştırmak amacıyla yapılmıştır. Örneklem seçimine gidilmeden çalışmaya katılmayı kabul eden hemşirelerden veriler toplanmış ve toplamda örneklem sayısı (n=402) olmuştur. Veri Toplama Araçları olarak "Kişisel Bilgi Formu", "Yöneticiye Güven Ölçeği" ve "Kişi - Örgüt Uyum Ölçeği" kullanılmıştır. Verilerin analizinde Mann-Whitney U, Kruskal-Wallis H, ANOVA testi ve Spearman korelasyon kullanılmıştır. Çalışmaya katılan hemşirelerin çalışma yılı ortalaması, 7.47±6.54 (min:1.0, maks:26.0) yıl olup, %49.0'unun (n=197), 1-5 yıl arasında çalıştığı tespit edilmiştir. Hemşirelerin %53.2'si (n=214) çalıştığı klinikten memnun, %37.6'sı (n=151) kısmen memnundur. Hemşirelerin %34.3'ü (n=138) çalıştığı klinikten ayrılmayı düşünmektedir. Hemşirelerin, Yöneticiye Güven Ölçeği ortalama puanı (Ort. = 18.33, S = 4.47), Kişi Örgüt Uyum Ölçeği ortalama puanı (Ort. = 14.02, S = 3.86)'dir. Çalışmamızda yöneticiye duyulan güven ile kişi örgüt uyumu arasında anlamlı ilişki bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hemşire, yöneticiye güven, örgüt uyumu

Makale Türü: Araştırma

Abstract

This cross-sectional study was conducted to investigate the effect of trust in manager on person-organization compliance in nurses. Data were collected from the nurses who agreed to participate in the study and the total number of samples (n=402) was taken. "Personal Information Form", "Supervisor Trust Scale" and "Person-Organization Fit Scale" were used as data collection tools. Mann-Whitney U, Kruskal-Wallis H, ANOVA test and Spearman correlation were used for data analysis. Average of study year of nurses was 7.47 ± 6.54 (min: 1.0, max: 26.0), and 49.0% (n= 197) were found to work between 1-5 years. 53.2% (n= 214) of the nurses were satisfied with the clinic and 37.6% (n= 151) were partially satisfied. 34.3% (n= 138) of the nurses were considering leaving the clinic. The average score of the nurses and the Manager Trust Scale was (M= 18.33, SD= 4.47), and the Person- Organization Fit was (M= 14.02, SD= 3.86) In our study, a significant relationship was found between trust in the manager and person organization compliance.

Keywords: Nurse, supervisor trust, organization fit

Paper Type: Research

¹Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, ature@ogu.edu.tr.

²Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, hulyakok2911@gmail.com.

³İstanbul Üniversitesi, Florence Nightingale Hemşirelik Fakültesi, aytolany@mynet.com.

Giriş

Sağlık kurumları arasındaki rekabetin gün geçtikçe artması, örgütlerin insan kaynaklarını daha iyi yönetme isteğine yol açmıştır. İyi yetişmiş insan kaynağını bulmak, örgüte çekebilmek ve işe alınan bireyin örgüt değerleri ile uyum sağlaması, yöneticisi ile iyi etkileşim kurması bireyin örgütteki geleceğini de belirlemektedir. Kurumlar her zaman kendilerine uygun elemanlar seçmek ve seçtikleri elemanları işe aldıktan sonra da geliştirmek isterler. Mesleğin ve işin gerektirdiği yeteneğe sahip bireyleri örgüte çekmek, işe başlatmak ve geliştirmek insan kaynaklarının en önemli işlerinden biri olmuştur (Arbak ve Yeşilada, 2003). Bu araştırma hemşirelerde yöneticiye duyulan güvenin kişi-örgüt uyumu üzerine etkisini araştırmıştır.

1. Örgüt Uyum

Örgütün değerleri ile kişinin değerleri arasındaki uyum arttıkça kişi örgüte daha da yaklaşır. Örgütte kişinin yöneticisi, kişi ile örgüt arasında önemli bir rol almaktadır. Günümüz koşullarında üst yönetimde alınan kararların örgüt genelinde etkin bir şekilde gerçekleşebilmesi için öne çıkan görüş, yöneticinin lider olması yaklaşımıdır (Gerstner ve Day, 1997).

Örgütlerin başarısı örgütsel davranışı oluşturan; güven, adalet, bağlılık, tatmin, motivasyon gibi psikolojik faktörlere dayanmaktadır. Güven, bir kişinin diğer bir kişinin sözlerine ve davranışlarına kuşku duymadan inanması, bağlanması, davranışlarına iyi niyet atfetmesi, başka bir kişinin davranışlarından ve kararlarından emin olması ve bunlara göre hareket etme istekliliğidir (Cook ve Wall, 1980; McAllister, 1995). Güven bireyin davranışlarını anlamlandırmada anahtar değişkendir (Driscoll, 1978). Güvenen kişi, karşı tarafın olumlu davranışlar sergileyeceği düşüncesindedir ve onu kontrol etmeyi düşünmeksizin eylemlerine karşı savunmasız kalmaya gönüllü olmaktadır (Mayer ve ark., 1995).

Örgütsel yapı içerisinde kişiler arasındaki güven, bilişsel ve duygusal olmak üzere iki ayrı boyutta incelenmektedir. Bilişsel güven, yöneticilerin karakteristik özelliklerinin çalışanların tutum ve davranışları üzerindeki etkisini, bir kişinin güvenilirliği, doğruluğu, dürüstlüğü ve bağlılığına ilişkin diğer kişilerin düşünsel modellerini ifade eder. Duygusal güven ise, yönetici ile çalışan arasındaki kurulan ilişkide, kişilere gösterilen özen ve ilgi sonucunda gelişen, duygusal bağın yansıttığı güçlü ve özel bir ilişkiyi anlatır (Arslantaş ve Dursun, 2008). Güvenin örgütsel başarı için önemli olduğu, ancak hemen sağlanamadığı, uzun ve özverili çabalar gerektirdiği sonucuna varılmıştır (Demircan ve Ceylan, 2003).

2. Yöneticiye Güven

Çalışma ortamındaki güven kişilerin birbirlerine duygu ve düşüncelerini açıkça dile getirmelerini, iş doyumunu, iş performansını, örgütsel bağlılığı ve işbirliğini artırdığı, örgütsel vatandaşlığı sağladığı, işten ayrılmaları azalttığı görülmektedir (Demircan ve Ceylan, 2003; Arı, 2003; Çokluk Bökeoğlu ve Yılmaz, 2008; Thomas ve ark., 2009; Yeşiltaş ve Keleş, 2009). Yöneticinin çalışanlara güven verebilmesi için sözleriyle yapmış olduğu davranışlar birbiriyle tutarlı olmalı, çalışanlarıyla açık iletişim kurmalı, dürüst olmalı, çalışanlara karşı yardımsever olmalı ve görevlerini başarıyla yerine getirebilecek yeterli donanımına sahip olmalıdır (Mishra, 1996).

Yöneticiye duyulan güven ise; bireyin yöneticisine olan güven hissi, yöneticinin etik ve adalet uygulamalarındaki tutumları ile şekillenmektedir (Koç ve Yazıcıoğlu, 2011). Çalışanın yöneticisine şüphe duymaması ve ona her koşulda güvenmesi lideri ile arasındaki ilişkinin kalitesini artırır (Arslantaş ve Pekdemir, 2007). Çalışan uyumunun sağlanmasında çok sayıda faktör rol almasına rağmen yakın dönemde en çok göze çarpan faktörlerden birisi güvendir. Pek çok davranışının öncülü olan bu faktörler çoğu çalışanın beklentisi olan önemli örgütsel değişkenlerdir (Ashforth ve ark., 2007; Bauer ve ark., 2007).

3. Yöneticiye Güven ve Örgüt Uyumu

Kişi-örgüt uyumu, örgüt çalışanlarının değer yargıları ile örgütün değer sistemi arasındaki bağlantı olarak tanımlanır. Örgüt kültürü, geleceği için çok önemli olan insan kaynakları politikasını belirlemede ve iş ile doğru insanı buluşturabilmesinde çok önemli rol oynamaktadır (Yahyagil, 2005). Kristof (1996)'a göre kişi örgüt uyumu, karşılıklı beklentilerin karşılandığı, tarafların benzer özelliklere sahip oldukları veya her iki durumunda mevcut olduğu şartlarda ortaya çıkan örgüt ile çalışan arasındaki uyumdur. Kişi-örgüt uyumu, kişi çevre uyumunun bir alt boyutudur (Kristof, 1996). Lewin (1935)'in davranışları, kişi ve çevrenin bir fonksiyonu olarak gören klasik formülüne dayanan kişi-çevre uyumu, genel anlamda kişi ile örgüt arasındaki ahenk, benzerlik ve uyum olarak tanımlanmaktadır (Levin, 1935). Murray'ın ihtiyaç-baskı modeli Murray (1951) ve davranışları kişi ve çevresinin bir fonksiyonu olarak açıklayan Lewin'in (1935) alan teorisi kişi çevre uyumuna dayanak sağlayan teorik çalışmalardır. Kişi çevre uyumu kapsamı içerisinde en yaygın olan kavramlar ise; kişi- iş uyumu ve kişi- örgüt uyumudur. Kişi-iş uyumu; kişisel bilgi, beceri ve yeteneklerin iş ile uyumu olarak, kişi-örgüt uyumu ise kişisel ve örgütsel değer, hedef ve ihtiyaçların uyumu olarak tanımlanmaktadır (Turunç ve Çelik, 2012).

Kristof (1996)'un yaptığı nitel çalışmada kişi-örgüt uyumunu sağlamanın; insanların ve örgütün temel özelliklerindeki benzerliklerin belirlenmesi, örgüt liderleri ile çalışanların hedeflerinin uyumunun sağlanması, kişisel tercihlerin örgüt yapısı ve sistemi ile uyumlu hale getirilmesi ve kişilerin kişiliği ile örgüt iklimi arasında uyum sağlanması olmak üzere dört farklı yolu olduğunu ifade edilmiştir (Turunç ve Çelik, 2012). Çalışanın yöneticisine şüphe duymaması ve ona güvenmesi lideri ile arasındaki ilişkinin kalitesini artırır (Arslantaş ve Pekdemir, 2007).

Çalışanların yöneticileri ve çalıştığı örgüt ile uyumlu olması örgütsel verimliliğin önemli faktörlerinden biridir. Gününün çok büyük kısmını çalıştığı örgütte geçiren çalışan yöneticisine ve çalıştığı örgüte güvenmek ister. Lideri ve çalıştığı örgütü ile güven ilişkisi kuran çalışan kendisinden beklenenin üzerinde çalışarak verimliliğini artırır.

4. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Sağlık hizmetlerinin daha verimli ve etkin bir şekilde sunulabilmesi, hemşirelerin iş doyumunu, performans ve örgütsel bağlılıklarının artırılması için sağlık çalışanlarının yöneticilerine, kurumlarına ve çalışma arkadaşlarına karşı güven duymaları gerekmektedir. Yönetici hemşirelerin çalışanların sorunları ile yeterince ilgilenmemesi, çalışanlara karşı katı bir tutum sergilemeleri, çalışma arkadaşları ile ilişkilerin kötü olması, örgütsel güveninin azalmasına, devir hızının artmasına, iş doyumunun ve performansının düşmesine ve hasta bakım kalitesinde azalma gibi istenmeyen sonuçlara neden olmaktadır (Altuntaş, 2008). Bu araştırma hemşirelerde yöneticiye duyulan güvenin kişi-örgüt uyumu üzerine etkisini araştırmak amacıyla yapılmıştır.

5. Araştırmanın Yöntemi

Kesitsel tipte olan bu araştırmanın evrenini Eskişehir il merkezinde bulunan bir üniversite hastanesinde çalışan hemşireler(N=560) oluşturmaktadır. Örneklem seçimine gidilmeden çalışmaya katılmayı kabul eden hemşirelerden veriler toplanmış ve toplamda örneklem sayısı (n=402) olmuştur. Veri toplama aracı olarak "Kişisel Bilgi Formu" ve "Yöneticiye Güven Ölçeği" ve "Kişi Örgüt Uyumu Ölçeği" kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu: Araştırma kapsamına alınan hemşirelerin yaş, medeni durum, cinsiyet, eğitim durumu, çalıştığı yıl, çalıştığı klinik, çalıştığı klinikten memnun durumu gibi sosyo-demografik ve çalışma yaşamına ait özellikleri içeren 9 sorudan oluşmaktadır.

Yöneticiye Güven Ölçeği: İşletmelerde algılanan güven düzeyini belirlemek üzere Jarvenpaa ve arkadaşları (1998) tarafından geliştirilen ölçeğin, Furumo (2009)'un çalışmasında kullanılan şeklinin Türkçe geçerlilik ve güvenilirliği Akkoç ve arkadaşları (2012) tarafından yapılmıştır. Yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin tek faktörlü yapısına uyum sağladığı ve

faktör yüklerinin 0,46 ile 0,80 arasında olduğu tespit edilmiştir. Yapılan güvenilirlik analizi sonucunda ölçeğin toplam Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı 0,85 olarak bulunmuştur. Ölçekte cevaplar 5’li likert ölçeği ile alınmıştır (1=Kesinlikle katılmıyorum, 5=Kesinlikle katılıyorum). Bizim çalışmamızda ise Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı 0,89 olarak tespit edilmiştir. Ölçekte cevaplar 5’li likert ölçeği ile alınmıştır (1=Kesinlikle katılmıyorum, 5=Kesinlikle katılıyorum).

Kişi - Örgüt Uyumu Ölçeği: İşletmelerde kişi örgüt uyumu düzeyini belirlemek üzere Netemeyer ve arkadaşları (1997) tarafından geliştirilmiştir. Vilela ve ark. (2008) çalışmasında kullanılan şeklinin Türkçe geçerlilik ve güvenilirliği Akkoç ve arkadaşları (2012) tarafından yapılmıştır. Ölçekte cevaplar 5’li likert ölçeği ile alınmıştır (1=Kesinlikle katılmıyorum, 5=Kesinlikle katılıyorum). Yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin tek faktörlü yapısına uyum sağladığı ve faktör yüklerinin 0,71 ile 0,85 arasında olduğu tespit edilmiştir. Yapılan güvenilirlik analizi sonucunda ölçeğin toplam Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı 0,81 olarak bulunmuştur. Bizim çalışmamızda ise Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı 0,924 olarak tespit edilmiştir.

Çalışmayı uygulamadan önce İstanbul Medipol Üniversitesi’nden 10840098-604.01.01-E.485 sayılı ve 04/01/2018 tarihli etik kurul izni daha sonra ve kurum izni alınmıştır. Uygulama sırasında öncelikle hemşirelere çalışmanın amacı, çalışmaya katılmalarının gönüllülük ilkesine dayalı olduğu ve çalışma sonuçlarının sadece bilimsel amaçlarla kullanılacağı konusunda bilgi verilmiştir. Ardından araştırmaya katılmaya gönüllü olan hemşirelere veri toplama araçları uygulanmıştır. Verilerin girilmesi ve değerlendirilmesi SPSS-version21.0 programı ile yapılmıştır. Bulguların yorumlanmasında frekans tabloları ve tanımlayıcı istatistikler kullanılmıştır. Normal dağılıma uygun olmayan ölçüm değerleri için parametrik olmayan yöntemler kullanılmıştır. Parametrik olmayan yöntemlere uygun şekilde, iki bağımsız grubun ölçüm değerleri ile karşılaştırılmasında “Mann-Whitney U” test (Z-tablo değeri), bağımsız üç veya daha fazla grubun ölçüm değerleri ile karşılaştırılmasında “Kruskal-Wallis H” test (χ^2 -tablo değeri) yöntemi kullanılmıştır. Üç veya daha fazla grup için anlamlı fark çıkan değişkenlerin ikili karşılaştırmaları için Bonferroni düzeltmesi uygulanmıştır. Parametrik olmayan bu yöntemler için gösterim “Median [Min.-Max.]” şeklinde yapılmıştır. Normal dağılıma uygun ölçüm değerleri için parametrik yöntemler kullanılmıştır. Parametrik yöntemlere uygun şekilde, bağımsız üç veya daha fazla grubun ölçüm değerleri ile karşılaştırılmasında “ANOVA” test (F-tablo değeri) yöntemi kullanılmıştır. Parametrik olan bu yöntemler için gösterim “Ortalama±Standart Sapma” şeklinde yapılmıştır. İki nicel değişkenden en az birinin normal dağılıma sahip olmaması durumunda bu değişkenler arasındaki ilişkiye “Spearman” korelasyon katsayısı ile bakılmıştır.

6. Bulgular ve Tartışma

Çalışmaya katılan hemşirelerin yaş ortalaması, 29,53±7,13 (min:18.0, maks:54.0) yıl olup, %48, 5’i (n=195), 26-35 yaş aralığına girmektedir. Hemşirelerin, %71,6’sı (n=288) kadın, % 54,5’ ü(n=219) evli ve %50,7’si (n=204) lisans mezunudur. Çalışmaya katılan hemşirelerin çalışma yılı ortalaması, 7,47±6,54 (mim:1.0, maks:26.0) yıl olup, %49,0’unun (n=197) ,1-5 yıl arasında çalıştığı tespit edilmiştir. Hemşirelerin %39,1’i (n=197) dahiliye kliniğinde, %26,4’i (n=106) cerrahi kliniğinde, %24,6 ‘sı (n=100) yoğun bakımlarda çalışmaktadır. Çalışmaya katılan hemşirelerin %29,1 ‘i (n=117) çalıştığı kliniği kendi seçmiştir. Hemşirelerin %53,2’si (n=214) çalıştığı klinikten memnun, %37,6’sı (n=151) kısmen memnundur. Hemşirelerin %34,3’ü(n=138) çalıştığı klinikten ayrılmayı düşünmektedir (Tablo 1). Hemşirelerin, Yöneticiye Güven Ölçeği ortalama puanı 18.33±4.47 (min:5.00, maks:25.00), Kişi Örgüt Uyum Ölçeği 14.02±3.86 (min:4.00, maks:20.00)’dir.

Hemşirelerin, yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi, çalıştığı klinik ve çalıştığı kliniği kendini seçme durumuna göre Yöneticiye Güven Ölçeği puanları açısından anlamlı bir farklılık yoktur(p>0,05). Hemşirelerin çalışma yılına göre Yöneticiye Güven Ölçeği puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($\chi^2=10,924$; p=0,004). Çalışma yılı 1-5 yıl arası olan hemşirelerin Yöneticiye Güven Ölçeği puanları, çalışma yılı 6-10 yıl arası olan hemşirelere göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksektir. Hemşirelerin çalıştığı

klinikten memnun olma durumuna göre Yöneticiye Güven Ölçeği puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($F=80,98$; $p<0.000$). Çalıştığı klinikten memnun olan hemşirelerin Yöneticiye Güven Ölçeği puanları, çalıştığı klinikten kısmen memnun olan hemşirelere göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu bulunmuştur. Çalışmaya katılan hemşirelerin, çalıştığı kliniğine değiştirme düşüncesine sahip olma durumuna göre Yöneticiye Güven Ölçeği puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur. ($Z=3,803$; $p<0.000$). Çalıştığı kliniği değiştirmeyi düşünmeyen hemşirelerin Yöneticiye Güven Ölçeği puanları, çalıştığı kliniği değiştirmeyi düşünen hemşirelere göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksektir. (Tablo 1).

Tablo1. Hemşirelerin çalışmayla ilgili özelliklerin, yöneticiye güven ve kişi örgüt uyumu ölçeği ile karşılaştırılması

Değişken (n=402)	n	%	Yöneticiye Güven Ölçeği	İstatistiksel analiz* Olasılık	Örgüt Uyumu Ölçeği	İstatistiksel analiz* Olasılık
Yaş						
18-25 ^(a)	126	31,3	19,5 [5,0-25,0]	$\chi^2=2,620$	16,0 [4,0-20,0]	$\chi^2=7,794$
26-35 ^(b)	195	48,5	18,0 [7,0-25,0]	$p=0,270$	15,0 [4,0-20,0]	$p=0,024$
36-45 ^(c)	81	20,1	19,0 [8,0-25,0]		16,0 [8,0-20,0]	[b-a,c]
Cinsiyet						
Kadın	288	71,6	19,0 [5,0-25,0]	$Z= -1,136$	15,0 [4,0-20,0]	$Z= -0,624$
Erkek	114	28,4	19,0 [5,0-25,0]	$p=0,256$	15,0 [4,0-20,0]	$p=0,532$
Medeni Durum						
Evli	219	54,5	18,0 [5,0-25,0]	$Z=1,697$	15,0 [4,0-20,0]	$Z=0,628$
Bekar	183	45,5	19,0 [5,0-25,0]	$p=0,090$	15,0 [4,0-20,0]	$p=0,530$
Eğitim Düzeyi						
Sağlık Meslek Lisesi(a)	140	34,8	19,0 [5,0-25,0]		15,0 [4,0-20,0]	$\chi^2=6,354$
Ön lisans(b)	58	14,4	18,0 [7,0-25,0]	$\chi^2=0,731$	15,0 [5,0-20,0]	$p=0,042$
Lisans(c)	204	50,7	19,0 [5,0-25,0]	$p=0,694$	15,0 [4,0-20,0]	[a-b]
Çalışma Yılı						
1- 5 ^(a)	197	49,0	20,0 [5,0-25,0]	$\chi^2=10,924$	15,0 [4,0-20,0]	$\chi^2=4,782$
6-10 ^(b)	106	26,4	18,0 [5,0-25,0]	$p=0,004$	16,0 [4,0-20,0]	$p=0,092$
≥ 11 ^(c)	99	24,6	19,0 [8,0-25,0]	[a-b]	14,0 [4,0-20,0]	
Çalıştığı Klinik						
Dahiliye Kliniği ^(a)	157	39,1	19,0 [7,0-25,0]	$\chi^2=5,151$	15,0 [4,0-20,0]	$\chi^2=11,730$
Cerrahi Kliniği ^(b)	145	36,1	19,0 [5,0-25,0]	$p=0,076$	16,0 [4,0-20,0]	$p=0,003$
Yoğun Bakım ^(c)	100	24,9	18,5 [5,0-25,0]		14,0 [4,0-20,0]	[b-a,c]
Çalıştığı Kliniğini Kendi Seçme Durumu						
Evet	117	29,1	19,0 [7,0-25,0]	$Z=-0,659$	16,0 [4,0-20,0]	$Z=-0,487$
Hayır	285	70,1	19,0 [5,0-25,0]	$p=0,510$	15,0 [4,0-20,0]	$p=0,626$
Çalıştığı Klinikten Memnun Olma Durumu						
Memnun ^(a)	214	53,2	19,16 $\pm$ 4,34	$F=80,98$	16,0 [4,0-20,0]	$\chi^2=5,430$
Kısmen Memnun ^(b)	151	37,6	17,39 $\pm$ 4,41	$p=0,000$	15,0 [4,0-20,0]	$p=0,066$
Memnun Değil ^(c)	37	9,2	17,37 $\pm$ 4,62	[a-b]	17,0 [4,0-20,0]	
Çalıştığı Kliniği Değiştirme Düşüncesi						
Var	138	34,3	17,0 [5,0-25,0]	$Z=3,803$	15,0 [4,0-20,0]	$Z=3,060$
Yok	264	65,7	20,0 [5,0-25,0]	$p=0,000$	16,0 [4,0-20,0]	$p=0,002$

*Normal dağılıma sahip olan üç veya daha fazla bağımsız grubun ölçüm değerleriyle karşılaştırılmasında "ANOVA" test (F-tablo değeri) istatistikleri kullanılmıştır. Normal dağılıma sahip olmayan iki bağımsız grubun ölçüm değerleriyle karşılaştırılmasında "Mann-Whitney U" test (Z-tablo değeri); üç veya daha fazla bağımsız grubun ölçüm değerleriyle karşılaştırılmasında "Kruskal-Wallis H" test (χ^2 -tablo değeri) istatistikleri kullanılmıştır.

Araştırmaya konu olan hemşirelerin cinsiyet, medeni durum, çalışma yılı, çalıştığı kliniği kendini seçme ve çalıştığı klinikten memnun olma durumuna göre Kişi Örgüt Uyumu Ölçeği puanları açısından anlamlı bir farklılık yoktur ($p>0,05$). Hemşirelerin yaşlarına göre Kişi Örgüt Uyumu Ölçeği puanları açısından anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($\chi^2=7,794$; $p=0,024$). Yaş grubu 18 -25 ve 36-45 yıl arası olan hemşirelerin Kişi Örgüt Uyumu Ölçeği puanları, yaş grubu 26-35 yıl arası olan hemşirelere göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksektir. Çalışmaya katılan hemşirelerin eğitim düzeylerine göre Kişi Örgüt Uyumu Ölçeği puanları açısından anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($\chi^2=6,354$; $p=0,042$). Eğitim düzeyi lise olan

hemşirelerin Kişi Örgüt Uyum Ölçeği puanları, eğitim düzeyi lisans olan hemşirelere göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu bulunmuştur. Hemşirelerin çalıştığı kliniğe göre Kişi Örgüt Uyum Ölçeği puanları açısından anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($\chi^2=11,730$; $p=0,003$). Dahiliye ve cerrahi kliniğinde çalışan hemşirelerin Kişi Örgüt Uyum Ölçeği puanları, yoğun bakımda çalışan hemşirelere göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Çalışmaya katılan hemşirelerin, çalıştığı kliniğini değiştirme düşüncesine sahip olma durumuna göre Kişi Örgüt Uyum Ölçeği puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık saptanmıştır ($Z=3,060$; $p=0,002$). Çalıştığı kliniği değiştirmeyi düşünmeyen hemşirelerin Kişi Örgüt Uyum Ölçeği puanları, çalıştığı kliniği değiştirmeyi düşünen hemşirelere göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksektir (Tablo 1).

Hemşirelerin Yöneticiye Güven Ölçeğinden aldığı puanlar ile Kişi Örgüt Uyum Ölçeğinden aldığı puanlar arasında pozitif yönde, zayıf derecede ve istatistiksel olarak anlamlı ilişki tespit edilmiştir ($r=0,482$; $p<0,000$) (Tablo 2).

Tablo 2. Hemşirelerin Yöneticiye Güven Ölçeği ve Kişi Örgüt Uyum Ölçeği Puanları ilişkisi

Korelasyon*	Kişi Örgüt Uyum Ölçeği	Korelasyon*
	r	0,482
	p	<0.000

*Normal dağılıma sahip olmayan iki nicel değişkenin birbiriyle ilişkilerinin incelenmesinde "Spearman" korelasyon katsayısı kullanılmıştır.

Günümüz dünyasında örgütlerin değişime ayak uydurabilmesi ve başarılı olmasında çevresel, yönetsel ve yapısal faktörler rol oynamaktadır. Yönetsel faktörler başarı ve başarısızlığın ana sebebini oluşturmaktadır. Kararlı, cesaretli ve hızlı liderlik anlayışı örgütün dış koşullarla baş etmesini sağlayacaktır (Artan ve ark., 1997). Günümüz dünyasında güce dayalı ilişkiden çok güvene dayalı ilişki önem kazanmıştır. Çalışanlarının iş doyumlarını arttırmak, kişi örgüt uyumunu sağlamak ve dolayısıyla başarıyı yakalamak için yöneticilerin üzerlerine düşen sorumluluğu yerine getirmeleri beklenir (Reynolds, 1997).

Araştırmamıza katılan hemşirelerin yöneticiye güven ölçeğinden aldıkları puan ortalaması $18,33\pm 4,47$ olarak saptanmıştır. Bu bulguya göre hemşirelerin orta düzeyde bir güven duygusuna sahiptir. Güvenilen liderler; açık fikirli, astlarını dinleme becerisine sahip, kriz sürecinde soğukkanlılığını koruyabilen, öz disiplin uygulayabilen ve duygularının yönetiminde öz denetim ve kişilerdir. Bu özelliklere sahip yöneticiler ve çalışanlar arasında karşılıklı saygı ve güven ortamı oluşur (Syed, 2013). Etkin biçimde iletişim kuran bir yönetici çalışanların örgütün amaçları doğrultusunda davranmalarını kolaylıkla sağlar. Örgütlerde bireyler arası güven; astın yöneticiye güveni, yöneticinin asta güveni, çalışanlar arası güven, departmanlar ve gruplar arası güven ilişkilerini içermektedir (Börü vd. 2007). Örgüte güven daha çok algılanan örgütsel destek ve örgütsel adalet ile ilişkilidir. Yöneticiye güven amirin yetenek, yardımseverlik ve dürüstlüğü ile ilişkilidir. Çalışanın yöneticisini örgütün temsilcisi gibi görmesi, bu güveni örgüte yaymasına neden olabilir (Tan ve Tan, 2000). Güvenin, iş doyumunu yükseltirken işlem maliyetlerini düşüreceği beklenmektedir. (Cho ve Poister, 2014)

Çalışanlar yöneticileri ile kurdukları iletişimin adil, güvenli, adil, şeffaf olduğuna inanır ve bu iletişimin etkinliğini içselleştirirlerse değişime ayak uydurmaları ve kişi örgüt uyumunun sağlanması kolaylaşacaktır. İşten çıkarmalar nedeniyle çalışan yöneticisine, çalışma arkadaşlarına ve yönetime güvensizlik duymaktadır. Yönetime güvensizlik yönetim ve çalışanları karşı karşıya getirmekte ve çalışanları her anlamda olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle çalışanların güvenini sağlamak yöneticiler için daha da önemli hale gelmiştir.

Araştırmamıza katılan hemşirelerin kişi örgüt uyumu ölçeğinden aldıkları puan ortalaması $14,02\pm 3,86$ olarak saptanmıştır. Buna göre hemşirelerin örgüt uyumu orta düzeydedir. Kişi-örgüt uyumu; değerler, inançlar ve amaçlar açısından kişi ve örgüt arasındaki uyumdur (Andrews ve ark., 2011). Kişi-örgüt uyumu hem çalışan hem de kurumlar için oldukça önemlidir.

Bu uyumun sağlanması örgüt ve çalışan tarafından beklentilerin karşılanmasında ve örgütün istenilen başarıya ulaşmasında önemlidir. Kişisel ve örgütsel değer, hedef ve ihtiyaçların uyumu olan kişi -örgüt uyumunun sağlanması için “Örgüt liderleri ile astlarının hedeflerinin uyumunu sağlamak.”, “Kişisel tercih veya ihtiyaçları örgüt yapısı ve sistemi ile uyumlu hâle getirmek” ve “Şahısların kişiliği ile örgütün kişiliği olarak tanımlanan örgüt iklimi arasında uyum sağlanmalıdır.

Birey ile çalıştığı örgüt ve yaptığı iş arasındaki uyum seviyesi arttıkça iş tatminleri, örgütsel aidiyetleri, üretkenlikleri artacak ve örgütte devam etmeye daha istekli hale geleceklerdir. Bu çalışmanın ortaya koyduğu sonuçlara göre bireyin kişiliği, değerleri, amaçları ve tutumları ile çalıştığı örgütün kültürü, değerleri, amaçları ve normları arasındaki uyum ve aynı şekilde bireyin yaptığı işin kişiye sundukları ya da gerektirdikleri ile o işi yapanın beklentileri ya da becerileri arasındaki uyum seviyesi arttıkça kişinin o örgüte olan bağlılığı, sergilediği çalışma performansı ve işinden duyduğu tatmin düzeyi artacak; işi ile ilgili hissettiği stres seviyesi de azalacaktır. Kişi ile örgüt ve yaptığı iş arasındaki uyum seviyesi arttıkça çalışanların iş doyumları, performansları, üretkenlikleri artmakta ve örgütte devam etmeye daha istekli olmaktadır. Kişi-örgüt uyumunun sağlanmadığında; bireyde uyumsuzluk, endişe ve stres yaşanmaktadır (İplik ve ark., 2011). Literatürde yapılan çalışmalarda; birey-örgüt uyumunun iş doyumunu, iş performansı, örgütsel aidiyet, örgütsel vatandaşlık üzerinde pozitif etkisi, işten ayrılma niyeti ve iş devir hızı ile negatif etkisi saptanmıştır (Sekiguchi, 2004; İplik ve ark., 2011; Behery, 2009; Li ve Hung, 2010; Yang ve Mossholder, 2010; Akbaş, 2011; Andrews ve ark., 2011; Gibson ve Petrosko, 2014).

Kişi- örgüt uyumunun sağlanmasında çalışan açısından önemli olan faktörlerden birisi de yöneticiye duyulan güvendir. Araştırmamıza katılan hemşirelerin yöneticiye güven ile kişi örgüt uyumu arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Yöneticiler, örgüt ve astlar arasında resmi bir bağlantıdır. Amirler örgütsel politika ve hedeflerin astlara iletilmesinden doğrudan sorumludurlar. Bir çalışan amiri ile etkileşiminden çıkarımlar yaparak örgüte güvenle ilgili yargılarda bulunabilir. Çalışanlar amire güvenirse, amiri örgütün temsilcisi olarak algıladıklarında güveni tüm örgüte genelleyebilir. (Tan ve Tan, 2000). Literatürde yapılan çalışmalarda yöneticiye güvenin, takım çalışmasını ve örgütsel performansı artıracak ifade edilmektedir (Cho&Poister, 2014). Sağlık alanında hizmet veren hemşirelerin yönetici hemşirelerine güvenmesi etkin bir ekip çalışmasında önemlidir. Etkin bir ekip çalışmasının; hastanın bakımı ve tedavisi sürecinde etkin problem çözme ve karar vermeyi ve bakım verile bireylere ilişkin daha çok veri elde etmeyi sağladığı bilinmektedir. Ayrıca; hastayı öz bakımıyla ilgili kararlarda güçlendirdiği, bir probleme daha fazla alternatif yaklaşım getirdiği, bilgi ve yeteneğe dayalı karmaşık problemleri çözme olanağını artırdığı, hasta güvenliğini sağladığı ve maliyeti düşürdüğü bilinmektedir (Türe Yılmaz ve Yıldırım, 2018).

Yöneticiye duyulan güven bireysel ve örgütsel olumlu çıktılara yol açmaktadır (Tan & Tan, 2000: 244). Diğer taraftan bu güven, çalışanların örgütsel kuralara uymalarına ve örgütsel değişimin gerçekleşmesine yardımcı olacak, performanslarını doğrudan etkileyecektir (Arslantaş& Dursun, 2008). Birçok çalışmada güven ile örgütsel performans ve iş tatmini arasında olumlu ilişki tespit edilmiştir (Davis vd., 2000; Tan ve Tan, 2000; Yang ve Mossholder, 2010). Gibson ve Petrosko (2014) çalışmalarında, lidere olan güvenin yüksek olması durumunda iş tatmininin artıracakının tespiti sonrasında, güven inşa etme konusunda yanlışa düşen liderin iş tatmininde olumsuzluklarla karşılaşacağı ifade etmiştir (Gibson&Petrosko, 2014).

Araştırmamıza katılan hemşirelerin; çalışma yılı 1-5 yıl arası olan hemşirelerin, çalışma yılı 6-10 yıl arası olan hemşirelere göre yöneticilere güveni daha yüksektir. Toplam çalışma süresi ve yönetici ile birlikte geçirilen sürenin anlamlı farklar gösterdiği görülmüştür. Bu durum yeni işe başlayan hemşirelerin daha hevesli olmasına bağlanabilir. Çalıştığı klinikten memnun olan hemşirelerin, çalıştığı klinikten kısmen memnun olan hemşirelere göre yöneticilere güveni daha yüksektir. Bu durum çalıştığı klinikten memnun olan hemşirelerin yöneticiye güvenlerinin daha fazla olmasına bağlanabilir. Literatürde hemşire-hemşire iletişimi ve iş birliğinin sağlanması ile

ilgili yapılan çalışmalarda ise; tıbbi hataların azaldığı, hasta güvenliği sağladığı ve bakım kalitesinin arttığı saptanmıştır (Dougherty ve Larson, 2010; Tanaka ve ark., 2010).

Çalıştığı kliniği değiştirmeyi düşünmeyen hemşirelerin, çalıştığı kliniği değiştirmeyi düşünen hemşirelere göre yöneticilere güveni daha yüksektir. Aynı şekilde; çalıştığı kliniği değiştirmeyi düşünmeyen hemşirelerin, çalıştığı kliniği değiştirmeyi düşünen hemşirelere göre kişi örgüt uyumu daha yüksektir. Bu durum çalıştığı klinikten memnun olan hemşirelerin yöneticileri ile iletişimlerinin ve etkileşimlerinin daha fazla ile değerlendirilebilir. Literatürde yapılan çalışmalarda sağlık profesyonelleri arasında sağlanan iş birliği ve güvenin; iş doyumunu ve mesleki otonomiye arttırdığı, işten ayrılma devir hızını azalttığı, hasta yararına iş birliği ile karar verme sürecini sağladığı saptanmıştır (Anthoine ve ark., 2014). Yaş grubu 18 -25 ve 36-45 yıl arası olan hemşirelerin, yaş grubu 26- 35 yıl olan hemşirelere göre kişi örgüt uyumu daha yüksektir. İş hayatında geçirilen süre uzadıkça yöneticiye güvenin zorlaşması ile değerlendirilebilir. Dahiliye ve cerrahi kliniğinde çalışan hemşirelerin kişi örgüt uyumu yoğun bakımda çalışan hemşirelere göre daha yüksektir. Yoğun bakım ortamında çalışmanın hemşireler için daha yoğun, stresli ve yorucu olması hemşirelerin uyumunu zorlaştırdığı düşünülmektedir.

Çalışmamızda yöneticiye duyulan güven ile kişi örgüt uyumu arasında pozitif yönde, istatistiksel olarak anlamlı ilişki tespit edilmiştir ($r=0.482$; $p<0.000$) (Tablo 2). Besen ve Aktaş (2016) çalışmasında; yöneticiye duyulan güven ile kişi örgüt uyumu arasında pozitif korelasyon içinde olduğu tespit edilmiştir. Yapılan araştırmalar örgütteki güvenin, organizasyon performansını olumlu yönde etkilediğini göstermektedir (Wang ve ark., 2008; Shamir ve Lapidot, 2003; Tan ve Lim, 2009). Aynı zamanda, örgüt içerisindeki güven ortamı, örgütteki kişi ve örgüt arasında da uyumlu çalışma ortamı sağladığından (Garcia ve ark., 2008) bu durum örgüt performansı üzerine olumlu olarak yansımaktadır (Turunç ve Çelik, 2012). Yöneticiye duyulan güven ile kişi örgüt uyumu üzerindeki pozitif etkisi olduğu ve çalışanların; iş doyumunu, iş performansını arttıracığı düşünülmektedir. Ayrıca, işten ayrılma niyetinde ve işte yalnızlıkta azalmayı sağlayacaktır. Hemşirelerde yöneticiye güven, hasta bakımın kalitesinde artmayı mükemmelliği ve hemşirelerin işten ayrılma devir hızında azalmayı sağlar (Bobbio, 2012). Literatürde yapılan çalışmalar incelendiğinde; bakım kalitesinin artmasıyla ilişkili olarak hasta memnuniyetinin sağlanmasının da önemli bir yere sahiptir (Kroposki ve Alexander, 2006).

Sonuç ve Öneriler

Çalışmamızda yöneticiye duyulan güven ile kişi örgüt uyumu arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. Bu konuyla ilgili daha kapsamlı çalışmaların yapılması önerilebilir.

Kaynakça

- Akbaş, T. T. (2011). Algılanan Kişi-Örgüt Uyumunun Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Üzerindeki Etkisi: Görgül Bir Araştırma. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 9(1):57-81.
- Akkoç, İ., Çalışkan, A., & Turunç, Ö. (2012). Örgütlerde Gelişim Kültürü ve Algılanan Örgütsel Desteğin İş Tatmini ve İş Performansına Etkisi: Güvenin Aracılık Rolü, *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1): 105-135.
- Andrews, Baker ve Hunt (2011). Values and person-organization Fit: Does Moral Intensity Strengthen outcomes? *Leadership & Organization Development Journal*, 32(1): 5-19.
- Anthoine, E., Delmas, C., Couterut, J., & Moret, L. (2014). Development and Psychometric Testing of a Scale Assessing the Sharing of Medical Information and Interprofessional Communication: the CSI scale, *BMC Health Services Research*, 14(1):126.
- Arbak, Y. ve T. Yeşilada (2003). "Örgüt Kişi Uyumu ve Örgütsel Çekicilik: Hangi Kişiler Ne Tür Örgütleri Daha Çekici Bulur?", *Journal Of İstanbul Kültür Üniversitesi*, 1(4): 23-37.
- Arı, G. S. (2003). Yöneticiye Duyulan Güven Örgütsel Bağlılığı Artırır mı? *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(2): 17-36.

- Arslantaş, C. C., & Pekdemir, I. (2007). Dönüşümcü Liderlik, Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ve Örgütsel Adalet Arasındaki İlişkileri Belirlemeye Yönelik Görgül Bir Araştırma, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (1):261- 286.
- Artan, E. İ.: (1997). *Endüstri ve Örgüt Psikolojisi*, (Editör: Suna Tevruz), İçinde: Örgütsel Değişim ve Gelişme, 2. Baskı, Türk Psikologlar Derneği-Kalite Derneği Yayını, Ankara:103-117.
- Ashforth, B. E., Sluss, D. M., &Saks, A. M. (2007). Socialization tactics, Proactive behavior, and newcomer learning: Integrating Socialization Models, *Journal of Vocational Behavior*, 70(3): 447-462.
- Bauer, T. N., Bodner, T., Erdogan, B., Truxillo, D. M., &Tucker, J. S. (2007). Newcomer Adjustment During Organizational Socialization: A Meta-Analyticreview of Antecedents, Outcomes, and Methods. *Journal of Applied Psychology*, 92(3): 707-721.
- Behery, M. H. (2009). Person/Organizationjob-Fitting And Affective Commitment To the Organization: Perspectivesfromthe UAE. *Cross Cultural Management: An International Journal* 16(2):179-19.
- Besen, E., & Aktaş, H. (2016) Birey- Örgüt Uyumu ve Yöneticiye Duyulan Güven ile Lider-Üye Etkileşimi Bağlamında Bursa'da Otomotiv Sektörü Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma *YÖNETİM: İstanbul Üniversitesi İşletme İktisadi Enstitüsü Dergisi*, 27(81): 1-19.
- Bobbio, A., Bellan, M., &Manganelli, A. M. (2012). Empoweringleadership, Perceived Organizational support, Trust, And job burnout for nurses: A Study in an Italian General Hospital. *Healthcare Management Review*, 37(1), 77-87.
- Börü, D., İslamoğlu, G., & Birsnel, M. (2007). Güven: Bir Anket Geliştirme Çalışması. *Öneri Dergisi*, 27(7), 49-59.
- Cho, Y. J., &Poister, T. H. (2014). Managerial Practices, Trust in Leadership, Andperformance: Case of the Georgia Department of Transportation, *Public Personnel Management*, 43(2), 179-196.
- Cook, J. ve T. Wall (1980). New Work Attitude Measures of Trust, Organizational Commitment and Personal Need Non-fulfilment. *Journal of Occupational Psychology*, 53(1): 39-52.
- Çokluk Bökeoğlu, Ö. ve Yılmaz, K. (2008) İlköğretim Okullarında Örgütsel Güven Hakkında Öğretmen Görüşleri, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 14(54):211- 233.
- Demircan, N., & Ceylan, A. (2003). Örgütsel Güven Kavramı: Nedenleri ve Sonuçları, Yönetim ve Ekonomi: *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2):139-150.
- Dougherty, M. B., &Larson, E. L. (2010). The Nurse-nurse Collaboration Scale, *Journal of Nursing Administration*, 40(1): 17-25.
- Driscoll, J. W. (1978). Trust and Participation in Organizational Decision Making as Predictors of Satisfaction,*Academy of Management Journal*, 21(1): 44-56.
- Garcia, Nuria, Sanzo M. Jose', TrespalaciosJuan A. (2008). New Product Internal Performance and Market Performance: Evidence from Spanish Firms Regarding the Role of Trust, Interfunctional Integration, and Innovation Type, *Technovation*, (28): 713-725.
- Gerstner, C. R. ve D. V. Day (1997). Meta-Analytic Review of Leader-member Exchange Theory: Correlates and Constructissues, *Journal of Applied Psychology*, 82(6): 827-844.
- Gibson, D., &Petrosko, J. (2014). Trust in Leaderandits Effect on Job Satisfaction and in Tent to Leave in a Healthcaresetting, *New Horizons in Adult Educationand Human Resource Development*, 26(3): 3-19.

- İplik, F. N., Kılıç, K. C. ve Yalçın, A. (2011). The Simultaneous Effects of Person-organization and Person-job Fit on Turkish Hotel managers, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 23(5): 644-661.
- Kristof, A. L. (1996). Person-organization fit: An integrative review of its conceptualizations, measurement, and implications, *Personnel psychology*, 49(1): 1-49.
- Koç, H., & Yazıcıoğlu, İ. (2011). Yöneticiye Duyulan Güven ile İş Tatmini Arasındaki İlişki: Kamu ve Özel Sektör Karşılaştırması, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 12(1):46-57.
- Kroposki, M. Alexander, JW. (2006) Correlation Among Client Satisfaction, Nursing Perception of Outcomes, and Organizational Variables, *Home Healthcare Nurse* (24): 2, 87-94.
- Lewin, K. (1935). *A Dynamic Theory of Personality: Selected Papers of Kurt Lewin*. New York: McGraw-Hill.
- Li, C. & Hung, C. (2010). An Examination of the Mediating Role of Person-job Fit in Relations between Information Literacy And Work Outcomes. *Journal of Workplace Learning*, 22(5): 306-318.
- Mayer, R. C., Davis, J. H., & Schoorman, F. D. (1995). An Integrative Model of Organizational Trust. *Academy of Management Review*, 20(3): 709-734.
- McAllister, D. J. (1995). Affect-and Cognition-Based Trust as Foundations for Interpersonal Cooperation in Organizations. *Academy of Management Journal*, 38(1): 24-59.
- Mishra, A. K. (1996). Organizational Responses to Crisis: The Centrality of Trust. içinde Roderick M. Kramer ve Tom R. Tyler (ed.), *Trust in organizations: Frontiers of the or and Research*. London: SAGE Publications.
- Murray, H. A. (1951). *Toward a Classification of Interaction*. In T. Parsons ve E. A. Shils (Eds.). *Toward a General Theory of Action*: 434-464. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Reynolds, L.: (1997), *The Trust Effect, Creating the High Trust, High Performance Organization*, Nicholas Brealey Publishing, London.
- Sekiguchi, T. (2004). Person-organization Fit and Person-job Fit in Employee Selection: A Review of the Literature, *Osaka Keidai Ronshu*, 54(6):179-196.
- Shamir, B. ve Y. Lapidot (2003). Trust in Organizational Superiors: Systematic and Collective Considerations, *Organization Studies*, 24(3): 463-491.
- Syed, A.:(2013). *Building Bridges Between Quality and Leadership, Quality Leadership is No Accident: Universal Steps to Develop the Extraordinary Leader Within You*, içinde Bölüm 4, Leadership is an Art; Management is a Science, 27-30, Bölüm 5, The Leadership Model, 31-33.
- Tan, H. H., & Tan, C. S. (2000). Toward the Differentiation of Trust in Supervisor and trust in Organization, *Genetic, Social, and General Psychology Monographs*, 126 (2): 241.
- Tan, H. H., Lim, A.K.H. (2009). Trust in Coworkers and Trust in Organizations, *The Journal of Psychology*, 143(1),45-66.
- Tanaka, K., Takahashi, M., Hiro, H., Kakinuma, M., Tanaka, M., Kamata, N., & Miyaoka, H. (2010). Differences in Medical error Risk among Nurses Working Two-and Three-shift Systems at Teaching Hospitals: A Six-Month Prospective Study, *Industrial Health*, 48(3), :357-364.
- Thomas, G. F., Zolin, R., & Hartman, J. L. (2009). The central Role of Communication in Developing Trust and it seffect on Employee Involvement, *The Journal of Business Communication* (1973), 46(3): 287-310.

- Turunç, Ö., & Çelik, M. (2012). İş Tatmini-Kişî Örgüt Uyumu ve Amire Güven-Kişî-Örgüt Uyumu İlişkisinde Dağıtım Adaletinin Düzenleyici Rolü, *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 14(2): 57-78.
- Yahyagil, M. Y. (2005). Birey ve Organizasyon Uyumu ve Çalışanların İş Tutumlarına Etkisi, *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, (24): 137-149.
- Yang, J., & Mossholder, K. W. (2010). Examining the Effects of Trust in Leaders: A Bases-and-Foci Approach, *The Leadership Quarterly*, 21(1): 50-63.
- Yeşiltaş, M., & Keleş, Y. (2009). İş Görenlerin Eğitim Düzeyleri ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(2): 17-40.
- Wang, I-M., Shieh C.-J., Wang F.-Ji. (2008). Effect Of Human Capital Investment on Organizational Performance, *Social Behavior and Personality*, 36 (8):1011- 1022.

Girişimcilik Faaliyetlerinde Teknoparkların Önemi: Afyon-Uşak Zafer Teknoloji Geliştirme Bölgesi Örneği*

Importance of Technopark in Entrepreneurship Activities: Afyon-Uşak Zafer Technology Development Zone Example

Prof. Dr. Tuğrul KANDEMİR¹, Dr. Öğr. Üyesi Berfu İLTER²

Öz

Ekonomik kalkınma ve sürdürülebilir gelişmeye katkı yapma, yeni kavramlar, yeni ufuklar yaratma yönünden anlamlı fikirleri hayata geçirme merkezleri olan teknoparklar, tüm bunları sanayi kuruluşlarını ve üniversiteleri bir araya getirerek sağlamaktadırlar. Teknoparklar, piyasanın yetersiz olduğu AR-GE ve yenilikçi faaliyetler için altyapı sağlayarak, vergi ya da genişletilmiş teşvik araçları ile girişimcileri projelerini hayata geçirme hususunda teşvik etmektedirler. Girişimcilerin, başarılı bir iş kurabilmeleri ve yönetebilmeleri için gerekli olan bilgiye ulaşabilmelerinde desteğe gereksinim duymaktadırlar. Bu gereksinim; üniversitelerin kütüphane, laboratuvar, bilgisayar gibi fiziki imkânlarının kullanımının yanı sıra uzman kadro, öğrenciler, ortak projeler geliştirme ve danışmanlık hizmetleri ile de karşılanabilmektedir. Teknoparkların sunmuş olduğu bu imkânlar sayesinde; girişimciler toplumun güncel ve gelecekteki ihtiyaçlarına çözümler üretirken daha yaşanabilir bir dünya için risk alabileceklerdir. Teknoparklar, mucit girişimcilerin bilim teknoloji, AR-GE faaliyetlerini geliştirme ve teknoloji transferlerine imkân tanımaktadırlar. Çalışmada, özellikle yeni fikir ve buluşları uygulamaya yönelik girişimcilik faaliyetlerinde teknoparkların katkı ve önemini vurgulamak amaçlanmaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi uygulanmıştır. Çalışmanın evrenini, Afyon-Uşak Zafer Teknoloji Geliştirme Bölgesi'ndeki girişimci işletmeler oluşturmaktadır. Sonuç olarak, küreselleşen dünyamızda katma değeri yüksek teknolojileri üreten girişimciliğin desteklenmesi, mikro anlamda işletmelerin ülke ekonomisine katkılarını artırmakta; makro anlamda ise ülkeleri ekonomik anlamda oldukça ilerilere taşıyabilecek bir unsur olarak görülmektedir. Bu bağlamda teknoparkların kurulması ve varlıklarını sürdürmelerinin; gerek girişimcilerin, gerekse ülkelerin kalkınmasında önemli unsurlar olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, teknopark, Afyon-Uşak Zafer Teknoloji Geliştirme Bölgesi

Makale Türü: Araştırma

Abstract

By bringing technoparks universities and industrial establishments together; university-industry collaboration, to contribute to economic development and sustainable development, to introduce new concepts, to create new horizons, and to make meaningful ideas. Technoparks encourage entrepreneurs with tax or extended incentive tools and projects by providing infrastructures for AR-GE and innovative activities where the market is insufficient. Entrepreneurs need support to get the information they need to build and manage a successful business. These needs are covered not only use of physical facilities such as libraries, laboratories and computers of universities, but also it can be met with expert staff, students, joint projects development and consultancy services. Thanks to these possibilities offered by technoparks; entrepreneurs will be able to take risks for a more liveable world by developing solutions to the current and future needs of the community.

*Bu çalışma, 23-25 Mart 2018 tarihinde gerçekleştirilen "International Congress on Science and Education UBEK-ICSE 2018"de sunulan bildirinin genişletilmiş halidir. / Afyon-Uşak Zafer Teknopark ile ilgili verilere: <http://www.zaferteknopark.com.tr/> adresinden ulaşılmıştır. Erişim 31.05.2018 tarihine kadar sağlanmıştır.

¹Afyon Kocatepe Üniversitesi/ İ.İ.B.F, tkandemir@aku.edu.tr.

²Afyon Kocatepe Üniversitesi/ İ.İ.B.F, berfu@aku.edu.tr.

It was aimed to emphasize the contribution and importance of technoparks in the study, especially in entrepreneurship activities to pass on new ideas and discoveries. Qualitative research method was applied in order to get results. The sample of study constitutes entrepreneurial businesses located in Afyon-Uşak Zafer Technology Development Zone. As a result, in our globalizing world, supporting entrepreneurship that produces high value added technologies increases the contribution of micro-enterprises to the economy; in macro sense, it is seen as an element that can carry countries in economic terms. In this context, the establishment of technoparks and their existence; it should be taken into consideration that they are important elements in the development of both entrepreneurs and countries.

Keywords: Entrepreneurship, technopark, Afyon-Uşak Victory Technology Development Zone

Paper Type: Research

Giriş

Dünyada yaşanan teknolojik gelişmeler, ekonomik, sosyal ve politik değişimlere neden olmuştur. Bu değişimler ise teknolojik yaratıcılık, araştırma ve geliştirme, girişimcilik ve küçük işletmeler, kalkınma ve gelişmenin önemli bir aracı olarak ön plana çıkmaktadır. Teknopark-teknoent kavramının ortaya çıkmasında ise; girişimciler tarafından yürütülen araştırma-geliştirme faaliyetlerinin sonuçlarının ticari hayata geçirilmesi çabaları etkili olmuştur (Harmancı ve Önen, 1999:1).

İlk olarak teknopark fikri 1950 yılında yürüttükleri araştırmaları ticarileştirmek isteyen bir grup araştırmacının gayretleri sonucu ve Stanford Üniversitesinin öncülüğünde Amerika’da ortaya çıkmıştır. Dünyada en çok tanınan bu teknopark günümüzde “Silikon Vadisi” olarak bilinmektedir. Google, Intel, Yahoo gibi birçok küresel firma bu teknopark içinde yer almaktadır. Teknoparklar bugün Silicon vadisinin önderliğinde, dünyanın her yerinde inovatif düşüncenin uygulamaya geçirildiği önemli merkezler olmuşlardır (Başalp ve Yazlık, 2006: 275). Türkiye’de İpek tarafından yapılan çalışmada, “üniversite sanayi ve araştırma merkezleri, TÜBİTAK, KOSGEB vd. kuruluşlardan destek alınarak işbirliği içinde yapılan çalışmaların, girişimcilerde inovasyon hakkında daha fazla bilinçlenme ve inovasyona daha fazla yönelme gibi olumlu etkilerin oluştuğu” görüşü desteklenmektedir (İpek, 2015: 123).

İnovatif düşünce ülkelerin rekabet avantajının en önemli göstergesi olmuştur. Ülkelerin inovasyonu teşvik ederek, uluslararası alanda performanslarını artırabilmeleri için en önemli uygulamalardan birisi; “üniversite sanayi iş birliğini geliştirmek” tir. Bu amaçla “Teknopark Modeli” uygulamaya alınmıştır. Türkiye’de teknoparklar; biyoteknoloji, uzay araştırmaları ve uydu teknolojisi, elektronik, yenilenebilir enerji kaynakları, gıda teknolojisi, hayvan ve bitki geliştirme alanlarında çalışmalar amaçlanarak 1980’li yıllarda kurulmaya başlanmıştır (Tepe ve Zaim, 2016: 22)

Bu bağlamda Türkiye’de de 6Temmuz 2001 tarihinde Resmi Gazete’ de yayımlanarak yürürlüğe giren “Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu” hazırlanmıştır. Bu kanunla; üniversite sanayi işbirliğini etkinleştirmek, üniversitelerde sanayinin gereksinimleri ile örtüşen bilimsel ve teknolojik çalışmaların gerçekleştirilmesi ve ülke sanayisinin inovasyon yeteneğini artırmak amaçlanmıştır. Kanun, 12 Mart 2011 tarihinde yapılan değişikliklerle güncellenmiştir (Gülbaş, 2011: 139). Kanunun uygulanmasına ilişkin usul ve esasları düzenlemek için 12 Mart 2014’de yönetmelik yayınlanmıştır. Teknoloji Geliştirme Bölgesi çalışması Türkiye’de ilk olarak Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) tarafından 1991 yılında başlatılmıştır. Teknopark çalışmaları Türkiye’de Sanayi ve Ticaret Bakanlığı’nın kontrolü ve yetkisi ile sürdürülmektedir (Başalp ve Yazlık, 2006: 275). Afyon-Uşak Zafer Teknoloji Geliştirme Bölgesi de bu kanun ve yönetmelik kapsamında faaliyetlerini sürdürmektedir.

Günümüz koşullarında girişimcilik faaliyetlerinin başarılı olabilmesi için, teknoparkların katkısı ve önemine vurgu yapılmaktadır. Çalışmada sırasıyla; girişimcilik faaliyetleri,

teknoparkların tanımı, gelişimi ve son olarak da Afyon-Uşak Zafer Teknoloji Geliştirme Bölgesi ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Nitel araştırma yöntemine göre, Zafer Teknoparkta yer alan girişimcilerin beklenti ve memnuniyetleri değerlendirilmektedir.

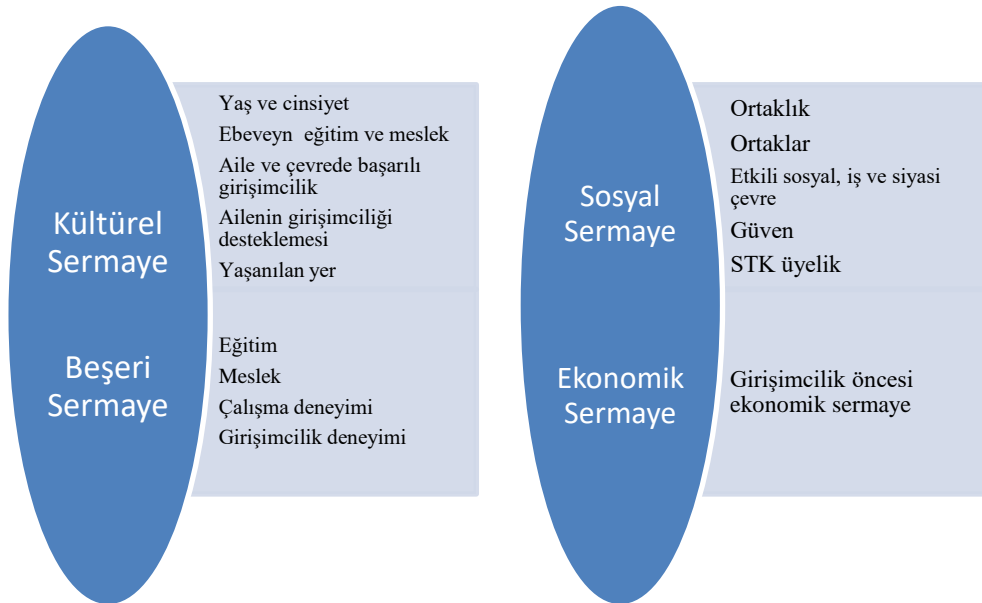
1. Girişimcilik Faaliyetleri

Girişimci, yeni bir fikir ya da bir girişim planına sahip ve bu planı gerçeğe dönüştürdüğünde oluşabilecek risklerin ve giderlerin farkında olan kişidir. Girişimcinin işi fikir üretmekle sonlanmaz. Fikri işe dönüştürebilmek, belirli bir sermaye desteği ile mümkündür ve o işi sürdürebilmek girişimcinin yüzleşmesi gereken zorluklardan en önemlisidir. Dolayısıyla girişimci fikrini ticarileştirmek zorundadır (Ergen, 2014:36).

Bilişim alanındaki gelişmeler doğrultusunda, girişimciliğin gerçekleşme şartlarında da önemli değişimler ve olumlu yenilikler söz konusu olmuştur. Önceleri girişimcilik için üç temel unsur; toprak, sermaye ve emeğin varlığı, girişimcinin cesaret ve becerisinden bağımsız üç temel unsur olarak görülmekteydi. Başka bir ifadeyle, önceleri risk alan, cesur ya da fırsatları yakalamayı bilen girişimciler, tüm bu olumlu özelliklerine rağmen toprak, sermaye ya da hükmedebilecekleri emek unsurlarına sahip değillerse, sadece girişimcilik becerileri dikkate değer iş büyüklükleri yaratamıyordu. Ancak, bilgi çağının getirdiği gelişmelerle bugünün girişimcileri için şartlar çok daha olumlu görülmektedir. Zaman içerisinde küçük ya da büyük iş girişimleri için yukarıda sayılan üç unsur da geçmişe oranla önemini kaybederek, yerini; “iş fikri” ve “girişimcilik” unsurlarına bırakmıştır (Halıcı, 2008:2).

Girişimcilerin bilgi toplumuna dönüşümle birlikte iş yapma biçimleri değişmiş, ekonomik ve beşeri sermayelerinin yanında sosyal ve kültürel sermayelerinin de önemi ortaya çıkmıştır. Girişimcinin başarısını büyük ölçüde belirleyen girişimcinin sermayesi dört alt sermayeden oluşmaktadır. Bu konudaki kavramsallaştırmaya ilişkin şekil aşağıda yer almaktadır (Cansız, 2017:61).

Şekil 1. Teknoloji tabanlı girişimcilerin sahip oldukları sermaye

Kaynak: Cansız, 2017:64

2. Teknopark Tanımı

Teknoloji, üretim yöntem ve makinalarında, ürünlerde, “yenilik”(inovasyon) yaratmayı; bu yenilikler sayesinde üretimi artırmayı, verimliliği yükseltmeyi, rekabet üstünlüğünü ve kârı

artırmayı sağlayan bir unsur olarak tanımlanmaktadır (Marangoz,2016a:311). Büyük işletmeler, üniversiteler, start-up işletmelerinin tümünü bir arada tutan bir ekosistem; teşvik edici yasal düzenlemeler, tedarikçiler, insan kaynağı altyapısı ve finansmandan oluşan bu oluşum modeli, dünyada birçok teknolojik yeniliğe ve yıldızı yükselen şirketlere ev sahipliği yapmıştır. Türkiye’de bu model yasal bir düzenleme ile tanımlanarak “Teknoloji Geliştirme Bölgesi” ya da “Teknopark” olarak adlandırılmıştır (Yalçıntaş, 2014:86).

Teknoparklarla ilgili dünyada ve ülkemizde görülen uygulamalardan yola çıkarak teknoparkları, “sanayi üniversite işbirliğinin gerçekleştiği, güçlü ve büyük bir üniversite yakınında kurulan, üniversitelerin birikmiş bilgi, araştırma, ve eğitim potansiyelini, sanayinin mevcut kaynaklarla; bunlarla ilgili ihtiyaç ve sorunları planlı olarak ortak noktada bir araya getiren, sonuçta ortaya çıkan teknolojik ve sinerjik bir buluşu ticarileştiren, bu sayede bölgesel kalkınmaya hizmet eden, devletin varoluş gereği doğal olarak katıldığı; diğer kişi, kurum ve kuruluşların da ekonomik ve sosyal amaçları doğrultusunda katılarak katkı sağladıkları bir yapı” olarak tanımlamak mümkündür(Alkibay vd, 2012: 67).

Teknoparkların temel amaçları; teknoloji yoğun sanayi alanlarını buldukları yerlerde güçlendirerek, yeni sanayi bölgelerinin gelişimini desteklemektir (Harmancı ve Önen, 1999:1)

Günümüzde oldukça az sayıda sanayi kuruluşu yeni ürün geliştirebilecek ya da ürettiği ürünü teknolojik olarak daha üstün hale getirebilecek alt yapıya sahiptir. İnovasyonu sağlayan yapının en önemli bileşenleri; bilimin üretildiği üniversiteler, üretilen bilginin ürüne (teknoloji) dönüştürülerek pazarlandığı şirketler ve bu sistemin rahat işleyeceği ortamı hazırlayan yönetim (devlet) mekanizmasıdır. Bu üç bileşen ne kadar uyumlu ve verimli çalışırsa, ekonomik sisteme katkıları da o kadar artacaktır. Bu bileşenleri yani üniversiteleri ve girişimcileri bir araya getirecek ara yüzler; teknoparklar, Ar-Ge merkezleri, teknoloji transfer ofisleri, kuluçkalar vb. yapılardır (Yalçıntaş, 2014:87).

2.1. Teknoparklarla İlgili Önemli Kavramlar

Girişimciliğin tohumlarının atıldığı ve geliştiği merkezlerde; girişimciliğin ortada yer aldığı ve etrafında farklı özellikte kurumlarla etkileşimini sağlayan bir çevre gelişmiştir. Bu çevre, belirli bir düzen ve denge ile girişimci ve diğer paydaşların etkileşimini düzenler. Girişimcilik ekosistemi, bireyler, kurum ve kuruluşların oluşturduğu, bulunduğu bölgenin ihtiyaçlarına göre kendi kendini geliştiren, çoğunlukla devlet kaynakları ile desteklenen, girişimcileri yönlendiren ve onların üretimine katkıda bulunan bir sistemdir (Özkaşıkçı, 2013:110).

Türkiye’de mevcut en iyi işleyen ve tam kapasite girişimcilere destek veren en iyi yapılanma teknoparklardır. Teknoloji ihraç etmeyi amaç edinen her ülke, bu alt yapıyı oluşturmak ve desteklemek durumundadır. Bu durum bir ön koşul değildir, ancak teknolojik gelişmeleri barındıracak en uygun düzen bu yapılar altında kurulmaktadır. Girişimcilere yapısal anlamda en düzenli desteği, kuluçka merkezleri sunar. Türkiye’de genelde teknoparkların içinde yer alan kuluçka merkezleri; girişimcilere çalışacak alan, gerekli ofis malzemeleri, fikir aşamasındaki kuruluşlarda fikrin geliştirilmesi desteği, ar-ge çalışanları için ürün geliştirme ve örnekleme imkânı, pazar araştırma imkânı, şirket kurma ve finansman arama konularında destek sağlamaktadırlar. Ayrıca bu merkezlerde yaşananlar ve yaratılan çözümler diğer girişimciler tarafından gözlenerek, farklı proje sahiplerinin birbirlerine destek olmalarını mümkün kılmakta ve bu sayede girişimciliğin özündeki paylaşımcılık ruhunu da ortaya çıkarabilmektedir (Özkaşıkçı, 2013:146-155).

Ayrıca, araştırma laboratuvarları, sanayi kuruluşları ve üniversitelerin; teknoparklar ile aynı ortamda bulunmaları, bilim teknoloji ve AR-GE faaliyetlerini geliştirerek teknoloji transferine imkân tanıyan yapıları ile mucit girişimciler için önemli fırsatlar sunmaktadırlar (Bülbül ve Özbay, 2011:47). Mucitler, karşılaştıkları sorunlara çözüm üretmeye odaklanırlar. Bu odaklanma sayesinde ürün ya da hizmetlerle ilgili özgün ve yaratıcı fikirler üretirler. Girişimciler ise daha önceden yaratılmış bir ürün ya da hizmetin nasıl başarılı bir işletmeye dönüşeceği ile

ilgili dirler. Ancak her iki özelliğ in de aynı kişide bir araya gelmesi de mümkündür (Ergen,2014:44). Dolayısıyla teknoparkların mucitlere girişimcilik özelliğini de kazandırdığı ifade edilebilir.

2.2. Teknoparklar ve Türkiye’de Gelişimi

Türkiye’de teknoparkların kurulması 1990’lı yıllarda başlamış ve 2001 yılına gelindiğinde mevzuatı oluşturularak kanunla belirli bir zemine kavuşturulmuştur. Bu Kanun dahilinde; toplam 77 adet Teknoloji Geliştirme Bölgesi (Ankara 8, İstanbul 11, Kocaeli 5, İzmir 4, Gaziantep 2, Konya 2, Mersin 2, Antalya 2 ve Kayseri, Trabzon, Erzurum, Isparta, Muğla, Eskişehir, Bursa, Denizli, Edirne, Elazığ, Sivas, Diyarbakır, Tokat, Sakarya, Bolu, Kütahya, Samsun, Malatya, Urfa, Dü zce, Çanakkale, Kahramanmaraş, Tekirdağ, Van, Adana, Çorum, Manisa, Niğde, Burdur, Yozgat, Karabük, Kırıkkale, Balıkesir, Hatay, Karaman, Afyonkarahisar, Aydın, Batman, Osmaniye, Zonguldak ve Nevşehir’de 1’er adet) kurulmuştur (btgm.sanayi.gov.tr, 2018).

Teknoparkların kurulması, faaliyete geçmesi ve önemli etkiler sağladığı dönem ise 2003-2017 yılları arasında olmuştur. Türkiye’de son 15 yılda yenilik, Ar-Ge ve girişimcilik alanlarında oldukça önemli gelişmeler sağlanmış ve sağlanmaya devam etmektedir. Teknoparklar (Teknoloji Geliştirme Bölgeleri) girişimcilik ekosistemin araçlarından birisi olarak aynı dönemde benzer gelişmeler göstermiştir. Teknoparklarda 2001-2016 yılları arasında toplam 2,3 milyar dolarlık ihracat gerçekleşirken 2016 yılında ihracat 200 milyon doları bulmuştur (Cansız, 2017:8-52). Nisan 2018 verilerine göre; Bilecik ve Uşak illerinde ek alan olarak kurulan Teknoparklar da dâhil olmak üzere ülkemizde 51 ilde Teknopark bulunmaktadır. Ayrıca 77 Teknoloji Geliştirme Bölgesi’nden 56’sı faaliyetine devam etmektedir. Toplam girişimci firma sayısı 4.916, toplam personel sayısı 47.525’dir. Teknoparklarda devam eden proje sayısı 8.316, tamamlanan proje sayısı 27.749, toplam satış 57.8 milyar TL, toplam ihracat 3.4 milyar USD olarak gerçekleşmiştir (btgm.sanayi.gov.tr, 2018).

3. Afyon-Uşak Zafer Teknoloji Geliştirme Bölgesi

4691 Sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu uyarınca gerekli işlemlerin tamamlanarak, 19.12.2015 tarih ve 29567 Sayılı Resmi Gazetede ilanı ile Afyon Uşak Zafer Teknoloji Geliştirme Bölgesi kurulmuştur. Bölgede toplam 4 alan bulunmaktadır. Bunlar; Afyonkarahisar’da Afyon Merkez Teknopark 153.101 m², Afyon Kampüs Teknopark 4.623m², Uşak’ta ise Uşak Teknopark 20.510 m² ve Uşak Organize Sanayi Teknopark 6.000m² büyüklüğündedir. Kuruluşu takiben Afyon Kampüs Teknopark alanında yer alan 2224 m² alanda faaliyetlerine başlamak üzere gerekli işlemler tamamlanmıştır.

Bölgenin Resmi Gazete’de yayımlanmasının ardından, Afyon Uşak Zafer Teknoloji Geliştirme Bölgesi Yönetici A.Ş. (ZAFER TEKNOPARK A.Ş.) Afyonkarahisar Ticaret Sicil memurluğunun 23.03.2016 tarih ve 13540 sicil numarası ile tescil ve ilan edilerek tüzel kişiliği onaylanmıştır. Bölge; Türkiye’de farklı iki ilde bulunan yükseköğretim kurumları ortaklığında kurulmuş olan ilk teknopark özelliği ile aktif teknoparklar arasında yer almaktadır.

Zafer Teknopark A.Ş., onyed i ortaklı bir şirkettir, ancak büyük ortaklar Afyon Kocatepe Üniversitesi ve Uşak Üniversitesi’dir. İlk yönetim kurulu toplantısı 01.04.2016 tarihinde yapılmış ve hemen sonrasında proje kabulüne ve 20.07.2016 tarihinden itibaren de girişimci firmalarla kira sözleşmeleri imzalanmaya başlanılmıştır. Afyon Uşak Zafer Teknoloji Geliştirme Bölgesi’nin bölge ilanından sonra imar tadilat işlemleri devam etmekte olup bu işlemlerin tamamlanmasının ardından bina yapımlarına başlanılarak alanların tamamında aktif olarak faaliyete geçilmesi planlanmıştır. Şu anda Zafer Teknopark Afyon Kocatepe Üniversitesi içerisinde yer alan 4613 m² açık kapalı alanda yer alan 2224 m² kapalı alanına sahip Kampüs Teknopark’ta 15 ve 23’er m² ofislerinde faaliyet göstermektedir. Zafer Teknopark Aralık/2017 itibarıyla 15 girişimci firma ile %100 doluluk kapasitesinde faaliyetlerini sürdürmektedir. Kuruluşundan itibaren Zafer

Teknopark'ta toplam 32 Ar-Ge projesi bağımsız hakemler tarafından değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Tablo 1. Teknopark bünyesinde başarı ile bitirilen Ar-Ge projeleri

Teknopark Ar-Ge proje konusu	Proje Süresi
Görüntü Stabilizasyon Sistemi	6 Ay
Anlamsal Ağ Teknolojisini Kullanarak Tarladan Çatala Gıda İzlenebilirliğin ve Güvenliğinin Sağlanmasının Araştırılması ve İzlenebilirlik Ontolojisinin Geliştirilmesi	12 Ay
SCADA Sistemleri	18 Ay
Uzaktan Canlı Yayın Eğitimi Yazılımı	18 Ay
Master Net Görüntü Yönetim Yazılımı	12 Ay

Tablo 2. Teknopark bünyesinde devam eden Ar-Ge projeleri

Teknopark Ar-Ge proje konusu	Proje Süresi
Asansörlerin Uzaktan İzlenmesi ve Arızalarda Acil Haber Alma Sistemi	18 Ay
Mermer Güçlendirme Sürecinde Robotik Uygulama Geliştirme	36 Ay
Çift Eksenli Güneş Takip Sistemi	15 Ay
Özel Tasarım Mozaik Figürlerinin Robotik Dizimi	12 Ay
Süt İneklerinde Beslenme ve Sağlık Takibi İçin Rfid Tabanlı Bir Otomasyon Sisteminin Geliştirilmesi	36 Ay
Bilgisayar Destekli Karar Destek ve Denetim Sistemi	36 Ay
İçme Suyu Depo Kontrol ve İzleme Sisteminin Geliştirilmesi Ve Uygulanması	18 Ay
Mineral Kökenli Atıklardan Hafif Beton Blok Üretimi	18 Ay
Moleküler Etkileşim İçin Plazmonik Cihaz Otomasyonu	18 Ay
Mermer Üretim Yönetim Sistemi Geliştirilmesi (Mars)	24 Ay
Mermer Güçlendirme Sürecinde Robotik Uygulama Geliştirme	24 Ay

Tablo 3. Projesini Teknopark bünyesinde tamamlayıp yeni proje sunan firmalara ait proje bilgileri

Teknopark Ar-Ge proje konusu	Proje Süresi
Nesne Tanımlama Ve Sayma Sistemi-(Sektör İsimleri)	24 Ay
Web Tabanlı Anlamsal Ağ Editörünün Geliştirilmesi	12 Ay
Görüntü İşleme Ve Video Analiz Sistemi	36 Ay

3.1. Teknoparkın Girişimcilere Sağladığı Mali Destekler ve Sunduğu Avantajlar

Afyon Uşak Zafer Teknoloji Geliştirme Bölgesi, girişimci firmalara her iki üniversiteden alanında uzman akademisyenler ile iş birliği imkânı sunarak, sanayici ve akademisyen arasında köprü görevini üstlenmektedir.

Zafer Teknopark, Afyon Kocatepe Üniversitesi ve Uşak Üniversitesi ile sanayi kuruluşları arasında etkin bir iş birliği oluşturarak, üniversitelerin sahip oldukları akademik bilgi ile sektörlerin ticari tecrübelerini Ar-Ge ve inovasyon temelli ortak projelerinde birleştirerek, bölgenin ve ülkenin ekonomik gelişimine katkı sağlayan bir merkez haline gelmeyi misyon edinmiştir. Bu bağlamda da Tübitak, KOSGEB, Tarım ve Kırsal Kalkınma Yatırımları Projeleri, Kalkınma Ajansları, AB Çerçeve Programları başta olmak üzere diğer tüm ulusal ve uluslararası fonlara ve hibe kaynaklarına erişim konusunda proje hazırlama ve yürütme danışmanlık hizmetleri de vermektedir.

Bölge ayrıca, şirketlerin rekabet avantajı sağlamasında en önemli konular arasında yer alan marka-patent, insan kaynakları ve üretim yönetimi gibi alanlarda da işletmelere profesyonel danışmanlık ve mentörlük hizmetleri sunmaktadır. Girişimci firmalara 4691 sayılı kanun çerçevesinde yer alan gelir ve kurumlar vergisi, işveren katkı payı ve muafiyetlerinden yararlanma avantajları sağlanmaktadır. Ayrıca Zafer Teknopark A.Ş.'de Öğretim elemanlarına araştırma sonuçlarını ticarileştirebilme, şirket kurabilme ve başka bir şirkete ortak olabilme imkânı da sunarak; akademik camianın ticari hayata katılımını artırıcı bir rol üstlenmektedir.

Girişimcilere Sağlanan Avantajlar

- Katma Değer Vergisi Muafiyeti
- Personel Ücret Vergileri Stopaj Teşviki
- Sigorta Primi Teşviki
- Gelir Ve Kurumlar Vergisi Stopaj Teşviki

Öğretim Elemanlarına Sağlanan Avantajlar

Öğretim elemanı;

- Araştırma sonuçlarını ticarileştirebilir
- Şirket kurabilir
- Şirkette yönetici olabilir
- Kurulmuş bir şirkete ortak olabilir ya da yönetiminde görev alabilir
- Döner sermaye kapsamı dışında gelir elde edebilir.

Tablo 4. Zafer Teknopark'a ait diğer istatistikler

Gösterge Verileri	Mevcut Durum
TGB(Teknoloji Geliştirme Bölgesi)'nin Toplam Kapalı Alanı (m2)	2,224 (Afyon Kampüs Teknopark)
TGB(bölgesi)'nin Toplam Açık Alanı (m2)	184,224 (153101 M2 Afyon+4613 Kampüs Teknopark+26510 Uşak Toplam Alan)
TGB(Teknoloji Geliştirme Bölgesi) nin Kiralanan Toplam Ofis Alanı (m2)	307
TGB(Teknoloji Geliştirme Bölgesi) nin Kiralanabilen Toplam Ofis Adedi	15
TGB(Teknoloji Geliştirme Bölgesi) nin Toplam İdari Ofis Adedi	4
TGB(Teknoloji Geliştirme Bölgesi) Yönetici Şirket İdari Personel Sayısı	5
TGB(Teknoloji Geliştirme Bölgesi) İçindeki Toplam Firma Sayısı	16*
TGB(Teknoloji Geliştirme Bölgesi)' de Devam Eden Proje Sayısı	16
TGB(Teknoloji Geliştirme Bölgesi) Firmalarının Toplam Proje Bütçeleri	3.006.493,00 TL
TGB(Teknoloji Geliştirme Bölgesi) İçindeki firmalarda çalışan Toplam Ar- Ge Personeli	33
TGB(Teknoloji Geliştirme Bölgesi)'de yer alan Akademisyen ortaklı firma adedi	2
TGB(Teknoloji Geliştirme Bölgesi)'yi Dışarıdan Ziyaret Eden Kişi Sayısı	150
Katılım Sağlanan Ulusal Fuar Sayısı	5

*Kiralanan odalar firmalar tarafından paylaşımlı olarak kullanılabilindiği için, teknoparkta yer alan firma sayısı, kiralanabilen oda sayısından fazla olabiliyor.

3.2. 2017 Yılında Gerçekleştirilen Faaliyetler

12 Aralık 2017 Tarihi İtibariyle Alınan Senato Kararı Gereğince; “Sektörel İlişkiler Ve Teknoloji Transfer Ofisi” nin ismi değiştirilerek yeni bir yapılanma ile “Teknoloji Transfer Ofisi” kurulmuştur. Kurulan “Teknoloji Transfer Ofisi”, Zafer Teknopark A.Ş ile birlikte çalışmakta ve aşağıdaki faaliyetlerini sürdürmektedir;

1. Tanıtım, farkındalık ve bilgilendirme hizmetleri; bilgilendirme, farkındalık, tanıtım faaliyetlerinin yaygınlaştırılması yoluyla Üniversite-sanayi işbirliğinin oluşturulması, teknolojinin özendirilmesi ve yaygınlaştırılması, üniversitedeki bilgi ve deneyimin sanayiye doğru aktarılabilmesi, Fikri ve Sınai Mülkiyet Hakları (FSMH) konusundaki bilgi ve bilincin artırılabilmesi hedeflenmektedir. Bu alanda kazanılan bilgi ve deneyimin paylaşarak iyi uygulamaların artırılması ve sürdürülebilirliğin sağlanması temel hedef olarak benimsenmektedir. Bu madde kapsamında gerçekleştirilecek faaliyetler tüm diğer maddelerde yer alan konularla ilgili farkındalık, eğitim, tanıtım ve bilgilendirme hizmetlerini kapsamaktadır.

2. Proje Destekleri; araştırma-geliştirme ve inovasyona destek sağlayan programlar, üniversiteler, kamu kurumları ve ticari kuruluşlarda üretilen fikirlerin yayılmasına aracılık yaparak; fikrin araştırmaya ve sonrasında ticari değere dönüşmesine kaynak sağlamaktadır. Bu kapsamda başta üniversite bünyesindeki akademisyenler ve Teknokent'teki firmalar olmak üzere bölgedeki akademisyenleri ve firmaları doğru fon kaynaklarına yönlendirme, ilgili fon kaynakları için proje hazırlama, ortaklık oluşturma, proje yürütme ve raporlama gibi konularda destek ve hizmet sağlanması hedeflenmektedir. Bu hedef doğrultusunda hem akademisyenlerin hem de firmaların ulusal ve uluslararası fon kaynakları hakkındaki farkındalıklarını ve bilgi birikimlerini arttırarak daha fazla bu kaynaklardan yararlanmaları konusunda rehber olunacaktır.

3. Üniversite-Sanayi İşbirliği; Bilgi birikiminin, yeni ürün ve teknolojilerin ortaya çıkmasına sağladığı katkı, günümüzde ekonomik büyümenin temel dayanağını oluşturmaktadır. Ekonomik büyümede bilginin artan önemi ile, bilgiyi üreten akademisyenlere ve araştırma sonucu üretilen bilgi ve teknolojilere erişim sanayi kuruluşları için stratejik bir konu haline gelmiştir. Birim, üniversitenin araştırmacı ve araştırma altyapısını kullanarak hem Teknokent'te yer alan firmalar hem de Organize Sanayi Bölgeleri'nde yer alan firmalar olmak üzere ekosistem dışındaki firmaları kapsayacak şekilde üniversite-sanayi işbirliği ortamının yaratılmasını hedeflemektedir. Birim temelindeki çalışmalar vasıtasıyla üniversite ile buluşturulacak sanayi, ihtiyaçlarını üniversite tarafından sağlanacak hizmetler ile karşılayacaktır. Bu kapsamda gerçekleştirilecek faaliyetler üniversitedeki bilgi ve deneyimin sanayiye aktarılması, Teknokent içi firmalarla üniversite-sanayi işbirliğinin sağlanması, Teknokent dışı firmalarla Üniversite Sanayi İşbirliğinin artırılması ve kümelenme faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi temel başlıkları altında özetlenebilir.

4. Fikri ve Sınai Mülkiyet Hakları; Üniversitelerde üretilen bilginin değere dönüşmesi ancak bilginin koruma altına alınması ile sağlanabilmektedir. Fikri Sınai Mülkiyet Hakları (FSMH), koruma altına alınan akademik çalışmaların üretime ve sanayicinin ihtiyacını karşılayacak “ticari değere” dönüştürülmesi; hem ülke ekonomisine katkı sağlamak hem de üniversitelere finansman kaynakları sağlamak açısından büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda yürütülecek çalışmalarla, buluş sayılarının arttırılması ve özellikle bu buluşların ticarileştirilerek ekonomik değere dönüştürülmesi hedeflenmektedir. Bu sayede, mevcut kurumsal FSMH destek programının geliştirilmesi, FSMH destek programı kapsamında buluşların yönetilmesi, ticarileştirilmesi ve bu konuda farkındalık çalışmalarının arttırılması hedeflenmiştir.

5. Kuluçka merkezi (Girişimcilik); Merkezin hedefi; üniversitedeki bilgi birikiminin hedef kitle olarak görülen öğrenciler ve akademisyenler tarafından kullanılması ve bu bilgi birikiminin ticari bir değere dönüştürülmesini girişimciliği destekleme yolu ile gerçekleştirmektir. Yüksek rekabetçilik ortamında, mevcut pazara hâkim, pazara giriş konusunda gerekli bilgi birikimleri ile donatılmış, finansman ihtiyaçlarını karşılayabilen ve gerekli networklere ulaşabilen girişimciler yetiştirilerek, teknoloji tabanlı şirket sayısını arttırmak hedeflenmektedir. Bu kapsamda, potansiyel girişimcilerin firma kurmasını kolaylaştırıcı hukuki işlemler, iş geliştirme

ve pazarlama konularında danışmanlıklar, çekirdek sermayeye ve diğer yatırım imkânlarına ulaşımı kolaylaştırıcı hizmetlerin daha etkin olarak verilmesi, ön kuluçka, kuluçka hizmetleri, iş rehberliği hizmetleri, hızlandırma programları ve girişimcilik akademilerinin temel faaliyetler arasında yer alması sağlanacaktır.

4. Afyon-Uşak Zafer Teknoloji Geliştirme Bölgesi (Zafer Teknopark A.Ş.) Örneği

Türkiye’de Afyonkarahisar ve Uşak illerinde bulunan yüksek öğretim kurumları ortaklığında kurulan ilk teknopark özelliği ile aktif teknoparklar arasında yer almaktadır. 2016 yılından itibaren aktif olarak faaliyetlerini sürdüren Zafer Teknopark A.Ş., fiili olarak faaliyetlerine başladığı günden itibaren güçlü bir ivme ile çalışmalarını sürdürmektedir. Aralık 2017 itibariyle teknopark bünyesinde 15 girişimci firma ile %100 doluluk kapasitesi ile faaliyetlerini sürdürmektedir. Zafer Teknopark A.Ş.’de kuruluşundan itibaren toplam 32 Ar-Ge projesi bağımsız hakemler tarafından değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Kabul edilen projelerden 5 Ar-Ge projesi teknopark bünyesinde başarı ile tamamlanmış, tamamlanan bu projelerin sahibi girişimci firmaların 3’ü yeni proje sunmuşlar ve projeler devam etmektedir. Şirket, girişimci firmalara her iki üniversiteden alanında uzman akademisyenler ile iş birliği imkânı sunarak, sanayici ve akademisyenler arasında köprü işlevini üstlenmiştir.

Çalışmada Afyon Uşak Zafer Teknoloji Geliştirme Bölgesi Yönetici A.Ş. (Zafer Teknopark A.Ş.)’de faaliyet gösteren 15 girişimci firma seçilmiştir. Mevcut girişimciler, yazılım, inşaat, sağlık, geri dönüşüm, elektronik gibi farklı alanlarda faaliyet göstermektedirler.

4.1. Zafer Teknopark A.Ş. İle Yapılan Nitel Araştırmanın Amacı

Teknoparklar, piyasanın yetersiz olduğu Ar-Ge ve yenilikçi çabalar için altyapı sağlayarak, vergi ya da genişletilmiş teşvik araçları ile girişimcileri projelerini uygulama noktasında teşvik etmektedirler. Teknoparkların sunduğu bu avantajlar ile; girişimciler toplumun güncel ve gelecekteki ihtiyaçlarına çözümler geliştirebilirler. Çalışmada, özellikle yeni fikir ve buluşları uygulamaya yönelik girişimcilik faaliyetlerinde, teknoparkların katkı ve önemini vurgulamak amaçlanmaktadır. Bu bağlamda Zafer Teknoparkta yer alan girişimcilerin, Teknoparkın sağladığı olduğu imkânlardan yararlanma düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır.

4.2. Zafer Teknopark A.Ş. İle Yapılan Nitel Araştırmanın Yöntemi

Gözlem, mülakat ve belge incelemesi gibi veri toplama tekniklerinin kullanıldığı nitel araştırma; alguların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir kapsamda ortaya konulması yoluyla nitel bir sürecin izlendiği tekniktir (Yıldırım ve Şimşek, 2006, s.39). Nitel araştırma yapılarak elde edilen bulguların sosyal gerçeklikleri açıklayıcı olarak düzenlenmesi mümkün olabilecektir (Altunışık vd., 2012, s.324). Sosyal bilimlerdeki araştırmalarda çalışılan olay ve olgular kendi ortamlarında incelenmektedir. Çünkü sosyal bilimlerde olay ve olgulara yönelik tek bir “gerçeklik” ya da tek bir “doğru” bulunmamaktadır. Çoklu gerçeklikler; farklı ve çeşitli algular söz konusu olabilmektedir. Bu alanda, yaşanan durumlara ilişkin katı kurallar ve genellemeler yapılamaz ancak koşullara göre farklılık gösteren betimlemeler yapılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s.31).

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olarak kabul edilen betimsel analiz yöntemi uygulanmıştır. Bu yöntemde, elde edilen veriler, önceden belirlenen başlıklar altında özetlenerek yorumlanmaktadır. Veriler, araştırma sorularının ortaya koyduğu başlıklara göre düzenlenebilir ya da görüşme ve gözlem süreçlerinde kullanılan soruların boyutları dikkate alınarak da sunulabilir. Bu analiz türünde, veri kaynaklarından bazı alıntılar yapmak, çalışmanın güvenilirliği yönünden yararlı olabilmektedir. Bu sayede, çarpıcı görüşlerin yansıtılması da mümkün olabilecektir. Bu analizin amacı, elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış olarak okuyucuya sunmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2016:239). Girişimcilerin gerçek düşüncelerine ulaşabilmek ve yüksek düzeyli geri dönüşün sağlanması için bu yöntem tercih edilmiştir.

Çalışmada Zafer Teknopark A.Ş. bünyesinde yer alan girişimcilere yarı yapılandırılmış görüşme yöntemiyle; teknoparkla ilgili bilgiye nasıl ulaştıkları, giriş ile ilgili karşılaştıkları sorunlar, beklentilerinin karşılanma durumu, yeni projelere katkısı var mı gibi sorular sorulmuş ve bu konudaki düşüncelerini ifade etmeleri istenilmiştir. Zafer Teknoparkta bulunan 15 girişimci firmadan 12'sine ulaşılmış ve araştırma bu firmalar üzerinde gerçekleştirilmiştir.

Zafer Teknoparkta yer alan girişimcilerin vermiş oldukları yanıtlara, çalışmanın bulgular bölümünde sıra ile verilmiştir. Taryışma bölümünde ise bulgularda verilen bilgiler yorumlanarak ifade edilmiştir.

4.3. Zafer Teknopark A.Ş. İle Yapılan Nitel Araştırmanın Kısıtları

Araştırma sadece Zafer Teknopark A.Ş.'de yer alan girişimcilere uygulanmıştır. Girişimcilerin tamamına ulaşılammış olunması da araştırmanın kısıtlarındandır. Diğer teknoparklarda yer alan girişimcilere uygulanmamış olması da kısıtlar arasında yer almaktadır. Bu kısıtlar göz önünde bulundurularak tamamlayıcı çalışmaların yapılması mümkündür.

4.4. Zafer Teknopark A.Ş. İle Yapılan Nitel Araştırmanın Literatüre Katkısı

Ülke, bölge ve yerel ekonomilerin çağın gereğini yansıtan yoğun teknoloji ve üretim yöntemleri sayesinde ekonomik anlamda ilerlemeleri beklenmektedir. Ancak bu ilerleme için Teknoparkların sayısının artırılması, mevcut olanların desteklenmesi gerekmektedir. Teknopark kavramının toplum tarafından bilinirliğinin artırılması çabalarına akademik çalışmaların katkısı göz ardı edilemez. Bu anlamda konu ile ilgili yapılan her çalışma konuya farklı bakış açısı getirecek, eksikliklerin görülmesi ve tamamlanmasına vesile olacaktır.

4.5. Kısıtlar ve Yapılacak Çalışmalara Öneriler

Çalışmada sadece Zafer Teknopark A.Ş.'de yer alan girişimciler dikkate alınmıştır. Teknopark yönetim ve personelinin görüşlerine yer verilmemiştir. Ayrıca diğer teknoparklarda yer alan girişimcilere, teknopark yönetim ve personeline uygulanmamış olması da kısıtlar arasında yer almaktadır. Bu kısıtlar göz önünde bulundurularak tamamlayıcı çalışmaların yapılması mümkündür.

5. Bulgular

Zafer Teknopark A.Ş. bünyesinde yer alan girişimcilere yarı yapılandırılmış görüşme yöntemiyle konu ile ilgili düşünceleri sorulmuştur. Düşünceleri alınan 12 girişimcinin konu ile ilgili ifadeleri aşağıda özetlenmiştir.

Girişimci 1: Teknoparkta kurulan akademisyen kuruculu, dört aydır faaliyet gösteren Ar-Ge yazılım firması, iki çalışanı var, teknoparkla ilgili bilgiyi üniversite yetkililerinden almış, giriş ile ilgili herhangi bir sorun yaşamamış, teknopark yönetimi tarafından işlerin kolaylaştırıldığını ifade etmekte ve yeni projeler geliştirmeye konusunda teknoparkın katkı sağladığını ifade etmektedir.

Girişimci 2: Teknoparkta kurulmuş, iki yıldır faaliyet gösteren Ar-Ge şahıs şirketi yazılım firması, bir çalışanı var, teknoparkla ilgili bilgiyi eşinden duymuş, giriş ile ilgili herhangi bir sorun yaşamamış, teknopark yönetimi tarafından işlerin kolaylaştırıldığını ifade etmekte ve yeni projeler geliştirme konusunda teknoparkın katkı sağladığını ifade etmektedir.

Girişimci 3: Beş yıldır faaliyet gösteren, ancak son iki yıldır teknoparkta yer alan şahıs şirketi yazılım firması, iki çalışanı var, teknoparkla ilgili bilgiyi sektörden edinmiş, giriş ile ilgili herhangi bir sorun yaşamadığını belirtmiştir. İlk kez teknoparkta yer alan firma, Teknopark yönetiminin kuvvetli iletişim, etkili proje danışmanlık faaliyetleri ile işlerini kolaylaştırdıklarını ve yeni projeler geliştirme konusunda katkı sağladıklarını ifade etmektedir.

Girişimci 4: Yirmi beş yıldır faaliyet gösteren ve teknoparkın kuruluşundan itibaren yer alan limited şirket yazılım firması, on çalışanı var, teknoparkla ilgili bilgiyi sektörden edinmiş,

giriş ile ilgili herhangi bir sorun yaşamadığını belirtmektedir. İlk kez teknoparkta yer alan firma, Teknopark yönetiminin kuvvetli iletişim, etkili proje danışmanlık faaliyetleri ile işlerini kolaylaştırdıklarını ifade etmektedir. Henüz yeni proje geliştirmemiştir.

Girişimci 5: Teknoparkta kurulmuş, on altı aydır faaliyet gösteren anonim şirket inşaat firması, on çalışanı var, teknoparkla ilgili bilgiyi basından duymuş, giriş ile ilgili herhangi bir sorun yaşamamış, teknopark yönetiminin beklentilerini karşıladığı, işlerinin kolaylaştırıldığını ifade etmekte ve yeni projeler geliştirmeye konusunda teknoparkın katkı sağladığını ifade etmektedir.

Girişimci 6: Sekiz aydır faaliyet gösteren ve dört aydır teknoparkta yer alan limited şirket yazılım firması, iki çalışanı var, teknoparkla ilgili bilgiyi üniversite hocalarından edinmiş, giriş ile ilgili herhangi bir sorun yaşamadığını belirtmektedir. Teknopark yönetiminin beklentilerini fazlasıyla karşıladığını, danışmanlık ve proje destekleri, bilgilendirme hizmetlerinden yararlandıklarını ifade etmektedir. Ayrıca yeni projeler geliştirme konusunda teknoparkın katkı sağladığını belirtmiştir.

Girişimci 7: Yedi yıldır faaliyet gösteren ve yaklaşık bir yıldır teknoparkta yer alan limited şirket yazılım-enerji-makine imalatı firması, yedi çalışanı var, teknoparkla ilgili bilgiyi üniversite toplantılarında edinmiş, giriş ile ilgili herhangi bir sorun yaşamadığını belirtmektedir. İlk kez teknoparkta yer alan firma, sadece vergisel avantajlardan dolayı proje yapmayı tercih ettiğini belirtmiştir. Teknopark yönetiminin henüz beklentilerini tam olarak karşılamadığını, üyeler arasında yeterli iletişim kurulmadığını ifade etmektedir. Henüz yeni proje geliştirmemiştir.

Girişimci 8: Dört yıldır faaliyet gösteren ve yaklaşık bir buçuk yıldır teknoparkta yer alan şahıs şirketi yazılım firması, üç çalışanı var. Teknoparkların çalıştığı sektörle yakın ilişkisi olması nedeniyle teknoparkların kurulmalarını bizzat takip ettiğini ve giriş ile ilgili herhangi bir sorun yaşamadığını belirtmiştir. Zafer Teknopark'tan beklentilerini daha düşük seviyede tuttuğunu belirten girişimci, ilerleyen yıllarda daha başarılı işler yapılacağı kanısını taşımaktadır. Henüz yeni proje geliştirmemiştir.

Girişimci 9: Yaklaşık yedi yıldır faaliyet gösteren ve yaklaşık iki yıldır teknoparkta yer alan limited şirket elektrik-elektronik firması, yirmi otuz arası çalışanı bulunmakta, teknoparkla ilgili bilgiye medyadan ulaşmış, giriş ile ilgili herhangi bir sorun yaşamadığını belirtmektedir. Teknopark yönetiminin beklentilerini karşıladığını ve yeni projeler geliştirme konusunda katkı sağladığını ifade etmiştir.

Girişimci 10: Teknoparkta kurulmuş, yedi aydır faaliyet gösteren şahıs şirketi sağlık firması, bir çalışanı var, teknoparkla ilgili bilgiyi üniversite hocalarından duymuş, giriş ile ilgili herhangi bir sorun yaşamamış. Firma, teknopark yönetiminin beklentilerini karşıladığını, işlerini kolaylaştırarak yönlendirdiklerini, her adımda aktif destek sağladıklarını ve yeni projeler geliştirme konusunda katkı sağladığını belirtmektedir.

Girişimci 11: Teknoparkta kurulmuş, bir yıllık Ar-Ge geri dönüşüm-yalıtım malzemeleri firması, iki yıldır teknoparkta yer almakta, dokuz çalışanı var, teknoparkla ilgili bilgiyi üniversite hocalarından duymuş, giriş ile ilgili herhangi bir sorun yaşamamış. Ayrıca firma, teknopark yönetiminin beklentilerini karşıladığını, işlerini kolaylaştırarak yönlendirdiklerini, proje ve destekler için danışmanlıklarının etkili olduğunu, yeni projeler geliştirme konusunda katkı sağladığını belirtmektedir. Daha önceden duymadıkları birçok konuda proje birimi tarafından bilgilendirildiklerini ifade etmektedir.

Girişimci 12: Teknoparkta kurulan bir buçuk yıllık limited şirket yazılım firması, bir çalışanı var, teknoparkla ilgili bilgiyi çalışma hayatında çevresinden edinmiş, giriş ile ilgili herhangi bir sorun yaşamamış. Firma, teknopark yönetiminin beklentilerini fazlasıyla karşıladığını, konu ile ilgili personelin hızlı geri bildirim ve iletişimi işleri kolaylaştırdığını ifade etmektedir.

etmiştir. Ayrıca firma, teknopark bünyesindeki firmalarla yapılan fikir alış verişlerinin mevcut ve yeni projeler geliştirme konusunda katkı sağladığını belirtmektedir.

Tartışma

Görüşleri alınan 12 girişimcinin tamamının erkek olduğu görülmektedir. Tablo 5'e bakıldığında genç girişimcilerin çoğunlukta olduğu anlaşılmaktadır. Teknoparkta yer alan girişimcilerin faaliyet süreleri 4 aydan 25 yıla uzanan bir çeşitlilik göstermektedir. Ayrıca girişimlerden 6'sı yani yarısı teknoparkta kurulmuştur.

Tablo 5. Girişimcilerin yaş aralığı

Yaş Aralığı	21-40	41-60
Girişimci Sayısı	7	5

Tablo 6. Girişimci firmalarda çalışan sayısı

Çalışan Sayısı	1	2	3	7	9	10	20-30
Girişimci Sayısı	3	3	1	1	1	2	1

Tablo 6'ya bakıldığında girişimci firmalarda çalışan sayısının az olduğu görülmektedir. Altı girişimde çalışan sayısı 1-2 kişi iken, en az 10 kişi çalışan 3 firma bulunmaktadır. Çalışan sayısı açısından teknoparktaki firmalar genel olarak küçük firma niteliğindedir. Girişimcilerin tamamı teknoparka girişle ilgili bir engel ya da sorunla karşılaşmadıklarını ifade etmişlerdir. Girişimciler büyük bir çoğunlukla beklentilerinin karşılandığını, yetkililerin kendilerini bilgilendirdiklerini ve üyeler arası iletişimin giderek güçlendiğini belirtmişlerdir. Girişimci firmalar, gerek teknopark yönetimi, gerekse üyeler arası iletişim ve bilgi alışverişi sayesinde yeni fikirler ve projeler geliştirdiklerini vurgulamışlardır. Gözlemlerimiz sonucu; en son teknopark ailesine katılan girişimci firmanın beklentilerinin fazlasıyla karşılandığı, ancak teknoparka ilk katılan girişimci firmaların ise beklentilerini düşük tuttukları anlaşılmaktadır. Elde edilen bu bulgular, her geçen gün teknopark yönetim ve çalışanlarının konularında uzmanlaştıklarını; girişimci firmalara etkili ve verimli hizmet sunduklarını belirtmektedir. Çalışmada, girişimcilerin teknoparkın sağlamış olduğu imkânlardan yararlanma düzeyleri belirlenmesi amaçlanmaktadır. Dolayısıyla belirtilen bulgular sayesinde, teknoparkın kuruluş amacını gerçekleştirmekte olduğu ifade edilebilir. Ve yine, Zafer Teknopark'ın giderek artan derecede sürdürülebilir başarı sağladığının belirtilmesi de mümkündür.

Sonuç ve Öneriler

Günümüz koşullarında bir ülkenin refah düzeyinin artması ve ekonomik kalkınmayı sağlaması, teknoloji yoğun ürün ve üretim yöntemleri geliştirebilme yeteneği ile mümkün olabilecektir. Bu durumun gerçekleşebilmesi için ülkelerin, mucit girişimcileri destekleyen bir ekosistem oluşmasını sağlamaları gerekmektedir. Söz konusu ekosistemi içerisinde barındıran yapı ise "teknopark" ya da "teknoloji geliştirme bölgeleri" dir. Teknoparklar üniversite- sanayi işbirliği içerisinde çift yönlü faydayı mümkün kılmaktadır. Üniversiteler girişimci firmalara; Ar-Ge çalışmaları için uygun mekân, danışmanlık hizmetleri ve diğer girişimci firmalar arasında sinerji yaratılarak yeni ürün ve projelerin gelişmesi için desteği teknoparklar vasıtasıyla sunarlar. Üniversitelerin sanayi ile işbirlikleri sonucu, mezunlarına ve öğrencilerine istihdam sağlamaları, ayrıca hem öğrencilerine hem de öğretim elemanlarına Ar-Ge faaliyetlerini gerçekleştirebilecekleri bir ortam yaratmaları teknoparklar sayesinde mümkün olmaktadır. Başka bir ifadeyle; "bu yapı aslında girişimcilik ekosisteminin oluşmasını mümkün kılmaktadır" denilebilir. Ayrıca devletin teknoparklara sağlamış olduğu teşvik ve vergi avantajı ile; üniversite-sanayi-devlet üçlü bir güç birliği sağlamaktadır.

Dünyada yaklaşık 1950'li yıllarda başlayan teknopark uygulamaları, Türkiye'de 2001 yılında yasal alt yapının oluşturulmasıyla gecikmeli olarak yaşama geçirilmiştir. Afyon-Uşak Zafer Teknoloji Geliştirme Bölgesi (Zafer Teknopark A.Ş.) de 2016 yılında faaliyete geçmiş ve oldukça kısa bir sürede Teknoparktaki tüm ofislerini girişimci firmalara kiralarak, projelerini uygulamaları için onlara uygun ortam temin etmiş ve etmektedir. Yapılan çalışma ile teknoparkta

ilk yer alan girişimci firmaların imkânlarla erişimi ile daha sonra yer alanların erişiminin daha tatmin edici olduğu kanısına varılmıştır. Yeni kurulan bir teknopark olmasına rağmen görüşleri alınan girişimci firmaların büyük çoğunluğunun beklentilerinin karşılandığı, yeni projeler oluşturdukları, teknik altyapı ve danışmanlık faaliyetlerinin her geçen gün artarak güçlendiği fikri oluşmuştur. Dolayısıyla teknoparklar yeni iş fikirlerinin hayata geçirilmesinde sağladıkları destek ve teşviklerle girişimciliği hızlandırmaktadırlar. Ayrıca teknoparklarda yer alan girişimci firmaların en az yarısının, yeni proje vermeleri ile; teknoparkların proje kültürünün gelişimine katkı sağladığını ifade etmek de mümkündür.

Teknoparkta yer alan girişimci firmaların büyük çoğunluğunun 21-40 yaş arasında olmaları genç girişimcilerin desteklendiğini göstermektedir. Ancak teknoparkta yer alan girişimcilerin tamamı erkektir. Bu da kadın girişimcilere ulaşabilmek ve onları da teknopark bünyesine dahil edebilme çabası gerektiğini göstermektedir. Teknoparkta yer alan girişimcilerin az sayıda personel istihdam ettikleri görülmektedir. Ayrıca teknoparkta yer alan girişimci firmaların yaklaşık yarısı teknopark bünyesinde faaliyete geçen firmalardır. Teknopark bünyesinde projelerini başarı ile tamamlayan girişimcilerin yeni projeler geliştirdiği görülmektedir. Bu durum hem teknoparkların sağladığı imkân ve desteklerle girişimciliğin teşvik edildiğini hem de proje kültürünü geliştirmek için teknoparkların uygun ortamlar oluşturduğunu göstermektedir. Burada teknopark yönetim ve ekibinin, teknoparkta yer alan diğer girişimci firmaların ve onlarla yapılan fikir alışverişlerinin etkili olduğu girişimci firmalar tarafından bildirilmiştir. Teknopark farklı ya da aynı sektörden girişimcilerin bir araya gelerek etkileşimde bulunmalarına da fırsat tanımaktadır. Firmalar teknoparkların hem bilgilendirici uzman personeli vasıtasıyla hem de diğer girişimcilerle kurmuş oldukları iletişim bağlantıları ile daha hızlı yol aldıklarını dile getirmişlerdir.

Dünyadan yaklaşık elli yıl sonra Türkiye’de kurulmaya başlayan Teknoparkların aradaki mesafeyi hızla kapatması gerekmektedir. Çalışmada, girişimcilerin teknoparkın sağlamış olduğu imkânlardan yararlanma düzeyleri belirlenmesi amaçlanmıştır. Yapılan çalışmanın sonucu olarak; Afyon-Uşak Zafer Teknoloji Geliştirme Bölgesi (Zafer Teknopark A.Ş.)’nin kuruluşundan günümüze göstermiş olduğu faaliyetlerin umut verici olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Teknopark kapsamında yer alan girişimcilerin, girişimcilik sürecinin hemen hemen her aşamasında teknopark tarafından sağlanan bilgi ve her türlü destek anlamında yararlanabildikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca Zafer Teknopark A.Ş. Türkiye’de ilk olarak, iki farklı ilde yer alan üniversitelerin işbirliğinde kurulmuştur. Dolayısıyla diğer teknoparklardan farklı olarak yaratacağı faydanın da iki kat ve hatta kat kat fazla olması düşüncesini yaratmaktadır. Zafer Teknoparkın girişimcilik sürecinde girişimcilik faaliyetlerini destekleyerek, hem girişimciliğin özendirilmesi ve geliştirilmesine katkı sağladığı, hem de bulunduğu bölge ve dolayısıyla da ülke gelişiminde önemli bir unsur olduğunun ifade edilmesi mümkündür.

Kaynakça

- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., Yıldırım, E. (2012). *Araştırma Yöntemleri*, Geliştirilmiş 7.Baskı, İstanbul: Sakarya Yayıncılık.
- Alkibay, S., E.Orhaner, S. Korkmaz ve A.Ermeç vd. (2012). Üniversite Sanayi İşbirliği Çerçevesinde Teknoparklar, Yönetimsel Sorunları ve Çözüm Önerileri, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(2):65-90.
- Başalp, A. ve Yazlık B. (2006). Türkiye’de Teknoparklar ve Sorunları, inet-tr’06-XI. “Türkiye’de İnternet” Konferansı Bildirileri 21-23 Aralık 2006, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Ankara: 275-278.
- Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Bilim ve Teknoloji Genel Müdürlüğü, “Teknoloji Geliştirme Bölgeleri”, <https://btgm.sanayi.gov.tr/Handlers/DokumanGetHandler.ashx?dokumanId=79697c38-21c9-4206-8104-0d95bd342fc9>, (Erişim tarihi: 30.05.2018).

- Bülbül, Y. ve Özbay R.D (2011). *Teknoparklar Teknolojik Bilginin Ticarileşmesi, İstanbul Ticaret Odası Yayınları*, 2010-111, İstanbul.
- Cansız, M. (2017). *2023'e Doğru Türkiye Teknoparkları*, T.C. Kalkınma Bakanlığı Yayın No:2972, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü.
- Cansız, M., Ulusoy, D. (2017a), Teknoloji Tabanlı Girişimcilerin Başarısında Yapısal, Ekonomik, Sosyal, Kültürel ve Beşeri Sermayenin Etkileri: Türkiye Örneği, *Sosyoloji Konferansları*, (56) :113-149
- Ergen, M. (2014). *Girişimci Kapital Silikon Vadisi Tarihi ve Startup Ekonomisi*, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları.
- Gülbaş, S.Y. (2011). İnovasyon: Teknopark Modeli, *ANKEM Dergi*, 2011;25 (Ek 2): 139-145.
- Halıcı, E. (2008). Girişimcilik ve Teknoparklar: Girişimciliğin Eski ve Yeni Yüzü, http://www.emo.org.tr/ekler/1f860e3b7f548ab_ek.pdf, (Erişim tarihi:21.05.2018).
- Harmancı, M. ve Önen, M.O. (1999). *Dünyada ve Türkiye'de Teknopark ve Teknokent Uygulamaları*, GA/99-2-4, Ankara:Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Araştırma Müdürlüğü.
- İpek, H.B. (2015). *İnovasyon Temelli Ekonomi Yapısında Ulusal İnovasyon Sistemi ve Bölgesel İnovasyon Stratejileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- Marangoz, M. (2016). *Girişimcilikte Güncel Konular ve Uygulamalar*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Özkaşıkçı, I. (2013). *Dijital Çağ'da Girişimcilik Ekosistemi*, İstanbul: Butik Yayıncılık.
- Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Uygulama Yönetmeliği. (2014). *Resmi Gazete*, 12.03.2014.
- Tepe, S ve Zaim, H. (2016). Türkiye'de ve Dünyada Teknopark Uygulamaları: Teknopark İstanbul Örneği, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (29): 19-43.
- Yalçıntaş, M. (2014). Üniversite-Sanayi-Devlet İşbirliğinin Ülke Ekonomilerine Etkileri: Teknopark İstanbul Örneği, *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 5(10): 83-106.
- Yıldırım A., Şimşek H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 5. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Genişletilmiş 10. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınları.

Hedef Programlama ve Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) ile Yeniden Üretim Sistemlerinin Stok Kontrolünün İncelenmesi*

Investigation of Inventory Control of Remanufacturing Systems with Goal Programming and Analytic Hierarchy Process (AHP)

Dr. Öğr. Üyesi Talip ARSU¹, Prof. Dr. Ali ÖZDEMİR²

Öz

Faydayı ön planda tutan işletmeler, geçmiş deneyimlerinden yararlanarak kendilerine uzun vadede başarıyı getirecek olan bazı gerçekçi hedefler koymak zorundadır. Bu hedefleri koyarken karşılaşılabilecek birçok belirsizlik ve işletmelerin göz önünde bulundurması gereken birçok kısıt vardır. İşte bu belirsizlik ortamında işletmenin koyduğu gerçekçi hedefleri doyumla ulaştırması ve bu bilgiler ışığında geleceğini şekillendirmesi gerekmektedir. Bu da Çok Amaçlı Karar Verme (ÇAKV) metodlarından Hedef Programlama ile mümkündür. Bu çalışmada otomotiv yedek parça sektöründe faaliyet gösteren bir işletmenin yeniden üretim sistemi ürün portföyünden, üç ürün için üç dönemlik stok kontrol politikası hedef programlama ile modellenmiş ve çözülmüştür. Hedef Programlama modelinin amaç fonksiyonu katsayıları hesaplanırken Çok Nitelikli Karar Verme (ÇNKV) metodlarından Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) kullanılmıştır. Önerilen modeldeki beş ana hedeften üç tanesi (toplam stoklama maliyetini minimize etme hedefi, net karı maksimize etme hedefi ve fazla mesai ile gerçekleştirilen üretim maliyetini minimize etme hedefi) herhangi bir pozitif veya negatif sapma meydana gelmeden başarılmıştır. İki hedefte (dönemlik stoklama kapasitesini aşmama hedefi ve dönemlik ürün talebini karşılama hedefi) ise pozitif veya negatif sapmalar meydana gelmiştir. Fakat genel olarak birçok hedefini başarıyla doyumla ulaştıran işletme kısmen başarılı bir seyir izlemektedir. Ayrıca bu çalışmada önerilen hedef programlama modeli işletmenin stok kontrol politikası hedeflerini başarılı bir şekilde doyumla ulaştırmıştır. Çözüm sonucunda ulaşılan değerler ile işletmenin kendisine koyduğu hedefler karşılaştırılarak yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Stok yönetimi, tersine lojistik, yeniden üretim, hedef programlama, Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP)

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Companies that prioritize the benefit have to set some realistic goals that will bring them success in the long run, taking advantage of their past experience. There are many uncertainties to face when setting these goals and many constraints that the companies must take into account. In this uncertainty environment, it is necessary to satisfy the realistic goals set by the companies and to shape its future in the light of this information. This is also possible with Goal Programming, one of the Multi-Objective Decision Making (MODM) methods. In this study, a three-period inventory control policy for three products in a company, which operating in the automotive spare parts sector, from the product portfolio is modeled and solved with goal programming. Analytical Hierarchy Process (AHP), one of the Multi-Attribute Decision Making (MADM) methods, was used to calculate the objective function coefficients of the Goal Programming model. Three of the five main goals (the goal of minimizing total stocking cost, the goal of maximizing net profit and the goal of minimizing overtime production costs) in the proposed model were achieved without

*Bu çalışmanın ilk hali 13.07.2013 tarihinde Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yönetim Bilimi programında yüksek lisans tezi olarak savunulmuştur. Ayrıca bu çalışmanın özeti, 17-20 Ekim 2018 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen 19. Ekonometri Yöneyem Araştırması ve İstatistik Kongresi'nde sunulmuştur.

¹Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu, taliparsu@aksaray.edu.tr.

²Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ali.ozdemir@deu.edu.tr.

Atf için (to cite): Arsu, T ve Özdemir, A. (2019). Hedef Programlama ve Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) ile Yeniden Üretim Sistemlerinin Stok Kontrolünün İncelenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(4), 1230-1245.

any positive or negative deviation. The other two main goals (the goal of not exceeding the periodical storage capacity and the goal of meet the demand for periodical products) have positive or negative deviations. However, in general, the company, which successfully satisfies many of its objectives, is partially successful. In addition, the goal programming model proposed in this study successfully satisfy the inventory control policy objectives of the enterprise. The values obtained as a result of the solution are compared with the goals set by the company.

Keywords: Stock management, reverse logistics, remanufacturing, goal programming, Analytic Hierarchy Process (AHP)

Paper Type: Research

Giriş

Günümüz piyasa ortamlarında küreselleşmenin etkisi ile işletmeler esneklikten uzaklaşmış ve alınacak en küçük kararların bile birçok değişken göz önünde bulundurularak alınması hayati bir önem kazanmıştır. Bu belirsizlik ortamı, zamanla işletmeleri isabetli tahminin ne kadar gerekli olduğuna inandırmıştır. Tahmin yapması gereken işletme, geçmiş tecrübelerinden yararlanarak kendine bir takım kısıtlar/hedefler oluşturur ve bu kısıtlar/hedefler ile geleceği şekillendirmeye çalışır. İşte bu birçok değişken, kısıt ve hedefin birlikte ele alındığı ve bu hedeflerin hepsinin doyuma ulaştırılması gerekliliği, Hedef Programlamayı işletmelerin problem çözmede kullandığı başlıca yöntemler arasına sokmuştur.

Bu çerçevede gerçekleştirilen uygulamanın amacı, ülkemizde çok fazla yaygın olmayan yeniden üretim (re-manufacturing) uygulamalarının sağladığı çevre kirliliğini azaltma ve kaynak israfını önleme faaliyetlerinin verimliliğini arttırmak ve stoklarının yönetilmesi kararlarının Çok Nitelikli Karar Verme (ÇNKV) metotlarından Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) ve Çok Amaçlı Karar Verme (ÇAKV) metotlarından Hedef Programlama ile yapılmasını sağlamaktır.

Bu bağlamda bu çalışmada önce kısaca stok yönetimi, tersine lojistik ve yeniden üretim konularına değinilmiş sonrasında ise bir yeniden üretim işletmesinin gerçek verileri kullanılarak hedef programlama modeli geliştirilmiş ve çözülmüştür.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Stok Yönetimi

İşletmeler gelecekte talepte meydana gelebilecek olası dalgalanmalar sonucunda oluşacak arz yetersizliğini engellemek ve yığın üretimin avantajlarından faydalanmak adına stok yaparlar. Bu stokların yönetimi işletmeler için büyük bir önem arz etmektedir.

Stok kavramı hakkında yapılan birçok tanımdan bir kaçışunlardır; Bir organizasyonun kullandığı madde veya kaynak birikimine stok adı verilmektedir (Chase v.d., 1998: 582). Bir başka tanıma göre stok, ilerleyen dönemlerde üretim gerçekleştirilirken kullanılabilir veya pazarlanabilecek materyal, yarı-işlenmiş ve tamamlanmış ürünlerin toplamıdır (Demir ve Gümüsoğlu, 2009:485).

Üretim açısından stok, genellikle işletmenin ürün çıktısının bir parçası haline gelen veya çıktıya katkı sağlayan öğeler anlamına gelmektedir. Perakende sektöründeki stok ise satılmak üzere hazır bulundurulmamullerden ve işlemleri yönetmek için gerekli malzemelerden oluşur (Chase v.d., 1998: 582).

1.2. Tersine Lojistik ve Yeniden Üretim

Geleneksel bir üretim ortamında, tek bir kaynaktan üretilen yeni ürünlerin birden çok hedefe teslim edilmesi işlemine bilindiği gibi "İleriye Doğru Lojistik" (ileriye doğru dağıtım) denmektedir. Diğer yandan, birden fazla kaynaktan elde edilen ve tek bir ürün kazanım tesisine getirilen kullanılmış ürünlerin üretim ortamına tersten akışına da "Tersine Lojistik" veya "Tersine Dağıtım" denmektedir (Gungor ve Gupta, 1999: 827). Bir diğer tanıma göre ise, Tersine Lojistik,

olası bir geri dönüşüm, yeniden üretim veya imha için tüketim noktasından, bir üretim birimine sistematik olarak ürün veya parçaların gönderilmesi sürecidir (Dowlatshahi, 2005: 3455).

Tersine lojistik geri kazanım seçenekleri yapılış biçimlerine göre farklılık göstermektedir. Uygulamada karşılaşılan geri kazanım seçenekleri şu şekildedir;

Tamir (Repair): Tamirin amacı, kullanılan ürünleri “çalışır vaziyette” ürünler haline getirmektir. Tamire uğramış ürünlerin kalitesi genellikle yeni ürünlerin kalitesinden çok daha azdır (Kumar ve Malegeant, 2006: 1129). Ürünlerin tamiri tespit ve/veya kırık (bozuk) parçaların değiştirilmesi evrelerini içerir. Diğer parçalar temel olarak etkilenmez. Tamir çoğunlukla sadece bazı parçaların sökülmesi ve takılmasını gerektirir. Tamir işlemleri, müşterinin olduğu yerde veya üretici kontrollü onarım merkezlerinde yapılabilir (Thierry vd., 1995:118).

Yenileştirme (Refurbishing): Yenileştirmenin amacı, kullanılan ürünleri belirlenen kalite seviyelerine getirmektir. Kalite standartları yeni ürünlere nazaran daha az sıklıdır. Kullanılan ürünlerin parçalar halinde demontajından sonra, bütün kritik parçalar kontrol edilir ve sabitlenir veya değiştirilir. Onaylanan parçalar, yenileştirilmiş ürün ile yeniden birleştirilir. Bazen ürün yenileştirme sürecinde eski parçalar, teknik olarak daha iyi olan parçalarla değiştirilerek, ürünün iyileştirilmesi gerçekleştirilir. Bu işleme askeri ve ticari uçakların yenileştirilmesi örnek teşkil edebilir. Yenileştirme uçakların kalitelerini ve servis ömürlerini önemli ölçüde geliştirir. Ancak, kalan servis ömrü genellikle yeni uçak ortalama hizmet ömrüne göre daha azdır (Thierry vd., 1995: 119).

Parça Alma (Cannibalization): Tablo 1’deki sıralamaya göre ilk üç geri kazanım seçeneğinde kullanılmak üzere, nispeten az sayıdaki yeniden kullanılabilir parçaların veya modüllerin kurtarılmasıdır (Kumar ve Malegeant, 2006: 1129). Bu parçalar, tamir, yenileştirme veya diğer ürünlerin ve parçaların yeniden üretimi ile tekrar kullanılacak hale getirilir. Parça alınan kısımlar için kalite standardı, yeniden kullanılacağı sürece bağlıdır (Thierry vd., 1995:119).

Geri Dönüşüm (Recycling): Orijinal amacıyla kullanım ve enerji geri kazanımı hariç, organik dönüşüm dâhil olmak üzere atıkların bir üretim sürecine tabii tutularak yeni ürün üretiminde kullanılmasıdır. Geri dönüşüm, katı atık içerisindeki geri dönüştürülebilir maddelerin ekonomiye geri kazandırılması işlemidir (Kaçtıoğlu ve Şengül, 2010: 93).

Yeniden Üretim (Remanufacturing): Yeniden üretimin amacı kullanılan ürünleri yüksek kalite standardına sahip yeni ürünler haline getirmektir. Kullanılan ürünler tamamen demonte edilmekte ve bütün modülleri kapsamlı olarak kontrol edilmektedir. Yıpranmış ve eskimiş parça ve modüller yenileri ile değiştirilip, tamir edilebilir parça ve modüller, sabit ve yoğun olarak test edilmektedir. Onaylanan parçalar modüller halinde alt montajdan geçer ve daha sonra yeniden üretilmiş ürünlerin içerisine monte edilir. Yeniden üretim, teknoloji yükseltme ile birlikte kullanılabilir. Örneğin, kullanılmış makine parçaları genellikle “daha yeni” kalite ve teknolojiyle, yeni makine maliyetinin %50-60’ı arasında bir maliyetle yenilenebilir. BMW yıllardır motor, marş motoru ve alternatörler gibi yüksek maliyetli parçaları yeniden üretim sürecine sokmaktadır. Yeniden üretilmiş parçalar BMW alım-satım bölümü tarafından yüksek kalite standartlarına göre test edilmektedir. Yenilenen parçalar aynı kalite ve garanti koşullarında ve yeni parçalardan %30-50 arası daha uygun fiyata yeniden satılmaktadır (Thierry vd., 1995: 119).

Yeniden üretim, parçaların demonte edilerek temizlendiği, kontrollerinin yapıldığı, sınıflandırıldığı ve üretim süreci sonucunda yeniden kullanılabilir hale getirildiği bir işlemler bütünü olarak tanımlanmaktadır (Gürler, 2010:32). Ürün geri kazanım seçeneklerinin karşılaştırması Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Ürün geri kazanım seçeneklerinin karşılaştırılması

	Demontaj Seviyesi	Kalite Gereksinimleri	Sonuçta ortaya çıkan ürün
Tamir	Ürün Düzeyi	Ürünü çalışır vaziyete geri getirme	Bazı kısımlar sabitlenir veya yedek parça ile değiştirilir.
Yenileştirme	Modül Düzeyi	Tüm kritik modülleri incelemek ve belirlenen kalite düzeyine getirmek	Bazı modüller tamir edilir/ değiştirilir; Potansiyel yükseltmeler uygulanır
Yeniden Üretim	Parça Düzeyi	Tüm modülleri ve parçaları kontrol etmek ve yeni kalite düzeyine yükseltmek	Kullanılmış ve yeni modüller/ parçalar birleştirilir; Olası yükseltmeler yapılır
Parça Alma	Seçici Parça Alımı	Yeniden kullanılan parçaların sürecine göre değişir	Bazı parçalar tekrar kullanılır; kalanlar geri dönüşüm/imha yapılır
Geri Dönüşüm	Malzeme Düzeyi	Orijinal parçaların üretimi için yüksek, diğerleri için daha az	Malzemeler yeni ürünün üretiminde yeniden kullanılır

Kaynak: Thierry vd., 1995: 120

Literatürde yeniden üretim sürecinin stok yönetimi ve stok kontrol politikalarını inceleyen birçok çalışma bulunmaktadır; Van der Laan v.d. (1996), yeniden üretim sistemlerinde kullanılmak üzere bir stok modeli geliştirmiştir. Van der Laan ve Solomon (1997) üretim, yeniden üretim ve bertaraf işlemlerine dair stokastik bir stok sistemi geliştirmiştir. Van der Laan v.d. (1999) üretim ve yeniden üretim işlemlerinin aynı anda meydana geldiği sistemlerin üretim planlaması ve stok kontrolü üzerine bir çalışma yapmıştır. Kongar ve Gupta (2000) karar vericilerin kendilerine özgü tercihlerine yönelik bir yeniden üretim tedarik zinciri ortamında, planlanan ve planlanmayan stokların kabul edilebilir tolerans sınırlarını belirlemek için kantitatif bir metodoloji sunmuştur. Inderfurth ve Van der Laan (2001) uygun bir stok konumu belirleyerek basit politikaların performansını önemli ölçüde geliştirebildiğini göstermiştir. Mahadevan v.d. (2003) yeniden üretim kapsamında, üretim kontrolü, stok yönetimi ve ürün kurtarma operasyonuna odaklanmıştır. Zhou v.d. (2006) hem üretim hem de yeniden üretim sistemlerini içine alan bir hibrit sistem ele almıştır. Takahashi v.d. (2007) üretim ve bertaraf ile ilgili bir yeniden üretim sistemini göz önünde bulundurarak parça ve ürünlerin üretimi için kullanılan malzeme ve materyallerin, bertaraf atıklarını sınıflandıran bir ayrıştırma sürecini ele almıştır. Nenes v.d. (2010) hem yeni ürün talepleri hem de kullanılan ürünlerin geri dönüşlerinin stokastik olduğu bir sistem için alternatif politikalar geliştirmiştir. Chung ve Wee (2011) küresel ısınma, çevre bilinci ve ürün yaşam döngüsünün kısılmasından kaynaklanan ekolojik koruma çabaları ve kaynak kullanımı için daha fazla harcama yapıldığının bilincinde olduklarından, çalışmalarında kısa yaşam döngüleri ile entegre bir üretim envanter modeli geliştirmiştir.

Literatürde yeniden üretim sistemlerinin stok kontrolünü inceleyen birçok çalışma mevcut olmasına rağmen hedef programlama ile modellenen bir çalışmaya rastlanamamıştır. Ayrıca hedef programlama modeli ağırlıklarının AHP ile belirlenmesi kantitatif modelin objektifliğini daha da arttırdığından literatüre katkı sağlamıştır.

2. Yöntem

2.1 Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, ülkemizde çok fazla yaygın olmayan yeniden üretim (re-manufacturing) uygulamalarının sağladığı çevre kirliliğini azaltma ve kaynak israfını önleme faaliyetlerinin verimliliğini arttırmak ve stoklarının yönetilmesi kararlarının kantitatif karar verme tekniklerinden AHP ve Hedef Programlama ile yapılmasını sağlamaktır.

2.2. Araştırmanın Yöntemi

Yapılan çalışmada Özdemir (2005)'in KOBİ'lerin stok kontrolü için geliştirdiği hedef programlama modeli kullanılmıştır. Kullanılan Hedef Programlama modelinin amaç fonksiyonu ağırlıkları ise AHP ile belirlenmiştir.

Araştırmanın yapıldığı otomotiv yedek parça üretim işletmesinin ürün yelpazesinin büyük bir kısmını direksiyon kutuları oluşturmaktadır. Uygulamada da yeniden üretime tabi tutulan ve talep miktarları en yüksek olan üç direksiyon kutusunun, üç dönemlik üretim, talep, satış ve stok miktarları dikkate alınmış ve hedefler çerçevesinde model kurularak LINGO 11.0 ile çözülmüştür. Ulaşılan değişken değerleri ve hedeften sapmalar, işletmenin hedefleri ile karşılaştırılarak işletmenin verimliliğine arttırabilecek önerilerde bulunulmuştur.

2.2.1. Hedef Programlama

Hedef Programlama, çoklu alt hedefleri olan tek hedefli karar problemlerinin yanı sıra, çoklu alt hedefleri olan çok hedefli problemlerin çözüm bulduğu doğrusal programlamanın özel bir uzantısıdır (Wise ve Perushek, 2000:166-167).

Hedef programlama çok hedefli karar verme sorunları ile başa çıkmak için geliştirilen birçok modelden biridir. Bu model karar vericinin uygun bir dizi çözüm arasından en iyi çözümü ararken, aynı zamanda birçok hedefi hesaba katmasını sağlar (Aouni ve Kettani, 2001:226). Charnes ve Cooper (1961) tarafından ortaya atılan Hedef Programlama Lee (1972), Charnes ve Cooper (1977) ve Ignizio (1978, 1983 ve 1989) tarafından geliştirilmiştir. Yöntemde karar vericilerin ulaşmak istediği her amaç için hedefler belirlenmektedir. Tercih edilen bir çözümden sonra hedeflerden sapmaları minimize edecek sonuç tanımlanır. Hedef Programlamanın matematiksel modeli aşağıdaki gibi ifade edilir (Charnes ve Cooper, 1977: 41).

$$\text{Min } Z = \sum_{i \in m} (d_i^+ + d_i^-)$$

Kısıtlar;

$$\sum_{j=1}^n a_{ij}x_j - d_i^+ + d_i^- = b_i$$

$$x_j, d_i^+, d_i^- \geq 0 \quad i = 1, 2, \dots, m \quad j = 1, 2, \dots, n$$

Burada;

d_i^+ : Amaçtan pozitif sapmalar

d_i^- : Amaçtan negatif sapmalar

a_{ij} : Kısıt fonksiyonu katsayıları

b_i : Sağ taraf sabitleri

Uygulanan hedef programlama türüne göre amaç fonksiyonu ve kısıtlar farklılık gösterebilir de genel hedef programlama fonksiyonu yukarıda gösterildiği gibidir.

2.2.2. Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP)

AHP, karmaşık Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) problemlerini çözmek için tasarlanmıştır. AHP, her kriterin görece önemi hakkında yargılar sağlar ve sonrasında da her bir kriter kullanılarak bütün karar alternatiflerinden bir tercih belirlemek için karar vericiye yardımcı olur. AHP'nin çıktısı karar verici tarafından ifade edilen tercihlere göre karar alternatifleri içerisinde bir öncelik sıralamasıdır (Anderson v.d., 2001:733).

Uzmanlardan veya karar vericilerden toplanan veriler, hiyerarşik yapıya karşılık gelen, kalitatif ölçekli alternatiflerin ikili karşılaştırmasından oluşur (Bhushan ve Rai, 2004:16). Thomas L. Saaty tarafından geliştirilen söz konusu ölçek Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. AHP önem düzeyleri

Önem Yoğunluğu	Tanım	Açıklama
1	Eşit Önem	İki faaliyet amaca eşit düzeyde katkı sağlar
3	Birinin diğerine göre çok az önemli olması	Deneyim ve yargı bir faaliyeti diğerine çok az tercih ettirir
5	Kuvvetli derecede önemli	Deneyim ve yargı bir faaliyeti diğerine çok kuvvetli bir derecede tercih ettirir
7	Çok kuvvetli düzeyde önemli	Bir faaliyet güçlü bir şekilde tercih edilir ve baskınlığı uygulamada rahatlıkla görülür
9	Aşırı derecede önemli	Bir faaliyetin diğerine tercih edilmesine ilişkin deliller çok büyük güvenilirliğe sahiptir
2, 4, 6, 8	Orta değerler	Uzlaşma gerektiğinde kullanılmak üzere yukarıda listelenen yargılar arasında yer alan değerler

Kaynak: Saaty ve Sodenkamp, 2010: 95

Öncelikle problem için uzmanlardan alınan girdi verileri ile yüksek önem düzeyine sahip amaçların başarılmasına (veya tatmin edilmesine) katkıda bulunmayı sağlayacak bir düzeydeki karar elemanlarının karşılaştırmaları ikili karşılaştırma matrislerini oluşturur (Zahedi, 1986:98). Daha sonra, aynı seviyeye ait kriterlerin ve alt kriterlerin her birine göre görece önemleri hesaplanır. Niteliklerin her çifti için, uzmanlardan diğerine göre “ne kadar önemli” sorusunun cevabı istenir (Giove v.d., 2009:66). Verilen cevaplarla oluşturulan matrisler ışığında çözüm yapılarak amaçların ağırlıkları belirlenir.

2.3. Hedef Programlama Modelinde Kullanılan İşletme Bilgileri

2.3.1. Hedef Programlama Modeli Notasyonu (Karar Değişkenleri ve Parametreler)

Modelde kullanılan karar değişkenleri ve parametreler her bir dönem için ayrı ayrı harflendirilmiştir. Üç ürün ve üç dönem kullanılacağından ürünler “j= a, b, c”, dörder aylık üç dönem de “i=1, 2, 3” olarak gösterilmiştir.

Karar Değişkenleri

n_i^j = i. periyotta normal mesai ile j ürününden üretilen miktarı

f_i^j = i. periyotta fazla mesai ile j ürününden üretilen miktarı,

i_i^j = i. periyotta j ürünü dönem sonu stoku,

i_{i-1}^j = i. periyotta j ürünü dönem başı stoku,

d_x^- = y. hedeften negatif sapma,

d_x^+ = y. hedeften pozitif sapma,

Parametreler

w_x^- = x. hedeften negatif sapmanın ağırlığı,

w_x^+ = x. hedeften pozitif sapmanın ağırlığı,

C_i^j = i. periyotta j ürünü talep miktarı,

I^j = a ürünü dönem sonu stok miktarı hedefi,

K = Dönemlik kâr hedefi,

M^j = Dönemlik fazla mesai ile üretim maliyeti hedefi (j ürünü),

N^j = İşletmenin her dönem normal mesai ile üretebileceği maks. üretim mik.(j ürünü)

F^j = İşletmenin her dönem fazla mesai ile üretebileceği maks. üretim mik.(j ürünü),

r = Fiyatın yüzdesi olarak ifade edilen stoklama maliyeti,

P_i^j = j ürünü i. periyottaki birim satış fiyatı,

v_i^j = i. periyotta normal mesai ile j ürünü birim üretim maliyeti,

y_i^j = i. periyotta fazla mesai ile j ürünü birim üretim maliyeti,

h_i = i. periyottaki birim stoklama maliyeti (bütün ürünler için),

k = Toplam dönem sayısı.

2.3.2. Hedef Programlama Modelinin Kurulacağı İşletme Verileri

- İşletmenin dört aylık her dönem için yeniden üretilmiş ürünlere ayırdığı stoklama kapasitesi her bir ürün grubu için 50 birimdir.
- 01.01.2011 tarihli dönem başı başlangıç stokları A ürünü için 124 birim, B ürünü için 109 birim, C ürünü için 64 birimdir.
- Ürünün birim stoklama maliyeti her bir ürün grubu için eşit ve 5 TL'dir.
- Birim satış fiyatları A ürünü için 193 TL, B ürünü için 140 TL, C ürünü için ise 191 TL'dir.
- Ürünlere ilişkin talep miktarlar Tablo 3'te verilmiştir

Tablo 3. Ürünlere ilişkin talep miktarları

	A Ürünü	B Ürünü	C Ürünü
1. Dönem	60 Adet	32 Adet	34 Adet
2. Dönem	34 Adet	100 Adet	80 Adet
3. Dönem	8 Adet	88 Adet	10 Adet

- Normal mesai ile üretim kapasitesinin aşan miktarları karşılayabilmek için işletme fazla mesai ile üretim yapabilmektedir.
- İşletme her dönem normal mesai saatlerinde her bir ürün grubundan minimum 35 adet üretmelidir.
- İşletme her dönem fazla mesai saatlerinde her bir ürün grubundan maksimum 30 adet üretilmelidir.
- Normal veya fazla mesaide üretim yapılması halinde birim üretim maliyetleri Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Normal ve fazla mesai ile üretim maliyetleri

Maliyet Kalemleri	Normal Mesai			Fazla Mesai		
	A Ürünü	B Ürünü	C Ürünü	A Ürünü	B Ürünü	C Ürünü
İlk Madde	91 TL	84 TL	89 TL	91 TL	84 TL	89 TL
Hammadde	10, 85 TL	3,68 TL	7,45 TL	10, 85 TL	3,68 TL	7,45 TL
İşçilik	20 TL	20 TL	20 TL	26 TL	26 TL	26 TL
Diğer	3.15 TL	2,32 TL	3.55 TL	7.15 TL	6,32 TL	7,55 TL
Toplam	125 TL	110 TL	120 TL	135 TL	120 TL	130 TL

2.3.3. Hedef Programlama Modeli Varsayımları

- Ürünlerin birim stoklama ve birim üretim (normal ve fazla mesai) maliyetleri ile birim fiyatlarının üç dönemde de değişmediği varsayılmaktadır. Diğer bir ifadeyle;

$$h_1 = h_2 = h_3 = h \text{ (Bütün ürünler bütün dönemler için eşit)}$$

$$v_1^j = v_2^j = v_3^j = v^j$$

$$y_1^j = y_2^j = y_3^j = y^j$$

$$p_1^j = p_2^j = p_3^j = p^j$$

- Model sadece üç ürün ile sınırlandırıldığından dolayı yeniden üretim sürecindeki yıllık sabit maliyetler dikkate alınmamıştır.

2.3.4. Hedef Programlama Modeli Hedef Kısıtları

Dönemlik stoklama kapasiteleri şirketin hem stoklama için ayırdığı işçilik maliyetine, hem de depolama kapasitesine dikkat edilerek oluşturulmuştur. Toplam stoklama maliyeti şirketin önceki yıllarda bu departman için ayırdığı bütçe esas alınarak değerlendirilmiştir. Net kar hedefi belirlenirken, maliyeti, talep miktarlarını ve stok maliyetlerini göz önünde bulundurarak üç ürün için hedeflenen kar miktarı öngörülmüştür. Fazla mesai ile üretim maliyeti hedefi belirlenirken ise, işçilik, yemek, ulaşım, elektrik gibi fazla mesaide artış gösteren maliyetler esas alınmıştır.

- Dönemlik stoklama kapasitesini aşmama hedefleri (t=1,2,3 için 9 hedef)

$$i_t^j \leq I^j \text{ (t = 1,2,3) (j = a, b, c)}$$

- Toplam stoklama maliyetini minimize etme hedefi

$$h_t \cdot \sum_{t=1}^k i_t^a + h_t \cdot \sum_{t=1}^k i_t^b + h_t \cdot \sum_{t=1}^k i_t^c \leq r \cdot p_t^a \cdot \sum_{t=1}^k C_t^a + r \cdot p_t^b \cdot \sum_{t=1}^k C_t^b + r \cdot p_t^c \cdot \sum_{t=1}^k C_t^c$$

- Net karı maksimize etme hedefi

$$(p_t^a \cdot \sum_{t=1}^k C_t^a + p_t^b \cdot \sum_{t=1}^k C_t^b + p_t^c \cdot \sum_{t=1}^k C_t^c) - \left((\sum_{t=1}^k (v_t^a \cdot n_t^a + y_t^a \cdot f_t^a)) + (\sum_{t=1}^k (v_t^b \cdot n_t^b + y_t^b \cdot f_t^b)) + (\sum_{t=1}^k (v_t^c \cdot n_t^c + y_t^c \cdot f_t^c)) \right) - (h_t \cdot \sum_{t=1}^k i_t^a + h_t \cdot \sum_{t=1}^k i_t^b + h_t \cdot \sum_{t=1}^k i_t^c) \geq K$$

- Dönemlik ürün talebini karşılama hedefi (t=1,2,3 için 9 hedef)

$$C_t^j = i_{t-1}^j + n_t^j + f_t^j - i_t^j \text{ (t = 1,2,3)}$$

- Fazla mesai ile gerçekleştirilen üretim maliyetini minimize etme hedefi

$$y_t^a \cdot \sum_{t=1}^k f_t^a + y_t^b \cdot \sum_{t=1}^k f_t^b + y_t^c \cdot \sum_{t=1}^k f_t^c \leq M$$

Her bir ürün ve dönem için, dönemlik stoklama kapasitesini aşmama hedefi, dönemlik ürün talebini karşılama hedefi olmak üzere 9'ar hedef oluşturulmuştur. Diğer hedefler ise bütün dönemi kapsayacak şekilde ele alınmıştır. Modele konu toplam 21 adet hedef vardır.

2.3.5. Hedef Programlama Modeli Üretim Kısıtları

Dönemlik talepleri karşılamak ve ihtiyatlılık gereği stok yapmak amaçlı normal mesai ile üretime alt sınır getirilmiş ve minimum 35 birim ile sınırlandırılmıştır. Bunu yapmaktaki bir diğer amaç ise fazla mesai ile yapılan üretimi kontrol altında tutmaktır. Aynı şekilde fazla mesai ile üretim miktarı da maksimum 30 birim ile sınırlandırılmıştır. Bunu yapmaktaki amaç ise işletmenin hedeflerinden bir tanesine konu olan fazla mesai ile üretimi azaltmaktır.

- Normal mesai ile dönemlik üretim kısıtları (9 kısıt)

$$n_t^j \leq N_t^j \quad (t = 1,2,3) \quad (j = a, b, c)$$

- Fazla mesai ile dönemlik üretim kısıtları (9 kısıt)

$$f_t^j \leq F_t^j \quad (t = 1,2,3) \quad (j = a, b, c)$$

2.3.6. Hedef Programlama Modeli Hedef Değerleri

Hedef değerler belirlenirken, uygulamaya konu olan şirketin bu üç ürün için ayırdığı bütçe ve diğer olanaklarından yararlanılmıştır.

- Her dönem her ürün için maksimum 50 adet stok bulundurulması ($I^a = 50, I^b = 50, I^c = 50$)
- Toplam stoklama maliyetinin en fazla, satışların %1'i kadar olması ($r \leq 0,01$)
- Elde edilen net karın en az 33.000 olması ($K \geq 33.000$)
- Dönemlik ürün taleplerinin tamamen karşılanması ($C_1^a = 60, C_2^a = 34, C_3^a = 8$), ($C_1^b = 32, C_2^b = 100, C_3^b = 88$), ($C_1^c = 34, C_2^c = 80, C_3^c = 10$)
- Fazla mesai ile gerçekleştirilebilen üretim maliyetinin maksimum 1250 TL olması ($M^a + M^b + M^c = 1250$)

3. Bulgular ve Yorumlar

3.1. AHP ile Ağırlıkların Hesaplanması

Çalışmanın bu kısmına kadar verilen bilgiler ışığında önce AHP ile modelde kullanılan ağırlıklar hesaplanıp, daha sonra da bu ağırlıklarla oluşturulan model LINGO 11.0 yardımı ile çözülmüştür.

İşletme için yapılan uygulamada hedeflerin ağırlıklarının tamamen subjektif yargılarla belirlenmesi riskine karşı, söz konusu ağırlıklar AHP kullanılarak bulunmuştur. AHP yönteminde kullanılan kriterler üretim departmanının değerlendirmeleri sonucunda oluşturulmuştur.

Ağırlıklandırılan Hedefler- AHP için karar alternatifleri

- Dönemlik stoklama kapasitesini aşmama hedefi.
- Toplam stoklama maliyetini minimize etme hedefi.
- Net karı maksimize etme hedefi.
- Dönemlik ürün talebini karşılama hedefi.
- Fazla mesai ile gerçekleştirilen üretim maliyetini minimize etme hedefi.

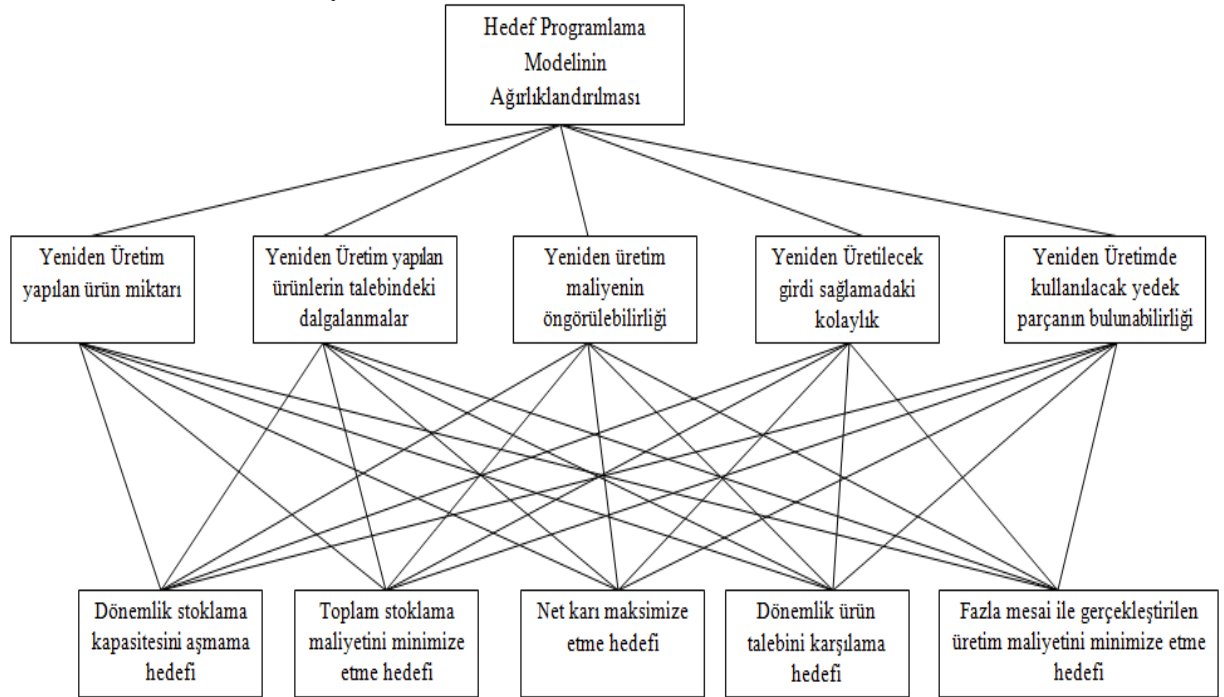
AHP Kriterleri

AHP kriterleri işletmenin üretim departmanı yetkilisi tarafından belirlenmiştir.

- Yeniden üretim yapılan ürün miktarı.
- Yeniden üretim yapılan ürünlerin talebindeki dalgalanmalar.
- Yeniden üretim maliyetinin öngörülebilirliği.
- Yeniden üretilecek girdi sağlamadaki kolaylık.
- Yeniden üretimde kullanılacak yedek parçanın bulunabilirliği.

Amaç fonksiyonları ve kriterlerin yer aldığı hiyerarşik yapı Şekil 1' de gösterilmiştir.

Şekil 1. AHP kriter ve karar alternatifleri

İşletme yetkililerinin fikir ve görüşleri dikkate alınıp, işletme verileri ve yapısı da gözetilerek, hedeflere verilmesi gereken ağırlıklar AHP kullanılarak belirlenmiştir. AHP' nin kriterleri şirket yetkilisinin yönlendirmeleri ile oluşturulmuş ve kriterler arası önem düzeyleri şirket yetkilisi tarafından değerlendirilmiştir.

$$w_1 = 0.08 \text{ (Pozitif yönlü tüm hedefler için)}$$

$$w_2 = 0.11$$

$$w_3 = 0.29$$

$$w_4 = 0.27 \text{ (Pozitif ve negatif yönlü tüm hedefler için)}$$

$$w_5 = 0.24$$

İşletmenin toplam 21 hedefi bulunmaktadır ve bu hedeflerden sapmaların ağırlıkları ise yapılan çözüm sonucunda yukarıdaki gibi bulunmuştur.

3.2. Hedef Programlama Modeli ve Çözümü

Otomotiv yedek parça üretim işletmesinin yeniden üretim ürün portföyünde yer alan üç ürününe ilişkin stok kontrol yönetimi için oluşturulan Hedef Programlama modeli işletmeden edinilen verilere göre düzenlendiğinde aşağıdaki modele ulaşılmıştır.

Amaç Fonksiyonu:

$$Z_{min} = 0,08(d_1^+ + d_2^+ + d_3^+ + d_4^+ + d_5^+ + d_6^+ + d_7^+ + d_8^+ + d_9^+) + 0,11(d_{10}^+) + 0,29(d_{11}^-) + 0,27(d_{12}^- + d_{12}^+ + d_{13}^- + d_{13}^+ + d_{14}^- + d_{14}^+ + d_{15}^- + d_{15}^+ + d_{16}^- + d_{16}^+ + d_{17}^- + d_{17}^+ + d_{18}^- + d_{18}^+ + d_{19}^- + d_{19}^+ + d_{20}^- + d_{20}^+) + 0,24(d_{21}^+)$$

Hedef kısıtları:

$$\begin{array}{lll} i_1^a + d_1^- - d_1^+ = 50 & i_1^b + d_4^- - d_4^+ = 50 & i_1^c + d_7^- - d_7^+ = 50 \\ i_2^a + d_2^- - d_2^+ = 50 & i_2^b + d_5^- - d_5^+ = 50 & i_2^c + d_8^- - d_8^+ = 50 \\ i_3^a + d_3^- - d_3^+ = 50 & i_3^b + d_6^- - d_6^+ = 50 & i_3^c + d_9^- - d_9^+ = 50 \end{array}$$

$$5i_1^a + 5i_2^a + 5i_3^a + 5i_1^b + 5i_2^b + 5i_3^b + 5i_1^c + 5i_2^c + 5i_3^c + d_{10}^- - d_{10}^+ = 50$$

$$73406 - 125n_1^a - 125n_2^a - 125n_3^a - 110n_1^b - 110n_2^b - 110n_3^b - 120n_1^c - 120n_2^c - 120n_3^c - 135f_1^a - 135f_2^a - 135f_3^a - 120f_1^b - 120f_2^b - 120f_3^b - 130f_1^c - 130f_2^c - 130f_3^c - 5i_1^a - 5i_2^a - 5i_3^a - 5i_1^b - 5i_2^b - 5i_3^b - 5i_1^c - 5i_2^c - 5i_3^c + d_{11}^- - d_{11}^+ = 33000$$

$$\begin{array}{ll} 124 + n_1^a + f_1^a - i_1^a + d_{12}^- - d_{12}^+ = 60 & i_2^b + n_3^b + f_3^b - i_3^b + d_{17}^- - d_{17}^+ = 88 \\ i_1^a + n_2^a + f_2^a - i_2^a + d_{13}^- - d_{13}^+ = 34 & 64 + n_1^c + f_1^c - i_1^c + d_{18}^- - d_{18}^+ = 34 \\ i_2^a + n_3^a + f_3^a - i_3^a + d_{14}^- - d_{14}^+ = 8 & i_1^c + n_2^c + f_2^c - i_2^c + d_{19}^- - d_{19}^+ = 80 \\ 109 + n_1^b + f_1^b - i_1^b + d_{15}^- - d_{15}^+ = 32 & i_2^c + n_3^c + f_3^c - i_3^c + d_{20}^- - d_{20}^+ = 10 \\ i_1^b + n_2^b + f_2^b - i_2^b + d_{16}^- - d_{16}^+ = 100 & \end{array}$$

$$135f_1^a + 135f_2^a + 135f_3^a + 120f_1^b + 120f_2^b + 120f_3^b + 130f_1^c + 130f_2^c + 130f_3^c + d_{21}^- - d_{21}^+ = 1250$$

Üretim Kısıtları:

$$\begin{array}{llllll} n_1^a \geq 35 & n_1^b \geq 35 & n_1^c \geq 35 & f_1^a \leq 30 & f_1^b \leq 30 & f_1^c \leq 30 \\ n_2^a \geq 35 & n_2^b \geq 35 & n_2^c \geq 35 & f_2^a \leq 30 & f_2^b \leq 30 & f_2^c \leq 30 \\ n_3^a \geq 35 & n_3^b \geq 35 & n_3^c \geq 35 & f_3^a \leq 30 & f_3^b \leq 30 & f_3^c \leq 30 \end{array}$$

Pozitiflik Koşulu:

$$n_1^a, n_2^a, n_3^a, n_1^b, n_2^b, n_3^b, n_1^c, n_2^c, n_3^c, f_1^a, f_2^a, f_3^a, f_1^b, f_2^b, f_3^b, f_1^c, f_2^c, f_3^c, i_1^a, i_2^a, i_3^a, i_1^b, i_2^b, i_3^b, i_1^c, i_2^c, i_3^c \geq 0$$

$$d_1^+, d_1^-, d_2^+, d_2^-, d_3^+, d_3^-, d_4^+, d_4^-, d_5^+, d_5^-, d_6^+, d_6^-, d_7^+, d_7^-, d_8^+, d_8^-, d_9^+, d_9^-, d_{10}^+, d_{10}^-, d_{11}^+, d_{11}^-, d_{12}^+, d_{12}^-, d_{13}^+, d_{13}^-, d_{14}^+, d_{14}^-, d_{15}^+, d_{15}^-, d_{16}^+, d_{16}^-, d_{17}^+, d_{17}^-, d_{18}^+, d_{18}^-, d_{19}^+, d_{19}^-, d_{20}^+, d_{20}^-, d_{21}^+, d_{21}^- \geq 0$$

"Direksiyon Kutusu" ürünlerinin 3 dönemlik (4'er aylık) üretim stok kontrolü hedef programlama modeli LINGO 11.0 programı ile çözülmüştür. Elde edilen değişken değerleri aşağıdaki Tablo 5'te gösterilmektedir.

Tablo 5. LINGO çözümü sonucunda karar değişkenlerinin çözüm değerleri

Karar Değişkenleri	Değişken Değerleri	Karar Değişkenleri	Değişken Değerleri	Karar Değişkenleri	Değişken Değerleri
i_1^a	0	n_1^a	35	f_1^a	0
i_2^a	0	n_2^a	35	f_2^a	0
i_3^a	27	n_3^a	35	f_3^a	0
i_1^b	65	n_1^b	35	f_1^b	0
i_2^b	0	n_2^b	35	f_2^b	0
i_3^b	0	n_3^b	57	f_3^b	0
i_1^c	45	n_1^c	35	f_1^c	0
i_2^c	0	n_2^c	35	f_2^c	0
i_3^c	10	n_3^c	35	f_3^c	0

İşletmenin aynı 3 dönemdeki verileriyle çözülen problemi sonucunda ulaşılan hedeflerden sapma değişkenlerinin değerleri ve negatif sapsmaları ile pozitif sapsmaları Tablo 6’da gösterilmektedir.

Tablo 6. LINGO çözümü hedefler ve sapma değişkenleri

Hedefler	Sapma Değişkenleri	Negatif Sapsmalar (d_j^-)	Pozitif Sapsmalar (d_j^+)
	d_1	50	0
	d_2	50	0
	d_3	23	0
	d_4	0	15
Dönemlik stoklama kapasitesini aşmama hedefleri	d_5	50	0
	d_6	50	0
	d_7	5	0
	d_8	50	0
	d_9	40	0
Toplam stoklama maliyetini minimize etme hedefi	d_{10}	0	0
Net karı maksimize etme hedefi	d_{11}	0	0
	d_{12}	0	99
	d_{13}	0	1
	d_{14}	0	0
Dönemlik ürün talebini karşılama hedefi	d_{15}	0	47
	d_{16}	0	0
	d_{17}	31	0
	d_{18}	0	20
	d_{19}	0	0
	d_{20}	0	15
Fazla mesai ile gerçekleştirilen üretim maliyetini minimize etme hedefi	d_{21}	1250	0

Dönemlik stok kapasitesini aşmama hedefleri olan d_1 ile d_9 arasındaki hedeflerin pozitif sapsmalarının minimum olması istenmiş ve b ürününün 1. dönemdeki stok kapasitesi hedefi hariç, diğer hedefler başarılmıştır. Toplam stoklama maliyetini minimize etme, net karı maksimize etme ve fazla mesai ile gerçekleştirilen üretim maliyetini minimize etme hedefleri (d_{10} , d_{11} , d_{21}) hiç bir istenmeyen sapma olmadan başarılmıştır. Dönemlik ürün talebini karşılama hedeflerinin (d_{12} ile

d₂₀ arası) hiç bir pozitif veya negatif sapma olmadan gerçekleşmesini isteyen işletme a ürününün 3. dönemi, b ürününün 2. dönemi, c ürününün 2. dönemi haricinde hedeflerine ulaşamamış ve istenmeyen sapmalar meydana gelmiştir.

Sonuç ve Öneriler

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren en üst düzeye ulaşan makineleşme, teknolojinin sınırları aşması ve globalleşmenin etkisiyle uluslararası ticaretin derinleşmesi rekabetin yoğun olarak yaşandığı bir piyasa ortamını beraberinde getirmiştir. Rekabetin bu kadar yoğun olarak yaşandığı piyasa ortamlarında hızlı ve verimli karar alabilen işletmeler bir adım öne çıkmaktadır.

Aynı anda birçok fonksiyonu yerine getiren işletmeler, karar alırken de aynı şekilde birden fazla kısıtı ve birden fazla amacı göz önünde bulundurmak zorunda kalmaktadır. İşletmelerin alması gereken kararlar, doğası gereği belirsiz ortamlarda alındığından ve bu belirsizlik ortamı işletmenin geleceğini etkileyeceğinden, kararın isabeti işletmenin başarısını doğrudan ilgilendirmektedir. İşte bu belirsizlik içinde, birden çok amaç göz önünde bulundurularak karar alınması gerektiğinde ÇAKV Metotları ile karşılaşılmaktadır.

Bu çalışmada ÇAKV metotlarından Hedef programlama ve ÇNKV metotlarından AHP kullanılarak bir üretim işletmesinin stok kontrol politikasındaki hedefler doyumuna ulaştırılmıştır.

Yeniden üretim faaliyeti gerçekleştiren otomotiv şirketinin yeniden üretim ürün portföyünden 3 ürünün 3 dönemlik stok kontrol politikasını belirleyen 5 ana hedef (toplam 21 hedef) Hedef Programlama modeli ile doyumuna ulaştırılmıştır. Ağırlıklı (Weighted) Hedef Programlama kullanılarak oluşturulan modelin ağırlıkları, ÇNKV metotlarından AHP kullanılarak belirlenmiştir. AHP'nin karar problemi, modelin amaç fonksiyonu katsayılarının ağırlıklandırılması olarak belirlenmiştir. Karar alternatifleri modele konu olan ana hedeflerdir. Kriterler ise işletme yetkilisinin yeniden üretim faaliyetine ilişkin olarak belirlediği kısıtlamalardır. Karar alternatifleri, her bir kritere göre karşılaştırma matrislerine yerleştirilmiş ve Excel for Windows yardımıyla çözüme ulaşılmıştır. Her bir çözümün tutarlılık oranının 0.1'den küçük olduğundan, yani çözümün tutarlı olduğundan emin olunduktan sonra bulunan ağırlıklar modelin amaç fonksiyonuna eklenerek LINGO 11.0 paket programı ile çözüm gerçekleştirilmiştir. Çözüm sonucunda bulunan değerler Tablo 5 ve 6' da gösterilmektedir.

Elde edilen sonuçlara göre işletme dönemlik stoklama kapasitesini aşmama hedefini B ürünü haricinde gerçekleştirmiştir. A ürünü için stoklama kapasitesi 1. ve 2. dönemde tamamen kullanılmış 3. dönem ise 23 birim stoklanmış yani 27 birim hedeften negatif sapma gerçekleşmiştir. B ürünü için 1. dönemde hedeften 15 birim pozitif sapma olmuştur. 2. ve 3. dönem ise herhangi bir sapma meydana gelmeden bütün stoklama kapasitesi kullanılmıştır. C ürünü için ise 1. dönem ve 3. dönemde sırasıyla 5 birim ve 40 birim kullanılmayan stok kapasitesi kalmıştır. Yani işletme 1. dönemde 45 birim, 3. dönemde ise 10 birim stoklamıştır. B ürünü için 2. dönemde herhangi bir sapma olmadan bütün stoklama kapasitesi kullanılmıştır.

Toplam stoklama maliyetini minimize etme ve net karı maksimize etme hedeflerini başaran işletme, herhangi bir sapma meydana gelmeden 3 dönemi tamamlamıştır. Maksimum 735 TL olan stoklama maliyetinin tamamını kullanan işletme bu miktarın üzerine çıkmadan stoklama maliyetini gerçekleştirmiştir. Aynı şekilde 3 ürünün 3 dönemlik satışlarından minimum 33000 TL kar hedefleyen işletme söz konusu karı gerçekleştirmiştir.

İhtiyatlı olmak ve fazla mesai ile üretimi kısıtlamak adına her ay minimum 35 birim normal mesai ile üretim yapan işletme A ve C ürünlerini 3 dönemde 35 birim üretmiştir. B ürününde ise 1. ve 2. dönemler 35 birim üretim yapılmış 3. dönem ise 57 birim üretilmiştir.

Dönemlik ürün talebini tamamen karşılamayı hedefleyen işletme, pozitif ve negatif bir sapma meydana gelmesini istememektedir. Bu hedefini tam anlamıyla gerçekleştiremeyen işletme A ürününün 1. ve 2. dönemdeki talebinin sırasıyla 99 ve 1 birim üzerine çıkmış, 3. dönemde talep tamamen karşılanmıştır. B ürününde 1. dönem 47 birim talebin üzerine çıkan

işletme, 3. dönem 31 birim talebi karşılayamamıştır. B ürünü için 2. dönemde bütün talep tamamen karşılanmıştır. C ürünüde ise 1. ve 3. dönem sırasıyla 20 ve 15 birim istenilen talebin üzerine çıkmış, 2. dönem ise talep herhangi bir sapma meydana gelmeden karşılanmıştır.

Normal mesai ile ayda minimum 35 tane üretim yapmak zorunda olan işletme ihtiyatlılık adına gerçekleştirdiği bu durum sayesinde 3 dönem boyunca hiç bir üründen fazla mesai ile üretim yapmak zorunda kalmamıştır. Maksimum 1250 TL ayırdığı fazla mesai ile üretim maliyetini hiç kullanmamıştır.

Görüldüğü gibi birçok hedefini başarıyla doyuma ulaştıran işletme kısmen başarılı bir seyir izlemektedir. Bir dönemde stok kapasitesini aşan işletme bunun önüne geçebilmek için ya üretimi ve satışı az olan bir ürünün stok kapasitesinden yararlanmalı, ya da o ürün için tekrar üretim-satış planlaması yapıp fazla stoku engellemelidir. Aynı şekilde talebin eksik veya fazla çıkması konusunda da önlem alması gereken işletme fazla arzını değerlendirmek için yeni pazarlar aramalı, eksik talep için ise üretim programını gözden geçirerek gerekli önlemleri almalıdır.

Sonuç olarak hedef programlama ile modellenen stok kontrol problemi hedeflerini başarılı bir şekilde gerçekleştirmiştir. Fakat her ÇKKV yöntemi gibi Hedef Programlamada da sonuçlar tahminidir. Yani tahminler geleceğe ilişkin yapıldığında mükemmellikten uzaktır. İşletme yapılan bu çalışmayı dikkate alırken aynı zamanda işletmenin olanaklarını da dikkate alarak kararlarını vermelidir. Çünkü veriler derlendiğinde işletme yeniden üretim faaliyetini yalnızca bir yıldan beri yaptığından, model oluşturulurken çok fazla sayısal veri kullanılmamış, işletme mühendislerinin subjektif yargılarından yararlanılmıştır.

Yapılan çalışma hedef programlama ile modellenen stok kontrol politikasının hedeflerini başarılı bir şekilde doyuma ulaştırdığını gözler önüne sermektedir. Bundan sonraki çalışmalarda subjektif yargılardan uzak nicel verilerle işlem gerçekleştirilirse, bunun işletmenin uzun vadede hem karına hem de üretim sistemine pozitif katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Anderson, D. R., Sweeney, D. J. ve Williams, T. A. (2001). *Quantitative Methods for Business (8th edition)*, Ohio: South-Western College Publishing.
- Aouni, B. ve Kettani, O. (2001). Goal Programming Model: A Glorious History and A Promising Future, *European Journal of Operational Research*, 133(2001): 225-231.
- Bhushan, N. ve Rai, K. (2004). *Strategic Decision Making Applying the Analytic Hierarchy Process*, New York: Springer-Verlag London Limited.
- Charnes, A. ve Cooper, W.W. (1961). *Management Models and Industrial Applications of Linear Programming*, New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Charnes, A. ve Cooper, W.W. (1977). Goal Programming and Multiple Objective Optimizations, *European Journal of Operational Research*, 1(1977): 39-54.
- Chase, R. B., Aquilano, N. J. ve Jacobs, F. R., (1998). *Production and Operations Management: Manufacturing and Services*, Indiana: Irvin/McGraw-Hill.
- Chung, C.J. ve Wee, H.M. (2011). Short Life-Cycle Deteriorating Product Remanufacturing in a Green Supply Chain Inventory Control System, *International Journal of Production Economics*, 129(1): 195-203.
- Demir, H. ve Gümüşoğlu, Ş. (2009). *Üretim Yönetimi (İşlemler Yönetimi)*, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

- Dowlatshahi, S. (2005). A Strategic Framework For The Design and Implementation of Remanufacturing Operations in Reverse Logistics, *International Journal of Production Research*, 43(16): 3455-3480.
- Giove, S., Brancia, A., Satterstrom, F. K. ve Linkov, I. (2009). Decision Support Systems and Environment: Role of MCDA, İçinde: *Decision Support Systems for Risk-Based Management of Contaminated Sites* (Ed. Antonio Marcomini, Glenn W. Suter ve Andrea Critto), New York: Springer Science & Business Media.
- Gungor, A. ve Gupta, S.M. (1999). Issues in Environmentally Conscious Manufacturing and Product Recovery: A Survey, *Computers and Industrial Engineering*, 36(1999): 811-853.
- Gürler, İ. (2010). *Yeniden Üretim Sürecinde Tasarım, Planlama, Lojistik Faaliyetlerinin İncelenmesi ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir.
- Ignizio, J. P. (1978). A Review of Goal Programming: A Tool for Multiobjective Analysis, *The Journal of The Operational Research Society*, 29(11): 1109-1119.
- Ignizio, J. P. (1983). A Note on Computational Methods in Lexicographic Linear Goal Programming, *Operational Research Society*, 34(6): 539-542.
- Ignizio, J. P. (1989). On The Merits and Demerits of Integer Goal Programming, *Operational Research Society*, 40(8): 781-785.
- Inderfurth, K. ve Van der Laan, E. (2001). Leadtime Effects and Policy Improvement for Stochastic Inventory Control with Remanufacturing, *International Journal of Production Economics*, 71(1-3): 381-390.
- Kaçtıoğlu, S. ve Şengül, Ü. (2010). Erzurum Kenti Ambalaj atıklarının Geri Dönüşümü İçin Tersine Lojistik Ağı Tasarımı ve Bir Karma Tamsayı Programlama Modeli, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(1): 89-112.
- Kongar, E. ve Gupta, S. M. (2000). A Goal Programming Approach to the Remanufacturing Supply Chain Model, *Environmentally Conscious Manufacturing*, 4193(1): 167-178.
- Kumar, S. ve Malegeant, P. (2006). Strategic Alliance in A Closed-Loop Supply Chain, A Case Of Manufacturer and Eco-Non-Profit Organization, *Technovation*, 26(2006): 1127-1135.
- Lee, S. M. (1972). *Goal Programming for Decision Analysis*. Philadelphia: Auerbach Publishers
- Mahadevan, B., Pyke, D.F. ve Fleischmann, M. (2003). Periodic Review, Push Inventory Policies for Remanufacturing, *European Journal of Operational Research*, 151(3): 536-551.
- Nenes, G., Panagiotidou, S. ve Dekker, R. (2010). Inventory Control Policies for Inspection and Remanufacturing of Returns: A Case Study, *International Journal of Production Economics*, 125(2): 300-312.
- Özdemir, A. (2005). Kobi'lerin Stok Kontrol Yönetiminde Hedef Programlama Modelinin Uygulanması, 2. *KOBİ'ler ve Verimlilik Kongre Kitabı* (ss.561-568), Düzenleyen: İstanbul Kültür Üniversitesi, Milli Prodüktivite Merkezi ve KOSGEB, İstanbul, 02-03 Aralık 2005.
- Saaty, T. L. ve Sodenkamp, M. (2010). The Analytic Hierarchy and Analytic Network Measurement Processes: The Measurement of Intangibles Decision Making under Benefits, Opportunities, Costs and Risks, İçinde: *Handbook of Multicriteria Analysis* (Ed. Constantin Zopounidis ve Panos M. Pardalos), Heidelberg: Springer-Verlag Berlin.
- Takahashi, K., Morikava, K., Takeda, M. D. ve Mizuno, A. (2007). Inventory Control for A Markovian Remanufacturing System With Stochastic Decomposition Process, *International Journal of Production Economics*, 108(1-2): 416-425.

- Thierry, M., Salomon, M., Van Nunen, J. ve Van Wassenhove, L. (1995). Strategic Issues in Product Recovery Management, *California Management Review*, 37(2): 114-135.
- Van der Laan, E. ve Salomon, M. (1997). Production Planning and Inventory Control with Remanufacturing and Disposal, *European Journal of Operational Research*, 102(2): 264-278.
- Van der Laan, E., Dekker, R. ve Salomon, M. (1996). Product Remanufacturing and Disposal: A Numerical Comparison of Alternative Control Strategies, *International Journal of Production Economics*, 45(1996): 489-498.
- Van der Laan, E., Salomon, M., Dekker, R. ve Wassenhove, L.V. (1999). Inventory Control in Hybrid Systems with Remanufacturing, *Management Science*, 45(5): 733-747.
- Wise, K. ve Perushek, D.E. (2000). Goal Programming as a Solution Technique for the Acquisitions Allocation Problem, *Library and Information Science Research*, 22(2): 165-183.
- Zahedi, F. (1986). The Analytic Hierarchy Process: A Survey of the Method and Its Applications, *Institute for Operations Research and The Management Science*, 16(4): 96-108.
- Zhou, L., Naim, M.M., Tang, O. ve Towill, D.R. (2006). Dynamic Performance of A Hybrid Inventory System with A Kanban Policy in Remanufacturing Process, *Omega*, 34(6): 585-598.

Online Alışveriş Niyetini Etkileyen Faktörlerin Planlı Davranışlar Teorisi ve Teknoloji Kabul Modelinin Entegrasyonu ile İncelenmesi*

Investigation of Factors Affecting the Online Purchase Intention by the Integration of The Planned Behavior Theory and The Technology Acceptance Model

Dr. Öğr. Üyesi Perihan ŞIKER^{ID¹} Hülya Tuğçe ÜLGER^{ID²}

Öz

E-ticarette sürekli gelişim gösteren değişim ve yeniliklerin meydana gelmesiyle tüketicilerin bakış açıları günden güne değişmektedir. Bu çalışmanın temel amacı; İnternet üzerinden alışveriş yapan tüketicilerin, satın alma tutumları üzerinde etkili olan faktörleri tespit edip, katılımcıların bu faktörlere cinsiyet bazında farklı bakıp bakmadıklarına yönelik davranışlarını araştırmaktır. Bu amaçlar doğrultusunda araştırmada, genel olarak literatürde araştırmacılar tarafından yaygın olarak kullanılan Teknoloji Kabul Modeli ve Planlı Davranışlar Teorisi dikkate alınarak hazırlanan anket formu Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi'nde akademik ve idari personele uygulanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre tüketicilerin İnternette satın alma davranışlarında cinsiyetler arasında algılanan haz, öznel norm ve algılanan güven faktörlerinde istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca davranışsal niyet açısından en önemli faktörün algılanan kullanılabilirlik olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: E-ticaret, tüketici davranışları, Teknoloji Kabul Modeli, Planlı Davranışlar Teorisi

Makale Türü: Araştırma

Abstract

With the emergence of changes and innovations that show continuous improvement in e-commerce, consumers' perspectives are changing from day to day. The main purpose of this study is to determine the factors effecting the purchasing behavior of the consumers who are shopping online and to investigate whether the participants look at these factors differently on a gender basis. For this purpose, the questionnaire was prepared by taking into consideration the technology acceptance model and planned behavior theory widely used by researchers in the literature in general and applied to academic and administrative personnel at Niğde Ömer Halisdemir University. According to the results of the research, there were statistically significant differences in the satisfaction, subjective norm and perceived confidence factors perceived among sexes in consumers' online buying behavior. In addition, it has been determined that the most important factor in terms of behavioral intentions is perceived usefulness.

Keywords: E-commerce, consumer behavior, Technology Acceptance Model, Planned Behavior Theory

Paper Type: Research

*Bu makale Hülya Tuğçe Ülger tarafından Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 25.06.2018 tarihinde savunulan Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

¹Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İletişim Fakültesi, perihanskr@ohu.edu.tr

²Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ulger_tugce@hotmail.com

Atf için (to cite): Şiker, P ve Ülger, H. T. (2019). Online Alışveriş Niyetini Etkileyen Faktörlerin Planlı Davranışlar Teorisi ve Teknoloji Kabul Modelinin Entegrasyonu ile İncelenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(4), 1246-1260.

Giriş

İletişim ve bilgi teknolojilerinde meydana gelen hızlı gelişmeler her geçen gün yeniliklerin doğmasına yol açmaktadır. Bu yenilikler klasik birçok anlayışında değişimini zorunlu kılmaktadır. İletişim ve bilgi teknolojilerinde ortaya çıkan bu gelişmeler ve yenilikler, ticaretin şeklini de son 20 yıl içerisinde büyük oranda değiştirmiştir. İşletmeler açısından bakıldığında teknolojik gelişmeler sonucunda elektronik ortamlarda ticaret yapılı hale gelmiş, tüketiciler buldukları yerden ihtiyaçlarını satın alabilir konuma gelmiştir. Mağazaya gitmeden, istenilen yerde ve istenilen zamanda alışveriş yapabilmek her ne kadar tüketiciler için cazip gözükse de halen geleneksel alışverişi online alışverişe tercih eden tüketicilerin sayısı da oldukça fazladır. Bu nedenle, e-ticarette büyümek isteyen perakendeciler için tüketicilerin online alışveriş niyetlerini etkileyen faktörlerin anlaşılması önem kazanmaktadır.

Teknoloji Kabul Modeli (Technology Acceptance Model: TAM) ve Planlı Davranışlar Teorisi (Theory of Planned Behavior: TPB) insanların yeni teknolojileri benimsemeleri ile ilgili niyetlerini belirlemeye yönelik temel oluşturan iki model olarak kabul edilmektedir. TAM, sıklıkla bilgi sistemleri ve diğer alanlar için kullanılmıştır (Davis, 1989). TPB modeli de çeşitli teknolojilerin tüketici tarafından kabul görmesini ele almak için pazarlama araştırması çalışmalarında önemli ölçüde kullanılan bir modeldir (Ajzen, 1991). Bu nedenle, bir çalışma yeni ortaya çıkan bir teknolojinin potansiyel olarak benimsenmesine odaklandığında hem TAM hem de TPB modelleri yararlı olmaktadır. TPB algılanan davranış kontrolü, öznel normlar ve tutum gibi faktörleri içerirken, TAM algılanan kullanılabilirlik ve algılanan kullanım kolaylığını içerir. Yabancı literatür incelendiğinde teknoloji kabulünde TAM ve TPB modellerine farklı değişkenler eklenerek yapıldığı (Lu vd. 2010; Chen 2013; Elwalda vd. 2016; Ha vd. 2019; Fortes ve Rita, 2016) çalışmalara rastlanmaktadır. Ancak yerli literatürde TAM ve TPB modellerinin bir arada ele alındığı çalışma sayısı (Şahin ve Alkaya, 2017; Doğan vd. 2015) oldukça kısıtlıdır. Şahin ve Alkaya (2015), çalışmalarında bireylerin bilgi işlem teknolojileri kullanım niyetleri üzerinde algılanan kullanılabilirlik, algılanan kullanım kolaylığı, subjektif norm, tutum ve algılanan davranışsal kontrolün etkilerini incelemiştir. Doğan vd. (2015) ise TAM ve TPB modellerini ilişkilendirerek müşterilerin internet bankacılığı kullanımındaki tutum ve davranışları açıklamaya çalışılmışlardır. Bu çalışmada, yerli literatürde ihmal edilen TAM ve TPB kuramları arasındaki korelasyon önemli bir perspektiften araştırılmaktadır. Bu amaçla, tüketicilerin internet üzerinden alışveriş niyetlerinde etkili olan faktörleri belirlemek için TAM ve TPB modelleri ilişkilendirilmiş ve modele güven faktörü entegre edilerek analizler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca önceki araştırmalar, tüketicilerin teknolojiyi kabul süreçlerinin belirlenmesinde cinsiyetin önemli bir rol oynadığını ileri sürmektedir (Venkatesh ve Morris, 2000; Venkatesh vd., 2003; Wang vd. 2009). Algılanan kullanılabilirlik, algılanan kullanım kolaylığı, öznel norm, algılanan davranışsal kontrol ve algılanan güvenin tüketicilerin internetten alışveriş niyeti üzerindeki etkilerinin araştırıldığı bu çalışmada aynı zamanda bu faktörlerin kadın ve erkeklerin satın alma niyetlerinde anlamlı bir fark yaratıp yaratmadığını yönelik analizler gerçekleştirilmiştir.

1. Elektronik Ticaret Kavramı

Günümüzde ticari ve sosyal ilişkileri değiştirerek dünyayı küreselleştiren teknolojik gelişmeler inanılması güç boyutlara ulaşmıştır. İçinde bulunduğumuz zamana teknoloji çağı, internet çağı gibi isimler verilmekte ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler gün geçtikçe insanlara ve işletmelere üstünlükler ve fırsatlar sağlamaya devam etmektedir. İletişim teknolojilerindeki baş döndürücü gelişmeler hayatımızın her alanında büyük değişimlere neden olduğu gibi ticaret anlayışının ve ticaret şeklinin de değişmesine neden olmaktadır. Ticari faaliyetin en önemli adımları ve kısıtlarından, zaman ve mekân kavramlarından bağımsız, istenilen her anda ve istenilen her yerde gerçekleştirilen alışveriş işlemleri e-ticaret olarak tanımlanmaktadır. Web perakendecileri ile tüketiciler arasındaki online işlemler interaktif pazarlama iletişimine örnek olarak verilebilir (Pavlou vd.:2000). İnternet aracılığıyla veri transferi yapabilen bilgisayar, cep telefonu veya benzeri bir cihazla gerçekleştirilen e-ticaret olgusu, klasik

ticaret anlayışıyla ulaşılabildiği imkânsız olan müşteri sayılarına erişilmesini sağlamakla birlikte çok sayıda değişik müşteri profilindeki kişilere satın alma işleminin gerçekleştirilmesine imkan sağlamaya başlamıştır. Ticaret, pazarlama boyutundan değerlendirildiğinde, İnternet ortamında gerçekleştirilmesine başlanan pazarlama eylemi, doğrudan pazarlama teknikleri adında yeni bir kavramı doğurmuştur. Bu yeni kavram, iş yeri tanımını ortadan kaldırmakla birlikte, satışa arz edilen ürünün sayısını ve hizmet çeşitlerinin sayısını sınırsız bir hale getirmiştir (Akçi ve Annaç Göv, 2015: 414). 21. yüzyılın ilk çeyreğinde bulunduğumuz bu günlerde bilgi ve iletişim teknolojileri ve internet her sektörü değiştirmeye başlayarak sosyal yaşantıdan iş yaşantısına, iletişimden eğlence dünyasına, sağlıktan eğitim hayatına kadar hayatımızın her alanında yeniliklere yol açmıştır. İnternetin yaygın olarak kullanılmasıyla iş hayatında ticari işlemler gerçekleştirilmesi sağlanarak e-ticaret kavramı hayatımıza girmiştir (Acılar, 2016: 281).

1990'lerden bu yana ülkemizde internet kullanımının yaygınlaşması ve internet altyapısındaki hızlı gelişme ve yatırımlara bağlı olarak dünyadaki gelişime paralel bir şekilde internet ticari amaçlar için de kullanılmaya başlanmış, internetin e-ticaret amaçlı kullanımı hem işletme hem de tüketicilerin iş ve alışveriş yapma şekillerini değiştirmiştir. Gün geçtikçe değişen hayat tarzları, zamanın hızlı ve verimli bir şekilde kullanma baskısı gibi nedenler çok sayıda tüketicinin alışverişini elektronik ortamda (İnternet üzerinden) yapmayı seçmesi elektronik ticaretin gelişmesini hızlandıran en önemli etkenlerden biri olmuştur (Yayar ve Sadaklıoğlu, 2012: 146). Son dönemlerde e-ticaret daha çok tüketicinin dikkatini çekmiş ve yeni bir alışveriş tarzını ortaya çıkarmıştır. Online olarak yapılan alışveriş, gitgide artan bir ivmeyle tüketiciler tarafından kullanılarak, işletmelere ve pazarlamaya yeni fırsatlar oluşturmuştur. Bu gelişmelere paralel olarak elektronik ticaret tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de giderek yaygınlaşmaktadır (Serhateri, 2015: 228). Teknolojik altyapı ve cihazların atmasıyla birlikte İnternet kullanımındaki artıştan dolayı, dünyanın en kalabalık 19. Ülkesi olan ve 81 milyona yaklaşan nüfusuyla Türkiye'de 46,2 milyon internet kullanıcısı bulunmaktadır. Bu oranda dünyada en fazla internet kullanıcısına sahip olan 17. ülke olmamıza neden olmuştur (E-Ticaret Raporu, 2017).

TÜİK (2017) tarafından yapılan "hane halkı bilişim teknolojileri kullanım araştırması-2017" verilerine göre bilgisayar kullanım oranı 2017 yılında 16-74 yaş grubundaki bireylerde %56,6 İnternet kullanım oranı ise %66,8 olmuştur. Bu oranlar 2016 yılında sırasıyla %54,9 ve %61,2 idi. 16-74 yaş grubundaki erkeklerde bilgisayar ve İnternet kullanım oranları %65,7 ve %75,1 iken, kadınlarda %47,7 ve %58,7 olmuştur. Araştırma sonuçlarına göre 10 hanenin 8'inde İnternet erişim imkânı bulunurken, Türkiye genelinde İnternet erişim imkanına sahip hanelerin oranı 2017 yılı Nisan ayında %80,7 olmuştur. Aynı araştırma sonuçlarına göre, her dört kişiden biri İnternette alışveriş yapmıştır. 2017 yılında İnternet üzerinden mal ve hizmet satın alan 16-74 yaş grubundaki bireylerin oranı %24,9 olmuştur. 2016 yılında bu oran ise %20,9 olarak gerçekleşmiştir. Bir önceki yıla göre İnternette alışveriş yapanların oranı %4 artmıştır. Bu artış oranı ile ülke nüfusunu oranladığımızda bir önceki (2016) yıla göre bir yılda 3 milyondan fazla kişi İnternet üzerinden alışveriş yapmaya başlamış olduğu anlaşılmaktadır.

2. Planlı Davranışlar Teorisi ve Teknoloji Kabul Modeli

TPB, birey davranışlarının şekillenmesinde birey iradesinin yanında diğer bazı faktörlerin de etkili olduğunu ifade etmektedir. Ajzen, Fishbein (1980) tarafından geliştirilen TPB bireyin davranışa yönelik niyetinin, tutumlar, öznel normlar ve algılanan davranışsal kontrol tarafından etkilenerek biçimlendiğini savunur (Ajzen, 1991). Tutum, bireyin belirli bir davranışı olumlu veya olumsuz değerlendirmesidir. Öznel normlar, insanların içinde yaşadığı toplumun davranış biçimlerine göre şekillenmiş inanç ve değerleridir. Algılanan davranışsal kontrol, bireylerin davranışı gerçekleştirmek için sahip olduğu şartlara yönelik inancını ifade etmektedir. Davranışsal niyet ise, bir bireyin belirli bir davranışı gerçekleştirmeye hazır olduğunun bir göstergesidir. Bununla birlikte, TPB'nin temel hipotezi, davranışların ortaya çıkmasının kişinin iradesinin iradi kontrolüne dayandığıdır (Fishbein ve Ajzen, 1975). Çetinkaya (2014), TPB'yi temel aldığı çalışmada, üniversite öğrencilerinin girişimci olma niyetlerini, davranışa yönelik

tutumlarının ve algılanan davranış kontrolünün pozitif yönde etkilediği, öznel normun ise istatistiksel olarak anlamlı olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Davis (1989) tarafından geliştirilen TAM'ın temel amacı tüketicilerin yeni teknolojileri benimsemesinde etkili olan faktörleri belirlemektir. (Al-Somali vd.,2009:132). TAM, teknoloji kullanma istek ve niyetlerini algılanan kullanılabilirlik, algılanan kullanım kolaylığı ile kişinin davranışa dönük niyetine dayanarak ölçmeyi amaçlayan bir teoridir (Legris vd., 2003; Chen vd. 2002; Yuanquan vd., 2008). Davis'e (1989) göre, algılanan kullanım kolaylığı, "bir kişinin belirli bir sistemi kullanmanın bir çaba gerektirmeyeceğine inandığı derece" olarak tanımlanırken, algılanan kullanılabilirlik ise "bir kişinin belirli bir sistemi kullanmasının iş performansını geliştireceğine inandığı derece" olarak tanımlanmaktadır. Daha sonraki çalışmalarda internet kullanımının kabulünde algılanan kullanım kolaylığı ve algılanan kullanılabilirliğin yanında algılanan hazın da önemli bir etken olduğu ortaya koyulmuştur (Davis vd. 1992, Teo vd. 1999). Algılanan haz kişilerin internet üzerinden alışveriş yaparken duydukları zevk olarak tanımlanmaktadır ve kişilerin algıladıkları haz arttıkça satın alma niyetleri de artacaktır (Davis vd. 1992). Lee vd. (2001) çalışmalarında TAM'ı kabul etmekle birlikte, algılanan riskin algılanan kullanılabilirliği etkilediğini ifade etmişlerdir.

Türker ve Özaltın Türker (2013) yaptıkları çalışmada, TAM'ı kullanarak Türkiye'ye gelen turistlerin internet üzerinden turistik ürün alışveriş yapmalarında etkili olan faktörleri incelemişlerdir. Çalışmalarının sonucunda, turistlerin kullanılabilirlik, kullanım kolaylığı, güven ve haz algılarının e-alışverişe ilişkin tutumlarını etkilediğini belirlemişlerdir. Ancak katılımcıların alışveriş niyetlerinin her zaman davranışa dönüşmediği ifade etmişlerdir. Ramayah ve Ignatius (2005) çalışmalarında algılanan kullanım kolaylığı ve algılanan haz ile online satın alma davranışı arasında pozitif bir ilişki olduğunu ancak algılanan kullanılabilirlik ile online satın alma davranışı arasında anlamlı bir ilişki olmadığını ortaya koymuşlardır. Yılmaz vd. (2010) çalışmalarında, e-ticarete ilişkin tüketicilerin niyetlerini belirleyen faktörler arasındaki ilişkileri açıklamaya çalışmışlardır. Çalışmaları sonucunda e-ticaret yapan tüketicilerin sistemi kullanmaya ilişkin algıladıkları risk düzeylerinin e-ticarete ilişkin tutumlarını negatif yönde etkilediğini belirtmişlerdir. Yılmaz ve Tümtürk (2015), İnternet üzerinden alışveriş yapan tüketicilerin niyetini etkileyen faktörler için, TAM'dan yola çıkarak yaptıkları araştırma sonucunda online alışveriş niyetini doğrudan etkileyen tutum ve güven değişkenlerinin niyet üzerinde anlamlı bir etkisi olduğunu, öznel norm değişkeninin ise niyet üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunmadığını belirtmişlerdir.

E-ticaretin tüketiciler tarafından benimsenmesini etkileyen faktörlerden birisi de güvenlik eksikliği korkusudur. Algılanan güven bir tüketicinin internet üzerinden alışveriş niyetini doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemektedir (Kim vd. 2008:17). Kim vd. (2010), araştırmalarında tüketicilerin turizm ürün ve hizmetlerini internet üzerinden satın almalarında algıladıkları güvenin müşteri memnuniyeti üzerinde önemli bir rol oynadığını ortaya koymuşlardır. Ustasüleyman ve Eyüboğlu (2010) TAM'ı kullanarak İnternet bankacılığının benimsenmesini etkileyen faktörleri araştırdıkları çalışmalarında, algılanan kullanım kolaylığı ve algılanan kullanılabilirlik değişkenlerine güven ve algılanan web güvenliği değişkenlerini de eklemişlerdir. Araştırma sonuçları algılanan kullanılabilirliğin güven üzerinde pozitif etkisi olduğunu göstermektedir. Kim vd. (2008), araştırmalarında bir tüketicinin güven algısının alışveriş niyeti üzerinde güçlü bir pozitif etkiye sahip olduğunu ve bir tüketicinin algıladığı risk ile arasında güçlü bir negatif ilişkinin olduğu belirlemişlerdir. Aynı zamanda tüketicilerin algıladığı riskin satın alma niyetini azalttığını, tüketicilerin algıladığı faydanın satın alma niyetini artırdığını ifade etmişlerdir.

Lu vd. (2010), TAM ve TPB modellerini bir arada kullandıkları çalışmalarında algılanan kullanılabilirlik ve algılanan kullanım kolaylığının algılanan davranışsal kontrol üzerinde pozitif etkisi olduğunu, öznel norm ve ahlaki normların kişinin davranış niyetlerini etkilediğini ortaya koymuşlardır. Çalışmalarında aynı zamanda TPB ve TAM'ın entegrasyonunun insan davranışlarını açıklayabildiğini ve tahmin edebileceğini ifade etmişlerdir. Elwalda vd. (2016) çevrimiçi müşteri yorumlarının tüketicilerin satın alma niyetleri üzerindeki etkisini incelemek için

TAM modeline TPB modelinden algılanan kontrolün dahil edilmesine dayanan, Algılanan Türetilmiş Nitelikler (PDA) modelini geliştirmişlerdir. Çalışmadan elde edilen bulgular, müşterilerin bir e-satıcıya duyduğu güvenin ve internetten alışveriş yapma niyetlerinin algılanan kullanılabilirlik, algılanan kullanım kolaylığı ve algılanan hazdan önemli ölçüde etkilendiğini göstermektedir. Ha vd. (2019), TAM ve TPB modellerine dayanarak farklı faktörlerin Vietnamlı tüketicilerin online alışveriş niyetleri üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Sonuçlar, algılanan fayda, algılanan kullanım kolaylığı, tutum, öznel norm ve güvenin tüketicilerin online alışveriş niyetini olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. Şahin ve Alkaya (2017), tüketicilerin Başbakanlık İletişim Merkezi (BİMER) çevrimiçi şikayet kanalını kullanımını etkileyen faktörleri TPB ve TAM kullanarak incelemişler ve araştırma sonucunda öznel norm, tutum, algılanan davranışsal kontrol ve algılanan faydanın tüketicilerin niyetleri üzerinde etkili olduğunu ifade etmişlerdir. Doğan vd. (2015), TAM ve TPB'yi ilişkilendirerek müşterilerin internet bankacılığı kullanımındaki tutum ve davranışlarını inceledikleri çalışmada, kişisel norm, algılanan kullanım kolaylığı ve algılanan davranışsal kontrolün internet bankacılığı kullanma niyeti üzerinde anlamlı etkisi olduğunu belirlemişlerdir.

3. Teknoloji Kabulünde Cinsiyet Faktörü

Pazarı segmentlere ayırmak için birçok yol olmasına rağmen günümüzde ürünlerin pazarlaması hala ağırlıklı olarak tüketicilerin demografik özelliklerine dayanmaktadır. Gelir, yaş, cinsiyet, etnik köken, medeni durum ve hane halkı büyüklüğü gibi demografik değişkenler yaygın olarak pazarlamacılar tarafından tüketici pazarlarını bölümlendirmek için kullanılmaktadır. Bu değişkenler arasında cinsiyet, ürün ve hizmetlerin önemli bir bölümü için Pazar bölümlendirmenin en popüler biçimlerinden biri olmuştur ve olmaya da devam etmektedir (Mokhlis ve Salleh, 2009). Campbell (1997), kadınlarla erkeklerin alışveriş konusunda taban tabana zıt değişkenlere sahip olduğu, erkeklerin alışveriş davranışı ile ilgili algılamalarının kadınlardan farklı bir ideolojiye sahip olduğunu öne sürmüştür. Kadınlar alışverişini istek ve arzularını tatmin etmede eğlenceli bir durum olarak algılayarak, erkekler alışverişini ihtiyaçlarını gidermek için zorunlu bir aktivite olarak görmektedir (Campbell, 1997). Kadınlar alışveriş için zaman harcamaktan zevk almakta, erkekler ise mümkün olduğu kadar en hızlı şekilde alışveriş yapmak istemekte ve alışveriş yapmaktan hoşlanmamaktadırlar. Erkeklerin kadınlara göre alışveriş yaparken daha az zaman harcamalarına rağmen kadınlara göre daha fazla harcama yaptıkları görülmüştür (Fischer ve Arnold, 1990). Bae ve Lee (2011) çalışmalarında, kadın ve erkek tüketicilerin internet üzerinden alışveriş yapma istekleri arasında önemli bir farklılık olmadığını, kadınların da erkekler kadar internet üzerinden alışveriş yapma isteğinde olduğunu belirtmişlerdir. Aynı zamanda kadınların online alışverişte diğer tüketicilerin değerlendirmelerinden erkeklere göre daha fazla etkilendiklerini ortaya koymuşlardır. Benzer şekilde Garbarino ve Strahilevitz da (2004), kadınların bir ürünle ilgili arkadaşlarından gelen geri bildirimlerden erkeklere oranla daha fazla etkilendiklerini belirtmişlerdir. Araştırma bulgularına göre, kadınlar erkeklere göre online alışverişini daha riskli bulmakla beraber çevresindeki kişilerin önerileriyle online alışveriş isteklerinde artış olmaktadır. Venkatesh ve Morris (2000), TAM'ı kullanarak işyerinde teknolojinin bireysel olarak benimsenmesi ve sürekli kullanılmasında cinsiyet farklılıklarını araştırmışlardır. Araştırma sonucunda, algılanan kullanılabilirliğin teknoloji kullanma kararlarında kadınlara göre erkeklerde daha etkili olduğu, buna karşın kadınların teknoloji kullanma kararlarında öznel normdan daha fazla etkilendikleri sonucuna ulaşmışlardır. Wang vd. ise (2009), Tayvan'da yaptıkları araştırmada öznel normun mobil öğrenmeye yönelik davranış niyetlerinde erkeklerde kadınlara göre daha güçlü bir belirleyici olduğunu keşfetmişlerdir. Yang (2005), öğrencilerin e-ticarete yönelik tutumlarını araştırmak için TAM'ı kullanmış ve regresyon analizi sonucunda erkeklerin e-ticareti kadınlardan daha olumlu algıladıklarını ortaya koymuştur. Jones vd. (2009), erkeklerin interneti daha sık kullandığını ve sonuç olarak e-ticaret sitelerini kullanımının da çok yüksek olduğunu iddia etmişlerdir. Demirel (2010), çalışmada erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre internet üzerinden alışveriş yapmada daha cesaretli davrandıklarını ifade etmiştir. Özgüven'de (2011) benzer şekilde, tüketicilerin online alışverişe karşı tutumlarının cinsiyete göre farklılık gösterdiğini, kadınların

erkeklerle göre daha çok online alışveriş yaptıkları sonucuna ulaşmıştır. Bae ve Lee (2011) çalışmalarında, kadınların e-ticarete daha riskli baktığını ve gizlilik sorunları ile daha çok ilgili olduğunu fark etmişlerdir. Aynı zamanda çalışmaları sonucunda kadınların çevrimiçi alışveriş yaparken olumsuz yapılan online tüketici yorumlarından erkeklerden daha fazla etkilendiğini belirtmişlerdir. Aydın ve Derer (2015) yaptıkları araştırmada, üniversite öğrencilerinin internetten alışveriş yapma tutumları ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık olduğu ve kadınların internetten alışveriş yapmayı erkeklere oranla daha fazla tercih ettikleri sonucuna ulaşmışlardır. Akçi ve Annaç Göv (2015) çalışmalarında, tüketicilerin e-ticarete ilişkin görüşlerinin belirlenmesi ile cinsiyet arasında anlamlı farklılıklar olduğunu ve online alışveriş şeklini erkeklerin kadınlara göre daha yüksek düzeyde tercih ettiğini tespit etmişlerdir. Goswami ve Dutta (2016), elektronik ticaret alanlarında kadınların ve erkeklerin çevrimiçi olarak online alışverişini aynı şekilde kullanıldığını ancak tüketici yorumlarından kadınların erkeklerden daha fazla etkilendiğini ifade etmişlerdir. Hem kadın ve erkek tüketicilerin alışveriş davranışlarındaki bu farklılıklar hem de çalışma evrenini oluşturan katılımcı grubunun gelir ve yaş gibi diğer demografik özelliklerinin daha homojen bir dağılım göstermesi nedeniyle bu çalışmada cinsiyet faktörü üzerine yoğunlaşmıştır.

4. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma, İnternet üzerinden alışveriş yapan tüketicilerin, satın alma niyetleri üzerinde etkili olan faktörleri tespit edip, katılımcıların bu faktörlere demografik özelliklerinden cinsiyet bazında farklı bakıp bakmadıklarına yönelik davranışlarını araştırmak amacıyla yapılmıştır. Araştırmada veri toplama yöntemi olarak birincil veri toplama yöntemi olan anket yöntemi kullanılmıştır. Anket uygulaması Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi'nde çalışmakta olan ve İnternet üzerinden satın alma davranışı gerçekleştiren akademik ve idari personelle 05.03.2018 ile 30.03.2018 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırma için üniversite personelinin tercih edilmesinde, genel olarak üniversite personelinin bilgi ve iletişim teknolojilerini yoğun olarak kullanması, çalışma şartları ve saatleri nedeniyle kısıtlı zamana sahip olunması gibi nedenlerden dolayı online alışveriş yapma olasılıklarının fazla olacağı düşüncesi etkili olmuştur. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Personel Dairesi Başkanlığı'ndan alınan verilere göre anketin yapıldığı tarihler arasında, üniversitede 1593 akademik ve idari personel bulunmaktadır. Örneklem büyüklüğü %95 güven aralığı ve %5 hata payı ile 310 olarak hesaplanmıştır. Anket uygulaması kolayda örnekleme yöntemi ile belirlenen ve daha önce internetten en az bir kez alışveriş yaptığını ifade eden 310 katılımcı ile yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Elde edilen verilerin analizinde SPSS 19.0 istatistik programı kullanılarak frekans dağılımı, faktör analizi, t testi ve regresyon analizlerinden yararlanılmıştır.

Araştırma modeli, bilgi teknolojilerinin benimsenmesinde, araştırmalarda sıklıkla kullanılan TAM ile bireylerin davranışlarında özel norm ve algılanan davranış kontrolü gibi faktörleri de içeren TPB modelleri dikkate alınarak oluşturulmuştur. Araştırmada kullanılan anket formu iki bölümden oluşmakta olup ilk bölümde cinsiyet, yaş, aylık gelir gibi demografik bilgilere, ikinci bölümde ise internet üzerinden alışveriş ile ilgili 32 adet 5'li Likert ölçeğinde yargıya yer verilmiştir. TAM içerisinde yer alan algılanan kullanılabilirlik ve algılanan kullanım kolaylığı ile ilgili soruların hazırlanmasında Davis (1989) ile Pikkarainen vd. (2004) çalışmalarından, algılanan haz Davis vd. (1992), güven ile ilgili Kim vd. (2008), öznel norm ve algılanan davranışsal kontrol ile ilgili soruların hazırlanmasından ise Ajzen, I.(1991) çalışmasından yararlanılmıştır. İnternette satın almaya niyetine ilişkin ifadeler için Joo ve Sang 'ın (2013), Davis (1989) çalışmalarından yararlanılmıştır. Araştırmanın amacı doğrultusunda algılanan kullanılabilirlik, algılanan kullanım kolaylığı, algılanan güven, algılanan davranışsal kontrol, algılanan haz ve öznel norm faktörlerinin tüketicilerin satın alma niyetleri üzerindeki etkilerini belirlemek ve bu faktörlerin tüketicilerin cinsiyetlerine göre farklılık gösterip göstermediğini araştırmak için aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

H₁: Algılanan kullanılabilirlik tüketicilerin İnternette satın alma niyetleri üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H₂: Algılanan haz tüketicilerin İnternette satın alma niyetleri üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H₃: Algılanan güven tüketicilerin İnternette satın alma niyetleri üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H₄: Algılanan kullanım kolaylığı tüketicilerin İnternette satın alma niyetleri üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H₅: Öznel norm tüketicilerin İnternette satın alma niyetleri üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H₆: Algılanan davranışsal kontrol tüketicilerin İnternette satın alma niyetleri üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H₇: İnternet üzerinden alışverişte tüketicilerin cinsiyetlerine göre algılanan kullanışlılık farklılık gösterir.

H₈: İnternet üzerinden alışverişte tüketicilerin cinsiyetlerine göre algılanan haz farklılık gösterir.

H₉: İnternet üzerinden alışverişte tüketicilerin cinsiyetlerine göre algılanan güven farklılık gösterir.

H₁₀: İnternet üzerinden alışverişte tüketicilerin cinsiyetlerine göre algılanan kullanım kolaylığı farklılık gösterir.

H₁₁: İnternet üzerinden alışverişte tüketicilerin cinsiyetlerine göre öznel norm farklılık gösterir.

H₁₂: İnternet üzerinden alışverişte tüketicilerin cinsiyetlerine göre algılanan davranışsal kontrol farklılık gösterir.

5. Bulgular ve Tartışma

Anket formları ile elde edilen verilerin bilgisayar ortamına aktarılmasında ve sonuçların analiz edilmesinde SPSS 19.0 programı kullanılmıştır.

Tablo 1. Katılımcıların demografik özellikleri

Demografik Özellikler		Frekans	%
Cinsiyet	Kadın	121	39
	Erkek	189	61
Yaş	35 ve altı	110	35,5
	36-45	104	33,5
	46 ve üzeri	96	31
Çalışılan Birim	Fakülte	176	56,8
	MYO	134	43,2
Gelir Düzeyi	4000 TL ve altı	134	43,2
	4001 TL ve üzeri	176	56,8

Ankete katılanların demografik özellikleri Tablo 1’de sunulmuştur. Ankete katılan 310 kişinin %39’u kadın, %61’i erkek katılımcıdan oluşmaktadır. Katılımcıların %35,5’i 35 yaş altı, %33,5’i 36-45 yaş arası, %31’i ise 46 yaş ve üzeridir. Katılımcıların %56,8’i fakültede çalışmakta olup %56,8’inin gelir düzeyi 4000 TL ve üzeridir.

Tablo 2. Katılımcıların internet üzerinden alışveriş yaptıkları ürün gruplarının dağılımı

Ürün grubu	Kadın		Erkek	
	Evet	Hayır	Evet	Hayır
1. Giyecek, ayakkabı, çanta vb. ürünler	97	4	104	85
2. Kitap, CD, DVD vb. ürünler	72	49	109	80
3. Ev aksesuarları, mobilya, beyaz eşya vb. ürünler	42	79	50	139
4. Cep telefonu, bilgisayar vb. teknolojik ürünler	27	94	98	91
5. Gıda ve temizlik ürünleri	12	109	26	163
6. Kozmetik ve kişisel bakım ürünleri	45	76	41	148
7. Online yemek siparişi	10	111	17	172
8. Çiçek	12	109	19	170

Tablo 2’de araştırmaya katılan tüketicilerin İnternet üzerinden çoğunlukla satın aldıkları ürün gruplarının cinsiyete göre dağılımı incelendiğinde, kadınların daha çok giyecek, ayakkabı, çanta vb. ürünleri satın aldıkları, erkeklerin ise daha çok kitap, CD, DVD vb. ürünler satın aldıkları belirlenmiştir.

Literatürde cinsiyet ile satın alınan ürünler arasındaki ilişkiler incelendiğinde, Uzel ve Aydoğdu (2010), çalışmalarında demografik sorulara verilen cevaplara göre cinsiyetin daha çok satın alınan ürün türlerinde farklılık gösterdiği sonucuna ulaşmışlardır. Kadınların daha çok aksesuar, giyim, kozmetik alışverişi yaptığını, erkeklerin ise daha çok elektronik ürün alışverişi yaptığını ifade etmişlerdir. Demirel (2010) üniversite öğrencileriyle yapmış olduğu çalışmada, hem kız hem de erkek öğrencilerin elektronik alışverişte en fazla kitap satın aldığını belirtmiştir. Akçi ve Annaç Göv (2015) araştırmalarında, erkeklerin elektronik ürünler ile bilet, seyahat, konser ürünlerini daha yüksek düzeyde satın aldıklarını, kadınların ise giyim, moda, aksesuar ürünlerini daha fazla satın aldığını ifade etmişlerdir.

Hipotez testlerine geçmeden önce araştırmada kullanılan ölçeklerin faktör yapılarını belirlemek için keşifsel faktör analizi yapılmış ve keşifsel faktör analizi sonucunda ortaya çıkan yapıya bağlı olarak ölçeklerin güvenilirliğini test etmek için iç tutarlılık metotlarından biri olan Cronbach’s Alfa Katsayısı kullanılmıştır. Bağımsız değişkenlerin güvenilirlik değeri $\alpha = 0.920$, bağımlı değişken “Davranışsal niyet” değişkeninin güvenilirlik değeri ise $\alpha=0,855$ olmuştur.

Faktör analizi sonuçlarını değerlendirebilmek için faktör analizinin ön koşulları olan Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterliliği ve Barlett küresellik testi sonuçları incelenmiştir. Tüketicilerin internet üzerinden satın alma davranışlarını etkileyen faktörler ve davranışsal niyet için elde edilen sonuçlar veri setinin faktör analizine uygunluğunu göstermektedir. (KMO= ,885; Bartlett’s Test of Sphericity: Approx. Chi-Square = 4185,942 df=351; Sig=0,00). (KMO= ,850; Bartlett’s Test of Sphericity: Approx. Chi-Square =852,151; df=15; Sig=0,00).

Tablo 3. Faktör analizi değerlendirilmesi

Faktörler	İfadeler	Faktör Yüğü	Cronbach's Alpha
Algılanan Kullanım Kolaylığı	İnternetteki alışveriş sitelerinde ürünleri daha ucuza bulabilirim.	0,817	0,902
	İnternetteki alışveriş siteleri ürün aramada ve satın almada daha kullanışlıdır.	0,804	
	İnternetteki alışveriş sitelerini kullanmak kolaydır.	0,757	
	İnternet üzerinden alışveriş yapmak bana zaman kazandırır.	0,751	
	İnternet üzerinden alışverişte ürünler arasında karşılaştırma yapmak kolaydır.	0,743	
	İnternetteki alışveriş sitelerinin tüketiciler açısından faydalı olduğunu düşünüyorum.	0,71	
	İnternetteki alışveriş siteleri ürünler hakkında bilgi almak ve onları satın almak için elverişlidir.	0,699	
Algılanan Haz	İnternet üzerinden alışveriş gerçek mağazadan alışverişe göre daha zevklidir.	0,916	0,832
	İnternet üzerinden alışveriş gerçek mağazadan alışverişe göre daha eğlencelidir.	0,886	
	İnternet üzerinden alışveriş gerçek mağazadan alışverişe göre daha ilginçtir	0,799	
	İnternet üzerinden alışveriş yapmaktan keyif alırım.	0,602	
Güven	İnternette alışveriş sitelerinde yeterli güvenlik önlemleri bulunmaktadır.	0,846	0,891
	Alışveriş yaptığım alışveriş sitelerinin güvenliğinden eminim.	0,808	
	Alışveriş yaparken bilgilerin gizliliğinin korunduğunu düşünüyorum.	0,801	
	İnternetteki alışveriş sitelerinden ödeme yapmak güvenilirdir	0,769	
	Alışveriş yaptığım internet sitelerinin güvenilirliği ile ilgili endişe duymam.	0,743	
Algılanan Kullanışlılık	Alışveriş siteleri satın alma işlemlerini hızlı ve etkin yürütür.	0,762	0,775
	Alışveriş yaptığım sitelerin web tasarımları rahat işlem yapmaya uygundur.	0,752	
	Alışveriş sitesi üzerinden satın alma işlemlerini yapmak çok kolaydır.	0,689	
	Alışveriş sitelerinin müşteri hizmetleri etkilidir.	0,63	
	İnternet üzerinden yaptığım alışverişlerde siteyle ilgili herhangi bir sorun yaşamadım.	0,571	
Öznel Norm	İnternette alışveriş yapacağım zaman başkalarının tavsiyelerini dikkate alırım	0,877	0,813
	İnternette alışveriş yapmamda arkadaş çevrem etkisi vardır.	0,818	
	Düşüncelerine önem verdiğim kişilerin internet üzerinden alışveriş deneyimleri tercihlerimi etkiler.	0,809	
Algılanan Davranışsal Kontrol	İnternette alışveriş yaparken tüketici haklarımın neler olduğunu biliyorum.	0,725	0,639
	İnternette alışveriş yaparken kontrol tamamen bendedir.	0,573	
Toplam Açıklanan Varyans: %64,025; KMO=,885; Sig.=,000			
Bağımlı Değişken	İfadeler	Faktör Yüğü	Cronbach's Alpha
Davranışsal Niyet	Yakın bir zamanda yine internette ürün satın almayı düşünüyorum.	0,854	0,855
	İnternet üzerinden alışveriş yapmaya devam edeceğim.	0,851	
	Çevremdekileri internet üzerinden alışverişini tavsiye ederim.	0,83	
	İnternette alışveriş yapmaya başladığımdan bu yana gerçek mağazalardan çok fazla alışveriş yapmıyorum	0,807	
	Gerçek mağazada aynı ürün olsa bile internette alışveriş yapmayı tercih ederim.	0,681	
	İnternette alışveriş yapmanın iyi bir fikir olduğunu düşünüyorum.	0,635	
Toplam Açıklanan Varyans: %61,690; KMO=,850; Sig.=,000			

Faktör analizi sonrasında bağımsız değişkenlerin (algılanan davranışsal kontrol, algılanan haz, algılanan kullanışlılık, algılanan kullanım kolaylığı, algılanan güven, özel norm,) bağımlı değişken (davranışsal niyet) üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla çoklu regresyon analizi gerçekleştirilmiştir.

Tablo 4. Çoklu regresyon analizi tablosu

Değişken	B	Standart Hata	β	t	p
Sabit	-0,223	0,248		-0,898	0,37
Algılanan Kullanışlılık	0,333	0,057	0,303	5,827	0
Algılanan Haz	0,185	0,042	0,216	4,452	0
Algılanan Güven	0,27	0,05	0,269	5,436	0
Algılanan Kullanım Kolaylığı	0,135	0,068	0,111	1,986	0,048
Öznel Norm	0,131	0,037	0,16	3,502	0,001
Algılanan Davranışsal Kontrol	0,073	0,05	0,081	1,451	0,148

Not: $R^2=0,488$; $F=49,902$; F Anlamlılığı=0,000

Yapılan regresyon analizi sonucunda R^2 katsayısı 0,488 olmuştur ve elde edilen bu sonuç altı bağımsız değişkenin davranışsal niyeti 0,488 oranında açıkladığını ifade etmektedir. Regresyon analiz sonuçları, tüketicilerin internet üzerinden alışveriş yapma niyetleri üzerinde; algılanan kullanılabilirlik ($\beta=0,303$, $p<0,01$), algılanan haz ($\beta=0,216$, $p<0,01$), algılanan güven ($\beta=0,269$, $p<0,01$), algılanan kullanım kolaylığı ($\beta=0,111$, $p<0,05$) ve öznel norm ($\beta=0,160$, $p<0,01$) değişkenlerinin istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Analiz sonuçlarına göre H_1 , H_2 , H_3 , H_4 ve H_5 hipotezleri kabul edilmektedir. Bağımsız değişkenler içerisinde sadece algılanan davranışsal kontrol değişkeninin ($\beta=0,081$, $p>0,05$) davranışsal niyet üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumda “ H_6 : Algılanan davranışsal kontrol internetten satın alma tutumları üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.” hipotezi kabul edilmemiştir.

Tüketicilerin İnternet üzerinden satın alma davranışlarında etkili olan faktörlerin cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediği ise bağımsız örneklem t-testi ile ölçülmüştür.

Tablo 5. Cinsiyet açısından t-testi sonuçları

Faktör	Cinsiyet	N	Ortalama	t	P
Algılanan Kullanışlılık	Kadın	121	4,0485	0,388	0,698
	Erkek	189	4,0137		
Algılanan Haz	Kadın	121	3,9357	-2,163	0,015
	Erkek	189	3,1093		
Güven	Kadın	121	3,0339	-2,001	0,047
	Erkek	189	3,2987		
Algılanan Kullanım Kolaylığı	Kadın	121	3,6839	0,535	0,593
	Erkek	189	3,6407		
Öznel Norm	Kadın	121	3,7482	-4,089	0,032
	Erkek	189	3,1796		
Algılanan Davranışsal Kontrol	Kadın	121	3,5625	1,167	0,244
	Erkek	189	3,4341		

Tablo 5’te, algılanan kullanılabilirlik ortalamalarına ilişkin sonuçlara göre kadınlar ve erkekler arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p=0,698>0,05$). Kadınların ortalaması daha yüksek olduğu için kadınlar internetten alışveriş erkekler göre daha fazla kullanışlı bulmaktadır fakat bu anlamlı bir farklılık oluşturmamaktadır. Bu durumda “ H_7 : İnternet üzerinden alışverişte tüketicilerin cinsiyetlerine göre algılanan kullanılabilirlik farklılık gösterir.” hipotezi reddedilmiştir. Algılanan haz ortalamalarına ilişkin sonuçlar incelendiğinde kadınlar ile erkekler arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($p=0,015<0,05$). Kadınların ortalamasının daha yüksek olması kadınların internetten alışveriş yaparken erkekler göre daha fazla keyif aldıklarını göstermektedir. Buna göre “ H_8 : İnternet üzerinden alışverişte tüketicilerin cinsiyetlerine göre algılanan haz farklılık gösterir.” hipotezi kabul edilmektedir. Katılımcıların cinsiyeti ile algılanan güven arasında da anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p=0,047<0,05$). Erkekler internetten alışveriş kadınlar göre daha güvenli bulmaktadır ve “ H_9 : İnternet üzerinden

alışverişte tüketicilerin cinsiyetlerine göre algılanan güven farklılık gösterir.” hipotezi kabul edilmektedir. Katılımcıların cinsiyeti ile algılanan kullanım kolaylığı ($p=0,593>0,05$) ve algılanan davranışsal kontrol ($p=0,244>0,05$) arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Bu durumda “ H_{10} : İnternet üzerinden alışverişte tüketicilerin cinsiyetlerine göre algılanan kullanım kolaylığı farklılık gösterir.” “ H_{12} : İnternet üzerinden alışverişte tüketicilerin cinsiyetlerine göre algılanan davranışsal kontrol farklılık gösterir.” hipotezleri reddedilmiştir. Öznel norm ortalamalarına göre katılımcıların cinsiyeti ile öznel norm) arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p=0,032<0,05$). Kadınların ortalamasının daha yüksek olması kadınların internette alışveriş yaparken öznel normlardan erkeklere göre daha çok etkilendiğini göstermektedir. “ H_{11} : İnternet üzerinden alışverişte tüketicilerin cinsiyetlerine göre öznel norm farklılık gösterir.” hipotezi kabul edilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Günümüz dünyasında sınır kavramının teknolojiyle beraber ortadan kalktığını, klasik pek çok kavram ve tanımın bilgi ve iletişim teknolojilerine endeksli olarak değişmeye başladığını görmekteyiz. İnsanların ihtiyaçlarını giderdiği klasik mağaza imajının da teknolojiyle birlikte değişmesiyle internet üzerinden alışverişini mümkün kılan e-ticaret siteleri de hızlı bir şekilde ortaya çıkmış ve çıkmaya da devam etmektedir. Yapılan alışverişlerin geleneksel alışverişten sanal alışverişe doğru hızla yayılmasıyla e-ticarette tüketicilerin satın alma niyetlerini etkileyen faktörlerin araştırılması önem kazanmaktadır.

İnsan ve otomasyon arasındaki ilişkinin dinamikleri, gelişen teknolojilerin performansı ve hayatta kalması açısından kritik öneme sahiptir (Ghazizadeh vd., 2012). Hem TAM hem de TPB, tüketicilerin çeşitli teknolojilerin benimseme niyetlerini etkileyen faktörleri araştırmak isteyen araştırmacılar tarafından kullanılmaktadır. Bu çalışmada, TAM ve TPB modelleri dikkate alınarak İnternet üzerinden alışveriş yapan tüketicilerin, satın alma niyetleri üzerinde etkili olan faktörler tespit edilip, katılımcıların bu faktörlere demografik özelliklerinden cinsiyet bazında farklı bakıp bakmadıklarına yönelik davranışlarını ortaya koymaya çalışılmıştır. Araştırma kapsamında ilgili literatür çalışmasında, tüketici davranışları ile ilişkisi olduğu düşünülen; algılanan kullanım kolaylığı, algılanan haz, algılanan güven, algılanan kullanılabilirlik, öznel norm, algılanan davranışsal kontrol bağımsız değişkenleri ve davranışsal niyet bağımlı değişkeni irdelenmiştir. Regresyon analizi sonucunda elde edilen bulgular; algılanan davranışsal kontrol dışında diğer faktörlerle ilgili hipotezlerin yüksek anlamlılık seviyeleri TAM ve TPB teorilerini istatistiksel olarak desteklemektedir (Kim vd. 2008; Lu vd.2010; Ramayah ve Ignatius 2005; Joo ve Sang 2013). Ayrıca davranışsal niyet açısından en önemli faktörün algılanan kullanılabilirlik olduğu belirlenmiştir.

Araştırma bulguları, tüketicilerin internet üzerinden satın alma davranış niyetlerinde algılanan haz, sosyal norm ve algılanan güven bakımından anlamlı cinsiyet farklılıkları bulunduğunu ortaya koymaktadır. İnternette alışveriş yapan tüketicilerin cinsiyeti ile algılanan haz arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu bulunmuştur. Araştırma bulguları kadınların erkeklere göre internette alışveriş yapmaktan daha fazla haz aldıklarını göstermektedir. Bu bulgu literatürdeki Campbell (1997), Özgüven (2011), Aydın ve Derer’in (2015), çalışmalarıyla uyum göstermekle birlikte Akçi ve Annaç Göv (2015), çalışmalarında çelişmektedir. İnternette alışveriş yapan tüketicilerin cinsiyeti ile algılanan güven arasında da pozitif yönlü bir ilişki bulunmakta olup erkeklerin ortalaması kadınların ortalamasından daha yüksek çıkmıştır. Buna göre erkeklerin internette alışverişini kadınlara göre daha güvenli bulduğunu ifade edebiliriz. Kadın tüketiciler internette alışveriş yapmayı keyifli bulmalarına rağmen güvenlik konusunda erkeklere göre daha endişeli bir tutum sergilemektedirler. Bu bulgu literatürdeki Demirel (2010), Bae ve Lee (2011), Yılmaz ve Tümtürk (2015) çalışmalarında uyum göstermektedir. İnternette alışveriş yapan tüketicilerin cinsiyeti ile öznel norm arasında da pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmüştür. Bu sonuca göre kadınların internette alışveriş yaparken öznel normlardan erkeklere göre daha çok etkilendiğini ifade edebiliriz. Yani kadınların internet üzerinden alışveriş yapmalarında kendilerine yakın gördükleri ve fikirlerine önem verdikleri kişilerin görüşleri

oldukça önem taşımaktadır. Elde edilen bu bulgu literatürdeki Garbarino ve Strahilevitz (2004), Bae ve Lee (2011), Venkatesh ve Morris (2000), Goswami ve Dutta (2016), çalışmalarıyla uyum göstermekle birlikte Yılmaz ve Tümtürk (2015) ve Wang vd. (2009) çalışmalarıyla çelişmektedir. Ağızdan ağıza iletişim kadınlarda erkeklerden daha güçlü bir etkiye sahip olmaktadır.

Sonuç olarak bu çalışmada, algılanan kullanılabilirlik, algılanan kullanım kolaylığı, algılanan haz, algılanan güven ve öznel normun tüketicilerin internette alışveriş yapma niyetleri üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu ortaya koyulmuştur. Ayrıca algılanan haz, öznel norm ve algılanan güven bakımından kadınlar ve erkekler arasında anlamlı farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlar çerçevesinde, işletmelerin e-ticarette başarı yakalamalarına katkı sağlayacağı düşünülen önerileri şu şekilde sıralayabiliriz:

- Algılanan kullanım kolaylığının, tüketicinin internette alışveriş niyetine etkisinin yüksek olması nedeniyle internet üzerinden satış yapan işletmeler, web sitelerini, tüketicilerin en kolay şekilde kullanabilecekleri bir şekilde düzenlemelidir. Satış işlemleri basit tutularak tüketicinin zaman kazanması sağlanmalıdır. Ürünler ile ilgili yeni ve son bilgilere yer verilmesi, web sitesinin içeriğinin güncel tutulması ile tüketicilerin işletmeye güven duyması sağlanabilir.
- İşletmeler, garanti ve müşteri şikayetlerini ele alma konusunda anlaşılması kolay bir politika geliştirmelidirler. Tüketicilerin internette alışverişini gerçekleştirmeden önce sahip oldukları hakların açık bir şekilde belirtilmesi, müşteri şikayetlerinde, işletmelerin, yayınlanan müşteri politikasına uygun olarak davranmaları müşterinin güvenini kazanmaları açısından oldukça önemlidir. İşletmelerin, müşteri bilgilerinin gizliliğinin korunduğu, güvenli bir ödeme alt yapısının olduğu gibi konularda açıklayıcı bilgiler vererek internet üzerinden alışveriş yapmanın güvenilirliği konusunda erkeklere göre daha endişeli olan kadınları ikna etmek için daha fazla çaba harcamaları gerekmektedir.
- İnternet üzerinden satış yapan işletmelerin, erkeklere göre çevresindeki kişilerin yorumlarından daha fazla etkilenen kadın tüketicileri etkilemek için bilginin hızlı bir şekilde yayıldığı sosyal medyayı doğru yönetmeleri son derece önemlidir. İşletmelerin satış yaptıkları web sitelerine entegre edilmiş sosyal medya hesapları, tüketicilerin işletme ile çift yönlü iletişim kurmasını sağlayarak ürün ve hizmetler hakkında daha fazla bilgi sahibi olmalarına imkan tanıyacaktır. Ayrıca ürünü daha önce kullanan müşterilerin yorumlarına web sitesinde yer verilmesi işletmeye olan güvenin artmasında etkili olacaktır.
- Kadınların alışverişten daha fazla haz almaları erkeklere göre daha fazla zaman harcadıkları anlamına gelmektedir. Bu nedenle, online satış yapan işletmelerin, kadın tüketicilerin daha fazla katılımını sağlayacak, onları cezbedecek pazarlama iletişimi çalışmaları yapmaları önemli bir konudur. Kadın tüketicilere yönelik ürünlerde çekiliş, promosyon, yarışma gibi alışverişini daha keyifli hale getirecek pazarlama faaliyetlerinde bulunmaları kadınların online alışveriş miktarının artmasına katkı sağlayabilir.

Bu çalışma, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi'nde çalışan akademik ve idari personeller ile sınırlıdır. Bu durum çalışmanın fiziksel kısıtı olarak öne çıkmaktadır. Daha geniş bir örneklem üzerinde farklı yaş grupları, farklı meslekler, farklı gelir grupları dikkate alınarak yapılacak çalışmalarla sonuçların genellenebilmesi sağlanabilir. Gelecekteki çalışmalara, satın alma niyeti üzerinde bu çalışmada ele alınmayan farklı kontrol değişkenleri de eklenebilir.

Kaynakça

- Acılar, A. (2016). E-Commerce in Turkey, *Global Business Research Congress (GBRC - 2016)*, (2): 281-288.
- Ajzen, I. (1991). The Theory of Planned Behavior, *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, (50): 179-211.
- Akçi, Y. ve Göv, S. (2015). Tüketicilerin E-ticaret Algılarının İncelenmesi (Gaziantep ve Adıyaman Örneği), *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7(13): 413-433.
- Al-Somali, S. A., Gholami, R., ve Clegg, B. (2009). An investigation into the acceptance of online banking in Saudi Arabia, *Technovation*, 29: 130-141.
- Aydın, S. ve Ezel D. (2015). E-Ticarete Güven Unsurunun Müşterilerin Satın Alma Davranışlarına Olan Etkisi: Süleyman Demirel Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(21): 127-150.
- Bae, S. ve Lee T. (2011). Gender Differences in Computer's Perception of Online Consumer Views, *Electronic Commerce Research*, 11: 201-214.
- Campbell, C. (1997). *Shopping, Pleasure and Sex War, The Shopping Experience*, London: Sage.
- Chen, C.C. (2013), The exploration on network behaviors by using the models of Theory of planned behaviors (TPB), Technology acceptance model (TAM) and C-TAM-TPB, *African Journal of Business Management*, 7(30): 2976-2984.
- Chen, L., Gillenson, M.L. ve Sherrell, D.L. (2002). Enticing Online Consumers: An Extended Technology Acceptance Perspective, *Information & Management*, 39(8): 705-719.
- Davis, F.D. (1989). Perceived Usefulness, Perceived Easy of Use and User Acceptance of Information Technology, *MIS Quarterly*, 13(3): 319-340.
- Davis, F.D., Bagozzi, R.P., ve Warshaw, P.R. (1992). Extrinsic and Intrinsic Motivation to Use Computers In The Workplace, *Journal Of Applied Social Psychology*, 22(14): 1111-1132.
- Demirel, H. (2010). Üniversite Öğrencilerinin Elektronik Alışveriş Hakkındaki Görüşleri, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(3): 119-134.
- Elvalda, A., Lü, K. ve Ali, M. (2016), Perceived Derived Attributes of Online Customer Reviews, *Computers in Human Behavior*, 56: 306-319.
- E-Ticaret Raporu (2017). http://www.eticaretraporu.org/wp-content/uploads/2017/04/TUSIAD_E-Ticaret_Raporu_2017.pdf (Erişim tarihi: 20.05.2018).
- Fischer, E. ve Arnold, S.J. (1990). More Than a Labor of Love: Gender Roles and Christmas Gift Shopping, *Journal of Consumer Research*, 17(3): 333-345.
- Fortes, N. ve Rita, P. (2016), Privacy Concerns and Online Purchasing Behaviour: Towards an Integrated Model, *European Research on Management and Business*, (22): 167-176.
- Garbarino, E. ve Strahilevitz, M. (2004). Gender Differences in the Perceived Risk of Buying Online and the Effects of Receiving a Site Recommendation, *Journal of Business Research*, (57): 768-775.
- Ghazizadeh, M., Lee, J., ve Boyle, L. (2012). Extending The Technology Acceptance Model To Assess Automation, *Cognition, Technology & Work*, 14(1): 39-49.
- Goswami, A. ve Dutta, S. (2016). Gender Differences in Technology Usage-A Literature Review, *Open Journal of Business and Management*, (4): 51-59.

- Ha, N.T., Nguyen, T.L.H., Nguyen, T. P.L. ve Nguyen T.D. (2019), The effect of trust on consumers' online purchase intention: An integration of TAM and TPB, *Management Science Letters*, (9): 1451-1460.
- Jones, S., Johnson-Yale, C., Millermaier, S. ve Pérez, F.S. (2009). US College Students' Internet Use: Race, Gender and Digital Divides, *Journal of Computer- Mediated Communication*, (14): 244-264.
- Joo, J. ve Sang, Y. (2013). Exploring Koreans' Smartphone Usage: An Integrated Model of The Technology Acceptance Model and Uses and Gratifications Theory, *Computers in Human Behavior*, (29): 2512-2518.
- Kim, D., Ferrin, J., Donald L. ve Rao, H.Raghav (2008). A Trust-Based Consumer Decision-Making Model in Electronic Commerce: The Role of Trust, Perceived Risk and Their Antecedents, *Decision Support Systems*, 44(2): 544-564.
- Kim M.J., Chung, N. ve Lee, C.K. (2010). The effect of perceived trust on electronic commerce: Shopping online for tourism products and services in South Korea, *Tourism Management*, 32 (2): 256-265.
- Lee, D., Park, J. ve Ahn, J. (2001). On the Explanation of Factors Affecting E-Commerce Adoption, *Twenty-Second International Conference on Information Systems*, 109-120.
- Lee, M.C. (2009), Factors Influencing the Adoption of Internet Banking: An integration of TAM and TPB with Perceived Risk and Perceived Benefit, *Electronic Commerce Research and Applications*.
- Legrís, P., Ingham, J. ve Collerette, P. (2003). Why do people use information technology? A critical review of the technology acceptance model, *Information Management*, 40(3): 191-204.
- Li, Y., Qi, J. ve Shu, H. (2008). Review of relationships among variables in TAM, *Tsinghua Science & Technology*, 13(3): 273-278.
- Lu, C.T., Huang, S.Y. ve Lo, P. Y. (2010). An empirical study of on-line tax filing acceptance model: Integrating TAM and TPB, *African Journal of Business Management*, 4(5): 800-810.
- Madden, T.J., Pamela S.E. ve Ajzen I. (1992). A comparison of the Theory of Planned Behavior and the Theory of Reasoned Action, *Personality and Social Psychology Bulletin*, 18(1): 3-9.
- Mathieson, K. (1991). Predicting user intentions: Comparing the Technology Acceptance Model with the Theory of Planned Behavior, *Information Systems Research*, 2(3): 173-191.
- Mokhlis, S. ve Salleh, H.S. (2009). Consumer Decision- Making Styles in Malaysia: An Exploratory Study of Gender Differences, *European Journal of Social Sciences*, 10(4): 574-584.
- Özgüven, N. (2011). Tüketicilerin Online Alışverişe Karşı Tutumları ile Demografik Özellikleri Arasındaki İlişkinin Analizi, *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13(21): 47-54.
- Pavlou, P.A., ve David W. S. (2000). Measuring the effects and effectiveness of interactive advertising: A research agenda, *Journal of Interactive Advertising*, 1(1): 61-77.
- Pikkarainen, T., Pikkarainen, K., Karjaluoto, H. ve Pahnla, S. (2004). Consumer Acceptance of Online Banking: An Extension of The Technology Acceptance Model, *Internet Research*, 14(3): 224-235.
- Ramayah, T. ve Ignatius, J. (2005). Impact of Perceived Usefulness, Perceived Ease of Use and Perceived Enjoyment on the Intention to Shop Online, *Journal of Systems Management (IJSM)*, 3(3): 36-51.

- Serhateri, A. (2015). Elektronik Ticarete Güvenliğin Tüketicilerin İnternet Üzerinden Alışveriş Yapma Tutumlarına Etkisi: Kocaeli Örneği, *Karadeniz Dergisi*, (27): 227-249.
- Shih, Ya-Yueh ve Kwoting Fang (2004), The use of a decomposed Theory of Planned Behavior to study internet banking in Taiwan, *Internet Research*, 14(3): 213–223.
- Shirley, T. ve Todd, P. (1995). Decomposition and crossover effects in the Theory of Planned Behavior: A study of consumer adoption intentions, *International Journal of Research in Marketing*, 12(2): 137-155.
- Şahin, F. ve Alkaya, A. (2017). Tüketicilerin Çevrimiçi Şikayet Kanallarını Kullanımına Yönelik Davranışlarının: Teknoloji Kabul Modeli ve Planlı Davranış Teorisi Bütünleşik Modeli Bakış Açısı ile İncelenmesi, *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(4): 87-103.
- Thompson, T., Vivien, S.H., Lim, K.G ve Raye Y.C Lai (1999). Intrinsic and extrinsic motivation in Internet usage, *Omega*, 27(1): 25-37.
- TUİK (2017), <http://www.tuik.gov.tr/HbPrint.do?id=24862> (Erişim tarihi: 20.05.2018)
- Türker, A. ve Türker Özaltın, G. (2013). Turistik Ürün Satın Alma Davranışının Teknoloji Kabul Modeli ile İncelenmesi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2): 281-312.
- Ustasüleyman, T., ve Eyüboğlu, K. (2010). Bireylerin İnternet Bankacılığını Benimsemesini Etkileyen Faktörlerin Yapısal Eşitlik Modeli ile Belirlenmesi, *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar*, 4(2):11-38.
- Uzel, E. ve Aydoğdu, F.C. (2010). Çalışanların Elektronik Alışverişe Bakış Açıları Hakkında Kalitatif Çalışma, *Organizasyonlar ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(1): 19-25.
- Venkatesh, V. ve Morris, M.G. (2000). Why don't men ever stop to ask for directions? gender, social influences, and their role in technology acceptance and usage behavior, *MIS Quarterly*, 24(1): 115–139.
- Venkatesh, V., Morris, M.G., Davis, G.B. and Davis, F.D. (2003). User Acceptance Of Information Technology: Toward A Unified View, *MIS Quarterly*, 27(3): 425-478.
- Wang, Y.S., Wu, M.C. ve Wang, H.Y. (2009). Investigating the Determinants and Age And Gender Differences in the Acceptance of Mobile Learning, *British Journal of Educational Technology*, 40(1): 92-118
- Yang, Kenneth C.C. (2005). Exploring factors affecting the adoption of mobile commerce in Singapore, *Telematics and Informatics*, 22(3): 257-277.
- Yayar, R. ve Sadaklıoğlu, H. (2012). Kamu Çalışanlarının İnternette Ürün Satın Alma Davranışları Üzerine Bir Araştırma, *Business and Economics Research Journal*, 3(3): 145-157.
- Yılmaz, C. ve Tümtürk, A. (2015). İnternet Üzerinden Alışveriş Niyetinin Etkileyen Faktörlerin Genişletilmiş Teknoloji Kabul Modeli Kullanarak İncelenmesi ve Bir Model Önerisi, *Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi*, 22(2): 355-384.
- Yılmaz, V., Çelik, H.E. ve Pazarlıoğlu, M.V. (2010). E-Ticarete İlişkin Tüketicilerin Risk Algısının Tutum ve Niyetler Üzerine Etkisi: Ordinal Yapısal Eşitlik Modeli, *Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2(2): 49-63.

Kamu Hizmeti Motivasyonunu Şekillendiren Faktörler ve Sektör Tercihisi*

Factors Driving Public Service Motivation and Sector Preference

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ARSLAN¹

Öz

Kamu Hizmeti Motivasyonu (KHM), kamu görevlilerinin içsel motive edicilerle güdülenme düzeylerinin özel sektör çalışanlarından daha yüksek olduğunu ileri süren bir motivasyon yaklaşımıdır ve “politikaya ilgi”, “merhamet”, “fedakârlık” ve “kamu yararı” olmak üzere dört boyutu vardır. Literatürde, cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, eğitim gördüğü alan, sosyo-kültürel çevre, dindarlık düzeyi, ebeveynlerin kamu görevlisi olması gibi faktörlerin KHM düzeyini şekillendirdiği yönünde bulgulara ulaşıldığı görülmüştür. KHM'nin bireylerin performansı, kurumsal bağlılığı, sektör tercihi, ihbar davranışı, iş doyumu, hesap verebilirlik, etik davranış gibi örgütsel değerleri etkilediği de literatürde elde edilen bulgular arasındadır. Bu çalışmanın amacı üniversite öğrencilerinin KHM düzeylerinin şekillenmesinde eğitim düzeyleri, eğitim gördükleri alan, cinsiyet, yaş ve ebeveynlerin kamu görevlisi olması faktörlerinin etkisini ve KHM'nin sektör tercihi üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Araştırmanın örneklemini beş devlet üniversitesinin İktisadi ve İdari Bilimler Fakültelerinin öğrencileri arasından rastgele örneklem metoduyla seçilen 967 kişi oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri Perry (1996) tarafından geliştirilen 24 maddeli KHM ölçeği ile sektör tercihine ilişkin 5 maddeli anket formu kullanılarak toplanmıştır. Çalışmanın bulguları cinsiyet ve eğitim görülen alan faktörlerinin KHM düzeyinin şekillenmesinde etki yarattığını göstermektedir. Ancak eğitim düzeyi, yaş ve ebeveynlerin kamu görevlisi olması faktörlerinin KHM'nin şekillenmesinde istatistik olarak anlamlı bir etki yaratmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Diğer bir bulgu ise KHM'nin bireylerin sektör tercihinde belirleyici bir faktör olduğudur.

Anahtar Kelimeler: Kamu hizmeti motivasyonu, kamu yönetimi disiplini, sektör tercihi

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Public Service Motivation is a motivation approach that asserts that motivating by intrinsic motivators level of public officials is higher than that of private sector employees and it has four dimensions such as Attraction to Policy Making, Compassion, Self-Sacrifice, and Commitment to Public Interest. According to the PSM literature, gender, age, the level and branch of the education, socio-cultural environment, religiousness, and having public employee parents shape PSM level of individuals. It is also found in the literature that PSM influences organizational values such as personnel performance, organizational commitment, sector preferences, whistle-blowing, job satisfaction, accountability, and ethical behavior. The aim of this study is to determine the effect of education level, education branch, gender, age, and public servant-role of parents in shaping PSM levels of university students and the effect of PSM on sector preference. The sample of the study consisted of 967 people selected by random sampling method among the students of the Faculty of Economics and Administrative Sciences of five state universities. The data of the study were collected by using a 24-item PSM scale of Perry (1996) and a five-item questionnaire for sector preferences. The findings of the study show that gender and education branch effect PSM level of

*Bu çalışmanın ilk hali 21-23 Şubat 2019'da Nuh Naci Yazgan Üniversitesi'nde (Kayseri) gerçekleştirilen KAYFOR-16'da sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

¹Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, m.arslan@nevsehir.edu.tr.

Atf için (to cite): Arslan, M. (2019). Kamu Hizmeti Motivasyonunu Şekillendiren Faktörler ve Sektör Tercihisi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, X(X), XXX-XXX.

individuals. However, education level, age and public employee-roles of parents do not affect the PSM level. Another finding is that of PSM is a determining factor in the sector preferences of individuals.

Keywords: Public service motivation, public administration discipline, sector preference

Paper Type: Research

Giriş

Kamu Hizmeti Motivasyonu (KHM), kamu görevlilerini motive eden faktörlerin özel sektör çalışanlarından farklı olduğundan yola çıkan ve temelleri uyum teorilerine (Birey-Örgüt Uyumu, Birey-Meslek Uyumu) dayanan bir motivasyon yaklaşımıdır. KHM yaklaşımına göre, kamu görevlileri, özel sektör çalışanları ile karşılaştırıldıklarında, maddi motive edicilerden daha düşük düzeyde etkilenirler. KHM, literatürde genel kabul gördüğü haliyle, politikaya ilgi, fedakârlık, kamu yararı ve merhamet olarak sıralanan dört alt boyuta sahip bir yaklaşımdır.

Literatürde, bireyin KHM düzeyinin oluşmasında cinsiyet, ebeveynlerin kamu görevlisi olması, dindarlık düzeyi, eğitim düzeyi, eğitim gördüğü alan, örgüt hiyerarşisindeki yeri, politik çevre, sosyal yapı gibi pek çok faktörün etkili olduğu yönünde bulgulara ulaşılmıştır. Diğer yandan bireyin KHM düzeyinin yarattığı kişisel ve örgütsel sonuçlar da literatürde geniş yer tutmaktadır. Bireysel ve örgütsel performans, örgütsel bağlılık, ihbar davranışı, hesap verebilirlik, iş doyumu gibi pek çok değer, bireyin KHM düzeyinden etkilenmektedir. Lakin gerek KHM düzeyini şekillendiren faktörler ve gerekse KHM düzeyinden etkilenen faktörler bakımından farklı ülkelerde yapılan araştırmalarda birbirinden farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Sosyo-kültürel faktörler bu farklılıkların belirmesinde rol oynayan başat etkenlerdir.

KHM literatüründe yapılan çalışmalar incelendiğinde, bireyin KHM düzeyinin bir bütün olarak veya alt boyutlar düzeyinde bazı demografik değişkenler ve faktörlere bağlı olarak şekillendiğine dönük bulgular görülmektedir. KHM ile cinsiyeti arasında (Anderfuhren-Biget, 2012; Bright, 2005; Camilleri, 2007; Leisink ve Steijin, 2009; Krogsgaard vd., 2013; Piatak, 2016; Schwarz vd., 2016; Vandenabeele, 2011; Ward, 2017); KHM ile yaş arasında (Bright, 2005; Camilleri, 2006; Camilleri, 2007; Leisink ve Steijin, 2009; Naff ve Crum, 1999; Perry, 1997; Taylor, 2007; Vandenabeele, 2011); KHM ile eğitim görülen alan arasında (Andersen ve Pedersen, 2012; Choi, 2004; Krogsgaard vd., 2013: 14); KHM ile eğitim düzeyi arasında (Camilleri, 2006; 2007; Leisink ve Steijin, 2009; Moynihan ve Pandey, 2007a; Moynihan ve Pandey, 2007b; Naff ve Crum, 1999; Perry, 1997; Taylor, 2007; Vandenabeele, 2011); KHM ile dindarlık arasında (Bellé ve Ongaro 2014; Clerkin ve Fotheringham, 2017; Liu vd., 2012; Paine, 2009; Perry, 1997; Perry vd., 2008; Vandenabeele ve Walle, 2007), KHM ile ebeveyn faktörü (Bellé ve Cantarelli, 2010; Paine, 2009; Perry, 1997; Perry vd., 2008; Vandenabeele, 2011) ilişkiler olduğuna yönelik bulgulara rastlanmaktadır.

Demografik özellikler yanında bireyin içinde yaşadığı toplumun nitelikleri de KHM'nin bir bütün olarak veya boyutlar bazında düzeyini şekillendirmektedir (Anderfuhren-Biget, 2012; Vandenabeele vd., 2006; Shahda, 2016). Gelir düzeyi (Bellé ve Ongaro, 2014; Camilleri, 2007; Delfgaauw ve Dur, 2007; Taylor, 2007; Taylor, J. ve Taylor, R., 2011; Wright ve Christensen, 2011); örgüt hiyerarşisindeki konum (Buelens ve Broeck, 2007; Moynihan ve Pandey, 2007a; Öztürk ve Dündar, 2003; Schwarz vd., 2016); örgütte geçen hizmet süresi (Bellé ve Ongaro, 2014; Bright, 2005; Kjeldsen ve Jacobsen, 2012; Moynihan ve Pandey, 2006; 2007a; 2007b; Palma ve Sepe, 2017; Perry, 1997; Stazyk ve Davis, 2015; Steijin, 2006; Taylor, 2007; Tonin ve Vlassopoulos, 2015); kadrolu-sözleşmeli olma durumu (Camilleri, 2006; 2007; Grund ve Thommes, 2017) gibi faktörlerin KHM'nin şekillenmesinde etkili olduğu yönünde bulgular yoğunluk göstermektedir. Literatür incelemesinde KHM'nin kişilerin tutum ve davranışları üzerinde etki yarattığı da rastlanan bulgular arasındadır. İş yaşamındaki sektör tercihi KHM'den etkilenen hususların başında gelmektedir. Bireyin KHM düzeyi yükseldikçe kamu örgütlerini

tercih etme olasılığı da artmaktadır (Carpenter vd., 2012; Crewson, 1997; Pedersen, 2013; Perry ve Wise 1990; Taylor ve Clerkin, 2011).

KHM yaklaşımının Türkçe literatürde yeterli ilgiyi görmediği söylenebilir. Ökmen ve Demir (2010), Coşkun, (2015), Akıllı ve Cingöz (2015), Aydın vd. (2017), Güğərçin (2017), Arslan ve Karacaoğlu (2018), Arslan (2018) tarafından yapılan araştırmalar, ulusal literatürde tespit edilen KHM yaklaşımını ele çalışmalarlardır. Bu çalışmanın amacı bireyin yaşı, eğitim düzeyi, eğitim gördüğü alan, cinsiyeti ve ebeveynlerin kamu görevlisi olup olmaması faktörlerinin, KHM ve KHM'nin boyutlarına etkileriyle bireylerin KHM düzeylerinin, onların iş yaşamında kamu sektörünü veya özel sektörü tercih etmelerine olan etkisini ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu doğrultuda çalışma iki bölümde ele alınmıştır. İlk bölümde detaylı bir literatür taraması yapılmış, KHM yaklaşımının kuramsal dayanaklarına yer verilmiş ve ulusal ve uluslararası çalışmalarda elde edilen bulgular ortaya konmuştur. İkinci bölümde ise bu çalışmanın bulgularına ve öncül bulgularla mukayesesine yer verilmiştir. Bulgular karşılaştırılarak sonuca gidilmiştir.

1. Kamu Hizmeti Motivasyonuna İlişkin Kuramsal Çerçeve

Kamu görevlilerinin motive eden faktörler üzerinde yapılan ilk çalışmalar (Rosenhan, 1970; Buchanan, 1974, 1975; Rainey vd., 1976; Rainey, 1979; 1982) kamu ve özel sektörün beşeri sermayeleri arasındaki farklılıkları belirlemeyi amaçlamıştır. Buchanan (1975), bu farklılığı ortaya koymak suretiyle KHM'ye temel olacak ilk çalışmayı gerçekleştirmiştir. Buchanan'ın sonrasında Rainey (1982), kamu çalışanlarını motive eden etkenlerin özel sektör çalışanlarından farklı olduğu bulgusunu teyit etmiştir. Bu çalışmalar KHM'nin öncelikle veya sadece kamu kurumlarında ve kamu örgütlerinde yer edinen güdüler olduğunu ve kamu örgütlerinde karşılanabilecek motivlerde karşılık bulacağını ortaya koymuşlardır (Perry ve Wise 1990: 368). Müteakip yıllarda Perry (2011, 1997, 1996), Andersen vd. (2013), Brewer (2010), Bright (2009, 2008, 2007, 2005), Kim (2012, 2006), Taylor (2008, 2007) ve Vandabeele (2011, 2007) gibi araştırmacılar, KHM'nin örgütsel değerler, sektör tercihleri, KHM'yi şekillendiren faktörlerle bağlantısını ve uluslararası karşılaştırmalardaki yerini incelemişlerdir.

Son dönemde gerçekleştirilen çalışmalar ise KHM'yi genel fedakârlık motivasyonu (Brænder ve Andersen 2013; Brewer, Ritz ve Vandabeele 2012; Bright 2008; Perry ve Hondeghem 2008a, 2008b; Wright ve Pandey 2008), iş tercihleri (Brewer, Ritz ve Vandabeele, 2012; Christensen ve Wright, 2012; Perry ve Hondeghem 2008b), toplum yanlısı tutum (Andersen vd., 2013; Brænder ve Andersen, 2013; Brewer, Ritz ve Vandabeele, 2012; Christensen ve Wright 2012; Perry ve Hondeghem, 2008a) bağlamında ele almışlardır. Genel fedakârlık motivasyonu bağlamında ele alan Vandabeele'ye (2007: 547) göre KHM'nin ana unsuru fedakârlık gerektiren değerlerdir.

KHM'yi kamu ve özel sektörde çalışma tercihinin bir belirleyicisi olarak ele alan yaklaşımında KHM, içsel (intrinsic) motivasyonun dışsal (extrinsic) motivasyondan daha önemli olduğu fikri ile nitelendirilmektedir (Kim, 2006: 726). Perry ve Hondeghem (2008b: 6) KHM'yi kamu örgütleriyle ilişkilendirilen motivasyon türü olarak tahlil etmişlerdir. KHM kamusal görevlerden kaynaklı spesifik eğilim ve değerlerden beslenen fedakârlık gerektiren toplum yanlısı motivasyon formudur (Perry vd., 2010: 682). Sosyal eşitliğin pekiştirilmesini şahsi çıkarların önüne koyan, kamu hizmetinin anlamlılığı üzerinde şekillenen; diğerlerinin haklarını koruma mücadelesinin önemi üzerinde duran bir yaklaşımdır (Stazyk ve Davis, 2015: 640). Scott ve Pandey'e (2005: 156) göre de KHM, kamu hizmetine bağlılık, kamu yararı arayışı ve topluma yararlı olma arzusunun bir ifadesidir. Bireyi topluma yarar sağlamaya sevk eden güdülerin bir karışımıdır (Taylor, 2007: 934).

Brewer ve Selden (1998) ise KHM'nin kamu sektörünün dışına taşıdığı iddia etmekteydiler. Araştırmacılar KHM'nin kamu ve özel sektördeki farklılıklara indirgenerek ele alınmasının, konseptin taşıdığı geniş potansiyeli sınırlamasından da endişe duyuyorlardı. Onlara göre toplumun her kesiminden bireyler anlamlı bir kamu hizmeti, toplumsal hizmet ve sosyal hizmet sunabilirdi. Bunu sadece kamu sektörüne indirgemek hatalı bir yaklaşım olurdu. Bunun

yanında her kamu çalışanı da aynı düzeyde ve aynı yönde kamu hizmet motivasyonuna sahip olmayabilirdi. Onlara göre politika yapımına ilgi KHM'nin mutlak bir niteliği değildir (Brewer ve Selden,1998: 418).

KHM yaklaşımı üzerinde araştırmaların ve tartışmaların artması araştırmacıları bireylerin KHM düzeylerini belirlemeye dönük ölçekler geliştirmeye yönlendirmiştir. Ölçek geliştirmeye ilişkin öncül çalışmalarda Perry'nin literatüre katkısı oldukça fazladır. Araştırmacı 1990 yılında Wise ile birlikte gerçekleştirdikleri kategorizasyonun ardından 1996'da daha hassas ve eksiksiz bir ölçüm geliştirme çabasına girişmiş ve KHM'nin politikaya ilgi, merhamet, fedakârlık, kamu çıkarlarına bağlılık, sosyal adalet ve vatandaşlık görevi alt boyutlarını ortaya koyan 40 maddeli bir ölçek geliştirmiştir. Doğrulayıcı faktör analiziyle, son üç boyutu tek boyuta indirgemıştır. Bu ölçek üzerinde sadeleştirmeye giden Perry (1996) ölçeğini literatürde sıklıkla kullanılan 24 maddeli ve dört alt boyutlu yapıya evirmiştir.

Brewer ve Selden, Facer'ın da katılımıyla KHM konseptini derinlemesine incelemişler ve kamu görevlilerinin kamu hizmeti faaliyetlerini nasıl algıladıklarını anlamaya çalışmışlardır. KHM'nin güdüleyici etkilerinin bireyler arasındaki farklılıklarının araştırıldığı çalışmada, farklılık olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Araştırmacılar Perry'nin (1996) ölçeğini Q metodolojisine uyarlayarak küçük çaplı, farklı bireyleri içeren gruplardan oluşan kitle üzerinde çalışmışlar ve KHM düzeyi yüksek olan bireylerde, merhametliler, toplumsalcılar, vatanseverler ve insancıklar olmak üzere dört farklı tipte gruplaşma tespit etmişlerdir (Brewer vd., 2000).

Türkçe literatürde KHM'yi ele alan çalışmaların Ökmen ve Demir (2010), Coşkun, (2015), Akıllı ve Cingöz (2015), Aydın vd. (2017), Güğerçin (2017), Arslan ve Karacaoğlu (2018), Arslan (2018) tarafından yapılan araştırmalardan ibarettir. Ökmen ve Demir'in (2010) araştırması KHM'yi felsefi temelleri ve Yeni Kamu Yönetimi Yaklaşımı sürecindeki değişimi bağlamında ele almıştır. Araştırmacılara göre KHM, kişilerin çevresindeki diğer kişilere ve toplumun yararına olanı yapmak için insanlara hizmet vermeye ilişkin yönelimleri olarak görülmektedir. Coşkun (2015) ise KHM'nin kuramsal yönünü ele almıştır. O'na göre KHM kuramı, kamu çalışanlarının ve onları motive eden faktörlerin çok boyutluluğuna vurgu yapmaktadır. Kuram, kamu sadece kendi çıkarlarını iyileştirme amacı güden bireyler olarak görülmelerini reddeder. Kamu çalışanlarının farklı düzeylerde iş motivasyonuna sahip olmalarını içsel ve dışsal faktörlerle açıklayarak idarecilere yol gösterir (Coşkun, 2015: 70). Akıllı ve Cingöz (2015) tarafından yapılan çalışmada ise KHM'nin örgütsel güven ve meslek performansı arasındaki ilişkideki aracılık etkisi (mediating effect) incelenmiştir. Arslan ve Karacaoğlu (2018) ise KHM ile kurumsal itibar (corporate reputation) arasındaki ilişkiyi ele almışlardır. Aydın ve arkadaşları (2017) bir proje çalışmasıyla Türkçe literatüre bir KHM ölçeği kazandırmışlardır. Ölçek maddelerini, daha önceki KHM ölçeklerinden (Perry, 1997; Perry, 2010; Vandenabeele, 2008) ve kamu hizmetini diğer hizmet türlerinden ayıran kuramsal birikimden ve araştırma bulgularından yararlanarak belirlemişlerdir.

KHM kuramsal dayanağını, bireylerin tutum ve davranışlarının çevresel faktörlerle şekillendiği tezine dayanan (Chatman, 1989; Ostroff ve Schulte, 2007) birey-çevre uyumu teorilerinden almaktadır. Chatman (1991), O'Reilly ve arkadaşları (1991), Cable ve Edwards (2004), bireyin özellikleri ile çevrenin özellikleri arasındaki benzerliklere odaklanırken, Edwards (1991) ile Muchinsky ve Monahan (1987) gibi araştırmacılar tarafların karşılıklı ihtiyaçlarını karşılama düzeyine odaklanmışlardır. Schneider (1987) ise Çekim-Seçim-Ayrılma modeli yaklaşımını getirerek, kişilik karakteristikleri örtüşen bireylerin benzer işleri yapma veya benzer davranışlar sergileme eğilimlerinin yüksek olacağını ileri sürmüştür. Bu bağlamda, KHM düzeyi yüksek bireylerin kamu sektörünü tercih edecekleri varsayımının arkasında, birey-çevre uyumu düşüncesinin yattığı (Kristof-Brown vd., 2005: 281) söylenebilir. Bunun nedeni, KHM düzeyi yüksek bireylerin bu ihtiyaçlarına cevap verecek ortamı ancak kamu örgütlerinin sunabilecek olmasıdır. Yüksek KHM düzeyine sahip bireylerin kamu kurumlarını tercih edecekleri varsayımından hareketle, birey-iş uyumu modeli, bu tür bireylerin içsel güdüleyicilerin yoğunluk gösterdiği kamu mesleklerini seçeceklerini ileri sürer. Böylece, önceki çalışmaların bulgularıyla

örtüşür biçimde KHM düzeyi ile kamu hizmetinde yer alma tercihi arasındaki bağı ortaya koyar (Neumann ve Ritz, 2015: 368). Bright (2008: 162) da birey ve kamu örgütü uyumunun kamu görevlilerinin tutum ve davranışları üzerinde etki yarattığını ifade eder. Bireyin örgütle olan uyumu güçlendikçe KHM düzeyi de güçlenmektedir (Gould-Williams vd., 2013: 610). Yapılan diğer bazı araştırmalarda da (Park ve Rainey, 2007; Taylor, 2008) yüksek KHM düzeyine sahip bireylerin, kamu örgütlerinin değerleri ile kendi değerlerinin örtüşüğünü değerlendirerek, kamu sektör örgütlerine bağlılık gösterdikleri yönündeki bulgulara ulaşılmıştır. KHM düzeyi yüksek olan kamu görevlileri, kamu sektöründe bu yönlerini tatmin edecek veya en azından bu değerlere saygı gösterecek bir iş ortamında görev yapmayı tercih etmektedirler (Anderfuhren-Biget vd., 2014: 820). Örgütsel ve bireysel değerlerin uyumuna ilişkin varsayımlara ilaveten KHM, bireyin mesleğinin onun kamu hizmet motivasyonunu karşılayacak yeterli fırsatlar sunması gerektiğini de savunur (Leisink ve Steijn, 2009; Taylor 2008). Kamu görevlileri kendi değer yargılarından vazgeçmezler ancak fedakârca bir tutum sergileyerek, örgütün değerlerini kabullenirler. Esasında bu kabullenme, bireylerin ve örgütün değerlerinin örtüşmesiyle mümkündür (Paarlberg ve Perry, 2007).

Çalışmalarda her ne kadar KHM'nin kamu örgütlerinde istihdam olmayla arasında bağlantı olduğu varsayımı teorilerle desteklense de bu tür bireylerin her tür kamu örgütünde uyumlu biçimde çalışabilecekleri söylenemez (Bright, 2007: 364). Yüksek KHM düzeyine sahip bireylerin kamuda görev almayı seçme ihtimalinin daha yüksek olacağı varsayımından hareketle Wright ve Christensen (2011: 737), kişi-örgüt uyumunu operasyonel hale getirmeyi denemişlerdir. Araştırmacıların varsayımlarının gerekçesi, kamu kurumlarının misyonları ile bireylerin kamu hizmeti değerlerinin uyuşacağı beklentisidir. Ancak, KHM'nin çok boyutluluğu, pek çok etkene bağlı olarak şekillenmesi, kamu örgütlerinin birbirinden farklı misyon ve kültürlerle sahip olması ve kamusal faaliyetlerin içerik ve amaç yönünden farklılık göstermesi gibi nedenlerle, ulaştıkları bulgular başlangıçtaki varsayımı desteklememiştir.

Birey-örgüt uyumu KHM ile doğrudan ilişkili olmasının yanında, diğer örgütsel çıktılarla KHM arasındaki ilişkide aracı değişken rolü de oynamaktadır. Wright ve Pandey (2008) KHM'nin işle ilgili diğer değerlerle arasındaki ilişkilerin doğrudan analiz edilemeyecek kadar çok karmaşık olduğunu ve buna bağlı olarak da aracı değişkenlerin kullanılmasına ihtiyaç duyulduğunu savunmuşlardır. Bu tezlerini pek çok ampirik bulguyla da desteklemişlerdir. Özellikle birey-örgüt uyumu teorisi, birey-örgüt uyumu değişkeninin, KHM ile örgütsel aidiyet, iş doyumu, işten ayrılma niyeti, performans gibi pek çok değişken arasındaki ilişkide aracılık rolü olduğunu ortaya koymaktadır (Bright, 2007, 2008; Kim, 2012; Wright ve Pandey, 2008).

2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada sosyal bilimlerde kullanılan araştırma yöntemlerinden nicel metodoloji kullanılmıştır. Hazırlanan anket formu kolayda örnekleme yoluyla belirlenen katılımcılara elden ve elektronik ortamda ulaştırılarak doldurmaları sağlanmıştır.

2.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı katılımcıların KHM düzeylerinin şekillenmesinde yaş, cinsiyet, eğitim gördükleri alan, eğitim düzeyleri ve ebeveyn modelinin etki düzeyinin belirlenmesinin yanında, KHM'nin sektör tercihi üzerindeki etki düzeyini ortaya koymaktır.

2.2. Araştırmanın Örnekleme

Araştırmanın örneklemini beş devlet üniversitesinin İktisadi ve İdari Bilimler Fakültelerinde (İİBF) eğitim görmekte olan toplam 967 kişi oluşturmaktadır. Örneklem kitlenin belirlenmesinde İİBF'lerin seçilme nedeni, İİBF mezunlarının hem özel sektör hem de kamu sektöründe istihdam olanaklarına sahip olmalarıdır. Çalışmanın evrensel kümesini 22.483 kişi oluşturmaktadır.

2.3. Veri Toplama ve Ölçüm Araçları

Araştırmanın verileri, Perry (1996) tarafından geliştirilen 24 maddeli KHM ölçeği ve araştırmacı tarafından geliştirilen 5 maddeli sektör tercihi sorularından oluşan anket formunun, kolayda örneklem metoduyla belirlenen katılımcılara doldurulmasıyla elde edilmiştir. Elde edilen veriler SPSS-21 programıyla analiz edilmiştir. Katılımcılara yöneltilen anket soruları Ek Tablo 1’de sunulmuştur.

2.4. Araştırmanın Hipotezleri

KHM’nin şekillenmesinde etki eden faktörler ve KHM’nin sektör tercihine etkisi üzerinde yapılan ampirik araştırmalar farklı toplumlarda birbirinden farklı bulgular ortaya koymuştur. Bu çalışmanın hipotezleri kurgulanırken, öncül çalışmalarda elde edilen bulguların, Türkiye özelinde gerçekleşme durumu araştırılarak, KHM literatürüne katkı sunmak amaçlanmıştır.

Bireyin eğitim düzeyi ile KHM düzeyi arasında pozitif yönlü ve güçlü bir ilişki olduğu pek çok araştırmacı (Moynihan ve Pandey, 2007a; Moynihan ve Pandey, 2007b; Naff ve Crum, 1999; Perry, 1997; Vandenabeele, 2011) tarafından ifade edilmiştir. Leisink ve Steijin (2009) tarafından yapılan araştırmada ise KHM’nin politikaya ilgi alt boyutu ile eğitim düzeyi arasında pozitif yönlü ve güçlü bir ilişki olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Taylor (2007) ise yaptığı çalışmada bireylerin eğitim düzeyleri ile KHM’nin merhamet boyutu arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Bunun yanında bazı araştırmalarda ise (Camilleri, 2006; 2007) bunun tersine, bireyin eğitim düzeyi ile KHM düzeyi arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Araştırmanın H₁ hipotezi aşağıdaki gibi belirlenmiştir.

H₁: Eğitimde geçen süreye göre KHM düzeyleri arasında fark vardır.

Bireylerin eğitim düzeyleri yanında eğitim gördükleri alanın da KHM düzeylerinin geneli veya bazı alt boyutları üzerinde etki yarattığı literatürde elde edilen bulgulardandır. Örneğin Sosyal bilimler ve pedagoji eğitimine sahip çalışanların KHM düzeyleri, sağlık eğitimi alan çalışanlardan daha yüksektir (Krogsgaard vd., 2013: 14). Uzmanlık bilgisi ile KHM’nin politikaya ilgi alt boyutu arasında da pozitif yönlü ilişki tespit edilmiştir. Özellikle idareci pozisyonundaki kişilerin politikaya ilgi alt boyutu sağlıkçı ve eğitimcilerden daha yüksektir (Andersen ve Pedersen, 2012: 53). KHM’nin sonradan kazanılabilen bir nitelik olduğu varsayımından hareketle Choi (2004), bireylerin KHM düzeylerinin eğitim ve meslek içi kurslarla yükseltilebileceğini savunmaktadır. Kamu Yönetimi ve Siyaset Bölümü öğrencilerinin lisans eğitim esnasında aldıkları derslerin ağırlıklı olarak kamu kurumlarının idaresine yönelik olması nedeniyle öğrencilere nosyon kazandıran etkili faktör olduğu değerlendirilmektedir. Bu bağlamda çalışmanın H₂ hipotezi aşağıdaki biçimde oluşturulmuştur.

H₂: Lisans eğitimi görülen alana göre KHM düzeyleri arasında fark vardır.

Cinsiyetin bireyin KHM düzeyi üzerinde herhangi bir etki yaratmadığını ileri süren (Leisink ve Steijin, 2009; Krogsgaard vd., 2013) görüşler yanında erkeklerin KHM düzeylerinin kadınlardan daha yüksek olduğunu (Vandenabeele, 2011; Anderfuhren-Biget, 2012; Schwarz vd., 2016) veya kadınların KHM düzeylerinin erkeklerden daha yüksek olduğunu (Bright, 2005; Piatak, 2016) ve son olarak KHM’nin bazı alt boyutlarının cinsiyete göre farklılık gösterdiğini (Camilleri, 2007; Ward, 2017) ileri süren görüşler de vardır. Alt boyutların farklılık gösterdiğini ileri süren görüşler ağırlıklı olarak politikaya ilgi alt boyutunun erkeklerde daha yüksek iken merhamet ve kamu yararı alt boyutunun kadınlarda daha yüksek olduğu hususunda birleşmektedir. Bu bağlamda çalışmanın H₃ Hipotezi aşağıdaki biçimde kurulmuştur.

H₃: Cinsiyete göre KHM düzeyleri arasında fark vardır.

Bireyin geçmiş yaşam deneyimlerinin KHM düzeyi üzerinde etki yarattığı literatürde elde edilen bir diğer bulgudur. Örneğin Perry (1997) kişinin KHM düzeyinin çocukluğuyla bağlantılı birçok faktör tarafından şekillendiğini ileri sürmektedir. Perry ve arkadaşları (2008) tarafından daha sonra yapılan bir araştırmada da bu bulguyu destekler sonuçlara ulaşılmıştır. Bellè ve Cantarelli (2010) ise bireyin KHM düzeyini etkileyen faktörler arasında çocukluk tecrübeleri, dindarlık ve ebeveyn modellerini saymıştır. Paine (2009) de ebeveyn modelinin KHM'nin en önemli belirleyicilerinden biri olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Vandenabeele (2011) ise ebeveynlerden her ikisinin de kamu görevlisi olduğu kişilerin KHM düzeylerinin daha yüksek olduğunu belirlemiştir. Bu doğrultuda çalışmanın H₄ Hipotezi aşağıdaki gibi kurulmuştur.

H₄: Ebeveynlerin çalıştıkları sektöre göre KHM düzeyleri arasında fark vardır.

Kişilerin yaşları ile KHM düzeyleri arasındaki ilişki hakkında araştırmalar birbirinden farklı sonuçlar vermiştir. Kişinin yaşı ile KHM düzeyi arasında tutarlı ve pozitif yönlü ilişki olduğu (Perry, 1997; Bright, 2005; Camilleri, 2006; Leisink ve Steijin, 2009; Vandenabeele, 2011) yönündeki bulgular yanında bireyin yaşı ile KHM düzeyi arasında ilişki olmadığını (Naff ve Crum, 1999; Camilleri, 2007) veya bu ilişkinin istatistiksel olarak anlamsız olduğunu ileri süren (Krogsgaard vd., 2013) veya yaş ilerledikçe KHM'nin bazı alt boyutlarının zayıfladığını ileri süren (Taylor, 2007) görüşler vardır. Literatür bilgileri ışığında çalışmanın H₅ Hipotezi aşağıdaki gibi kurulmuştur.

H₅: Yaş gruplarına göre KHM düzeyleri arasında fark vardır.

KHM kişilerin iş yaşamına ilişkin sektör tercihlerine de etki eden faktörlerdendir. Bireyin KHM düzeyi yükseldikçe kamu örgütlerini tercih etme olasılığı da artmaktadır (Perry ve Wise 1990). Pedersen (2013) ise KHM'nin kamu yararı alt boyutuyla kamu örgütlerinde istihdam edilme isteği arasında pozitif yönlü ilişki olduğunu ileri sürmektedir. Carpenter ve arkadaşları (2012) ise KHM kamu sektörüne uyum göstermekten çok, kamu sektörü algısıyla güçlü ilişki içindedir. Konuya uyum teorileri penceresinden yaklaşan bu araştırmacılara göre KHM düzeyi yüksek olan bireyler, kendi ihtiyaçları ve değerleri ile kamu kuruluşları tarafından sağlanan ve savunulanlar arasında uyum gözetirler. Böylece örgütleri ile uyum içinde görünürler ve bunun sonucunda kamu örgütlerinde görev alma istekleri yüksektir. Bireyleri kamu örgütlerine yakınlaştıran etkenlerden biri de politikaya olan ilgi düzeyleridir. Birey politika yoluyla taşıdığı değerleri uygulamaya geçirme olanağı elde edebileceğinden, kamu sektöründe istihdam edilmeyi tercih eder (Taylor ve Clerkin, 2011: 730). Kamu hizmeti etliğiyle motive olan bireylerin kamu sektöründe bir pozisyon tercih eğilimleri daha yüksektir (Crewson, 1997: 503). Bu bağlamda çalışmanın H₆ Hipotezi aşağıdaki gibi kurulmuştur.

H₆: "KHM düzeyi, kamu sektöründe çalışma niyetini pozitif yönlü etkiler."

3. Verilerin Analizi ve Bulgular

Verinin normal dağılım gösterip göstermediğine yönelik yapılan analizde, çarpıklık-basıklık değerleri -3 ve +3 aralığında kaldığı için (Tabachnick ve Fidell, 2012) verilerin normal dağılım sergiledikleri görülmüş ve analizlerde parametrik testler kullanılmıştır.

Tablo 1. Tanımlayıcı istatistikler

YAŞ	n	%	BÖLÜM	n	%	SINIF	n	%
18	42	4	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	292	30	1.SINIF	105	11
19	139	14	İşletme	320	33	2.SINIF	287	30
20	221	23	İktisat	59	6	3.SINIF	241	25
21	240	25	Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler	92	10	4.SINIF	334	34
22	174	18	Bankacılık ve Finans	104	11			
23	92	10	Uluslar arası Ticaret ve Lojistik	33	3			
24	59	6	Maliye	67	7			
Toplam: 967								
CİNSİYET	n	%	BABA MESLEĞİ	n	%	ANNE MESLEĞİ	n	%
Erkek	356	37	Kamu Çalışanı/Emeklisi	143	15	Ev hanımı	791	82
Kadın	611	63	Özel Sektör Çalışanı/Emeklisi	347	36	Kamu Çalışanı/Emeklisi	44	5
			Esnaf	58	6	Özel Sektör Çalışanı/Emeklisi	98	10
			Serbest Meslek	279	29	Diğer	34	5
			Çiftçi	63	6			
			Diğer	77	8			
Toplam: 967								

Perry (1996) tarafından geliştirilen ve Arslan ve Karacaoğlu (2018) tarafından Türkçeye uyarlanan KHM ölçeğinin yapılan güvenilirlik testinde Cronbach's Alpha Değeri (,827) olarak bulunmuş ve ölçeğin güvenilir olduğu sonucuna varılmıştır. Perry (1996) tarafından geliştirilen Kamu Hizmeti Motivasyonu ölçeğinin orijinali dört boyuta sahip olduğundan, bu çalışmanın verileri bakımından da aynı yapının ortaya çıkma durumunu tespit etmek amacıyla açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda ilgili yirmi iki madde, orijinal ölçekteki gibi dört boyutlu bir yapı ortaya koymuş, ancak KHM2 ve KHM6, faktör yükleri 0,4 kesme değerinin altında kaldığı için analizlere dâhil edilmemişlerdir. Faktör analizi sonucu, dört boyutun toplam varyansın % 45,3'ünü açıkladığı ve KMO örneklem yeterlilik değerinin 0,895 ile faktör analizi için yeterli düzeyde olduğu sonucuna varılmıştır. Sosyal bilimlerde açıklanan varyansın % 40-60 arasında olması kabul edilebilmektedir (Scherer vd., 1988). Analiz sonucunda elde edilen bulgular Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. KHM ölçeğine ilişkin açıklayıcı faktör analizi tablosu

Faktör/ Değişken	Faktör Yükleri	Açıklanan Varyans	Alfa
Faktör 1: Politikaya İlgil			
KHM 11	,687	7,746	,661
KHM 27	,804		
KHM 31	,791		
Faktör 2: Merhamet			
KHM 3	,520	13,370	,727
KHM 4	,478		
KHM 8	,601		
KHM 10	,631		
KHM 13	,620		
KHM 24	,650		
KHM 40	,650		
Faktör 3: Fedakârlık			
KHM 1	,515	11,465	,741
KHM 5	,560		
KHM 9	,571		
KHM 12	,476		
KHM 17	,514		
KHM 19	,517		
KHM 26	,454		
Faktör 4: Kamu Yararına Bağlılık			
KHM 16	,584	14,448	,790
KHM 23	,723		
KHM 30	,773		
KHM 34	,626		
KHM 39	,758		
Kaiser-Meyer-Olkin – KMO 0,895 Top.Varyansı Açıklama Oranı % 45,3			

Katılımcıların Kamu Hizmeti Motivasyonlarının “1- Kesinlikle Katılmıyorum”-“5- Kesinlikle Katılıyorum” değerleri üzerinden, “Politikaya İlgi” boyutu ortalamasının (3,48), “Merhamet” boyutu ortalamasının (3,84), “Fedakârlık” boyutu ortalamasının (3,77) ve “Kamu Yararına Bağlılık” boyutu ortalamasının ise (4,02) düzeyinde oldukları tespit edilmiştir. Bu bulgulardan hareketle, katılımcıların KHM düzeylerinin yüksek olduğu söylenebilir. Boyutlar karşılaştırıldığında ise “Politikaya İlgi” boyutunun en düşük; “Kamu Yararına Bağlılık” boyutunun ise en yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmektedir.

“Eğitimde geçen süreye göre KHM düzeyleri arasında fark vardır.” biçiminde tanımlanan H₁ hipotezinin test edilmesi sonrasında, katılımcıların eğitimde geçen süreye göre KHM düzeyleri arasında istatistiksel anlamda bir fark tespit edilememiştir ve H₁ hipotezi reddedilmiştir.

“Lisans eğitimi görülen alana göre KHM düzeyleri arasında fark vardır.” biçiminde belirlenen H₂ hipotezinin test edilmesi için yapılan One-Way ANOVA testi sonuçlarına göre; “Politikaya İlgi” boyutu açısından Kamu Yönetimi Bölümü ile İşletme Bölümü arasında (Tukey HSD: ,54292*; Sig. ,000); Kamu Yönetimi Bölümü ile Bankacılık ve Finans Bölümü arasında (Tukey HSD: ,38523*; Sig. ,001), Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü ile İşletme Bölümü arasında (Tukey HSD: ,28478; Sig. ,045) istatistiksel olarak anlamlı fark tespit edilirken diğer boyutlar açısından bölümler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilememiştir. Dolayısıyla H₂ hipotezi sadece “Politikaya İlgi” boyutu için geçerli olmak üzere kısmen kabul edilmiştir.

“Cinsiyete göre KHM düzeyleri arasında fark vardır.” biçiminde belirlenen H₃ hipotezinin test edilmesi için yapılan Bağımsız İki Örneklem t-testi sonuçlarına göre KHM’nin her dört boyutunun cinsiyete göre farklılık gösterdiği yönünde istatistiksel olarak anlamlı bulguya ulaşılmıştır. Dolayısıyla H₃ hipotezi kabul edilmiştir. İstatistiksel sonuçlara göre kadınların “Politikaya İlgi” boyutu ortalaması (3,59) erkeklerinkinden (3,42) daha düşük iken; “Merhamet” boyutu ortalaması kadınlarda (3,91), erkeklerde (3,73); “Fedakârlık” boyutu ortalaması kadınlarda (3,80), erkeklerde (3,72); “Kamu Yararına Bağlılık” boyutu ortalaması kadınlarda (4,07), erkeklerde (3,94) rakamlarıyla, kadınların ortalamasının erkeklerden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

“Ebeveynlerin çalıştıkları sektöre göre KHM düzeyleri arasında fark vardır.” biçiminde tanımlanan H₄ hipotezinin test edilmesi sonucunda ebeveynlerin mesleklerine göre katılımcıların KHM düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Araştırmanın H₄ hipotezi reddedilmiştir.

Araştırmanın “Yaş gruplarına göre KHM düzeyleri arasında fark vardır.” şeklinde belirlenen H₅ hipotezinin, yaş grubuna bağlı olarak KHM düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunamamıştır. Dolayısıyla araştırmanın H₅ hipotezi reddedilmiştir.

“KHM düzeyi, kamu sektöründe çalışma niyetini pozitif yönlü etkiler.” olarak belirlenen H₆ hipotezinin testi için regresyon analizi yapılmış ve bağımsız değişkenler olan KHM’nin boyutlarının, bağımlı değişken olan “Katılımcıların Mezuniyet Sonrası Sektör Tercihleri Üzerindeki Etkisi” kontrol edilmiştir. Tablo 3’te görülen regresyon analiz sonuçlarına göre, KHM’nin “Politikaya İlgi” boyutu dışındaki diğer boyutlarının, katılımcıların sektör tercihi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkilerinin olduğu tespit edilmiştir. Yani, “Merhamet”, “Fedakârlık” ve “Kamu Yararı” boyutlarına ait soruları yüksek puanlayan katılımcıların mezuniyet sonrasında kamu sektöründe istihdam arayışı içerisinde olabilecekleri söylenebilir.

Tablo 3. Regresyon analiz sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	B	S.H	Beta	t	p	DüzR ²	F	Sig
Sektör Tercihi	Politikaya İlgi	,010	,035	-,009	-,293	,770	,158	46,44	,000
	Merhamet	,148	,058	,083	2,538	,011			
	Fedakârlık	,186	,061	,116	3,039	,002			
	Kamu Yararı	,421	,058	,279	7,25	,000			

Yapılan çoklu regresyon sonuçlarına göre bireylerin sektör tercihlerinde KHM'nin alt boyutlarının etkileme düzeyinin %16 olduğu görülmektedir. Tablo 3'te de görüldüğü üzere, politikaya ilgi boyutu dışındaki üç boyut, bireylerin sektör tercihleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etki yaratmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Analiz sonuçları katılımcıların “Politikaya İlgi” boyutu ortalamasının (3,48), “Merhamet” boyutu ortalamasının (3,84), “Fedakârlık” boyutu ortalamasının (3,77) ve “Kamu Yararına Bağlılık” boyutu ortalamasının ise (4,02) olduğunu göstermektedir. Bulgulardan hareketle katılımcıların KHM düzeylerinin yüksek olduğu söylenebilir. “Politikaya İlgi” boyutu en düşük puanlanırken, “Kamu Yararına Bağlılık” boyutu en yüksek puanlanmıştır. Bu sonucu ortaya çıkmasında Türkiye’de yaşanan siyasi, toplumsal ve ekonomik sorunların etkisinin olduğu değerlendirilmektedir.

Analiz sonuçlarında, literatürdeki bulgulardan farklı olarak, bireyin eğitimde geçirdiği süre ile KHM düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulgusuna rastlanmamıştır. Leisink ve Steijin (2009) politikaya ilgi alt boyutu ile eğitim düzeyi arasında pozitif yönlü ve güçlü ilişki bulgusuna ulaşırken, Taylor (2007) bireylerin eğitim düzeyleri ile KHM'nin merhamet boyutu arasında pozitif yönlü ilişki bulgusuna ulaşmıştır. Camilleri (2006; 2007) ise bunun aksine, bireyin eğitim düzeyi ile KHM arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu ileri sürmektedir. Literatür bulgularındaki bu farklılıkların, örneklem kitlenin eğitim düzeyi dışındaki diğer özelliklerinden kaynaklandığı değerlendirilmektedir. Bu çalışmada eğitim düzeyi ile KHM arasında bir ilişki bulgusuna ulaşamamanın nedeninin ise örneklemin tamamının lisans öğrencilerinden oluşması ve sınıflar arasında (özellikle 1. Sınıflar ile 4. Sınıflar arasında) beklenen farklılığın gerçekleşmemiş olmasından kaynaklandığı değerlendirilmektedir.

Bireylerin eğitim gördükleri alanın KHM düzeyini etkileyeceği literatürde elde edilen bulgulardandır. Krogsgaard ve arkadaşları (2013), sosyal bilimler ve pedagoji eğitimi alanların KHM düzeylerinin sağlık eğitimi alanlardan daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. Yönetim alanında eğitim alanların “politikaya ilgi” boyutu sağlık ve eğitim alanında öğrenim görenlerden daha yüksektir (Andersen ve Pedersen, 2012: 53). Bu bağlamda, araştırma sonunda erişilen bir diğer bulgu, katılımcıların eğitim gördükleri alana göre “politikaya ilgi” boyutunda farklılık görülmesidir. Diğer üç boyutta bu farklılık görülmemiştir. “Politikaya İlgi” boyutundaki farklılık ise Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü ile İşletme Bölümü; Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü ile Bankacılık ve Finans Bölümü; Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü ile İşletme Bölümü öğrencileri arasında görülmüştür. Bunun nedeninin, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü ile Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümlerinin ders içeriklerinin iç ve dış siyaset konularını yoğun biçimde kapsarken, İşletme ile Bankacılık ve Finans Bölümü ders içeriklerinin özel sektör ve sermaye yönetimine ilişkin konularda yoğunluk göstermesinden kaynaklandığı değerlendirilmektedir.

Literatürde cinsiyetin bireyin KHM düzeyi üzerinde herhangi bir etki yaratmadığını ileri süren (Leisink ve Steijin, 2009; Krogsgaard vd., 2013) görüşler yanında erkeklerin KHM düzeylerinin kadınlardan daha yüksek olduğunu (Vandenabeele, 2011; Anderfuhren-Biget, 2012; Schwarz vd., 2016) veya kadınların KHM düzeylerinin erkeklerden daha yüksek olduğunu (Bright, 2005; Piatak, 2016) ve son olarak KHM'nin bazı alt boyutlarının cinsiyete göre farklılık gösterdiğini (Camilleri, 2007; Ward, 2017) ileri süren görüşler yer almaktadır. Çalışmanın bulguları Camilleri (2007) ve Ward (2017) tarafından yapılan çalışmaların bulgularıyla örtüşmektedir. “Politikaya İlgi” boyutu bakımından erkeklerin ortalaması kadınlardan daha yüksek iken “Merhamet”, “Fedakârlık” ve “Kamu Yararına Bağlılık” boyutları bakımından kadınların ortalamasının erkeklerden daha yüksek olduğu görülmüştür.

Perry (1997) kişinin KHM düzeyinin çocukluğuyla bağlantılı birçok faktör tarafından şekillendiğini ileri sürmektedir. Perry ve arkadaşları (2008) tarafından daha sonra yapılan bir araştırma da bu bulguyu desteklemiştir. Bellè ve Cantarelli (2010) ise bireyin KHM düzeyini

etkileyen faktörler arasında çocukluk tecrübeleri ve ebeveyn modellerini saymıştır. Paine (2009) de ebeveyn modelinin KHM'nin en önemli belirleyicilerinden biri olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Vandenaabeele (2011) ise ebeveynlerden her ikisinin de kamu görevlisi olduğu kişilerin KHM düzeylerinin daha yüksek olduğunu belirlemiştir. Bu çalışmada, literatürde yoğun biçimde vurgulanan bulgulara ulaşamamıştır. Katılımcıların demografik bilgilerinin tasnifinde her ne kadar farklılık olduğu görünse de, özel sektörde veya kamu sektöründe çalışan ebeveynlerin daha çok meslek memuru veya mavi yaka çalışan oldukları verilerin işlenmesi sürecindeki ifadelerden anlaşılmaktadır.

Kişinin yaşı ile KHM düzeyi arasındaki ilişki bakımından, kişinin yaşı ile KHM düzeyi arasında tutarlı ve pozitif yönlü ilişki olduğu (Perry, 1997; Bright, 2005; Camilleri, 2006; Leisink ve Steijin, 2009; Vandenaabeele, 2011) yönündeki bulgular yanında bireyin yaşı ile KHM düzeyi arasında ilişki olmadığını (Naff ve Crum, 1999; Camilleri, 2007) veya bu ilişkinin istatistiksek olarak anlamsız olduğunu ileri süren (Krogsgaard vd., 2013) veya yaş ilerledikçe KHM'nin bazı alt boyutlarının zayıfladığını ileri süren (Taylor, 2007) görüşler vardır. Bu çalışmanın bulguları, kişinin yaşı ile KHM düzeyi arasında bir ilişki olmadığını ortaya koymakta ve bu haliyle Naff ve Crum (1999) ile Camilleri (2007) tarafından yapılan çalışmaların bulgularıyla örtüşmektedir. Yaşa bağlı bir farklılık görülmemesinin nedeninin örneklem kitlenin 18-25 arası dar bir aralıkta olmasından kaynaklandığı değerlendirilmektedir.

Perry ve Wise (1990), bireyin KHM düzeyi yükseldikçe kamu örgütlerini tercih etme olasılığının arttığını ifade ederken, Pedersen (2013) "kamu yararı" boyutuyla kamu örgütlerinde istihdam edilme isteği arasında pozitif yönlü ilişki olduğunu ileri sürmektedir. Taylor ve Clerkin (2011) ise bireyleri kamu örgütlerine yakınlığının etkenlerinden birinin de "politikaya ilgi" olduğunu, bireyin politika yoluyla taşıdığı değerleri uygulamaya geçirme olanağı elde edeceğinden, kamu sektöründe istihdam edilmeyi tercih edeceğini ifade etmektedir. Crewson'a (1997) göreyse kamu hizmeti etliğiyle motive olan bireylerin kamu sektörünü tercih eğilimi daha yüksektir. Bu çalışmanın bulguları "Politikaya İlgi" boyutu dışındaki diğer boyutların, kamu sektörünü tercih etme üzerinde pozitif yönlü etki yarattığını ortaya koymuştur. Katılımcıların "Merhamet", "Fedakârlık" ve "Kamu Yararı" boyutlarının kamuda çalışma niyetlerini pozitif yönlü etkilediği söylenebilir. Bu sonucun dikkat çeken bir yönü de eğitim alınan bölüme ilişkin bulgularla örtüşmesidir. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü ile Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü öğrencilerini, İşletme ve Bankacılık Finans Bölümü öğrencilerinden farklı kılan "politikaya ilgi" boyutunun sektör tercihinde etki etmediği görülmektedir. Buradan hareketle, politikaya duyulan ilginin Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü ile Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü öğrencilerini kamu sektöründe çalışmaya güdüleyen bir faktör olmadığı söylenebilir.

Bu çalışmada, KHM'nin yaş, eğitim düzeyi, eğitim görülen alan, cinsiyet, ebeveyn faktörü ve sektör tercihi ile olan farklılaşması ve ilişkisi araştırılmıştır. KHM'nin bu faktörler dışında etkileşim halinde olduğu etik davranış, ihbar davranışı, kurumsal bağlılık, bireysel ve örgütsel performans, hesap verebilirlik, din, örgüt kültürü, lider tipi, ideoloji gibi pek çok faktör vardır ve bu faktörlerle olan ilişkiler Türkçe literatüre kazandırılmalıdır. KHM sadece kamu kurumlarına özgü sonuçlar yaratan bir yaklaşım olmayıp, özel sektör üzerinde de araştırılabilir. Özellikle, Türk toplumsal yapısıyla bağlantılı olarak, özel sektör ve kamu sektörü çalışanlarının KHM düzeylerinin karşılaştırılması literatüre önemli katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

Akıllı, H. S. ve Cingöz, A. (2015). The Relationship Between Organizational Trust and Job Performance: The Mediating Effect of Public Service Motivation, *EGPA Annual Conference*, 26-28 August, Toulouse, France.

Anderfuhren-Biget, S. (2012). Profiles of Public Service-Motivated Civil Servants: Evidence from a Multicultural Country, *International Journal of Public Administration*, 35(1): 5-18.

- Anderfuhren-Biget, S., Varone, F.E. ve Giauque, D. (2014). Policy Environment and Public Service Motivation, *Public Administration*, 92(4): 807–825.
- Andersen, L.B., Jørgensen, T.B., Kjeldsen, A.M., Pedersen, L.H. ve Vrangbæk, K. (2013). Public Values and Public Service Motivation: Conceptual and Empirical Relationships, *American Review of Public Administration*, 43(3): 292-311.
- Andersen, L. B. ve Pedersen, L. H. (2012). Public Service Motivation and Professionalism, *International Journal of Public Administration*, 35(1): 46-57.
- Arslan, M. ve Karacaoğlu, K. (2018). Kamu Çalışanlarının Kurumsal İtibar Algılarının Onların Kamu Hizmet Motivasyonuna Etkileri: Nevşehir İlçe Belediyeleri Örneği, *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 10(1): 14-29.
- Arslan, M. (2018). *Kamu Hizmeti Motivasyonu*, Ankara: Akademisyen Yayınevi.
- Aydın, İ., Demirkasımoğlu, N., Demir, T. G. ve Sıldıroğlu, Ö. E. (2017). Kamu Hizmeti Motivasyonu Ölçeğinin Geliştirilmesi, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 50(2): 105-125.
- Bellè, N. ve Cantarelli, P. (2010). Public Service Motivation: The State Of The Art, *Paper Prepared for the Conference. Reforming the Public Sector: How to Make the Difference?*, December 2-3, 2010, Rome Italy.
- Bellè, N. ve Ongaro, E. (2014). NPM, Administrative Reforms and Public Service Motivation: Improving The Dialogue between Research Agendas, *International Review of Administrative Sciences*, 80: 382-400.
- Brænder, M. ve Andersen, L. B. (2013). Does Deployment to War Affect Public Service Motivation? A Panel Study of Soldiers before and after Their Service in Afghanistan, *Public Administration Review*, 73(3): 466-477.
- Brewer, G. A. (2010). Public Service Motivation and Performance, (ed.) Richard M. Walker, George A. Boyne, Gene A. Brewer, *Public Management and Performance: Research Directions*: 152-178.
- Brewer, G.A, Ritz, A. ve Vandenabeele, W. (2012). Introduction to a Symposium on Public Service Motivation: An International Sampling of Research, *International Journal of Public Administration*, 35(1): 1-4.
- Brewer, G. A. ve Selden, S.C. (1998). Whistle Blowers in the Federal Civil Service: New Evidence of the Public Service Ethic, *Journal of Public Administration Research and Theory*, 8(3): 413-439.
- Brewer, G.A., Selden S.C. ve Facer II R.L. (2000). Individual Conceptions of Public Service Motivation, *Public Administration Review*, 60(3): 254-264.
- Bright, L. (2005). Public Employees With High Levels of Public Service Motivation: Who Are They, Where Are They, and What do They Want?, *Review of Public Personnel Administration*, 25(2): 138-154.
- Bright L. (2007). Does Person-Organization Fit Mediate the Relationship between Public Service Motivation and the Job Performance of Public Employees?, *Review of Public Personnel Administration*, 27(4): 361-379.
- Bright, L. (2008). Does Public Service Motivation Really Make a Difference on the Job Satisfaction and Turnover Intentions of Public Employees?, *American Review of Public Administration*, 38(2): 149- 166.
- Bright, L. (2009). Why Do Public Employees Desire Intrinsic Non-Monetary Workplace Opportunities?, *Public Personnel Management*, 38(3): 15-37.

- Buchanan, B. (1974). Government Managers, Business Executives, and Organizational Commitment, *Public Administration Review*, 34(4): 339-347.
- Buchanan, B. (1975). Red Tape and the Service Ethic, *Administration and Society*, 6(4): 423-444.
- Buelens, M. ve Van Den Broeck, H. (2007). An Analysis of Differences in Work Motivation between Public and Private Sector Organizations, *Public Administration Review*, 67(1): 65-74.
- Cable, D. M. ve Edwards, J. R. (2004). Complementary and Supplementary Fit: A Theoretical and Empirical Integration, *Journal of Applied Psychology*, 89(5): 822-834.
- Camilleri, E. (2006). Towards Developing an Organizational Commitment - PSM Model for the Maltese Public Service Employees, *Public Policy and Administration*, 21(1): 63-83.
- Camilleri, E. (2007). Antecedents Affecting Public Service Motivation, *Personnel Review*, 36(3): 356-377.
- Carpenter, J., Doverspike, D. ve Miguel, R.F. (2012). Public Service Motivation as a Predictor of Attraction to The Public Sector, *Journal of Vocational Behavior*, 80: 509-523.
- Chatman, J.A. (1991). Matching People and Organizations, Selection and Socialization in Public Accounting Firms, *Administrative Science Quarterly*, 36(3): 459-484.
- Chatman, J. A. (1989). Improving Interactional Organizational Research: A Model of Person-Organization Fit, *Academy of Management Review*, 14(3): 333-349.
- Choi, D. L. (2004). Public Service Motivation and Ethical Conduct, *International Review of Public Administration*, 8: 99-106.
- Christensen, R. K. ve Wright, B. E. (2012). Does the Pool of Narcissus Reflect Public Service Motivation? Evidence from Municipal Employees. Paper presented at the 16th *Annual Conference of the International Research Society for Public Management*, April 11–13, Rome, Italy.
- Clerkin, R. M. ve Fotheringham, E. (2017). Exploring the Relationship between PSM and Formal and Informal Volunteering, *Journal of Public and Nonprofit Affairs*, 3(1): 23-29.
- Coşkun, S. (2015). Kamu Hizmetleri Motivasyonu Kuramı: Bir Literatür Taraması, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(1): 61-74.
- Crewson, P. E. (1997). Public-Service Motivation: Building Empirical Evidence of Incidence and Effect, *Journal of Public Administration Research and Theory*, 7(4): 499-518.
- Gould-Williams, J. S.; Sayed Mostafa, A. M. ve Bottomley, P. (2015). Public Service Motivation and Employee Outcomes in the Egyptian Public Sector: Testing the Mediating Effect of Person-Organization Fit, *Journal of Public Administration Research and Theory*, 25(2): 597–622.
- Grund, C. ve Thommes, K. (2017). The Role of Contract Types for Employees' Public Service Motivation, *Schmalenbach Business Review*, 2(6): 1-22.
- Gügerçin, U. (2017). 25. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı, İçinde: *Formelleşmenin Kamu Hizmet Motivasyonuna Etkisinde İşe Yabancılaşmanın Aracılık Etkisi*, Ankara: Başkent Üniversitesi.
- Kim, S. (2006). Public Service Motivation and Organizational Citizenship Behavior in Korea, *International Journal of Manpower*, 27(8): 722-740.
- Kim, S. (2012). Does Person-Organization Fit Matter in the Public Sector? Testing the Mediating Effect of Person-Organization Fit in The Relationship between Public Service Motivation and Work Attitudes, *Public Administration Review*, 72: 830-840.

- Kjeldsen, A. M. ve Jacobsen, C. B. (2012). Public Service Motivation and Employment Sector, *Journal of Public Administration Research and Theory*, 23(4): 899-921.
- Kristof-Brown, A. L., Zimmerman, R. D. ve Johnson, E. C. (2005). Consequences of Individuals' Fit at Work: A Meta-Analysis of Person-Job, Person-Organization, Person-Group, and Person-Supervisor Fit, *Personnel Psychology*, 58(2): 281-320.
- Krogsgaard, J.A., Thomsen, P. ve Andersen, L.B. (2013). Only If We Agree? How Value Conflict Moderates the Relationship between Transformational Leadership and Public Service Motivation, *2013 IRSPM Conference*, 10-12 April, Prague.
- Leisink, P. ve Steijn, B. (2009). Public Service Motivation and Job Performance of Public Sector Employees in the Netherlands, *International Review of Administrative Sciences*, 75(1): 35-52.
- Liu, B., Du, L., Wen, H. ve Fan, B. (2012). Public Service Motivation of Public- Versus Private-Sector Employees in a Chinese Context, *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 40: 1409-1418.
- Moynihan, D. P. ve Pandey, S. K. (2006). Creating Desirable Organizational Characteristics: How Organizations Create a Focus on Results and Managerial Authority, *Public Management Review*, 8(1): 119- 140.
- Moynihan, D. P. ve Pandey, S. K. (2007a). The Role of Organizations in Fostering PSM, *Public Administration Review*, 67(1): 40-53.
- Moynihan, D. P. ve Pandey, S. K. (2007b). Finding Workable Levers over Work Motivation: Comparing Job Satisfaction, Job Involvement, and Organizational Commitment, *Administration and Society*, 39(7): 803-832.
- Muchinsky, P. M. ve Monahan, C. J. (1987). What is Person-Environment Congruence? Supplementary versus Complementary Models of Fit, *Journal of Vocational Behavior*, 31: 268-277.
- Naff, K. ve Crum, J. (1999). Working for America: Does Public Service Motivation Make a Difference?, *Review of Public Personnel Administration*, 19(4): 5-16.
- Neumann, O. ve Ritz, A. (2015). PSM and Rational Choice Modelling, *Public Money & Management*, 35(5): 365- 370.
- Ostroff, C. ve Schulte, M. (2007). Multiple Perspectives of Fit in Organizations across Levels of Analysis, *İçinde: Perspectives on Organizational Fit* (Ed: C. Ostroff and T. A. Judge), New York: Lawrence Erlbaum.
- O'reilly, C. A., Chatman, J. ve Caldwell, D. F. (1991). People and Organizational Culture: A Profile Comparison Approach to Assessing Person-Organization Fit, *Academy of Management Journal*, 34(3): 487-516.
- Ökmen, M. ve Demir, F. (2010). Kamu Hizmetinin Felsefi Temelleri ve Yeni Kamu Yönetiminde Geçirdiği Dönüşüm, *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 15(3): 19-42.
- Paarlberg, L. ve Perry, J.L. (2007). Values Management: Aligning Employee Values and Organization Goals, *American Review of Public Administration*, 37(4): 387-408.
- Paine, J. R. (2009). Relating Public Service Motivation to Behavioral Outcomes Among Local Elected Administrators, *International Public Service Motivation Research Conference*. June 7-9, Bloomington, Indiana.
- Palma, R. ve Sepe, E. (2017). Structural Equation Modelling: A Silver Bullet for Evaluating PSM, *Qual Quant*, 51: 729-744.

- Park, S. M. ve Rainey, H. G. (2007). Antecedents, Mediators, and Consequences of Affective, Normative, and Continuance Commitment Empirical Tests of Commitment Effects in Federal Agencies, *Review of Public Personnel Administration*, 27:197-216.
- Pedersen, M.J. (2013). Public Service Motivation and Attraction to Public Versus Private Sector Employment Academic Field of Study as Moderator?, *International Public Management Journal*, 16(3): 357-385.
- Perry, J.L. (1996). Measuring Public Service Motivation: An Assessment of Construct Reliability and Validity, *Journal of Public Administration Research and Theory: J-PART*, 6(1): 5-22.
- Perry, J.L. (1997). Antecedents of Public Service Motivation, *Journal of Public Administration Research and Theory*, 7(2): 181-197.
- Perry, J.L. (2011). The Growth of Public Service Motivation Research, *The Korean Journal of Policy Studies*, 26(3): 1-12.
- Perry, J. L. ve Hondeghem, A. (2008a). *Motivation in Public Management: the Call of Public Service*. Oxford: Oxford University Press.
- Perry, J.L. ve Hondeghem, A. (2008b). Building Theory and Empirical Evidence about Public Service Motivation, *International Public Management Journal*, 11(1): 3-12.
- Perry, J. L., Hondeghem, A. ve Wise, L. R. (2010). Revisiting the Motivational Bases of Public Service: Twenty Years of Research and an Agenda for the Future, *Public Administration Review*, 70(5): 681- 690.
- Perry, J.L., Jeffrey L. B., Coursey, D. ve Littlepage, L. (2008). What Drives Morally Committed Citizens? A Study of the Antecedents of Public Service Motivation, *Public Administration Review*, 68(3): 445-458.
- Perry, J.L. ve Wise, R.L. (1990). The Motivational Bases of Public Service, *Public Administration Review*, 50(3): 367-373.
- Piatak, J.S. (2016). Public Service Motivation, Prosocial Behaviors, and Career Ambitions, *International Journal of Manpower*, 37(5): 804-821.
- Rainey, H. G. (1979), Perceptions of Incentives in Business and Government: Implications for Civil Service Reform, *Public Administration Review*, 39(5): 440-448.
- Rainey, H. G. (1982). Reward Preferences among Public and Private Managers: In Search of the Service Ethic, *American Review of Public Administration*, 16(4): 288-302.
- Rainey, H. G., Backoff, R. W. ve Levine, C. H. (1976). Comparing Public and Private Organizations, *Public Administration Review*, 36(2): 182-201.
- Rosenhan, D. (1970). The Natural Socialization of Altruistic Autonomy, İçinde: *Altruism and Helping Behavior* (Ed. J. Macaulay and L. Berkowitz), New York: Academic Press.
- Scherer, R.F., Wiebe, F.A., Luther, D.C. ve Adams, J.S. (1988). Dimensionality of Coping: Factor Stability Using the Ways of Coping Questionnaire, *Psychological Reports*, 62(3): 763–770.
- Schneider, B. (1987). The People Make the Place, *Personnel Psychology*, 40: 437-453.
- Schwarz, G., Newman, A., Cooper, B. ve Eva, N. (2016). Servant Leadership and Follower Job Performance: The Mediating Effect of PSM, *Public Administration*, 94(4): 1025-1041.
- Scott, P. G. ve Pandey, S. K. (2005). Red Tape and Public Service Motivation: Findings from a National Survey of Managers in State Health and Human Services Agencies, *Review of Public Personnel Administration*, 25(2): 155-180.

- Shahda E.A. (2016). The Effects of Political Factors on Public Service Motivation: Evidence from the Lebanese Civil Service, *Journal of Political Science and Public Affairs*, 4: 2-8.
- Stazyk, E.C. ve Davis, R. (2015). Taking the High Road: Does Public Service Motivation alter Ethical Decision Making Processes?, *Public Administration*, 93(3): 627-645.
- Steijin, B. (2006). Public Service Motivation in the Netherlands. *Annual Conference of the EGPA*, 6-9 September, Milan, Italy.
- Tabachnick, B. ve Fidell, L. (2012). *Using Multivariate Statistics*, USA: Pearson.
- Taylor, J. (2007). The Impact of Public Service Motives on Work Outcomes in Australia: A Comparative Multi-Dimensional Analysis, *Public Administration*, 85(4): 931-959.
- Taylor, J. (2008). Organizational Influences, Public Service Motivation and Work Outcomes: An Australian Study, *International Public Management Journal*, 11(1): 67-88.
- Taylor, J.K. ve Clerkin, R.M. (2011). PSM and Political Action in Undergraduates, *Politics & Policy*, 39(5): 715-740.
- Taylor, J. ve Taylor, R. (2011). Working Hard for More Money or Working Hard to Make a Difference? Efficiency Wages, Public Service Motivation and Effort, *Review of Public Personnel Administration*, 31(1): 67-86.
- Tonin, M. ve Vlassopoulos, M. (2015). Are Public Sector Workers Different? Cross-European Evidence from Elderly Workers and Retirees, *IZA Journal of Labor Economics*, IZA Discussion Paper, (8238).
- Vandenabeele, W. (2007). Toward a Public Administration Theory of Public Service Motivation: An Institutional Approach, *Public Management Review*, 9(4): 545-556.
- Vandenabeele, W. (2008). Development of a Public Service Motivation Measurement Scale: Corroborating and Extending Perry's Measurement Instrument, *International Public Management Journal*, (11): 143- 167.
- Vandenabeele, W. (2011). Who Wants to Deliver Public Service? Do Institutional Antecedents of Public Service Motivation Provide an Answer?, *Review of Public Personnel Administration*, 31(1): 87-107.
- Vandenabeele, W., Scheepers, S. ve Hondeghem, A. (2006). Public Service Motivation in an International Comparative Perspective: The UK and Germany, *Public Policy and Administration*, 21(1): 13-31.
- Vandenabeele, W. ve Walle, S. (2007). International Differences in Public Service Motivation: Comparing Regions across the World, İçinde: *Public Service Motivation: State of The Science and Art* (Ed. Perry J.L. and Hondeghem, A.), Oxford: Oxford University Press.
- Wright, B. E. ve Christensen, R. K. (2011). The Effects of Public Service Motivation on Job Choice Decisions: Disentangling the Contributions of Person-Organization Fit and Person-Job Fit, *Journal of Public Administration Research and Theory*, 21(4): 723-743.
- Wright, B. E. ve Pandey, S. K. (2008). Public Service Motivation and the Assumption of Person-Organization Fit: Testing the Mediating Effect of Value Congruence, *Administration & Society*, (40): 502-521.

Ek Tablo 1. Anket soruları

DEMOGRAFİK BİLGİLER	
1	Yaş
2	Cinsiyet
3	Bölüm
4	Baba Mesleği
5	Anne Mesleği
KAMU HİZMETİ MOTİVASYONU	
1	Politika hoş olmayan bir kelimedir.
2	Kamu politikası yapımına dönük fikir alış-verişleri ilgimi çekmez.
3	Politikacıların faaliyetleri ile pek ilgilenmem.
4	Faaliyetlerimde ihtiyaç sahiplerinin durumunu nadiren dikkate alırım.
5	Sosyal yardım faaliyetlerinin çoğu gözardı edilemeyecek kadar çok hayati öneme sahiptir.
6	Sefalet düşmüş insanları gördüğümde hislerimi kontrol altına almada zorlanırım.
7	Bana göre vatanseverlik, öncelikle diğerlerinin iyiliğini düşünmeyi gerektirir.
8	Bizzat yakından tanımadığım kişilerin mutluluğunu nadiren düşünürüm.
9	Yaşanan günlük olaylar bana birbirimize ne kadar da bağımlı olduğumuzu anımsatır.
10	Kendi sorunlarını çözmeye çabalamayan insanlara çok az merhamet duyarım
11	Gönülden desteklediğim çok az sosyal yardım faaliyeti var.
12	Toplumda bir değişim yaratmak benim için kişisel başarıdan daha anlamlıdır.
13	Bana göre görev, kişinin kendinden önce gelir.
14	Benim için, finansal anlamda iyi olanı yapmak kesinlikle hayır işlemekten daha önemli.
15	Eylemlerimin perde gerisinde kendi çıkarlarımdan önde tuttuğum nedenler vardır.
16	Şahsi çıkar beklemeden topluma hizmet etmek bana kendimi iyi hissettirir.
17	İnsanlar, toplumdaki aldıklarının daha fazlasını topluma geri vermelidir.
18	Şahsi çıkarlarımı riske atma pahasına, diğerlerine yardım etmeyi tercih eden nadir insanlardanım
19	Toplum yararı için büyük fedakârlıklar yapmaya hazırım.
20	İçinde bulunduğum toplumdaki gelişmelerle ilgilenen kadar zamanım yok.
21	Bencillik yapmadan topluma katkıda bulunurum.
22	Sunacağım kamu hizmetinin anlamlılığı benim için çok önemli.
23	Benim çıkarlarıma zarar da verse, memurlar toplum için iyi olanı yapmalıdır.
24	Topluma hizmet etmek vatandaşlık görevimdir.
SEKTÖR TERCİHİ	
1	Aynı maaş olanakları sunulduğunda, özel sektör yerine kamu sektörünü tercih ederim
2	Aynı iş güvencesi olanakları sunulduğunda, özel sektör yerine kamu sektörünü tercih ederim.
3	Aynı sosyal olanaklar sunulduğunda, özel sektör yerine kamu sektörünü seçerim.
4	Aynı kariyer olanakları sunulduğunda, özel sektör yerine kamu sektörünü tercih ederim.
5	İş yoğunluğunun eşit olması durumunda özel sektör yerine kamu sektörünü tercih ederim.

Yugoslavya'nın Dağılma Sürecinin Araçsalcı Bir Yaklaşımla Analizi

An Instrumentalist Analysis on the Dissolution of Yugoslavia

Tuğba SARIKAYA GÜLER¹, Prof. Dr. Hüseyin EMİROĞLU²,

Dr. Öğr. Üyesi Mürsel BAYRAM³

Öz

Etnik milliyetçiliğin kitleselleşmesinde siyasal seçkinlerin söylemleri, sembol manipülasyonları ve medya gibi faktörlerin etkisi yadsınamaz. Etnik husumet ve çatışmalar da büyük oranda seçkinlerin araçsallaştırmalarıyla etnik grubun toplumsal hafızasında yaratılan algısal güvenlik tehditlerinden beslenmektedir. Yugoslavya'nın dağılma sürecinde ortaya çıkan çatışmalar, bu varsayımı destekleyecek niteliktedir. Zira Yugoslavya devleti, yükselen etnik milliyetçi dalganın tesiriyle dağılmaya sürüklenirken bu süreçte siyasal seçkinlerin tutumları önemli bir etken olmuştur. Bu anlamda Balkan milliyetçiliklerinin gelişimini ve Yugoslavya'nın dağılma sürecini açıklayabilecek en uygun kuramsal yaklaşımlardan birinin "araçsalcılık" (*enstrümantalizm*) olduğu söylenebilir. Buradan hareketle çalışmada etnisite ve milliyetçiliğe ilişkin kuramsal yaklaşımlar değerlendirilecek ve söz konusu yaklaşımlardan biri olan araçsalcılık üzerinden Yugoslavya Federasyonu'nun parçalanma süreci analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Yugoslavya, milliyetçilik, araçsalcılık

Makale Türü: Derleme

Abstract

It is impossible to disprove the effect of political elite discourses, symbol manipulations and media on the process of nationalist popularization. Accordingly, ethnic hostility and conflicts are often fueled by perceived threats created through the political instrumentalizations in the collective memory of an ethnic group. This assumption is supported by the conflicts during the dissolution of Yugoslavia, because the attitudes of political elites were quite effective while Yugoslavian state was sliding into dismemberment with the influence of rising ethnic nationalist wave. In that regard, we assert that "instrumentalism" may be the most appropriate theoretical approach to explain the making of Balkan nationalisms and the dissolution of Yugoslavia. From this point of view, this paper aims to evaluate the theoretical approaches to ethnicity and nationalism and to analyze the dismemberment of Yugoslavia through the prism of instrumentalism.

Keywords: Yugoslavia, nationalism, instrumentalism

Paper Type: Review

Giriş

¹Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Doktora Öğrencisi, tuba.srky@gmail.com.

²Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, hemiroglu@gmail.com.

³Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Doğu ve Afrika Araştırmaları Enstitüsü, mursel.bayram@asbu.edu.tr.

Yugoslavya'nın parçalanma süreci, Josep Broz Tito'nun ölümü sonrasında Balkanlar'daki yükselen etnik milliyetçilik ile açıklansa da, çoğu zaman bu milliyetçilikler belirli bir kuramsal yaklaşım perspektifine dayandırılmamıştır. Oysaki değişik kuramsal yaklaşımların etnik çatışmaların oluşum sebepleri ve bu çatışmaların nasıl çözülebilecekleri hususlarında birbirlerinden oldukça farklı varsayımları bulunmaktadır. Ayrıca bu kuramsal yaklaşımların 'etnisite', 'ulus', 'ulusal kimlik', 'milliyetçilik' gibi kavramları algılayışları da birbirlerinden farklıdır. Örneğin primordialistler, milliyetçiliği ve etnisiteyi doğuştan bahşedilen, primordiyal (ilksel) kimliklerin doğal birer tezahürü olarak görürlerken; araçsal yaklaşımın savunucuları etnisite ve milliyetçiliğin 'verili' olmayan, çoğu zaman siyasal, ekonomik ve kültürel seçkinlerce var edilen, sosyo-politik yapılar olduğunu iddia etmektedirler (Geertz, 1973; Armstrong, 1982; Smith, 1986; Llobera, 1994). Bir başka deyişle, gruplarını temsil eden hareket eden seçkinler, iktidar, refah, politik ve/veya ekonomik çıkar elde etmek gayesiyle, grupların sahip olduğu kimi kültürel öğeleri kullanmakta, değiştirmekte ve hatta kimi zaman kendi gayretleriyle yeni kültür öğeleri yaratmaktadırlar (Brass, 1991: 8).

Her kuramsal yaklaşımın Balkan milliyetçiliklerinin oluşumu ve Yugoslavya'nın parçalanması aşamalarına getirecekleri açıklamaların birbirlerinden başka olacağı savından hareketle çalışmamız, Balkanlardaki gelişmelerin belirli bir kuramsal yaklaşım perspektifiyle irdelenmesi gerektiği iddiasındadır. Bu bağlamda makale, öncelikli olarak etnisite ve milliyetçilik konularında geliştirilen kuramsal yaklaşımların neler olduğu hakkında genel bir çerçeve çizmeyi hedeflemektedir. Devamında, Balkanlar'daki milliyetçiliğin gelişimini açıklamak üzere belki de en uygun yaklaşımın araçsal yaklaşım olduğu savına dayanan çalışmamız, Yugoslavya'nın dağılıma sürecindeki yükselen Balkan milliyetçiliklerini araçsal yaklaşım perspektifiyle izah etmeye çalışacaktır. Bu bağlamda, milliyetçiliğin kitleselleşmesi sürecinde siyasal seçkinlerin, etnik etkileşimlerin, söylemlerin, sembol manipülasyonlarının ve (medya, basın yayın, teknolojik ilerlemeler vb.) bir takım katalizör faktörlerin rolü ve etkinlik düzeyleri tartışılacaktır.

Sonuç bölümünde, Balkanlarda süregelen etnik çatışmaları önlemek üzere öncelikle sivil toplum örgütleri çalışanlarının, akademisyenlerin, entelektüellerin ve siyasi liderlerin hem siyaset bilimi (yapısal değişimler için) hem de uyuşmazlık çözüm yöntemlerine (ilişkisel değişimler için) yönelmesi gerektiği vurgulanacaktır, çünkü kalıplaşmış düşman algılarının yıkılması için belki de en zaruri ön koşul seçkinlerin çözüm girişiminde bulunmasıdır (Çelik, 2011: 163-188).

1. Etnisite ve Milliyetçiliğe İlişkin Kuramsal Yaklaşımlar

Etnisite ve milliyetçiliğin ne zaman doğduğu ve nasıl geliştikleri hususunda uzlaşı sağlanmış değildir. Bu nedendir ki, milliyetçilik kuramları milliyetçiliği var eden faktörleri ve kolektif grubu bir araya getiren ortak özellikleri birbirlerinden farklı şekilde tanımlayan yaklaşımlar olarak nitelendirilmektedir. Temel milliyetçilik kuramsal yaklaşımlarını ise dört ana başlık altında incelemek mümkündür. Bunlar: (i) milliyetçilikten önce milletlerin var olduğuna inanan primordialist yaklaşım, (ii) milletlerden önce milliyetçiliğin var olduğuna dayanan modernist yaklaşım, (iii), modernizme tepki olarak doğan ve etnik geçmişe ağırlık veren etno-sembolcü yaklaşım ve (iv) etnik kimlik ve milliyetçiliğin doğuşunda seçkinlerin ve sembol manipülasyonlarının rolünü incelemeye ağırlık veren araçsal yaklaşımdır. Bu bölümde milliyetçilik kuramları hakkında kısa bir literatür taraması yapıldıktan sonra, ilerleyen bölümde Balkanlardaki etnik milliyetçiliğin oluşum sürecinde siyasal seçkinlerin tutumlarının etkin olduğu tezinden hareket edilecek ve Balkan milliyetçilikleri araçsal yaklaşım perspektifiyle irdelenecektir.

1.1. Primordialist (İlkeci) Yaklaşım

Primordialistler, etnik grupları ve ardılı olan milletleri çok eski çağlardan bu yana varlığını devam ettiren doğal yapılar olarak görmekle beraber, bu yapıların milliyetçilik düşüncesinden de önce var olduğu inancına sahiptirler. Millet üyelerinin ise toplumsal etkileşimden ziyade verili olan (ya da verili olduğu kabul edilen) din, dil, kan bağı gibi primordiyal bağlar ile birbirlerine bağlanmış olduğuna inanmaktadırlar (Özkırımlı, 2013: 81).

Özkırmımlı (2013: 79-91), primordiyalistlerin türdeş bir kategori oluşturmadığını belirterek, onları (i) doğalcı/eskilci, (ii) biyolojik ve (iii) kültürel primordiyalist olarak üç gruba ayırmıştır. Öncelikle doğalcılar, primordiyalizmin en köktenci halini temsil etmektedirler. Onlara göre etnik kimlik, cinsiyetimiz kadar doğal bir parçamızdır ve insanlar doğal düzen gereği, belirli bir etnik gruba mensup olarak dünyaya gelmektedirler. Ayrıca bu görüşe göre milletler belirli genel karakteristikleri, kökenleri, misyonları ve kaderleri olan ve özünü koruyarak yıllar boyu devam eden kadim yapılardır. Nitekim XIX. yüzyıldan sonra milli uyanış iddiasıyla harekete geçen milli akım öncülerinin pek çoğu da ‘kadim millet olma’ tezlerine dayanmak suretiyle ulus inşa sürecine girişmiş ve böylece primordiyalizmin savlarını savunmuşlardır. Llobera da Avrupa’daki vatansever milliyetçiliğin ve ulusal kimliğin kökenlerinin Orta çağlara kadar uzandığına değinmiş ve milliyetçiliğin oluşumu ile ilgili çalışmalarının yalnızca XVIII. yüzyıl sonrasına odaklanmasını “sosyolojik bir talihsizlik” olarak anmıştır (Llobera, 1999: 1-26).

İkinci grup olan biyolojik primordiyalistler ise sosyo-biyoloji alanının çalışmalarına dayanmakla birlikte etnik bağılıkların kökenini içgüdülerde ve genetikte ararlar. Bu yaklaşıma göre, insan davranışları öncelikli olarak çoğalma/üreme eyleminde başarılı olma güdüsü ile yönlendirilmektedir (Özkırmımlı, 2013: 87-88). Ayrıca insan, genetiğinde var olan bu güdünün etkisiyle akraba olanı seçmeyi tercih eder, çünkü kendisine kültürel olarak en benzer olan yine kendi akrabaları olacaktır. Nitekim Pierre van der Berghe (1987: 13-82) de, bireylerin toplumsal ilişkilerinde üç temel güdünün belirleyici olduğunu söyler. Bunlar; akraba olanı seçme, karşılıklı iş birliği ve rekabet ile hiyerarşik zorlamadır. Daha açık bir ifadeyle insanlar temelde, kendileriyle kan ya da soy bağı olan kişilerle eşleşirler, karşılıklı çıkarları uğruna iş birliği içerisine girerler ve iki tarafa fayda sağlamanın mümkün olamayacağı durumlarda güç kullanılarak tek taraflı kazanım elde etmeye yönelirler. Dolayısıyla etnik gruplar, genlerine işlemiş olan mekanizmalar gereği birbirilerinin ortak çıkarları için diğer etnik gruplara karşı savaşan çok geniş çaptaki “süper aileler” olarak düşünülmüştür (Berghe, 1987: 66). Son yaklaşım ise kültürel primordiyalist yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre, primordiyal varlıklar (i) hiçbir tecrübe ya da sosyal iletişimden türemeyen, (ii) sosyolojik olmaktan ziyade doğal ya da tinsel olan, (iii) kişisel çıkarlar yerine dil ve kültür gibi primordiyal bağlara ve duygulara dayanan, (iv) son derece köklü bir geçmişe sahip olan, (v) zorlayıcı, (vi) “verili” yapılardır (Eller ve Coughlan, 1993: 187). Ancak burada kan bağı, din, dil gibi öğelerin ilksel ya da primordiyal olduğu anlamı çıkarılmamalıdır. Bu öğelere bu özellikleri atfeden ve onların verili olduğunu var sayan insanlardır. Dolayısıyla, kültürel primordiyalistler etnik bağılıkları nitelerken inanç faktörünü vurgulamakta ve dil, din, tarihsel bağ gibi öğelere tinsel bir değer atfetmektedir (Özkırmımlı, 2013: 87-91). İnanç faktörünü vurgulaması nedeniyle kültürel primordiyalizm, daha sonra açıklayacağımız araçsalcı yaklaşıma da yakınsasa da dil, kültür gibi öğeleri primordiyal bağlar olarak görmesi sebebiyle modernist ve araçsalcı yaklaşımdan ayrılmaktadır.

Kısacası primordiyalizm etnik kimliklerin ve kimliklerin dayalı olduğu belirli öğelerin verili olduğu, özlerinin değişmediği ve kuşaktan kuşağa olduğu haliyle aktarıldığı görüşünü savunur (Geertz, 1973: 255-311; Shils, 1957: 142). Fakat son zamanlardaki etnisite çalışmaları göstermektedir ki, toplumsal ilişkilerden bağımsız şekilde gelişen etnik bağılıklar pek bulunmamakta, etnik bağlar zaman içerisinde değişim gösterebilmekte ve hatta kimi zaman bu bağlar yoktan var edilebilmektedir (Özkırmımlı, 2013: 91-101). Üstelik primordiyalistler etnik kimliği diğer kimliklerin önüne koyma eğiliminde olsalar da, insanlar aileye, dine, toplumsal cinsiyete, toplumsal sınıfa dayalı olarak birden fazla kimliğe sahiptir ve farklı zamanlarda birbirinden farklı kimlikler ön plana çıkarılabilirler (Smith, 1995: 33). Dolayısıyla primordiyalist yaklaşımın varsayımlarından bazıları zaman içerisinde yanlışlanmıştır. Fakat Brass’ın (1991: 74) da belirttiği üzere bu yaklaşım köklü tarihsel kurumlara ve zengin bir kültürel geçmişe sahip olan etnik grupların çözülmesi konusunda önemli bir yardımcı kaynak olmaktadır ve bu topluluklar isteklerini siyasi alana daha özgür bir şekilde iletebilmektedirler.

1.2. Modernist Yaklaşım

Modernist yaklaşıma göre, milletler ve milliyetçilik son yüzyıllara ait olan modern yapılardır. Kapitalist üretim sistemine geçişin, sanayileşmenin, kentleşmenin, laikleşmenin ve merkezi devlet yapılarının kurulmasının doğal bir sonucu olarak var edilmişlerdir. Bu süreçte milletler adeta yükselen milliyetçilikler çağının “sosyolojik bir gerekliliği” olmuştur (Özkırımlı, 2013: 102-103). Bu yaklaşımın öncü isimleri arasında Karl Deutsch (1962), Eric J. Hobsbawm (1983, 1990), Ernest Gellner (1983), Benedict Anderson (1991), Tom Nairn (1981) ve Michael Hecter (1975) sayılabilir. Modernist yaklaşımı savunan her bir araştırmacı milliyetçiliğin çözümlenmesinde farklı etkenleri ön plana çıkardığından, türdeş bir grup oluşturmazlar. Öncelikle Deutsch belirli ekonomik, kültürel, siyasi, teknik ve dilsel etkenlerin milliyetçi asimilasyon sürecinin hızı ve doğasına yaptığı etkiyi ölçen bir model kurarak milliyetçiliği istatistiksel verilerle incelemeye yönelmiştir. Deutsch kurduğu modelle iletişim alışkanlıklarının benzerlikleri, toplumdaki öğrenme ve öğretme imkânları, sosyal iletişimin sıklığı, edinilecek somut çıkar ve cezalar, toplumun değer ve talepleri, ulusal sembol ve uluslaşma engelleri gibi faktörlerin milliyetçi bütünleşmeye (ya da asimilasyona) olan etkisini ölçmüş ve sanayi toplumunda artan toplumsal hareketliliğin milletlerin inşasını kolaylaştırdığı üzerinde durmuştur (Deutsch, 1962: 130-136). Milliyetçi asimilasyonist süreçte etnik azınlıklar genellikle baskın gruplar içerisinde eritilmektedirler. Ancak belirli bir etnik grubun ulusa dönüştürülebilmesi aşamasında kitle iletişim araçlarının ve sosyal iletişimin rolü bu etnik grubun farklılığının, bütünlüğünün ve kültürünün ayakta tutulması için hayati görülmüştür. Sosyal iletişim, toplumsal hareketlilik gibi kavramlar modern çağa ait olduğundan Deutsch modernist yaklaşımın öncü kuramcılarından kabul edilir.

Hobsbawm (1983:1) ise milletlerin ve milliyetçiliğin varoluşunu toplumsal mühendislik projelerinin bir sonucu olarak görmekte beraber, milletlerin oluşumu sürecinde “ıcat edilmiş gelenekler” (invented traditions) faktörüne vurgu yapmaktadır. İcat edilmiş gelenekler ise, belirli değer ve davranış normlarının tekrarlanarak içselleştirileceği inancıyla doğan bir dizi alışkanlık ve uygulamalar olarak tanımlanmıştır. Modern çağda üretilen birçok gelenek, geçmişle bir bağlantı kurarak hem toplumsal grubun etkileşim, birlik ve dayanışma duygularını artırmakta hem de belirli norm, gelenek ve kültürel değerlerin tarihsel olduğu inancını doğurmaktadır. Örneğin XIX. yüzyılda İngiliz Parlamentosu'nun yeniden inşası sırasında gotik mimarinin stiline uygulanmasını Hobsbawm (1983:2), geleneğin modern dönemdeki icadı olarak nitelemektedir. Dolayısıyla milletler, verili ya da değişmez kategoriler olarak değil icat edilmiş geleneklere bağlı olarak meşrulaştırılan ve tarihsel olarak yakın bir döneme ait olan yapılar olarak görülmüştür. Bu bağlamda milliyetçiliğin misyonu milletleri tepeden inme bir şekilde var etmesidir. Modern dönemde doğan parçalanma tehdidine karşı milliyetçilik, birlik ve bütünlüğü güvence altına almak üzere kullanılan bir ideoloji olmuştur.

Benzer bir şekilde Gellner'in (1983: 46) ifadesiyle milliyetçilik kimi zaman milletleri tamamen icat etmekte, bazen var olan kültürleri millete çevirmekte ve çoğu zaman ise mevcut bulunan kültürleri dönüştürmektedir. Kısacası bu bakış açısına göre milletler, milliyetçiliğin ardıllıdır. Gellner ayrıca modern çağa özgü olan milliyetçiliğin “yüksek kültürler” yarattığına ve toplumun yeni sadakat odağının bu yapılar olduğuna dikkat çeker. Ona göre modern öncesi dönemde bireyler toplumsal rol ve statülerini doğuştan edinmektedir. Fakat modern dönemde sınıflar arası geçiş ve toplumsal hareketlilik arttığından toplumsal rolleri belirleyen ve düzenin sağlayıcısı olan yapının ne olacağı sorunsalı doğmuştur. Bu noktada modern birey, tabiiyetini kral ya da toprağa değil belirli bir yüksek kültüre yönelmiş ve devletin türdeşleşmeyi kolaylaştıran mekanizmalarına (standart/milli eğitim, askerlik görevi, vb.) entegre olmuştur (Gellner, 1983: 36). Sonuçta, endüstriyel toplum düzeni devlet merkezileştirmiş ve milleti doğurmuştur.

Anderson (1991: 4-8) ise milletin bir “hayali cemaat” (imagined community) olarak kurgulandığını iddia etmekle beraber milliyeti, özel bir kültürel yapı (cultural artefact) olarak nitelemiştir. Daha açık bir ifadeyle millet, “kendisine hem sınırlılık hem de egemenlik haiz olacak şekilde hayal edilmiş olan siyasi bir topluluktur”. Milletin sınırlı olarak nitelendirilmesinin sebebi

en geniş nüfuslu milletin bile ötesinde farklı milletlerin var olduğu ve yaşadığı gerçeğine dayanmaktadır. Milletler ayrıca egemendir, çünkü hanedanların meşruiyetinin Aydınlanma felsefesi ile yerle bir edildiği bir dönemde doğmuştur. Milletlerin hayal edilmiş olduğu savı ise milleti oluşturan bireylerin birbirlerini hiç görmeden ve tanımadan zihinlerinde yarattıkları birlikteliğin hayaliyle yaşayacak olmalarına bağlanmıştır. Ayrıca Anderson (1991: 37-46) milliyetçiliğin bir ideoloji olmanın çok ötesinde bir güce sahip olduğunu belirtmiş ve ulusal bilincin doğuşunu (i) dinin etkisinin Reform ile azalması sonucu insanların yeni bir sadakat odağı aramasına, (ii) Avrupa entelijansiyasının Latince'den uzaklaşması neticesinde kapitalist yayıncılığın yerel dillerde yaptığı yayınların artmasına ve (iii) gazete gibi yayınların eş zamanlı kitlesel tüketimi mümkün hale getirerek aynı anda birbiriyle aynı olayları değerlendiren hayali bir topluluk/cemaat yaratmasına dayalı olarak açıklamıştır. Kısacası Anderson da milletlerin belirli modern dönem gelişmeleri sonucunda var edildiğine inanmıştır.

İskoç Marksist Nairn (1981: 60-85) ise milliyetçiliğin var oluşunu kapitalist ekonominin yaratmakta olduğu dengesiz kalkınma (uneven development) sorununun doğal bir neticesi olarak değerlendirmektedir. Bu noktada yazar, milliyetçiliğin yalnızca modernleşme, sanayileşme ile ilişkili olmadığına ayrıca kapitalizmin dünya üzerinde oluşturduğu dengesiz durumun ulusal uyanışa neden olabileceğine dikkat çekmektedir. Daha açık bir şekilde ifade edersek, kapitalist merkez ülkelerin çevre ülkeler üzerinde kurmuş olduğu üstünlüğe karşı geri kalmış ülke seçkinlerinin halkın kalkınma beklentisini karşılayabilmek amacıyla milliyetçiliği itici bir güç olarak kullanabileceği savını ön plana çıkarmıştır. Ayrıca bu süreç diyalektik bir süreç olduğundan milliyetçiliğe yönelik gelişmiş merkez ülkeleri de etkisi altına alacaktır (Nairn, 1981: 325-326).

Bir başka Marksist kuramcı olan Hechter (1975) ise iç-sömürgecilik kuramını geliştirerek, sömürgeciliğin yalnızca deniz aşırı topraklarda görülmediği savını öne sürmüştür. Hechter'a göre aynı devletin toprakları içerisinde gerçekleşen dengesiz modernleşme ve kalkınma sebebiyle kaynak ve iktidarı adilane şekilde paylaşamayan iki tür topluluk (merkez ve çevre) doğabilmektedir. Bu durumun oluşturduğu ekonomik eşitsizlik ve kültürel iş bölümü ise çevre olarak nitelenen toplulukta farklı bir millet/halk oldukları algısını zamanla oluşturabilmekte ve bağımsızlık taleplerini doğurabilmektedir. Bu kuram özellikle 1970'lerde Katalan, Bask, Korsika gibi birçok ayrılıkçı hareket tarafından benimsenmişse de, uluslararası alanda kabul görmemiştir.

Özetle modernistler, milliyetçiliği irdelerken ekonomik, siyasal veya toplumsal etkenlere odaklanmakta ve etnik bağlar yerine modernizme vurgu yapmaktadır. Brass da millet ve milliyetçiliğin modern zamanlarda var olduğunu iddia ettiğinden kimi yazarlarca modernist olarak sınıflandırılmaktadır. Fakat Brass kimi etnik grupların sahiden eski ve zengin bir kültürel mirasa sahip olduğuna ve onu birçok dönüşüme rağmen koruyarak ulus yapılanması oluşturduğuna dikkat çektiğinden tam manasıyla modernist sayılmaz. Bu sebeple Brass'ın varsayımları araşsalcı yaklaşım başlığı altında incelenecektir.

1.3. Etno-Sembolcü Yaklaşım

Etno-sembolcü yaklaşım modernizmin varsayımlarına tepki olarak doğmuş olmakla beraber milletlerin oluşmasında kültürün ve etnik geçmişlerin rolünü vurgulamaktadır. İlk olarak John Armstrong (1982) ve John Hutchinson (1987) gibi isimlerce öne sürülen bu kuram özellikle Anthony Smith'in (1986, 1995, 1998, 2009) çalışmalarıyla geliştirilmiştir. Özkırımlı (2013: 202-229) ise geliştirilen bu yaklaşımı, modernizm ve primordiyalizm arasında bir "ara yol" olarak anar, çünkü yazara göre bu kuram primordiyalist-modernist kutuplaşmasını aşmak üzere zamanla oluşturulmuştur.

İlk olarak etno-sembolcüler milletlerin ve milliyetçiliğin oluşum, gelişim süreçlerinin tam olarak anlaşılabilmesi için bu süreçlerin modern öncesi dönemi de kapsayacak bir şekilde incelenmesi gerektiğini öne sürmüşlerdir, çünkü onlara göre modern milletler etnik geçmişlerinden ayrı bir şekilde düşünülmemelidirler (Smith, 1998: 92-94; Armstrong, 1982: 3-6). Daha açık bir ifadeyle etnik bağlılıklar son derece kalıcı bir niteliğe sahip olduğundan

milletler, bu etnik bağlar ekseninde şekillenen etnik kültürlerin devamını teşkil etmektedirler. Tarihsel süreçte maruz kalının istilalar, göçler, etnik gruplar arası evliliklere rağmen etnik kimlikler, özlerini korumaya devam edebilirler (Smith, 1998: 147).

Ayrıca etno-sembolcülere göre, modern milliyetçilik tarihsel mitlere, geleneklere ve sembollere dayanmaktadır (Smith, 2009: 23-26). Farklı tipteki etnik uluslaşma sürecine giriştiklerinde, sosyal gerçekliğin bir parçası olan ve etnik kimliğin kültürünü yansıtan semboller, milliyetçi söylemlerin ana referans noktası olmaktadır. Bu sebeple, modern milletler etnik atalar ve ataların kültürünü yansıtan etkenlerden ayrı bir şekilde değerlendirilmemelidirler. Etnosembolcü kuramcılar tıpkı primordiyalistler gibi etnik bağların gücüne vurgu yapsalar da, bu gücü sosyo-biyolojiye, psikolojiye, fizyolojiye değil direkt olarak etnik geçmişe ve kültüre dayandırmaktadırlar. Dolayısıyla primordiyalist varsayımlarını aşırı bulurlar. Öte yandan etno-sembolcüler, modernistler tarafından öne sürülen milletlerin icat ya da hayal edilmiş olduğu ve modernitenin bir sonucu olarak doğduğu tezine de karşı çıkarlar.

Örneğin Smith, Asya ve Afrika'da yeni kurulan ve sırf belirli ortak geleneklere, tarihsel mitlere, sembol ve hatıralara sahip olmamaları nedeniyle uluslaşma süreçleri sekteye uğrayan devletleri örnek vermiş ve etnik olarak heterojen olan toplumların uluslaşma aşamasında başarı göstermediğini iddia etmiştir (Smith, 1998: 130). Bu sebeptendir ki milletler yüzlerce yıl boyunca gelişmekte olan etnik bilincin örgütlenmiş veya kalıcı hali olarak görülmüştür. Smith'e (1986: 22-32) göre ayrıca bir grubun etnisite /etnik topluluk olarak görülebilmesi için altı temel özelliğe sahip olması gerekmektedir. Bunlar: (i) kolektif bir isim, (ii) ortak soy miti, (iii), tarihsel anılar, (iv) paylaşılan bir ortak kültür, (v) belirli bir yurt ile bağ ve (vi) dayanışma duygusudur. Bu sınıflandırmadan anlaşılacağı üzere etno-sembolcüler, (primordiyalistlerin iddia ettiği gibi) milletleri çok eski zamanlardan beri var olan ve değişmeden devam eden siyasal birimler olarak görmemişlerdir. Milletler, modernistlerin iddia ettiği gibi yoktan var edilmezler. Onlar kültürel özelliklere bağlı olarak doğmaktadır ve bu özelliklere toplumun üyelerince verilen önem değişikçe (kültürel özlerini koruyarak) yeniden şekillenirler.

Fakat etno-sembolcüler, etnik kimliklerinin özlerinin değişmez olduğu ve milli kimliğin gelenek, geçmiş mit ve semboller aracılığıyla kitlelere kabul ettirildiğini iddia etmeleri sebebiyle eleştirilmiştir. Öncelikle Kedourie (1994) ve Brass (1991) etnik kimlikleri meydana getiren öğelerin son derece değişken ve esnek olduklarını vurgulamış ve etnik kimliğin özü diye nitelenen etkenlerin teşhisinin ve korunmasının zor olduğuna dikkat çekmiştir. Daha açık bir ifadeyle, örneğin birinin nerede doğduğu, hangi dili konuştuğu, kimlerle akraba olduğu ile ilgili olarak kurulan bağlar, çoğunlukla duygusal ve değişkendir. Nasıl ki bir birey putperest olarak başladığı hayatına inançlı bir Müslüman olarak devam edebilirse, etnik kimliklerin esas/öz kabul edilen öğeleri de bu hızla değişebilirler. Nitekim bugün de sosyal ve politik hareketlilikler sonucu çoğu etnik grubun sınırları değişmekte ve etnik gruplar bazı kültürel özelliklerini yitirmektedir.

Ayrıca milli kimlikler oluşturulurken gelenek, geçmiş mit ve sembollere ne ölçüde başvurulduğunun ölçülemeyeceğine, çünkü bu mitlerden çoğunun modern dönemde icat edildiğine vurgu yapılarak etno-sembolcüler eleştirilmiştir (Özkırımlı, 2013: 226-227). Bir yanda etno-sembolcüler kimi grupların milletleşmemesini geçmiş mitlere, geleneklere, sembollere sahip olmamalarına bağlarken, diğer tarafta modernistler mit, gelenek, değer ve sembollerin de çoğukez sonradan oluşturulduğuna dikkat çekmiştir. Özetle, etno-sembolcüler modernistleri etnik bağların kadimliğine gerekli önemi vermemeleleri gerekçesiyle eleştirirken, modernistler ve araçsalcılar etno-sembolcüler etnik bağların değişkenliğini fark etmemeleri nedeniyle eleştirmiştir.

1.4. Araçsalci Yaklaşım

Araçsalci yaklaşımın öncüsü Brass, milletleri ne modernistlerin yaptığı gibi etnik geçmişlerinden ayrı tutmuş, ne de etno-sembolcüler gibi etnik bilincin yüzlerce yıllık bir mücadele sonucunda yarattığı bir birim olarak algılamıştır. Etnik grubu ve milleti tanımlarken

Brass, birçok faktörü değerlendirmiş ve seçkinlerin etnik kimlikleri harekete geçirirken yalnızca kullanışlı olan sembol, değer ve inançları araçsallaştırdığına dikkat çekmiştir.

Öncelikle Brass (1991: 18) etnik grubu tanımlarken üç kıstastan bahseder: grubun objektif kültürel özellikleri, sübjektif duyguları ve davranışları. Ona göre, gerçekten de kan bağı, dil, din, ten rengi, giyim tarzı ve benzeri ayırıcı kültürel unsurlar bir grubun insanlarını diğerlerinden ayırmaya temel teşkil edebilir, farklı bir grup oluşturulduğuna dair sübjektif bir bilinçlilik oluşturabilir ve en nihayetinde etnik gruplar diğer gruplarla olan ilişkilerinde belirli bir davranış şekli benimseyebilirler. Ancak burada önemli olan bu kültürel özelliklerin değişime açık olduğunun fark edilmesidir. Bu sebeple Brass, etnik grubu, kültürel sembolleri kullanarak gruba girmenin ya da gruptan dışlamanın kıstaslarını koyan dışa kapalı bir insan topluluğu olarak tanımlamaktadır. Ancak kültürel gruplar, kültürel geleneklerinin, sosyal yapılarının, geleneksel kurumlarının gücü ve zenginliği bakımından farklılaşmaktadırlar. Bir grubun kültürü ister olgusal isterse kurgusal olsun, seçkinler yalnızca bu grubun kültüründen gruba birleştireceğini düşündükleri belirli belirteçleri seçmekte ve onlara yepyeni anlamlar yükleyerek gruba harekete geçirmektedirler. Bu yüzden, etnik topluluğun birliğini sağlayan unsur ortak ataların varoluşu gibi somut/nesnel öge ve verilerden ziyade, o verilerin var olduğuna dair oluşturulan inançtır (Brass, 1991: 70-77).

Bu bağlamda etnisite ise toplumdaki iktidarını ya da çıkarlarını korumak isteyen ekonomik, siyasal ve kültürel seçkinlerin, belirli sembolik mitleri manipüle etmesinin doğal bir sonucu olarak görülmektedir. Daha yüksek dereceli bir iç uyum sağlamak ve rakip grupların etnik kimlik taleplerini baskılamak için, grup üyeleri arasındaki kolektif benzerlikler seçkinler tarafından vurgulanmaktadır. Manipülasyonun yarattığı sübjektif duygu sayesinde ortak atalar, doğuş, akrabalık ilişkisi ve benzeri faktörler etnik grup üyeleri için önemli bir hale getirilmektedir. Etnik grup ayrıca üstün ya da eşit bir grup olarak tanınma ve statü iddiası içermektedir. Bir başka deyişle, etnisiteyi araçsallaştıran gruplar siyasal arenada taleplerini dile getirebilmektedirler. Bu talepler ise, ekonomik refahtan medeni haklara, eğitim olanaklarından ulusal statü ve tanınmaya kadar çok değişik varyasyonlarda olabilmektedir. En nihayetinde bu taleplere ulaşan etnik grup ise millet olarak adlandırılmaktadır. Kısacası millet, siyasallaşmış etnik grup olarak ifade edilmiştir (Brass, 1991: 19-25).

Brass'a (1991: 20-21) göre millet iki şekilde oluşmaktadır: (a) çok-etnikli devlet içerisinde yer alan bir etnik grubun siyasal bir varlığa dönüşmesi ya da (b) modern devlet vasıtasıyla, farklı grupların birleşerek etnikler-arası, birleşik ve homojen bir milli kültür yaratması. Her iki millet oluşum sürecinde de etnik farklılıkların sembolik ve sübjektif bir anlam kazandığına dikkat çeken Brass, hem etnik milliyetçiliğin hem de devlet-merkezli milliyetçiliğin kimlik oluşum sürecinin alt türleri olduğunu söylemiştir.

Ayrıca Brass (1991: 22-25) etnik gruplar için millet olma sürecinin iki aşamalı olduğuna dikkat çekmektedir. Bunlar (a) etnik bir kategoriden/ türden etnik bir topluluğa dönüşüm hareketi ve (b) sosyal, ekonomik ve siyasal hakların grubun siyasallaşması sonucu elde edilmesi sürecidir. Birinci aşamada, etnik kimliğin temel sembolleri hem ilişkisel hem de öznel bir anlam kazanmaktadır. Bir başka deyişle, etnik kimlikleri harekete geçirmeye çalışan seçkinler, kullanışlı olarak gördükleri değer ve inançları amaçları uğrunda kullanılmaktadırlar. Örneğin dil, etnik grup için sadece bir iletişim aracı olmak yerine grup kültürünün paha biçilemez bir mirası haline getirilmiştir. Yahut din, kişisel bir inanç ya da insanla ilah arası özel bir ilişki değil, etnik grubun tüm inananlarını birbirine bağlayan kolektif bir tecrübe olarak algılanmaktadır. Bu sebeple, belirli lehçeler, diller, dinsel ritüeller, tarihsel semboller ve daha niceleri birçok alternatif arasından seçilmekte ve oluşan durumdan bazı sosyal gruplar, seçkinler ve liderler faydalanmaktadır.

İkinci aşamada ise, kültürel farklılığı kabul ettirmiş olan etnik topluluk, talep ettiği bir takım siyasal hakları elde etmekte ve böylelikle etnik topluluk olmanın ötesine geçebilmektedir. Ancak topluluğun bu haklara ulaşabilme başarısı, mevcut kaynakların eşit dağıtılmadığı yolundaki algı, sosyal yardım ve fırsat eşitsizliği, hükümetin politikaları, genel siyasi yapı gibi

faktörlere bağlı olarak değişmektedir (Brass (1991: 41-62). Öncelikle göreceli yoksunluk (relative deprivation) teorisine göre, insanların hakkı olduğunu düşündüğü yaşam tarzı ile elde etmeye gücünün yettiği yaşam tarzı arasındaki fark milliyetçilik duygusunu doğurmaktadır. Bir anlamda, diğer sosyal sınıflar ya da yabancı gruplar tarafından sömürüldüğüne “inanın” yerel grupta milliyetçi fikirler kendini göstermektedir (Hah ve J Martin, 1977: 372-380). Sonuçta, milliyetçiliğin doğuşu için hem eşitsizliğin nesnel varlığı hem de etnik grup üyelerince subjektif algısı gerekmektedir.

Brass (1991: 46-47, 122-132, 220-237) bu tespiti biraz daha geliştirerek milliyetçiliğin sanayileşen ve merkezileşen toplumlardaki adaletsiz iş bölümü ve değerli kaynaklara ulaşım fırsatı açısından farklı etnik grupların eşit şansa sahip olmaması sonucu doğduğunu belirtmiştir. Bir yandan eğitimsel, teknolojik ve yönetsel gereklilikleri karşılamaya çalışırken, bir diğer yandan etnik grupların demokrasi talepleriyle uğraşan devletler, eğer ki dengeyi kuramıyorlarsa etnik çatışmaların varlığı kaçınılmaz bir hale gelmektedir. Kısacası, kapitalist politik ekonominin arattığı göreceli yoksunluk algısı etnik kategorilerin, grup kimliği yaratmasına ve sonuçta millete dönüşmesinde kolaylaştırıcı olmaktadır.

Son olarak bir grubun etnik kimliğini asimile eden, koruyan, ya da dönüştüren koşullar primordiyalistler ve kimi etno-sembolcüler tarafından kültürel mirasın zenginlik seviyesi, dilin gelişmişlik düzeyi, dini inancın ayırt ediciliği gibi sebeplerle açıklasa da Brass bu düşünceye karşı çıkmıştır. Dillerini kaybetmiş olan Keltler'in Birleşik Krallık'ta, İbranice bilmeyen Yahudilerin Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) halen etnik kimliklerini sürdürdüklerini belirten Brass (1991: 24), nesnel etkenleri tek etken olarak görmenin yanılığı olacağını düşünmüştür. Ona göre, dil, din gibi faktörlerin etnik kimliğin korunmasındaki rolünü vurgulamak yerine siyasal güç, ekonomik çıkar ve sosyal statü için rekabete girmiş olan seçkinlerin bu kültürel sembollerini nasıl manipüle ettiği incelenmelidir, çünkü her ne kadar dinsel ve dilsel semboller bir etnik grubu diğerinden ayırmanın dayanak noktası olsa da, bu dayanak noktaları grup içi uyum yaratma sürecinde seçkinler öncülüğünde vurgulanmıştır.

Bu varsayımlar ışığında makalemiz, Tito sonrası dönemde Güney Slavlarının aşırı milliyetçi kutuplara ayrılmaları sürecini siyasal seçkinlerin özellikle din, tarih ve semboller üzerinden yaptığı araçsallaştırmalara bağlamaktadır. Halkın yüzeysel bir düzeyde sahip olduğu etnik ya da kültürel bağlardan kullanışlı olanlar seçkinler tarafından seçilerek sembolleştirilmiş, halk manipüle edilmiş ve en nihayetinde ise aşırı milliyetçilikler (özellikle Sırp ve Hırvat milliyetçilikleri) yaratılmıştır. Sıradaki bölümde, Yugoslavya'nın dağılması sürecinde kitleselleşen etnik şiddetin nasıl meşrulaştırdığı incelenecektir.

2. Araçsalcı Yaklaşım Perspektifinden Yugoslavya'nın Dağılması Süreci

12 Mart 1978 tarihinde, Yugoslavya'nın kurtuluş yıldönümü kutlamaları sırasında Tito'nun ağzından şu sözler döküldü: “Ülkemiz kristal bir küredir. Ben Josip Broz Tito, bu küreyi ellerimle tutarak değil alttan nefesimle üfleyerek havada tutuyorum. Umarım benim nefesim tükendiğinde birisi bu görevi devralır. Yoksa kristal küre yere düşer ve tuz buz olur” (Yaşın, 2006). Bu konuşmasından yaklaşık iki yıl sonra hayata gözlerini yuman Tito, geriye sahiden de son derece kırılğan bir kristal küre bırakmıştı. Milliyetçilikler neredeyse yarım asırdır saklandığı yerden çıkmış ve eskisinden daha da kanlı olan etnik çatışmaları doğurmuştu. Bu süreci milliyetçi taşıyıcı aktörlerin belirli seçilmiş öğeleri araçsallaştırması olarak gören çalışmamız bu bölümde öncelikle Tito döneminde seçili sembollerin neden milliyetçi çıkarlar uğruna araçsallaşmadığına değinecek ve sonra özellikle Hırvat ve Sırp milliyetçiliklerinin nasıl yükselişe geçtiğini inceleyecektir.

2.1. Tito Döneminde Milliyetçi Araçsallaştırmaların Baskılanması

Tito dönemi Yugoslavya'sı devletlerin tek bir etnik ulusa göre formüle edilmesi projelerinin önüne geçebilmek maksadıyla öncelikle milliyetçiliklerin seçkinler tarafından kitleselleşmesine sebep olan ve kamuoyunu etnik kimlikler eksenli kutuplaştıran ‘sembol

manipülasyonlarını' önlemeye çabaladı. 1941'den 1945'e kadar yoğun şekilde süren Hırvat Ustaşa Hareketi, Sırp Çetnik Hareketi ve Yugoslavya Komünist Partisi (ve ona bağlı Partizan Ordusu) arasındaki şiddetli iç savaşlar düşünüldüğünde bunu başarmak hiç de kolay olmadı (Sancaktar, 2008: 89-121).

Ante Pavelic başkanlığında "Büyük Hırvatistan" Devletini kurmak hayaliyle hareket eden Ustaşa Örgütü'nün ve Albay Draza Mihailoviç önderliğinde "Büyük Sırbistan" hayali kuran Çetnik Hareketi'nin üzerinde hak iddia ettiği topraklar birbiriyle örtüştüğünden ve bu halklar kendi ülkeleri içerisinde ciddi bir etnik azınlık bulundurdıklarından, dış destek bulan hareket iyice marjinalleşerek diğer etnisiteyi kökten yok etmeye yöneldi. Bu sırada Alman ve İtalyan desteği alan Ustaşa, 1945'e kadar devam edecek olan "Bağımsız Hırvat Devletini" 1941'de kurdu ve Katolik ve Hırvat olmayanlara, özellikle de Sırlara ve Yahudilere karşı katliamlar gerçekleştirdi (Sancaktar, 2008: 90). Denich'in (1994: 374) ortaya koyduğu verilere göre bir milyondan fazla sayıda Sırp İkinci Dünya Savaşı sırasında öldürülmüştü. Savaş zamanı hatıraları sosyal düzene karşı direkt tehdit oluştursa da 1945 yılına gelindiğinde çok uluslu, çok kültürlü, çok dinli olan Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti (YSFC) sonradan oluşabilecek milliyetçiliğin parçalayıcı etkisinin bilincinde bir şekilde Yugoslavya Komünist Birliği (YKB) başkanı da olan Josep Broz Tito tarafından kuruldu.

Her şeyden önce Tito, "kardeşlik ve birlik" sloganları çerçevesinde propaganda yapmış ve kamuoyunu harekete geçirerek siyasal düzene tehdit oluşturabilecek unsurların su yüzüne çıkmasını engellemeye çalışmıştı. Örneğin "Güvercin Kafesi" (Golubnjaca) isimli oyun Yugoslavya'da, özellikle de Krajina'da bir arada yaşayan Ortodoks Sırp ve Katolik Hırvatlar arasında etnikler arası çatışmaya sebep olabileceği gerekçesiyle gösterimden kaldırılmıştı (Denich, 1994: 367). Oyun, Sırlara komşu olan Hırvatların 1941 yılında Ustaşa hareketine katılıp Hitler öncülüğünde Bağımsız Hırvat Devletini kurarak Sırp, Çingene ve Yahudilere karşı Nazi tipi etnik temizlik uygulaması konusunu işliyordu. Sosyal ve siyasal düzene tehdit olarak görülen oyun yasaklanarak, geçmiş dönemin nefret tohumları ekebilecek hatıralarının toplumsal hafızalarda yer etmesinin önüne geçilmişti.

Geçmiş ne kadar acı hatıralarla dolu olursa olsun adeta ideolojik bir filtre uygulanıyor ve katillerin, kurbanların kimliklerini açık edilmeyerek halkın galeyana gelmesinin önüne geçilmeye çalışılıyordu. Örneğin Jasenovac Anıtı Bağımsız Hırvatistan Devleti topraklarında öldürülen çoğunluğu Sırp olan halkı anmıyor, etnik kimlik belirtilmeksizin kitlesel ölüm anıtı olarak lanse ediliyordu. Bu simge haline gelen anıt ilerleyen yıllarda da simgesel değerini korumuş ve 1991 yılında Hırvat milliyetçisi Franjo Tudjman tarafından yıkılmıştı. Ayrıca Tito, bu dönemde halkın toplanma ve örgütlenme özgürlüğüne de belirli kısıtlar getirmişti. Bu bağlamda, gönüllülük esasına dayalı olarak, gayri resmi sivil toplum örgütlerini kurmak, bu örgütlerin kısa zaman içerisinde milliyetçi ideolojilerinin savunucusu haline gelerek devletin bütünlüğüne tehdit olabileceği gerekçesiyle yasaklanmıştı (Denich, 1994: 370-371). Son olarak Tito, en tehlikeli olarak nitelediği Sırp ve Hırvat milliyetçiliğini Sloven Kardelj'in yardımıyla YKB'den ve devletin diğer organların tasfiye etmeye yöneldi (Sancaktar, 2008: 91). 1972 yılında elli bin civarında YKB üyesi tasfiye edilirken, yaklaşık beş bin kişi tutuklandı ve bu insanlar, rejime tehdit oluşturacak ayrılıkçı, milliyetçi, yıkıcı faaliyetlerde bulunma, makam ve görevini şahsi kazanç sağlamak üzere kullanma gibi suçlardan yargılanarak cezalandırıldı (Vuckovic, 1997: 119).

Kısacası, Tito döneminde çeşitli unsurların milliyetçilerce sembolik hale getirilerek araçsallaştırılmasına izin verilmemişti. Fakat bu dönemde Sırp ve Hırvat siyasi liderleri farklılıklarını uyumlaştıracak politikalara yönelmeyerek, ideolojilerini eskisinden daha da büyük bir hırsla canlı tuttular. Jović (2001: 91-153), bu nedenle Yugoslavya'nın dağılmasını etnik nefretten ziyade siyasal seçkinler arası ideolojik rekabet ve mücadele ile ilişkilendirmek gerektiğini savunmaktadır. Zira Sırp ve Hırvat siyasi liderlere göre devletler tek bir etnik ulusu temsil eder şekilde kurulmalıydı. Dolayısıyla milliyetçilik ideolojisinin entelektüel alandan kitle siyasetine doğru genişlemesi ve halk destekli ulus-devletlerin kurulması elzemdi. Bunun

başarılabilmesi için ise toplumsal hafızalarda yer etmiş olan tehditlerin semboller yoluyla ve seçkinler eliyle gün yüzüne çıkarılabilmesi, halklar arasındaki etnik kutuplaşmanın böylelikle sağlanması gerekmektedir. Zaten öteden beri “algısal güvenlik” sorunu hissetmekte olan Balkan halklarının milliyetçilik fitilinin ateşlenmesinin ardından kolaylıkla savaşa hazır bir hale gelecekleri düşünülmüştü. Algısal güvenlik tehdidi, “öteki” olarak nitelenenlere karşı halkın toplumsal hafızasında kökleşmiş olan negatif imajlardı (Emiroğlu, 2013: 113). Öncelikle algılarında var olan bu güvenlik tehdidini aşmak üzere Balkan halkları, kendinden olmayana karşı olgusal bir güvenlik tehdidi haline gelmeye başlamıştı. Nitekim ilerleyen dönemde entelektüeller ve siyasi liderler milliyetçi çağrılarda bulunarak YSFC sistemini temelinden sarsacaktır. Obradović’e (2007: 47) göre bu durum, Yugoslav “ulusal uyumunun” baştan beri aldatıcı olduğunu, zira Yugoslav toplumunun “organik bir dayanışma” yerine “mekanik bir birliktelik” halinde olduğunu göstermektedir.

2.2. Tito Sonrası Dönemde Yükselen Balkan Milliyetçilikleri

1980’lerin ortaları Yugoslavya’nın etnik mozağini tek bir devlet çatısı altında birleştiren Tito rejimini yerle bir eden ve kurucu cumhuriyetlerin birbirleri arasındaki rekabeti artıran gelişmelere sahne oldu (Denich, 1994: 371). Dönemin en güçlü yükselen milliyetçilikleri ise makalemizin esas aldığı üzere Sırp ve Hırvat milliyetçilikleriydi. Slobodan Miloseviç önderliğindeki Sırp milliyetçiliğinin ana argümanları ise şunlardı: (i) Yugoslavya’nın birliği için verilen tüm Sırp tavizleri boşa gitmiş ve YSFC, Sırp ulusuna karşı baskı, zulüm ve ayrımcılıklar uygulamak suretiyle Sırp’ların gücünü ekonomik ve siyasi olarak zayıflatmaya yönelmişti, (ii) Sırp’lar maruz kaldıkları mezalimden ancak tüm Sırp’ları ve tüm Sırp topraklarını Büyük Sırp Devleti çatısı altında birleştirerek kurtulabilirlerdi ve (iii) sosyalizmin tasfiyesi tamamlanarak, kapitalist sisteme geçiş sağlanmalıydı (Sancaktar, 2008: 91). Bu dönemde Miloseviç yönetiminin başı çektiği milliyetçi seçkinler ve Ortodoks Kilisesi milliyetçilik ideolojisinin taşıyıcı aktörü olmuş ve çeşitli semboller aracılığıyla halkın algısal güvenlik tehdidini pekiştirmişti. 1980’lerin sonlarına doğru Güvercin Kafesi oyununun yayın yasağı kaldırıldı ve 1990’da oyunun yazarı Jovan Radulovic Sırp milliyetçi hareketinin öncülerinden oldu. Oyun geniş halk kitlelerine ulaşınca halk milliyetçi hareketlere katılmak üzere duygusal olarak daha hazır bir hale geldi. Ayrıca Hırvatistan’daki Sırp topluluklar Radulovic’in de aralarında olduğu entelektüel liderlerin öncülüğünde yeni bir Hırvatistan devletinin Yugoslavya’dan ayrılarak kurulmasına karşı çıkmak üzere, 25 Haziran 1991’e kadar süren silahlı isyan hareketlerine giriştiler (Denich, 1994: 367-368). Hırvatistan’ın Yugoslavya’dan ayrıldığını ilan etmesi üzerine ise Yugoslavya’da iç savaş başladı. Yaklaşık altı ay süren bir savaş sonucunda Hırvatistan, Ocak 1992’de Yugoslavya’dan ayrıldı ve Avrupa Topluluğu Hırvatistan’ın bağımsızlığını tanıdı. Fakat Hırvat topraklarının üçte biri hala Sırp yanlısı güçlerin kontrolü altında olduğundan uluslararası müzakereler BM barış gücü kontrolünde sürdürüldü ve Balkanlar yine “endemik etnik çatışmalar” merkezi, “uluslararası müdahale” alanı olarak anıldı. 1988-1992 yılları arasında Yugoslavya Savunma Bakanı olarak görev yapan Veljko Kadijević’e (2010:6) göre, başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere, ‘Yeni Uluslararası Düzen’in ana aktörleri de Yugoslavya’nın dağılmasını amaçladıkları için bilinçli biçimde Yugoslav iç savaşını tahrik etmişlerdi.

Bu dönemde Sırp yazar Dobrica Cosic, Sırp milliyetçiliğinin teorisyenlerinden sayıldı ve anti Titocu, anti sosyalist, anti Yugoslavyacı tavırla Sırp ulusunun bir nevi ‘manevi babası’ olarak görüldü (Lukic ve Lynch, 1999: 195-196). Nitekim 27 Nisan 1992’de Sırbistan ve Karadağ Yugoslavya Federal Cumhuriyetini ilan edince, ilk başkan Cosic olmuştu. Ayrıca Cosic’in de üyesi olduğu Sırp Bilimler ve Sanatlar Akademisi, 1986 yılında yayınladığı memorandumla Sırp’ların soykırıma, asimilasyona, ideolojik ve dinsel dayatmalara maruz kaldığını belirtmiş ve bu “kurban ulusun” ulusal birliğini en kısa sürede kurması gerektiğini dile getirmişti (SANU, 1989). Bu manifesto sayesinde milliyetçilik entelektüel alandan diğer alanlara ulaşabilmiş ve halka algısal güvenlik tehlikeleri tekrar hatırlatılarak ulusal birlik çağrısında bulunulmuştu. Sırp entelektüeller ayrıca kadim ulus olma iddialarını dayandırdıkları belirli tarihsel olayları eğitim sistemi içerisinde vurgulamış ve toprak taleplerini genç zihinlerde de meşrulaştırmaya çalışmıştı.

Bu bağlamda, Sırp eğitim sistemi XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanan Sırları, Sırp ulusal devletinin kuruluşunu gerçekleştirenler olarak anmıştı. Örneğin bir Sırp tarihi kitabı, Sırların anavatanının yalnızca Sırp Krallığı olmadığını Drina, Tuna, Sava ırmaklarının ötesinde yaşayan birçok insanın Sırpça konuştuğunu, Sırp şarkıları söylediğini, Sırp Krallarını andığını ve Sırp kahramanlarıyla gurur duyduğunu belirtmişti (Jelavich, 1990: 197). Böylece eğitim sisteminin dayalı olduğu temel kitaplar aracılığıyla Bosna'da, Slovenya'da, Karadağ'da, Hırvatistan'da, Hersek'te yaşadığı varsayılan Sırp nüfus üzerinden, Sırp milliyetçileri hak iddia etmişti.

Bu dönemde ayrıca Ortodoks Kilisesi Sırp Milliyetçiliğinin adeta ruhani liderliğini yaparak halkı din üzerinden milliyetçi saldırılara hazırlamıştı. 1989'da yayınladıkları ulusal program ile Ortodoks din adamları, ülkenin ve dünyanın çeşitli yerlerine dağılmış haldeki Sırların bir araya getirilmesi çağrısını yineledi (Sancaktar, 2008: 92-93). Böylece çeşitli araçlar ve kurumlarca desteklenen milliyetçilik zamanla entelektüel alandan siyasi alana kaydı ve Milosevic 1989 yılında Sırbistan Sosyalist Cumhuriyeti'nin başkanı seçildi. Milosevic'in öncelikli amaçları, Sırbistan yönetimini merkezileştirerek Kosova ve Vojvodina'nın özerkliklerine son vermek, Yugoslavya'nın federe cumhuriyetlerinin yetkisini kısıtlayarak, Sırp ağırlıklı bir merkezi yönetim kurarak güçlendirmek ve en nihayetinde Büyük Sırbistan'ı kurmaktı (Lukic ve Lynch, 1999: 153-158). Bu amaçlar doğrultusunda Bosna-Hersek ve Hırvatistan topraklarında savaşa giren Milosevic'in, milliyetçiliği yaymasını kolaylaştıran bir başka araç ise medya olmuştu. Birleşik tek Sırbistan'ın propagandası yapan medya, tarihi çarpıtarak Sırp halkının etnik nefret duygusunu körükledi (Sancaktar, 2008: 94). Böylece, etnik şiddet, hem halk kitlelerini manipüle eden seçkinlerin hem de tabandaki halkın etnik etnik etkileşim ve iletişimlerinin bir sonucu olarak doğdu. Etnik sınırların ve şiddetin inşası direkt olarak halkın kendi stratejik çıkarları için de olabiliyordu. Bir başka deyişle, kimi zaman sıradan halk toplumsal şiddetin bir parçası gibi gözükürken aslında kendi bireysel çıkarları ya da bireysel hınçları doğrultusunda hareket edebiliyordu (Fearon ve Laitin, 2000: 846-856). Kendisini belirli bir etnik kategori içerisinde hisseden halk bu kimliği kolektif bir şekilde benimsiyor, zamanla güçlendiriyor ve "ötekini" yok etmek pahasına şiddet kullanımına yöneliyordu. Dolayısıyla yalnızca milliyetçi seçkinler değil halk da sürece kendi kısa ve uzun vadeli çıkarları için müdahil oluyordu. Nitekim Woodward Bosna'daki yıkım ve katliamın katılımcılarını incelediğinde birçok Sırp'ın kalaşnikoflarıyla hafta sonlarında hırsızlık ve yağma amaçlı olarak Bosna'ya geldiklerini ve pazartesi günü Sırbistan'daki düşük ücretli işlerine geri döndüklerini kaydetmişti (Woodward, 1995: 264). Kısacası "hafta sonu savaşı" olarak anılan bu grup, etnik şiddetin yalnızca düzenli ordularca değil düzensiz insan gruplarınca da alevlendirildiğini göstermişti.

Bu süreçte Milosevic yönetimi ve milliyetçi seçkinler ise halkın etnik nefretini söylemler ve semboller üzerinden perçinlemişti. Örneğin Miloseviç özerk Kosova'yı 1987 yılında ziyaret ettiğinde, yerli Sırp halkın her durumda arkasında duracağını ve herhangi bir tehlike anında Arnavut Komünistlerin ellerinden Sırları kurtaracağını belirtmiş ve kimsenin Sırları yenmeye hakkının olmadığını vurgulayarak milliyetçi duyguları körüklemişti. Ayrıca 1989 yılında, Kosova'nın özerkliği kaldırıldıktan üç ay sonra, Kosova Savaşı'nın 600'üncü yıldönümünde, Yugoslavya tarihinin en büyük Sırp milliyetçiliği kutlaması düzenlenerek adeta bir gövde gösterisi yapıldı ve Kosova meselesi Sırp milliyetçiliğinin temel simgelerinden biri haline getirildi (Biondich, 2011: 199-201). Kutlamalar sırasında yaptığı konuşmasında Jovan Opacic, YSFC var olduğu müddetçe Sırların ulusal bilinci uyandırma yönünde bir adımı olmadığını ancak süreç sonuçta gelişen diğer milliyetçiliklere karşı Hırvatistan'daki Sırların artık kendi ulusal kimliğine sarılmasının vakti olduğunu söyleyerek, Hırvatistan'daki Sırlara birlik çağrısında bulundu (Denich, 1994: 377).

Dönemin milliyetçi Sırp yazarlarından Vuk Draskovic ise Bosna'da Hırvatistan'da herhangi bir Sırp'a birkaç litre kan borcu olmayan bir Hırvat'ın bulunmadığını ve sebeple Sırların Hırvatlara karşı savaşmasının anlaşılabilir olduğunu dile getirerek kurban ulus olma ile intikam duygusu arasındaki ilişkiye dikkat çekmişti. Ayrıca Hersek'te Ustaşa rejiminin katlettiği

Sırp cesetleri toplu mezarlardan halkın gözleri önünde çıkarılmış ve bu cesetler Ortodoks kabristanlarına Ortodoks defin usullerine göre yeniden gömülmüştü. Bu merasimlerden biri sırasında Belgrad Radyosu gömülmek üzere yan yana dizilen tabutların uzunluğunun bir buçuk kilometreyi aştığını söylemiş ve böylece katliamın boyutlarına dikkat çekerek çekilen acıların toplumsal hafızada yer etmesi sağlamıştı. Söylemler üzerinden ciddi bir manipülasyon yapılmış ve halkın milliyetçi duyguları ateşlenmeye çalışılmıştı (Denich, 1994: 381-382; Biondich, 2011: 201).

Aslında Milosevic döneminin Sırbistan yerlileri Ustaşa zulmünün direkt mağduru olmadığından, Hırvat karşıtlığı başlarda pek güçlü değildi. Fakat Ustaşa soykırımından İkinci Dünya Savaşı sırasında kaçanlar Sırbistan'a yerleşince hayatta kalanların acı tecrübeleri dilden dile anlatılır oldu (Denich, 1994: 381). Tito döneminde bu acı hatıralar baskılanınca bir nesil acısının yasını tutamadan yaşadı. Fakat Vamık Volkan'ın da ifade ettiği üzere "yas tutamama" durumu kronikleştiğinde, yas tutamayan nesiller kayıplarının acısını bu acıyı yaşamamış olan yeni nesillere bırakmaktaydı. Sonuçta önceki neslin travması sonraki nesilce mitleştirilmekte, tarihsel bir gerçekliğe dönüştürülmekte ve en son herkesin tek tarafı olarak yorumlamaya meyilli olduğu duygusal bir hikâyeye dönüşmekteydi (Volkan, 1988: 176). Özetle, geçmişin acı hatıraları gün yüzüne çıkarılarak sonraki nesillerin şiddete meyilli olması ve tarihsel travmaların intikamını herhangi bir suçluluk duygusu hissetmeden alması sağlanmıştı. Sonuçta tarih, kurban olarak nitelenen halkın yeni kurbanlar yaratması şeklinde ilerledi ve Sırp milliyetçiliğinin yıkıcılığını en acı şekilde tecrübe eden halklar Boşnaklar ve Hırvatlar oldu.

Milosevic önderliğinde savaş dönemi kayıpları üzerinden yükselen Sırp milliyetçiliği karşısında Sırp hegemonyasından korkan Sloven ve Hırvat milliyetçilikleri kendi ulus devletlerini kurmak üzere adımlar atmaya başladı. Özellikle 1989 yılında Miloseviç, Vovodina ve Kosova'nın özerkliğini kaldırıp, Karadağ'ı kendisine bağlayınca Yugoslavya Federasyonu içerisindeki Sırp yönetsel ağırlığı ve merkezietçi dayatmaları Sırp olmayan milliyetçileri çok rahatsız etmişti. 1990 yılında her bir sosyalist cumhuriyet çok partili seçimler düzenleme planı yapmış ve ilk seçimler Slovenya ve Hırvatistan'da gerçekleşmişti. Sonuçta, 1991 yılında, Milan Kucan Slovenya'nın ilk başkanı olmuş, Yugoslavya'nın zor kullanılarak devam ettirilmesi fikrine karşı çıkmış ve aynı yılda Slovenya'nın bağımsızlığı ilan edilmişti. Benzer şekilde Hırvatistan'da bağımsızlık ilan etmiş ve 1970'lerin yasaklı siyasilerinden eski Partizan General Franjo Tudjman'ın milliyetçi Hırvatistan Demokratik Birliği partisi iktidar için savaşımaya başlamış, sonuçta % 41 oy almıştı. Slovenya ciddi bir etnik azınlık nüfus barındırmadığından süreç yumuşak geçmişti. Fakat Hırvat milliyetçiliği tıpkı Sırp milliyetçiliği gibi kadim devlet olma iddialarıyla yola çıkmış ve araçsallaştırmalar yoluyla bu çabasını meşru kılmaya çabalamıştı.

Aslında Birinci Dünya Savaşı sonrasında Güney Slavlarının birliği bir devlet politikası haline getirilerek Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı kurulduğunda, görece sorunsuz şekilde yaşayan farklı etnik gruplar, Sırp Kralı Alexander'ın devlet yönetiminde Sırpıların etkin hale getirmesi ile çatışma içerisine sürüklenmiş ve Sırp karşıtı düşünceler filizlenmişti. Bu karşı milliyetçilik Ustaşa örgütü uygulamaları ile radikalleştiğinde üzerinde hak iddia edilen Hırvat topraklarına yerleşmiş olan Sırpıların karşı "son çare" denilen katolikleştirme, sürgün ve imha etme politikaları uygulanmıştı (Denich, 1994: 373-374).

Öncelikle "Büyük Sırbistan" projesine karşı, XIX. yüzyıl siyasilerinden olan Ante Starcevic'in "Büyük Hırvatistan" projesi ön plana çıkarıldı. Starcevic'e göre Hırvat halkının Sırp nüfustan arındırılmış bir Hırvat devletine sahip olma hakkı bulunmaktaydı. Hırvat hakları teorisi sonradan İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan Bağımsız Hırvat Devleti'nin ve komünizm sonrası kurulan ilk Hırvat hükümetinin de temeli oldu. Oysa XXI. yüzyıldan bu yana Hırvat halkı Avusturyalı, Macar, Osmanlı hükümdarları himayesi altında yaşamış, farklı diyalektler konuşmuş ve ulus oluşturmaya yönelmemişti (Denich, 1994: 373). Tek tip, tarihsel ve kültürel bir Hırvat kimliği oluşmadığından Starcevic, Büyük Hırvatistan olarak tahayyül ettiği topraklar üzerinde hak elde etmek amacıyla etnik sınırları kendi oluşturmaya yöneldi. Bu sırada Hırvat ulusunun devletleşme sürecinin tarihsel sürekliliğine vurgu yapılarak, XX. yüzyıldaki Hırvat Krallığı,

1941’de kurulan Bağımsız Hırvat Devleti ve YSFC içerisindeki Hırvatistan Federe Cumhuriyeti’nin birbirinin ardılı olduğu ve sonraki aşamanın tam bağımsız Hırvatistan devleti olacağı üzerinde duruldu (Sancaktar, 2008: 95). Aynı zamanda Bosna-Hersek toprakları Hırvatlarca ele geçirilmek istendiğinden Boşnakların “Müslümanlaştırılmış Hırvatlar” olduğu iddia edilerek, hak iddiaları meşruiyet zeminine taşınmaya çalışıldı (Denich, 1994: 373).

Bu dönemde ayrıca Hırvat egemenliğine, genişlemesine ve homojenleşmesine engel teşkil eder bir biçimde farklı bir ulusal bilinç ya da siyasal inanca sahip olan insanlar, ırksal olarak aşağı olan, şeytani varlıklar olarak lanse edildiler. Medyanın bu bağlamdaki rolü yadsınamazdı. Örneğin Glas Koncila gazetesi, Katolikliği ve Hırvat ulusunu yüceltmiş ve kutsamıştı (Sancaktar, 2008: 96). Kısacası, tıpkı Sırp’ların yaptığı gibi, belirli ulusal kahramanların ve siyasal seçkinlerin söylemleri ve kullandığı semboller üzerinden Hırvat milliyetçiliği körüklenmişti. Örneğin Ustaşa hareketi ile işbirliği içerisinde girdiği için komünist rejimin on altı yıl hapis cezasına çarptırıldığı Kardinal Stepinac, hapishaneden adeta bir “ulusal kahraman” olarak çıkmıştı. 1981’de Ustaşa ile temasları ve sosyalist rejime milliyetçi tehlike arz etmesi sebebiyle beş yıllık hapis cezasına çarptırılan Tudjman hapishaneden kahraman olarak çıkan bir başka isimdi (Sancaktar, 2008: 97).

Hırvat milliyetçiliğinin ana figürü olan Tudjman’ın söylemleri kısa zamanda içselleştiriliyor, halka Hırvatistan’ın yalnızca Hırvatlar için var olduğu düşüncesi yerleştiriliyordu. Tudjman partisi Hırvat Demokratik Birliği’ni ise “Hırvat halkı için selfdeterminasyon” ilkesine ve Starcevic’in tanımladığı “Hırvat halkının devlet olma hakkına” dayandırmıştı (Denich, 1994: 377). Tudjman sembol manipülasyonlarına başvurmadan önce Sırp’ların araçsallaştırdığı sembollerini itibarsızlaştırmaya yönelmişti. Tudjman (1990: 166) kitabında yabancı ya da istenmeyen ırklar ve dinsel gruplar için “son çarelerin” (sürgün, imha etme, doğru inancı benimsetme, vb.) tarihsel süreçte hep uygulandığına dikkat çekmiş ve Hırvatları karalamak amacıyla Ustaşa hareketinin suçlarının abartıldığını iddia etmişti. Böylece Jasenovac adeta bir “mit” olarak lanse edilmiş ve onun yerine 1945 tarihli Bleiburg Katliamı sosyalist Yugoslavya’da Hırvatların maruz kaldığı zulmü ispat eden bir simge olarak kullanılmıştı (Denich, 1994: 376; Biondich, 211: 198).

Ayrıca Hırvatistan’da halk seferberliğinin sağlanması için Hırvat halkının bilinçli bir şekilde ekonomik olarak geri bırakıldığı vurgusu yapılmış ve Yugoslavya’nın kuzeybatı kesimlerinin, güneydoğu kesimlerine göre daha fazla kalkındırıldığı iddia edilmişti (Denich, 1994: 371). Halkta yaratılan göreceli yoksunluk hissi, haksızlığa uğradıkları düşüncesini doğurarak Sırp karşıtı politikaların benimsenmesini kolaylaştıracaktı. Nitekim 1990’da medya, üniversite ve devlet kurumlarından Sırp’lar tasfiye edildiğinde ve yapılan anayasal düzenlemelerle Sırp’ların statüsü kurucu unsurdan azınlığa düşürüldüğünde ve Sırpça resmi dil olmaktan çıkarıldığında Hırvat halk bu politikaların destekçisi olmuştu (Sancaktar, 2008: 99). Destek gerekçeleri daha fazla güvenlik ve refahtı. Bu dönemin Sırp’lar açısından en trajik milliyetçi sembolleştirilmesi ise yeni Hırvat bayrağıydı. Yeni Hırvat bayrağında komünist rejimin kırmızı yıldızı yerine, kırmızı beyaz karelerden oluşan satranç tahtası amblemi olacaktı. Oysa bu İkinci Dünya Savaşı sırasında Ustaşa hareketi tarafından kullanılan amblemin ta kendisiydi. Dolayısıyla Hırvat nesillerin kolektif kimliği Sırp toplumsal hafızasındaki travmalara temas eden semboller üzerinden şekillendirilmişti (Denich, 1994: 378).

Ayrıca Sırp, Hırvat ve Boşnakların (küçük nüanslar dışında) aynı dili paylaşıyor olmaları, milliyetçiler tarafından Hırvat milletinin oluşmasındaki en temel engellerden biri olarak algılanıyordu. Nitekim Starcevic’ten bu yana Hırvat edebî dilini diğerlerinden ayırmak üzere yeni kelimeler icat edilmiş, Hırvat Krallığı ve Ustaşa Devleti’nce kullanılan sembol ve adlandırmaların tercih edilmesi yönünde yönlendirmeler yapılmıştı. Böylece “Faşizm Kurbanları Meydanı”, “Hırvat Kahramanları Meydanı” olarak değiştirilirken, Tito Meydanı’na, XIX. Yüzyıl Habsburg İmparatorluğu içindeki Hırvatistan valisi olan Jelacic’in adı verilmişti (Sancaktar, 2008: 99). Fakat Hırvatistan’da yaşayan Sırp’lar için ne Ustaşa amblemini bayraklarına yerleştirmek ne de Hırvat tarihinden kelimeler kullanmak kolay değildi. Bunun doğal bir sonucu olarak, kısa süre içerisinde Sırp nüfusun yoğun olduğu Knin’de çatışmalar gözlemlendi (Denich,

1994: 374-380). Sonuç olarak seçkin ve entelektüellerin söylemleri ve bayrak, dil gibi semboller üzerinden yapılan araçsallaştırmalar Hırvat aşırı milliyetçiliğini pekiştirdi (Bayram ve Emiroğlu, 2015: 56-80).

Yükselen bu aşırı milliyetçilikler ortak uzlaşma tabanı bulamayınca önce Sırp-Hırvat Savaşı, sonra 1992- 1995 arası Bosna-Hersek Savaşı tecrübeleriyle Balkanlar yeniden kana bulandı. Bir yanda Milosevic yönetiminin ön gördüğü ve Karadağ tarafından desteklenen çözüm merkezi yönetimi güçlendirme amacı taşıırken, öte yanda Slovenya'nın destekçisi olduğu Tudjman taslağı altı federe cumhuriyet arasında gevşek bir konfederal birliğin kurulmasını öngörüyordu (Sancaktar, 2008: 100). Makedonya ve Bosna-Hersek bu iki kutup arasında bir ara yol bulmaya çalışsa da bunu başarmak mümkün olmadı. Sonraki dönemde bağımsızlık ilanları, etnik çatışmalar ve katliamlar birbirini izledi. Sonuçta, Tito dönemi boyunca tek çatı altında yaşayan Balkan halkları, milliyetçilerin araçsallaştırmalarının etkisiyle kendi ulus-devletlerini kurma politikalarına yöneldiler. Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sonra Avrupa'da bütünleşme ve iş birliğine yönelik iyimser bir hava oluşurken, tam aksine, yükselen Balkan milliyetçilikleri Yugoslavya'nın dağılmasına sebep oldu (Petković, 2013: 10).

Sonuç ve Öneriler

Bireylerin benzerlik ve ortak nitelikler üzerinden oluşturduğu kolektif kimliklerin hangi şartlar altında etnik çatışmalara yol açtığı incelendiğinde görülmektedir ki, çatışmanın asli unsuru grubun üyelerini birbirine bağlayan ve “primordiyal” olduğu iddia edilen bağlar değil, grubun toplumsal hafızasında (özellikle de seçkinlerin araçsallaştırmalarıyla) tarihsel süreç içerisinde yaratılan algısal güvenlik tehlikeleridir. Milliyetçilik konusunda geliştirilen primordiyalist yaklaşım, her ne kadar grubun ortak niteliklerinin doğal ya da asli olduğuna vurgu yapmış, bu asli niteliklerin grubun fizyolojik özelliklerinden, psikolojik eğilimlerinden ya da grubun yaşadığı bölgenin veya yerleşim birimlerinin genel yaşam koşullarından kaynaklandığını iddia etmiş ve iki etnik grup arasındaki çatışmaları (etnik grupların ana karakteristiğinin değişmezliği gerekçesiyle) kaçınılmaz görmüşse de, kimliğin aslında sosyal bir inşa/yapı olduğu, dolayısıyla hem içeriğinin hem de sınırlarının zaman içerisinde değiştirilebileceği literatürde kabul gören düşünce haline gelmiştir.

Kimliğin sosyal olarak inşa edilebilir olması, etnik kimlikler arasındaki çatışmalardan kaçınmanın mümkün olabileceği anlamına gelse de çoğunlukla tarihsel süreç böyle işlememiş ve kendisine olan siyasi desteği pekiştirmek isteyen milliyetçi seçkinler etnik şiddeti kışkırtarak, saldırgan ve milliyetçi gruplar yetiştirmiştir. Nitekim Tito sonrası dönemdeki Balkan milliyetçiliklerinin nasıl canlandırılmaya çalışıldığı inceleyen makalemiz, bu canlandırmaların seçkinler aracılığıyla belirli sembol, söylem ve travmatik etnik soykırım hatıraları üzerinden yapıldığını tespit etmiştir. Yaratılan algısal güvenlik ihtiyacını karşılamak amacıyla etnik şiddete yönelen halk ise milliyetçi seçkinlerin hedeflerine ulaşmasını sağlamış ve sonuçta çok-etnili Yugoslavya devletinin sonu gelmiştir.

Ancak Yugoslavya'nın dağılmasıyla etnik sorunlar çözülmüş değildir. Her devlet az ya da çok etnik azınlıklara sahip olduğundan etnik şiddetin yeniden nüksedebileceği korkusu hala bulunmaktadır. Bu gerekçeyle, hem siyaset bilimi çalışmalarının ön gördüğü yapısal değişimlerin hem de uyuşmazlık çözümü literatüründe önerilen ilişkisel çözümlerin iyice irdelenerek toplumsal ve toplumlar arası mutabakatın sağlanması gerekmektedir. Bu bağlamda, demokratik siyasi kurumların kurulması, çok farklı kesimlerin temsilini mümkün kılan büyük koalisyonların kurulması, insan haklarına ve kültürel haklara saygının garanti altına alınması, nispi seçim sistemi gibi yapısal değişimler önerilmektedir (Çelik, 2011: 163-188). Fakat yapısal değişimlerin gerçekleştirilmesi için öncelikle devletlerin buna niyetli olması elzemdir. Ayrıca güçlü siyasi kurumlar, çoğulcu siyasi ortam sağlansa bile ilişkiler eğer ki güven verici bir temele oturtulmadıysa, algısal güvenlik tehdidinin aşılması mümkün olmayacaktır. Bu sebeple, etnik çatışmalar sırasında kalıplaşmış olan düşman algıları ve toplumsal kutuplaşmaların önlenmesi taraflar arası yapıcı ilişkilerin yeniden geliştirilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede, yüksek

dereceli müzakerelerin yapılması, sorun-çözüm çalıştaylarının düzenlenmesi, yerel barış komisyonlarının kurulması, uyuşmazlık çözümü eğitimlerinin verilmesi, önyargıyı azaltma ve çatışma sonrası travmayı atlama üzerine halka psiko-sosyal eğitimler verilmesi gibi yöntemler çatışmaların önlenmesi noktasında önemli bir rol oynayacaktır.

Kaynakça

- Anderson, B. (1991). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Londra: Verso.
- Armstrong, J. A. (1982). *Nations before Nationalism*, Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Bayram, M. & Emiroğlu, H. (2015). Hırvat Milliyetçiliğinde Dil Unsurunun Rolü, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 11(43): 56-80.
- Biondich, M. (2011). *The Balkans: Revolution, War, & Political Violence since 1878*. Oxford: Oxford University Press.
- Brass, P. R. (1991). *Ethnicity and Nationalism: Theory and Comparison*, New Delhi: Sage Publications.
- Çelik, A. B. (2011). Etnik Çatışmaların Çözümünde Siyaset Bilimi ve Uyuşmazlık Çözümü Yaklaşımları, İçinde: *Çatışmadan Uzlaşmaya: Kuramlar, Süreçler ve Uygulamalar* (Ed: N. Beriker), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 163-188.
- Denich, B. (1994). Dismembering Yugoslavia: Nationalist Ideologies and the Symbolic Revival of Genocide, *American Ethnologist*, 21(2): 367-390.
- Deutsch, K. W. (1962). *Nationalism and Social Communication*, Massachusetts: M.I.T. Press.
- Eller, J. D. & Coughlan, R. M. (1993). The Poverty of Primordialism: the Demystifications of Ethnic Attachments, İçinde: *Ethnic and Racial Studies* (Ed: Anthony D. Smith), Londra: Routledge, 183-202.
- Emiroğlu, H. (2013). Uluslararası Politikada Yaşanan Dönemsel Gelişmelerin Balkanlar Bölgesine Etkisi ve Yarattığı Güvenlik Sorunları, *Avrasya Etüdüleri*, 44: 111- 140.
- Fearon, J. D. & Laitin, D. D. (2000). Violence and Social Construction of Ethnic Identities, *International Organisation* 54(4): 845-877.
- Geertz, C. (1973). *The Interpretation of Cultures*, New York: Basic Books.
- Gellner, E. (1983). *Nations and Nationalism*, Oxford: Blackwell.
- Hah, C. & Martin, J. (1977). Towards a Synthesis of Conflict and Integration Theories of Nationalism, *World Politics*, 27(3): 361-386.
- Hechter, M. (1975). *Internal Colonialism: The Celtic Fringe in British National Development*, Londra: Routledge.
- Hobsbawm, E. J. & Ranger, T. (1983). *The Invention of Traditions*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Hobsbawm, E. J. (1990). *Nations and Nationalism since 1780*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Hutchinson, J. (1987). *The Dynamic of Cultural Nationalism: The Gaelic Revival and the Creation of the Irish Nation State*, Allen & Unwin.
- Jelavich, C. (1990). *South Slav Nationalisms: Textbooks and Yugoslav Union Before 1914*, Ohio: Ohio University Press.

- Jović, D. (2001). Razlozi za Raspad Socijalističke Jugoslavije: Kritisčka Analiza Postojećih Interpretacija, *Časopis za Književnost i Kulturu, i Društvena Pitanja*, 62(8).
- Kadijević, V. (2010). *Промис Удар: Моје Виђење Распада Југославије*. Belgrad: IP Filip Višnjić.
- Kedourie, E. (1994). *Nationalism*, Oxford: Blackwell.
- Llobera, J. R. (1999). Recent Theories of Nationalism, *ICPS Working Papers*, 1-26.
- Llobera, J. R. (1994). *The God of Modernity: The Development of Nationalism in Western Europe*, Oxford: Berg Publishers.
- Lukic, R. & Lynch, A. (1999). Europe from the Balkans to the Urals: Disintegration of Yugoslavia and of the Soviet Union. New York: Oxford University Press.
- Nairn, T. (1981). *The Break-up of Britain: Crisis and Neo-Nationalism*, Londra: Verso.
- Obradović, M. (2007). Raspad Jugoslavije i Strukturalna Društvena Dezintegracija Istočne Europe u Procesu Tranzicije Nakon 1989. Godine, Momčilo Mitrović (Ed.). *Pisati Istoriju Jugoslavije: Viđenje Srpskog Faktora* içinde. Belgrad: Altera.
- Özkırımlı, U. (2013). *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*, Ankara: Doğubatı.
- Petković, A. D. (2013). *SAD i Raspad Jugoslavije: Američka Diplomacija i Balkanski Konflikt 1989-1995*, Doktorska Disertacija, Univerzitet u Beogradu Filozofski Fakultet.
- Sancaktar, C. (2008). 1980 Sonrası Yugoslavya'da Sırp ve Boşnak Milliyetçiliği, *Uluslararası Balkan Kongresi*, 89-121.
- Serbian Academy of Sciences and Arts (SANU) (1989). *Tekst Nedovrsenog Memoranduma. Duga*.
- Shils, E. (1957). Primordial, Personal, Sacred and Civil Ties, *British Journal of Sociology* 8(2): 130-145.
- Smith, A. D. (2009). *Ethno-Symbolism and Nationalism: A Cultural Approach*, Oxon: Routledge.
- Smith, A. D. (1998). *Nationalism and Modernism: A Critical Survey of Recent Theories of Nations and Nationalism*, Londra: Taylor & Francis Group.
- Smith, A. D. (1995). *Nations and Nationalism in Global Era*, Cambridge: Polity Press.
- Smith, A. D. (1986). *The Ethnic Origins of Nation*, Oxford: Basil Blackwell.
- Tudjman, F. (1990). *Bespuca Povijesne Zbiljnosni*, Zagreb: Matica Hrvatska.
- Van der Berghe, P. L. (1987). *The Ethnic Phenomenon*, Connecticut: Greenwood Publishing.
- Volkan, V. (1988). *The Need to Have Enemies and Allies: From Clinical Practice to International Relationships*, Northvale: Jason Aronson.
- Vuckovic, G. (1997). *Ethnic Cleavage and Conflict: The Sources of National Cohesion and Disintegration, The Case of Yugoslavia*, Londra: Ashgate.
- Woodward, S. L. (1995). *Balkan Tragedy: Chaos and Dissolution After the Cold War*, Washington: Brookings Institution.
- Yaşın, G. K. (2006). An Era Ends in the Balkans, *Birleşmiş Milletler Türk Derneği Dergisi*, 14.
- Žunić, D. (1999). Nacionalizam i Književnost: Srpska Književnost, 1985-1995. Budapeşte: OSI.

Planlanmış Davranış Teorisi ile Yerli Y Kuşağı Turistlerin Destinasyon Tercih Etme Niyetlerinin Belirlenmesi*

Explaining the Local Y Generation Tourists' Intentions of Preferring a Destination Using the Planned Behavior Theory

Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül KUTLUK BOZKURT¹, Prof. Dr. Cevdet AVCIKURT²

Öz

Bu çalışmada yerli Y kuşağı turistlerin destinasyon belirleme sürecindeki tutum, sosyal baskı ve algılanan tehditler/faydalar incelenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın konusu; yerli Y kuşağı turistlerin destinasyon tercih etme niyetlerinin planlanmış davranış modeli ile incelenmesidir. Çalışma içerisinde; gelecek turizm hareketlerine yön verebilecek olan Y kuşağının davranışa yönelik tutumlarının, subjektif normlarının, algıladıkları davranışsal kontrollerin ve bu temel etkenleri etkilediği düşünülen birtakım inançların turistik bir destinasyon olan Antalya ilini seçme niyetleri üzerindeki ilişkiler incelenerek satın alma davranışları üzerine çıkarım yapılabilmesi sağlanacaktır. Araştırmada kullanılan birincil veriler, Antalya bölgesinde Y kuşağına mensup bireylere anket uygulanarak elde edilmiştir. Verilerin uygunluğunu yorumlamak için yapılan çeşitli testlerden sonra, değişkenler arası ilişkiyi ortaya koymak amacı ile yapısal eşitlik modellemesi çalışılmıştır. Çalışmada, yerli Y kuşağı turistlerin tutum ve öznel normun destinasyon tercih etme niyetlerinde önemli birer faktör olarak değerlendirilebileceği, algılanan davranış kontrolünün ise anlamsız bir ilişkisinin olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yapısal Eşitlik Modellemesi, Planlanmış Davranış Teorisi, yerli Y kuşağı turist, Antalya

Makale Türü: Araştırma

Abstract

In this study, the attitude of the domestic Y generation tourists in Antalya in the process of choosing destination, social pressure and perceived threats / benefits are studied. Subject of the research; The aim of this study is to investigate the intention of the domestic generation Y to choose a destination with a planned behavior model. In the study; the relationships on the attitude, subjective norm, perceived behavior control, and intention to prefer a touristic destination will be explored by local Y generation tourists. The primary data used in the study was obtained by surveying individuals belonging to local Y generations in the Antalya region. It can be seen that the planned behavior model can be used in the interpretation of destination preference. It has been found out that the local generation of the Y can be considered as important factors in the attitude and subjective norm's intention to prefer destination, while the perceived behavior control has a meaningless relationship in model.

Keywords: Structural Equation Modeling, Planned Behavior Theory, Y generation local tourist, Antalya

Paper Type: Research

* Bu çalışma, Balıkesir Üniversitesi BAP tarafından desteklenmiştir, proje no: BAP-2017/033.

¹Kırklareli Üniversitesi, Turizm Fakültesi, aysegulkutluk@gmail.com.

²Balıkesir Üniversitesi, Turizm Fakültesi, avcikurt@balikesir.edu.tr.

Giriş

Pazarlamacıların, marka yöneticilerinin, sosyologların, kurumsal iletişimcilerin ve çeşitli konulardan araştırmacıların yeni hedefi olan Y kuşağı, farklı bilim alanlarında incelenmeye başlanmıştır. 1980-2000 yılları arasında doğdukları varsayılan Y kuşağı ile ilgili yapılan ilk yorumlamalarda; Y kuşağının dünya ile ilgisiz, teknolojiye bağımlı, ailevi değerleri önemsemeyen, bencil ve saygısız oldukları, iş hayatında tembel oldukları ve olabilecekleri doğrultusunda zaman içerisinde Y kuşağı ile ilgili raporlanan çoğu olumsuz söylencelerin doğru olmadığı düşünülmeye başlanmıştır.

Türk'e göre (2014); "Türkiye'de özgürlüğüne düşkün, kolay adapte olabilen, çabuk vazgeçen, iyi eğitilmiş, otoriteye meydan okuyan, teknoloji hayranı olan gençlerden oluşan Y nesli; sahip oldukları imkânlar sayesinde küreselleşmenin etkilerinin en iyi şekilde hissedildiği, ekonomi ve kültürlerarası etkileşimin arttığı bir dönemde yaşamaktadırlar". Dolayısıyla çok kültürlülüğe sıcak bakan, uluslararası sınırları dikkate almayan global bir anlayışa sahip (Erciş ve Ünal, 2009: 28) olan bu neslin turizm olgusu içerisindeki davranışları merak edilmektedir. Diğer kuşakların dönemleri düşünüldüğü zaman seyahat etmek veya bir tatil bölgesine gittiğini anlatmak lüks bir davranış olarak görülebilirdi. Fakat günümüzün iyileşen hayat koşulları ve boş zaman faktörünün olumlu yönde artması sayesinde, seyahat etmek lüks bir davranış olmaktan çıkmakta ve bir ihtiyaç haline gelebilmektedir. Böyle bir döneme denk gelen Y kuşağının turizm hareketleri de merak edilen bir konu olmaktadır. Özellikle Y kuşağının turistik ürünleri satın alma veya tercih etme niyetleri sıklıkla araştırılmaktadır. Bu çalışma içerisinde de yerli Y kuşağı turistlerin destinasyon tercih etme niyetlerinin, tutum, öznel norm ve algılanan davranış kontrolü ile ilişkisi irdelenmektedir. Çalışmanın kuramsal alt yapısı Planlanmış Davranış Teorisine (Ajzen, 1991) dayanmaktadır. Bu teoriye göre, davranışın önemli bir öncülü konumundaki davranışsal eğilimler; tutum, öznel norm ve algılanan davranış kontrolü gibi değişkenlerin belirleyiciliğine dayanmaktadır. Davranışsal araştırmalara tutarlılık getirmeye çalışan yaygın, kabul görmüş ve sıklıkla kullanılan bir teori olan planlanmış davranış teorisinde (Schultz, 2014: 4), belirleyici etkenler niyeti etkilemekte niyette davranışın oluşmasını etkileyebilmektedir. Niyetler ne kadar güçlüyse davranış olarak gerçekleşme oranı da orantılı bir şekilde güçleneceği söylenebilmektedir.

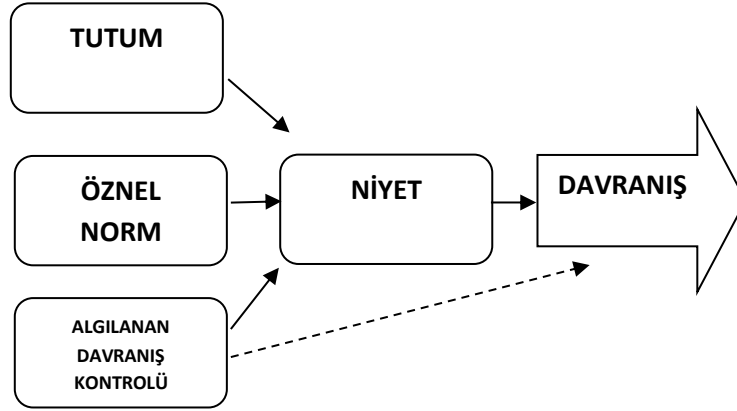
1. Planlanmış Davranış Teorisi

Davranışlar alanında model ve teori gelişimine yol açan durumlar sosyal psikoloji alanından kaynaklanmaktadır. 1862 gibi erken bir tarihte, psikologlar tutumun davranışları nasıl etkilediğini gösteren teoriler geliştirmeye başlamış, 1918 ve 1925 yıllarında birçok yeni teori ortaya atılmıştır. 19. yüzyıldan itibaren "tutum" terimi ile teorilerin geliştiği varsayılabilir. Çünkü tutumların insanın eylemlerini açıklayabileceği ileri sürülmüştür (Ajzen & Fishbein, 1980: 13). Tutum-davranış arasındaki ilişkinin güvenilirliği hususunda ihtilaf yaşanmış olmasına rağmen, tutum araştırmalarından vazgeçilmediğini aksine bu ikilinin arasındaki ilişki üzerine çalışmaların daha fazla rağbet görmeye başladığı fark edilmektedir (Kocagöz, 2010: 11). Aslında tutum ve davranış arasındaki tutarsızlık, Ajzen ve Fishbein tarafından 1970'li yıllarda geliştirilen "Mantıksal Eylem Teorisi (Theory of Reasoned Action)" ile giderilmeye çalışılmış, fakat modelin zamanla eksik yönü olan algılanan davranış kontrolü eklenerek "Planlanmış Davranış Teorisi (The Theory of Planned Behavior)" kullanılmaya başlanmıştır (Erten, 2002: 218). Mantıksal Eylem Teorisinde, davranışın kişinin tamamen kendi yetkisinde olduğu vurgulanarak, bireyin davranış üzerindeki kontrolünün (çevresel belirleyiciler ve kaynak durumu) görece olarak önemsiz olduğu varsayılmıştır (Armitage ve Christian, 2003). Planlanmış Davranış Teorisi (PDT), Mantıksal Eylem Teorisi'nin sınır koşullarını, kişinin isteği altında değil, hedefe yönelik davranışa göre genişletmiştir. En sıradan davranışların bile bazen kişinin kontrolü dışındaki faktörlerin etkisine maruz kaldığı varsayılarak (Örneğin: para, zaman, fırsat ve başkalarının iş birliği gibi kaynaklar) istenen davranışların, bir dereceye kadar belirsizliğe maruz kaldığı ve bir kişinin yalnızca niyetine değil, davranışsal denetime müdahale edebilecek faktörlere dayanan bir

davranış gerçekleştirme şansına sahip olduğunu da ortaya koymaktadır (Netemeyer vd., 1993: 136).

PDT, bireylerin tutumlarının yanı sıra öznel değerlerinin, niyetlerinin ve fark ettikleri davranışsal kontrolün, davranışlarının ortaya çıkmasına katkı sağladığı birçok çalışmada kullanılmıştır. Shaw ve Shiu (2002), etik tüketici davranışını, De Canniere ve arkadaşları (2009) giyim satın alma davranışını, Baker ve White (2010), ergen bireylerin sosyal ağ kullanımını, Middleton ve Smith (2011), taze sebze alım alışkanlığını ve Foster ve Fullagar (2018) ise cinsel taciz bildirim davranışını PDT ile açıklamaya çalışmıştır. Bununla birlikte internetten alışveriş yapma davranışı, hız yapma davranışı, alkollü araba kullanma davranışı, organ ve kan bağıışı davranışı, sigarayı bırakma davranışı, göğüs ve prostat kanserine karşı egzersiz yapma davranışı, sağlık çalışanlarının eldiven kullanımı, öğrencilerin suyu ekonomik kullanma davranışları, balık satın alma davranışı, yatırım kararları ve daha çeşitli birçok davranış ve niyetin belirlenebilmesinde de kullanılan bir teoridir. Planlanmış davranış teorisi ile ilgili uygulamalı araştırmaların incelendiği meta-analizler genel olarak değerlendirildiğinde, “niyetlerin davranışa yönelik tutum, sübjektif norm ve algılanan davranışsal kontrol tarafından tahmin edilebileceği ve bu değişkenlerin birlikte değerlendirilerek davranışın açıklanabileceği” sonuçlarına ulaşılmaktadır (Ajzen, 2008). Turizm alanında yapılan çalışmalarda; Schubert ve diğerleri (2008) çevreci restoranda yemek yeme niyetini açıklamak üzere PDT'nin üç belirleyici değişkeni ile birlikte demografik değişkenlerin de etkisini dikkate alarak bir model oluşturmuştur. Sparks ve Pan (2009), Çin'den yurtdışına giden turistlerin değerlerini belirleyebilmek için hem destinasyon nitelikleri hem de uluslararası seyahatlere yönelik tutumları araştırmış; seyahat etme niyetlerini tahmin etme açısından sosyal normların ve algılanan davranış kontrollerinin büyük ölçüde etkili oldukları bulunmuştur. Aynı çalışmada bir destinasyon hakkında bilgi aramak için bilgi kaynaklarının kullanımı da araştırılmıştır. Elde edilen kanıtlar, televizyon programlarının Çin halkının destinasyon tercihleri hakkında bilgi edinmek için kullandığı önemli bir bilgi kaynağı olduğuna işaret etmektedir. Lai ve arkadaşları (2010) bir hizmet şikayetini takiben turistlerin hizmet iyileştirme algısını ve bu unsurların tema parkını tekrar ziyaret etme niyetiyle nasıl ilişkili olduklarını PDT modeli ile incelemişler, etkileşimli adalet, tutum ve sübjektif normların temalı parkları tekrar ziyaret etmede etkili olduklarını belirtmişlerdir. Han, Hsu ve Sheu (2010); planlı davranış teorisinin yeşil otel seçimine uygulanması isimli çalışmasında teori ile tutarlı olarak yapısal bir denklem analizi sonucunda tutum, öznel norm ve algılanan davranış kontrolü yeşil bir otelde kalma niyetini olumlu etkilemiştir. Reddy ve arkadaşları (2010) öğrencilerin medikal turizme katılma niyetlerini araştırırken, tıbbi bir tedaviyi almak için gelişmekte olan bir ülkeye seyahat etmede bilgi edinme için pozitif niyetlerinin olmaması dikkat çekmektedir. Martin ve arkadaşlarının, 2011 yılında yapmış oldukları çalışmada PDT modeli yardımıyla medikal turizm niyetlerini ölçmek için “MEDTOUR” ölçeğini geliştirmişlerdir. Aynı yazarlar 2015 yılında öğrencilerin tıbbi turizmle uğraşma niyetini öngören bir önceki çalışmanın uzatılması ve çoğaltılması yoluyla planlı davranış teorisini sağlık bakım pazarlamacılarına MEDTOUR ölçeği kullanarak tanıtmaktadır. Yamada ve Fu (2012), Müzeleri ziyaret etmede belirgin inançların gücü ve önemini belirleme amacıyla, davranışsal, normatif ve algılanan davranışsal kontrol inançlarını bir araya getirmek için Indiana Eyalet Müzesindeki ziyaretçilerle görüşmeler ve anketler yapılmış; aile üyelerinin normlarının ziyaretlerde etkili olduğu görülmüştür. PDT modeli ile Spa ziyaretine yönelik davranışın ölçülmesinde “geçmiş tecrübeleri” ve “sağlıklı yaşam” değişkenlerinin etkisini ölçmeye çalışan Kim ve arkadaşları (2010) geçmiş tecrübelerin niyetle pozitif ve olumlu, sağlıklı yaşam değişkeninin ise negatif yönlü bir ilişki oluşturduğunu belirtmiştir. Benzer bir çalışma olarak; ABD'de Wellness turizm endüstrisinin büyümesine neden olan faktörler arasındaki doğrudan ilişkileri inceleyen Hudson ve arkadaşları (2017) “yaşam stresi” ve “sağlıklı yaşama katılım” değişkenlerinin niyet üzerinde olumlu etkilerini kaydetmiştir.

Şekil 1. Planlanmış Davranış Teorisi

Kaynak: Ajzen, (1991) ve Erten, S (2002).

Tutum: Tutum, “kişiye ya da çevresindeki bir nesne, toplumsal konu, olaylara karşı deneyim, bilgi, duygu ve güdülerine (motivasyon) dayanarak organize ettiği zihinsel, duygusal ve davranışsal tepkilerin ön eğilimidir” (İnceoğlu, 2010: 13). PDT’ de ise tutum; “söz konusu bir davranış gerçekleştirildiğinde birtakım çıktılara ya da sonuçlara ulaşılacağı yönünde bireylerin sahip oldukları inançlar ve davranışla ilgili inançların içerisinde geçen çıktıların kişisel değerlendirilmesiyle açıklanır” (Ajzen, 1991). Tutum, turistik motivasyon ve davranış için bir model geliştirilmesinde tartışmanın en kritik konularından biridir. Tutumlar ile ilgili çalışma konusu olan kilit paydaşlardan birisi turisttir (Vargas-Sánchez vd., 2015:3).

Subjektif Norm: Subjektif normlar, kişinin belirli bir davranış göstermesi gerekip gerekmediğine dair diğer kişilerin görüşlerine yönelik algılamalarına atıfta bulunurken, algılanan davranışsal kontrol, bir bireyin bir davranışı gerçekleştirmek için gerekli olan kaynakların veya fırsatların varlığı veya yokluğuna ilişkin algılamalarına atıfta bulunmaktadır (Luarn ve Lin, 2005: 876). Dolayısıyla kişinin, davranışları hakkında ne düşünüleceğiyle ilgili inançları ve kişinin bu düşüncelere ne ölçüde tepki vereceği (uyması veya reddetmesi), niyetini etkilemektedir (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2015: 141).

Algılanan Davranış Kontrolü: Algılanan davranışsal kontrol, “herhangi bir davranışı gerçekleştirmenin kendi kontrolünde olup olmadığı yönünde bireylerin yetenekleri ve imkânlarıyla ilgili algılamalarını ifade etmektedir ve davranışın performansını kolaylaştıran veya baskı altına alan faktörlere bağlı olarak şekillenir” (Kocagöz ve Dursun, 2010: 141). Planlanmış Davranış Teorisine göre niyetlerin üçüncü öncüsü, algılanan davranışsal kontrol derecesi, davranışın gerçekleştirilmesinde kolaylık veya zorluk olarak algılanmaktadır (Kolvereid, 1997: 49; Tkachev ve Kolvereid, 1999: 272). Bir kişinin kullanabileceği kaynaklar ve fırsatlar bir dereceye kadar davranışsal başarı olasılığını belirlemektedir (Ajzen, 1991: 183).

Niyet: Ajzen (1991)’e göre niyet, “bireyin bir davranışı gerçekleştirmek için gösterdiği isteklilik ve harcadığı çabanın yoğunluğudur”. Algılanan Davranış kontrolü, daha önceki konuda bahsedildiği üzere; bir bireyin hedeflenen davranış üzerinde önemli bir denetime sahip olmadığı durumlarda ortaya çıkan (Luarn ve Lin, 2005: 876) ve planlı davranış teorisinde önemli bir rol oynayan niyetin yordayıcısıdır. Nitekim mantıklı eylem teorisine algılanan davranışsal kontrolün eklenmesi ile ortaya çıkmış olan PDT (Ajzen, 1991: 183) insan davranışlarına daha açıklayıcı bir nitelik kazandırmıştır (Usluel ve Mazman, 2010: 63).

Davranış: Davranış organizmanın, içten ve dıştan kaynaklanan etkilere veya uyarıcılara karşı gösterdiği bilinçli tepkileri ifade etmektedir. Bununla birlikte davranışı hareketten ayıran en temel faktör de bilinçli tepkiler olması özelliğidir (Tutar, 2015: 53). Bir davranışı yapmaya ilişkin tutum, öznel norm ve davranışlar üzerinde algılanan kontrol ne derece olumluysa, o davranışı yapma niyeti de o denli olumlu olacaktır (Middleton ve Smith, 2011: 250). Diğer bir ifadeyle bir

kişi herhangi bir engel algılamadığı bir zaman diliminde, tatil yapma/tatile çıkma davranışının iyi ve yararlı bir davranış olduğunu düşünüp, sosyal çevresinden bu konuda destek alabiliyorsa ve yeterli miktarda parası/zamanı da var ise bu niyetin davranışa dönüşmesi çok büyük olasılıkla mümkün olacaktır.

2. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada, Ajzen (1985, 1991)'in geliştirdiği planlanmış davranış teorisinin modeli kullanılarak Antalya'daki yerli Y kuşağı turistlerin destinasyon tercihleri için olan niyetleri incelenmeye çalışılmıştır. Y kuşağı; Milenyum kuşağı, dijital kuşak ve sonraki kuşak gibi farklı isimlendirmelere sahip, ortalama 1982-2000'li yılları arasında doğmuş olan grubu ifade etmeye yarayan bir kavramdır (Bozkurt, 2018). Hammill (2005), Y kuşağı insanların, gerçekçi, eğlenceyi seven, sosyal ve huzur içinde yaşamayı bilen insanlar olduğunu belirtmektedir. Pendergast, (2010: 11)'in Y kuşağı değerlendirmesinde; seyahat deneyimleri konusunda aç ve cesur olmalarından ve Y kuşağına göre seyahat etmenin, bir yaşam biçimi olduğu ve seyahat sırasında oluşabilecek risklerin de aşılamayacak engeller olmadığını düşündükleri belirtilmektedir.

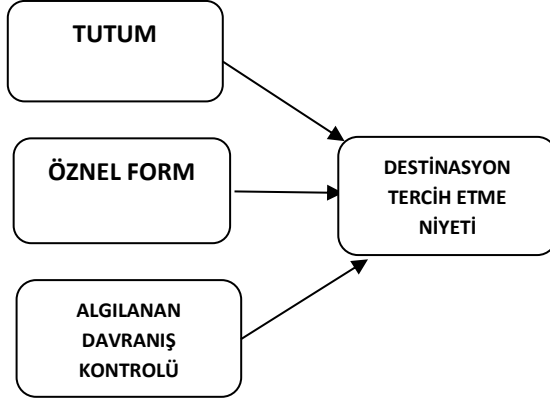
Araştırmada veri toplama aracı olarak kullanılan anket üç bölümden oluşmaktadır. Anketin birinci kısmında anketin hangi amaçla hazırlandığı ile ilgili açıklama, katılımcıların demografik özelliklerini saptamaya ilişkin sorular ve Antalya iline seyahat etmeyi seçmede etkili olacak ifadeler bulunmaktadır. Anketin ikinci bölümünde ise PDT' nin değişkenlerine (tutum, öznel norm, algılanan davranış kontrolü ve niyet) ilişkin sorular bulunmaktadır. Cevaplayıcılardan tutum maddeleri 5'li önem derecelendirmesiyle (1. Hiç önemli değil, 5. Çok önemli) değerlendirmeleri istenmiş, öznel norm, algılanan davranış kontrolü ve niyet ölçeklerinin maddeleri ise 5'li likert tipi (1. Kesinlikle Katılmıyorum, 5. Kesinlikle Katılıyorum) ile değerlendirilmiştir. Ölçekler için yararlanılan kaynaklar ise şöyledir;

- Tutum: Lam and Hsu, 2006, Lee et al, 2007, Sparks, 2009, Kocagöz, 2010.
- Öznel Norm: Lam and Hsu, 2006, Kocagöz, 2010, Ryu and Han, 2010. Perugini ve Bagozzi, 2001.
- Algılanan Davranış Kontrolü: Lam and Hsu, 2006, Sparks, 2009, Kocagöz, 2010.
- Niyet: Kocagöz, 2010, Ryu and Han, 2010.

Çalışmada kullanılan veriler Antalya ilinde tatil yapmakta olan yerli Y kuşağı (1982-2000) turistlerden yüzyüze mülakat şeklinde toplanmıştır. Antalya, Türkiye'nin ve dünyanın en önemli turizm bölgelerinden biridir. İlin kara, deniz ve hava yolları ile iç ve dış pazarlarla bağlantılı olması her yönü ile kapasiteyi artırmaktadır (TÜİK, 2013). Türkiye'nin en fazla turist çeken illerinden biri olması ve sahip olduğu cezbedici turistik tesislerin yoğunluğu nedeniyle bu araştırmanın evreni Antalya olarak belirlenmiştir. Evrenin tam olarak kaç kişiden oluştuğunun ya da özelliklerinin tam olarak bilinmediği gruplar için örneklem çerçevesi oluşturmak zor olduğu için olasılığa dayalı olmayan (yargısal) örnekleme seçim teknikleri kullanılmaktadır (Lin, 1976: 15). Olasılığa dayalı olmayan örnekleme seçiminde örneklem tesadüfen seçilmemekte, "seçilecek örneklerde belirli özelliklerin varlığı" aranmaktadır (De Vaus, 1990: 60). Bu sebeple, örneklemin belirlenmesinde Olasılıklı Olmayan Örnekleme türlerinden yaş değişkenine göre sınırlandırma olduğu için Kotalı Örnekleme türleri birlikte kullanılmıştır. Kota örnekleme, evreni değişik kategorilere bölmeyi ve her bir kategoride bulunan eleman sayısı ile orantılı, onları temsil eden gruplarla örneklem oluşturulur (Özen ve Gül, 2007: 414). 2017 yılı itibari ile Y kuşağı yaş aralığını 18-35 yaş arasındaki bireyleri kapsamaktadır. Kotalı örnekleme seçimine uygun olarak her yaş aralığındaki bireylere (18 ile 35 yaş arasında 18 birim mevcuttur) 40'ar adet anket uygulanması öngörülmüştür. Toplamda 720 anket, Antalya il merkezi ve ilçelerinde 2017 Haziran- 2017 Ekim ayları arasında uygulanmış, bunların 56 tanesi farklı kuşağa ait birey olma, eksik ve tutarsız bilgiler vb. sebeplerden dolayı çalışma dışı bırakılmıştır. Dolayısıyla araştırmada 664 yerli Y kuşağı turistlerine anket uygulamasından elde edilen veriler ile analizler gerçekleştirilmiştir. İstatistiksel analizler IBM SPSS Statistics 22 paket programında, doğrulayıcı

faktör analizi ve yapısal eşitlik model analizi IBM AMOS 22 programında yapılmıştır. Ölçeklere doğrulayıcı faktör analizi yapılmış ve yapısal eşitlik modellemesi ile değerlendirme yapılmıştır. Yapısal eşitlik modelleme “ölçüm hatalarını dikkate alan ve her biri birden fazla gözlenebilir değişkenle ölçülen çoklu bağımsız ve bağımlı örtük değişkenler arası ilişkileri ortaya koyan ve test eden güçlü bir istatistiksel tekniktir” (Taşkın ve Akat, 2010: 2). Araştırma modeli ise aşağıdaki gibidir.

Şekil 2. Araştırma model gösterimi

Araştırmada, kuramsal çerçeve doğrultusundan oluşturulan üç adet araştırma hipotezi bulunmaktadır.

- H1 Tutumların destinasyon tercih etme niyeti üzerinde pozitif yönlü etkisi vardır.
- H2 Öznel Normların destinasyon tercih etme niyeti üzerinde pozitif yönlü etkisi vardır.
- H3 Algılanan Davranış Kontrolünün destinasyon tercih etme niyeti üzerinde pozitif yönlü etkisi vardır.

3. Bulgular

3.1. Demografik Bilgiler İle İlgili Analizler

Katılımcıların %45,6'sı erkek (n=303), iken %54,4'ü kadındır (n=361). 18-26 yaş aralığındaki yerli Y kuşağı katılımcıları %47,1, (n=313), 27-35 yaş aralığındaki yerli Y kuşağı %52,9 (n=351) oranındadır. Katılımcıların eğitim durumlarına göre dağılımları şu şekildedir; %0,2 ortaokul (n=1), %2,1 lise (n=14), %3,6 ön lisans (n=24), %86,6 lisans (n=575), %5 yüksek lisans (n=33), %2,5 doktora (n=17) mezunudur. Katılımcıların %20,82'si evli (n=138) iken, %79,2'si bekar (n=526) dır. Tablo 1 de görüleceği gibi katılımcıların mesleklerine göre dağılımları ise şu şekildedir; %50,3'ü kamu sektörü çalışanı (n=334), %27,7'si özel sektör çalışanı (n=184), %9'u işletme sahibi/girişimci (n=60), %8,4'ü öğrenci (n=56), %4,5'i ise diğer (n=30). Ev hanımı olarak hiç kimse araştırmaya katılmamıştır. Son olarak katılımcıların aylık gelir seviyelerine göre dağılımları ise şu şekildedir; %11'i 1000 TL ve altı (n=73), %28'i 1001-3000 TL arası (n=186), %41,4'ü 3001-5000 TL arası (n=275), %19,6'sı 5001 TL ve üzeri (n=130) gelir seviyesindedir. Bu bilgiler doğrultusunda Tablo.1 de katılımcıların demografik verileri gözlemlenebilir.

Tablo 1. Yerli Y kuşağı turistlerin demografik bilgileri

Demografik Özellikler		Frekans (n)	Yüzde (%)	Demografik Özellikler		Frekans (n)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Erkek	303	45,6%	Meslek	Kamu sektörü çalışanı	334	50,3%
	Kadın	361	54,4%		Özel sektör çalışanı	184	27,7%
	Toplam	664	100,0%		İşletme sahibi/girişimci	60	9,0%
Yaş	18-26	313	47,1%	Gelir	Öğrenci	56	8,4%
	27-35	351	52,9%		Ev hanımı	0	0,0%
	Toplam	664	100,0%		Diğer	30	4,5%
Eğitim	Ortaokul	1	0,2%	Toplam	664	100,0%	
	Lise	14	2,1%	1000tl ve altı	73	11,0%	
	Ön lisans	24	3,6%	1001-3000 TL	186	28,0%	
	Lisans	575	86,6%	3001-5000 TL	275	41,4%	
	Yüksek lisans	33	5,0%	5001 TL ve üstü	130	19,6%	
	Doktora	17	2,6%	Toplam	664	100,0%	
	Toplam	664	100,0%				
Medeni Durum	Evli	138	20,8%				
	Bekar	526	79,2%				
	Toplam	664	100,0%				

3.2. Planlanmış Davranış Modeli İle İlgili Analizler

Çalışmada örnek alınan Ajzen’ nin “Planlanmış Davranış Teorisi” modelinde davranışın tetiklenmesinde etkili olduğu düşünülen bağımsız değişkenler; tutum, öznel norm, algılanan davranışsal kontrol ve davranışsal niyettir. Bu değişkenlere ait ölçekler ile, katılımcıların ölçeklerdeki ifadelerle verdikleri yanıtların ortalamaları ve standart sapmalar gibi aşağıda betimleyici istatistikler sunulmaktadır.

Tablo 2. Bağımsız değişkenlere yönelik betimleyici istatistikler

Tutum (TU)	Ortalama	Standart sapma	Güvenilirlik
1. Bir tatil bölgesine (Antalya) seyahat etmek; benim için (yararlı-yararlı değil)	4,26	0,86	0,852
2. Bir tatil bölgesine (Antalya) seyahat etmek; benim için (kötü-iyi)	4,24	0,98	
3. Bir tatil bölgesine (Antalya) seyahat etmek; benim için (berbat-muhteşem)	4,05	1,01	
4. Bir tatil bölgesine (Antalya) seyahat etmek; benim için (sıradan-havali)	3,22	1,16	
5. Bir tatil bölgesine (Antalya) seyahat etmek; benim için (mantıksız-mantıklı)	3,85	1,03	
6. Bir tatil bölgesine (Antalya) seyahat etmek; benim için (yorucu – dinlendirici)	4,17	1,07	
7. Bir tatil bölgesine (Antalya) seyahat etmek; benim için (gereksiz-gerekli)	3,99	1,11	
Öznel Norm (ON)	Ortalama	Standart sapma	
1. Önem verdiğim kişiler, Antalya’ya tatile gitmeyi tercih ederler.	3,08	1,03	0,768
2. Önem verdiğim kişiler, tatil bölgesini (Antalya) seçmem konusunda beni teşvik ederler.	3,41	1,03	
3. Önem verdiğim kişiler, tatil bölgesini (Antalya) seçmeme itiraz etmezler.	3,62	1,07	
4. Antalya’ya gitmem benden beklenir.	3,26	1,19	
5. İnancım, Antalya’ya gitmeme engel değildir.	3,82	1,08	
Algılanan Davranış Kontrolü (ADK)	Ortalama	Standart sapma	
1. Tatil bölgesine (Antalya) gitmek tamamen benim kararına bağlıdır.	3,93	1,13	0,679
2. İstedğim her an tatil bölgesine (Antalya) gidebilirim.	2,91	1,25	
3. Tatil bölgesine (Antalya) gidebilmek için yeterli param var.	3,34	1,18	
4. Tatil bölgesine (Antalya) gidebilmek için yeterli zamanım var.	3,13	1,15	
5. Tatil bölgesine (Antalya) gitmeye karar verirsem eninde sonunda giderim.	3,80	1,16	

Destinasyon Tercih Etme Niyeti (DTEN)	Ortalama	Standart sapma	
1. Antalya hakkında çevremdekilere olumlu şeyler söylerim	3,65	0,95	
2. Çevremdeki kişilere, aileme ve arkadaşlarıma Antalya'yı öneririm.	3,65	0,91	
3. Antalya'yı başka tüketicilerinde tercih etmelerinin doğru bir karar olacağını söylerim.	3,55	0,97	0,862
4. İleride tatil destinasyonu için tekrar karar vermem gerektiğinde yine Antalya'yı tercih ederim.	3,24	1,05	
5. Antalya ile ilgili pozitif düşüncelerim var.	3,79	0,92	

Tutumu ölçen ifadeler arasında ortalama olarak en yüksek skorları 1, 2 ve 6 nolu ifadeler almıştır. Katılımcılar bir tatil destinasyonunda bulunmanın kendileri için yararlı, iyi ve dinlendirici olduğunu belirtmişlerdir. Sübjektif norm grubunda en yüksek skorları 5 ve 3 nolu ifadeler almıştır. Buna göre; katılımcıların önem verdikleri kişiler onların destinasyon tercihlerinde etkilidir ve katılımcıların inançları tatil destinasyonuna gitmesine engel değildir denilebilir. En düşük skor ise; katılımcıların önem verdiği kişilerin, Antalya destinasyonuna tatile gitme tercihi konusunda kararsız kaldıklarını göstermektedir. Algılanan davranış kontrolü grubunda en yüksek skor 1 ve 5 nolu ifadelerdir. Katılımcılar bir tatil bölgesine gitmek isterlerse bunun tamamen kendi kararları ile olduğunu ve tatile gitme kararı verdikten sonra mutlaka gideceklerini ifade etmişlerdir. “İstediğim her an tatil bölgesine giderim” önermesi ise en düşük skorlu önermedir. Destinasyon tercih etme niyeti grubunun en yüksek skorlu ifadeleri, 5, 1 ve 2'dir. Katılımcıların çoğunluğunun Antalya ile ilgili pozitif düşünceleri vardır.

Yapısal modelde yer alan ölçekler Doğrulayıcı Faktör Analizine (DFA) tabi tutulmuş ve yeterli uyum iyiliği istatistiklerine sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Uyum iyiliği indeksleri genellikle model tarafından açıklanan varyans ve kovaryans miktarının bir ölçümüdür. Ölçeklerle ilgili söz konusu değerler Tablo 3'de gösterilmektedir.

Tablo 3. Ölçeklerin doğrulayıcı faktör analizi model uyum iyiliği indeksleri

	CMIN/D F	AGFI	GFI	CFI	RMSEA	AVE	CR
Kabul edilebilir uyum*	$2 \leq \text{CMIN}/\text{DF} \leq 3$	$0.85 \leq \text{AGFI} \leq 0.90$	$0.90 \leq \text{GFI} \leq 0.95$	$0.90 \leq \text{CFI} \leq 0.95$	$0.05 \leq \text{RMSEA} \leq 0.08$		
Mükemmel uyum**	$0 \leq \chi^2/\text{sd} \leq 2$	$0.90 \leq \text{AGFI} \leq 1.00$	$0.95 \leq \text{GFI} \leq 1.00$	$0.95 \leq \text{CFI} \leq 1.00$	$0.00 \leq \text{RMSEA} \leq 0.05$		
ON	0.341**	0.997**	1.000**	1.000**	0.000*	,47	,74
TU	2.202*	0.989**	0.973**	0.993**	0.043**	,54	,84
ADK	0.17**	1.000**	1.000**	1.000**	0.000**	,52	,74
DTEN	0.958**	0.991**	0.998**	1.000**	0.000**	,56	,89

“Uyum iyiliği indekslerinin değeri 1'e ne kadar yaklaşırsa modelin veriye o kadar uyumlu olduğu söylenebilir. Uyum iyiliği indeksleri için 0,90-0,95 kabul edilebilir ve 0,95 üzerinde olması ise yüksek bir uyumu göstermektedir” (Byrne, 1998). Genellikle, “GFI ve AGFI değerlerinin 0.90'dan yüksek olması, RMSEA değerinin ise 0.05 dan düşük çıkması, model veri uyumunu göstermektedir” (Marsh ve Hocevar, 1988). DFA yaparken veya DFA yapılmış bir ölçeği incelerken bu indeksler araştırmacıya ölçeği değerlendirme fırsatı verir (Çapık, 2014: 199). Yukarıdaki tabloda yer alan bilgiler ışığında; ölçeğin yapısal geçerliliğe ve güvenilirliğe sahip, bilimsel amaçlı ölçme işlevini yerine getirebilecek bir ölçme aracı olduğu söylenebilmektedir. Ölçeklerin son olarak standardize edilmiş faktör yüklerine ve t değerlerine bakılmıştır. Tablo 4.de bu bilgiler yer almaktadır.

Tablo 4. Yakınsak geçerlilik sonuçları

Faktörler	Standardize Edilmiş Faktör Yükleri	T-değerleri	Faktörler	Standardize Edilmiş Faktör Yükleri	T-değerleri
Tutum			Destinasyon Tercih Etme Niyeti		
TU2	0,705	1'e sabitlenir	DTEN1	0,789	1'e sabitlenir.
TU3	0,729	20,261	DTEN2	0,860	20,205
TU5	0,792	17,190	DTEN3	0,857	20,927
TU6	0,669	16,174	DTEN4	0,598	14,771
TU7	0,803	17,323	DTEN5	0,620	15,355
Öznel Norm (Sosyal Baskı)			Algılanan Davranış Kontrolü		
ON1	0,831	1'e sabitlenir.	ADK2	0,698	1'e sabitlenir.
ON2	0,665	11,322	ADK3	0,779	10,765
ON4	0,562	10,662	ADK4	0,663	9,864
ON5	0,567	10,815	ADK5	0,575	8,819

3.3. Yapısal Modelin Test Edilmesi- Yol Analizi

Sosyal bilimler alanında özellikle doğrudan gözlemlenebilmesi ve ölçülebilmesi mümkün olmayan yargı, değerlendirme, motivasyon, davranış vb. yapı ve kavramların analizlerinde sıklıkla ölçüm hataları çıkabilmektedir (Wang, 2012: 1). Klasik analiz yöntemleri ile aşlamayan istatistik sorunlar nedeniyle ve ölçülmek istenen yapılar arasındaki ilişkiler tek seferde bir bütün olarak ortaya çıkarılması sayesinde son yıllarda YEM analizi daha sık tercih edilmeye başlanmıştır. Dolayısıyla araştırma kapsamında yapılar/ölçekler arası ilişkilerin irdelenmesine dayalı hipotezlerin sınanması amacıyla, ölçeklerin yapısal geçerlilik ve güvenilirlik sağlayan yapıları ile yapısal eşitlik modeli çözümlenmesinden yol analizi yapılmıştır. Yol analizi, “*yapısal eşitlik modelinde değişkenler arasındaki istatistiksel ilişkileri ayırtırmak için kullanılmaktadır*” (Güzeller, 2006: 406). “*Yol analizi içinde yer alan yol katsayıları, bir değişkeni yordayan diğer değişkenler sabit tutulduktan sonra hesaplanan regresyon katsayıları olarak yorumlanabilirler*” (Çepni, 2010).

Yapısal model için elde edilen uyum indeks değerlerinin uygun olduğu görülmektedir: $\chi^2 = 217,731$ (df= 124, $p < 0,001$), $\chi^2/df = 1,756$ GFI= 0,964, AGFI= 0,951, NFI= 0,952, CFI= 0,978, RMSEA= 0,034. Modelde yer alan değişkenler arası ilişkilerin istatistiksel anlamlılıkları Tablo 5’de gösterilmektedir.

Tablo 5. Planlanmış Davranış Modelinin Yapısal Eşitlik Modellemesi ile yol analizi

İlişkiler	Standart Regresyon Katsayıları	*C.R.	P
Destinasyon Tercih Etme Niyeti <- Subjektif Norm	,397	7,846	***
Destinasyon Tercih Etme Niyeti <- Algılanan Davranış Kontrolü	,076	1,180	,238
Destinasyon Tercih Etme Niyeti <- Davranışa Yönelik Tutum	,208	4,680	***

*Critical Ratio *** %95 güven seviyesinde istatistiksel anlamlılığı simgeler.

Model içerisinde öznel normun, destinasyon tercih etme niyeti üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir etkisinin olduğu görülmektedir. ($\beta = 0,397$, $p = 0,000$). Katsayısının pozitif olması değerlendirme ölçeğinde meydana gelen bir artışın destinasyon tercih etme niyeti üzerinde katsayı ile orantılı bir artışa sebep olduğu veya aksi bir durumda öznel norm ölçeğinde

meydana gelen bir azalışın da davranışsal niyet ölçeğinde katsayı ile orantılı bir azalışa neden olacağı şeklinde yorumlanabilir. Aynı şekilde tutum ölçeğinin destinasyon tercih etme niyeti üzerinde %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir etkisinin olduğu görülmektedir. ($\beta=0.208$, $p=0.000$). Katsayısının pozitif olması değerlendirme ölçeğinde meydana gelen bir artışın destinasyon tercih etme niyeti üzerinde katsayı ile orantılı bir artışa sebep olduğu veya aksi bir durumda tutum ölçeğinde meydana gelen bir azalışın da destinasyon tercih etme niyet ölçeğinde katsayı ile orantılı bir azalışa neden olacağı şeklinde yorumlanabilmektedir. Algılanan davranış kontrolü ölçeğinden destinasyon tercih etme niyetine çizilen yol ise $p<.05$ düzeyinde anlamsız, dolayısıyla ilişkisiz çıkmıştır. Bu durumda H1 ve H2, hipotezleri kabul edilmiş, H3 hipotezi reddedilmiştir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada elde edilen bulgulara göre; planlanmış davranış teorisi Antalya destinasyonunu tercih etme niyetinin belirlenmesinde kullanılabilecek uygun bir model olmadığı gözlenmiştir. Algılanan davranış kontrolünün değişken olarak yer almadığı Mantıksal Eylem Teorisinin kullanılmasının daha uygun olacağı düşünülmektedir.

Çalışmadan elde edilen veriler ışığında; Antalya destinasyonunu tercih etme niyetine en güçlü etkiyi öznel normların sağladığı ortaya çıkmıştır. Baker ve White (2010), Han ve Kim (2010), Mulan ve Wong (2010), Jalilvand ve Samiei (2012), Alonso ve arkadaşları ve Wang ve arkadaşlarının (2018) turizm alanındaki çeşitli çalışmalarında öznel normun niyeti etkileyebileceğini ifade etmişlerdir. Öznel normların (çevresel etkilerin, arkadaş, akraba, dost veya tanıdık tavsiyelerin ve yine yakın çevrenin yapmasını onayladığı veya istediği şeyleri yapmak) Y kuşağı bireylerinin destinasyon belirleme niyetlerini etkileyen en güçlü değişken olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, Y kuşağı yerli turistlerin seyahate çıkmadan önce otel kullanıcı yorum portallarına ve sosyal mecralarda paylaşılan yorumlara bakması beklenebilir. Çünkü Y kuşağı üyeleri için, “dünyanın herhangi bir yerinden Skype, MySpace, Facebook gibi sosyal medya platformları aracılığıyla arkadaş edinmek, bloglardan yemek tarifi öğrenmek, müzikleri cd çalar yerine ipoddan dinlemek, ödev araştırması yaparken kütüphaneye gitmek yerine Google’ı kullanmak, günlük yazmak yerine blog yazmak olağanüstü davranışlar değildir” (Etlican, 2012: 7-8). Dolayısıyla, bloglarda ve sosyal medyanın ortak kullanım alanlarında yerli Y kuşağı turistlerinin olumlu veya olumsuz tavsiyelerinin stratejik bir şekilde yönetilebilmesi turizm işletmeleri açısından önem taşıyabilir. Genel olarak Y kuşağı bireylerinin de üzerinde arkadaş/çevre/tanıdık yani sosyal normların güçlü bir etkisi olduğundan söz edilebilir. Bu sebeple turizm işletmelerinin olduğu kadar destinasyon yönetimlerinin de ağızdan ağıza pazarlama çalışmalarına önem vermesi gerekmektedir. Bunun için; sosyal medya kanallarını uzman bir kadro ile yönetmeli ve destinasyon hakkında gelen bütün yorumların iyi ya da kötü olduğuna bakılmaksızın hepsinin tek tek değerlendirilmesinin yapılması, cevaplanması gerekenlerin anında cevaplanması ya da bilgilendirme isteyenlerin yine vakit kaybetmeden bilgilendirilmelerinin yapılması gerekmektedir.

Antalya destinasyonunu tercih etme niyetinde tutumlar ise destinasyon tercih etme niyetini ikinci derecede etkileyen değişken olarak gözlenmiştir. Benzer şekilde Quintal ve arkadaşları (2010), Güney Koreli, Çinli ve Japon turistlerin seyahat öncesi niyetlerini PDT modeline göre araştırmış ve tutumun Japon turistlerin niyetleri üzerindeki etkisini olumlu bulurken Güney Koreli ve Çinli turistlerin niyetleri üzerinde herhangi bir etki bulamamıştır. Tutumların güçlendirilmesi ve niyeti daha fazla etkileyebilmesi adına destinasyonlarda, kurum ya da kuruluşlarda çeşitli etkinlikler düzenlenebilir. Y kuşağı turistlerine yönelik etkinlik ve kurs programları örneğin; tenis, okçuluk, yemek kursu, pastacılık eğitimi veya karaoke gecesi gibi etkinlikler düzenlenebilir. İnternet ve sosyal mecralarda oldukça yetkin olan Y kuşağı için hizmet kalitesi çoğu zaman otellerdeki kuvvetli internet erişimi (wireless) olmaktadır. Bu yüzden Y kuşağı turistlerine güçlü bir internet ağı, çevrimiçi sosyal kanallarında paylaşım yapabilecekleri farklı dizayn edilmiş alanlar sunmak, tutumlarını değiştirebilecek önemli detaydır.

Algılanan davranış kontrolü, yerli Y kuşağı turistlerin Antalya destinasyonunu tercih etme niyetlerine en az etkiyi sağladığı gözlenmiştir. Akkuş (2013), çalışmasında; yemek amaçlı seyahat eden kişilerin niyetlerinde de algılanan davranış kontrolünün etkisini bulamamıştır. Yine, Alam ve Sayuti (2011) Malezya'daki tüketicilerin helal yiyecek satın alma niyetini incelerken algılanan davranış kontrolünün niyet üzerinde etkisine rastlamamıştır. Ayrıca, Hansen ve ark. (2004), arka arkaya yaptıkları çalışmalarında önce algılanan davranış kontrolünün, tüketicilerin internette satın alma niyetlerinde etkili olmadığını daha sonraki çalışmalarında ise az da olsa bir etkisinin olduğunu tespit etmişlerdir. Bunun sebebi; turizm hareketlerinin çok önceden planlanmış ve bireylerin tüm şartlarının bu fikre göre ayarlanmış olmasından kaynaklanıyor olabilir. Çünkü turistik ürünlerin stoklanamaması ve ancak kendi yerlerinde satılabiliyor olması dikkate alınır, bireylerin bu satın alım için çok önceden zaman ve para ayırmaları mümkündür. Böylece çevrelerinde algıladıkları tehditleri en aza indirgeyebilecekleri düşünülebilir. Bu yüzden bu çalışmada da en az etkiyi algılanan davranış kontrolü vermiş olabilir.

Kaynakça

- Akkuş, G. (2013). *Yemek Turizmine Katılma Niyeti: Planlı Davranış Teorisi Çerçevesinde Bir İnceleme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Alam, S.S, ve Sayuti, N. M. (2011). Applying the Theory of Planned Behavior in Halal Food Purchasing, *International Journal of Commerce and Management*. 21(1): 8-20.
- Alonso, A.D., Sakellarios, N. ve Pritchard, M. (2015). The Theory of Planned Behaviour in the Context of Cultural Heritage Tourism, *Journal of Heritage Tourism*, 10(4): 399-416.
- Ajzen, I., ve Fishbein, M. (1980). *Understanding Attitudes and Predicting Social Behavior*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Ajzen, I. (1985). *From Intentions to Actions: A Theory of Planned Behavior*. In J. Kuhl & J. Beckman (Eds.), *Action Control, From Cognition to Behaviour*. Springer-Verlag Berlin Heidelberg.
- Ajzen I. (1991). *The Theory Of Planned Behaviour, Organizational Behaviour and Human Decision Processes*. 50, Massachusetts.
- Ajzen, I., (2008), *Consumer Attitudes and Behavior*, in C. P. Haugtvedt, P. M. Herr & F. R. Cardes (Eds.), *Handbook of Consumer Psychology*, New York: Lawrence Erlbaum Associates.
- Armitage, C. J., ve Christian, J. (2003). From Attitudes to Behaviour: Basic and Applied Research on the Theory of planned Behaviour. *Current Psychology: Developmental, Learning, Personality, Social*, 22: 187-195.
- Baker, R. K., ve White, K. M. (2010). Predicting adolescents' use of social networking sites from an extended theory of planned behaviour perspective. *Computers in Human Behavior*, 26: 1591-1597.
- Bozkurt, A.K. (2018). *Planlanmış Davranış Teorisi Kapsamında Yerli Y Kuşağının Destinasyon Tercihlerinde Davranışsal Niyetlerinin Belirlenmesi (Antalya Örneği)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Byrne, B. M. (1998). *Structural equation modeling with lisrel, prelis and simlis: Basic concepts, applications and programming*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Çapık, C. (2014). Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmalarında Doğrulayıcı Faktör Analizinin Kullanımı. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 17(3): 196-205.

- Çepni, Z. (2010). Yapısal Eşitlik Modellemesi PPT Sunumu, Web: <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~cepni/mersinsemsunu.ppt>. (Erişim tarihi: 16.04.2018).
- De Cannière, M.H., De Pelsmacker, P. and Geuens, M. (2009), Relationship Quality and the Theory of Planned Behavior Models of Behavioral Intentions and Purchase Behavior, *Journal of Business Research*, 62(1): 82-92.
- De Vaus, D.A. (1990). *Survey in Social Research* (2. Basım), London: Unwin Hyman.
- Erciş, A. ve Ünal, S. (2009). Gençlerin Kişisel Değerleri İle Satın Alma Tarzları Arasındaki İlişkilerin Belirlenmesi, *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 4: 19-44.
- Erten, S. (2002). Planlanmış Davranış Teorisi İle Uygulamalı Ders İşleme Öğretim Metodu, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi*, 19 (2): 217-233.
- Etlican, G. (2012). *X ve Y Kuşaklarının Online Eğitim Teknolojilerine Karşı Tutumlarının Karşılaştırılması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Foster, P.J. ve Fullagar, C.J (2018). Why Don't We Report Sexual Harassment? An Application of the Theory of Planned Behavior, *Basic and Applied Social Psychology* 40(3):1-13.
- Güzeller, C. (2006). Ortaöğretim Kurumları Öğrenci Seçme Sınavının Türkçe Dil Yeterlilikleri Açısından Modellenmesi, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 14(2): 403-412.
- Hammill, G. (2005). Mixing and Managing Four Generations of Employees. FDU Magazine Online. web: <http://www.fdu.edu/newspubs/magazine/05ws/generations.htm>, (Erişim tarihi: 04.12.2017).
- Han, H., Hsu, L. T. J. ve Sheu, C. (2010). Application of the Theory of Planned Behavior to Green Hotel Choice: Testing the Effect of Environmental Friendly Activities, *Tourism Management*, 31(3): 325–334.
- Han, H., & Kim, Y. (2010). An Investigation of Green Hotel Customers' Decision Formation: Developing an Extended Model of the Theory of Planned Behavior, *International Journal of Hospitality Management*, 29(4): 659–668.
- Hansen, T., Jensen, J. M., Solgaard, H. S., (2004), Predicting Online Grocery Buying Intention: A Comparison of the Theory of Reasoned Action and the Theory of Planned Behavior, *International Journal of Information Management*, 24: 539–550.
- Hudson, S., Thal, K., Cárdenas, D. ve Meng, F. (2017). Wellness Tourism: Stress Alleviation or Indulging Healthful Habits?. *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, 11 (1): 35-52.
- İnceoğlu, M. (2010). *Tutum, Algı, İletişim. 5. Baskı*. İstanbul: Beykent Üniversitesi Yayınları, No: 69.
- Jalilvand, M. R., ve Samiei, N. (2012). The impact of electronic word of mouth on a tourism destination choice: Testing the theory of planned behavior (TPB), *Internet research*, 22(5): 591-612.
- Kağıtçıbaşı, Ç. ve Cemalcılar, Z. (2015). *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar, Sosyal Psikolojiye Giriş*, 17. Basım, İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Kim, S.H., Kim, S., Huh, C. and Knutson, B. (2010), "A predictive model of behavioral intention to spa visiting: an extended theory of planned behavior", web erişim: <http://scholarworks.umass.edu/cgi>, (Erişim tarihi:25.09.2018).

- Kocagöz, E., ve Dursun, Y. (2010). Algılanan Davranışsal Kontrol, Ajzen'in Teorisinde Nasıl Konumlanır? Alternatif Model Analizleri, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12 (19): 139-152.
- Kolvereid, L. (1997), Prediction of employment status choice intentions. *Entrepreneurship Theory & Practice*, 21: 47-57.
- Lai, C., Yu, PhD, T., & Kuo, J. (2010). How to say sorry: Increasing revisit intention through effective service recovery in theme parks, *Social Behavior and Personality: An international journal*, 38: 509-514.
- Lam, T. and Hsu, C. (2006). Predicting Behavioral İntention of Choosing a Travel Destination, *Tourism Management*, 27(2): 589-599.
- Lin, N. (1976). *Foundations of Social Research*, New York: McGraw-Hill.
- Luarn, P. ve Lin. H-H. (2005). Toward an understanding of the behavioral intention to use mobile banking, *Computers in Human Behavior*, 21: 873–891.
- Marsh, H.W., Hocevar, D. (1988). A New More Powerful Approach to Multitrait-Multimethod Analyses: Application of Second-Order Confirmatory Factor Analysis, *Journal of Applied Psychology*, (73): 107-117.
- Martin, D.S., Ramamonjiarivelo, Z. and Martin, W. (2011) 'MEDTOUR: a Scale for Measuring Medical Tourism İntentions', *The Tourism Review*, 66(1/2): 45–56.
- Middleton, C. ve Smith, S. (2011). Purchasing Habits of Senior Farmers' Market Shoppers: Utilizing the Theory of Planned Behavior. *Journal of Nutrition in Gerontology and Geriatrics*, 30: 248–260.
- Mullan, B., ve Wong, C. (2010). Using the Theory of Planned Behaviour to design a food hygiene intervention, *Food Control*, 21: 1524 –1529.
- Netemeyer, R.G., Andrews, J.C. ve Durvasula, S. (1993). A Comparison Of Three Behavioral İntention Models: The Case Of Valentine's Day Gift-Giving. *Advances in Consumer Research*, 20: 135-141.
- Özen, Y ve Gül. A. (2007). Sosyal ve Egitim Bilimleri Araştırmalarında Evren-Örnekleme Sorunu, *KKEFDI/OKKEF*, 15: 394-422.
- Pendergast, D. (2010) Getting to Know the Y Generation. Eds: Benckendorff, P., Moscardo, G., Pendergast, D., in *Tourism and Generation Y*, Cambridge: CAB International.
- Perugini, M. ve Bagozzi, R. (2001). The Role of Desires and Anticipated Emotions in Goal-Directed Behaviors. Broadening and Deepening the Theory of Planned Behavior, *British Journal of Social Psychology*, 40 (1): 79–98.
- Quintal, V. A., Lee, J. A., ve Soutar, G. N. (2010). Risk, Uncertainty and the Theory of Planned Behavior: A Tourism Example, *Tourism Management*, 31(6): 797- 805.
- Reddy, S., York, V.K., & Brannon, L.A. (2010). Travel for Treatment: Students' Perspective on Medical Tourism. *International Journal of Tourism Research*, 12(5): 510–522.
- Ryu, K., Han, H. (2010). Predicting Tourists' İntention to Try Local Cuisine Using a Modified Theory of Reasoned Action: the Case of New Orleans. *J. Travel Tourism Market*. 27(5): 491–506.
- Schubert, F., Kandampully, J., Solnet, D. ve Kralj, A. (2010), Exploring Consumer Perceptions of Green Restaurants in the US, *Tourism and Hospitality Research*, 10(4): 286-300.

- Schultz, J.R. (2014). Applying The Theory of Planned Behavior to Participation in Sustainable Tourism Certification Programs, Unpublished Doctor of Philosophy, The University of Utah, United States.
- Shaw, D. ve Shiu, E. (2002). Ethical obligation and self-identity in consumer choice, *International Journal of Consumer Studies*, 26(2): 109–116.
- Sparks, B. ve Pan, G.W. (2009). Chinese Outbound tourists: Understanding their Attitudes, Constraints and use of Information Sources, *Tourism Management*, 30: 483-494.
- Taşkın, Ç. ve Akat, Ö. (2010). *Araştırma Yöntemlerinde Yapısal Eşitlik Modelleme*, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Tkachev, A. ve Kolvereid, L. (1999). Self-employment Intentions Among Russian Students. *Entrepreneurship & Regional Development*, 11: 269-280.
- Tutar, H. (2015). *Davranış Bilimleri, Kavramlar ve Kuramlar*, 2. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Tüik, (2013), *Seçilmiş Göstergelerle Antalya 2013*, Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.
- Türk, A. (2014). *Y Kuşağı*, İstanbul: Kafekültür Yayıncılık.
- Usluel Y. K. ve Mazman S. G. (2010). Eğitimde Yeniliklerin Yayılımı, Kabulü ve Benimsenmesi Sürecinde Yer Alan Öğeler: Bir İçerik Analizi Çalışması, *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(39): 60-74.
- Vargas-Sánchez, A., Plaza-Mejía, M.A. ve Porras-Bueno, N. (2015). “Attitude, tourism”, (eds.) in Jafar Jafari and Honggen Xiao, *Encyclopedia of Tourism*. 2nd ed., London: Springer International Publishing.
- Wang, C., Zhang, J., Yu, P. ve Hu, H. (2018). The theory of planned behavior as a model for understanding tourists' responsible environmental behaviors: The moderating role of environmental interpretations, *Journal of Cleaner Production*, 194(1): 425-434.
- Wang, J. (2012). *Wiley Series in Probability and Statistics, Structural Equation Modeling with MPlus: Methods and Applications (3rd Edition)*. Somerset, NJ, USA: John Wiley & Sons Press.
- Yamada, N. ve Fu, Y. (2012). Using the Theory Of Planned Behavior to Identify Beliefs Underlying Visiting the Indiana State Museum, *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 29: 119–132.

Turizmin Ekonomik Etkileri: Akdeniz Ülkeleri Örneği*

Economic Effects of Tourism: A Case of The Mediterranean Countries

Öğr. Gör. Dr. Hasan Önder SARIDOĞAN¹

Öz

Turizm küresel ekonominin en büyük ve en hızlı büyüyen sektörlerinden birisidir. Turizm istihdam, gelir, dış ödemeler dengesi ve bölgesel kalkınma gibi konularda sağladığı katkılarla ülke ekonomilerinde önemli bir yere sahiptir. Sektör ekonomik etkilerinin yanında sosyal ve kültürel etkileri ile de önemli bir yer tutmaktadır. Akdeniz ülkeleri dünyanın en çok turist çeken ve turizm geliri elde eden bölgelerin başında gelmektedir. Turizm geliri ve uluslararası turist sayısı açısından ön sıralarda yer alan bu ülkelerin ekonomik büyümeleri ve kalkınmasında turizm sektörünün payı araştırılması gereken konuların başında gelmektedir. Bu çalışmanın amacı, 1995-2017 döneminde 7 Akdeniz ülkesinin turizm gelirleri, uluslararası turist sayısı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri araştırmaktır. Panel veri regresyon modellerinin ele alındığı analizde, tesadüfi etkiler modelinin uygun olduğu görülmüştür. Model, varsayımlardan sapmalara karşı geliştirilen Arellano, Froot ve Rogers dirençli standart tahmincileriyle tahmin edilmiştir. Sonuçlar, 7 Akdeniz ülkesinde turizm ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Buna göre, uluslararası turist sayısındaki %1'lik bir artış ekonomik büyümeyi %0,09 oranında artırırken, turizm gelirlerindeki %1'lik bir artış ekonomik büyümeyi %0,07 artırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Turizm, ekonomik büyüme, panel analiz

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Tourism is one of the largest and fastest growing sectors of the global economy. With its contributions to employment, income level, foreign payment balance, regional development etc., tourism has an important place within the overall economy of countries. Mediterranean countries are one of the most popular tourist destinations in the world. The share of tourism sector in the economic growth and development of these countries which are at the forefront in terms of tourism income and the number of international tourists is among the issues that need to be investigated. The aim of this study is to examine the relationship between tourism revenues, international tourist arrivals and economic growth, using data from 7 Mediterranean countries 1995-2017. As discussed in the analysis of panel data regression model, the random effects model was found to be suitable. The model developed against deviations from assumptions, has been estimated by Arellano, Froot ve Rogers robust standard estimator. The results indicate that there is a positive relationship between tourism and economic growth in 7 Mediterranean countries. In this context that a %1 increase in number of international tourists gives way to a %0,09 increase in economic growth and %1 increase in tourism revenues gives way to a %0,07 increase in economic growth.

Keywords: Tourism, economic growth, panel analysis

Paper Type: Research

*Bu çalışmanın ilk hali Antalya'da düzenlenen 5. Uluslararası İnsan, Toplum ve Spor Bilimleri kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

¹Akdeniz Üniversitesi, Kumlucu MYO, ondersaridogan@akdeniz.edu.tr.

Atf için (to cite): Saridoğan, H. Ö. (2019). Turizmin Ekonomik Etkileri: Akdeniz Ülkeleri Örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(4), 1308-1315.

Giriş

Turizm endüstrisi 20 yüzyılın ikinci yarısından itibaren dünya ekonomisi için büyük öneme sahip bir sektör halini almış ve birçok ülke için en önemli iktisadi alanlardan biri olmuştur. Günümüzde turizm faaliyetleri dünya çapında bir ekonomik büyüme kaynağı olarak kabul edilmektedir. Turist harcamaları, ülkelerin döviz ihtiyacının bir kısmını karşılayarak ödemeler dengesine katkıda bulunan alternatif bir ihracat şekline bürünmüştür. Turizmin olumlu etkisi sadece ödemeler dengesinde değil istihdam, gelir ve üretim üzerinde de kendini hissettirmektedir. Böylece turizmin genel ekonomik büyümeyi tetiklediği konusunda genel bir fikir birliği ortaya çıkmıştır. Turizm, çeşitli alt endüstrileri içeren ve çeşitli becerilere dayanan çok disiplinli bir faaliyet olduğundan, faydaları, ekonominin diğer sektörleriyle karşılaştırmalı olarak toplumun daha geniş bir bölümüne yayılmaktadır.

Dünya Turizm Örgütü (2018) raporuna göre, Avrupa bölgesi 672 milyon turist sayısı ve 519 milyar dolar turizm geliri ile dünyanın en önemli turizm merkezidir. Avrupa bölgesi içerisinde yer alan Akdeniz havzası ise en çok turist çeken ve turizm geliri elde eden bölgedir.

Tablo 1’de Akdeniz havzasında en çok turist çeken ve en çok turizm geliri elde eden 7 ülkenin turizm verileri yer almaktadır.

Tablo 1. 2017 yılı 7 Akdeniz ülkesi turizm verileri

Ülke	Turizm Geliri (Milyon \$)	Avrupa’da Payı %	Uluslararası Turist Sayısı (1000)	Avrupa’da Payı %
İspanya	67,964	13,1	81,786	12,2
Fransa	86,918	13	60,681	11,7
İtalya	44,233	8,5	58,253	8,7
Türkiye	22,478	4,3	37,601	5,6
Portekiz	17,119	3,3	21,200	3,2
Yunanistan	16,528	3,2	27,194	4,1
Hırvatistan	10,924	2,1	15,593	2,3

Kaynak: UNWTO Tourism Highlights, 2018 Edition

Tablo 1’e göre, uluslararası turist sayısında ilk sırada İspanya bulunurken, turizm gelirlerinde ise ilk sırada Fransa yer almaktadır. İspanya’da 2017 yılında 81,7 milyon turiste karşılık 67,9 milyar dolar turizm geliri elde edilmiştir. Fransa’da ise aynı yıl 60,6 milyon turiste karşılık 86,9 milyar dolar turizm geliri elde edilmiştir. Türkiye Rusya ile yaşadığı uçak krizinin² atlatılmasından sonra 2017 yılında bir önceki yıla göre turist sayısını %24,1, turizm gelirlerini ise yaklaşık %20 oranında artırmıştır.

Turizm, Akdeniz ülkeleri ekonomisine milyarlarca dolar kaynak sağlayan en önemli sektörlerden birisidir. Bu bağlamda, bu ülkelerdeki turizm sektörünün ekonomik büyümeye katkısının araştırılması önem arz etmektedir.

Bu çalışmada 7 Akdeniz ülkesi İspanya, İtalya, Fransa, Türkiye, Yunanistan, Portekiz ve Hırvatistan’ın 1995-2017 döneminde ait turizm geliri ve turist sayısının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi panel veri analizi yöntemi ile araştırılmıştır. Çalışmada öncelikli olarak bu ülkeler ile ilgili yapılan çalışmalara ait literatür özetlenmiştir. Sonrasında ampirik analiz ile ilgili veri seti, model ve ekonometrik yöntem tanıtarak uygulanan test sonuçları bir sonraki başlıklarda sunulmuştur. Son bölümde ise genel bir değerlendirme yapılarak çalışma sonlandırılmıştır.

²Türkiye, 24 Kasım 2015 tarihinde Suriye’nin kuzeyinde hava saldırıları düzenleyen bir Rus savaş uçağını hava sahası ihlali gerekçesi ile düşürdüktan sonra Rusya ile yaşanan diplomatik kriz.

1. Literatür

Turizm ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri inceleyen çok sayıda ampirik çalışma mevcuttur. Bu çalışmada Akdeniz ülkeleri bazında yapılan araştırmalara yer verilmiştir. Balaguer and Cantavella-Jordá (2002), 1975-1997 döneminde İspanya’da ihracata dayalı bir büyüme yaklaşımı ile turizm sektörünün ekonomik büyümedeki rolünü incelemiştir. Eş bütünleşme ve nedensellik testlerinin kullanıldığı çalışmada İspanya’nın ekonomik büyümesinin uluslararası turizm hareketlerinden etkilendiği tespit edilmiştir. Dritsakis (2004), 1960: I – 2000: IV dönemi için Yunanistan’ın reel GSYH, reel efektif döviz kuru ve uluslararası turizm gelirlerini kullanarak turizm ve büyüme arasındaki ilişkileri incelemiştir. Nedensellik analizi ve VAR modelinin kullanıldığı çalışmada, uzun dönemde uluslararası turizm gelirleri ile ekonomik büyüme arasında güçlü bir Granger nedensellik olduğu tespit edilmiştir. Gündüz ve Hatemi-J (2005), Türkiye’nin 1963-2002 dönemine ait verileri ile turizm ile ekonomik büyüme ilişkisini test etmiştir. Kaldıraçlı (Leveraged) Bootstrap nedensellik testlerinden yararlanılan çalışma sonuçlarına göre, Türkiye’nin turizm öncülüğündeki büyüme hipotezi ampirik olarak desteklenmiştir. Ongan ve Demiröz (2005), uluslararası turizm gelirlerinin Türkiye’nin uzun vadeli ekonomik büyümesi üzerindeki etkilerini ampirik olarak incelemiştir. Çalışmada, turizm kaynaklı büyüme hipotezi eş bütünleşme ve Granger nedensellik testi kullanılarak test edilmiştir. 1980: 1-2004: 2 dönemi için Johansen tekniği kullanılmış ve vektör hata düzeltme modellemesi (VECM) Granger nedensellik testlerine dahil edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, ekonomik büyümenin turizmin sektörel gelişimine katkıda bulunduğu, turizmin de ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği tespit edilmiştir. Gökovalı ve Bahar (2005), 1987-2002 döneminde 13 Akdeniz ülkesinin verilerini kullanarak bir panel veri analizi gerçekleştirmiştir. Turizm gelirleri (%toplam ihracat) ve sabit sermaye miktarı (%GSYH) ile GSYH’deki büyüme oranının kullanıldığı çalışma sonuçlarına göre, söz konusu ülkelerde, turizmin ekonomik büyümeye katkıda bulunduğu tespit edilmiştir. Proenca ve Soukiazis (2008), 1990-2004 döneminde dört Güney Avrupa ülkesinin verileri ile bir panel veri analizi gerçekleştirmiştir. Analiz sonuçları, turizmin bu ülkelerdeki yaşam standardının gelişimine önemli ölçüde katkıda bulunduğunu ve yakınsama faktörü olarak hareket ettiğini göstermektedir. Dritsakis (2012), 1980-2007 döneminde yedi Akdeniz ülkesinin kişi başına reel turizm geliri, kişi başına uluslararası turist sayısı, reel efektif döviz kuru ve kişi başına reel GSYİH değişkenlerini kullanarak bir dinamik panel analizi uygulamıştır. Yeni heterojen panel eş bütünleşme testleri ve FMOLS modeli uygulanarak gerçekleştirilen çalışma sonuçlarına göre, ele alınan yedi Akdeniz ülkesinde turizm gelişimi ile GSYH arasındaki panel eş bütünleşme ilişkilerine dair sağlam kanıtlar bulunmaktadır. FMLOS tahminleri ise, turizm gelirlerinin GSYH üzerinde daha yüksek bir etkisi olduğunu göstermektedir.

2. Ampirik Analiz

2.1. Veri Seti

Turizm gelirlerinin ve uluslararası turist sayısının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştıran bu çalışmanın veri seti 7 Akdeniz³ ülkesini kapsamaktadır. Çalışmada 1995-2017 yılına ait veriler panel veri analizi yöntemiyle test edilmiştir. Analizde kullanılan tüm değişkenlerin doğal logaritmaları alınmıştır. Modelde kullanılan değişkenler Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2. Modelde yer alan değişkenler

	Değişken Tanımı	Kaynak
lnGDP	GSYH (Sabit 2010 \$)	World Bank
lnK	Sabit Sermaye Birikimi (Sabit 2010 \$)	World Bank
lnL	İşgücü Miktarı	World Bank
lnTNUM	Uluslararası Turist Sayısı	World Bank
lnTREC	Uluslararası Turizm Gelirleri (\$)	World Bank

³ İspanya, İtalya, Fransa, Türkiye, Yunanistan, Portekiz, Hırvatistan

Modelde ekonomik büyümenin göstergesi olarak reel GSYH, turizm sektörünü temsilen uluslararası turist sayısı ve uluslararası turizm gelirleri belirlenmiştir. Ayrıca ister firma ister ülke bazında olsun en temel üretim faktörleri emek ve sermayedir. Bu bağlamda emeği temsilen toplam işgücü miktarı ve sermayeyi temsilen sabit sermaye birikimi büyüme modelimize kontrol değişken olarak ilave edilmiştir. Değişkenlere ait özet istatistiklere Tablo 3'te yer verilmiştir.

Tablo 3. Özet istatistikler

	Gözlem Sayısı	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
lnGDP	161	27.02666	1.297059	24.40076	28.68696
lnK	161	25.49941	1.340315	22.51771	27.24551
lnL	161	16.19913	.9863804	14.40646	17.25834
lnTNUM	161	16.8986	.9599312	14.21093	18.27982
lnTREC	161	23.67305	.9105326	21.02263	24.97025

2.2. Model ve Yöntem

1995-2017 döneminde 7 Akdeniz ülkesinde turizmin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi aşağıdaki fonksiyonel ilişki yardımıyla incelenmiştir.

$$\ln GDP_{it} = \alpha_i + \beta_1 K_{it} + \beta_2 L_{it} + \beta_3 TNUM_{it} + \beta_4 TREC_{it} + u_{it} \quad (1)$$

Fonksiyonda yer alan i alt indisi ülkeleri, t alt indisi zamanı, β tahmin edilen katsayıyı, u hata terimini göstermektedir. Çalışmada yer alan değişkenler STATA 13.0 bilgisayar paket programı kullanılarak panel veri analizi yöntemiyle test edilmiştir.

Panel veri analizinde klasik model, sabit etkiler modeli ve tesadüfi etkiler modeli olmak üzere üç tür model kullanılmaktadır. Bu modeller arasından hangisinin kullanılacağı çeşitli spesifikasyon testleri ile belirlenmektedir. Çalışmada klasik modeli sabit etkiler modeline karşı sınavan F testi, klasik modeli tesadüfi etkiler modeline karşı sınavan Score testi ve son olarak tesadüfi etkiler modelini sabit etkiler modeline karşı sınamak için Hausman testi kullanılmıştır. Test sonuçlarına göre çalışmada kullanılan fonksiyonel ilişkinin tesadüfi etkiler modeli ile anlamlı sonuçlar verdiği tespit edilmiştir. Sonraki aşamada tesadüfi etkiler modelinin temel varsayımlarından değişen varyans varsayımı için Levene, Brown ve Forsythe (1974) testi, otokorelasyon varsayımı için Bhargava, Franzini ve Narendranathan'nın (1982) Durbin Watson ve Baltagi-Wu testi uygulanmıştır. Tesadüfi etkiler analizinde birimler tesadüfi çekimden geldiği için birimler arası korelasyona rastlanması beklenmemektedir (Tatoğlu, 2016: 233).

3. Ampirik Bulgular

Çalışmada kullanılacak panel veri yönteminin belirlenmesinden önce Tablo 4'te havuzlanmış klasik, sabit ve tesadüfi etkiler modellerine ait analiz sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 4. Klasik, Sabit Etkiler, Tesadüfi Etkiler model sonuçları

lnGDP	POLS		Sabit Etkiler Modeli		Tesadüfi Etkiler Modeli	
	Katsayılar	Standart Hata	Katsayılar	Standart Hata	Katsayılar	Standart Hata
lnK	.7283***	.0463	.2692***	.0101	.2739***	.0116
lnL	.1948***	.0509	.6594***	.0366	.7118***	.0318
lnTNUM	.1116**	.0458	.0870***	.0144	.0949***	.0163
lnTREC	.0377	.0473	.0827***	.0118	.0733***	.0131
Sabit	2.518	.4580	6.048***	.5065	5.168***	.4239
R2	0.98		0.96		0.96	
F	Prob > F = 0.0000		F(6, 150) = 932.31 Prob > F = 0.0000		Wald chi2(4) = 4738.83 Prob > chi2 = 0.0000	

*** %1, ** %5, *%10 düzeyinde anlamlı test sonuçlarını ifade etmektedir.

3.1. F Testi

F testinde tüm birim etkilerin sifıra eşit olduğu hipotezi ($H_0: u_i = 0$) test edilmiştir. (Tatoğlu, 2016: 171). F testi için Tablo 4'ün son sütununda yer alan sabit etkiler modelinin F istatistiğine bakmak yeterli olacaktır. $Prob > F = 0.0000$ olduğu için birim etkilerin sifıra eşit olduğunu ileri süren H_0 hipotezi reddedilmiştir. Modelde birim etkilerin var olduğu dolayısıyla havuzlanmış klasik modelin uygun olmadığı, sabit etkiler modelinin uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3.2. Score Testi

Score testi havuzlanmış klasik modeli tesadüfi etkiler modeline karşı sınamak amacıyla kullanılmaktadır. Söz konusu test, küçük örnek özelliği gösteren analizlerde daha başarılı sonuçlar vermektedir (Tatoğlu, 2016: 181). Score testinde birim etkinin standart hatasının sifıra eşit olduğunu öne süren ($H_0: \sigma_\mu = 0$) hipotezi test edilmektedir. Tablo 5'te, $Prob \geq \chi^2 = 0.000$ olduğu için H_0 hipotezi reddedilmiştir. Modelde birim etkilerin olduğu dolayısıyla havuzlanmış klasik modelin uygun olmadığı, tesadüfi etkiler modelinin uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 5. Score Testi sonuç tablosu

lnGDP	ML Tahmini*	[95% Güven Aralığı]
/sigma_u	0.2271055	0.1679556
Score test of sigma_u=0: chi2(1) = 5.5e+06		Prob>=chi2 = 0.000

* ML Tahmini, birim etkinin standart hatasının tahminidir.

3.3. Hausman Testi

F testi ve Score testi modelimizde birim etkilerin olduğu sonucunu vermiştir. Bu aşamadan sonra birim etkilerin sabit veya tesadüfi olduğunu belirleyen Hausman (1978) testi uygulanmıştır. Hausman testi sabit veya tesadüfi etkiler modelleri arasında karar vermek için, sıfırcı hipotezin tesadüfi etkiler, alternatif hipotezin ise sabit etkiler olduğu yönünde hipotez türetmektedir (Torres-Reyna, 2007: 29). Testin hipotezi şu şekilde gösterilebilir:

H_0 = Birim etkisi ile bağımsız değişkenler arasında korelasyon yoktur (Tesadüfi etkiler).

H_1 = Birim etkisi ile bağımsız değişkenler arasında korelasyon vardır (Sabit etkiler).

Hausman test sonuçları aşağıda Tablo 6'da gösterilmektedir.

Tablo 6. Hausman test sonuçları

	Katsayılar		
	(b) SE	(B) TE	(b-B) SE-TE
lnK	.2692457	.2739864	-.0047407
lnL	.6594265	.7118246	-.0523981
lnTNUM	.0870197	.0949571	-.0079374
lnTREC	.0827751	.0733218	.0094533
chi2(4) = 8.23			
Prob>chi2 = 0.0835			

Hausman test sonucuna göre olasılık değeri %5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur. Dolayısıyla H_0 hipotezi reddedilememektedir. Bu bağlamda, sabit ve tesadüfi etkiler tahmincisinin tutarlı olduğuna ancak tesadüfi etkiler tahmincisinin etkin olduğu için geçerli olduğuna karar verilmektedir. Analize tesadüfi etkiler modeli ile devam edilmiştir.

3.4. Tesadüfi Etkiler Modeli Temel Varsayım Testleri

Tesadüfi etkiler modeli temel varsayımları olan değişen varyans ve otokorelasyon olmamasına yönelik testler Tablo 7'de özetlenmiştir.

Tablo 7. Tesadüfi Etkiler Modeli temel varsayım testleri

Levene, Brown ve Forsythe Testi	Bhargava, Franzini ve Narendranathan'nın Durbin Watson ve Baltagi-Wu Testi
W0 = 6.955008 df(6, 154) Pr > F = 0.00000147	Durbin-Watson = 0.54630741
W50 = 5.69429 df(6, 154) Pr > F = 0.00002272	Baltagi-Wu LBI = 0.73806685
W10 = 6.94335 df(6, 154) Pr > F = 0.00000151	

Tablo 7'nin ilk sütununda Levene, Brown ve Forsythe testi sonuçları yer almaktadır. Buna göre Levene, Brown ve Forsythe istatistikleri (W0, W50, W10) (5,132) serbestlik dereceli Snedecor F tablosu ile karşılaştırılarak "birimlerin varyansları eşittir" şeklinde kurulan H_0 hipotezi reddedilmiştir (Tatoğlu, 2016: 236). Modelde birimlerin varyanslarının eşit olmadığı yani değişen varyans sorunu olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 7'nin ikinci sütununda Bhargava, Franzini ve Narendranathan'nın Durbin Watson ve Baltagi-Wu test sonuçları yer almaktadır. Tablodaki değerlerin ikiye yakın olması birinci merteye otokorelasyon olmadığını ileri süren sıfır hipotezinin reddedilemeyeceği anlamına gelmektedir. Ancak her iki test sonucu da ikiden küçük olduğu için, H_0 hipotezi reddedilmektedir (0.54<2, 0.73<2). Modelde birinci merteye otokorelasyon vardır.

3.5. Arellano, Froot ve Rogers Tahmincisi

Arellano (1987), Froot (1989) ve Rogers (1993) tesadüfi etkiler tahmincisi ile tahmin edilen bir modelde değişen varyans ve otokorelasyon sorununun birlikte söz konusu olması durumunda dahi dirençli tahminciler elde edilmektedir.

Tablo 8. Arellano, Froot ve Rogers tesadüfi etkiler tahmincisi
Tesadüfi Etkiler Tahmincisi

lnGDP	Katsayılar	Robust Standart Hatalar	z istatistiği	P> z
lnK	.2739864	.0155169	17.66	0.000
lnL	.7118246	.0674301	10.56	0.000
lnTNUM	.0949571	.021051	4.51	0.000
lnTREC	.0733218	.0199093	3.68	0.000
Sabit	5.168833	.9948023	5.20	0.000
R ²	0.96			

Tablo 8'de yer alan analiz sonuçlarına göre, modelde kullanılan tüm değişkenlerin katsayısı pozitif ve %1 düzeyinde istatistik olarak anlamlı bulunmuştur. 7 Akdeniz ülkesinde temel üretim faktörleri olan sermaye ve emek miktarındaki artış literatürle uyumlu olarak ekonomik büyümeyi artırmaktadır. Buna göre, sermayedeki %1'lik bir artış ekonomik büyümeyi %0,27 artırırken, emekteki %1'lik bir artış ekonomik büyümeyi %0,71 oranında artırmaktadır. Çalışmamızın temel konusu olan turizm geliri ve uluslararası turist sayısının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi yine literatürle uyumlu olarak pozitif ve anlamlı sonuç vermiştir. Uluslararası turist sayısındaki %1'lik bir artış ekonomik büyümeyi %0,09 oranında artırırken, turizm gelirlerindeki %1'lik bir artış ekonomik büyümeyi %0,07 artırmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Turizm ülkelerin ekonomik, sosyal ve kültürel yapısında değişimler meydana getiren dinamik bir sektördür. Turizm faaliyetlerinin arttığı bölgelerde yeni çalışma alanları açılarak istihdama katkıda bulunulurken turistlerin yaptığı harcamalarda bu mal ve hizmetleri sağlayanlara gelir olarak dönmektedir. Turizm farklı ülkelerden ve kültürlerden bireyleri bir araya getirme olanağı sağladığından sosyal ve kültürel değerlerin gelişimi açısından toplumlara katkıda bulunmaktadır.

Turizm Akdeniz'e kıyısı olan ülkeler açısından ekonomik gelişmişlik adına önemli sonuçları olan bir sektördür. Akdeniz ülkeleri dünyada turizm pastasından en çok pay alan ülkeler olarak karşımızda durmaktadır. Bu bağlamda bu ülkelerin ekonomik büyümesinde turizmin etkisinin belirlenmesi uygulanacak politik ve sosyal duruşun bir işareti olabilecektir. Literatürde turizm ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri inceleyen birçok ampirik çalışma mevcuttur. Bu çalışmaların büyük bir kısmında turizm ve büyüme arasında pozitif bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

Bu çalışmada 1995-2017 döneminde 7 Akdeniz ülkesinde turizmin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi panel veri analiz yöntemi ile araştırılmıştır. Analiz sonuçlarına göre söz konusu ülkelerde uluslararası turist sayısı ve turizm gelirlerindeki artış ekonomik büyümeyi anlamlı ve pozitif yönde etkilemektedir. Ancak bu etki klasik üretim faktörleri olan emek ve sermayenin yanında düşük kalmaktadır.

Turizm sektörünü sanayi, tarım vb. sektörlerden ayıran en önemli özelliği ekonomik yararlılığını diğer sektörler nazaran daha kısa sürede gösterebilmesidir. Başarılı bir reklam ve tanıtım kampanyasından kısa bir süre sonra olumlu etkilerini hissettirmektedir. Ancak turizmin bu özelliği ekonomik, siyasal, diplomatik, doğal afet vb. kriz durumlarından da çok çabuk etkilenebileceğini göstermektedir. Dolayısıyla bir ülkenin ekonomik kaynaklarını sadece turizm sektörüne yönlendirmenin hatalı bir davranış olacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda turizm sektörü sanayi ve tarım sektörlerini destekleyici bir rol üstlenerek gelişimini sürdürmesi daha faydalı olacaktır.

Bu çalışmada turizm sektörü açısından dünyanın en gelişmiş bölgesinde yer alan Akdeniz ülkeleri verileri kullanılmıştır. Analiz farklı ülke grupları ve turizm verileri ile genişletildiğinde turizmin ekonomik etkileri bağlamında daha kapsamlı sonuçlar elde edileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Arellano, M. (1987). Practitioners Corner: Computing Robust Standard Errors for Within-groups Estimators, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 49(4): 431-434.
- Balaguer, J. and Cantavella-Jordá, M. (2002), Tourism as a long-run economic growth factor: The Spanish case, *Applied Economics*, 34(7): 877-884.
- Bhargava, A., Franzini, L., and Narendranathan, W. (1982), Serial Correlation and the Fixed Effects Model. *The Review of Economic Studies*, 49(4): 533-549.
- Brown, M., B. and Forsythe, A., B. (1974), Robust Tests for the Equality of Variances, *Journal of the American Statistical Association*, 69(346): 364-367.
- Dritsakis, N. (2004). Tourism as A Long-Run Economic Growth Factor: An Empirical Investigation for Greece Using Causality Analysis, *Tourism Economics*, 10(3): 305-316.
- Froot, K., A. (1989). Consistent Covariance Matrix Estimation with Cross-Sectional Dependence and Heteroskedasticity in Financial Data, *The Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 24(3): 333-355.
- Gökovalı, U. ve Bahar, O. (2006). Contribution of Tourism to Economic Growth in Mediterranean Countries: A Panel Data Approach, *Anatolia An International Journal of Tourism and Hospitality Research*, 17(2): 155-168.
- Gunduz, L., and Hatemi-J, A. (2005). Is the Tourism-Led Growth Hypothesis Valid for Turkey? *Applied Economics Letters*, 12(8): 499-504.
- Hausman, J., A., (1978). Specification Tests in Econometrics, *Econometrica*, 46(6): 1251-1271.
- Ongan S, Demiroz D., M. (2005). The Contribution of Tourism to the Long-run Turkish Economic Growth. *Ekonomicky Casopis [Journal of Economics]*, 53: 880-894.

- Proença, S. and Soukiazı, E. (2008). Tourism as an Economic Growth Factor: A Case Study for Southern European Countries, *Tourism Economics*, 14(4): 791–806.
- Rogers, W., H. (1993). Regression Standard Errors in Clustered Samples, *Stata Technical Bulletin*, (13): 19-23.
- Tatoğlu, F., Y., (2016). *Panel Veri Ekonometrisi Stata Uygulamalı*, Beta Yayınevi.
- Torres-Reyna, O. (2007). *Panel Data Analysis Fixed and Random Effects Using Stata, Data and Statistical Services*, Princeton University.
- World Tourism Organization (2018). *UNWTO Tourism Highlights*, 2018 Edition, UNWTO, Madrid.

Kadına Yönelik Şiddet Temalı Kamu Spotlarının Göstergebilimsel Çözümlemesi

Semiotic Analysis of Public Service Announcements on Themed Violence Against Women

Dr. Öğr. Üyesi Canay UMUNÇ¹

Öz

Kamu spotu, kamu yararına hazırlanan bilgilendirici ve eğitici nitelikte ses ve filmlerdir. Kamu spotları aracılığıyla verilen mesajlar kanaatlerin yönlendirilmesinde ve değişiminde büyük öneme sahiptir. Bu amaçla sağlık, çevrecilik, güvenlik vb. toplumsal sorunlara yönelik hazırlanan kamu spotları ile topluma mesajlar verilerek bu sorunlar çözülmeye çalışılmaktadır. Ülkemizde kadına yönelik şiddet temel bir toplumsal sorundur. Bu sorunun psikolojik, ekonomik, fiziksel vd. türleri vardır ve bunların çözümü için medya çalışmaları da dahil birçok alanda çalışma yapılması gerekmektedir. Bu çalışmalar kapsamında, ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından çeşitli kamu spotları hazırlanmaktadır. Bu çalışmada, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Kadın ve Demokrasi Derneği (KADEM) tarafından hazırlanan kadına yönelik şiddet temalı kamu spotlarının göstergebilimsel çözümlemesi yapılmıştır. Böylelikle, kamu spotlarında, cinsiyetlerin konumlandırılışı, söylem ve anlam düzeylerinde verilmek istenen mesaj, gizli anlam ve imalar ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın sonucunda, kamu spotu anlatılarında kadına yönelik şiddetin çözümü için erkek davranışlarının değişmesi gerektiği fikrinin ağırlıklı olarak vurgulandığı, sorunun toplumsal, psikolojik ve ekonomik boyutlarının yeterince sunulmadığı görülmüştür. Sonuç olarak, hazırlanan kamu spotlarının şiddete yönelik söylemlerini bu unsurları göz önüne alarak oluşturmasıyla, şiddet sorununun çözümünde daha etkili olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kamu spotu, kadına yönelik şiddet, toplumsal cinsiyet, göstergebilim

Makale Türü: Derleme

Abstract

Public service announcement is informative and educational sound and films prepared for public interest. The messages given through public service announcements have great importance in the direction and change of opinions. For this purpose, by giving messages to society with public service announcements prepared for social problems as health, environmentalism, security exc., these problems tried to be solved. In our country, violence against women is a fundamental social problem. There are psychological, economic, physical and other types of this problem and there is a need to work in many areas, including media studies for solving them. Within the context of these studies, various public service announcements are prepared by related institutions and organizations. In this study, it has been made semiotic analysis of public service announcements themed violence against women prepared by Turkish Family and Social Policies Ministry and Women and Democracy Association. Thus, it was tried to reveal the message, hidden meaning and implications in gender, discourse and meaning levels in public service announcements. As a result of the study, it was observed that the idea that male behaviors should be changed in the solution of violence against women in psa narratives and the social, psychological and economic dimensions of the problem are not adequately presented.

Keywords: Public service announcements, violence against women, gender, semiotics

Paper Type: Review

¹Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İletişim Fakültesi, canayumunc@ohu.edu.tr.

Atf için (to cite): Umunc, C. (2019). Kadına Yönelik Şiddet Temalı Kamu Spotlarının Göstergebilimsel Çözümlemesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(4), 1316-1334.

Giriş

Kamu spotu, televizyon, radyo ve basılı yayın gibi çeşitli medya kanallarında gösterilebilen, ödemesiz bir reklamdır (Staggers ve Myers, 2011:213). Kamu spotları, kamuoyunu bilgilendirme, sağlık, güvenlik ve etkinlik tanıtımı vb. alanlarda önerilerde bulunma, yardım toplama faaliyetlerine toplumu teşvik etme gibi hedeflerle kamu yararının gözetilmesi için kullanılmaktadır (Bütün ve vd., 2018: 274). Kamu spotları, faaliyetlerin veya programların tanıtımlarını yaparak belirli bir konu hakkında kamuoyunu bilinçlendirmeyi amaçlamaktadır (Staggers ve Myers, 2011:213). Kamuoyunun, internet, gazete haberleri, hükümet bildirimleri, resmi açıklamalar vd. araçlar vasıtasıyla devletin çeşitli alanlardaki politikalarıyla ilgili bilgi ve izlenimlerini elde ettiği gibi, kamu spotları ile iletilen mesajlar da önem arz etmektedir.

Kamu spotları, birçok iletişim kampanyasının önemli bir ögesidir ve inandırma gücünün yanı sıra toplumu ilgilendiren meselelerde pek çok izleyicide duygusal bir tepki uyandırmaktadır (Dillard, Peck: 2014:461). Kamu spotlarının hedeflenen ve sürdürülebilir sosyal yanlı davranışları nasıl oluşturabildiğine dair kapsamlı bir literatür bulunmaktadır. (Griskevicius, Cialdini, ve Goldstein 2008; Bator ve Cialdini 2000; Cialdini 2003).

Olumlu sosyal davranışları teşvik etmek için çeşitli çabalar mevcuttur ama insanlar ne zaman kitle medyası ve sağlık mesajlarını düşünse, kamu spotlarını akıllarına getirmektedir. Kamu spotlarının süresi kısadır (genellikle bir dakikadan azdır) ve basit ama akılda kalıcı mesajlarla geniş kitlelere ulaşmaya çalışır. Kamu spotları, bilgi verebilir, ikna edebilir veya olumlu ve sağlıklı davranışları motive edebilir. İlk, kitle medyası, mesajları, toplum sağlığı konularında bilgi ve farkındalığı geniş çevrelere yayabilir. İkincisi, kamu spotları davranışları etkileme yetisine sahiptir (normatif inançları değiştirme, sempati uyandırma veya mesaj alıcıları arasında korku seviyesini artırma gibi). Tutumları etkilemenin bir yöntemi, dış sağlığı, güvenli sürüş, sigara kullanımı, alkolizm ve AIDS için sağlık kampanyalarında görüldüğü gibi korku çekiciliğini dahil etmektir. Çok dramatik ve korkutucu görüntüleri görerek oluşan endişeleri azaltmak için, insanlar bazı sağlık sorunları ile ilgili tutumlarını değiştirebilir. Üçüncüsü sağlık mesajlarına maruz kalma davranış değişikliği sağlar. Stanford Üç Topluluk ve Beş Şehir Projesi'nin sonuçlarının analizinde görüldüğü gibi, kamu spotları değişmeye hazır olanlar arasında sağlık değişikliklerini (yani diyet değişiklikleri, sigarayı bırakma, fiziksel aktiviteyi artırma) teşvik etmiş ve daha önce değişiklik yapanlar arasında bu tutumları güçlendirmiştir. 30 saniyelik formatta bile, bilgilendirici ve duygusal çağrılar, daha sağlıklı yaşam tarzlarına adım atmak için izleyiciye teknikler ve tavsiyeler sunmaktadır (Dina vd. 1999:181)

İletişim alımında dört bağımlı değişken önemli rol oynamaktadır. Bunlar, ilgi, anlaşılabilirlik, güvenilirlik ve algılanan etkidir. İlk hipotez, şiddet karşıtı kamu spotlarının söz konusu değişkenlerinin, cinsiyet, etnik yapı ve coğrafya gibi kişisel özelliklere göre değişeceği şeklindedir. İkinci hipotez, şiddetle ilgili bilgi, tutum ve deneyimler de kamu spotlarını algılama ile ilgilidir. Bilgi üzerine çalışmalar, belirli bir konuda önceden var olan bilgilerin, mesajı algılamaya etki edebileceğini göstermektedir. Eğer mevcut bilgi, sunulan bilgiden farklıysa ve bilişsel uyumsuzluk uyandırıyorsa, mesajın etki oluşturması düşük bir olasılıktır. Buna karşılık, temel bilgiye sahip olanlar daha fazla bilgi edinmeye, tutumlarını veya davranışlarını değiştirmeye ikna edilebilir (Dina vd. 1999:182). Kamu spotlarında, kazanç çerçeveli veya zarar çerçeveli tartışmaların ve duygusal çekiciliğin kullanılmasının, kamu spotlarının algılanan etkililiğini etkilediği düşünülmektedir (Keisler, 2016:102).

Günümüzde dijital iletişimin gelişimiyle birlikte kamu spotları, televizyon ve radyodan sonra internet üzerinden izlenebilir ve daha çok kitleye ulaşabilir hale gelmiştir. Bilişim teknolojilerinin gelişimi, kadın hareketlerinde internet teknolojilerinin kullanımını kolaylaştırmaya ve kadınların faydası için imkânlar oluşturmaya olanak sağlamıştır. Özellikle sosyal hareketlerin internet tabanlı yapılarla bağlantısı kadın hareketlerinde internetin önemini ortaya koymuştur (Terkan, 2010: 35). Diğer taraftan kadınların medyada yer alması konusunda toplumsal örgütlenme biçimi ve kültürel kodlar öne çıkmaktadır. Medyada kadına yönelik

şiddetin sunumu, kadını ikinci plana atan, farklı kadın temsillerine yer açmayan cinsiyetçi tutum ve davranışların ortaya konduğu konulardandır (Atakul, 2002: 55). Ancak alternatif medya, egemen yapının yanında öteki olarak kurgulananların, kültürel olarak farklılaşan ve konumlandırılanların değer ve düşünce dünyalarının söylem alanlarına dönüştüğü ve bunlar üzerinden dolaşım sağlandığı bir yapıdır (Binark ve Gencel, 2007:186). Dolayısıyla bir yandan medya aracılığıyla kadını ikincilleştiren egemen söylemlere yer verilirken, alternatif medya gibi yeni alanlar kadın, çocuk, yaşlı, engelli gibi dezavantajlı grupların sorunları ve düşüncelerinin ifade edilmesine olanak sağlamaktadır.

Medya kampanyaları ve yasal düzenlemeler sayesinde bazı ülkelerde kadınlarla kız çocukları hakları konusunda insanlar daha bilinçli hale gelmekte ve tutumlar değişmektedir. Örneğin, Dünya Bankası verilerine göre, Nijerya'da kadınların %44'ü 2003'te bir kocanın karısını dövmesinin olağan olduğunu söylemiştir ama on yıl sonra bu rakam %21'e düşmüştür. Benin'de aynı dönemde %39'dan %10'a düşüş yaşanmıştır; Haiti'de ise bu düşüşün %11'den %3'e düştüğü belirtilmiştir (akt. van Der Gaag, 2018:104).

Ülkemizde kadına şiddeti azaltmak ve toplumsal bir farkındalık oluşturma gibi çözümler üretmek amacıyla devlet kurumları ve kadın dernekleri tarafından kamu spotları hazırlanmaktadır. 03/03/2011 tarihinde çıkarılan Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri hakkında Kanun, toplumsal cinsiyet eşitliğine aykırı, kadına baskı ve istismarı özendirilen yayınlara karşı müeyyediler öngörmektedir. Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK)nun kendisinin cinsiyet eşitliği konularında broşür ve kamu spotu hazırlamadığı fakat kamu kurum ve kuruluşları ve STK'larca hazırlanan toplumsal sorunlar, cinsiyet eşitsizliği vb. sorunların önlenmesi için yapılacak faaliyetlerde; özelliklerde bilgilendirici ve eğitici kamu spotları niteliğindeki filmlerin yayınlanmasında kamu yararı olduğuna dair karar yer almaktadır. Diğer taraftan Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu tarafından 2012 yılında yayınlanan "Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinde Medyanın Rolü" konulu komisyon raporunda, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadına yönelik şiddet konularında kamu spotu hazırlamak isteyen Sivil Toplum ve kamu kuruluşları arasında iş birliği kurulması, konuya ilişkin kamu spotlarının devamlı olarak yayınlanması önerilmiştir (TBMM, 2015:517). Bu filmlerin ulusal, bölgesel ve yerel medyada ulusal bir kampanya dahilinde gösterilmesine yönelik önerinin uygulaması için Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM) sorumlu kurum olarak belirlenmiştir. KSGM görev alanları itibariyle toplumsal alanda önemli olan tarihler 8 Mart, 25 Kasım ve 5 Aralık gibi günler için kamu spotları hazırlanmaktadır. İlave olarak 2015 yılında, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından erken yaşta ve zorla yapılan evliliklerin önlenmesi için hazırlanan spot filmin "zorunlu yayın" olarak yayın kuruluşlarında yayınlanmasının önerilmesine karar verilmiştir (TBMM, 2015:754).

Türkiye'de kamu spotlarının durumunu tespit ve kamu spotlarının etkilerine yönelik nicel ve nitel yöntemlerle yapılan çalışmalar (Şeker ve Tiryaki, 2013; Yaman ve Göçkan, 2015) olmasına rağmen kamu spotlarının içeriklerine yönelik araştırmalar çok değildir. Bu bağlamda Türkiye'deki kamu spotlarını inceleyen "Türkiye'de Yayınlanmış Olan Kamu Spotlarının İçerik Analizi Yöntemi ile İncelenmesi" başlıklı çalışma dikkat çekmektedir (Özbük ve Öz, 2017). Kamu spotlarında işlenen metinlerin söylemleri, görsellerindeki örtük anlam, imalara ilişkin göstergebilimsel çözümlemeler sorunların çözümündeki etkinlik açısından önemlidir. Buna karşın Türkiye'de bu yönden bir çözümleme oldukça azdır. Türkiye'de emniyet, kültür ve sağlık temalı kamu spotlarına yönelik göstergebilimsel çalışmalar yakın zamanda gerçekleştirilmiştir. (Göçmen ve Ayvaz, 2017; Gülada, 2018; Tanca ve Ünal, 2018). Kadın sorunlarının çözümlenmesinde yapılan çalışmaların nicelliği kadar içeriğine yönelik inceleme de etkilidir. Bu bakımdan çalışma, Türkiye'de kadına yönelik şiddet temalı kamu spotunun göstergebilimsel çözümlemesi olması açısından önemli olduğu ve toplumda kadının konumu ve uğradığı şiddete yönelik diğer çalışmalara katkı sunacağı düşünülmektedir.

1. Kadına Yönelik Şiddet Türleri

Şiddet ve şiddet türleri, uygulama açısından toplumsal farklılıklar gösterse de Birleşmiş Milletlerin (BM) Kadınlara Yönelik Şiddetin Önlenmesi Bildirgesi, kadınlara yönelik şiddeti; “İster kamusal isterse özel yaşamda meydana gelsin, kadınlara fiziksel, cinsel veya psikolojik acı veya ıstırap veren veya verebilecek olan cinsiyete dayanan bir eylem veya bu tür eylemlerle tehdit etme, zorlama veya keyfi olarak özgürlükten yoksun bırakma” (1. madde) şeklinde tanımlanmaktadır (Canikoğlu, 2015: 359). Kadına şiddet denilince genelde ilk akla gelen fiziksel şiddettir. Oysaki şiddet olgusunun gelişen toplumsal yapılara göre tanımlara da sahip olduğu gözlenmektedir. Daha sonra, kadınların ekonomik ihtiyaçlarından yoksun bırakılması şiddet tanımlarına dahil edilmiştir. Bazı sosyo-kültürel faktörler de, şiddet oluşumuna etkindir. Aslında şiddet, kadın ve erkeğin toplumsal düzende eşit olmayışları ve iletişim eksikliği temelinden tartışılmaktadır (Parmaksızoğlu, 2011: 12).

2012 yılında T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Hacettepe Üniversitesi, Nüfus Etütleri Enstitüsü'nün “Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet” araştırmasında belirtilen şiddet tanımlamalarına bakıldığında erkekler (eş veya birlikte olunan) tarafından uygulanan fiziksel, duygusal ve ekonomik boyutuyla üç farklı şekilde ele alınmakta ve bu boyutların içerikleri tanımlanmaktadır. Eylem için kullanılan araçlara, ötekileştirmeye, toplumsal alan ve bireysel olarak yoksun bırakmaya kadar birçok nokta şiddet olgusu içerisinde ele alınmaktadır (Hacettepe, 2017: 52).

Kadının aile ve toplum içindeki tanımlamaları ve maruz kaldığı şiddet, toplumsal cinsiyet kavramı ile birlikte düşünülmelidir. Aile içinde erkeği üstünleştiren ve kadını baskılayan iktidar ilişkileri üzerine kurulu feminist teori, toplumsal cinsiyet temelinde ele alınmalıdır (Gödelek, 2005:102). Toplumsal cinsiyet kavramı, biyolojik özelliklerden farklı bir biçimde, kadın erkek ilişkilerinin toplumsal statü ve roller çerçevesinde sosyal ve kültürel kodlarla tanımlanması ve toplumun cinsiyetleri ayırt etme ölçütlerini açıklamak amacıyla kullanılır. Şiddetin ardında kadın erkek arasındaki güç ilişkileri, eşitsizlik, cinsiyet rolleri gibi sosyo-psikolojik ve kültürel etmenler vardır. Kazançlardaki eşitsizlikleri açıklamak; çocuk bakıcısı çalışanların neden otopark bekçilerinden daha az kazandıklarını ortaya koymak; kamu, bankacılık ve finans alanında kadınlardan ziyade erkeklerin iktidar konumlarında yoğunlaşmalarını açığa çıkarmak kısacası toplumsal cinsiyet ilişkileri, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve bunların bağlantılarının iktidarın bölüşülmesiyle olan ilişkilerini anlamak için psikolojik süreçlerin ötesindeki sosyal kalıplara ve sosyal düzenlemelere bakılmalıdır (Bilton vd., 2009: 137). Dolayısıyla, kadına şiddet, şiddetin arkasındaki unsurların ortaya çıkarılması ve bunlara yönelik çözüm yollarının araştırılması ile çözülebilir. Geçmişten günümüze kadın kimliğini ve kadına bakışı, algılar üzerinden değerlendirmek; kadına yönelik şiddet, sınırlamalar, kadın kimliği ve kadın algısı geleneksel ve modern yaşam standartlarında tekrar etmesi bu çıkarımı destekleyen göstergelerdir (Karatay, 2015: 23). Kamerun’da çekilen kadına şiddete yönelik çekilen kamu spotu filmi “My Voice | Short Film Against Gender-Based Violence” (Benim Sesim / Cinsiyet temelli Şiddete Karşı Kısa Film), şiddetin fiziksel, zihinsel, cinsel boyutlarına değinilerek farkındalık oluşturulmaya çalışılan filmlere bir örnektir. BM Mülteci Örgütü’nün 2016’da yaptığı şiddet araştırmasında, Kamerun’daki aile içi şiddet, fiziksel şiddet, psikolojik veya duygusal şiddet, cinsel şiddet ve ekonomik şiddet kapsamaktadır. Görüşülen kadınlardan yaşamları boyunca, fiziksel şiddete uğrayanların oranı %45, cinsel şiddete uğrayanların oranı yüzde %20 ve arkadaş veya eşinden duygusal şiddet yaşayanların oranı ise % 42 olarak belirtilmiştir (Refworld, 2016).

Kadının hane içinde eşitsiz durumu, emeklerinin karşılıksızlığı, toplumsal örgütlenme ve iktidar ilişkilerinin erkeğe sağladığı güç karşısında zayıflayan kadının şiddete maruz kalmasına yol açmaktadır (Gödelek, 2005: 102). Mülkiyet ilişkileri ve maddi kaynakların kadın üzerinde belirleyici bir unsur olarak kullanılması şiddetin ekonomik tarafını kurumsallaştırmakta, kadının sosyalizasyon sürecinde geri planda bırakılması, bireysel ve ekonomik özgürlüklerden yoksun

olması, kadınların çocukluktan başlayarak çalışma hayatında daha az yer almalarına neden olmaktadır (Gökkaya, 2011:104).

Araştırmaların ortaya koyduğu önemli bir bulgu da, kadına yönelik şiddetin yoğun olduğu toplumların, kadınların statüsünün bir değişim süreci yaşadığı toplumlar olmasıdır. Kadının statüsünün çok aşağılarda olduğu toplumlarda, erkeğin otoritesini dayakla kabul ettirmesi zaten gerekmemektedir. Kadınların yüksek bir statü kazandığı toplumlarda da kadınlar kendi cinslerinin rolü konusunda geleneksel anlayışı yıkmaya yetecek gücü kollektif olarak ele geçirmiş olurlar. Bu durumda kadınlara yönelik şiddet en yoğun biçimde kendini kadınların geleneksel olmayan roller oynamaya ya da ücretli olarak çalışmaya başladıkları yerde ortaya çıkar (aktaran Baygal, 2016:188).

Şiddet sadece kadınların korkmasına sebep olmamakta, aynı zamanda toplumda eşit bir rol oynamalarına da engel olmaktadır. Dünyada kadına şiddet oranları fazla olmasına rağmen toplumsal cinsiyet alanında çalışanların ve kadın haklarını destekleyenlerin bazıları bu istatistiklerin “herkesin bildiği bir şey” olduğunu söyleyip bunları önemsememektedir. “Ev içi şiddet” ifadesi bir şekilde bunu olağanlaştırmakta ve “partner şiddeti” kulağa “emniyetli” ve “sınırlı” gelmektedir. Harekete geçmeye yol açan türden bir dikkat verilene kadar kadınlar ve kız çocukları kendi evlerinde, sokakta, işte veya korkmamaları gereken başka bir yerde güvende olmadıklarını hissetmeye devam edeceklerdir (Van Der Gaag, 2018:102). Şiddetle topyekün bir mücadele için şiddeti tetikleyen geleneksel ve kültürel etmenlere dikkat edilmesi gerekmektedir.

2. Dünya’da Kadına Şiddet

2002-2006 yılları arasında Birleşmiş Milletler’in verilerine göre hayatlarında en az bir kere cinsel şiddete uğrayanların oranı, Meksika’da %44, Çek Cumhuriyeti’nde %35, Avusturya’da %34, Danimarka’da %28, İsviçre’de %25, Filipinlerde %6, Fransa’da %5 ve Azerbaycan’da %4 olarak gerçekleşmiştir (Oktay, 2015: 76). Dünya Sağlık Örgütü’nün 2015 yılı raporuna göre ise, dünyada kadınların %35’i eşli veya eşsiz fiziksel ve cinsel şiddete maruz kalmaktadır. Dünya genelinde her dört kadından 1’i ve her 6 erkekte 1’i yaşamlarının bir döneminde aile içi şiddete uğramaktadır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)’nün tahminlerine göre tüm dünyada üç kadından biri yaşamlarının bir döneminde dövülmekte, cinsel ilişkiye zorlanmakta ve diğer yollarla taciz edilmektedir. Tacizi yapan kişi genellikle kendi ailesinden biri ya da tanıdığı bir kişidir.

15 yaşından itibaren partner dışı kişilerden görülen fiziksel şiddet oranları incelendiğinde Türkiye’de %14, İspanya’da %14 ve İtalya’da %16’dır. Partnerden görülen fiziksel şiddet oranları ise Türkiye’de %36, İspanya’da %12 ve İtalya’da %17’dir. 15 yaşından itibaren partner dışı kişilerden görülen cinsel şiddet oranları incelendiğinde ise Türkiye’de %3, İspanya’da %3 ve İtalya’da %5’tir. Partnerden görülen cinsel şiddet oranları Türkiye’de %12, İspanya’da %4 ve İtalya’da %7’dir. Ekonomik şiddet yüzdelerine bakıldığında Türkiye’de %30, İspanya’da %8 ve İtalya’da %13’tür (Palmen, aktaran Uyar vd., 2018: 160).

3. Türkiye’de Kadına Şiddet

Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) 2008 yılında yapmış olduğu araştırma Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet’in verilerinden hareketle yapılan araştırma sonuçlarına göre, kadına yönelik şiddet olgusunda iki nokta ortaya çıkmakta ve bunların başında kadının sosyo-ekonomik ve psikolojik durumu gelmektedir. İkinci nokta ise şiddeti algılama ve yorumlama biçimidir. Buradan hareketle algılama ve yorumlama perspektifinden kadına yönelik şiddetin önlenmesinde, toplumsal farkındalığın önemi ortaya çıkmaktadır (Çalışkan ve Çevik, 2018: 218).

Ülkemizde yaşanan aile içi şiddetin nedenleri arasında evlilik yaşamındaki tatsizlikler, bireylerin şiddet eğilimli olması, eşler arasındaki eğitim ve statü farklılıkları, iletişim bozuklukları, evliliğe yönelik aşırı bağımlılık sayılabilir. Türkiye’de önemli bir oranda yaşanan, aile içi şiddet sorunu ülkemizde, 1980’lerden itibaren tartışılmaya başlanmıştır. Liberal

toplumsal yapı ve toplumsal alanda farklı olguların da tartışmaya katılması ile birlikte 1980'lerin ikinci yarısı kadın hareketlerinin örgütlü ve bağımsız eylemler olarak çoğaldığı bir dönemdir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda 1979'da Kadına Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin kabul edilip 1981'de yürürlüğe girmesi ve sözleşmenin Türkiye tarafından 1985 yılında imzalanması, kadın hareketlerine hız kazandırmıştır. Çok geçmeden 17 Mayıs 1987 tarihli Dayağa Hayır Yürüyüşü, şiddete karşı kadınların ilk toplu eylemi olarak kayıtlara geçmiştir (Kocacık, 2004: 42). Bu yürüyüşten sonra yazılı basın anlamında aile içi şiddete karşı çeşitli kitaplar yayımlanmaya başlanmıştır. Sivil alanda toplumsal örgütlenmeler de bu bağlamda yavaş yavaş ortaya çıkmıştır. Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı 1990 yılında kurulmuş ve Vakıf, şiddete uğrayan kadınlara sığınma ve rehberlik sağlamaya bugün de devam etmektedir (MORÇATI, 2018). Gelişen zaman diliminde farklı toplumsal ve siyasal tabakaların da dâhil olduğu kadın örgütlenmeleri toplumda çoğalmıştır. 2013 yılında kurulan Kadın ve Demokrasi Derneği (KADEM), kadını güçlendirmek ve kadına yönelik şiddeti önlemek adına çalışmalarını sürdürmektedir (KADEM, 2018).

Türkiye'de aile içi şiddetle ilgili genel görünüm şöyle özetlenebilir; Kadınlar dayak olayını ailevi bir sorun olarak görmektedir ve şikâyetinde buldukları zaman şiddete uğramaktan korkmaktadır. Toplumsal ötekileştirme, yalnızlaşma ve can güvenliği gibi korkular kadının susmasında başlıca etmenlerdendir (Yanık, aktaran Çalışkan, Çevik: 2018: 220). Kadınlarda şiddet sonucunda çeşitli psikolojik ve psikiyatrik rahatsızlıklar ortaya çıkmaktadır (Köse ve Beşer, 2007:118). Ülkemizde, aile içi şiddet yoğun olarak görülmektedir. Türk aile yapısının temel özellikleri nedeniyle cinsiyet ayrımcılığı ve toplumsal alana katılmama sorunu birçok mağduriyetin temelini oluşturmaktadır (Aksu ve Üstün, 2005: 18). 2015 yılında yapılan Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması'nda, kadınların yüzde 36'sının fiziksel, yüzde 12'sinin cinsel, yüzde 38'inin iki şiddet biçiminden en az birine maruz kaldığı, çoğunlukla fiziksel şiddet ile cinsel şiddetin bir arada olduğunu göstermektedir. En yaygın şiddet biçimi olan duygusal şiddet/istismar açısından, evli kadınların yüzde 44'ünün, duygusal şiddetin en az birine hayatının herhangi bir aşamasında uğradığını ortaya koymaktadır (Hacettepe, 2015:83,92).

2017 yılında Ayşe Ediz ve Şenol Altan tarafından yapılan "Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddet Üzerine Alan Araştırması"na göre, her eğitim seviyesinden kadınlar şiddete maruz kalmışlardır. Kadının geliri ile şiddet arasında ters bir orantı tespit edilmiştir. Gelir seviyesi arttıkça şiddet oranı da azalmaktadır. Kadınların kamu kuruluşlarından beklentileri sorulduğunda, kadınlar, mevcut statülerinin yükseltilmesi için eğitim alanında pozitif ayrımcılık sağlanması, daha sonraki aşamada ise ekonomik şartların iyileştirilmesini istediklerini belirtmişlerdir (Ediz ve Altan, 2017: 403). Diğer taraftan medya üzerinden yapılan bir araştırma (Bianet, 2018) sonucuna göre 2018 yılının ilk 10 ayında en az 203 kadın, erkekler tarafından uygulanan şiddet sonucunda hayatını kaybetmiştir².

4. Film Çözümlemelerinde Anlatı Kodları

Göstergebilim, çevremizdeki dizgelerin nasıl ve niçin oluştuğunu incelerken, farklı yaşam alanlarındaki sorunlarla nasıl baş ettiğimizi ve dünyayla baş etme yöntemlerimizin aynı olup olmadığını araştıran bir inceleme yöntemidir (Akerson, 2005: 14). Göstergebilim çözümlemeleri, göstergeler yoluyla iletilen mesaj ve anlamlara yöneliktir. Bir nevi kod açımıdır. Kodlar toplum içerisinde belirlenmişlerdir ve göstergelerin anlamlarıdır. Anlamlar sosyo-kültürel olup toplumdaki topluma değişebilmektedir. "Gösterilen", zihnimizde oluşturulan soyut bir kavram yapıya gönderme yapar. Bu yapının ifade edildiği somutlaşmış nesneye "gösteren" adı verilir (Güngör, 2011:185).

Anlatılar hem söylem çözümlemelerinin hem göstergebilimin inceleme alanına giren söylem türleridir. Anlatıların çözülmesi ise yalnızca anlamı değil, anlamla birlikte anlatı yapısını, ideolojik bağlamın anlatıları nasıl etkilediği ve yüklemeler yaptığını da analiz

²Aktaran <https://www.dw.com/tr/verilerle-t%C3%BCrkiyede-kad%C4%B1na-%C5%9Fiddetin-anatomisi/a-46440667>

etmektedir. Anlatı çözümlenmeleri iki kaynak üzerinden inşa edilmektedir. Örneğin Maupassant (1976) kitabında Greimas, metnin iç düzenlemesini iki kısımda çözümlenmektedir. Bunlar Dizisel Çözümleme (Paradigmatik Çözümleme) ve Dizimsel Çözümleme (Sentagmatik Çözümleme) dir:

1. Dizimsel Çözümleme (Sentagmatik Çözümleme): Bu çözümlenmede metinde bir anlatıyı oluşturan olaylar zincirinin segmentleri üzerinde durulmaktadır.
2. Dizisel Çözümleme (Paradigmatik Çözümleme): Metnin içinde gömülü ve metne anlamı veren zıtlıklar üzerinde durulmaktadır (Greimas, 1988: 27).

Anlatıların ilk çözümlenme yöntemini geliştiren Propp (1985), Rus Halk masallarında ortak yapı birimlerini, karakterlerini ortaya koymuştur. Yüzlerce masalın çözümlenmesini yaparken tümünde benzer bir anlatı yapısı belirlemiştir. Masalların dizisel çözümlenmesinde hiç değişmeyen 31 işlev belirlemiştir. Propp'un geliştirdiği anlatı yapısı, medya metinlerinin çözümlenmesinde de kullanılmaktadır.

Tablo 1. Propp'un belirlediği masal kahramanları

Anlatılarda Karakter Roller	Hareket Alanları
Saldırgan:	Kötülük, çatışma, kavga, izleme
Bağışçı:	Büyülü nesnenin kahramana verilmesi, büyülü nesneyi ulaştırmaya hazırlık
Yardımcı:	Kahramanın uzam olarak yer değiştirmesi, Kötülüğün giderilmesi. İzlemeye yardım. Güç görevleri halletme. Kahramanın biçim değiştirmesi.
Prens ve babası:	Düzmece kahramanın ortaya çıkarılması, gerçek kahramanın tanınması, düzmece kahramanın cezalandırılması
Gönderen:	Kahramanı gönderir.
Kahraman:	Arayış için yola çıkar.

Kaynak: Propp, 1985:83

Saldırganın işlevlerini biraz daha açmak gerekirse, saldırgan aileden birine zarar verir, kişilerin bedenlerine zarar verir, kurbanını bir şey yapmaya zorlar ya da zorla ondan birşey koparır, saldırgan birini öldürür, birini bir yere kapatır veya hapseder, saldırgan her gece birine zarar verir (Propp, 1985: 41).

Anlatı çözümlenmelerinde, Greimas'ın, Propp'tan etkilenecek şekilde ortaya koyduğu Eyleyenler Modeli öne çıkmaktadır. Eyleyenler modelinde metinde anlamının nasıl oluştuğunu, metnin yüzeyinden derin düzeyine doğru nasıl bir yol izlenerek ortaya konduğunu açıklamaya çalışmaktadır. Modelde, her metinde anlatıyı oluşturan altı eyleyen bulunur. Bunlar; Özne, Nesne, Gönderen, Gönderilen, Yardımcı ve Engelleyicidir. Eyleyenler genellikle insan, ancak bazı anlatılarda toplumsal sıfatlar üzerinde temellendirilir. Anlatılarda gönderici iken özne, yardımcı iken engelleyici duruma geçmesi olasıdır. Diğer taraftan birden fazla özne bir eyleyense rol üstlenebilir. Böylece, örneğin engelleyici işlevi bir grup tarafından gerçekleştirilebilir. Böyle kişilere ortak eyleyen denilir (Kıran, 2011:272).

Greimas kişiyi ne olduğu ile değil ne yaptığı ile değerlendirmektedir. Bu model altı eyleyen kategoriyi ikişerli gruplar halinde kendi arasında bir araya getirir.

Eyleyenler Modeli'ni eksen ve eyleyenler açısından açıklamak gerekirse (Kıran, 2011:273-284);

1- İsteyim Ekseninde Özne ile Nesne Arasındaki İlişki: Özne temelde kritik eylemlerde yer alan belirleyici unsurdur. Nesne ise, kahramanın ulaşmak istediği soyut ya da somut kişi veya nesnedir. Özne ve nesnenin rolleri birbirlerine göre tanımlanır: Nesnesi olmayan özne, öznesi olmayan nesne düşünülemez. Nesne rolünü bazen insan, bazen ahlaki bir değer üstlenebilir.

2- İletişim Ekseninde Gönderici ile Alıcı Arasındaki İlişki: Gönderici açısından, özne eksik olanı arar, sonucunda ya ödül ya da ceza vardır. Ancak bazen özne kendi arzusu ile eylemde bulunur. Eyleminin sonucunda kendini ödüllendirdiği gibi cezalandırabilir.

3- Güç Ekseninde Yardımcı ile Engelleyici Arasındaki İlişki: Anlatıda öznenin eylemini kolaylaştıran yardımcıları ile onun amacına erişmesini engelleyenler olabilir. Bazen sadece yardımcı ya da engelleyici bulunabilir, bazen de hiçbiri. Bu roller bazen cansız varlıklarca gerçekleştirilebilir. Bir hastalık, savaş engelleyici eyleyen olabilir, bir köprü bir bilgi yardımcı işlevi yüklenebilir.

Bir anlatıyı Greimas'ın Yapısalcı Anlatı göstergibilim yöntemi ile çözümleyebilmek için öncelikle anlatım düzlemini sonrasında içerik düzlemini anlamalıyız. Anlatıların sözdizimsel boyutu, metinlerin olay örgüsüyle, arka planıyla ya da başka bir deyişle kurgusu ile ilgilidir. Bir anlatının oluşması bir başlangıç ve sonuç (durum sözcüğü) durumu gerektirir. Anlatı durumu dört evreden oluşmaktadır: Eyletim, Edinim, Edim, Yaptırım (Rıfat, 2011: 41). Greimas, yorumlarından en önemlisini, üçüncü boyut üzerine getirir. Bu, temel anlamsal boyut düzlemidir. Bu boyut, diğer iki boyutun gerisinde yer alan derin anlama tekabül eder (akt. Soydan, 2007: 8).

Dolayısıyla önce metni kesitlere ayırarak kişilerin nasıl konumlandırıldığını belirleyerek söylemsel düzeye ulaşmalıyız. Eyleyenlerin metin içerisinde konumlandırılmasını kavrayarak anlatı düzeyine geçeriz. Söylem ve anlam düzeylerinde asıl verilmek istenen mesaj, gizli anlam, imaları meydana çıkararak temel yapı düzeyine ulaşırız.

Anlatı Durumunun Evreleri:

Anlatı Durumu'nun Birinci Evresi: Eyletim (Manipülasyon): Bir anlatı öznenin aranıp bulunmasıyla oluşmaya başlar. Bir eyleyen (İnsan, hayvan, nesne bağlamında özne), bir başka eyleyen tarafından bir eylemi yapmaya görevlendirilir ya da kendi kendine eylem yapmayı üstlenir. Eyletim, gönderen ile özne arasında gerçekleşen ilişkidir. Gönderen, özneyi ikna etmek ve etkilemek için belli bir izlenceyi takip eder, özne durumu değerlendirerek, uzlaşmayı kabul edip etmemeye karar verir. Göndericinin özneyi manipüle etmeyi başarmasıyla anlatı başlamış olur.

Anlatı Durumu'nun İkinci Evresi: Edinim (Yeterlilik, Güçlenme): Öznenin eylemi gerçekleştirebilmesi, doğuştan olan ya da sonradan kazandığı yeteneklerine bağlıdır. Bu yüzden bu evreye edinim denir. Bu evrede gönderenin işlevi sonlanır. Özne gerekli özellikleri bazı denemelerden sonra edinebilir. Öznenin eylemlerin akışını etkileyecek temel atılımları, yeteneklerine bağlıdır. Bu yeteneklerin yetersiz olması öznenin başarısızlığına neden olur. Özne gerekli yetenekleri kazanırken, yardım edenlerden destek görür, karşı-öznelere ya da karşı çıkanlar tarafından engellenir.

Anlatı Durumu'nun Üçüncü Evresi: Edim (gösterme): Özne gerekli yetenekleri edinince asıl eyleme geçer. Bu edimdir. Öznenin gereken eylemi gerçekleştirmesi, nesnesine ulaşmasıyla sonuca varılır.

Anlatı Durumu'nun Dördüncü Evresi: Yaptırım (teyit etme): Bu evre, öznenin yaptıklarının kendisini görevlendiren tarafından değerlendirildiği; ödüllendirildiği ya da cezalandırıldığı evredir. Kısacası, sonuç ve yapılanların değerlendirildiği evredir (Rıfat, 2011: 42).

5. Yöntem

Kamu faydası düşünülerek toplumu ilgilendiren birçok sorun ile ilgili olarak hazırlanan kamu spotlarının içeriklerinin ardındaki bilişsel algıya yönelik çözümleme önemli bir konudur. Bu amaçla, çalışmada devlet kurumları ve kadın dernekleri tarafından hazırlanan kamu spotlarının göstergibilimsel çözümlemesi yapılmıştır. Çalışmanın örneklemini T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının “Kadına şiddet insanlığa ihanettir!” kamu spotu (2017), KADEM'in “Cins var, cins var” (2017) ile “Hangi yüzle” (2017) kamu spotu oluşturmaktadır.

Kamu spotları, Greimas'ın Yapısalçı Anlatı göstergebilim yöntemi ile çözümlenmiştir. Dizimsel çözümlemelerde kamu spotları öncelikle evrelere (Eyletim, Edinim, Edim, Yaptırım) ayrılmıştır. Anlatıların başlangıçtan sonuca doğru aşamaları incelenmiştir. Eyleyenler ve işlevleri belirtilmiştir. Son olarak da dizisel çözümlemelerde metne anlamı veren zıtlıklar üzerinde durularak söylem ve anlam düzeyinde verilmek istenen mesaj ortaya çıkarılmıştır.

6. Bulgular ve Yorum

6.1. “Kadına Şiddet İnsanlığa İhanettir” İsimli Kamu Spotunun Göstergebilimsel Çözümlemesi

24 Kasım 2017 tarihli kamu spotunun anlatım düzleminde, anlatının metni üreten öznesi T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'dır. Metni üreten, sözceleme öznesi olan Bakanlık, Ö1'dir. Karadenizli Erkek, Ö2'dir. Propp'un anlatı şemasına göre burada özne yani kahraman ve yardımcıları, tek bir eyleysel rol üstlenmişlerdir. Dolayısıyla “ortak eyleyenler”dir.

6.1.1. “Kadına Şiddet İnsanlığa İhanettir” İsimli Kamu Spotunun Dizimsel Çözümlemesi

Anlatı durumu:

1. *Evre:* Film, Karadeniz türküsü sessel göstergesi ve tarihi köprü görüntüsüyle başlamaktadır. Köprü'nün üzerinde genç bir kadın arkası dönük olarak nehre bakmaktadır. Daha sonra kol kola girerek patikadan yürüyen yaşlı bir Karadenizli çift görüntüsel göstereni verilmektedir. Diğer kesitte, yan yana otururken gösterilmektedir. Erkek olan (Ö2) “Bizde şiddet yok, horon vardır” dilsel göstergesiyle Karadeniz insanının şiddete karşı olduğunu dile getirmektedir. Gösterilen, şiddet karşıtlığıdır. Filmde kadın sessizdir. Görüntü başladıktan sonra yeşillikler arasından geçen bir nehir üzerinde bulunan bir köprü'nün üzerinde duran bir kadın görülmektedir (Görsel 1, Görsel 2, Görsel 3, Görsel 4).

2. *Evre ve 3. Evre:* Bu evrede Karadenizli yaşlı adamın görüşleri güçlendirilmekte ve desteklenmektedir. Karadenizli adamın işlevi bu bölümde sona ermiştir. Yardımcılar bu evrede konu edilmiştir. Koyunlarını güden bir Yörük çobanın, sözleriyle Yörük kültürünün özellikleri aktarılmaktadır. Yörük olduğu görüntüsel gösterenlerin yanı sıra sessel gösterge olarak çobanın “Bizim özümüzde, kökümüzde, Yörüklükte kadına şiddete yer yoktur.” söyleminden anlaşılmaktadır. Burada yine bir erkeğin sesinden bir yörenin şiddet konusuyla ilgili özellikleri dile getirilmiştir. Gösterilen, şiddet karşıtlığıdır. Kadın görsellerde yoktur. Daha sonraki evreler de birinci evredeki söylemi desteklemektedir. Doğulu yaşlı bir adamın sözlerine yer verilmiştir. Yöre kıyafetleriyle (gösteren) Şanlı Urfalı (gösterilen) olduğu görülen adam “Kadın topraktır, anadır” diyerek kadınlara annelik özelliğinden dolayı bir kutsallık ithaf etmektedir. Diğer evrede Ege, Marmara ve Akdeniz yöresine ait olduğu anlaşılan görüntüler yer almaktadır. Bu bölgeler, zeytin ağaçları gösterenleri ile anlatılmıştır. Burada, kadınla erkeğin işbirliğine vurgu yapılmaktadır. Zeytinlikte kadın ve erkeğin birlikte hasat yaptığı görüntüsel göstergede erkek, “İnsan gönlünü açtığı bir kişiye şiddet uygulayamaz” sözünü söylemektedir. Bu dilsel gösterge ile sevginin olduğu yerde şiddetin olamayacağı yan anlamı verilmektedir. Son olarak İstanbul kenti göstergesinde bir iş adamı gösterilmektedir. İş adamı “Kadına yönelik her tür şiddetin karşısındayız” dilsel göstergesiyle, fiziksel, psikolojik her türlü şiddeti reddettiğini dile getirmektedir. Filmde birbirine bağlanan 5 farklı kesit ve 5 farklı bölgeden erkeklerin kadınlara farklı değerler üzerinden anlam yükledikleri ve dilsel göstergeler yoluyla şiddete karşı oldukları (gösterilen) aktarılmıştır (Görsel 5-15). Özne ve yardımcıların gereken eylemi gerçekleştirmesi, nesnesine ulaşmasıyla sonuca varılır. Burada nesne, soyut kavramlardır: paylaşım, iyi töreler, kadına değer, gönül birliği, dayanışma, şiddet karşıtlığı, ortak değerler.

4. *Evre :* Eylemlerin değerlendirildiği en son evrede, bütün bu farklı değerlerin Türkiye halkının ortak değerleri olduğu ve hiçbir bölgemizde şiddete yer olmadığı değerlendirilmesi yapılmaktadır. “Bizi biz yapan ortak değerlerimizde şiddete yer yoktur” dilsel göstergesi ile ortak

bir sonuca varılmaktadır. Metnin sözeleme öznesi logosu ve dilsel gösterge ile en sonda gösterilmektedir. Ayrıca kadına şiddetin sembolü olarak, beyaz bir zemin üzerinde avucu ve parmakları gözükecek şekilde koyu renkli bir el görülmektedir. Koyu renk kötülüğü, kirliliği beyaz renk temizliği ve iyiliği simgelemektedir (Görsel 13-16).

Resim 1. Kadına şiddet insanlığa ihanettir kamu spotundan kareler

Tablo 2. Eyleyenler ve eyleyensel işlevler

Eyleyenler	Eyleyensel İşlevler
Gönderen	Karadenizli erkek
Nesne	Paylaşım, iyi töreler, kadına değer, gönül birliği, dayanışma, şiddet karşıtlığı, ortak değerler
Gönderilen	Karadenizli erkek
Özne	Karadenizli erkek
Engelleyici	Yok
Yardımcı	Yörük Erkek, Doğulu Erkek, Akdeniz Erkeği, Egeli Erkek, Kent erkeği

6.1.2. “Kadına Şiddet İnsanlığa İhanettir” İsimli Kamu Spotunun Dizisel Çözümlemesi

Eşyle horon tepen Karadenizli (Ö2), kültüründe şiddet olmayan Yörük, analık özelliğinden kadına değer veren Doğulu, kadın ve erkeğin iş birliği ve gönül birliğine inanan Egeli/Akdenizli, şiddetin birçok türü olduğunu söyleyen kentli erkek, şiddete karşıdır. Bunların tersine inanan ve uygulayan şiddet yanlısıdır (Tablo 3).

Tablo 3. Kamu spotundaki karşıtlıklar

Karşıtlıklar	Karşıtlıklar
Kadınla hayatı paylaşır (Özne2)	Kadına şiddet uygular (Karşı Özne)
Değerlerine sahip çıkar (Yardımcı)	Değerlerini dikkate almaz (Engelleyici)
Gönlünü açtığı kişiye şiddet uygulamaz (Yardımcı)	Gönlünü açtığı kişiye şiddet uygulayabilir (Engelleyici)
Kadına yönelik her tür şiddetin karşısındadır (Yardımcı)	Kadına yönelik her tür şiddeti destekler (Engelleyici)

Yorum

Kamu spotunda her ne kadar paylaşma, iyi töreler, kadına değer, gönül birliği, dayanışma, şiddet karşılığı gibi unsurların Türkiye halkının ortak değerleri olduğu ve bu değerlerde şiddete yer olmadığı vurgulansa da ülkemizin her bölgesinde şiddetin görülmesi ve devam etmesi nedeniyle gerçeği yansıtmamaktadır. Ülkemizde iyi töreler olsa da namus cinayetleri gibi kötü törelerimiz de vardır. Şiddete yönelik istatistikler bunun en önemli göstergesidir. Ayrıca filmde konuşan erkeklerdir. Kadınlar ise sessiz ve uyumlu bir görüntü vermektedir. Filmde erkeklerle birlikte kadının da konuşması kadın-erkek güç ilişkileri açısından kamuya daha etkili bir mesaj verilebilirdi. Kadının buradaki edilgen erkeğin etken pozisyonunda yer alması, kadının erkeğe itaatine dayalı feodal yapıyı normalleştirmektedir.

6.2. “Cins var, Cins var -2-” İsimli Kamu Spotunun Göstergebilimsel Çözümlemesi

25 Kasım 2017 tarihli “Cins var, cins var-2-” isimli kamu spotu, KADEM’in kadına karşı şiddet temalı olarak çekilen “Cins var, Cins var” adlı serinin ikincisidir. Kamu spotunun anlatım düzleminde, anlatının metni üreten öznesi ve sözcemele öznesi KADEM’dir. Sözcenin üretim zamanı 25 Kasım 2017, uzamı ormandır. KADEM incelemenin tamamında Ö1 olarak anılacaktır. İkinci özne ise kurttur. Saussure’ün gösteren-gösterilen ilişkisine göre kurt gösteren, kadına şiddet uygulamayan erkek gösterilendir ve simgedir. Kurt çözümlemeye, Ö2 olarak anılacaktır. Dişi Kurt Ö3’tür. Kadına şiddet uygulayan erkek ise karşı özne olarak anılacaktır. Videoda görsel, dilsel ve işitsel öğeler anlamlı bir bütün oluşturacak şekilde kullanılmıştır. Tüm öğeler eş zamanlı bir şekilde kullanılmıştır. Ancak görsel öğeler Ö2 nin konumlandırılması nedeniyle daha baskın hale gelmiştir.

6.2.1. Cins var, Cins var 2” İsimli Kamu Spotunun Dizimsel Çözümlemesi

Anlatı durumu:

1. *Evre: Eyletim (Gönderme)*: Kamu spotu, karlarla kaplı ormanda güneşin doğuşu ile başlamaktadır. Bu zamansal olarak günün ilk başlangıcını göstermektedir. Günün başından sonuna doğru hiçbir evrenin atlatılmadan kurtun davranışlarının verileceği ve öne sürülen düşüncenin de ön kanıtı niteliği taşımaktadır. Daha sonrasında kurtun sessel göstereni ile hikâye başlar. Gösterilen kurtun ürkütücü sesidir. Kurt içgüdüsel olarak kendi kendini görevlendirmiştir (Görsel 1, Görsel 2).

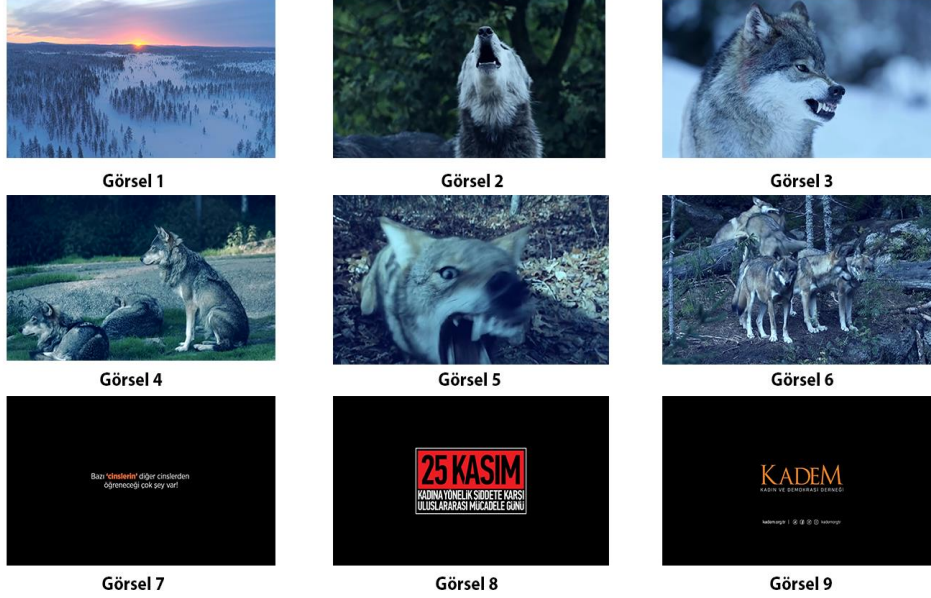
2. *Evre: Edinim (Yeterlilik, Güçlenme)*: Burada, dilsel gösterge ile kurt metaforunun güçlü özelliklerine yer verilmektedir: “Kurt, 200 milyon koku alma hücrelerine sahiptir. Ürkütücü sesi 16 km’den duyulmaktadır. 750 kg çene basıncına sahiptir.” Gösterilen, Ö2’nin biyolojik olarak güçlü özellikte olduğudur. Yırtıcı ve vahşi bir hayvan olan Ö2’nin görüntüsel göstergesinin kullanılmasıyla ürkütücü betimlemesi pekiştirilmektedir. Filmde soğuk renkler olarak mavi ve gri tonlarının kullanılması korku algısını vurgulamaktadır (Görsel 3).

3. *Evre: Edim (gösterme)*: Dilsel gösterge: “Ailesine düşkün olan kurt, eşinin yavrularının ve grubunun güvende olmasını ve aç kalmamasını sağlar”. Bu kesitte Ö1’in aktardığı dilsel göstergede gösterilen, Ö2 nin sosyal ve koruyucu bir hayvan olduğu, aile ve grubuna önem verdiği, aile ve sahiplenme duygusu gelişmiş bir hayvan olduğudur (Görsel 4).

4. *Evre: Yaptırım (teyit etme)*: Dilsel gösterge: “Anadolu’da geleneksel adı “canavar” olan kurt eşine asla saldırmaz.” Burada Ö2’nin yörede “canavar” olarak adlandırılması eleştirilmiştir. Eşine saldırmayan Ö2’nin canavar imgelemiyile anılması tezatlık teşkil etmektedir. Burada asıl canavarın eşine saldıran insanların olduklarına dair alt mesajı da verilmektedir. “Bazı cinslerin, diğer cinslerden öğreneceği çok şey var” dilsel göstergesinde bazı cinsler gösteren, erkekler gösterilen, diğer cinsler gösteren, hayvanlar gösterilendir. Söylemin düz anlamı, bazı cinslerin diğer cinslerden öğreneceği çok şey olduğudur. Yan anlam ise, hayvanlardan üstün kabul edilen insanların da bazen hayvanlara göre kusurlu olabileceği ve davranışlarında yanlışlıklar

olduğu, şiddet uygulamama konusunda hayvanlardan örnek alması gerektiğidir. Filmde ödüllendirme yoktur, ödüllendirme yerine kurtun davranışları dilsel göstergeler aracılığıyla desteklenmektedir, karşı özne olan şiddet uygulayan erkek (insan) uyarılmaktadır (Görsel 5, Görsel 6, Görsel 7, Görsel 8, Görsel 9).

Resim 2. “Cins var, cins var” kamu spotundan kareler

Tablo 4. Eyleyenler ve eyleyensel işlevler

Eyleyenler	Eyleyensel İşlevler	
Gönderen	Kurtlar kendi kendini görevlendirir, içgüdü	Eylemi belirleyen kişi
Nesne	Aile duygusu	Eylemin konusu
Gönderilen	Erkek Kurt ve Dişi Kurt	Eylemin kendisi için gerçekleştiği kişi
Özne	Dişi Kurt, Erkek Kurt	Eylemi yapar
Engelleyici	Dış tehditler	Eylemi engeller
Yardımcı	Erkek Kurt, Aile, sahiplenme duygusu	Eyleme yardım eder

6.2.2. “Cins var, Cins var 2” İsimli Kamu Spotunun Dizisel Çözümlemesi

Kadına yönelik şiddetle mücadele günü kapsamında hazırlanan kamu spotunda kurt metaforu kullanılarak, erkeklerin kadına şiddeti eleştirilmiştir. Filmde “Erkeklerin kadınlara uyguladığı şiddeti yırtıcı hayvanlar bile eşlerine uygulamıyor ve bu konuda erkeklerin hayvanlardan öğreneceği çok şey var” üst metni işlenmektedir. Kamu spotunda karşıtlıklar şiddet ve şevkat üzerinden kurulmuştur. Gücü kötü kullanan, hassas olmayan, ürkütücü olan, ailesini korumayan, eşine saldıran erkek (insan cinsi) dir. Gücünün farkında olan, hassas olan, sevecen, eşini ve ailesini koruyan, eşine saldırmayan metafor olarak erkek kurt (hayvan cinsi) tur (Tablo 5).

Tablo 5. Kamu spotundaki karşıtlıklar

Karşıtlıklar	
Gücü kötü kullanan (Ö4)	Gücünün farkında olan (Ö2)
Hassas olmayan (Ö4)	Hassas olan (Ö2)
Ürkütücü (Ö4)	Sevecen (Ö2)
Ailesini korumayan (Ö4)	Eşini ve ailesini koruyan (Ö2)
Ailesinin güvenliğini ve bakımını sağlamayan (Ö4)	Ailesinin güvenliğini ve bakımı sağlayan (Ö2)
Eşine saldıran (Ö4)	Eşine saldırmayan (Ö2)
Canavar olan (Ö4)	Canavar olmayan (Ö2)

Yorum

Bu kamu spotunda da ilk kamu spotunda olduğu gibi erkek özne ön plandadır. Ağırlıklı olarak erkeğin ailesine düşkün, koruyucu, sahiplenici özelliklerine atıfta bulunarak ataerkil yapıda evin düzenini sağlayan ve koruyan erkek modeli pekiştirilmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliği kadın ve erkeğin toplumda imkanlardan eşit şekilde yararlanmaları ve eşit haklara sahip olmaları anlamına gelmektedir. Toplumsal cinsiyet açısından film incelendiğinde burada kadınlarla erkeklerin eşit şekilde temsil edilmediği gözlenmektedir. Kadının sunuluş biçimi kadın ve erkek kimliğinin yeniden inşasına aracılık etmektedir. Bu yüzden filmlerde kadının temsil edilmemesi veya edilgen temsili filmin şiddete yönelik bilişsel algıyı değiştirme amacıyla çalışmaktadır. Ayrıca toplumsal cinsiyet biyolojik cinsiyet farklılığına indirilmeksizin kadın ve erkeğe verilen rolleri, iki cinsin sosyal ve kültürel tanımlamalarını ve aralarındaki farklılıkları belirleme biçimini anlatmak için kullanılan bir kavramdır. Biyolojik cinsiyet doğuştandır ama toplumsal cinsiyet toplumsallaşma sürecinde öğrenilir. Filmde hayvan metaforu ile insan karşılaştırılarak tamamen biyolojik, içgüdüsel tanımlamalara yer verilmiştir. Günümüzde artık cinsiyet eşitliği sorununu biyolojik farklılıklardan ziyade öğrenilmiş toplumsal davranışlar üzerinden ele alan toplumsal cinsiyet temelli bir bakış açısı gerekmektedir.

6.3. “Hangi yüzle” İsimli Kamu Spotunun Göstergibilimsel Çözümlemesi

24 Kasım 2017 tarihli kamu spotunun anlatım düzleminde, anlatının metni üreten öznesi KADEM (Ö1)’dir. Propp’un anlatı modeline göre burada koca, saldırganıdır. Propp, saldırganın işlevlerini şöyle tanımlamaktadır: Saldırgan aileden birine zarar verir, kişilerin bedenlerine zarar verir, kurbanını bir şey yapmaya zorlar ya da zorla ondan birşey koparır, saldırgan birini öldürür, birini bir yere kapatır veya hapseder, saldırgan her gece birine zarar verir.

6.3.1. “Hangi yüzle” İsimli Kamu Spotunun Dizimsel Çözümlemesi

Anlatı durumu:

1. *Evre:* Bu kesitte erkek özne (Ö2) nin olumlu özellikleri yansıtılmaktadır. İşyerine gelişle film başlar. Burada erkek, samimi, güleryüzlüdür: Asansörde karşıdan gelene kapıyı tutma, yanlışlıkla çarptığı kişiden özür dileme, patronuna gülümseyerek yanıt verme, çayı döken çaycıyı teskin etme, garajda başka bir aracı sabırla bekleme gibi (bkz. Görsel 1-14).

2. *Evre:* İşten çıkıp eve gitme sahnesi. Burada erkek öznenin olumsuz özellikleri yansıtılmaktadır: Eşine öfkeyle bakarak içeri girer, dışarıda gösteremediği öfkesini karısına göstermeye başlar. Yemek masasında eşine bağırır (sessel gösterge): “Yeter! Yeter artık! Gene söyledim. Herşeyden bıktım bu sabah be! Huzur yok! Nereye gidiyorsun ha!”. Tabak kırar (Görsel 15-22). Burada yardımcıları soyut kavramlardır: tahammülsüzlük, öfke, şiddet, saldırganlık.

3. *Evre:* Kadın kendini odaya kilitler, adam üzerine yürür, kapıyı yumruklar. Burada nesne ikiyüzlülüktür (Görsel 23-32).

4. *Evre:* Metnin sözceleme öznesi KADEM’in eylemi değerlendirilmesiyle film sona erer: “Başkalarına göstermekten utanç duyduğun bir yüzün var. Sevdiklerine göstermekten çekinmiyorsun. Sevdiklerine hangi yüzle bakıyorsun?” (Görsel 33-34).

Resim 3. “Hangi Yüzle” kamu spotundan kareler

Tablo 6. Eyleyenler ve eyleyensel işlevler

Eyleyenler		Eyleyensel İşlevler
Gönderen	Koca (kötü adam, saldırgan)	Eylemi belirleyen kişi
Nesne	İkiyüzlülük	Eylemin konusu
Gönderilen	Koca	Eylemin kendisi için gerçekleştiği kişi
Özne	Koca (kötü adam, saldırgan)	Eylemi yapar
Engelleyici	Yok	Eylemi engeller
Yardımcı	Tahammülsüzlük, öfke, şiddet, saldırganlık	Eyleme yardım eder

6.3.2. “Hangi yüzle” İsimli Kamu Spotunun Dizisel Çözümlemesi

Filmde karşıtlıklar aynı kişinin farklı davranışları üzerinden gösterilmektedir. Güler yüzlü ve anlayışlı olan da şiddet uygulayan da aynı kişidir. Farklı davranış kalıpları içindeki erkeğin hem olumlu kişilik özellikleri hem olumsuz kişilik özellikleri yansıtılarak tutarsızlığı vurgulanmıştır. Şiddet dışı ve şiddet içeren öğeler görsellerle desteklenmiştir (Tablo 7).

Tablo 7. Kamu spotundaki karşıtlıklar

Karşıtlıklar	
Pozitif	Negatif
Nazik	Kaba
Bağışlayıcı	Kindar
Saygılı	Saygısız
Anlayışlı	Anlayışsız
Sakin	Öfkeli
İçine atma	Dışavurum
Barışçıl	Saldırgan

Yorum

İncelenen diğer kamu spotlarında olduğu gibi bu kamu spotunda da erkek özne aktif, kadın özne pasif gösterilmektedir. Kadına evde ev işleriyle uğraşan ve akşam kocasını bekleyen bir rol verilirken, erkek iş yaşamında yoğun tempoda çalışan iş adamı rolündedir. Burada da erkeğin çalışıp evini geçindirdiği kadınsa ev işleri ile ilgilendiği ataerkil yapıya uygun özellikler göze çarpmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Ülkemizde kadına şiddet önemli sorunlarımızın başında gelmektedir. Tüm dünyada kadınlar eşleri, aile bireyleri veya erkek arkadaşları tarafından çeşitli sebeplerle şiddete maruz kalmaktadır. Ülkemizde genellikle kadına şiddet ataerkil bir toplum yapısından kaynaklanmaktadır. Şiddetin temelindeki sorun, kadın ve erkek arasındaki eşitsiz güç ilişkilerinde yatmaktadır. Bu eşitsiz güç ilişkilerini anlayabilmek için çocukluktan yetişkinliğe kadar giden sosyalizasyon sürecinde toplumun zihniyetinde oluşturulan cinsiyet algısının temellerine bakılmalıdır. Kadın erkek eşitliğine inanan erkeklerin yetişmesi, sağlıklı ve huzurlu bir toplum için en önemli kriterlerdendir. Bu açıdan, şiddetle mücadelede medyanın konuyu ele alış ve sunumu bilişsel algılarımızın değişiminde önemli role sahiptir. Çalışmanın örneklemini oluşturan T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve KADEM’in hazırladığı kamu spotlarında şiddetin, şiddeti gerçekleştiren kişi ve kadınların betimlemesinin feodal yapıya uygun bir şekilde yapıldığı görülmektedir. Kamu spotlarındaki görsel ve söylemlerdeki betimlemeler ağırlıklı olarak “itaat etme”, “boyun eğme”, “söz dinleme” şeklinde yapılmıştır. Filmlerdeki temel sorun, ataerkil toplum özelliklerine uygun olarak erkek egemen özellikler pekiştirilmektedir. Kadına şiddetin çözümünde yalnızca erkek davranışlarına odaklandığı görülmektedir. Şiddetin arka planındaki toplumun feodal yapısını irdeleyen bir mesaj yer almamaktadır. Sorunun temelinde yer alan

eşitsiz güç ilişkilerinin zihinsel, sosyolojik, psikolojik, ekonomik nedenleri göz ardı edilmektedir. Nitekim ülkemizde gerçekleştirilen sayısız kadın cinayetleri her seferinde toplumca kınanmasına rağmen bu cinayetler gerçekleşmeye devam etmektedir ve çoğunda eşini öldürenler bir pişmanlık duymamaktadır.

Erkek ve kadının toplum işlerini düzenlerken beraber hareket etmeleri, eşitlik ve tamamlayıcılık anlayışı içerisinde aralarındaki farklılıklarla yapılan işleri zenginleştirmeleri, toplumdaki cinsiyet farklılıklarının azalmasında büyük öneme sahiptir. Evde ve iş yerinde iktidar sahibi olan erkek kazanç dengesi açısından kadın için eşitsiz bir durum oluşturabilmektedir. Kamu spotlarında gizlenmiş iktidar ilişkisi toplumsal cinsiyet bağlamında yansıtılırsa, kadının ekonomik ve toplumsal bağlamda eşitliği için bir mesaj verilebilir. Esasında bu filmler, kadının ev işleri ile ilgilenmesi erkeğin de iktidar ve yüksek otoriteye sahip olmasına dayalı kalıp yargıları örtük olarak sunarak kadının ekonomik, psikolojik şiddete de maruz kaldığı gerçeğini anımsatmaktadır. Toplum gelenek göreneklerine göre kadına biçilen rolü ön plana çıkartmak yerine kadının da erkek gibi çalışan, bilim ve sanat gibi kollarda faaliyet gösteren rollerde sunumu cinsiyet ayrımcılığı ve şiddetle mücadele açısından önem arz etmektedir. Kadınlara yönelik şiddete karşı projeler, yasal düzenlemeler ve bu düzenlemeler hazırlanırken çeşitli mesleklerden kadınların da dahil olması, tutum değişiklikleri için medya kampanyaları, şiddet gören kadınları desteklemek, erkeklerin bu konuda eğitilmesi gibi birçok önlemi biraraya getirecektir. Şiddete toplumsal cinsiyet temelli bakılabilirse bu projelerin kapsamı da artacaktır.

Medya kampanyaları, kadına yönelik şiddeti daha çok vurgular ve çok yönlü yansıtırsa şiddetin önlenmesinde toplumsal bir değişiklik oluşabilir. Bunun örnekleri dünyada görülebilmektedir. Medya dili olarak, kadın ile erkeğin arasındaki farkların doğuştan geldiğini savunan ve kadını ikincilleştiren, kadının yeri evidir görüşünü destekleyen, çalışma yaşamında kadın ve erkeklerin yapacağı işleri sınıflandırıcı, ifadelere yer verilmemesi önem arz etmektedir. Ayrıca şiddetin kökeni sadece geleneklere dayandırılmayıp, çok daha derin olan sosyo ekonomik ve psikolojik boyutlara bakılmalıdır. Kadının emeğinin sömürülmesi, iş yaşamında mobbinge maruz kalması da kadının uğradığı şiddete örnektir. Dolayısıyla, şiddetle mücadele kapsamında hazırlanan kamu spotlarının konuyu bu çerçevede genişleterek, şiddetin her türüne dikkat çekmesinin mücadelede daha etkili olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Akerson, E. F. (2005). *Göstergibilime Giriş*, Multilingual Yayıncılık, İstanbul.
- Aksu B. ve Üstün, İ. (2005). *Sıcak Aile Ortamı, Demokratikleşme Sürecinde Kadın ve Erkekler*, İstanbul :TESEV Yayınları.
- Atakul, S., (2002). Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Ulusal Medya Politikaları, *Şiddet ve İntihar Haberlerinin Sunumunun Toplum Üzerindeki Etkileri Sempozyumu*, Ankara: RTÜK Yayın No:6, 55-63.
- Bator, R. J., ve Cialdini, R. B. (2000). New Ways to Promote Proenvironmental Behavior: The Application of Persuasion Theory to the Development of Effective Proenvironmental Public Service Announcements, *Journal of Social Issues* 56(3): 527-41.
- Baygal, A. (2016). Şiddetin Aile İçi Görünümleri, İçinde: *Değişen Toplumda Değişen Aile* (Ed: N. Adak), Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Bilton, T., Bonnett, K.ve Jones P. (2009). Toplumsal Cinsiyet İlişkileri, İçinde: *Sosyoloji* (Ed.B. Özçelik), Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Binark, M ve Gencel, B. (2007). Yeni Medya Çalışmalarında Yeni Sorular ve Yöntem Sorunu, *Yeni Medya Çalışmaları* (Der:M. Binark), Ankara: Dipnot Yayınları.
- Bütün, M., Selçuk, M. , Akadal, E. ve Gülseçen, S. (2018). Kamu Spotlarının Etkililiği Üzerine Bir Araştırma, *Selçuk İletişim*, 11 (2): 273-291.

- Canada: Immigration and Refugee Board of Canada, *Cameroon: Domestic violence, including legislation; protection provided by the state and support services available to victims (2014-2016)* (2016). <http://www.refworld.org/docid/5729a55e4.html> (Erişim tarihi: 21 Şubat 2019)
- Canikoğlu, S., K. (2015). Kadınlara Yönelik Şiddetin ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesine Dair Ulusal ve Uluslararası Mevzuat (İstanbul Sözleşmesi ve 6284 Sayılı Kanun, *Ankara Barosu Dergisi*, (3): 356-378.
- Cialdini, R. B. 2003. Crafting Normative Messages to Protect the Environment, *Current Directions in Psychological Science* 12 (4):105–9.
- Cins var, cins var (2017). KADEM'den 25 Kasım Uluslararası Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Günü Videosu, youtube: <https://www.youtube.com/watch?v=vj0VWllEkw> (Erişim tarihi: 02.12.2018).
- Çalışkan H ve Çevik E., İ. (2018). Kadına Yönelik Şiddetin Belirleyicileri: Türkiye Örneği, *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(4).
- Dillard, J. P. ve Peck, E. (2000). Affect and Persuasion Emotional Responses to Public Service Announcements, *Communication Research*, 27(4): 461-495.
- Ediz, A. ve Altan Ş. (2017). Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddet Üzerine Bir Alan Araştırması, *TBB Dergisi*, <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2017-2017-1729>.
- Göçmen, T.L. ve Ayvaz, S. (2017). Kamu Spotlarının Göstergibilimsel Yöntemle Çözümlemesi: Sağlık Bakanlığı Örneği, *Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli Dergisi*, 25(2): 112-128.
- Gödelek, K. (2005). Güç, İktidar İlişkisi Bağlamında Kadına Yönelik Şiddet, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (15).
- Gökkaya, V., B. (2011), Türkiye’de Kadına Yönelik Ekonomik Şiddet, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12(2): 103.
- Greimas, A. J. (1988). Maupassant: the Semiotics of Text : Practical Exercises, Edit: Landowski, E, (Translated: Peron, P.), Amsterdam/Philadelphia: *John Benjamins Publishing Company*.
- Griskevicius, V. Cialdini, R. B. ve Goldstein, N. J. (2008), Social Norms: An Underestimated and Underemployed Lever for Managing Climate Change. *International Journal of Sustainability Communication*, 3 (2008):5–13.
- Gülada, M. O. (2018). Korku Çekiciliği Kavramının Trafik Kazalarını Konu Alan Kamu Spotu Reklamlarında Kullanımı, *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2): 131-143.
- Güngör, N. (2011), *İletişim- Kuramlar-Yaklaşımlar*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- KADEM reklam filmi- Karşındakine Hangi Yüzle bakıyorsun!! (2017). youtube: <https://www.youtube.com/watch?v=a1Io2siL6tE> (Erişim tarihi: 02.12.2018).
- KADEM (2018). <http://kadem.org.tr/kadem-i-olagan-genel-kurul-ve-tanitim-toplantisi/> (Erişim tarihi: 21 Şubat 2019).
- Kadına Şiddet İnsanlığa İhanettir (2017). Kadına Şiddet İnsanlığa İhanettir! Kamu Spotu, youtube: <https://www.youtube.com/watch?v=PgInQeJIJEI> (Erişim tarihi: 02.12.2018).
- Kadına Yönelik Şiddetin Sebeplerinin Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu (2015). <http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss717-bolum-2.pdf> (Erişim tarihi: 02.12.2018).

- Karatay, A. ve Karatay, A. (2015), Sosyal Sorumluluk Bağlamında, Dünyada “Kadına Yönelik Şiddete Hayır” Temalı Sosyal Medya Kampanyaları ve Aktivizm Örnekleri, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1): 21-36.
- Keisler, A. (2016), Predictors of Effectiveness of Public Service Announcements (PSAs): A Systematic Analysis of Campaigns, *Marketing and Public Policy Conference Proceedings*.
- Kıran, A. ve Kıran, Z. (2011), *Yazınsal Okuma Süreçleri, Dilbilim, Göstergebilim ve Yazınbilim Yöntemleriyle Çözümlemeler*, Ankara: Seçkin Yayınları.
- Kocacık, F. (2004). *Aile İçi İlişkilerde Kadına Yönelik Şiddet: Türkiye’den Örnekler*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.
- Köse, A. ve Beşer, A. (2007), Kadının Değiştirilebilir Yazgısı "Şiddet", *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 10(4): 114-121.
- Mor Çatı (2018) . <https://www.morcati.org.tr/tr/tanisolim/oykumuz> (Erişim tarihi: 02.12.2018)
- My Voice Short Film Against Gender Based Violence (2017). https://www.youtube.com/watch?v=5UrXg3_VZLU (Erişim tarihi: 02.12.2018).
- Oktay, E.Y. (2015). Türkiye’nin ve Dünyanın Ortak Sorunu: Kadına Şiddet, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, (64): 57-118.
- Özbük, M. ve Öz, Y. (2017). Türkiye’de Yayınlanmış Olan Kamu Spotlarının İçerik Analizi Yöntemi ile İncelenmesi, *Business and Economics Research Journal*, 8(3): 575-589.
- Parmaksızoğlu, A. (2011). *Aile İçi Şiddet Mağduru Olup Boşanma Sürecinde Bulunan Kadınlarda Travma Sonrası Stres Belirtileri ve İlişkili Özellikler*, Kocaeli: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Propp, V. (1985). *Masalın Biçimbilimi*, (Çev.: M. Rıfat ve S. Rıfat), İstanbul: Bilim Felsefe Sanat Yayınları.
- Rıfat, M. (2011). *Homo Semioticus ve Genel Göstergebilim Sorunları*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Soydan, M. (2007). Yavuz Turgul’un Gönül Yarası Filminin Greimas’ın Eyleyensel Örnekçesine Göre Çözümlemesi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, (18): 1-14.
- Staggers, S. M. ve Myers, S. (2011). Working to Alleviate Gendered Violence on College Campuses by Designing Public Service Announcement Storyboards, *Communication Teacher*, 25(4): 212-217.
- Şeker, M., ve Tiryaki, S. (2013). Sigara ile ilgili kamu spotlarında moral panik etkisi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 223-241.
- Tanca, H. A. ve Ünal, F. (2018). Kitap Okuma Kültürü Konulu Kamu Spotunun Göstergebilimsel Analizi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 721-728.
- Terkan, B. (2010). Kadın Örgütlerinin İnterneti Alternatif Medya Olarak Kullanımı Üzerine Bir İnceleme, *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 6 (3): 34-55.
- Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması (2017). <http://www.hips.hacettepe.edu.tr/KKSATRAraRaporKitap26Mart.pdf> (Erişim tarihi: 02.12.2018).
- Uyar, M., Öztürk, E., Y. Ve Şahin, T. K. (2018). Kadına Yönelik Şiddete Genel Bir Bakış, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (71): 154-162.
- van Der Gaag, N. (2018). *Feminizm* (çev. B.S.Aydaş), İstanbul: Sel Yayıncılık.
- WHO, http://www.who.int/gho/women_and_health/violence/en/, (Erişim tarihi: 27.08.2018).

WHO, <http://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/violence-against-women>, (Erişim tarihi: 05.12.2018)

Yaman, F., ve Göçkan, İ. (2015). Kamu spotu reklamlarının sigara kullanıcıları üzerindeki etkisi: Afyonkarahisar ilinde bir Uygulama, *KAÜ İİBF Dergisi*, 6(11): 53-65.

Foodstagramming ve Tatil Deneyimine Etkisi

Foodstagramming and Its Effects on Holiday Experience

Doç. Dr. Duran CANKÜL¹, Derya AVCI²

Öz

Yiyeceklere ve içeceklerle ilişkin yemek deneyimleme şeklini, sunumunu ve düşüncesini değiştiren Foodstagramming, turistlerin yiyecek-içecek selfileri çekmeye ve paylaşmaya başladıkları yeni ve popüler bir fenomendir. Dolayısı ile bu çalışmada yerli turistlerin tatil deneyimlerinde Foodstagramming motivasyonlarını belirlemek ve bu motivasyonların tatil deneyimine olan etkisini incelemek amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden anket tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın evreni Türkiye'deki Instagram kullanıcılarıdır. Araştırmanın örneklemini ise kolayda örnekleme yöntemi ile belirlenen, tatilleri sırasında yiyecek ve içecek fotoğrafları çeken ve bunları Instagramda paylaşan 409 yerli turist oluşturmaktadır. Verilerin analizinde faktör, korelasyon ve regresyon analizleri kullanılmıştır. Faktör analizi sonuçlarına göre Foodstagramming motivasyon unsurları "kendini ifade etme", "yemek deneyiminin artırılması", "sosyal bağlantı", "sosyal medya ağına katılım" ve "özel-önemli gün hatırası" olmak üzere beş boyutta toplanmıştır. Korelasyon analizi sonucunda Foodstagramming motivasyon unsurları ile tatil deneyimleri arasında anlamlı ve pozitif yönlü ilişki olduğu belirlenmiştir. Regresyon analizi sonuçları ise Foodstagramming motivasyon unsurlarının tatil deneyimine pozitif etkisinin olduğunu, Foodstagramming motivasyon unsurları alt boyutları çerçevesinde ise sadece "sosyal medya ağına katılım" boyutunun turistlerin tatil deneyiminde etkili olmadığını göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Foodstagramming, yiyecek -içecek, tatil deneyimi, turizm

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Foodstagramming that alters people's habit of consuming food and beverage, the way how they are presented and people's perspective on this habit is nowadays' popular phenomenon. This phenomenon encourages tourists to take selfies by the dining table and share them through social media. Therefore, this research focuses on defining the motivation parameters behind local tourists' Foodstagramming adoption and observing how it affects their holiday experiences. In that regard, surveying technique which is one of the quantitative methods is used in this research. The universe of this research is the Instagram users in Turkey. For the sampling part of the research 409 local tourists that picture food and beverage and share these photos through Instagram are used. These tourists are pre-defined using convenience sampling method. Factor, correlation and regression analysis methods are utilized in data analysis part. As a result of factor analysis, there was five different motivation types in Foodstagramming adoption consisting "Self-Expression", "Enrichment of Dining Experience", "social interaction", "Virtual Community Engagement" and "Special Occasion Memory". As a result of the correlation analysis, it was determined that there was a significant and positive relationship between Foodstagramming motivation factors and holiday experiences. The results of regression analysis showed that Foodstagramming motivation had a positive effect on the holiday experience and within the framework of Foodstagramming motivation factors, only in social media network dimension was not effective the holiday experience of tourists.

Keywords: Foodstagramming, food and beverage, holiday experience, tourism

Paper Type: Research

¹Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Turizm Fakültesi, durancankul@hotmail.com.

²Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, derya_yikilmaz@hotmail.com.

Giriş

Gastronomi turist destinasyonlarının geliştirilmesi, sürdürülebilirliği ve pekiştirilmesi için kilit unsurlardan biridir (Jiménez-Beltrán, López-Guzmán ve Cruz, 2016: 418; Galvez, Lopez-Guzman ve Buiza, 2017: 254; Rinaldi, 2017: 1748). Gastronomi, turistlerin destinasyonu deneyimleme noktasında önemli rol oynamakta ve turistlere eşsiz gastronominin tadını çıkarma fırsatı sunmaktadır (Kivela ve Crofts, 2006: 354) ve destinasyonlar için önemli bir çekicilik unsurudur (Kivela ve Crofts, 2006: 354). Gastronomi turizmi, ekonomik kalkınmayı teşvik etmek ve ziyaretçilerin özel ihtiyaçlarına cevap vermek amacıyla turizm ve yerel gıda sistemlerini entegre etmeleri için topluluklara fırsatlar sunmaktadır. Bununla beraber, yerel üreticilere destek veren ve yerel ekonomileri canlandıran sürdürülebilir bir turizm kaynağı olarak da görülebilmektedir (Kyriakaki, Zagkotsi ve Trihas, 2016: 227). Ayrıca belirli bir coğrafik alanın birincil sektörünün geliştirilmesinde olduğu gibi gecelik konaklamaların artmasında da olumlu bir etkiye sahiptir (López-Guzmán, Hernández-Mogollón ve Clemente, 2016: 1).

Seyahat faaliyetlerinin vazgeçilmez bir parçası olan gastronomik tüketimler, keyif ve memnuniyet duygusu yaratarak turistleri deneyimin zirvesine yönlendirmektedir (Quan ve Wang, 2004). Turistler bu gastronomik deneyimler de sadece ürünleri tüketmekle kalmayıp aynı zamanda sosyal medyada paylaşmaktadır.

Sosyal medya, ağırlıklı olarak tatil deneyimi paylaşımı için tatillerden sonra kullanılmaktadır (Fotis, Buhalis ve Rossides 2012: 13). Bu deneyimlerin paylaşıldığı sosyal medya platformlarından biri de Instagramdır. Instagram, yaratıcı görseller aracılığıyla kendini ifade etmeyi ve iletişim aracı sağlayan büyüyen bir sosyal medya platformudur (Ginsberg, 2015: 78; Lavoile, 2015: 79) ve yiyecek fotoğrafı yayınlayan ve paylaşan birçok kişiyi cezbetmektedir (Chung vd., 2017: 1674). Turistler, özel etkinlikleri kaydetmek ve hatırlamaya yardımcı olması nedeniyle tatilde yiyecek fotoğrafları çekmektedir ve deneyimlerini başkaları ile bu platformda paylaşmaktadır (Liu, Norman ve Pennington-Gray, 2013: 12). Turistlerin tatillerinde yiyecek içecek ile ilgili fotoğrafları çekip bunları Instagramda yayınlaması foodstagramming olarak adlandırılmaktadır. Bir fenomen olan Foodstagramming, turistlerin yiyecek içecek deneyimi ile ilgili fotoğrafları yayınladıkları zaman ortaya çıkmaktadır (Blanchette, 2013; Wong vd., 2019: 99).

Sosyal medya alanında yiyecek fotoğrafları ile ilgili çalışmaları incelendiğinde bu alanda online yiyecek fotoğraflarının seyahat planlama sürecine etkilerini inceleyen çalışmaların (Liu vd., 2013) yanı sıra, yiyecek markalarının Instagram hesaplarında paylaştıkları fotoğrafların tematik analizini yapan (Ginsberg, 2015), paylaşılan fotoğraflara göre yeme alışkanlıkları ile ülkeleri ilişkilendirilen (Mejova, Abbar ve Haddadi, 2016; Chung vd., 2017) ve gıda çöllerindeki beslenme tercihleri ve beslenme zorluklarını anlamaya çalışan (Choudhury, Sharma ve Kiciman 2016), bununla beraber, sağlıklı yeme alışkanlıklarını desteklemek amacıyla sosyal medyayı nasıl ve niçin takip ettiklerini ve sosyal etkileşimin bu kararlarını nasıl etkilediğini ele alan (Chung vd., 2017), Web ortamında paylaşılan farklı ülkelere ait yemek tariflerini inceleyerek ülkelerin mutfak ve yemek pişirme alışkanlıklarının benzerlikleri ve farklılıkları inceleyen çalışmalar yer almaktadır (Sajadmanesh vd., 2017).

Foodstagramming'in dikkat çeken yaygınlığına rağmen, literatürde bu sosyal olguyu inceleyen çok az çalışmaya rastlanmaktadır. Buradan hareketle bu araştırmanın amacı, yerli turistlerin tatil deneyimlerinde Foodstagramming motivasyonlarını belirlemek ve bu motivasyonların turistik deneyime olan etkisini inceleyerek literatürdeki boşluğu doldurmaktır.

1. Kavramsal Çerçeve

Günümüz dijital alanının önemli bir parçası sosyal medyadır (Mejova vd., 2016; Sajadmanesh vd., 2017). Sosyal medya, seyahat edenler için bilgi kaynakları sağlamak açısından giderek daha önemli bir rol oynamaktadır. Önceki çalışmalar, turistlerin sosyal medyayı seyahat planlaması yapmak amacıyla bilgi aramanın yanı sıra (Gretzel, 2006: 9; Gretzel ve Yoo, 2008:

35; Xiang ve Gretzel, 2010: 179; Simms ve Gretzel: 2013; Shyle ve Panajoti, 2015: 8; De Souza ve Machado, 2017:257) turizm deneyimlerini paylaşmak amacıyla da sıkça kullandıklarını göstermektedir (Lo, Mckercker, Lo, Cheung, ve Law, 2011:730; Tussyadiah ve Fesenmaier, 2009: 24; Fotis vd., 2012:13; Liu vd., 2013; Cahyanto, Gray, Mandala, Schroeder ve Kaplanidou 2016).

Seyahatle ilgili özellikle diğer seyahat edenler tarafından gönderilen seyahat yorumları ve fotoğraflardan oluşan tüketiciler tarafından oluşturulan medya içerikleri seyahatlerin planlanması sırasında kapsamlı olarak kullanılmaktadır (Yoo, Lee, Gretzel ve Fesenmaier 2009: 57; Simms, 2012: 76; Filho, 2014: 4). Sosyal medya sitelerinde paylaşılan bilgiler, potansiyel gezginler için seyahate karar vermenin her aşamasında etkili olabilecek önemli bir bilgi kaynağı olarak kabul edilmektedir (Kang ve Schuett, 2013: 93; Dwityas ve Briandana, 2017: 193). Bu durum onlara seyahat deneyimlerinin tavsiyelerini alma ve aktarma fırsatı vererek turistleri güçlendirmektedir (Mendes-Filho ve Tan, 2009). Sosyal medya seyahat kararlarında önemli ölçüde etkili olmakla (Amaro, Duarte ve Henriques, 2016: 1) beraber, bu gün sosyal medyanın bir turizm destinasyonunu tanıtmaya gücü yadsınamaz öneme sahiptir (Latorre-Martínez, Iñiguez-Berrozpe ve Plumed-Lasarte, 2014: 17). Benzer şekilde turistler tarafından çekilen ve sosyal medyada paylaşılan fotoğraflar, destinasyon imajı oluşturmada giderek daha önemli rol oynamaya başlamıştır (Gali ve Donaire, 2015: 893). Sosyal medyada tatil deneyimleri ile ilgili paylaşılan fotoğrafların önemli bir bölümünü de yiyecek içeceklerle ilgili fotoğraflar oluşturmaktadır. Yiyecek içecek fotoğrafları, turizm endüstrisinde bir çekme faktörü olmakla birlikte bir tür bilgi sunumu görevi de görmektedir (Liu, Norman, Backman, Cuneo ve Consrasky, 2012).

Yiyecek içeceklerin fotoğraflarını çekmek ve bunları sosyal ağ sitelerine yayınlamak yaygın bir sosyal fenomen haline gelmiştir (Dejmanee, 2015: 429). Sosyal ağ sitelerinden biri olan Instagramda turistlerin yiyecek içecek fotoğraflarını çekip paylaşmaları Foodstagramming olarak adlandırılmaktadır (Blanchette, 2013; Wong vd., 2019: 99). Bir fenomen olan Foodstagramming 'e ilişkin motivasyonlar turistlerin seyahat memnuniyetini olumlu yönde etkilemekte ve turistlerin tatil deneyimleri, foodstagramming ile geliştirilen yemek deneyimlerinden doğmaktadır (Wong vd., 2019: 108-109). Turistler, yiyecek içecekleri bireylerin kimliklerini şekillendirme yeteneğine sahip daha derin manevi ve kişisel bir anlamı olan bir sanat türü olarak görmekte ve Instagram'da bu sanat biçimini sergilemenin bir yolu olarak hizmet etmektedir (Ginsberg, 2015: 79). Instagram, kullanıcıların fotoğrafları olarak ve filtreler kullanarak onları değiştirerek güncellemelerini kolayca paylaşabilecekleri sağlayan nispeten yeni bir iletişim biçimidir. En popüler fotoğraf çekimi ve paylaşma uygulama alanlarından biridir (Hu, Manikonda ve Kambhampati 2014: 595). Instagram, yaratıcı görseller aracılığıyla kendini ifade etmeyi ve iletişim aracı sağlayan büyüyen bir sosyal medya platformudur (Ginsberg, 2015: 78; Lavoile, 2015: 79). Yiyecek fotoğrafı yayınlayan ve paylaşan birçok kişiyi cezbetmektedir (Chung vd., 2017: 1674). Hatta büyük şirketler, ünlü markalar Instagram'ı ürünlerini tanıtmak ve kişiliklerini daha anlamlı ifade etmek için kullanmaktadır (Ginsberg, 2015: 78).

Yiyecek fotoğraflarını çekmek ve onları online ortamda paylaşmak hızla popüler olmaktadır (Blanchette, 2013; Wong vd., 2019: 99). Yiyecek ve beslenme, web üzerinde giderek yaygınlaşan bir alanı kaplamakta ve online paylaşılan yemekler ve yemek tarifleri, dünyadaki mutfak kültürleri ve davranışlarına paha biçilmez bir ayna sağlamaktadır (Sajadmanesh vd., 2017: 1). Sosyal medya aktif kullanıcılarının yeni yemek deneyimleri için seyahat edilecek yeni yerleri arama olasılıkları daha yüksektir. Aynı zamanda yiyecek fotoğrafçılığı bu kullanıcıların seyahat etmeyi düşündükleri yerler üzerinde daha büyük bir etkiye sahiptir (Liu vd., 2013: 5).

Kimlik ve içselleştirme sosyal medyada seyahat deneyimi paylaşımını olumlu yönde artıran kritik belirleyicilerdir (Kang ve Schuett, 2013: 93). Online fotoğraf paylaşımının artan popüleritesi, genç kullanıcılar arasında seyahatleri, güçlü bir benlik sunumu yönetme aracına dönüştürebilmektedir (Lo vd., 2011: 730). Seyahat edenlerin sosyal ağ sitelerinde yemek deneyimi ile ilgili içerikleri paylaşma güdüleri iki bakış açısı (kendi-başkaları ve psikoloji-

işlevsellik) ile incelenerek; sosyal ve ilişkisel, kendi imajını yansıtmaya, duygu dile getirme, kendini arşivleme, bilgi paylaşma şeklinde ifade edilmektedir (Wang vd., 2017: 680). Lüks mutfak deneyimleri ile ilgili yiyecek fotoğraflarını çekme ve çevrimiçi ortamda yayınlama güdülerini deneyimsel: hedonik, özgecilik, tutku toplama; sembolik: sosyal statü, eşsizlik, özsaygı ve benlik sunumu faydalarına göre geniş bir şekilde kategorize edilebilmektedir (Atval, Bryson ve Tavilla 2018). Yiyecek fotoğrafları, kendini temsil etmek, yakınlık kurmak, benzer ve farklı çıkarılara sahip daha geniş bir kitleye bağlanmak için bir araç haline gelmektedir (İbrahim, 2015: 9). İnsanlar eğlence, kimlik oluşturma, sosyal etkileşim sağlamak amacıyla yiyecek fotoğraflarını çekerken; tatillerinde ise deneyimlerini başkaları ile paylaşmak, özel etkinlikleri kaydetmek ve hatırlamaya yardımcı olması nedeniyle yiyecek fotoğrafları çekmektedir (Liu vd., 2013).

Bu doğrultuda literatür ve ilgili yazından hareketle oluşturulan çalışmanın hipotezi ve modeli Şekil 1'de gösterilmektedir.

H₁: Foodstagramming motivasyon unsurları turistik deneyimi olumlu yönde etkilemektedir.

Araştırmanın hipotezinde amaç farklılıkları tespit etmektir. Bu noktada alt hipotezlere ihtiyaç vardır. Aynı zamanda istatistik hipotezleri olan bu alt hipotezler aşağıdaki gibidir:

H_{1a}: Kendini ifade etme motivasyon unsuru turistik deneyimi olumlu yönde etkilemektedir.

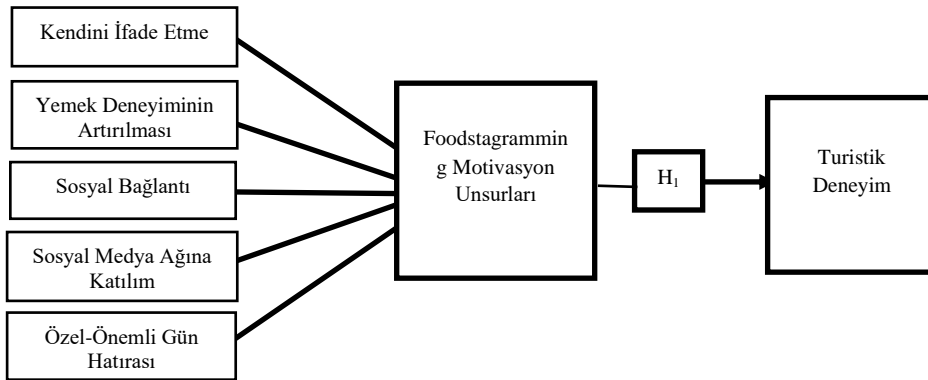
H_{1b}: Yemek deneyiminin artırılması motivasyon unsuru turistik deneyimi olumlu yönde etkilemektedir.

H_{1c}: Sosyal bağlantı motivasyon unsuru turistik deneyimi olumlu yönde etkilemektedir.

H_{1d}: Sosyal medya ağına katılım motivasyon unsuru turistik deneyimi olumlu yönde etkilemektedir.

H_{1e}: Özel-önemli gün hatırası motivasyon unsuru turistik deneyimi olumlu yönde etkilemektedir.

Şekil 1. Araştırma modeli

Araştırmada kullanılan model Şekil 1'de gösterilmektedir. Şekilde görüldüğü gibi araştırma modeli foodstagramming motivasyon unsurlarının turistik deneyim üzerindeki etkisinden oluşmaktadır.

2. Yöntem

Bu araştırma yerli turistlerin tatil deneyimlerinde Foodstagramming motivasyonlarını belirlemeyi ve bu motivasyonların turistik deneyime olan etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden biri olan anket tekniği kullanılmıştır. Araştırmada, Wong vd. (2019) tarafından geliştirilen Foodstagramming

motivasyonları ölçeği kullanılmıştır. Turistik deneyim boyutu ise Kim ve Tussyadiah (2013)'in araştırmasından edinilmiştir.

Anket iki bölümden oluşmaktadır: birinci bölümde demografik sorular ve Instagram kullanım sıklığını belirlemeye yönelik sorular yer alırken; İkinci bölümde ise, Foodstagramming motivasyonlarını ve turistik deneyimi belirlemeye yönelik 5'li Likert ölçeğine (*1 kesinlikle katılmıyorum-5 kesinlikle katılıyorum*) göre hazırlanmış ifadeler yer almaktadır.

Araştırma evrenini, seyahatleri sırasında yiyecek ve içecek fotoğrafları çeken ve bunları Instagramda yayımlayan yerli turistler oluşturmaktadır. We Are Social (Digital in 2018) Raporu'na göre Türkiye'de Instagram kullanıcı sayısı 33 milyondur (We are social, 2018). Yazıcıoğlu ve Erdoğan, (2004: 50); Altunışık, Coşkun, Bayraktaroğlu ve Yıldırım, (2010: 135)'a göre 100.000 kişi ve üstü evren büyüklüklerinde 384 örneklem büyüklüğü yeterli olmaktadır. Araştırmanın örneklem grubu kolayda örnekleme yöntemine göre seçilmiştir. Kolayda örnekleme yönteminin temeli, evrene ait ulaşılan her birimin örnekleme dâhil edilmesidir (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004: 44; Altunışık vd, 2010:140). Bu doğrultuda Kasım 2018- Ocak 2019 tarihleri arasında seyahatleri sırasında yiyecek fotoğrafları çeken ve Instagramda yayımlayan yerli turistlerle bir anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Online ortamda 696 kişiye anket dağıtılmış, 504 anket toplanmış ve 409 geçerli anket elde edilmiştir.

3. Bulgular

Bu bölümde katılımcıların demografik özelliklerine, Foodstagramming motivasyonlarına ve bu motivasyonların Turistik Deneyim üzerindeki etkisine ilişkin bulgular yer almaktadır.

3.1. Demografik Değişkenlere İlişkin Bulgular

Instagram'da turistik deneyimleri ile ilgili yiyecek ve içecek fotoğrafları paylaşan Katılımcıların Tablo 1. 'deki genel özellikleri incelendiğinde, %58,2'sinin kadın, % 63,3'ünün bekâr, % 39,6'sının 25-34 yaş grubunda, % 54'ünün lisans düzeyinde eğitime sahip ve % 62,1'inin 3001 TL ve üzeri gelire sahip olduğu görülmektedir. Katılımcıların %41,8'inin sıklıkla Instagram'ı kullandığı ve %45,7'sinin gün içerisinde 1-2 saat Instagram'da vakit geçirdiği belirlenmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların genel özellikleri

	Frekans	Yüzde		Frekans	Yüzde
Cinsiyet			Yaşınız		
Kadın	238	58,2	24 yaş ve altı	81	19,8
Erkek	171	41,8	25-34 yaş	162	39,6
Medeni Durum			35-44 yaş	120	29,4
Evli	150	36,7	45-54 yaş	34	8,3
Bekâr	259	63,3	55 ve üzeri	12	2,9
Instagram Kullanma Sıklığı			Gelir Durumu		
Herzaman	147	35,9	3000 TL ve daha az	155	37,9
Sıklıkla	171	41,8	3001 TL ve üzeri	254	62,1
Arasıra	76	18,6			
Nadiren	15	3,7	Öğrenim Durumu		
Instagramda Geçirilen Süre (1 Gün İçinde)			İlkokul	8	2,0
1 saatten az	116	28,4	Ortaokul	9	2,2
1-2 saat	187	45,7	Lise	102	24,9
3-4 saat	25	6,1	Lisans	221	54,0
5 saat ve üzeri	81	19,8	Lisansüstü ve üzeri	69	16,9
Toplam	409	100,0	Toplam	409	100,0

3.2. Faktör Analizine İlişkin Bulgular

Açıklayıcı faktör analizi, değişkenler arasındaki ilişkilerden hareketle faktör yapılarını belirlemeye yönelik bir işlem olmakla birlikte sosyal bilimlerde bir veri toplama aracı olarak ölçeğin yapı geçerliliğini değerlendirmede sıklıkla kullanılan bir analizdir (Büyüköztürk, 2018: 133). Bu nedenle, Foodstagramming motivasyonları ve turistik deneyim ölçeklerinin yapı geçerliliklerini sınamak için ölçeklere ayrı ayrı açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır. Verilerin faktör analizine uygunluğu Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı ve Barlett Sphericity testi sonuçları Foodstagramming motivasyonları ölçeği ve turistik deneyim ölçekleri için anlamlıdır. Her iki ölçek için, her iki test sonucuna bakıldığında, Foodstagramming motivasyonuna ve turistik deneyim ölçeklerine ilişkin verilerle faktör analizinin yapılmasının uygun olduğu görülmüştür. Tablo 2.'de yer alan Foodstagramming motivasyonları ölçeği Faktör analizi sonucunda özdeğeri 1'den büyük beş boyut belirlenmiştir. Belirlenen bu boyutlar “yemek deneyiminin artırılması”, “kendini ifade etmek”, “sosyal bağlantı”, “sosyal medya ağlarına katılım” ve “özel-önemli gün hatırası” boyutlarıdır. Bu boyutlarda yer alan ifadelerin faktör yükleri 0,514 ve 0,866 arasında değişmekte olup faktör yükü katsayılarınının 0,5'ten büyük olması ideal seviyelerde olduklarının göstergesidir (Gürbüz ve Şahin, 2017: 318).

Tablo 2. Foodstagramming motivasyonları ölçeğine ilişkin faktör analizi

Faktörler/İfadeler	Faktör Değerleri					Özdeğer	Varyans (%)	Cronbach' s Alpha	Std. Sapma	Ort.
	1	2	3	4	5					
Yemek Deneyiminin Artırılması (7 Madde)										
YDA4	,802								1,147	3,57
YDA2	,783								1,223	3,37
YDA3	,770								1,196	3,31
YDA6	,765					10,444	18,834	,898	1,098	3,52
YDA5	,642								1,320	3,30
YDA7	,631								1,161	3,05
YDA1	,566								1,196	2,81
Kendini İfade Etmek (7 Madde)										
KİE6		,793							1,220	2,47
KİE4		,756							1,128	2,39
KİE1		,747							1,200	2,89
KİE3		,727				2,915	16,693	,877	1,216	2,51
KİE2		,652							1,184	3,05
KİE7		,642							1,240	2,62
KİE5		,514							1,188	3,28
Sosyal Bağlantı (5 Madde)										
SB2			,700						1,150	2,99
SB5			,700						1,105	3,24
SB1			,692			1,395	12,844	,868	1,109	3,39
SB4			,690						1,114	2,97
SB3			,677						1,098	3,51
Sosyal Medya Ağlarına Katılım (3 Madde)										
SMAK1				,786					1,197	2,61
SMAK3				,744		1,244	10,261	,855	1,160	2,64
SMAK2				,742					1,189	2,46
Özel-Önemli Gün Hatırası (3 Madde)										
ÖÖGH2					,866				1,158	3,45
ÖÖGH1					,848	1,109	9,797	,885	1,190	3,40
ÖÖGH3					,686				1,163	3,70

Kestirim Yöntemi: Principal Component Analysis.

Döndürme Yöntemi: Varimax with Kaiser Normalization.

Açıklanan Toplam Varyans: % 68,429

Kaiser-Meyer-Olkin Örnekleme Ölçümü: ,931

Bartlett Testi: Approx. Chi square 6468,608; s.d.: 300; p< ,000

Ölçeğin Genel Güvenirliği; Cronbach' s Alpha: ,941

Cevap Kategorileri: (1) Kesinlikle Katılmıyorum, (2) Katılmıyorum, (3) Kararsızım, (4) Katılıyorum, (5) Kesinlikle Katılıyorum

Ancak Foodstagramming motivasyonları ölçeğinden birden fazla faktöre yük veren yani binişiklik özelliği gösteren sosyal bağlantı boyutuna ait SB6, SB7 ifadeleri ile kendini ifade etmek boyutuna ait KİE8 ifadesi faktör yapısını bozduğu için ölçekten çıkarılmıştır. Sonuç olarak elde edilen bu beş boyut toplam varyansın % 68,429'unu açıklamaktadır.

Turistik deneyim ölçeğine ilişkin faktör analizine ilişkin tablo 3 incelendiğinde faktör yüklerinin 0,858 ile 0,917 arasında değiştiği görülmektedir. Tek boyutlu yapı toplam varyansın % 79,801'ini açıklamaktadır.

Tablo 3. Turistik deneyim ölçeğine ilişkin faktör analizi

Faktörler/İfadeler	Faktör Değerleri		Varyans (%)	Cronbach' s Alpha	Std. Sapma	Ort.
	1	Özdeğer				
Turistik Deneyim (3 Madde)						3,37
TD2	,917				1,080	3,62
TD3	,904	2,394	79,801	87,3	1,133	3,29
TD1	,858				1,146	3,22

Kestirim Yöntemi: Principal Component Analysis.

Döndürme Yöntemi: Varimax with Kaiser Normalization.

Açıklanan Toplam Varyans: % 79,801

Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Ölçümü: ,722

Bartlett Testi: Approx. Chi square 644,728; s.d.: 3; p< ,000

Anketin Genel Güvenirliği; Cronbach' s Alpha: ,946

Cevap Kategorileri: (1) Kesinlikle katılmıyorum, (2) Katılmıyorum, (3) Kararsızım, (4) Katılıyorum, (5) Kesinlikle katılıyorum

3.3. Korelasyon Analizine İlişkin Bulgular

Tablo 4'de Foodstagramming motivasyonları boyutları ile turistik deneyim arasındaki ilişkiyi gösteren korelasyon analizi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 4. Foodstagramming motivasyonları ile turistik deneyim arasındaki ilişkiye ait korelasyon matrisi

		(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Kendini İfade Etmek (1)	Pearson	1					
	Correlation						
Yemek Deneyiminin Artırılması (2)	Sig. (2-tailed)						
	Pearson	,525**					
Sosyal Bağlantı (3)	Correlation						
	Sig. (2-tailed)	,000					
Sosyal Medya Ağlarına Katılım (4)	Pearson	,544**	,673**				
	Correlation						
Özel-Önemli Gün Hatırası (5)	Sig. (2-tailed)	,000	,000				
	Pearson	,614**	,436**	,496**			
Turistik Deneyim (6)	Correlation						
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	,382**		
	Pearson	,461**	,504**	,530**	,411**	,467**	1
	Correlation						
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	,000	,000	

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

b. Listwise n=409

Tablo 4'deki sonuçlar değerlendirildiğinde Foodstagramming Motivasyonları ile turistik deneyim arasında 0,001 anlamlılık düzeyinde önemli bir ilişki vardır. Diğer bir ifade ile foodstagramming motivasyonları ile turistik deneyim arasındaki "pearsonkorelasyon katsayısı

(r)” anlamlıdır. ($p < 0,001$). Tablo 5’deki sonuçlara göre sosyal bağlantı, yemek denetiminin artırılması, özel-önemli gün hatırası, kendini ifade etmek ve sosyal medya ağlarına katılım ile turistik deneyim arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur.

3.4. Regresyon Analizine İlişkin Bulgular

Regresyon analizi, aralarında ilişki olan iki ya da daha fazla değişkenden birinin bağımlı değişken, diğerlerinin bağımsız değişken olarak ayrımı ile aralarındaki ilişkinin bir matematiksel eşitlik ile açıklanması sürecini ifade etmektedir (Küçükşille, 2010:199).

Tablo 5. Foodstagramming motivasyonlarının turistik deneyime etkisinin regresyon analizi bulguları

Bağımsız Değişkenler	Standartlaştırılmamış Katsayılar		Standartlaştırılmış Katsayılar	T Testi	Anlamlılık Değeri (P-Değeri)	R ²	Düzeltilmiş R ²	F Testi	Tolerance	Vif
	B	Std. hata								
(Sabit)	,935	,165		5,659	,000***	,363	,361	231,460		
Kendini ifade etmek	,796	,052	,602	15,214	,000***				1,000	1,000

Model için: ***: $p < 0,001$ **: $p < 0,01$ *: $p < 0,05$
 Çoklu Bağlantı İstatistikleri:
 En küçük – en büyük CI: ,611- 1,260
Bağımlı Değişken: Turistik Deneyim

Tablo 5’de Foodstagramming motivasyonlarının turistik deneyim üzerindeki etkisi incelenmektedir. Tablo 5’de belirtilen sonuçlar, oluşturulan regresyon modelinin anlamlı olduğu (F ve P değerleri) ve bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama oranının 0,373 düzeyinde olduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda, Foodstagramming motivasyonları genel ($\beta = 0,602$; $p = 0,000$), Foodstagramming motivasyonlarının turistik deneyim üzerinde etkisi olduğu ortaya çıkarılmıştır. Yani, turistik deneyimin toplam varyansın %37’sinin Foodstagramming motivasyonlarından kaynaklandığı söylenebilir. Bu sonuca göre, “*Foodstagramming motivasyonları turistik deneyimi olumlu yönde etkilemektedir*” şeklindeki H_1 kabul edilmektedir.

Çoklu regresyon analizi, bağımlı değişkenle ilişkili olan iki ya da daha çok bağımsız değişkene (yordayıcı değişkenlere) dayalı olarak, bağımlı değişkenin tahmin edilmesine yönelik bir analiz türüdür. Çoklu regresyon analizi, yordayıcı değişkenler tarafından bağımlı değişkende açıklanan toplam varyansın yorumlanmasına, açıklanan varyansın istatistiksel anlamlılığına, yordayıcı değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlılığına ve yordayıcı değişkenlerle bağımlı değişken arasındaki ilişkinin yönüne ilişkin yorum yapma olanağı vermektedir (Büyüköztürk, 2018: 98). Hair, Bush ve Ortinau (2003)’a göre, çoklu doğrusal regresyon analizinde bağımsız değişkenlerin kendi aralarında güçlü korelasyon olması istenmeyen fakat yaygın bir sorundur. Bu durum çoklu doğrusal bağlantı (multicollinearity) problemi olarak adlandırılmakta ve bunun için Tolerans ve VIF değerlerinin incelenmesi gerekmektedir (588). Çoklu doğrusal regresyon analizinde, Tolerans değerlerinin 0,20’ün altında olması ve VIF değerlerinin 10’dan büyük olması çoklu doğrusal bağlantı probleminin var olduğunu gösterir (Gürbüz ve Şahin, 2017: 269). Tablo 6 incelendiğinde, bağımsız değerlere ilişkin tolerans değerlerinin 0,20’ün üzerinde olduğundan ve VIF değerlerinin 10’dan küçük olduğundan dolayı çoklu doğrusal bağlantı probleminin olmadığı ifade edilebilir.

Tablo 6. Foodstagramming motivasyonları boyutlarının turistik deneyime etkisinin regresyon analizi bulguları

Bağımsız Değişkenler	Standartlaştırılmamış Katsayılar		Beta	T Testi	Anlamlılık Değeri (P-Değeri)	R ²	Düzeltilmiş R ²	F Testi	Tolerance	Vif
	B	Std. hata								
(Sabit)	,864	,169		5,117	,000***	,371	,363	47,46		
Kendini ifade etmek	,163	,060	,148	2,707	,007**			1	,523	1,912
Yemek Deneyiminin Artırılması	,157	,062	,147	2,528	,012*				,463	2,161
Sosyal Bağlantı	,235	,065	,212	3,613	,002**				,454	2,203
Sosyal Medya Ağlarına Katılım	,081	,050	,084	1,621	,106				,580	1,724
Özel-Önemli Gün Hatırası	,166	,048	,175	3,454	,001**				,611	1,638

Model için: ***:p<0,001 **:p<0,01 *:p<0,05
Çoklu Bağlantı İstatistikleri:
En küçük – en büyük CI: -0,017- 1,196
Bağımlı Değişken: Turistik Deneyim

Tablo 6’da Foodstagramming motivasyonları boyutlarının turistik deneyim üzerindeki etkisi incelenmektedir. Tablo 6’da belirtilen sonuçlar, oluşturulan regresyon modelinin anlamlı olduğu (F ve P değerleri) ve bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama oranının 0,371 düzeyinde olduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda, sosyal bağlantı ($\beta=0,212$; $p=0,002$), özel-önemli gün hatırası ($\beta=0,175$; $p=0,001$), kendini ifade etmek ($\beta=0,148$; $p=0,007$), yemek deneyiminin artırılması ($\beta=0,147$; $p=0,012$) Foodstagramming motivasyonlarının turistik deneyim üzerinde etkisi olduğu ortaya çıkarılmıştır. Diğer taraftan, sosyal medya ağlarına katılım ($\beta=0,084$; $p=0,106$) Foodstagramming motivasyonu turistik deneyim üzerinde etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Bu sonuca göre H_{1a} , H_{1b} , H_{1c} , H_{1e} hipotezleri kabul edilmiş ve H_{1d} hipotezi reddedilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmanın ana amacı, yerli turistlerin tatil deneyimlerinde Foodstagramming motivasyonlarını belirlemek ve bu motivasyonların turistik deneyime olan etkisini incelemektir. Bu amaç doğrultusunda araştırma sonuçlarına göre turistik deneyimi ile ilgili yiyecek ve içecek fotoğrafları Instagram’da paylaşan yerli turistlerin kendilerini ifade etmek, yemek deneyimini artırmak, sosyal bağlantı ve özel-önemli gün hatırası motivasyonlarının onların turistik deneyimleri üzerinde belirli düzeyde etkili olmaktadır. Dolayısıyla, bu araştırma kapsamında geliştirilen H_{1a} , H_{1b} , H_{1c} , H_{1e} hipotezleri kabul edilmiş ve H_{1d} hipotezi reddedilmiştir.

Foodstagramming motivasyonlarının turistik deneyim üzerindeki etkisini en yüksek oranda açıklayan motivasyon sosyal bağlantıdır. Buradan hareketle, yerli turistlerin turistik deneyimleri ile ilgili yiyecek içecek fotoğraflarını Instagram’da paylaşmalarının ana nedeni sosyalleşme ihtiyaçlarını karşılamak ve bu şekilde tatillerinde edindikleri yiyecek içecek deneyimleri ile sosyal ortamda var olmaktır. Elde edilen bu sonuç literatürde ulaşılan diğer araştırmaların sonuçları ile tutarlıdır (Liu vd., 2013; Kim ve Tussyadiah, 2013; İlban ve Güleç, 2018).

Turistik deneyimi etkileyen ikinci büyük Foodstagramming motivasyonu ise özel-önemli gün hatırasıdır. Yerli turistler tatillerinde edindikleri yiyeceklere ve içeceklere ilişkin özel ve önemli deneyimlerinin fotoğraflarını çekerek onları belgelemekte ve Instagramda yayınlamaları hem anılarını ölümsüzleştirmekte hem de birçok kişi ile aynı anda paylaşabilmektedir. Bu şekilde deneyim ölümsüzleşmekte ve daha hatırlanabilir olmaktadır. Bu durumda turistik deneyimin hatırlanabilirliğini sürdürmektedir. Foodstagramming motivasyonlarının özel-önemli gün hatırası

boyutunun turistik deneyim üzerindeki yarattığı bu olumlu etki Liu vd.'nin (2013) çalışmaları ile de paralellik göstermektedir.

Turistik deneyimi etkileyen diğer bir foodstagramming motivasyonu ise kendini ifade etmedir. Yerli turistlerin turistik deyimleri ile ilgili yiyecek ve içecek fotoğraflarını paylaşımlarının amacı, kendilerini Instagram ortamındaki arkadaşlarına ve diğer kullanıcılara ifade etmektir. Ayrıca turistik deneyim ile ilgili bu fotoğrafları paylaşma Instagram'ı kendini ifade etmenin ve kendini sunmanın bir aracı haline dönüştürmüştür. Bu araştırma sonucu diğer çalışma sonuçları ile de tutarlıdır (Kang ve Schuett, 2013; Wang vd., 2017; Atval vd., 2018). Benzer şekilde yükseköğrencilerinin Instagram kullanma motivasyonlarını ölçen bir çalışmada, kendini ifade etme ve sosyal etkileşim Instagram kullanma motivasyonlarıdır (Alhabash ve Ma, 2017).

Turistik deneyimi etkileyen son foodstagramming motivasyonu ise yemek deneyiminin artırılmasıdır. Yemek deneyiminin artırılması amacıyla yerli turistlerin yiyecek içecek fotoğraflarını paylaşmaları turistik deneyimi olumlu yönde etkilemektedir (Liu vd., 2013). Turistlerin iletişim içinde oldukları kişilerle tatil deneyimlerini paylaşması, tatmin edici bir tatil deneyimi için önemli bir araç olarak görülmektedir. Tatil deneyiminin değerine katkıda bulunmakta ve deneyimi daha anlamlı ve hatırlanabilir kılmaktadır (Yılmaz, 2016).

Daha önceki yapılan çalışmalarda online yiyecek fotoğrafçılığı etkinliklerini eğlence, kişisel kimlik, sosyal etkileşim ve online paylaşım ihtiyaçlarını karşılamak için yerine getirilirken (Kang ve Schuett, 2013; Liu vd., 2013; Wang vd., 2017; Atval vd., 2018), bu çalışma turistlerin tatil deneyimindeki yemek yeme ve yemek selfisi çekme ve Instagram'da paylaşmanın arasındaki çeşitli nedenleri dikkate alarak turistlerin ihtiyaç ve davranışlarının daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. Mevcut literatürde turizm alanında foodstagramming' in fenomenolojik yapı ve sosyopsikolojik süreci hakkında sınırlı sayıda araştırma yer almaktadır. Benzer şekilde Instagram, kullanıcıların fotoğraf çekerek ve bu fotoğrafları kolayca paylaşabilmelerini sağlayan yeni bir iletişim biçimi ve popüler sosyal medya uygulaması olmasına rağmen, literatürde gastronomi turizmi ile ilgili bu sosyal olguyu inceleyen çok az çalışmaya rastlanmaktadır. Buradan hareketle bu çalışmada yerli turistlerin tatil deneyimlerinde Foodstagramming motivasyonlarını belirlemek ve bu motivasyonların turistik deneyime olan etkisini inceleyerek alan yazına ve turizm sektörüne katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

Son yılların yükselen sosyal medya uygulaması olan Instagram, başta bireysel amaçlar için kullanılırken artık, marka ve şirketler içinde müşterileri ile iletişim kurmak için tercih ettikleri önemli araçlardan biri haline gelmiştir. Her geçen gün hızla kullanıcı sayısı artan sosyal medyanın avantajını kullanarak sahip olunan turizm varlıklarının dünyanın her tarafına ulaştırılması ve tanıtılması önemlidir. Bu nedenle özellikle de Instagram'ın gücü pazarlama kanalı, müşteri hizmetleri kanalı ve dağıtım kanalı olarak da kullanılmalıdır. Özellikle bloggerlar ve turizm alanında önemli takipçisi bulunan Instagram fenomenlerinden (Instagrammers) yardım alınarak destinasyon tanıtımı, restoran tanıtımı daha özelden bölge ya da ülke ile özdeşleşmiş yiyecek ve içeceklerin tanıtımı ve pazarlanmasında Instagramın bu popüler gücünden turizm işletmeleri yararlanabilmelidir.

Ayrıca turizm işletmeleri, sosyal medyanın özellikle de Instagramın gücünü etkili bir şekilde kullanmalı bu sayede hedef kitesindeki müşterilerine ulaşarak tanınırlıklarını artırabilirler. Turizm sektöründe ürün ve hizmetin soyut olması beraberinde turistler için riskleri de doğurmaktadır. Bu nedenle sunulan bu hizmetleri somutlaştırılmasına ve turistler için daha gerçekçi ortam oluşturan Instagram uygulaması bu riski aza indirebilmektedir.

Bu çalışmada, turistik deneyimi etkileyen foodstagramming motivasyonları, kendini ifade etmek, yemek deneyiminin artırılması, sosyal bağlantı, sosyal medya ağlarına katılım ve özel-önemli gün hatırası ile sınırlandırılmıştır. Gelecekteki çalışmalarda turistlerin turistik deneyimlerinde etkili olabilecek daha farklı motivasyonlar araştırma kapsamına dâhil edilebilir. Ayrıca çalışmada yerli turistlerin tatillerinde yiyecek-içecek fotoğraflarını çekme ve

Instagramda paylaşma motivasyonları ile turistik deneyimleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Bundan sonraki çalışmalarda, yabancı turistlerin turistik deneyimleri ile foodstagramming motivasyonları arasındaki ilişki incelenebileceği gibi bu motivasyonlar ile yeniden ziyaret etme niyeti veya seyahat memnuniyeti arasındaki ilişki de incelenebilir. Benzer çalışmalar şarap turistleri veya zeytinyağı turizmi gibi daha spesifik gastronomik ürünler için seyahat eden turistlerin foodstagramming motivasyonları incelenebileceği gibi bu motivasyonlar ile yeniden ziyaret etme niyeti ve memnuniyet arasındaki ilişki de incelenebilir. Farklı olarak, gastronomik festivallere katılan turistlerin foodstagramming motivasyonları inceleyen çalışmalar da gerçekleştirilebilir. Ayrıca, temalı veya lüks restoranları tercih eden turistlerin foodstagramming motivasyonlarının incelenmesi de ayrı bir araştırma konusu olabilir.

Kaynakça

- Alhabash, S., ve Ma, M., (2017), A Tale of Four Platforms: Motivations and Uses of Facebook, Twitter, Instagram, and Snapchat Among College Students?, *Social Media + Society*, 1-13.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., ve Yıldırım, E., (2010), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, SPSS Uygulamalı*, Sakarya Yayıncılık, 6. Baskı, Adapazarı.
- Amaro, S., Duarte, P., ve Henriques, C., (2016), Travelers' Use Of Social Media: A Clustering Approach, *Annals of Tourism Research*, (59): 1-15.
- Atwal, G., Bryson, D., Tavilla, V., (2018), Posting Photos Of Luxury Cuisine Online: An Exploratory Study, *British Food Journal*, Earlycite.
- Blanchette, A. (2013), Social Networks Savor Food Photos, *Star Tribune*.
- Büyükoztürk, Ş. (2018), *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı; İstatistik, Araştırma Deseni Spss Uygulamaları ve Yorum*, 24. Baskı, Pegem Akademi Yayınları, Ankara.
- Cahyanto, I., Gray, L., P., Mandala, L., Schroeder, A., ve Kaplanidou, K., (2016), The Effects Of Social Media Usage On Travel Information Searching And Travel Experience Sharing, *Travel And Tourism Research Association: Advancing Tourism Research Globally*. (42).
- Choudhury, M. D., Sharma, S., ve Kiciman, E., (2016), Characterizing Dietary Choices, Nutrition, And Language In Food Deserts Via Social Media, *Proceedings Of The ACM Conference On Computer-Supported Cooperative Work & Social Computing (CSCW 2016)*, 1157–1170.
- Chung, C., F., Agapie, E., Schroeder, J., Mishra, S., Fogarty, J., ve Munson, S., A., (2017), When Personal Tracking Becomes Social: Examining The Use Of Instagram For Healthy Eating, *CHI '17 Proceedings Of The 2017 CHI Conference On Human Factors In Computing Systems*, 1674-1687.
- Dejmanee, T., (2015), "Food Porn" As Postfeminist Play: Digital Femininity And The Female Body On Food Blogs, *Television & New Media*, 17(5): 429–448.
- De Souza, S., C. ve Machado, D., F., C., (2017), Use And Influence Of Social Media On Trip Planning: A Quantitative Study, *Revista Turismo Em Análise – RTA*, 28(2): 254-270.
- Dwityas, N., A., ve Briandana, R., (2017), Social Media in Travel Decision Making Process, *International Journal of Humanities and Social Science*, 7(7): 193-201.
- Filho, I. M., (2014), Empowerment In The Context Of User-Generated Content In The Travel Industry: A Research Model Proposal. *Journal El Periplo Sustentable*, 14: 4-20.
- Fotis, J., Buhalis, D., ve Rossides, N., (2012), Social Media Use And Impact During The Holiday Travel Planning Process, *Information And Communication Technologies In Tourism*, 13-24.

- Gali, N., ve Donaire, J., A., (2015), Tourists Taking Photographs: The Long Tail In Tourists' Perceived Image Of Barcelona, *Current Issues in Tourism*, 18(9): 893-902.
- Galvez, J., C., P., Lopez-Guzman, T., ve Buiza, F., C., (2017), Gastronomy As An Element Of Attraction In A Tourist Destination: The Case Of Lima, Peru, *Journal of Ethnic Foods*, 4: 254-261.
- Ginsberg, K. (2015), Instabranding: Shaping The Personalities Of The Top Food Brands On Instagram, *The Elon Journal Of Undergraduate Research In Communications*, 6(1): 78-91.
- Gretzel, U. (2006), Consumer Generated Content – Trends And Implications For Branding. *e-Review of Tourism Research*, 4(3): 9–11.
- Gretzel, U. ve Yoo, K. (2008). Use And Impact Of Online Travel Reviews. In P. O'Connor, W. Hopken Ve U. Gretzel (Eds.), *Information And Communication Technologies In Tourism 2008* (pp. 35-46). Vienna, Austria: Springer-Verlag Wien.
- Gürbüz, S., ve Şahin, F., (20017), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemler, Felsefe-Yöntem-Analiz*, 4. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Hair, J. F. Jr., Bush, R. P. ve Ortman, D. J. (2003), *Marketing Research: Within A Changing Information Environment*, The McGraw-Hill/Irwin, Second Editon.
- Hu, Y., Manikonda, L., ve Kambhampati, S. (2014), What We Instagram: A First Analysis Of Instagram Photo Content And User Types. In *Association for the Advancement of Artificial Intelligence Press (Eds.)*, Proceedings of the Eighth International AAAI Conference on Weblogs and Social Media (595-598). Palo Alto, CA: The AAAI Press.
- Ibrahim, Y., (2015), Food Porn and the Invitation to Gaze: Ephemeral Consumption and the Digital Spectacle, *International Journal of E-Politics*, 6(3): 1-12.
- Jiménez-Beltrán, F., J., López-Guzmán, T., ve Cruz, F., G., S., (2016), Analysis Of The Relationship Between Tourism And Food Culture, *Sustainability*, 8(5): 418-428.
- Kang, M., ve Schuett, M., A., (2013), Determinants Of Sharing Travel Experiences In Social Media, *Journal Of Travel & Tourism Marketing*, 30: 93-107.
- Kim, J. ve Tussyadiah, P. (2013), Social Networking And Social Support In Tourism Experience: The Moderating Role Of Online Self Presentation Strategies”*Journal of Travel & Tourism Marketing*, (30): 78–92.
- Kivela, J., ve Crotts, J., C., (2006), Tourism And Gastronomy: Gastronomy’s Influence On How Tourists Experience A Destination, *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 33(3): 354-377.
- Küçüksille, E., (2010), *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, Ed.: Şeref Kalaycı, 5. Baskı, Asil Yayın Dağıtım, Ankara.
- Kyriakaki, A., Zagkotsi, S., ve Trihas, N., (2016), Gastronomy, Tourist Experience And Location. The Case Of The ‘Greek Breakfast’, *Tourismos: An International Multidisciplinary Journal Of Tourism*, 11(3): 227-261.
- Latorre-Martínez, M., P., Iñíguez-Berrozpe, T., ve Plumed-Lasarte, M., (2014). Image-Focused Social Media For A Market Analysis Of Tourism Consumption, *International Journal Of Technology Management (IJTM)*, 64(1): 17-30.
- Lavoile, K. A., (2015), Instagram and Branding: A Case Study of Dunkin’ Donuts, *Elon Journal Of Undergraduate Research In Communications*, 6(2): 79-90.
- Liu, B., Norman, W., C., Backman, S., J., Cuneo, K., ve Consrasky, M., (2012), Shoot, Taste And Post: An Exploratory Study Of Food And Tourism Experiences In An Online Image-Share Community, *E-Review Of Tourism Research* 10(3).

- Liu, B., Norman, W., C., ve Pennington-Gray, L., (2013), A Flash Of Culinary Tourism: Understanding The Influences Of Online Food Photography On People's Travel Planning Process On Flickr, *Tourism, Culture & Communication*, 13: 5–18.
- Lo, I., S., Mckercker, B., Lo, A., Cheung, C., ve Law, R., (2011), Tourism And Online Photography, *Tourism Management*, 32: 725-731.
- López-Guzmán, T., Hernández-Mogollón, J., M., ve Clemente, E., D., (2016), Culinary Travel As New Approach For Cultural Tourism, *TURIZAM*, 20(1): 1–11.
- Mejova, Y., Abbar, S. ve Haddadi, H., (2016), Fetishizing Food In Digital Age: #Foodporn Around The World, *Proceedings Of The Tenth International AAAI Conference On Web And Social Media (ICWSM 2016)*, 250-258.
- Mendes-Filho, L., ve Tan, F., B., (2009), User-Generated Content And Consumer Empowerment In The Travel Industry: A Uses & Gratifications And Dual-Process Conceptualization, *Pacific Asia Conference on Information Systems, (PACIS)*.
- Quan, S., ve Wang, N. (2004), Towards A Structural Model Of The Tourist Experience: An Illustration From Food Experiences In Tourism. *Tourism Management*, 25(3): 297–305.
- Rinandi, C., (2017). Food and Gastronomy for Sustainable Place Development: A Multidisciplinary Analysis of Different Theoretical Approaches, *Sustainability*, 9(10): 1748-1772.
- Shyle, I. ve Panajoti, V., H., (2015), Social Media And Its Impact On Decision Making For Trip, *European Journal Of Interdisciplinary Studies*, 1(1): 8-15.
- Sajadmanesh, S., Jafarzadeh, S., Osia, A. S., Rabiee, H. R., Haddadiy, H., Mejovaz, Y., Musolesi, M., Cristofaro, E. D., ve Stringhini, G., (2017), Kissing Cuisines: Exploring Worldwide Culinary Habits On The Web, *In the Web Science Track of 26th International World Wide Web Conference (WWW 2017)*, 1013-102.
- Simms, A., (2012). Online User-Generated Content For Travel Planning-Different For Different Kinds Of Trips?, *e-Review of Tourism Research*, 10(3): 76-85.
- Simms, A. ve Gretzel, U., (2013), Planning A Vacation Using Social Media: Influences Of Demographic, Psychographic, And Triprelated Characteristics. (*1 Introduction And Theoretical Background*) *Proceeding Of The 20th IFITT Conference On Information Technology And Travel & Tourism*.
- Tussyadiah, I. P., ve Fesenmaier, D. R. (2009). Mediating Tourist Experiences: Access To Places Via Shared Videos. *Annals of Tourism Research*, 36(1): 24–40.
- Wang, S., Kirillova, K., ve Lehto, X., (2017), Travelers' Food Experience Sharing On Social Network Sites, *Journal Of Travel & Tourism Marketing*, 34(5): 680-693.
- Wong, I. A., Liu, D., Li, N., Wu, S., Lu, L., ve Law, R., (2019), Foodstagramming In The Travel Encounter, *Tourism Management*, 71: 99-115.
- Xiang, Z., ve Gretzel, U. (2010). Role Of Social Media In Online Travel Information Search. *Tourism Management*, 31(2): 179–188.
- Yazıcıoğlu, Y., ve Erdoğan, S., (2004), *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Detay Yayıncılık, 1.Baskı, Ankara.
- Yılmaz, B., S., (2016), The Impact Of Social Media On The Tourist Experience: Telling Your Story To Your Connected Others, *Journal of Media Critiques*, 2(8): 133-145.
- Yoo, K. H., Lee, Y., Gretzel, U., ve Fesenmaier, D. R. (2009). Trust In Travel-Related Consumer Generated Media. In W. Hopken., U. Gretzel, ve R. Law (Eds.). *Information and Communication Technologies In Tourism 2009* (49–59). Vienna: Springer.

Delphi Yöntemi ile Profesyonel Turist Rehberliği Mesleğine İlişkin Sorunların Tespit Edilmesi*

Determination of Problems Related to Professional Tourist Guides Vocation via Delphi Method

Prof. Dr. Kurtuluş KARAMUSTAFA¹, Bilgehan KILIÇHAN²

Öz

Bu çalışma ile Türkiye'de faaliyet gösteren profesyonel turist rehberlerinin meslek sorunlarını tespit etmek ve bu sorunlara ilişkin çözüm önerileri sunmak amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda *Delphi* yöntemi ile profesyonel turist rehberinden elde edilen birincil verilerin değerlendirilmesi sonucunda; başta profesyonel turist rehberliği mesleğinin doğasından kaynaklı sorunlar olmak üzere, seyahat acentaları, konaklama işletmeleri, ulaştırma işletmeleri, müze ve ören yerleri, turistler, meslek örgütleri, meslektaşlar ile yaşanan sorunlar ile meslek ile ilgili diğer sorunlarından oluşan dokuz farklı kategoride toplam 43 meslek sorununun olduğu tespit edilmiştir. Tespit edilen bu sorunlara ilişkin profesyonel turist rehberleri ile yüz yüze görüşülerek çözüm önerileri de geliştirilmiştir. Araştırma sonucunda ortaya çıkan akademik ve uygulamaya dönük öneriler ile gelecekte yapılması muhtemel araştırmalara yönelik de önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Profesyonel turist rehberi, meslek sorunları, *Delphi*

Makale Türü: Araştırma

Abstract

This study aims to determine the vocational problems of professional tourist guides acting in Turkey and propose solutions to overcome these problems. In addition, it is aimed to make contribution to the field both with its unique methodical approach and knowledge production. The primary data were obtained from the professional tourist guides via *Delphi* method. It was determined that there were 43 vocational problems in nine different categories (nature of the profession, problems with travel agencies, accommodation businesses, transportation enterprises, museums and historical sites, tourists, professional organizations, colleagues and others). Then, solutions to these problems were discussed with professional tourist guides. As a result of the research, academic and practical suggestions were made, and implications for further research were given at the end.

Keywords: Professional tourist guiding, vocational problems, *Delphi*

Paper Type: Research

* Bu çalışma, Prof. Dr. Kurtuluş KARAMUSTAFA danışmanlığında Bilgehan KILIÇHAN tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalında hazırlanan "Profesyonel Turist Rehberliği Mesleği: Mevcut Durum, Meslek Sorunlarının Tespiti ve Çözüm Önerileri" başlıklı yüksek lisans tezinden derlenmiştir.

¹Erciyes Üniversitesi, Turizm Fakültesi; Kayseri Üniversitesi Rektörü, karamustafa@erciyes.edu.tr.

²Turist Rehberleri Birliği, Nevşehir Rehberler Odası, bilgehankilichan@gmail.com.

Giriş

Turizm sektörünün en önemli paydaşlarından biri olan profesyonel turist rehberleri, hiç kuşkusuz turizm sisteminin merkezinde bulunan ve vazgeçilmezi olan turistlerin deneyimlerinin oluşmasında son derece önemli ve etkin role sahiptirler (Cohen, 1985; McDonnell, 2001; Randall ve Rollins, 2009; Köroğlu, 2013; Güzel ve Köroğlu, 2014; İşler ve Güzel, 2014; Tan, 2017). Diğer taraftan da profesyonel turist rehberlerinin performansının turistlerin tatmini üzerinde son derece etkili olduğu bilinmektedir (McDonnell, 2001; Kuşluvan ve Çeşmeci, 2002; Huang, Hsu ve Chan, 2009; Chang, 2014; Çetinkaya ve Öter, 2015; Büyükkuru, 2015; Bak, 2015; Lin, Lin ve Chen, 2017). Performansı etkileyen, elbette, pek çok içsel ve dışsal faktör olduğu gibi henüz ortaya çıkmamış ama gerçekte uygulamada karşılaşılan birtakım sorunların da bulunması söz konusudur. Bunlar profesyonel turist rehberlerinin bizzat turistler ile birebir yaşadıkları sorunlar olabileceği gibi turist rehberlerine turlarda görev yapmaları için imkân sağlayan seyahat acentaları ve tur operatörleri gibi araçlar ile yaşanan sorunlar şeklinde de olabilmektedir. Çok fonksiyonlu görevi olan profesyonel turist rehberleri destinasyonlarda diğer paydaşlar ile de ilişki içerisinde olduğundan kimi zaman yiyecek ve içecek işletmeleri, alışveriş merkezleri, müze ve ören yerleri gibi uğrak noktaların çalışan ve yöneticileri ile de birtakım sorunlar yaşayabilmektedirler. Uzun saatler çalışan turist rehberleri, bu duruma bağlı olarak ailevi sorunlar da yaşayabilmektedirler; aile fertleri ile yeterince zaman geçiremeyen ve aile içerisinde üstlendiği rolün gereklerini yerine getiremeyen bireyler zamanla iş-aile çatışması ile de karşı karşıya kalabilmektedirler (Tsaur ve Lin, 2014: 28). Bütün bunlar her meslekte olduğu gibi profesyonel turist rehberliği mesleğinde de de pek çok meslek sorununun bulunduğu işaret etmektedir.

Profesyonel turist rehberlerinin yaşadığı meslek sorunlarının tespitine yönelik yapılmış çalışmalar bulunsun da (Ap ve Wong, 2001; Batman, 2003; Karamustafa ve Çeşmeci, 2006; Akbulut, 2006; Yazıcıoğlu, Tokmak ve Uzun, 2008; Doğan, Üngüren ve Kesgin, 2010; Mak, Wong ve Chang, 2011; Prakash, Chowdhary ve Sunayana, 2011; Çetin ve Kızılırmak, 2012; Güzel, Türker ve Şahin, 2014; Zengin, Erkol ve Eker, 2014; Güzel ve Köroğlu, 2015; Xu ve McGehee, 2017; Ababneh, 2017; Yenipınar, Çınar ve Bak, 2017; Taştan ve Genç, 2017; Meged, 2017) meslek sorunlarının tespitine ve çözüm önerileri sunmaya yönelik olarak konuya bütünsel düzeyde bakan yeterli düzeyde güncel çalışmaların yapılmasının ilgili bilgi birikimine katkılar oluşturacağı ifade edilebilir. Bu bağlamda, profesyonel turist rehberlerinin meslek sorunlarının tespiti ve çözüm önerileri sunmaya yönelik gerçekleştirilen bu çalışmanın amacı, profesyonel turist rehberlerinin meslek sorunlarının tespitine yönelik daha güncel olarak ilgili bilgi birikimine bütünsel bir bakış açısı ile kendine özgü yaklaşımı çerçevesinde katkılar oluşturmaktır.

Yapılan alan araştırması sonucu elde edilen verinin turizm sektörünün önemli bir parçası olan profesyonel turist rehberleri özelinde ve diğer paydaşlar genelinde sağlıklı bilgiler sunması ile tespit edilen meslek sorunlarının çözümü konusunda paydaşlara yol gösterici bilgilerin ortaya konulması çalışmanın önemine işaret etmektedir. Diğer bir ifade ile profesyonel turist rehberlerinin mevcut durumunun değerlendirildiği, yaşanan meslek sorunlarının tespitine ve bu sorunlara yönelik çözüm önerilerinin ortaya konulduğu bu çalışmanın; (a) profesyonel turist rehberlerine ve ilgili sivil toplum örgütlerine güncel veri sağlaması, (b) sorunlara çözüm getirme konusunda karar verici konumunda olan kurum ve kuruluşlara yol gösterici bir kaynak olması ve (c) ilgili alanda çalışan akademik çevrelerin bilgi birikimine katkılar oluşturması mümkündür. Sonuç olarak, çalışmanın gerek akademik çevreler gerekse sahadaki uygulayıcılar açısından yol gösterici veya ışık tutucu nitelikte olduğu ifade edilebilir.

1. Kavramsal Çerçeve

Her meslek dalında olduğu gibi turizm sektörünün pek çok alanında meslek sorunları mevcuttur. Profesyonel turist rehberleri de turizm sektörünün önemli bir paydaşı olarak tıpkı turizm sektöründe çalışan pek çok meslek erbabı gibi birtakım meslek sorunları ile karşı karşıya

kalabilmektedir. Profesyonel turist rehberlerinin yaşadıkları bu meslek sorunlarına ilişkin olarak gerçekleştirilen ve literatürde yer alan çalışmaların irdelenerek kavramsal çerçevenin oluşturulması konuya saygın bir akademik bakış kazandırmak açısından önemli olarak değerlendirilmektedir.

Ap ve Wong (2001), Hong Kong'daki turist rehberliğinin niteliği ile mevcut profesyonel hizmet standartları seviyesini değerlendirmek ve 21. yüzyılda mesleğin karşılaştığı sorunlar ile zorlukları tanımlamak amacıyla bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. Araştırma kapsamında Hong Kong'daki turist rehberlerinin temel sorunları incelenmiş ve (a) değişken profesyonellik seviyelerinin olması, (b) sağlıksız endüstri uygulamalarının olması, (c) sertifikaya ihtiyaç olması, (d) kayıt veya lisans sisteminin oturmaması ve (e) turist rehberlerinin performanslarının izlenememesi gibi sorunlar tespit edilmiştir. Türkiye'de gerçekleştirilen araştırmada Batman (2003), ülke tanıtımı açısından stratejik önem taşıyan profesyonel turist rehberlerinin meslek sorunlarını belirlemek ve çözüm önerileri sunmak amacıyla gerçekleştirdiği araştırma kapsamında 240 turist rehberine anket uygulamıştır. Araştırma kapsamında; (a) seyahat acentaları ile yaşanan sorunlar, (b) turist gruplarıyla yaşanan sorunlar, (c) otellerde karşılaşılan sorunlar, (d) müze ve ören yerlerinde karşılaşılan sorunlar, (e) ulaştırma işletmeleri ile yaşanan sorunlar ve (f) mesleğin özelliğinden kaynaklanan sorunlar tespit edilmiş ve bu sorunlara çözüm önerileri getirilmiştir.

Karamustafa ve Çeşmeci (2006), tur yönetiminde profesyonel turist rehberlerinin karşılaştıkları sorunları tespit etmek ve bu sorunlara ilişkin çözüm önerileri sunmak amacıyla bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. Araştırmada turist rehberlerinin karşılaştıkları yönetsel sorunların; (a) turist rehberlerinin tecrübelerine, (b) tura çıkma sıklıklarına, (c) rehberlik hizmeti verdikleri turların sürelerine ve (d) tura katılan kişi sayılarına göre birtakım farklılıklar gösterdiği belirlenmiştir. Akbulut (2006), Ege bölgesinde çalışan turist rehberlerinin meslek sorunlarını tespit etmek ve bu sorunlara çözüm önerileri getirmek amacıyla gerçekleştirdiği araştırma kapsamında 225 turist rehberine anket uygulamıştır. Araştırma kapsamında Ege bölgesinde çalışan turist rehberlerinin meslek sorunları; (a) eğitim sorunları, (b) yasal düzenlemeler ile ilgili sorunlar, (c) kaçak rehberlik sorunu, (d) mesleğin özelliklerinden ve çalışma koşullarından kaynaklanan sorunlar, (e) yönetilen gruplarla karşılaşılan sorunlar, (f) seyahat, konaklama ve ulaştırma işletmeleri ile yaşanan sorunlar, (g) meslek odaları ve derneklerle karşılaşılan sorunlar ve (h) müze ve ören yerlerinde karşılaşılan sorunlar olarak tespit edilmiştir.

Yazıcıoğlu, Tokmak ve Uzun (2008), turist rehberlerinin meslekleri ile ilgili sorunlarını, görüşlerini ve yaşadıkları problemlerle ilgili değerlendirmelerini ortaya koymak amacıyla gerçekleştirdikleri araştırma kapsamında 240 turist rehberine anket uygulamışlardır. Araştırmada turist rehberlerinin meslek sorunları; (a) mesleki kurs ve seminerlerin yetersizliği, (b) kaçak rehberlik, (c) seyahat acentaları ile ilgili sorunlar, (d) tur grupları ile ilgili sorunlar ve (e) otel işletmeleri ile ilgili sorunlar olarak belirtilmiştir. Doğan, Üngüren ve Kesgin (2010), profesyonel turist rehberlerinin meslek ve aile ilişkisine yönelik algı ve tutumlarını belirlemek amacıyla bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. 219 profesyonel turist rehberine anket uygulaması gerçekleştirilen araştırmada profesyonel turist rehberlerinin evlilik ve meslek ilişkisine yönelik algılama ve tutumlarının medeni durum, yaş ve eğitim düzeyi gibi demografik değişkenlerine bağlı olarak farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir.

Mak, Wong ve Chang (2011), Hong Kong ve Makau'da turist rehberliği mesleğinin hizmet kalitesini ve profesyonelliğini etkileyen kritik konuları incelemek amacıyla gerçekleştirdikleri araştırma kapsamında 10 sektör profesyoneli ile derinlemesine mülakat yapmışlardır. Araştırma kapsamında turist rehberliği mesleğinin hizmet kalitesini ve profesyonelliğini etkileyen konular; (a) seyahat acentalarının sağlıksız iş uygulamaları, (b) Çin turizm pazarının olgunlaşmaması, (c) gelen tur operatörleri tarafından sömürü tedbirleri, (d) insan kaynakları sorunları, (e) rol çatışması ve (f) hizmet kalitesi güvence mekanizmasının olmayışı olarak belirtilmiştir.

Prakash, Chowdhary ve Sunayana (2011), kuzey ve doğu bölgelerinden gelen stajyer turist rehberleri için önemli olan endişeleri tespit etmek amacıyla gerçekleştirdikleri araştırma kapsamında 100 turist rehberine anket uygulamışlardır. Araştırma kapsamında Hindistan'daki turist rehberleri için; (a) işin niteliği, (b) beceri eksikliği, (c) genel çalışma ortamının sorunları, (d) acil turizm bağlamında zorluklar, (e) turist rehberliği mesleğinin algılanan çekiciliği ve (f) turizm altyapısının kalitesi olmak üzere altı önemli endişe unsuru belirlenmiştir. Çetin ve Kızılırmak (2012), Türkiye'de ruhsatnameli turist rehberliği hizmetlerinin mevcut durumunu araştırmak amacıyla kavramsal bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Çalışmada; (a) rehberlik ile ilgili hizmet standartlarının artırılması, (b) mevcut arzın sınırlandırılarak nadir dillerde rehber yetiştirilmesi ve (c) uzmanlık alanlarına yönelik eğitime önem verilerek rehberlerin sahip olduğu niteliklerinin artırılması gibi gereklilikler vurgulanmıştır.

Güzel, Türker ve Şahin (2014), profesyonel turist rehberlerinin mesleklerine yönelik algıladıkları mesleki engelleri ortaya koymak amacıyla gerçekleştirdikleri araştırma kapsamında 273 turist rehberine anket uygulamışlardır. Araştırma kapsamında turist rehberlerinin karşılaştığı mesleki engeller "yasal engeller", "gelire ilişkin engeller", "mesleğe ilişkin engeller", "sektöre ilişkin engeller", "rehbere ilişkin engeller" ve "turiste ilişkin engeller" olmak üzere altı boyutta ortaya konulmuştur. Zengin, Erkol ve Eker (2014), kadın turist rehberlerinin mesleklerini icra ederken cinsiyetlerine yönelik herhangi bir engel ile karşılaşmış olduklarını tespit etmek amacıyla bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. Gözlem, mülakat ve doküman analizinin kullanıldığı araştırmada kadın turist rehberlerinin paylaştıkları engellerin; (a) cinsel taciz, (b) ailevi sorunlar, (c) bireylerin kaba davranışları ve (d) personelle ilgili konular olduğu tespit edilmiştir.

Güzel ve Köroğlu (2015), tatil deneyimini zenginleştirme hususunda turizm sektörünün en önemli çalışanlarından birisi olarak kabul edilen turist rehberlerinin mesleklerine yönelik pozitif ve negatif yönlü algılamalarını ortaya koymak amacıyla gerçekleştirdikleri araştırma kapsamında 136 profesyonel turist rehberi ile mülakat gerçekleştirmişlerdir. Araştırma kapsamında pozitif yönlü algılamaların çoğunluğunu mesleğin farklı kültürlerle ve yeni insanlarla tanışma imkânı yaratması ve maddi yönden doyum sağlayan bir meslek olması oluştururken, negatif yönlü algılamaların çoğunluğunu ise düzensiz yaşam tarzının ortaya çıkması ve rehberliğin sezonluk bir iş olması temaları oluşturmaktadır. Ayrıca pozitif yönlü çıkarımların çoğunlukta olduğu gözlemlenirken, negatif yönlü algılamalara yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Xu ve McGehee (2017), sıfır-ücret grubu turist rehberlerinin daha önce duyulmamış seslerini turistlerin, tur operatörleri ve turizm yöneticileri ile ilişkilerini ve tutumlarını incelemek amacıyla bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. Araştırma kapsamında turist rehberlerinin sıfır-ücret turuna ve onun içinde yer almasına yol açan duygularla mücadele ettiği vurgulanmıştır. Örneğin, bilgi veren turist rehberlerinin kendilerini sıfır-ücret tur modunun günah keçisi olarak tanımladıkları, ancak aynı zamanda mesleğin sunduğu özgürlük ve fırsattan da yararlandıkları belirtilmiştir.

Ababneh (2017), profesyonel turist rehberlerinin çalışma zorlukları ve koşullarını ortaya koymak amacıyla gerçekleştirdiği araştırma kapsamında turist rehberleri ile mülakat gerçekleştirmiştir. Araştırmada turist rehberliği mesleği hakkında; (a) mevsimselliğin tutarsızlıklarına, (b) ekonomik güvensizlik korkusuna ve (c) farklı risklere karşı çok hassas olduğuna ilişkin sorunların olduğu belirtilmiştir. Yenipınar, Çınar ve Bak (2017), profesyonel turist rehberliği mesleğinin güncel içsel ve dışsal meslek sorunlarını tespit etmek ve çözüm önerileri sunmak amacıyla gerçekleştirdikleri çalışmada turist rehberlerinin sorunları (a) acentalarla ilgili, (b) istihdamla ilgili, (c) mevzuat ile ilgili, (d) iş birliği ile ilgili, (e) dil sorunu ve (f) akademik ve sektörel sorunlar olarak tespit edilmiş ve çözüm önerileri getirilmiştir. Taştan ve Genç (2017), profesyonel turist rehberlerinin yaşadıkları zorlukları yıllara göre belirlemek ve bu zorluklara ilişkin çözüm önerileri getirmek amacıyla gerçekleştirdikleri çalışmada zorluklar 28 ana başlıkta toplanmış ve yıllar itibariye en çok karşılaşılan zorluklar; (a)

odalar ve birlikler, (b) kaçak rehberlik, (c) seyahat acentaları ve (d) rehberlik eğitimiyle ilgili zorluklar olarak sıralanmıştır.

Meged (2017), esnek çalışma hayatında turist rehberliği mesleğini değerlendirmek amacıyla gerçekleştirdiği araştırma kapsamında 13 profesyonel turist rehberi ile mülakat gerçekleştirmiştir. Araştırma kapsamında turist rehberliği mesleği esnek çalışma imkânı açısından değerlendirilmiş ve rehberlerin iş imkânlarının stresli ve ikinci iş yapmayı gerektiren nitelikte olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca meslekte kıdemli olanların yeni başlayanlara oranla daha fazla iş bulmakta sıkıntı çektiği tespit edilmiştir. Tüm bunların alt yapısında ekonomik sıkıntıların da var olduğunun altı çizilmiştir.

İlgili çalışmaların ele alındığı bu özetleme ortaya koymaktadır ki profesyonel turist rehberliği mesleğine ilişkin sorunlar;

(a) misafirler ile ilgili sorunlar (Batman, 2003; Karamustafa ve Çeşmeci, 2006; Akbulut, 2006; Yazıcıoğlu, Tokmak ve Uzun, 2008; Zengin, Erkol ve Eker, 2014),

(b) seyahat acentaları ve tur operatörleri ile ilgili sorunlar (Batman, 2003; Karamustafa ve Çeşmeci, 2006; Akbulut, 2006; Yazıcıoğlu, Tokmak ve Uzun, 2008; Mak, Wong ve Chang, 2011; Xu ve McGehee, 2017; Yenipınar, Çınar ve Bak, 2017; Taştan ve Genç, 2017),

(c) diğer paydaşlar ile ilgili sorunlar (Batman, 2003; Karamustafa ve Çeşmeci, 2006; Akbulut, 2006; Yazıcıoğlu, Tokmak ve Uzun, 2008; Zengin, Erkol ve Eker, 2014; Yenipınar, Çınar ve Bak, 2017),

(d) ailevi sorunlar (Batman, 2003; Doğan, Üngüren ve Kesgin, 2010; Zengin, Erkol ve Eker, 2014; Güzel ve Köroğlu, 2015) ve

(e) eğitim, altyapı, çalışma ortamı, ücret, yasal sorunlar, mevsimsellik, kaçak rehberlik (Ap ve Wong, 2001; Akbulut, 2006; Yazıcıoğlu, Tokmak ve Uzun, 2008; Prakash, Chowdhary ve Sunayana, 2011; Çetin ve Kızılırmak, 2012; Güzel, Türker ve Şahin, 2014; Zengin, Erkol ve Eker, 2014; Güzel ve Köroğlu, 2015; Xu ve McGehee, 2017; Ababneh, 2017; Yenipınar, Çınar ve Bak, 2017; Taştan ve Genç, 2017; Meged, 2017) gibi diğer sorunlar olmak üzere beş ana gruba ayrılarak ele alınabilmektedir.

İlgili literatürde profesyonel turist rehberlerinin yaşadığı meslek sorunlarının tespitine yönelik birtakım çalışmalar bulunsa da (Ap ve Wong, 2001; Batman, 2003; Karamustafa ve Çeşmeci, 2006; Akbulut, 2006; Yazıcıoğlu, Tokmak ve Uzun, 2008; Doğan, Üngüren ve Kesgin, 2010; Mak, Wong ve Chang, 2011; Prakash, Chowdhary ve Sunayana, 2011; Çetin ve Kızılırmak, 2012; Güzel, Türker ve Şahin, 2014; Zengin, Erkol ve Eker, 2014; Güzel ve Köroğlu, 2015; Xu ve McGehee, 2017; Ababneh, 2017; Yenipınar, Çınar ve Bak, 2017; Taştan ve Genç, 2017; Meged, 2017), profesyonel turist rehberlerinin yaşadıkları meslek sorunlarının tespitine ve çözüm önerileri sunmaya yönelik ve konuya bütünsel açıdan bakan yeterli düzeyde güncel çalışmanın bulunmaması bu türden çalışmalara ihtiyaç duyulduğuna işaret etmektedir.

2. Yöntem

Profesyonel turist rehberlerinin meslek sorunlarının tespiti ve çözüm önerilerine yönelik gerçekleştirilen, keşfedici araştırma niteliği taşıyan ve nitel araştırma yöntemlerinden *Delphi* yönteminin kullanıldığı bu çalışma tümevarım araştırma yaklaşımı sergilemektedir.

2.1. Soru Formunun Oluşturulması ve Pilot Test Uygulaması

Araştırma kapsamında öncelikle katılımcılara veri toplama sürecini anlatan bir elektronik posta örneği oluşturulmuş, katılımcıların demografik ve mesleki özellikleri ortaya koyan ve profesyonel turist rehberlerinin meslek sorunlarının tespitine yönelik tek bir sorudan oluşan çevrimiçi soru formu hazırlanmıştır. Hazırlanan soru formu 15 Mart 2019 tarihinde araştırmanın hedef kitlesiyle benzer özelliklere sahip beş kişilik bir grup üzerinde uygulanmış

ve pilot test sonucunda cevaplayıcıların cevap vermekten kaçındıkları ya da anlaşılmayan ifadelerin olmadığı tespit edilmiştir.

2.2. Uzman Grubunun Oluşturulması

Delphi yönteminde soru formunun oluşturulmasından sonraki aşama araştırma problemine dayalı olarak oluşturulan soru formunu cevaplaması istenen uzman grubunun oluşturulmasıdır. Bu süreç içerisinde yapılanları aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür.

a) Turist Rehberleri Birliği'nin verilerine göre 2018 yılında Türkiye'de profesyonel turist rehberliği mesleğini icra etme hakkına sahip toplam 10555 kişinin bulunduğu ve bunların yaklaşık %70'ine tekabül eden 7396'sının eylemli profesyonel turist rehberi olduğu tespit edilmiştir.

b) Tespit edilen bu turist rehberlerinin iletişim bilgilerine ihtiyaç duyulduğundan Turist Rehberleri Birliği'nin Rehber Veritabanı aracılığı ile 13 farklı meslek odasından birine üye olan 930 profesyonel turist rehberinin iletişim bilgilerine erişilmiştir.

c) Erişilen iletişim bilgileri kullanılarak 18 Mart 2019 tarihinde tüm profesyonel turist rehberlerine araştırmayı ve veri toplama sürecini anlatan, araştırmaya destek vermeleri konusunda bir rica elektronik postası gönderilmiş ve gönüllü olanların üç gün içerisinde cevap vermeleri istenmiştir.

d) Araştırmaya katılmaya gönüllü profesyonel turist rehberi sayısı ilk üç gün sonunda 16 olurken, bu sürenin sonucunda bir kez daha hatırlatma elektronik postası gönderilmiştir. Arzu edilen sayıya ulaşılan dek toplamda üç kez hatırlatma elektronik postası gönderilmiş ve toplam 40 profesyonel turist rehberinden oluşan bir uzman grubu oluşturulmuştur.

Uzman grubunun oluşturulmasının ardından sürecin devamı niteliğinde birinci tur *Delphi* uygulamasına geçilmiştir.

2.3. Birinci Tur *Delphi* Uygulaması

Birinci tur *Delphi* uygulaması sürecinde, daha önceden hazırlanıp pilot test uygulaması gerçekleştirilen soru formu araştırmaya katılmaya gönüllü olan 40 profesyonel turist rehberine 23 Mart 2019 tarihinde elektronik posta yoluyla gönderilmiş ve 27 Mart 2019 tarihine kadar cevaplanması istenmiştir. Bu süreçte katılımcılara hatırlatıcı elektronik postalar da gönderilmiş olup toplamda 30 profesyonel turist rehberinden geri dönüş olmuştur. Araştırmaya katılan profesyonel turist rehberlerinin demografik ve mesleki özelliklerini ortaya koyan toplamda 17 adet soru ile profesyonel turist rehberlerinin meslek sorunlarının tespitine yönelik olarak sorulan bir adet açık uçlu soruya vermiş oldukları cevaplar analiz edilmiş ve gruplandırılmıştır. Yapılan analizler ve gruplandırmalar neticesinde, profesyonel turist rehberlerinin toplam 46 meslek sorunu olduğu tespit edilmiş ve bu sorunlar dokuz gruba tasnif edilmiştir.

2.4. İkinci Tur *Delphi* Uygulaması

İkinci tur *Delphi* uygulaması sürecinde, birinci tura katılarak araştırmaya destek veren profesyonel turist rehberlerinin cevaplarından hareketle yeni bir soru formu oluşturulmuştur. Bu soru formunda profesyonel turist rehberlerinin meslek sorunları maddeler halinde sunulmuş ve katılımcıların ilgili sorunlara katılıp katılmadıkları belirlenmek istenmiştir. Ayrıca 29 Mart 2019 tarihinde ikinci tur *Delphi* soru formunun elektronik posta yoluyla gönderilmesi esnasında, katılımcıların birinci turdaki ifadeleri önerme sıklıkları ve demografik profili geri bildirim amaçlı olarak elektronik posta ekinde gönderilmiştir. Katılımcıların cevaplarını 1 Nisan 2019 tarihine kadar elektronik posta yoluyla göndermeleri istense de birkaç hatırlatma elektronik postasından sonra 5 Nisan 2019 tarihinde 25 profesyonel turist rehberinin katılımı ile bu tur sonlandırılmıştır.

Katılımcıların vermiş olduğu cevapların frekans ve yüzde dağılımları incelendiğinde, diğer meslek sorunları kategorisinde yer alan “taban yevmiyenin düşük olması” sorununa

katılanların oranının %36 olduğu tespit edilmiştir. Bu oranın, araştırmanın başlangıcında belirlenen %50 uzlaşma yüzdesinin altında olmasından dolayı, bu sorun bir sonraki turda kullanılacak olan soru formundan çıkarılmıştır.

2.5. Üçüncü Tur *Delphi* Uygulaması

Üçüncü tur *Delphi* uygulaması sürecinde, ikinci turda soru formundan çıkarılan bir sorunun yer almadığı toplam 45 sorundan oluşan yeni bir soru formu oluşturulmuştur. Bu soru formunda da tıpkı ikinci turda olduğu gibi profesyonel turist rehberlerinin meslek sorunları maddeler halinde sunulmuş ve katılımcıların ilgili sorunlara katılıp katılmadıkları belirlenmek istenmiştir. Bu bağlamda, 8 Nisan 2019 tarihinde araştırmaya katılan profesyonel turist rehberlerine elektronik posta yoluyla soru formu ve bir önceki turda katılımcıların meslek sorunlarına katılımlarına ilişkin frekans ve yüzde dağılımları geri bildirim olarak gönderilmiştir. Katılımcıların cevaplarını 12 Nisan 2019 tarihine kadar göndermeleri istenmiş ancak birkaç hatırlatmadan sonra 15 Nisan 2019 tarihinde 21 profesyonel turist rehberinin katılımı ile üçüncü tur sonlandırılmıştır.

Üçüncü turda katılımcıların vermiş olduğu cevaplar incelendiğinde uzlaşma yüzdesi olan %50'nin altında kalan iki meslek sorununun olduğu tespit edilmiştir. Bu sorunlar, seyahat acentaları ile yaşanan sorunlar kategorisinde yer alan “acentaların yolcular için seyahat sigortası yapmaması” (%33.3) ve “acentaların farklı dillerde anlatım talepleri” (%47.6) sorunları olup, bir sonraki turda kullanılacak olan soru formundan çıkarılmıştır. Esasen, bu sonuçların, seyahat acentalarının yolcular için seyahat sigortası yapmaması profesyonel turist rehberlerini doğrudan ilgilendiren bir sorun olarak görülmemesinden ve seyahat acentalarının farklı dillerde anlatım taleplerinin bazı profesyonel turist rehberlerince makul bir talep olarak değerlendirilmesinden sebeple ortaya çıktığı söylenebilir.

2.6. Dördüncü Tur *Delphi* Uygulaması

Dördüncü tur *Delphi* uygulaması sürecinde, üçüncü turda soru formundan çıkarılan iki sorunun yer almadığı toplam 43 sorundan oluşan yeni bir soru formu oluşturulmuştur. Bu turda da meslek sorunları maddeler halinde sunulmuş ve katılımcıların ilgili sorunlara katılıp katılmadıkları belirlenmek istenmiştir. İlgili soru formu ve üçüncü tura ilişkin geri bildirim 17 Nisan 2019 tarihinde elektronik posta yoluyla profesyonel turist rehberlerine gönderilmiş ve cevapları 21 Nisan 2019 tarihine dek göndermeleri istenmiştir. Ancak bu dönemin profesyonel turist rehberleri için yoğun sezon olarak değerlendirilen bir döneme denk gelmesinden ötürü katılımcıların çoğunluğunun geri dönüş yapamadıkları anlaşılmıştır. Ardından gerek telefon ile kendilerine ulaşılarak gerekse hatırlatma elektronik postaları ile cevaplarını 24 Nisan 2019 tarihine dek göndermeleri rica edilmiştir. Hatırlatmalarından bu tarihte geri dönüş yapan katılımcı sayısı 19 ile sınırlı kalmış, araştırmanın dördüncü ve son aşaması olan bu tur sonlandırılmıştır.

Dördüncü ve son turda katılımcı profesyonel turist rehberlerinin meslek sorunlarına ilişkin vermiş oldukları cevaplar incelendiğinde, uzlaşma yüzdesi olan %50'nin altında kalan herhangi bir sorunun olmadığı ve toplamda 43 soruna ilişkin uzlaşma yüzdesinin önceki turlara oranla oldukça yüksek düzeye ulaştığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda, uzman grubunun ortak bir görüş birliğine vardıkları anlaşılmış ve *Delphi* süreci sonlandırılmıştır.

3. Bulgular

Bu başlık altında araştırmanın bulguları ve yorumlanmasına detaylıca yer verilmektedir.

3.1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılmaya gönüllü olarak destek veren profesyonel turist rehberlerinin demografik özellikleri Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1. Katılımcıların demografik özellikleri

Değişken	Frekans (n)	Yüzde (%)	Değişken	Frekans (n)	Yüzde (%)
Cinsiyet			Eğitim Durumu		
Kadın	8	26.7	Lise	2	6.7
Erkek	22	73.3	Ön Lisans	6	20
<i>Toplam</i>	30	100	Lisans	15	50
Yaş			Yüksek Lisans	4	13.3
35 Yaş ve altı	17	56.7	Doktora	3	10
36-45 Yaş Arası	9	30	<i>Toplam</i>	30	100
46 Yaş ve üzeri	3	10	Yıllık Toplam Kazanca Göre Ortalama Aylık Gelir		
Belirtmek istemeyen	1	3.3	2500 TL ve altı	4	13.3
<i>Toplam</i>	30	100	2501 TL - 5000 TL arası	13	43.3
Medeni Durum			5001 TL ve üzeri	11	36.7
Evli	21	70	Belirtmek istemeyen	2	6.7
Bekâr	9	30	<i>Toplam</i>	30	100
<i>Toplam</i>	30	100			

Tablo 1'de araştırmaya katılan profesyonel turist rehberlerinin demografik profili incelendiğinde, katılımcıların ağırlıklı olarak 35 yaş ve altında (%56.7), evli (%70), lisans mezunu (%50), aylık ortalama 2501-5000 TL arasında geliri olan (%43.3) erkeklerden (%73.3) oluştuğu söylenebilir.

3.2. Katılımcıların Mesleki Niteliklerine İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılmaya gönüllü olarak destek veren profesyonel turist rehberlerinin mesleki nitelikleri Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2. Katılımcıların mesleki nitelikleri

Değişken	Frekans (n)	Yüzde (%)	Değişken	Frekans (n)	Yüzde (%)
Çalışma Kartında Belirtilen Yabancı Diller			Çalışma Şekli		
İngilizce	20	66.7	Serbest	24	80
Rusça	2	6.7	Seyahat Acentasına Bağlı	6	20
İngilizce - Almanca	1	3.3	<i>Toplam</i>	30	100
İngilizce - İspanyolca	1	3.3	Turist Rehberliği Mesleğini İcra Şekli		
İngilizce - İsveççe	1	3.3	Asıl İş	23	76.7
İngilizce - Rusça - Bulgarca	1	3.3	Ek İş	7	23.3
Fransızca	1	3.3	<i>Toplam</i>	30	100
Yunanca	1	3.3	Meslekteki Tecrübe Yılı		
Arapça	1	3.3	5 yıl ve altı	6	20
Bulgarca	1	3.3	6-10 yıl arası	12	40
<i>Toplam</i>	30	100	11-15 yıl arası	6	20
Yaşanılan Şehir			16 yıl ve üzeri	6	30
İstanbul	8	26.7	<i>Toplam</i>	20	100
Kayseri	6	20	Rehberlik Lisans Türü		
Antalya	4	13.3	Ülkesel	29	96.7
Nevşehir	3	10	Bölgesel	1	3.3
Ankara	2	6.7	<i>Toplam</i>	30	100
Konya	1	3.3	Bir Yıl İçerisinde Çıkılan Tur Sayısı (Ortalama)		
İzmir	1	3.3	50 tur ve altı	20	66.7
Bursa	1	3.3	51 tur ve üzeri	10	33.3
Çanakkale	1	3.3	<i>Toplam</i>	30	100
Erzincan	1	3.3	Bir Yıl İçerisinde Çalışılan Seyahat Acentası Sayısı		
Van	1	3.3	5 ve altı	18	60
Helsinki	1	3.3	6-10 arası	6	20
<i>Toplam</i>	30	100	11 ve üzeri	6	20
Çalışılan Bölge			<i>Toplam</i>	30	100
Ülke Geneli	18	60	Bir Yıl İçerisinde Ortalama Çalışılan Gün Sayısı		
İç Anadolu	4	13.3	100 gün ve altı	16	53.3
Akdeniz	3	10	101 gün ve üzeri	14	46.7
İstanbul	3	10	<i>Toplam</i>	30	100
Kapadokya	2	6.7			
<i>Toplam</i>	30	100			

Tablo 2. (devamı) Katılımcıların mesleki nitelikleri

Değişken	Frekans (n)	Yüzde (%)	Değişken	Frekans (n)	Yüzde (%)
Üyesi Olunan Meslek Odası			Emeklilik Güvencesi		
İRO (İstanbul)	9	30	SGK/4a (SSK İşçi)	13	43.3
NERO (Nevşehir)	9	30	SGK/4b (BAĞ-KUR)	8	26.7
ARO (Antalya)	4	13.3	SGK/4c (Emekli Sandığı)	4	13.3
ANRO (Ankara)	3	10	Bireysel Emeklilik	1	3.3
İZRO (İzmir)	1	3.3	Emekli	1	3.3
BURO (Bursa)	1	3.3	Emeklilik Güvencesi Yok	3	10
ÇARO (Çanakkale)	1	3.3	<i>Toplam</i>	30	100
TRO (Trabzon)	1	3.3			
ŞURO (Şanlıurfa)	1	3.3			
<i>Toplam</i>	30	100			

Araştırmaya katılan profesyonel turist rehberlerinin mesleki nitelikleri incelendiğinde, katılımcıların ağırlıklı olarak İngilizce ruhsatnameye sahip (%66.7), İstanbul'da yaşayan (%26.7), ülke geneli turlara çıkan (%60), İstanbul ve Nevşehir Rehberler Odalarına kayıtlı (%60), serbest olarak çalışan (%80) ve profesyonel turist rehberliği mesleğini asıl iş olarak icra eden (%76.7) kişilerden oluştuğu görülmektedir. Ayrıca katılımcıların ağırlıklı olarak 6-10 yıl arasında tecrübeye (%40) ve ülkesel rehberlik lisansına sahip (%96.7), yılda ortalama 50 tur ve altında tura çıkan (%66.7) ve bir yıl içerisinde ortalama 100 gün ve altında çalışan (%53.3) profesyonel turist rehberlerinden oluştuğu anlaşılmaktadır. Bu bilgilerle birlikte, katılımcıların bir yıl içerisinde 5 ve daha az sayıda seyahat acentası ile çalışan (%60) ve SGK/4a kapsamında emeklilik güvencesine sahip (%43.3) oldukları görülmektedir. Bu bulguları aşağıdaki şekilde değerlendirmek mümkündür:

a) Araştırmaya katılan profesyonel turist rehberleri arasında nadir dillerde çalışma kartına sahip olanların oranı oldukça düşüktür. Katılımcıların büyük bir kısmı ülkesel lisansa sahip olup büyükşehirlerde ikamet etmekte ve bunun getirmiş olduğu avantajlarla ülke genelinde çalışabilmektedir.

b) Üyesi olunan meslek odaları değerlendirildiğinde toplam 13 meslek odası içerisinde dokuzuna üye olan katılımcıların araştırmaya destek verdiği anlaşılmaktadır.

c) Katılımcıların serbest olarak ve asıl iş olarak bu mesleği icra ettikleri halde SGK/4a statüsünde emeklilik güvencesine sahip olmaları şaşırtıcıdır. Oysaki meslek kanunu ile birlikte profesyonel turist rehberlerinin serbest meslek erbabı olarak vergi mükellefi olmaları gerekliliği bulunmaktadır. Dolayısı ile SGK/4b emeklilik güvencesinin daha fazla olması beklenmektedir.

3.3. Profesyonel Turist Rehberlerinin Meslek Sorunlarına İlişkin Bulgular

Araştırmada *Delphi* yöntemi kullanılarak tespit edilen profesyonel turist rehberlerinin meslek sorunları Tablo 3'de gösterilmektedir.

Tablo 3. Profesyonel turist rehberlerinin meslek sorunları

MESLEK SORUNLARININ SINIFLANDIRMASI	
Mesleğin Doğasından Kaynaklı Yaşanan Sorunlar	
1.	Vergi mükellefiyeti olmanın getirdiği bürokrasi
2.	Mevsimsel çalışma koşullarının bulunması
3.	Mesleğin bireyde fiziksel ve ruhsal yıpranmaya sebep olması
4.	Yoğun ve düzensiz çalışma saatleri ile uzun tur süreleri
5.	İş-aile çatışması
6.	Mesleğin krizlerden çabuk etkilenmesi
7.	Emeklilik primlerinin düzenli ödenmemesi
8.	Hanuççuluğun mesleğin itibarına zarar vermesi
Seyahat Acentaları ile Yaşanan Sorunlar	
1.	Taban yevmiye altında ücret teklifleri
2.	Acentaların satış için baskı yapması
3.	Sıkışık hazırlanmış tur programları
4.	Acentalar ile yaşanan iletişim ve bilgilendirme sorunları

Tablo 3. (devamı) Profesyonel turist rehberlerinin meslek sorunları

Seyahat Acentaları ile Yaşanan Sorunlar
5. Acentaların rehber ödemelerini geciktirmesi
6. Acentaların rehberlerin önemini kavrayamamış olması
7. Acentalar ile yaşanan sözleşme sorunu
8. Acentaların kişi sayısına uygun rehber istihdam etmemesi
9. Son anda gerçekleşen tur iptalleri
10. Kaçak rehber çalıştırma sorunu
Konaklama İşletmeleri ile Yaşanan Sorunlar
1. Konaklama işletmelerinin çalışanlarının turistlere yaklaşımları ve çıkar sağlamak adına etik dışı davranmaları
Ulaştırma İşletmeleri ile Yaşanan Sorunlar
1. Kaptanların dikkatsiz araç kullanmaları
2. Kaptanların turistlere yönelik yanlış tutum ve davranışları
3. Kaptanların yorgun bir şekilde tura gönderilmesi
4. Kaptanların tur programına müdahale etme istekleri
5. Araçların konforu (klima ve mikrofon) ile ilgili sorunlar
Müze ve Ören Yerleri ile İlgili Yaşanan Sorunlar
1. Müze ve ören yerlerinde giriş bileti alma veya müze kartı çıkarma formaliteleri
2. Müze ve ören yerlere yoğun sezonda giriş ve çıkış sorunu
3. Müze ve ören yerlerinde personel eksikliği
Turistler ile Yaşanan Sorunlar
1. Turistlerin rehberlere karşı tutum, davranış, söylem ve talepleri
Meslek Örgütleri ile Yaşanan Sorunlar
1. Eğitim programlarının yeterince düzenlenmemesi
2. Meslek odaları ve TUREB'in sorun ve şikâyetlerle yeterince ilgilenmemesi
3. Üyelik aidatlarının yüksek olması
Meslektaşlarla Yaşanan Sorunlar
1. Taban yevmiye uygulamasına riayet edilmemesi
2. Rehber komisyonculuğu sorunu
3. Meslektaşların diksiyona önem vermemesi
4. Bilgi kirliliğinden kaynaklı yanlış bilgi aktarmaları
Diğer Meslek Sorunları
1. Turizm destinasyonları dışındaki yerlerde mesleğin halk, kurum ve kuruluşlar tarafından bilinirliğinin düşük seviyede olması
2. Turistik destinasyonlardaki altyapı eksiklikleri
3. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ile yerel yönetimlerin mesleğe olan ilgisizliği
4. Kadın rehberlere karşı taciz ve negatif ayrımcılık
5. Tanıtım programlarında profesyonel turist rehberlerine yer verilmemesi
6. Rehberlerin kişisel gelişimine yeterince önem verilmemesi
7. Hukuki sorunlar
8. Çanta (gölge) rehberlik sorunu

Tablo 3 incelendiğinde, profesyonel turist rehberlerinin dokuz kategoride sınıflandırılmış toplam 43 meslek sorununun olduğu anlaşılmaktadır. Bu sorunlar ile bu sorunlara ilişkin profesyonel turist rehberleri ile görüşülerek geliştirilen çözüm önerileri Tablo 4'te özetlenmektedir.

Tablo 4. Meslek sorunlarına ilişkin çözüm önerileri

MESLEĞİN DOĞASINDAN KAYNAKLI YAŞANAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ
1. Vergi mükellefiyeti olmanın getirdiği bürokrasi: T.C. Gelir İdaresi Başkanlığı'na tüm meslek örgütlerinin de dâhil olduğu bir bilgilendirme toplantısı düzenlenmeleri ve meslek odalarının da üyesi olan profesyonel turist rehberlerine bu konuda yol gösterici olmaları önerilebilir. Bununla birlikte, ilgili kurumlarca vergi mükellefi olmayan eylemli profesyonel turist rehberlerinin de mesleği icra etmemelerini sağlamak üzere caydırıcı politikalar geliştirmesi gerektiği önerilebilir.
2. Mevsimsel çalışma koşullarının bulunması: Profesyonel turist rehberlerini içinde bulunduğu bu sorunun çözümü esasen tüm turizm sektörü paydaşlarının beklentisi haline gelmiştir. Ancak turizmi 12 aya yaymak ülke genelinde gerçekleştirilecek politikalarla ve tutundurma çabalarıyla mümkün olabileceğinden, bu konuda söz sahibi olan tüm kurum ve kuruluşların gerekli düzenlemeleri gerçekleştirmeleri beklenmektedir.
3. Mesleğin bireyde fiziksel ve ruhsal yıpranmaya sebep olması: Profesyonel turist rehberlerini içinde bulunduğu bu sorunun turizmin mevsimsellik özelliğinin zamanla turizmin 12 aya yayılması neticesinde profesyonel turist rehberlerinin kendilerine zaman ayırma fırsatı yakalayabilmeleri ile çözüme ulaşabileceği söylenebilir.
4. Yoğun ve düzensiz çalışma saatleri ile uzun tur süreleri: Profesyonel turist rehberlerinin içinde bulunduğu bu sorunun tur planlaması yapılırken seyahat acentaları ve tur operatörleri ile profesyonel turist rehberlerinin tur programı üzerinde fikir alışverişi yapmaları ile çözülebileceği söylenebilir. Pek tabii ki öngörülmeleyen durumlar her zaman söz konusu olabilecektir.
5. İş-aile çatışması: Bu sorunun çözümü ne yazık ki dışarıda değil profesyonel turist rehberlerinin içinde yatmaktadır. Hangi tur programını kabul edip hangisini etmeyeceğine iyi karar verebilen, işi ile ailesi açısından taşıması gereken sorumlulukları en iyi şekilde dengeleyebilen profesyonel turist rehberleri bu sorunun üstesinden gelebilmektedirler.

Tablo 4. (devam) Meslek sorunlarına ilişkin çözüm önerileri

MESLEĞİN DOĞASINDAN KAYNAKLI YAŞANAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ
<p>6. Mesleğin krizlerden çabuk etkilenmesi: Bu sorunun çözümüne yönelik adımlar atılmasını turizm sektörünün tüm paydaşları beklerken, profesyonel turist rehberleri özelinde gerek bireysel gerekse meslek örgütleri bağlamında stratejik kriz yönetim stratejilerinin geliştirilmesi önerilebilir. Kriz öncesi, kriz esnası ve kriz sonrası uygulanabilecek planlar olası krizlere karşı önceden hazırlanmalı ve hayata geçirilmelidir.</p>
<p>7. Emeklilik primlerinin düzenli ödenememesi: Profesyonel turist rehberlerinin içinde bulunduğu bu sorunun şu an yürürlükte olan vergi mükellefi olma zorunluluğunun denetim yoluyla tüm rehberlere uygulatılması neticesinde çözüme ulaşabileceği söylenebilir.</p>
<p>8. Hanuçculuğun mesleğin itibarına zarar vermesi: Profesyonel turist rehberlerinin içinde bulunduğu bu sorunun çözümü yine rehberlerin duyarlı davranıp turistleri zorlayıcı tutumlardan uzak durmaları ile mümkün olabilir.</p>
SEYAHAT ACENTALARI İLE YAŞANAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ
<p>1. Taban yevmiye altında ücret teklifleri: Profesyonel turist rehberlerinin içinde bulunduğu bu sorunun çözümü yine tüm turist rehberlerinin serbest meslek erbabı sayılması neticesinde vergi mükellefi olmalarında ve Bakanlığın belirlemiş olduğu taban yevmiyeden düşük ücretlerde tur kabul edememelerinin sağlanması ile mümkün olabilir. Ayrıca ilgili kurum ve kuruluşlarca gerçekleştirilen ve gerçekleştirilecek denetimlerin daha sıkı uygulanması ile bu konuda çözümün hızlanması mümkün olabilecektir.</p>
<p>2. Acentaların satış için baskı yapması: İlgili sorunun çözümü tur öncesinde tüm detayların ilgili seyahat acentası ile görüşülmesi ve mutabık kalınması ile mümkün olabilir.</p>
<p>3. Sıkışık hazırlanmış tur programları: Profesyonel turist rehberlerinin yaşadıkları bu sorunun çözümü için tur öncesinde tur programının tüm detaylarının seyahat acentası yetkilileri ile istişare edilmesi ve mutabık kalınması önerilebilir.</p>
<p>4. Acentalar ile yaşanan iletişim ve bilgilendirme sorunları: Seyahat acentalarının yetkililerinin tur programları hakkında profesyonel turist rehberleri ile iyi iletişim içerisinde olmaları ve sıklıkla bilgilendirme yapmaları önerilebilir.</p>
<p>5. Acentaların rehber ödemelerini geciktirmesi: Profesyonel turist rehberleri benzer sorunların çözümünü seyahat acentalarını kendi kara listelerine eklemekle ve bir daha ilgili acentadan tur kabul etmemekle bulmaktadırlar. Ayrıca bu hususta profesyonel turist rehberlerinin ücretlerini alamamalarının önüne geçecek bir denetim mekanizması yine vergi mükellefi olmaları neticesinde ortaya çıkmıştır. Tüm profesyonel turist rehberlerinin vergi mükellefi olmalarının sağlanması ile birlikte seyahat acentaları da çalıştırdıkları profesyonel turist rehberlerinden makbuz kesmelerini isteyecek ve ücret ödememe durumunun ortadan kalkması mümkün olabilecektir.</p>
<p>6. Acentaların rehberlerin önemini kavrayamamış olması: İlgili sorun ancak turizm sektörünün içerisinden gelen, eğitilmiş, misafir memnuniyetine önem veren ve paradan daha çok uzun vadeli ilişkileri önemseyen bireylerin seyahat acentalarının yönetim kademelerinde çalışmaları ile çözüm bulunabilecek bir sorun olup, Türkiye gibi bir turizm cennetinde yetişen eğitilmiş turizmci sektöründe söz sahibi olmasıyla mümkün olabilir.</p>
<p>7. Acentalar ile yaşanan sözleşme sorunu: Bu sorunun çözümü seyahat acentalarının bu evrakları daha özenli hazırlamaları ve tur öncesinde profesyonel turist rehberleri ile tüm detayları görüşmeleri ile mümkün olabilir.</p>
<p>8. Acentaların kişi sayısına uygun rehber istihdam etmemesi: Profesyonel turist rehberlerinin yaşadıkları bu sorunun çözümü yapılan denetimlerin sıklaştırılması ve kurala uymadığı tespit edilen kişi ve seyahat acentalarına kanun ve yönetmeliklerde belirtilen ilgili ceza hükümlerinin uygulanması ile mümkün olabilir.</p>
<p>9. Son anda gerçekleşen tur iptalleri: Bu sorunun çözümü için taban yevmiye ücretinin belirli bir oranının anlaşma yapıldığı tarihte kapora olarak ödenmesi gibi profesyonel turist rehberlerinin mağdur olmayacakları bir düzenlemeye gidilmeli ve iptal durumlarında uygulanacak hususlar ilgili kanun ve yönetmeliklerde açıkça belirtilmelidir.</p>
<p>10. Kaçak rehber çalıştırma sorunu: Profesyonel turist rehberlerinin yaşamış olduğu bu sorunun yapılan denetimlerin sıklığının ve verilen cezaların artırılması ile çözüme kavuşabileceği söylenebilir.</p>
KONAKLAMA İŞLETMELERİ İLE YAŞANAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ
<p>1. Konaklama işletmelerinin çalışanlarının turistlere yaklaşımları ve çıkar sağlamak adına etik dışı davranışları: Bu ve buna benzer sorunların çözümü oldukça zor olup insanların kendi sorumluluklarını bilip ona göre hareketlerde bulunmaları ve işletme çalışanlarının işletmelerinin faaliyet türlerine uygun davranışlarda ve yönlendirmelerde bulunmaları ile mümkün olabilir.</p>
ULAŞTIRMA İŞLETMELERİ İLE YAŞANAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ
<p>1. Kaptanların dikkatsiz araç kullanmaları: İlgili sorunun çözümü için ulaştırma işletmeleri yöneticilerinin kaptanlara belirli aralıklarla bilgilendirme yapmaları ve iyi zaman planlaması yaparak kaptanları görevlendirmeleri önerilebilir. Ayrıca kaptanların da kendilerini iyi hissetmedikleri anlarda profesyonel turist rehberleri ile istişare ederek mola vermeleri ve yeterince dinlendikten sonra yola devam etmeleri önerilebilir.</p>
<p>2. Kaptanların turistlere yönelik yanlış tutum ve davranışları: Bu sorunun çözümü, ulaştırma işletmeleri yöneticileri tarafından görev yapan tüm kaptan ve muavinlere yönelik eğitim programları düzenlenmesi ya da misafir memnuniyeti sağlamak adına alınan tedbirler kapsamında uyarılarda bulunulması ile mümkün olabilir.</p>
<p>3. Kaptanların yorgun bir şekilde tura gönderilmesi: İlgili sorunun çözümü ulaştırma işletmeleri yöneticilerinin zaman planlamalarını iyi yapmaları ve yeterince kaptan istihdam etmeleri ile mümkün olabilir.</p>
<p>4. Kaptanların tur programına müdahale etme istekleri: Kaptanlar ile profesyonel turist rehberleri arasındaki iletişim son derece önemli olup her iki tarafın da birbirlerini bilgilendirerek hareket etmeleri sorunun çözümü için önem arz etmektedir.</p>
<p>5. Araçların konforu (klima ve mikrofon) ile ilgili sorunlar: İlgili sorunun çözümü ancak ulaştırma işletmelerinin sağladığı taşıtların temel bakımları kadar konfor unsurlarının da eksiksiz bir şekilde denetimden geçirilmesi ile mümkün olabilir.</p>

Tablo 4. (devam) Meslek sorunlarına ilişkin çözüm önerileri

MÜZE VE ÖREN YERLERİ İLE İLGİLİ YAŞANAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ
<p>1. Müze ve ören yerlerinde giriş bileti alma veya müze kartı çıkarma formaliteleri: İlgili gişelerde çalışan sayısının özellikle yoğun sezonda artırılması ve teknolojinin sağladığı imkânlardan (çevrimiçi ödeme yoluyla kare kod kullanılarak giriş imkânı gibi) daha üst düzeyde faydalanılması için gerekli çalışmaların yürütülmesi önerilebilir.</p>
<p>2. Müze ve ören yerlere yoğun sezonda giriş ve çıkış sorunu: İlgili sorunun çözümü için yerel yönetimlerin altyapı imkânlarını geliştirme çalışmaları yürütmeleri önerilebilir.</p>
<p>3. Müze ve ören yerlerinde personel eksikliği: Profesyonel turist rehberlerinin yaşamış oldukları bu sorunun çözümü özellikle yoğun sezonda müze ve ören yerlerinde çalışan personel sayısının artırılmasıyla mümkün olabilir.</p>
TURİSTLER İLE YAŞANAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ
<p>1. Turistlerin rehberlere karşı tutum, davranış, söylem ve talepleri: Yapılan işin ana amacı turistlerin memnuniyetini sağlamak olduğundan bizzat turistler ile yaşanan sorunlarda da profesyonel turist rehberlerinin elinden duruma uygun davranmaktan başka bir çare gelememektedir.</p>
MESLEK ÖRGÜTLERİ İLE YAŞANAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ
<p>1. Eğitim programlarının yeterince düzenlenmemesi: Turist rehberlerinden eğitim taleplerinin toplanması, eğitimlerin zamanının profesyonel turist rehberlerinin düşük sezonlarına denk gelecek şekilde ayarlanması ve ücretlerin makul seviyelerde tutulması ile bu sorunun çözümü mümkün olabilir.</p>
<p>2. Meslek odaları ve TUREB'in sorun ve şikâyetlerle yeterince ilgilenmemesi: İlgili sorunlara ilişkin çözüm önerileri geliştirilmesi için turizm sektörünün tüm paydaşlarının ve akademisyenlerin de içerisinde yer aldığı çalıştayların düzenlenmesi de önerilebilir.</p>
<p>3. Üyelik aidatlarının yüksek olması: Bu sorununun çözümü için meslek örgütlerine çeşitli girişimlerde bulunarak birkaç yıl zam yapılmaması gibi iyileştirmelerde bulunmaları önerilebilir.</p>
MESLEKTAŞLARLA YAŞANAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ
<p>1. Taban yevmiye uygulamasına riayet edilmemesi: Meslektaşlar arasında yaşanan bu sorunun çözümü yine meslektaşların kararlılıkla taban yevmiye istemesine bağlı olup ayrıca meslek örgütleri tarafından taban yevmiye altında çalışan profesyonel turist rehberlerine yaptırımlarda bulunulması ile mümkün olabilir.</p>
<p>2. Rehber komisyonculuğu sorunu: Mesleki etik ilkeleri ile bağdaşmayan son derece yakışsız bir durum olan bu sorunun çözümü mesleği ve meslektaşları sevmekten geçmektedir. Ayrıca vergi denetimi konusunda profesyonel turist rehberleri ile seyahat acentalarını karşılıklı olarak denetleyecek bir sistemin hayata geçmesi ve buna bağlı olarak taban yevmiyenin altında tura çıkılmaması ile bu gibi sorunların yaşanmasının önüne geçilebilir.</p>
<p>3. Meslektaşların diksiyona önem vermemesi: İlgili sorunun çözümüne yönelik olarak meslek örgütlerinin düzenledikleri eğitim programları içerisine diksiyon eğitimini de eklemeleri önerilebilir.</p>
<p>4. Bilgi kirliliğinden kaynaklı yanlış bilgi aktarmaları: Belirli bir eğitim seviyesine gelmiş profesyonel turist rehberlerinin araştırmacı, sorgulayıcı ve keşfedici yönlerini ortaya çıkararak güvenilir kaynaklı bilgiler edinmeleri ve anlatımlarında bu bilgilere yer vermeleri ilgili sorunun çözümü için önerilebilir.</p>
DİĞER MESLEK SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ
<p>1. Turizm destinasyonları dışındaki yerlerde mesleğin halk, kurum ve kuruluşlar tarafından bilinirliğinin düşük seviyede olması: İlgili sorunun çözümü için gerek yerel yönetimler gerekse eğitim kurumlarınca zaman zaman halka yönelik turizm eğitimleri düzenlenmesi ile turizm sektörünün paydaşları hakkında insanların bilgi düzeyinin yükseltilmesi mümkün olabilir.</p>
<p>2. Turistik destinasyonlardaki altyapı eksiklikleri: Turistlerin en fazla şikâyet ettiği bu unsurlara ilişkin yaşanan sorunların çözümü için yerel yönetimlere birtakım görevler düşmektedir. Bu bağlamda, ulaşım için kaliteli asfalt çalışmaları yürütülmesi, otopark sayılarının ve kapasitelerinin artırılması, halka açık tuvaletlerin ve mescidlerin sayısının artırılarak hijyenik koşulların en üst seviyeye ulaştırılması ve kablosuz internet ağlarının destinasyonlar bazında bağlantı noktaları kurularak kullanılabilir hale getirilmesi önerilebilir.</p>
<p>3. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ile yerel yönetimlerin mesleğe olan ilgisizliği: İlgili sorunun çözümü için Bakanlık yetkilileri ile yerel yönetimlerin temsilcilerinin profesyonel turist rehberleri ile daha yakın ilişkiler içerisinde olmaları, turizmde kilit roller üstlenen profesyonel turist rehberlerine daha fazla söz hakkı vermeleri ve ülke turizmi ile ilgili alınacak kararlara ilişkin toplantılarda meslek örgütlerinin temsilcilerine yer vermeleri önerilebilir.</p>
<p>4. Kadın rehberlere karşı taciz ve negatif ayrımcılık: Bu sorunların çözümü için meslek odalarının üyesi olan kadın rehberlerin haklarını korumaları ve her türlü sorunda hukuksal açıdan destek vermeleri önerilebilir.</p>
<p>5. Tanıtım programlarında profesyonel turist rehberlerine yer verilmemesi: Bu sorunun çözümü için ilgili programların yapımcılarına daha nitelikli çıktılar elde edebilmeleri için profesyonel turist rehberleri ile çalışmaları önerilebilir.</p>
<p>6. Rehberlerin kişisel gelişimine yeterince önem verilmemesi: Bu sorunun çözümü için ilgili kurum ve kuruluşlarca rehberlerin kişisel gelişimlerini artırıcı gerekli tedbirlerin alınması ve seyahat acentalarının tur paslarken rehberlerin kişisel gelişimlerine önem vermeleri önerilebilir.</p>
<p>7. Hukuki sorunlar: Örnek olayların çoğalması ve yasadaki eksikliklerin zamanla tespit edilmesi neticesinde profesyonel turist rehberliği meslek kanununun yeniden düzenlenmesi ile bu kanuna ve mesleğe hâkim avukatların sayısının artması ilgili sorunların çözümünde etkili olabilir.</p>
<p>8. Çanta (gölge) rehberlik sorunu: Mesleği doğrudan ilgilendiren bu sorunun çözümü kanun ile belirlenmiş hakların profesyonel turist rehberlerinin iradesi ile korunmasında yatmaktadır. Başka bir deyişle, profesyonel turist rehberleri turlarda bu şekilde görev almayı mesleki etik açısından değerlendirerek seyahat acentalarının bu tür tekliflerini kabul etmemelidirler.</p>

Delphi yöntemi kullanılarak gerçekleştirilen araştırma sonucunda tespit edilen sorunlara ilişkin profesyonel turist rehberleri ile görüşülerek geliştirilen ve Tablo 4’de özetlenen bu çözüm önerilerinin ilgili sorunların çözümünü noktasında söz sahibi olan kamu kurum ve kuruluşlarınca incelenip değerlendirilerek harekete geçilmesi mümkündür.

Sonuç ve Öneriler

Sonuç olarak, araştırmanın akademik çıktıları, uygulamaya dönük çıktıları ile gelecek araştırmalara yönelik önerilerin ortaya konulması bu çalışmanın oluşturacağı katkılar ve amacına ulaşması açısından büyük önem arz etmektedir.

Akademik Çıktılar

Araştırma kapsamında nitel araştırma özelliği taşıyan *Delphi* yönteminden faydalandığından ve turizm alanında nadir olarak kullanılan bir yöntem olmasından dolayı öncelikle kullanılan yöntemle ilişkin kısa bir değerlendirme yapmak yerinde olacaktır. *Delphi* yöntemi, nicel yöntemlerle kıyaslandığında araştırmacıya verilere doğrudan kaynağından ulaşma imkânı sağladığından daha derinlemesine, samimi ve doğru bulgular elde etmek mümkün olmaktadır. Başka bir deyişle, nicel yöntemler kullanıldığında "ne kadar?", "ne miktarda?", "ne kadar sık?" ve "ne kadar yaygın?" gibi soruların cevabı aranırken, nitel yöntemlerde "niçin?", "nasıl?" ve "ne şekilde?" gibi soruların cevabı aranmakta ve uzman grubundan alternatif görüşler elde edilerek karmaşık olgu ve olaylar bir bütün halinde tanımlanmaya çalışılmaktadır. Bu noktada, araştırma konusuna uygun uzman grubunun belirlenmesi ve uzman grubunun araştırmaya katılımının sağlanması son derece önem arz etmektedir. Çalışma kapsamında gerçekleştirilen araştırmada, evrenin 7396 kişiden oluştuğu bilinen eylemli olarak mesleği icra eden profesyonel turist rehberlerinden oluşan, araştırmaya destek vermeye gönüllü toplam 40 kişilik bir uzman grubu oluşturulmuş ve iş yoğunluklarından dolayı 30'unun araştırmaya katılımı sağlanabilmiştir. Dört turda gerçekleştirilen *Delphi* süreci sonunda araştırma 19 kişilik uzman grubunun desteği ile sonlandırılmıştır. Yukarıda demografik profilleri ile mesleki niteliklerine ilişkin verileri sunulan uzman grubundan *Delphi* yöntemi kullanılarak elde edilen veriler ışığında profesyonel turist rehberlerinin dokuz kategoride sınıflandırılmış toplam 43 meslek sorununun olduğu tespit edilmiştir. Tespit edilen sorunlar bu kısımda kategoriler halinde önceki çalışmalar ile karşılaştırılmakta, benzerlik gösteren ve farklılaşan noktaların altı çizilmektedir.

Mesleğin doğasından kaynaklı sorunlar: Araştırma sonucunda elde edilen bulgulardan hareketle profesyonel turist rehberlerinin mesleğin doğasından kaynaklanan sekiz farklı sorunu olduğu görülmektedir. Bu sorunlardan; "vergi mükellefi olmanın getirdiği bürokrasi" (Çakmak, 2018; Yenipınar, Çınar ve Bak, 2017; Taştan ve Genç, 2017; Demircan, 2007), "mevsimsel çalışma koşullarının bulunması" (Çakır, 2010; Güzel, Türker ve Şahin, 2014; Güzel ve Köroğlu, 2015; Ababneh, 2017; Meged, 2017), "mesleğin bireyde fiziksel ve ruhsal yıpranmaya sebep olması" (Akbulut, 2006; Güzel, Türker ve Şahin, 2014; Meged, 2017), "yoğun ve düzensiz çalışma saatleri ile uzun tur süreleri" (Akbulut, 2006; Yazıcıoğlu, Tokmak ve Uzun, 2008; Prakash, Chowdhary ve Sunayana, 2011; Güzel ve Köroğlu, 2015; Yenipınar, Çınar ve Bak, 2017), "iş-aile çatışması" (Batman, 2003; Akbulut, 2006; Doğan, Üngüren ve Kesgin, 2010; Zengin, Erkol ve Eker, 2014; Tsaur ve Lin, 2014), "mesleğin krizlerden çabuk etkilenmesi" (Ababneh, 2017; Taştan ve Genç, 2017), "emeklilik primlerinin düzenli ödenememesi" (Batman, 2003; Karamustafa ve Çeşmeci, 2006; Yazıcıoğlu, Tokmak ve Uzun, 2008; Taştan ve Genç, 2017) ve "hanutçuluğun mesleğin itibarına zarar vermesi" (Batman, 2003; Üngüren, Arslan ve Kaçmaz, 2015) sorunlarının farklı zaman dilimlerinde farklı araştırmacılarca ele alındığı görülmektedir. Bu durum araştırmanın bulgularını destekler niteliktedir.

Seyahat acentaları ile yaşanan sorunlar: Araştırma sonucunda elde edilen bulgulardan hareketle profesyonel turist rehberlerinin seyahat acentaları ile yaşadıkları 10 farklı sorunu olduğu görülmektedir. Bu sorunlardan; "taban yevmiye altında ücret teklifleri" (Batman, 2003; Karamustafa ve Çeşmeci, 2006; Akbulut, 2006; Güzel, Türker ve Şahin, 2014; Yenipınar, Çınar

ve Bak, 2017; Taştan ve Genç, 2017), "acentaların satış için baskı yapması" (Güzel, Türker ve Şahin, 2014), "sıkışık hazırlanmış tur programları" (Yenipınar, Çınar ve Bak, 2017), "acentalar ile yaşanan iletişim ve bilgilendirme sorunları" (Karamustafa ve Çeşmeci, 2006), "acentaların rehber ödemelerini geciktirmesi" (Batman, 2003; Akbulut, 2006; Yazıcıoğlu, Tokmak ve Uzun, 2008), "acentaların rehberlerin önemini kavrayamamış olması" (Batman, 2003; Akbulut, 2006; Yazıcıoğlu, Tokmak ve Uzun, 2008), "acentalar ile yaşanan sözleşme sorunu" (Taştan ve Genç, 2017), "acentaların kişi sayısına uygun rehber istihdam etmemesi" (Taştan ve Genç, 2017) ve "kaçak rehber çalıştırma sorunu" (Batman, 2003; Karamustafa ve Çeşmeci, 2006; Akbulut, 2006; Yazıcıoğlu, Tokmak ve Uzun, 2008; Güzel, Türker ve Şahin, 2014; Yenipınar, Çınar ve Bak, 2017; Taştan ve Genç, 2017) konularına ilişkin farklı zaman dilimlerinde farklı araştırmacılar tarafından çalışmaların gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu durum araştırma kapsamında elde edilen bulguları desteklemektedir. Mevcut çalışmalarda şimdiye dek tespit edilmemiş bir sorun olarak "son anda gerçekleşen tur iptalleri" sorunu bu çalışma kapsamında tespit edilmiştir. Esasen bu sorunun uygulamada her zaman karşılaşılan bir sorun olduğu profesyonel turist rehberlerince bilinmektedir. Bu bağlamda bu sonucun akademik çevrelerce tespit edilmesi ilgili bilgi birikimine de katkı sağlamaktadır.

Konaklama işletmeleri ile yaşanan sorunlar: Araştırma sonucunda elde edilen bulgulardan hareketle profesyonel turist rehberlerinin konaklama işletmeleri ile yaşadıkları tek bir sorunun olduğu görülmektedir. Bu sorun "konaklama işletmelerinin çalışanlarının turistlere yaklaşımları ve çıkar sağlamak adına etik dışı davranışları" sorunu olup daha önceki çalışmalarda pek çok kez ele alınmış (Batman, 2003; Karamustafa ve Çeşmeci, 2006; Akbulut, 2006; Yazıcıoğlu, Tokmak ve Uzun, 2008; Güzel, Türker ve Şahin, 2014) bir sorun olarak dikkat çekmektedir. Bu durum araştırmanın bulgularını destekler niteliktedir.

Ulaştırma işletmeleri ile yaşanan sorunlar: Araştırma sonucunda elde edilen bulgulardan hareketle profesyonel turist rehberlerinin ulaştırma işletmeleri ile yaşadıkları beş farklı sorunun olduğu görülmektedir. Bu sorunlardan; "kaptanların dikkatsiz araç kullanmaları" (Batman, 2003), "kaptanların turistlere yönelik yanlış tutum ve davranışları" (Batman, 2003; Karamustafa ve Çeşmeci, 2006; Akbulut, 2006; Güzel, Türker ve Şahin, 2014; Taştan ve Genç, 2017), "kaptanların tur programına müdahale etme istekleri" (Batman, 2003; Karamustafa ve Çeşmeci, 2006; Taştan ve Genç, 2017) ve "araçların konforu (klima ve mikrofon) ile ilgili sorunlar" (Batman, 2003; Akbulut, 2006; Yenipınar, Çınar ve Bak, 2017) konularında çalışmalar bulunduğu görülmektedir. Söz konusu bu durumun araştırmanın bulgularını destekler nitelikte olduğu söylenebilir. Geçmişte bu konuda gerçekleştirilen çalışmalar incelendiğinde, "kaptanların yorgun bir şekilde tura gönderilmesi" sorununun tespit edilmemiş olduğu dikkat çekmektedir. Ancak bu sorunun da uygulamada sıklıkla karşılaşılan bir sorun olduğu turizm sektörünün paydaşlarınca bilinmektedir. Bu bağlamda, çalışma kapsamında tespit edilen bu sonucun ilgili literatüre katkı oluşturmasının mümkün olduğu ifade edilebilir.

Müze ve ören yerleri ile ilgili yaşanan sorunlar: Araştırma sonucunda elde edilen bulgulardan hareketle profesyonel turist rehberlerinin müze ve ören yerleri ile ilgili yaşadıkları üç farklı sorunun olduğu görülmektedir. Bu sorunlardan; "müze ve ören yerlerinde giriş bileti alma veya müze kartı çıkarma formaliteleri" (Akbulut, 2006; Taştan ve Genç, 2017), "müze ve ören yerlerine yoğun sezonda giriş ve çıkış sorunu" (Akbulut, 2006; Taştan ve Genç, 2017) ve "müze ve ören yerlerinde personel eksikliği" (Batman, 2003; Güzel, Türker ve Şahin, 2014) sorunlarının farklı zaman dilimlerinde farklı araştırmacılarca ele alındığı görülmektedir. Bu bağlamda, geçmiş araştırmaların bulgularının bu araştırmanın bulgularını destekler nitelikte olduğunu söylemek mümkündür.

Turistler ile yaşanan sorunlar: Araştırma sonucunda elde edilen bulgulardan hareketle profesyonel turist rehberlerinin turistler ile yaşadıkları tek bir sorunun olduğu görülmektedir. Bu sorunun "turistlerin rehberlere karşı tutum, davranış, söylem ve talepleri" olduğu ve daha önceki pek çok çalışma kapsamında (Batman, 2003; Akbulut, 2006; Yazıcıoğlu, Tokmak ve Uzun,

2008; Zengin, Erkol ve Eker, 2014; Güzel, Türker ve Şahin, 2014) ele alındığı görülmektedir. Bu durum araştırmanın bulgularını destekler niteliktedir.

Meslek örgütleri ile yaşanan sorunlar: Araştırma sonucunda elde edilen bulgulardan hareketle profesyonel turist rehberlerinin meslek örgütleri ile yaşadıkları üç farklı sorunun olduğu görülmektedir. Bu sorunlardan; "eğitim programlarının yeterince düzenlenmemesi" (Batman, 2003; Karamustafa ve Çeşmeci, 2006; Yazıcıoğlu, Tokmak ve Uzun, 2008; Çetin ve Kızıllırmak, 2012), "meslek odaları ve TUREB'in sorun ve şikâyetlerle yeterince ilgilenmemesi" (Akbulut, 2006; Taştan ve Genç, 2017) ve "üyelik aidatlarının yüksek olması" (Taştan ve Genç, 2017) sorunlarının farklı zaman dilimlerinde farklı araştırmacılarca ele alındığı görülmektedir. Söz konusu bu durumun araştırmanın bulgularını destekler nitelikte olduğu söylenebilir.

Meslektaşlarla yaşanan sorunlar: Araştırma sonucunda elde edilen bulgulardan hareketle profesyonel turist rehberlerinin meslektaşları ile yaşadıkları dört farklı sorunun olduğu görülmektedir. Bu sorunlardan; "taban yevmiye uygulamasına riayet edilmemesi" (Batman, 2003; Karamustafa ve Çeşmeci, 2006; Akbulut, 2006) konusuna ilişkin farklı zaman dilimlerinde farklı araştırmacılar tarafından çalışmaların gerçekleştirildiği görülmektedir. Söz konusu bu durumun araştırmanın bulgularını destekler nitelikte olduğu söylenebilir. Mevcut çalışmalarda profesyonel turist rehberlerinin meslektaşları ile yaşadıkları sorunlara ilişkin pek fazla bir bilgiye ulaşılamamış olup, bu çalışma kapsamında "rehber komisyonculuğu sorunu", "meslektaşların diksiyona önem vermemesi" ve "bilgi kirliliğinden kaynaklı yanlış bilgi aktarmaları" gibi meslek sorunları tespit edilmiştir. Tespit edilen bu sorunların ilgili bilgi birikimine katkı sağladığını söylemek mümkündür.

Diğer meslek sorunları: Araştırma sonucunda elde edilen bulgulardan hareketle profesyonel turist rehberlerinin yaşadıkları sekiz farklı diğer meslek sorununun olduğu görülmektedir. Bu sorunlardan; "turistik destinasyonlardaki altyapı eksiklikleri" (Karamustafa ve Çeşmeci, 2006; Güzel, Türker ve Şahin, 2014), "T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ile yerel yönetimlerin mesleğe olan ilgisizliği" (Güzel, Türker ve Şahin, 2014), "kadın rehberlere karşı taciz ve negatif ayrımcılık" (Zengin, Erkol ve Eker, 2014; Taştan ve Genç, 2017), "hukuki sorunlar" (Yenipınar, Çınar ve Bak, 2017; Güzel, Türker ve Şahin, 2014; Taştan ve Genç, 2017) ve "çanta (gölge) rehberlik sorunu" (Güzel, Türker ve Şahin, 2014; Taştan ve Genç, 2017) konularında farklı zaman dilimlerinde farklı araştırmacılarca çalışmalar gerçekleştirildiği görülmektedir. Söz konusu bu durumun araştırmanın bulgularını destekler nitelikte olduğu söylenebilir. Geçmişte gerçekleştirilen akademik çalışmalar incelendiğinde, "turizm destinasyonları dışındaki yerlerde mesleğin halk, kurum ve kuruluşlar tarafından bilinirliğinin düşük seviyede olması", "tanıtım programlarında profesyonel turist rehberlerine yer verilmemesi" ve "rehberlerin kişisel gelişimlerine yeterince önem verilmemesi" gibi sorunların tespit edilmediği, ancak bu çalışma ile gün yüzüne çıkarıldığı görülmektedir. Bu bağlamda bu çalışma kapsamında tespit edilen bu sorunların ilgili bilgi birikimine katkı sağladığını söylemek mümkündür.

Geçmişte profesyonel turist rehberlerinin meslek sorunlarına ilişkin gerçekleştirilen çalışmalar incelendiğinde, şimdiye kadar tespit edilmemiş birtakım sorunların bu çalışma kapsamında tespit edildiği görülmektedir. Ayrıca, daha önceden tespit edilen sorunların da güncel bir çalışma ile halen mevcut olup olmadıklarının test edilmesi ve sınıflandırılarak kategorize edilmesi anlamında önemli bir çalışma özelliği taşıdığı görülmektedir. Bu bağlamda, bu çalışmanın genelde turizm alanında özelde ise turizm rehberliği alanında çalışmalar gerçekleştiren akademik çevrelere katkı sağlayacak nitelikte çıktılar ortaya koyduğunu söylemek mümkündür.

Uygulamaya Dönük Çıktılar

Profesyonel turist rehberlerinin meslek sorunlarının tespiti ve çözüm önerilerine yönelik olarak gerçekleştirilen bu çalışmanın uygulamaya dönük çıktıları da bulunmaktadır. Özellikle çalışmada amaçlanan profesyonel turist rehberlerinin meslek sorunlarının tespiti ve çözüm

önerilerinin sektör paydaşlarınca ve sorunları çözme noktasında karar verici konumda olan kurum ve kuruluşların yöneticilerince daha net anlaşılması hususunda katkı sağlayacağı söylenebilir. Bu bağlamda, çalışma kapsamında belirlenen sorunların çözümü noktasında yine bu çalışma kapsamında getirilen önerilerden yola çıkılarak hareket edilebilir veya elde edilen çıktılar daha geniş kitlelerin katılımı ile gerçekleştirilecek çalıştaylarda tartışılarak farklı görüşlerin katkıları ile ilgili meslek sorunlarının çözümü yolunda adımlar atılabilir.

Profesyonel turist rehberlerinin meslek sorunlarının bir kısmının mesleğin doğasından kaynaklı olduğu, bir kısmının turizm sektörünün paydaşları ile yaşandığı, bir kısmının ise meslek örgütleri ve yasal düzenlemelerden kaynaklı olduğu görülmektedir. Pek tabii ki tüm sorunların çözülmesi kısa vadede aşılabilecek bir durum değildir. Bu bağlamda, profesyonel turist rehberlerinin meslek sorunlarının çözümü noktasında uygulayıcılara yönelik olarak birtakım öneriler getirilebilir.

Profesyonel turist rehberleri mesleklerini icra edebilmeleri için kanun gereği meslek odalarına üye olmak zorundadırlar. Meslek odaları da yine kanun gereği Turist Rehberleri Birliği'ne bağlı olarak çalışmalarını yürütmektedirler. Turist Rehberliği Meslek Kanunu'nda belirtildiği üzere Turist Rehberleri Birliği de tüm vazifelerini T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın denetiminde yürütmektedir. O halde meslek odalarının üyesi olan tüm profesyonel turist rehberleri ile iletişime geçerek, meslektaşların sorunlarını ve şikâyetlerini kayıt altına almaları, elde ettikleri bilgileri bir üst mercii olan Turist Rehberleri Birliği'ne iletmeleri mümkündür. Turist Rehberleri Birliği de tüm meslek odalarının çatı yönetimi olarak meslek erbaplarının tüm sorun ve şikâyetlerini çözmek adına gerekli girişimlerde bulunmalıdır. Bu bağlamda, birinci elden tespit edilen tüm sorun ve şikâyetlerin akademik çevrelerce tespit edilen sorunlar ile örtüşüp örtüşmediği tespit edilip, tespit edilen bu sorun ve şikâyetlerin yine içerisinde akademik çevrelerin de bulunduğu geniş katılımlı çalıştaylarda tartışılması ve çözüm önerileri getirilmesi mümkündür. Çalıştaylardan çıkarılacak sonuç raporları da Turist Rehberleri Birliği'nce T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'na iletilerek tüm sorunların çözümü adına bir yol haritası çıkarılmak suretiyle hayata geçirilebilir. Kısaca, birer serbest meslek erbabı olarak mesleklerini icra eden profesyonel turist rehberlerinin meslek kanunları olmasına rağmen, halen pek çok meslek sorunu olduğu görülmekte ve bu sorunların çözümü için meslek örgütlerine ve karar verici konumda olan ilgili kurum ve kuruluşlara görevler düşmektedir.

Gelecek Araştırmalara Yönelik Öneriler

Profesyonel turist rehberlerinin meslek sorunlarının tespiti ve çözüm önerilerine yönelik olarak gerçekleştirilen bu çalışmadan hareketle gelecek araştırmalara yönelik birtakım öneriler getirilebilir. Öncelikle araştırmada *Delphi* yöntemi kullanılarak birtakım veriler elde edildiğinden elde edilen sonuçların yöntemin getirdiği sınırlılıkları barındırdığı unutulmamalı ve araştırmanın sonuçları bu çerçevede değerlendirilmelidir. Gelecek araştırmalarda farklı veri toplama yöntemleri kullanılarak, farklı evren ve örneklemelerde çalışmalar gerçekleştirilebilir. Bu sayede araştırmanın sonuçlarının genellenebilirliği artırılabilir. Ayrıca araştırmaya katılan uzman grubunun sayısı farklı analizlerin yapılmasına müsaade etmeyecek sayıda olduğundan daha sonra daha büyük örneklemelerde gerçekleştirilecek araştırmalarda farklılık ve ilişki testlerinin de kullanılması mümkün olabilir. Daha geniş zaman dilimlerinde farklı ülkelerde profesyonel turist rehberliği mesleğini icra eden kişilerin meslek problemleri ile karşılaştırmalı çalışmalar yapılabilir. Son olarak bu çalışmada meslek sorunlarının tespiti ve çözüm önerilerine yönelik bir araştırma gerçekleştirildiğinden gelecek araştırmalarda farklı değişkenler eklenerek konunun değişik açılardan ele alınması mümkün olabilir.

Kaynakça

Ababneh, A. (2017). Tourist Guides and Job Related Problems, Analysis and Evidence From Jordan, *Journal of Quality Assurance in Hospitality and Tourism*, 18(2): 200-217.

- Akbulut, O. (2006). *Ege Bölgesindeki Profesyonel Turist Rehberlerinin Mesleki Sorunları ve Çözüm Önerilerine Yönelik Bir Araştırma*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Antalya.
- Ap, J. ve Wong, K.F. (2001). Case Study On Tour Guiding: Professionalism, Issues and Problems, *Tourism Management*, (2): 551-563.
- Bak, E. (2015). *Rehberlerinin Performansının Turist Tatminine Etkisi: Kapadokya'yı Ziyaret Eden Yabancı Turistler Üzerinde Bir Araştırma*, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Mersin.
- Batman, O. (2003). Türkiye'deki Profesyonel Turist Rehberlerinin Mesleki Sorunlarına Yönelik Bir Araştırma, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2): 117-134.
- Büyükkuru, M. (2015). *Turist Rehberlerinin İletişim Becerilerinin Turistlerin Tur Deneyimini Üzerine Etkisi: Nevşehir İlinde Bir Araştırma*, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir.
- Chang, K. (2014). Examining The Effect Of Tour Guide Performance, Tourist Trust, Tourist Satisfaction, And Flow Experience On Tourists' Shopping Behavior, *Asia Pasific Journal of Tourism Research*, 19(2): 219-247.
- Cohen, E. (1985). The Tourist Guide: The Origins, Structure and Dynamics of A Role, *Annals of Tourism Research*, 12(1): 5-29.
- Çakır, A. (2010). *Profesyonel Turist Rehberlerinin Çalışma Biçimi ve Mesleki Eğitim Süreleri İle İş Tatminleri Arasındaki İlişki*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.
- Çakmak, T. F. (2018). Turist Rehberliğinin Açmazları, İçinde: *Turist Rehberliği* (Ed: S. Eser, S. Şahin ve C. Çakıcı), Ankara: Detay Yayıncılık.
- Çetin, G. ve Kızıllırmak, İ. (2012). Türk Turizminde Kokartlı Turist Rehberlerin Mevcut Durumunun Analizi, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 14(2): 307-318.
- Çetinkaya, M.Y. ve Öter, Z. (2015). Role of Tour Guides on Tourist Satisfaction Level in Guided Tours and Impact on Re-Visiting Intention: A Research in Istanbul, *European Journal of Tourism Hospitality and Recreation*, 7(1): 40-54.
- Demircan, M. (2007). *Vergi Hukuku Açısından Turist Rehberliği*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Doğan, H., Üngüren, E. ve Kesgin, D. (2010). Meslek ve Aile Yaşamı İlişkisi: Profesyonel Turist Rehberlerine Yönelik Bir Araştırma, *Journal of Yasar University*, 20(5): 3430-3442.
- Güzel, Ö. ve Köroğlu, Ö. (2014). Turist Rehberlerinin Liderlik ve Aracılık Rollerinin Tur Deneyimine Etkisi: Doğa Turları Üzerine Bir Araştırma, *Gaziantep University Journal of Social Science*, 13(4): 939-960.
- Güzel, Ö. ve Köroğlu, Ö. (2015). Turist Rehberlerinin Mesleklerine Yönelik Pozitif ve Negatif Yönlü Algılarının İçerik Analizi Yöntemi İle Belirlenmesi, *Ç.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(1): 155-174.
- Güzel, Ö., Türker, A. ve Şahin, İ. (2014). Profesyonel Turist Rehberlerinin Algıladıkları Mesleki Engelleri Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma, *Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, (2): 173-190.
- Huang, S., Hsu, C. ve Chan, A. (2009). Tour Guide Performance and Tourist Satisfaction: A Study of The Package Tours in Shanghai, *Journal of Hospitality and Tourism Research*, 10(2): 1-31.

- İşler, D. ve Güzel, Ö. (2014). Tur Yönetiminde Profesyonel Turist Rehberlerinin Deneyimsel Rolü: Alman Turistlerin Kültür Turu Satın Alma Davranışına Yönelik Bir Değerlendirme, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1): 125-138.
- Karamustafa, K. ve Çeşmeci, N. (2006). Paket Tur Operasyonunda Turist Rehberlerinin Karşılaştıkları Yönetimsel Sorunlar Üzerine Bir Araştırma, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 17(1): 70-86.
- Köroğlu, Ö. (2013). Turist Rehberlerinin İş Yaşamındaki Rollerini Üzerine Kavramsal Bir Değerlendirme, *Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute*, (16): 91-112.
- Kuşluvan, S. ve Çeşmeci, N. (2002). Türkiye’de turist rehberliği eğitiminin sorunları ve yeniden yapılandırılması, *Turizm Eğitimi Konferansı-Workshop*, T.C. Turizm Bakanlığı Genel Müdürlüğü, 235-242.
- Lin, Y., Lin, M. ve Chen, Y. (2017). How Tour Guides’ Professional Competencies Influence on Service Quality of Tour Guiding and Tourist Satisfaction: An Exploratory Research, *International Journal of Human Research Studies*, 7(1): 1-19.
- Mak, A.H.N., Wong, K.F. ve Chang, C.Y. (2011). Critical Issues Affecting the Service Quality and Professionalism of The Tour Guides in Hong Kong and Macau, *Tourism Management*, (32): 1442-1452.
- McDonnell, I. (2001). The Role of The Tour Guide in Transferring Cultural Understanding, *School of Leisure, Sport and Tourism Working*. (3): 1-14.
- Meged, J. (2017). Guides Crafting Meaning in a Flexible Working Life, *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 17(4): 374-387.
- Prakash, M., Chowdhary, N. ve Sunayana. (2011). Tour Guiding: Interpreting the Challenge, *Tourism: An International Multidisciplinary Journal of Tourism*, 6(2): 65-81.
- Randall, C. ve Rollins, R. (2009). Visitor Perceptions of The Role of Tour Guides in Natural Areas, *Journal of Sustainable Tourism*, 17(3): 357-374.
- Tan, C. (2017). A Field Trip Approach to Studying The Role of Tour Guides in Shaping The Tourist Experience, *Journal of Mekong Societies*, 13(2): 23-44.
- Taştan, H. ve Genç, E. (2017). Turist Rehberlerinin Yaşadıkları Mesleki Zorlukların Cinsiyete ve Yıllara Göre İncelenmesi, *The First International Congress on Future of Tourism: Innovation, Entrepreneurship and Sustainability (Futourism)*, 857-867.
- Tsaur, S.H. ve Lin, W.R. (2014). Hassles of Tour Leaders, *Tourism Management*, (45): 28-38.
- Üngüren, E., Arslan, S. ve Kaçmaz, Y.Y. (2015). Bir Turist Taciz Türü Olarak Hanutçuluğun Turistler Üzerindeki Etkisi, *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(32): 129-174.
- Xu, Y. ve McGehee, N. G. (2017). Tour Guides Under Zero Fare Mode Evidence From China, *Current Issues in Tourism*, 20(10): 1088-1109.
- Yazıcıoğlu, İ., Tokmak, C. ve Uzun, S. (2008). Turist Rehberlerinin Rehberlik Mesleğine Bakışı, *Üniversite ve Toplum Dergisi*, 8(2): 1-19.
- Yenipınar, U., Çınar, B. ve Bak, E. (2017). Turist Rehberliği Eğitimi ve Mesleğin Güncel Sorunları ve Çözüm Önerileri, 3. *Turizm Şurası*, 656-666.
- Zengin, B., Erkol, G. ve Eker, N. (2014). Rehberlik Mesleğinde Bir Engel Olarak Cinsiyet Ayrımcılığı: Bayan Turist Rehberleri Üzerine Bir Araştırma, 15. *Ulusal Turizm Kongresi*, 1144-1159.

Recreational Leadership and Business Ethics: A Study on Animation Staff*

Rekreasyonel Liderlik ve İş Etiği: Animasyon Personeli Üzerine Bir Araştırma

Dr. Şerif Ahmet DEMİRDAĞ¹, Assoc. Prof. Dr. Evren GÜÇER²

Abstract

The human factor in each service business has a very important position in effectiveness, efficiency and achieving goals of establishments. The animation department in the hotels plays also very important role so as to influence the decision-making process of customers and their loyalty to hotels. However, the animation staff working in this department should work in accordance with business ethics and morale as they are in close contact with the consumer. Furthermore, the animation staff can be considered as a “recreational leader” which leads to the recreational activities in hotels. The aim of this research is to determine the relationship between recreational leadership attitudes and views of business ethics of the animation staff. For this purpose, the data is collected by questionnaire which applied on 580 amateurs working in 65 resort hotels in Antalya, Muğla and Aydın. According to results of analysis, there was a significant relationship between recreational leadership attitude and business ethics of participants.

Keywords: Recreational leadership, business ethics, animation, hotels

Paper Type: Research

Özet

Her hizmet sektöründeki insan faktörü, işletmelerin etkinlik, verimlilik ve hedeflerine ulaşma konusunda çok önemli bir konuma sahiptir. Otellerdeki animasyon departmanı da müşterilerin karar alma süreçlerini ve otellere olan bağlılıklarını etkilemede oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Bununla birlikte, bu bölümde çalışan animasyon personeli, tüketici ile yakın temas halinde oldukları için iş etiği ve ahlakına uygun olarak çalışmalıdır. Bununla birlikte, animasyon personeli otellerde rekreasyon faaliyetlerine öncülük eden “rekreasyon liderleri” olarak kabul edilmektedir. Bu araştırmanın amacı, animasyon personelinin rekreasyon liderlik tutumları ile iş etiği görüşleri arasındaki ilişkiyi belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda araştırma verileri, Antalya, Muğla ve Aydın'da faaliyet gösteren 65 otelde çalışan toplam 580 animatöre uygulanan anket formu ile toplanmıştır. Analiz sonuçlarına göre, katılımcıların rekreasyon liderlik tutumları ile iş etiği görüşleri arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Rekreasyonel liderlik, iş etiği, animasyon, oteller

Makale Türü: Araştırma

*This article is formed as a part of PhD thesis titled "The Effects of Recreational Leadership on Business Ethics in Hotels: A Study on Animation Staff" prepared by Şerif Ahmet DEMİRDAĞ in the Department of Recreation Management of Gazi University Social Sciences Institute.

¹Giresun University, Bulancak Kadir Karabaş School of Applied Sciences, serif.demirdag@giresun.edu.tr.

²Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Tourism, evrengucer@gazi.edu.tr.

Atf için (to cite): Demirdağ, Ş. A. and Güçer, E. (2019). Recreational Leadership and Business Ethics: A Research on Animation Staff. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(4), 1366-1380.

Introduction

Regardless of the type of activity, the achievement of the goals and objectives of each establishment is largely based on the success, efficiency and effectiveness of the employees. For this reason, the human factor plays a very important role in the labor-intensive hotel establishments where the competition conditions are experienced intensely. Each establishment is trying to obtain the highest benefit from the individuals they employ. In order to achieve this goal, every establishment should first apply effective and efficient management techniques. The phenomenon of management is very important for organizations including people of different qualities to gather them around organizational aims in harmony and order. For each community and organization (from the smallest structure such as family to the biggest structures such as governments), there is a need for management for more regular progress and good performance. That is because, as Douglas McGregor mentioned in X and Y theories, according to the theory of X, people do not like to work and they tend to be managed, while in Y theory, work seems natural like play and rest and people tend to take responsibility (McGregor, 1957; Kopelman et al., 2008: 269; Koçel, 2015: 278-279). The situation is the same for the animation department, which plays an important role in increasing the commitment to the hotel establishments of the consumers by offering them nice time (Demirdağ and Güçer, 2016: 34). It is expected that the animation staff working in this department, which can directly affect the decision-making processes of consumers to prefer hotel establishments, will have some leadership qualities besides their management skills. In addition, it is also expected to exhibit business ethics behaviors with both managers, colleagues and consumers from the animation staff who have to spend time face to face with the consumers. The concept of recreational leadership on which academic studies continue in Turkey is also a suitable leadership attitude for animation staff such as tour guides and tour leaders. According to Kozak (2013), recreational leadership differs from managerial leadership in some basic responsibilities. Because, leadership in recreation activities is vital for the success and sustainability of activities. Moreover, it includes dimensions that differ from the managerial leaders with the management leadership because it is expected to provide the happiness of the members of the group, to be happy to be a member of that group, to direct the members to certain activities, to guide them and to influence them (Karaküçük, 1995: 191). Kozak (2013) emphasizes that it is extremely important to motivate, direct and manage the group by monitoring and managing group dynamics such as group commitment, group norms, atmosphere, climate, communication, conflict, leadership and motivation as well as group norms. In this context, the main subject of the research is to determine the effect of the staff working in the animation department on the recreational leadership with the recreational leadership attitude scale developed by the researcher and its effect on the business ethics. Within the scope of the research, it is planned to examine and reveal the relationship between the cognitive, situational and behavioral dimensions of recreational leadership attitudes and task awareness, virtuousness, human sensitivity, professional obligation and ethical thought dimensions of business ethics. When the literature on recreation and recreational leadership is examined, neither the national nor the international level, any recreational leadership scale has been found. Within the scope of the main purpose of the study, the researcher developed a recreational leadership attitude scale by taking advantage of expert opinions through three steps Delphi Technique. In this direction, the main aim of the research is to determine the recreational leadership attitudes of animation staff and to examine the relationship with the business ethics.

1. Recreation, Recreational Leadership and Business Ethics

It is known that a lot of things have changed, from people's eating habits to clothing styles, ways of life to ways of understanding, from education systems to working systems, and even over time to their customs and traditions. Therefore, within this change and innovation, the recreational activities that people participated in their free time have adapted to this process of development and change (Demirdağ and Yaylı, 2016: 198). The recreation, which derives from the word

recreate, which is used in Latin in terms of regeneration and renewal, aims to revive and repair the bodily and mental resources that are exhausted by working activities (Hacıoğlu et al., 2015: 29). The word of recreation (re-creation) whose origin is in Latin, means briefly renewal, re-creation, revival and reconstruction (Karaküçük, 1995: 45). Recreation is a very broad concept that includes numerous leisure activities after daily work-time or on weekends such as cinemas, car rides, boat-trips, fishing, tennis and golf (Gubersky et al., 1955: 976). Recreation is the voluntary activities for the purpose of pleasure and satisfaction in leisure time (Pigram, 1983: 3). Recreation is the activities that people participate and satisfy with their free will and desires in times other than their compulsory behaviors (Hazar, 2003: 22). Carlson, Deppe and MacLean (1963: 7), who set out from different definitions of recreation, define recreation as a pleasant entertainment experience where the participant is voluntarily engaged and able to provide instant satisfaction. In addition, they emphasize that recreation is human oriented and therefore the individual's attitude towards activity is very important. Recreation is usually the activities and experiences that the participants choose voluntarily in order to provide a quick satisfaction or they realize with the feeling of reaching some individual or social values (Kraus, 1966: 7).

Morale resources are closely related to people's ability to be self-confident in the future, their capacity to act effectively under pressure, and a certain point of view. Morale can be created by recreation and, on the other hand, learning through recreation can help in dealing with and solving problems. For this reason, recreation area employees should realize that they are both leaders and trainers (Lindeman, 1941: 394). A staff policy that is built on the principle of merit and managed in a correct and honest manner is necessary for the recreation area, as in other areas of business. The success of the organized recreational activities in particular is more dependent on the leader who will lead the organization than any other factor (Meyer, 1942: 358). Leadership styles should be changed to reflect situational factors. Most leadership is based on either a directive or a supporting power (Robbins, 2002: 96). So, it can be said that recreational leadership is a leadership attitude which can display different leadership characteristics according to the situational conditions in terms of some basic responsibilities. Recreational leadership covers a variety of different functions and functions in various ways for various aims. Recreational leaders manage many different types of recreation activities and engage with leisure time and recreation institutions. According to Tezcan (1977: 200), recreational leaders help to organize and manage programs that show a wide range of activities. Kozak (2013) emphasizes that recreational leadership includes dimensions that differ from managerial leadership with some aims such as group members to live the pleasure of membership, to ensure that they are a member of the group to be happy, to direct them to certain activities, to guide and influence them. In the recreation activities, a recreational leader can play the role of consultant, controller, unrelated, task-oriented and relationship-oriented leadership (Hacıoğlu et al., 2015: 45-46). Good leadership requires understanding people, colleagues, customers and their motivations. Addressing people (relationship/task orientation) in leisure time and recreation activities is probably the most important component. Thus, the three basic elements (conceptual, human and technical) that the manager needs are concentrated on human factors. Good leaders form a vision and set a strategy to achieve the goals, direct the group members, motivate them and provide communication (Torkildsen, 1992: 268). Factors that make the leader active or effective in recreational activities vary depending on the field of activities, the personality of the leader, the structure and characteristics of the group, the position of the leader, and the hierarchical level etc. (Gül Yılmaz, 2017: 99). The roles, behaviors, strategies and tactics that the leaders undertake affect the values, beliefs and behaviors of their followers as well as achieving tasks within the organization and ensuring harmony within the organization (Arslantaş and Dursun, 2008: 112). Leadership in recreational activities is also very important in terms of success and sustainability of activities. Therefore, it is expected that individuals who will exhibit a recreational leadership attitude as expected from each leadership style will also behave within the scope of ethical values (Demirdağ and Güçer, 2018: 822).

In increasingly competitive conditions, establishments have become increasingly important to adopt and implement business ethics principles in maintaining their assets in a healthy way, in maintaining corporate trust and in delivering a high quality of business life (Güçer et al., 2016: 208). Business ethics is not only related to theoretical moral philosophy but is also closely related to daily moral values. Business ethics is the application of general ethics rules in working life; based on honesty and integrity, it is an applied moral philosophy that includes many dimensions ranging from community expectations to fair competitiveness, from advertising to public relations, from social responsibility to consumer independence (Akoğlan Kozak and Güçlü, 2006: 44). Organizations have certain responsibilities for their internal environment and external environment, within the scope of their objectives and systems. The necessity that they should not be opposed to these environment reveals the necessity of institutionalizing ethical principles (Gül and Gökçe, 2008: 382). For this reason, the fact that the animation staff are always intertwined with the consumers behave in accordance with business ethics and morale is of vital importance both for the organization and the hotels where they work. In this study, recreational leadership is discussed in three dimensions as cognitive, situational and behavioral while the factors affecting business ethics are examined in five groups: task awareness, virtuousness, human sensitivity, professional obligation and ethical thought. In this context, the main hypothesis of the research was developed as follows:

“Hypothesis: There is a significant relationship between the recreational leadership attitude and ideas of business ethics of animation staff in hotels”.

2. Methodology

The study universe is occurring of the animation staff (land-sport amateurs, mini-club amateurs, water-sport amateurs, joker amateurs, dance amateurs and choreographers) working in the resort hotels in Turkey. The sampling methods used in the study by evaluating the distance, time and transportation facilities. In this respect, the study data were collected by total of 580 amateurs working in 65 resort hotels in Antalya, Muğla and Aydın which cities are most visited destinations in Turkey by using survey technique. The questionnaire consists of 3 sections. In the first part of this questionnaire, there were 8 items to determine some individual characteristics (age, gender, marital status, number of children, total year of experience in the animation sector and in the current hotel, educational status, income) of the animation staff. In the second part, “The Recreational Leadership Attitude Scale” which consists of 36 items and three dimensions (cognitive, situational and behavioral) was used to determine participants' recreational leadership attitudes which developed by researcher within the scope of PhD thesis by using Delphi Technique. In the third part, “The Teacher Ethical Behavior Scale” which consists of 26 items and five dimensions (task awareness, virtuousness, human sensitivity, professional obligation and ethical thought) was used which developed by Çelebi and Akbağ (2012) and adapted for animation staff and recreational facilities to determine participants' views of business ethics. For the statistical analysis of the obtained data; frequency and percentage distributions for the characteristics of the sample group, One Way Anova and t test for the differences between of the variables, and the correlation and regression analysis were used for the relationship/effect between of recreational leadership attitudes and views on business ethics of amateurs. The findings that obtained by analysis of research data were interpreted in the aim of this study.

3. Research Findings and Interpretation

First of all, the Cronbach Alpha reliability coefficients were calculated which are the internal consistency coefficients for the reliability of the scales used in the study. According to the reliability test result, the Cronbach Alpha coefficient found as $\alpha:0.884$ of the recreational leadership attitude scale and $\alpha:0.902$ of the business ethics scale. When these coefficients are taken into consideration, the scales used in this study are reliable ($0,80 < \alpha < 1$) at high level (Ural and Kılıç, 2006: 286). Table 1 shows the frequency and percentage distribution of some individual characteristics of 580 amateurs working in the animation department of the hotels.

According to Table 1, 30.2% of the participants were between 18-22 years of age, 49.7% were between 23-27 years, 17.4% were between 28-32 years and 2.8% were 33 years and over. The participants consisted of 46% female and 54% male. In terms of marital status, 77.1% of participants are single, 13.8% are married and have no children, 7.2% are married and have children and 1.9% are in the others group (divorced, living together, engaged, etc.). It is seen that most of the participants are young and unmarried due to unique characteristics related to the working conditions of the tourism sector. When the status of having or not having children thought to affect people's work life directly or indirectly considered, 92.2% of the participants have no children, 5.3% have one child and 2.4% of the participants have two children. According to educational level of participants, 52.2% had a high school education, 29% had an associate degree and 18.8% of participants had university (undergraduate) degree.

While the average monthly incomes were grouped, the average wages given to foreign animateurs, minimum wage in Turkey (net 1404.06 TL in April, 2017) and animation salaries that vary by hotels were taken into consideration between July and October 2017 when the survey data were collected. In the said period, it was learned that foreign animateurs were paid between \$ 300 and \$ 750 in average and the grouping was started as 1200 TL and April 2017 due to the fact that the US Dollar was around 3.50 TL in April. When compared to the average monthly income of the participants working in the animation department, 50.3% earned between 1601-2000 TL, 20.7% earned between 1201-1600 TL, 19.7% earned between 2001-2400 TL, 5.5% earned over than 2401 TL and %3.8% earned less than 1200 TL. Majority of the participants (33.4%) were working between 1-3 years in animation department; while 52.6% of the participants were working less than one year in the current hotel as experience time. According to these values, it can be said that the animation department is one of the departments with high employee turnover rate in hotel establishments.

Table 1. The descriptive profile of the participants (n=580)

Variables	Groups	f	%	Variables	Groups	f	%
Age	18-22 years	175	30.2	Marital Status	Married (with children)	42	7.2
	23-27 years	288	49.7		Married (no children)	80	13.8
	28-32 years	101	17.4		Single	447	77.1
	33 years and over	16	2.8		Others	11	1.9
Gender	Female	267	46.0	Number of Children	0	535	92.2
	Male	313	54.0		1	31	5.3
Income (TL)	1200 and less	22	3.8		2	14	2.4
	1201-1600	120	20.7		3 and over	-	-
	1601-2000	292	50.3	Educational Level	High School	303	52.2
	2001-2400	114	19.7		Associate Degree	168	29.0
	2401 and over	32	5.5		University	109	18.8
Experience in Animation	Less than 1 year	144	24.8	Experience in the Current Hotel	Less than 1 year	305	52.6
	1-3 years	194	33.4		1-3 years	231	39.8
	4-6 years	153	26.4		4-6 years	44	7.6
	7-9 years	75	12.9		7-9 years	-	-
	10 years and over	14	2.4		10 years and over	-	-

Table 2 shows the frequency, percentage distributions, arithmetical mean and standard deviation related with each statement, referred on the recreational leadership attitude scale used to determine the recreational leadership attitude of animation staff. The arithmetic means of the cognitive dimension which constitutes the first dimension of the recreational leadership attitude scale was found as the highest average by $\bar{x}=4.47$ when compared to the other averages. According to the participants' responses to the first dimension of the scale, participants should be able to comment on what kind of qualifications and abilities should a recreational leader have,

and that participants have given consistent responses. The arithmetic mean ($\bar{x}=4.43$) of the situational dimension in the recreational leadership attitude scale was found to be as high as the average of the cognitive dimension. The arithmetic means of the behavioral dimension in the recreational leadership attitude scale was found as the lowest average by $\bar{x}=4.06$ when it compared to the other averages. It can be said that arithmetical means of items related to the behaviors of paternalist leadership (17-19) and autocratic leadership (26-30) is the reason for calculating the arithmetic mean of behavioral leadership dimension as low.

Table 2. Findings about participants' attitudes towards Recreational Leadership

Dimensions	Recreational Leadership Attitude ($\bar{x}=4.20$; s.d.=0.35)	Distribution	Strongly Disagree	Disagree	Neutral	Agree	Strongly Agree	$\bar{x}$	s.d.
<i>An individual who organizes / performs recreational activities;</i>									
Cognitive ($\bar{x}=4.47$; s.d.=0.49)	1. He/she should have problem solving skills and play an active role in solving problems among participants.	f	2	7	45	208	318	4.44	0.72
		%	0.3	1.2	7.8	35.9	54.8		
	2. He/she should support the creativity of the participants, be open to different views and be able to ensure the harmony between the participants.	f	-	6	37	226	311	4.45	0.66
		%	-	1.0	6.4	39.0	53.6		
	3. To be able to motivate participants, he/she should be able to use tangible and intangible awards.	f	5	2	29	237	307	4.45	0.69
		%	0.9	0.3	5.0	40.9	52.9		
	4. He/she should know that there are feelings such as winning, losing, self-realization, competition, pleasure and gusto in the nature of activities and they should be able to transfer these feelings to the participants in a peaceful way.	f	1	3	33	235	308	4.46	0.64
	%	0.2	0.5	5.7	40.5	53.1			
5. He/she should be able to carry out their activities equally and fairly without making any distinction between participants, including religion, language, race, culture, etc.	f	1	7	33	225	314	4.46	0.68	
	%	0.2	1.2	5.7	38.8	54.1			
6. He/she should be able to demonstrate a management style for the efficiency of participants in recreational activities.	f	1	6	36	203	334	4.49	0.68	
	%	0.2	1.0	6.2	35.0	57.6			
7. He/she should be able to provide the necessary disciplinary environment and order, and create sense of trust in the participants.	f	1	1	32	202	344	4.53	0.63	
	%	0.2	0.2	5.5	34.8	59.3			
<i>According to the situation when I organized / performed recreational activities;</i>									
Situational ($\bar{x}=4.43$; s.d.=0.54)	8. I think that I made the right decisions about activities and participants at the right time.	f	2	5	38	231	304	4.43	0.69
		%	0.3	0.9	6.6	39.8	52.4		
	9. I think that my speech, style of speech and behavior are very effective on the participants.	f	2	8	46	199	325	4.44	0.73
		%	0.3	1.4	7.9	34.3	56.0		
	10. I think the participants see me as an exemplary person both during the activities and at other times.	f	5	12	56	196	311	4.37	0.81
		%	0.9	2.1	9.7	33.8	53.6		
	11. I think I'm a source of inspiration for the participants.	f	5	9	63	191	312	4.37	0.81
		%	0.9	1.6	10.9	32.9	53.8		
12. I think I am enough interested in the needs of the participants.	f	2	8	27	211	332	4.49	0.68	
	%	0.3	1.4	4.7	36.4	57.2			
13. I think that standards should be developed and rewarded for activities.	f	-	7	36	204	333	4.49	0.67	
	%	-	1.2	6.2	35.2	57.4			
14. I consider the opinions, suggestions and experiences of the participants in terms of making the activities more efficient.	f	-	7	44	212	317	4.45	0.69	
	%	-	1.2	7.6	36.6	54.7			
15. From time to time, I let the participants take authority and responsibility.	f	2	7	75	215	281	4.32	0.77	
	%	0.3	1.2	12.9	37.1	48.4			

Behavioral ($\bar{x}=4.06$; s.d.=0.40)	16. I give importance to the opinions of the participants in the solution of the negative situations encountered.	f	1	9	55	252	263	4.32	0.72
		%	0.2	1.6	9.5	43.4	45.3		
	17. The responsibility that I assumed for the activities and the participants is like the responsibility of a parent to their children.	f	10	25	116	193	236	4.07	0.97
		%	1.7	4.3	20.0	33.3	40.7		
	18. By taking care of the personal problems of the participants, I adopt and protect the participants.	f	2	30	96	217	235	4.13	0.89
		%	0.3	5.2	16.6	37.4	40.5		
	19. I do not refrain from trying to meet the basic needs of the participants.	f	5	17	95	193	270	4.22	0.88
		%	0.9	2.9	16.4	33.3	46.6		
	20. I strive to strengthen team spirit and cooperation among the participants and insist on high performance.	f	1	11	56	226	286	4.35	0.75
		%	0.2	1.9	9.7	39.0	49.3		
	21. I work very hard for the participants to show their commitment to the goals and objectives that I have identified.	f	2	7	55	196	320	4.42	0.74
		%	0.3	1.2	9.5	33.8	55.2		
	22. I encourage and countenance participants for new and engaging activities.	f	2	1	34	165	378	4.58	0.64
		%	0.3	0.2	5.9	28.4	65.2		
	23. I speak to the participants in a motivating and improve their performance way.	f	3	8	65	186	318	4.39	0.78
		%	0.5	1.4	11.2	32.1	54.8		
	24. I think I have an open vision and imagination.	f	2	5	87	220	266	4.28	0.77
		%	0.3	0.9	15.0	37.9	45.9		
	25. I like to act unconventional in the realization of activities.	f	6	17	145	234	178	3.97	0.88
		%	1.0	2.9	25.0	40.3	30.7		
	26. I would like to put pressure on the participants in order for the activities to be better.	f	65	82	181	143	109	3.26	1.24
		%	11.2	14.1	31.2	24.7	18.8		
	27. I am anxious when the activities do not reach the conclusion, especially due to participants.	f	13	92	198	173	104	3.45	1.03
		%	2.2	15.9	34.1	29.8	17.9		
	28. I make my own opinion as a final decision, although I listen to the opinions of the participants.	f	26	78	190	210	76	3.40	1.02
		%	4.5	13.4	32.8	36.2	13.1		
	29. I criticize the participants to be more efficient.	f	25	102	186	186	81	3.34	1.06
		%	4.3	17.6	32.1	32.1	14.0		
	30. Since the participants show me that they don't agree with me, I try to put pressure on them to listen to me and to do what I say.	f	80	143	183	106	68	2.90	1.20
		%	13.8	24.7	31.6	18.3	11.7		
	31. During the activities, I give the participants full permissiveness.	f	17	51	108	248	156	3.82	1.02
		%	2.9	8.8	18.6	42.8	26.9		
	32. I do not intervene the participants during the activities.	f	14	49	97	220	200	3.94	1.03
		%	2.4	8.4	16.7	37.9	34.5		
	33. As long as the activity discipline is not impaired, I allow participants to continue their activities as they know.	f	4	30	87	211	248	4.15	0.91
		%	0.7	5.2	15.0	36.4	42.8		
34. Since I am open to new approaches and perspectives, I take into account the innovative suggestions of the participants about the activities.	f	2	12	43	215	308	4.41	0.75	
	%	0.3	2.1	7.4	37.1	53.1			
35. I appreciate the creative and innovative participants and try to honor them within the group.	f	-	6	34	195	345	4.52	0.66	
	%	-	1.0	5.9	33.6	59.5			
36. In order to adapt to changing conditions, I follow scientific and technological developments and try to reach innovations by communicating with other groups that implement the same activities.	f	1	4	24	169	382	4.60	0.62	
	%	0.2	0.7	4.1	29.1	65.9			

When the findings about participants' attitudes towards recreational leadership are considered, with $\bar{x}=2,90$ the lowest average (arithmetic mean) item is that “*since the participants show me that they don't agree with me, I try to put pressure on them to listen to me and to do what I say*”. 13.8% of the participants stated that they did not participate (strongly disagree) in this item

by giving one point which could be described as intolerance to different ideas and opinions. When the other distributions are examined related to this item, 24.7% of the participants stated that they participated in low level (disagree), and 31.6% stated that they participated at a moderate level (neutral), 18.3% stated that they participated in a lot (agree), and 11.7% stated that they were entirely participated (strongly agree). Also, the findings in Table 2 shows that with $\bar{x}=4.60$ the highest arithmetic mean item which about innovative leadership behavior is “*in order to adapt to changing conditions, I follow scientific and technological developments and try to reach innovations by communicating with other groups that implement the same activities*”. 65.9% of the animation staff stated that they were entirely participated (strongly agree) by giving five points to this item, 29.4% stated that they participated in a lot (agree/four points) and only 4.1% of the participants stated that they participated at a moderate level (neutral/3 points). The fact that the animation services offered in the hotel establishments are not monotonous, and that they turn to new and modern activities are important in terms of consumer satisfaction. By the way, the arithmetic means of the 580 animation workers' general recreational leadership attitudes was found to be quite high by the average of $\bar{x}=4,20$.

Table 3 shows the frequency, percentage distributions, arithmetical mean and standard deviation related with each statement, referred on the business ethics scale used to determine the participants' views of business ethics of animation staff.

Table 3. Findings about participants' views of Business Ethics

Dimensions	Business Ethics ($\bar{x}=4.52$; s.d.=0.37)	Distribution	Strongly Disagree	Disagree	Neutral	Agree	Strongly Agree	$\bar{x}$	s.d.
Task Awareness ($\bar{x}=4.46$; s.d.=0.47)	1. I try to get to know all the participants who participate in recreational activities.	f %	4 0.7	4 0.7	47 8.1	187 32.2	338 58.3	4.47	0.73
	2. I devote time to all participants' problems about the recreational activities.	f %	4 0.7	8 1.4	45 7.8	202 34.8	321 55.3	4.43	0.75
	3. I think I do not hinder the freedom of participants to use their rights to recreational activities.	f %	1 0.2	4 0.7	35 6.0	199 34.3	341 58.8	4.51	0.66
	4. I endeavor to create a safe environment in my relationships with the participants.	f %	- -	1 0.2	32 5.5	218 37.6	329 56.7	4.51	0.61
	5. I believe that every participant is valuable.	f %	1 0.2	1 0.2	34 5.9	241 41.6	303 52.2	4.46	0.63
	6. I try to reward participants with outstanding achievements in recreational activities.	f %	- -	6 1.0	43 7.4	241 41.6	290 50.0	4.41	0.67
	7. I encourage the participants to develop themselves.	f %	1 0.2	4 0.7	39 6.7	245 42.2	291 50.2	4.42	0.66
	8. I follow innovations and developments for my work.	f %	- -	5 0.9	34 5.9	235 40.5	306 52.8	4.45	0.65
Virtuousness ($\bar{x}=4.53$; s.d.=0.66)	9. I empathize when performing / managing the recreational activities.	f %	3 0.5	3 0.5	30 5.2	238 41.0	306 52.8	4.45	0.67
	10. I have never been prejudiced by the participants.	f %	3 0.5	5 0.9	29 5.0	207 35.7	336 57.9	4.50	0.68
	11. I think I'm constructive in human relations.	f %	3 0.5	3 0.5	24 4.1	210 36.2	340 58.6	4.52	0.65
	12. I think I'm not selfish.	f %	2 0.3	3 0.5	22 3.8	199 34.3	354 61.0	4.55	0.63
	13. I do not treat the participants with religious, political, racial or political reasons.	f %	2 0.3	2 0.3	28 4.8	194 33.4	354 61.0	4.55	0.64
Human	14. I do not use the resources of the establishment for my own interests.	f %	3 0.5	2 0.3	25 4.3	194 33.4	356 61.4	4.55	0.65

	15. I try to do my personal things outside of work as much as possible.	f	1	2	32	196	349	4.54	0.63
		%	0.2	0.3	5.5	33.8	60.2		
	16. I keep and fulfill my promises.	f	1	-	25	202	352	4.56	0.60
		%	0.2	-	4.3	34.8	60.7		
	17. I do not pressure the participants to change their value judgments.	f	1	3	28	198	350	4.54	0.63
		%	0.2	0.5	4.8	34.1	60.3		
	18. I respect the personal thoughts and ideas of the participants.	f	-	3	17	197	363	4.59	0.58
		%	-	0.5	2.9	34.0	62.6		
Professional Obligation ($\bar{x}$ =4.54; s.d.=0.49)	19. I always act according to professional principles.	f	2	5	24	194	355	4.54	0.65
		%	0.3	0.9	4.1	33.4	61.2		
	20. I see my profession as a requirement of serving people.	f	-	12	36	193	339	4.48	0.71
		%	-	2.1	6.2	33.3	58.4		
	21. I think I behave in the way that my profession requires.	f	-	2	18	197	363	4.59	0.57
		%	-	0.3	3.1	34.0	62.6		
	22. While carrying out my duty, I take care to ensure that everything conforms to the social rules and business ethics.	f	1	4	23	197	355	4.55	0.62
		%	0.2	0.7	4.0	34.0	61.2		
Ethical Thought ($\bar{x}$ =4.58; s.d.=0.44)	23. As soon as I realize that there is an injustice among the participants, I do my best to eliminate injustice.	f	-	2	17	206	355	4.58	0.57
		%	-	0.3	2.9	35.5	61.2		
	24. I encourage participants to take responsibility for the recreational activities.	f	1	3	23	198	355	4.56	0.62
		%	0.2	0.5	4.0	34.1	61.2		
	25. I refrain from verbal or physical contact that is offensive to participants.	f	-	2	20	176	382	4.62	0.57
		%	-	0.3	3.4	30.3	65.9		
	26. I encourage the participants to make their own decisions about the activities.	f	1	6	24	171	378	4.59	0.64
		%	0.2	1.0	4.1	29.5	65.2		

The arithmetic means of the task awareness dimension which constitutes the first dimension of the business ethics scale was found as the lowest average by $\bar{x}$ =4.46 when compared to the other averages. While the dimension of task consciousness has the lowest arithmetic mean of the ethical behavior scale, it is generally quite high. The arithmetic mean of the virtuousness dimension was calculated as $\bar{x}$ =4.53. This value, which is found to be quite high, means that there are ideas of business ethics that animation staff are virtuous people, who adopt right, advocate truth, do not discriminate, are fair and are not biased.

When the arithmetic mean of the five dimensions of human sensitivity was considered, it was found high with $\bar{x}$ =4.55. Therefore, it can be said that the human sensitivity dimension in business ethics view of the animation staff is high. When the professional obligation dimension is evaluated in terms of business ethics sub-dimensions, it is seen that it has $\bar{x}$ =4.54 arithmetic mean. According to the mean of the four items of this dimension, it can be interpreted that the views of the animation staff are also very high in the professional obligation dimension. Within the scope of ethical behaviors, the arithmetic means of the moral dimension of social and professional moral thinking which is the last dimension of the scale, is the highest with $\bar{x}$ =4.58 when it compared to other dimensions. On the other hand, when the arithmetical mean of the views of the general business ethics of animation staff is examined, it is seen that with $\bar{x}$ =4.52 it is a very high value.

Correlation and regression analysis were used to determine the relationship/effect between the recreational leadership attitudes and sub-dimensions and business ethics of the animation staff. Correlation analysis is a statistical technique applied to determine the level (stage, severity and strength) and direction of the relationship between two variables. Correlation analysis is a statistical technique applied to determine the level (stage, severity and strength) and direction of the relationship between two variables. The results of the correlation analysis are presented in Table 4.

Table 4. Correlation matrix of relationship between Recreational Leadership attitudes and sub-dimensions and Business Ethics views and sub-dimensions of participants

Variables	Correlation Coefficient/ Significance/ Determination Coefficient	Task Awareness	Virtuousness	Human Sensitivity	Professional Obligation	Ethical Thought	Business Ethics
Cognitive (CRLA)	r	0.469**	0.365**	0.402**	0.365**	0.387**	0.555**
	p	0.000***	0.000***	0.000***	0.000***	0.000***	0.000***
	r ²	0.220	0.133	0.162	0.133	0.150	0.308
Situational (SRLA)	r	0.438**	0.262**	0.344**	0.335**	0.367**	0.483**
	p	0.000***	0.000***	0.000***	0.000***	0.000***	0.000***
	r ²	0.192	0.069	0.118	0.112	0.135	0.233
Behavioral (BRLA)	r	0.466**	0.197**	0.283**	0.320**	0.381**	0.456**
	p	0.000***	0.000***	0.000***	0.000***	0.000***	0.000***
	r ²	0.217	0.039	0.080	0.102	0.145	0.208
Recreational Leadership Attitude (RLA)	r	0.581**	0.311**	0.405**	0.419**	0.478**	0.609**
	p	0.000***	0.000***	0.000***	0.000***	0.000***	0.000***
	r ²	0.338	0.097	0.164	0.176	0.229	0.371

** : Correlation is significant at the 0.01 level; *** : p<0.01

It can be interpreted as being the level of relationship between the variables is weak or low if the correlation coefficient (r²) is between 0-0.29; If it is between 0.30 and 0.64 is medium; If it is between 0.65-0.84 is strong or high and if it is between 0.85-1 is too strong or too high (Ural ve Kılıç, 2006: 247-248). The values in the Table 4 shows that there is a positive and medium level relationship between recreational leadership attitude in the dimension of cognitive and business ethics (r²=0.308); between recreational leadership attitude and business ethics in task awareness dimension (r²=0.338); and between recreational leadership attitude and business ethics in general (r²=0.371). There are a low and positive relationships between all other variables in the correlation matrix table. A multiple linear regression analysis for sub-dimensions and a simple linear regression analysis were carried out to explain the relationship between the recreation leadership attitudes and sub-dimensions and business ethics views of participants to present it with a mathematical model. The results of regression analysis are presented in detail in the Table 5.

Table 5. Regression Analysis Between Recreational Leadership Attitudes, Sub-Dimensions and Business Ethics

Independent Variables	Standard Beta Coefficient (β)	Standard Error S(bj)	t	Significance (p)	Determination Coefficient (R ²)	ANOVA
Fixed	1.576	0.140	11.267	0.000***		
Cognitive (CRLA)	0.302	0.025	12.127	0.000***		
Situational (SRLA)	0.166	0.024	6.973	0.000***	0.449	F=156,421 p=0.000***
Behavioral (BRLA)	0.212	0.032	6.619	0.000***		
Fixed	1.847	0.145	12.695	0.000***		
Recreational Leadership Attitude (RLA)	0.637	0.035	18.452	0.000***	0.371	F=340,466 p=0.000***

***: p<0.001; Dependent variable: Business Ethics (BE)

According to the values in Table 5, multiple linear regression model of the relation between dependent variable (business ethics) and independent variables (recreational leadership

attitude in cognitive, situational and behavioral dimensions) can be indicated as; **Business Ethics=1.576+0.302xCRLA+0.166xSRLA+0.212xBRLA**. The multiple regression model, which was conducted to determine the effect of recreational leadership attitudes and sub-dimensions of the participants on their business ethics views, was found to be significant at the level of 0.01 significance level ($F=156.421$; $p<0.01$). When the determination coefficient (R^2) in the model was examined, it was determined that 44.9% ($R^2=0.449$) of the changes in the views of the business ethics were caused by the recreational leadership attitudes sub-dimensions of the participants. The simple linear regression model of the relationship between business ethics opinions (dependent variable) and recreational leadership attitudes (independent variables) of animation staff working in hotels is mathematically can be indicated as; **Business Ethics=1.847+0.637xRLA**. The simple regression model, which was conducted to determine the effect of recreational leadership attitudes of the participants on their business ethics views, was found to be also significant at the level of 0.01 significance level ($F=340.466$; $p<0.01$). When the determination coefficient (R^2) in the model was examined, it was determined that 37.1% ($R^2=0.371$) of the changes in the views of the business ethics were caused by the recreational leadership attitudes of the participants. According to these results, it can be said that the results which support the basic hypothesis (*Hypothesis: There is a significant relationship between the recreational leadership attitude and ideas of business ethics of animation staff in hotels*) of the research developed in accordance with the aim and subject of the research have been reached.

Furthermore, according to the results of the tests conducted in order to determine whether participants' recreational leadership attitudes and views on business ethics differ according to some demographic factors; there was no significant difference between two variables according to gender, age, marital status, number of children, experience time in the current hotel and educational level. On the other hand, the significant difference was found between two variables according to experience time in animation and income. Both of the participants' recreational leadership attitude score ($F=5.020$; $p=0.001<0.05$) and views on business ethics score ($F=3.778$; $p=0.005<0.05$) were found to be statistically significant according to experience time in animation. When the averages are compared, the participants who have between 7-9 years sector experience have the highest recreational leadership attitude (4.35 ± 0.19) and business ethics view (4.62 ± 0.19). Both of the participants' recreational leadership attitude score ($F=3.599$; $p=0.007<0.05$) and views on business ethics score ($F=3.202$; $p=0.013<0.05$) were found to be statistically significant according to income. When the averages are compared, the participants who earns between 1601-2000 TL and 2001-2400 TL have the highest recreational leadership attitude (4.23 ± 0.31 ; 4.25 ± 0.32) and business ethics view (4.56 ± 0.32 ; 4.54 ± 0.31). When we look at different levels of academic studies on recreational leadership (Kraus, 1985; Jordan, 1989; Pyke, 1991; Blanchard and Hersey, 1996; Karaküçük and Yetim, 1996; Skully and Jordan, 1996; Edginton, 1997; Propst and Koesler, 1998; Edginton et al., 2002; Körük et al., 2003; Little and Watkins, 2004; Durukan et al., 2007; Yalız Solmaz and Aydın, 2015; Yılmaz et al., 2015; Demirdağ and Güçer, 2018 etc.) and business ethics (Aldemir, 2012) in recreation and leisure time, it has been observed that studies on qualifications and skills related to recreation leadership are generally conducted and, it was determined that some of the results obtained from this study on animation staff and similar results of these studies showed similarities or parallels.

Conclusion and Suggestions

Recreation, which carries significant social, economic and cultural values, undertakes personal and social functions with its aims. Recreational leaders have a fundamental role and responsibility in performing these functions (Karaküçük, 1995: 226). In this respect, recreational leaders should have sufficient social skills to manage group members effectively and efficiently, to understand their needs and expectations, and to succeed in solving problems (Jordan, 1989: 38). In addition, recreational leaders are required to exhibit behaviors and attitudes appropriate to social values, ethical rules and business ethics. In summary, these conclusions explain the

relationship between recreational leadership and business ethics and support the hypothesis developed within the scope of the research.

When academic studies on leadership and business ethics in recreation and leisure time area are examined, it is observed that there are generally studies related to qualifications and skills related to recreation leadership and the relationship between business ethics and leisure ethics (such as Kraus, 1985; Jordan, 1989; Pyke, 1991; Blanchard and Hersey, 1996; Karaküçük and Yetim, 1996; Skully and Jordan, 1996; Edginton, 1997; Propst and Koesler, 1998; Edginton et al., 2002; Körük et al., 2003; Little and Watkins, 2004; Durukan et al., 2007; Aldemir, 2012; Yalız Solmaz and Aydın, 2015; Yılmaz et al., 2015; Demirdağ and Güçer, 2018). It was determined that some of the results obtained from this research on animation staff and the other studies showed similarities or parallelism.

This study was carried out on total of 580 animation employee by using survey technique to determine the relationship between recreational leadership attitude and business ethics of animation staff in 65 resort hotels in the cities of Antalya, Muğla and Aydın which are most tourist attraction center in Turkey. In order to determine the participants' views on business ethics, the "Teacher Ethics Behavior Scale" developed by Çelebi and Akbağ (2012) was used by adapted to the animation staff and recreational activities. This scale consists of five dimensions (task awareness, virtuousness, human sensitivity, professional obligation and ethical thought) and a total of 26 items. "The Recreational Leadership Attitude Scale" developed by the researcher was used to determine the recreational leadership attitudes of the participants. The recreational leadership attitude scale consists of three dimensions (cognitive, situational and behavioral) and a total of 36 items. When the individual characteristics of the participants considered, 46.0% was female and 54.0% was male; the majority of participants (49.7%) were between the age of 23-27; 77.1% was single; 52.2% were educated high school; 50.3% had between 1601-2000 TL income; 52.6% had less than one year in the current hotel. According to comparing tests (t test and Anova), the significant difference was found between two variables according to experience time in animation and income. Also, positive and medium level relationship was found between recreational leadership attitude in the dimension of cognitive and business ethics ($r^2=0.308$); between recreational leadership attitude and business ethics in task awareness dimension ($r^2=0.338$); and between recreational leadership attitude and business ethics in general ($r^2=0.371$). There were a low and positive relationships between all other variables in the correlation matrix table. The simple and multiple linear regression models were found significant that used to explain the relationship between recreation leadership attitude and business ethics view of participants in the 0.01 significance level. These results support the research hypothesis developed within the scope of the research. As a result, in accordance with the analyzes conducted within the scope of the research, some suggestions for the related parties have been developed and presented below.

As in every business sector, there is a need for trained and qualified employment in the tourism sector. Especially the level of education of the employee working at the managerial level should be higher and, more importantly, they should have received tourism education.

Since the tourism sector has a fragile structure and is directly affected by many events and facts, each individual working in this sector should exhibit moral behaviors and perform their duties in accordance with business ethics.

The aim of this study was to determine the relationship between the recreational leadership attitudes and business ethics of animation staff. In future studies, it is possible to work on recreational leadership behaviors through adaptation of the developed recreational leadership attitude scale. Furthermore, the academic studies to be conducted in the future can be studied with a different organizational behavior other than the business ethics with the attitude or behavior of recreational leadership.

References

- Akoğlan Kozak, M. and Güçlü, H. (2006). *Turizmde Etik (Kavramlar, İlkeler, Standartlar)*, Ankara: Detay Publishing.
- Aldemir, A. (2012). “Çalışma Etiği ve Boş Zaman Etiği” Değerlerinin “Örgütsel Bağlılık” Üzerindeki Etkileri Üzerine Bir Alan Araştırması. İstanbul Aydın University Social Sciences Institute, Master Thesis, İstanbul.
- Arslantaş, C. C. and Dursun, M. (2008). Etik Liderlik Davranışının Yöneticiye Duyulan Güven ve Psikolojik Güçlendirme Üzerindeki Etkisinde Etkileşim Adaletinin Dolaylı Rolü, *Anadolu University Journal of Social Sciences*, 8(1): 111-128.
- Blanchard, K. and Hersey, P. (1996). Great Ideas Revisited (Life Cycle Theory of Leadership), *Training and Development*, 50(1): 42-47.
- Carlson, R. E.; Deppe, T. R. and Mac Lean, J. R. (1963). *Recreation in American Life*, California: Wadsworth Publishing Company, Inc.
- Çelebi, N. and Akbağ, M. (2012). Genel Liselerde Çalışan Öğretmenlerin Etik Davranışlarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma, *International Online Journal of Educational Sciences*, 4(2), 425-441.
- Demirdağ, Ş. A. and Güçer, E. (2016). Animasyon Personelinin İş Tatmin Düzeyleri: Dış Kaynak Kullanan ve Kullanmayan Otel İşletmelerinin Karşılaştırılması, In: *2nd International Congress of Social Sciences, China to Adriatic Book of Congress, Sociology-Psychology-Organizational Behavior Series* (Eds: M. Talas and M. L. Emek), pp.33-52, May 5-6-7, 2016, Payas-Hatay. Adıyaman: Iksad Publications.
- Demirdağ, Ş. A. and Güçer, E. (2018). Otel İşletmelerinde Rekreatyonel Liderlik ve İş Etiği İlişkisi: Kara Sporları Animatörleri Üzerine Bir Uygulama, *Social Sciences Studies Journal*, 4(15): 819-836.
- Demirdağ, Ş. A. and Yaylı, A. (2016). Rekreatyon ve Spor Arasındaki İlişki: Dünden Bugüne Yeni Eğilimler, In: *15th Traditional Tourism Symposium 2016 Book of Papers* (Ed: M. Doğdubay), April 22, 2016, Balıkesir. Ankara: Detay Publishing.
- Durukan, E.; Can, S. and Gök, A. (2007). Bir Rekreatyon Faaliyeti Olarak Üniversitelerarası Müsabakalara Katılan Sporcu Öğrencilerin Liderlik Davranışlarının (Anlayış Gösterme Boyutunda) Karşılaştırılması, *Spor Yönetimi ve Bilgi Teknolojileri Dergisi*, 2(1): 23-30.
- Edginton, C. R. (1997). Managing Leisure Services: A New Ecology of Leadership Toward the Year 2000, *Leisure Today*, 68(8): 29-31.
- Edginton, C. R., Ford, P. M. and Hudson, S. D. (2002). *Leadership for Recreation and Leisure Programs and Settings*, (Second Edition), Urbana: Sagamore Publishing.
- Gubersky, B.; Fein, S. and Rouse, G. (1955). Recreation for the Aged, *The American Journal of Nursing*, 55(8): 976-978.
- Güçer, E.; Pelit, E.; Demirdağ, Ş. A. and Arslantürk, Y. (2016). The Effects of Managers’ Business Ethics Applications on Employees’ Job Satisfaction: A Study on Hotels in Turkey, *Macrothink Institute – Business Management and Strategy*, 7(1): 206-234.
- Gül, H. and Gökçe, H. (2008). Örgütsel Etik ve Bileşenleri, *Süleyman Demirel University The Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 13(1): 377-389.
- Gül Yılmaz, E. (2017). Rekreatyonel Liderlik, In: *Rekreatyonel Liderlik ve Turist Rehberliği Kavram ve Kuramlar Üzerine Bir Analiz* (Ed: M. Akoğlan Kozak), Ankara: Detay Publishing.

- Hacıoğlu, N.; Gökdeniz, A. and Dinç, Y. (2015). *Boş Zaman ve Rekreasyon Yönetimi – Örnek Animasyon Uygulamaları*, (3rd Edition), Ankara: Detay Publishing.
- Hazar, A. (2003). *Rekreasyon ve Animasyon*, (2nd Edition), Ankara: Detay Publishing.
- Jordan, D. (1989). A New Vision for Outdoor Leadership Theory, *Leisure Studies*, 8(1): 35- 47.
- Karaküçük, S. (1995). *Rekreasyon: Boş Zamanları Değerlendirme, Kavram, Kapsam ve Bir Araştırma*, Ankara: Seren Printing.
- Karaküçük, S. and Yetim, A. (1996). Rekreasyon Etkinliklerinde Liderlik ve Fonksiyonları, *Journal of Physical Education and Sport Sciences*, 1(1): 64-76.
- Kozak, M. (2013). *Rekreasyonel Liderlik*. URL: <http://www.turizm gazetesi.com/article.aspx?id=72216>, (Last access date: 21.12.2016).
- Koçel, T. (2015). *İşletme Yöneticiliği*, (16th Edition), İstanbul: Beta Printing.
- Kopelman, R. E., Prottas, D. J. and Davis, A. L. (2008). Douglas McGregor's Theory X and Y: Toward a Construct-valid Measure, *Journal of Managerial Issues*, 20(2): 255-271.
- Körük, E., Biçer, T. and Donuk, B. (2003). Amatör Futbol Antrenörlerinin Liderlik Davranış Tipleri Kullandıkları Motivasyon Tekniklerinin Belirlenmesi, *Istanbul University Journal of Sport Science*, 11(3): 53-57.
- Kraus, R. (1966). *Recreation Today: Program Planning and Leadership*, Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall.
- Kraus, R. G. (1985). *Recreation Program Planning Today*, London: Scott Foresman & Co.
- Lindeman, E. C. (1941). Recreation and Morale, *American Journal of Sociology*, 47(3): 394- 405.
- Little, D. E. and Watkins, M. N. (2004). Exploring Variation in Recreation Activity Leaders' Experiences of Leading, *Journal of Park and Recreation Administration*, 22(1): 75-95.
- McGregor, D. (1957). The Human Side of Enterprise, *The Management Review*, 46(11): 22-28.
- Meyer, H. D. (1942). A Preview of Community Recreation, *Social Forces (Oxford University Press)*, 20(3): 357-363.
- Pigram, J. (1983). *Outdoor Recreation and Resource Management*, London: Croom Helm.
- Propst, D. B. and Koesler, R. A. (1998). Bandura Goes Outdoors: Role of Self-Efficacy in The Outdoor Leadership Development Process, *Leisure Sciences*, 20(4): 319-344.
- Pyke, F. (1991). *Better Coaching: Advanced Coaches Manual*, Canberra: Australian Coaching Council Inc.
- Robbins, S. P. (2002). *The Truth About Managing People and Nothing but the Truth*, New Jersey: Prentice Hall.
- Skully, C. and Jordan, D. (1996). Sure-Fire Leadership (Leadership in the 90's), *Journal of Physical Education. Recreation and Dance*, 6(1): 43-44.
- Tezcan, M. (1977). *Boş Zamanlar Sosyolojisi*, Ankara: Doğan Printing House.
- Torkildsen, G. (1992). *Leisure and Recreation Management*, (3rd Edition), London: E & FN Spon, Chapman & Hall.
- Ural, A. and Kılıç, İ. (2006). *Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS ile Veri Analizi*, Ankara: Detay Publishing.
- Yalız Solmaz, D. and Aydın, G. (2015). Beden Eğitimi ve Spor Öğretmen Adaylarının Liderlik Özelliklerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi, *The Journal of International Social Research*, 8(41): 1077-1084.

Yılmaz, T.; Öztürk, H. and Alıncak, F. (2015). Sportif Rekreasyon Faaliyetlerine Katılan Lise Öğrencilerinin Liderlik Davranışının (Anlayış Boyutunda) İncelenmesi, *Nigde University Journal of Physical Education and Sports Science*, 9(Special Issue): 50-57.